



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

### Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

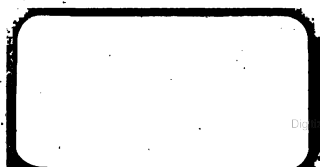
### About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

NYPL RESEARCH LIBRARIES



3 3433 07438454 0



ARE  
BIBLI









# RÉGI TUDÓS VILÁG HISTORIÁJA,

MELYBENN

A' KÖNYVNYOMTATÁS FELTALÁLÁ-  
SÁIG ÉLT MINDENFÉLE TUDÓSOKNAK,  
FŐKÉPPENN PEDIG, A' GÖRÖG ÉS DEÁK  
ÍRÓKNAK ÉLETE, MUNKÁI, ÉRDEMEI, ÉS  
A' TUDOMÁNYOKNAK AKKORI ÁLLAPOTJA,  
RENDBESZEDVE, ELŐADÓDNAK.

KÉSZÍTETTE

TANÍTVÁNYI, ÉS. RÉSZSZERINT A' POÉ-  
TICA ÉS RHETORICA OSKOLÁK  
SZÁMÁRA.

## BUDAI ÉSAIÁS.

A' DEBRECZENI REFORMATUM COLLEGI-  
UMBANN KÖZÖNSÉGES HISTÓRIÁT, GÖ-  
RÖG ÉS DEÁK LITERATÚRÁT TANÍTÓ,  
ÉS AZ ALSÓ OSKOLÁKRA VÍGYÁZÓ  
PROFESSOR.

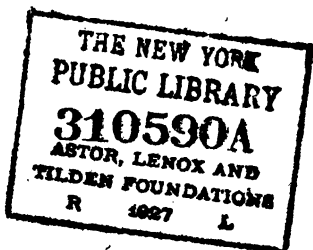
---

DEBRECZENBENN,  
NYOMT: SZIGETHY MIHÁLY ÁLTAL.

M D C C C I I.

AN.

Digitized by Google



NOV 1927  
CLUB  
ASTOR

# ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

---

**K**IJÖVÉNN Közönséges Históriám-  
nak Első Része, méltánn azt lehe-  
tett várni tőlem, hogy addig más  
munkához nem fogok, míg annak  
hátralévő részét el nem végzem.  
Az is vólt a' tzelom: de, bizonyos  
okokra nézve, szándékomat változ-  
tatnom, vagy inkább, annak vég-  
bevitelét halasztanom kellett. Mert  
gondolóra vévén, hogy a' kezem  
alatt lévő Tanítványok, ugyan azon  
esztendőbenn, a' Históriánn kívül,  
Görög, és Deák Literaturát is köte-  
lesek tanulni; mellyet, mint más  
egyéb tudományt, eltanítani nem le-  
het; hanem egyedül a' sok olvasás,  
az olvasott dolgokon való rágódás,  
a' régi példák követése szerezhet  
abbann valóságos előmenetelt: erre  
nézve, úgy ítéltem, hogy haszno-  
sabb dologot nem tselekedhetem,  
mintha, mentül előbb, a' Görög és  
Deák Írókat, a' régi Literatúrának

1820. évi 24. sz.

## II E L Ő L J Á R Ó

természetét, és mivóltát, kiterjedését, és szélességét esmertetem meg Tanítványimmal; hogy így abba a tévelygésbe ne essenek, mely már sok nagyra termett elmékben megfolytatta az igyekezetet: hogy a' Literaturának tanulása egy két könyvnek immel ámmal való általolvasásabann áll; és hogy az, legfellyebb is, egy két esztendői munka, mellyenn a' ki általesik, nyugodt lélekkel lehet előmeneteléről. Ilyen gondolkozásombann annál örömostebb megmaradtam, mivel a' Közönséges Históriának legszővevényesebb részére már lévén segítő könyve Tanítványimnak: azt, a' mi még abból hátravan, Schroeck szerint is, noha annak Deák fordítása igen gyarló, addig míg mást adhatok kezekbe, inkább taníthatom, mint a' Görög és Deák Írókról szőlő Históriát; melyre, nem hogy Deák, de más nyelvenn is, czélommal egygyező, 's kívánságomnak megfelelő munkát egygyet sem tudok. Minekutánna pedig a' Venerabilis Superintendencia, az Alsó Oskolák éránt, a' többek között, ilyen Rendelést tett: hogy a' Poëtica Classisbann járó

## B E S Z E D. III

ró Tanulók a' Deák Poétáknak, a' Rhetorok pedig a' Deák Prosaicus Íróknak fundamentomos esméretére vezéreltessenek; és erre a' végre szolgáló könyvnek készítése rám bízódott: nem tsak jónak, hanem szükségesnek is láttam, főképpenn ezzel a' munkával sietni; melynek haszna nem tsak tulajdon Tanítványimra, hanem az Alsó Oskolákra is kiterjedhet. És ez az oka, hogy a' Deák Írókról bővebbenn szoltam, mint a' Görögökről; sőt, hogy az esmeretlenebbekből a' nevezetesebb helyeket is felhoztam: igyekezzvén az által, már a' nagyobb idejű Tanulókkal jó eleve megízeltetni azokat a' munkákat, mellyeket sokann, egész életkenn, tsak azért nem olvasnak; mivel azokról semmi esméretek nintsen. Ugyan ezen okból, kivált azoknak a' munkáknak, mellyek oskoláinkbann nem magyarázódnak, kézbenn sem igen forognak, summás velejét vettem, virtusit vagy hibáit megemlítettem, homályos részeit világosítottam, egy szóval, azonn igyekeztem, hogy, mellyikbenn mit kelljen keresni, követni vagy távoztatni? megesmertessem; és ek-

( 3

kép-



## IV E L Ő L J Á R Ó

képpenn a' Literatura tanulást ha közönségesebbé nem is, legalább nyomosabbá és foganatosabbá tegyem.

Noha pedig az a' része ennek a' munkának, melybenn a' Görög Írókról vagyon szó, tulajdonképpenn csak az én magam Tanítványira tartozik: mindazáltal, néminémű hasznát vehetik annak a' Classisokbann Tanuló<sup>k</sup> is, ha a' Tanító azokat a' Görög Írókat, kiknek nevei és munkái, a' letzkékenn magyarázódni szokott Deák Írókbann előfordúlnak, magokkal a' Tanítványi<sup>ya</sup>t kikeres-teti, megolvastatja, és ekképpenn őket arra szoktatja, mimódonn igyekezzenek önnön magoktól a' homályos dölgek megértésére jutni: mely nélkül a' Tanuló-ember el nem lehet. És éppenn ez egyik haszna a' régi Literatura körül való forgolódásnak, hogy mivel abbann, csak nem minden léptenn nyomonn olyan dölgekre talál az ember, melyeket szoros utánna való járás, keresgetés, vi'sgálódás, és egybevetés nélkül meg nem érthetni: ez által az elme szüntelen való foglalatosságbann tartódik mind addig, míg ele-

# B E S Z É D. V

legendő okonn és fundamentomonn  
 meg nem állapodhatik; mely gya-  
 korlás szűli egyedül a' beszédben és  
 írásban való világosságot, érthető-  
 séget; a' tisztánn való gondolkodást;  
 erősíti az ítélő tehetséget; a' magá-  
 hoz szerfelett való bizakodást aláz-  
 za; egy szóval, legigazabb értelem-  
 benn való Criticust, és talán leg-  
 hasznosabb Philosophust készít. Mert,  
 hogy a' GIBBON szavaival éljek \*:  
 „Mellyik tudomány az, a' mely  
 „PHILOSOPHUSI ELMÉT formálhat?  
 „részemről egyet sem tudok. Isten  
 „adománnya az. — A<sup>2</sup> Bóltsek  
 „óhajtják; némellyeknek meg is  
 „adódott: de meg, senki nem sze-  
 „rezheti. Hanem úgy hiszem, hogy  
 „a' Literaturának tanulása, vagy  
 „az, hogy valaki most Görög, majd  
 „Római ember, most Zeno, majd  
 „ismét Epicurus Tanítványa tud-  
 „jon lenni, felette alkalmas an-  
 „nak, (t. i. a' Philosophusi Elmé-  
 „nek) kifejtésére, és gyakorlására.“

)( 4 Va-

---

\* *Gibbons Versuch über das Studium der Li-  
 teratur. Übersetzt von Jo. Joach. Eschenburg  
 Halberstadt 1795. p. 63.*

## VI E L Ő L J Á R Ó

Valamíg tehát a' Literatura virágzik Oskoláinkbann: mind addig olyan kőszörű kőve lesz azokbann az elméknek, mely azokat, lehetetlen, hogy ne élesítse: ellenbenn, annak hanyatlásával, méltánn attól tarthatni, hogy a' közép Századok példája szerint, a' legjobb elmék is, úgy, mint kellene, ki nem fejlődhetnek; a' sovány és száraz Compendiumoknál feljebb nem emelkedhetnek; előmenetekkel hamar megelégsznek, magokkal eltelnek, vizketeges böltselkedésbe merülnek, és ékképpenn roszsz úton indult tehetségeikkel nem csak hogy semmit nem használnak, hanem kárt tesznek.

Ugyan ezen okra nézve jóvá ép penn nem hagyhatni azoknak gondolkodását, kik a' régi Deák Aucto-  
rok helyébe új Deák könyveket vittek és visznek be Deák Oskoláikba. Mert ha szinte ezzel elérik is azt, hogy az ilyen könyveket könnyebben megértik a' Tanuló gyermekek: az igaz tziel felé keveset haladnak, A' Deák Oskoláknak valóóságos tzielja a' Deák Literatura. Ezt virágzásba hozni soha nem lehet új Deák könyvek által: mert azok  
konn

## B E S Z É D. VII

konn mindég mai szín van, 's benne mai gondolkodás; nem a' régi: e' volna pedig az' egész régi Deák Literatura tanulásának tzielja, hogy az' utólsót találjuk el. Mert tudni való, hogy a' régiek nem tsak a' szavaikért betsések: hanem a' dologokért, és gondolatjaikért: a' honnan nem is egyedül a' Deákságért tanuljuk azokat; hanem azért, hogy akarmitsoda nyelvenn írunk, azoknak példája szerint írjunk; kiket mind e' mai napig az' egész Túdós Világ Remek Íróknak tart. Az' is igaz, hogy olvashat valaki új Deák könyvet akarmennyit, hogy azombann régihez, ha jó eleve nints hozzáfoktatva, fogni sem mér, még éltes ember korábann is: mivel ollyannak tetszik előtte; mintha más világba tevődnék által. Azt sem mondhatni pedig, hogy új Deák könyvek által a' Deákul való beszédre könnyebben vezérlödnének a' Tanulók, mint a' régi Deák munkák által. Mert erre a' tzielra egyik, magábann gondoltatvann, tsak annyit tészen, mint a' másik: hanem ezt a' tehettséget, vagy, a' gyakorta való beszéd, vagy a' jó magyarsággal írt könyvek.

## VIII. E L Ő L J Á R Ó

veknek Deák nyelvre való fordítása által, lehet és kell megszerezni.

Mind ezek ellen nints annak a kifogásnak helye, hogy nálunk a Deák Oskolák nem arra valók, hogy azokbann Túdós emberek, kivált *Literatorok* neveltesse, és hogy nagyobb része a Tanulóknak a Deák *Literatura* nélkül ellehet. Mert, ha tsak arra nézünk, mi kinek való? és ki mi nélkül lehet, el? soha jól az Oskolák el nem rendelődhetnek. Nem is lehet, azt tudni, ki mi nélkül lehet, el: szinte úgy, mint azt, kiből mi fog válni? Hogy Túdós embereink, neveltesse, arra szükségünk van: hol neveltetnek pedig, ha a Deák Oskolákban nem? Ha *Literatorok* nem is: legalább *Literatusok* szükség hogy mentül nagyobb számmal, és mindenfelé legyenek a Hazában. Hát ezek hol képzülnek, ha a Deák Oskolákban nem? De mi kárt vallanánk benne, ha elvélté, *Literatorok* származnának is Oskoláinkból? sőt, nem de nem ezt kelé kívánnunk? Miért ne támadhatnának pedig: ha támadhatott JANUS PAN-  
NONIUSUNK a XV-dik Században, és SAMBUCUS JÁNOSUNK a XVI-dik

dikbann? Nem szóllok a' mostann  
élőkről: hogy hízelkedni ne láttassam.  
Tsak a' Debreczeni Collegiumnak is  
vólt szerentséje, a' közelebb múlt 60.  
esztendő alatt MARÓTHI GYÖRGYÖT \*  
és.

---

\* Néhai Tiszt. Tüdös MARÓTHI GYÖRGY-  
ről, egyebeket elhallgatván, tsak azon verseit  
említem, mellyeket Basileai Tanuló korábann, a'  
mikor még 20. esztendősnél több alig lehetett, Ho-  
merusába írt. A' Versek, a' felyúlvaló írással együtt,  
így következnek:

## Deliciæ GEORGII MAROTHI KAL. JAN. A. M. DCC. XXXIV. BASILEÆ IN ERASMIANO COMPARATÆ.

„ Lector! si tibi forte non molestum est,  
„ Antequam inspicias meum libellum,  
„ Sunt quædam mihi, quæ scias oportet.  
„ Quem tenes manibus scias Homerum  
„ Esse, dico iterum, scias Homerum  
„ Esse, quem manibus, tenes libellum;  
„ Quem quanti faciam tibi indicabo.  
„ Si te videro laudibus favere  
„ Homeri, tibi iam licebit inde  
„ Certo credere, me tibi esse amicum:  
„ Si cognovero, nil tua referre  
„ Id pernoscere, qualis est Homerus,  
„ Aut quid scripsit, et esse qui legatur  
„ Dignus? te iubeo valere longum.  
„ Si nec hoc satis est, sed audiente  
„ Ad hæc me, male dixeris Homero:  
„ Tum te non iubeo valere tantum,  
„ Sed plorare simul iubebo longum “.

Ezeket velem Patai Predikátor T. KOLMÁR  
JÓSEF Uram közlőtte, a' kijé most az említett  
Homerus.

# X E L Ó L J Á R Ó

és SZILÁGYI SÁMUEL<sup>\*\*</sup> látni Pro-  
fes-

<sup>\*\*</sup> Esmeretesebbek lehetnek Néhai Superintendens T. T. SZILÁGYI SÁMUELnek Pindarus módjára írt Görög versei, melyeket mikor Bafleában tanúlta, mintegy 20. esztendőös korában, a' híres Werenfels Sámuel halálára, készített: mivel azok ki vagynak nyomtatva. Lásd *Petri Ryhineri Vita Samuelis Werenfelsii pag. 49. Bafilae 1741.*  
4. De minthogy ezek sem közönségesek Hazánkban: nem leszli szűkségtelen, ha ide magyarázatjokkal együtt kiírom.

590Φη.

Ἐρχομαι Ἰσραηλῆς ἀπὸ γαίης,  
Κοίτων φέρων σιφάνες  
Ξοί, ἀρετᾶν θάλος ὑψηλῶν  
Ὁ χρονιώτατον.  
Τρεῖς μάκαρ ὀλυμπιονίκα.  
Τοὶ μὲν Μοῖσαι βαθυκόλποι  
Νῦν, πυκινὲς Τ' ἔμπνευσε φρένας  
Ἀθάνα, μαντῆν δὲ Διὸς ἔτυμνωρον  
Ἑρμῆς κεκόσμανεν αὐδᾶ.  
Ἀδυμελὲς δὲ παιᾶν  
Ἐπτάχορδον ἔδωκε λυράν  
Πλάκτρῳ λιγῶς διωξαι.

Ἀντί590Φη.

Ταῖσι Τυ γῆν ἀρεταῖσι κεκασὸς  
Ἰμερῶ ἐνέβραχες ἁ—  
ερσιπῶτας Τ' αἰτὲς καὶ νὸς —  
Τες χαμαιύντας,

# B E S Z É D. XI

fessorai, és NÉMETI  
PÁLT

Φῶτι γὰρ ὦν Βασιλείαν  
Εὐανθῇ Τέμπει Μοισᾶν.  
Νῶν δὲ Τεας λαμπρὸς προχέων δὴ ἴ,  
δρας δαίτυμὼν Διὸς ἔσσι.  
χαίρει μακάρ, ἐκεῖ μὲν  
Δεκτὸς, ἔθα δὲ Τερπιδάτος  
Εἰρηόφιλοισι πᾶσιν.

Magyarúl ezek a' Versek így esnének:

Strophe.

ISZTER mellyékéről jöväk  
Vadölajfa kolzorúval,  
Hozzád, magas Virtusoknak  
Megmaradandó jövése (germen),  
Bóldog Olympiai győző!  
Te beléd a' díszes Músák  
'S Minerva lehellték az éft:  
Igazmondó szóval maga  
Ékesített Merkúrius.  
Az énekes Apolló is  
Hét húrú lantját od' adta  
Hogy azt pengetnéd hangosann.

Antistrophe.

Ily Virtusid kívánságot  
A' fenn repülő Sasokba  
'S A' földönn háló csirkékbe  
Egyenlőképpenn öntötték:  
Midőn fénnel öregbítéd  
A' Músák fő helyét, Tempét.  
Most pedig arany székidbe  
Tündökölve felvitetvénn,  
Már vagy Jupiter vendége.



## XII E L Ő L J Á R Ó

PÁLT \*\*\* találni *Deákjai* között, kik a' Görög és Deák Literaturának akárhol, és akármely nemzet között is dílzei lehettek volna.

De hogy a' jelenvaló munkára vizfszaterjek, a' mi annak kidólgozását illeti, senkit abbann szorossann nem követtem: a' mi jót a' maga helyénn megnevezett *Literaria Historiák*bann találtam, hasznomra fordítottam; a' readbenn mindegyiktől eltávoztam; a' külömbkülömbféle kiadásokat (editiones) fel nem hordtam, tsak a' legjobbakat, vagy, a' legmegszerezhetőbbeket említettem; főképpenn azonn igyekeztem, hogy az Írók characterét, betsit, és érdemét tisztánn előadjam, munkáik megértését, könnyebbé tégyem; a' homályosságot, és szárazságot, a' menyire lehetett, kerültem; állatásim okait, és erősségeit el nem hallgattam,

---

Örülj Őh Böldog! ki ott fenn  
Keddvességbenn vagy, itt pedig  
Szív szakadva óhajt minden.

\*\*\* Néhaj Debreczeni Togatus Deák NÉMETI PÁL verseit lásd a' Magyar Orfeusbann, II. Kötetbenn, 188. — 189. oldalakonn.

tam; a' világosításra szolgáló helye-  
 ket, az olvasók könnyebbségét néz-  
 vénn, többire szórólfzóra felhoztam;  
 egyfzóval, az egész könyvet úgy al-  
 kalmaztattam, a' mint azt Tanuló-  
 ink állapotjához legjobbnak, és leg-  
 alkalmasabbnak ítélttem. Azzal  
 mindazáltal magamat nem ketsegte-  
 tem, hogy mindent jól eltaláltam.  
 Ha valahol: az ilyen munkábann,  
 a' hiba és tévelyedés hamar meg-  
 esik, sőt majd óhatatlan: de a' mely  
 a' tanítás közben helyrehozódhatik.  
 Ez egybenn talám lesznek a' kik  
 leginkább meg fognak ütközni, hogy  
 noha e' munka tulajdon Tanítványim,  
 és rész szerint a' Poëtica és Rhetori-  
 ca Classisok számára íródott: még is  
 abbann olyan tudományokra és ol-  
 lyan nyelvekenn írt munkákra is ki-  
 terjeszkedtem, mellyek sem az első  
 sem az utolsó rendbeliekre nem tar-  
 toznak, vagy, éppenn felettek vagy-  
 nak. De az ilyenek is, ha meg-  
 gondolják, mely nagy szűkibenn  
 vagynak Ifjaink átaljábann minden  
 Literaria Historiának, holott az ép-  
 penn olyan szükséges a' tudomány-  
 ra, mint maga a' tudomány arra,  
 hogy valaki tudós légyen; és, ha  
 azt

## XIV ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

azt is gondolóra veszik, hogy, ha valahol, nálunk van arra szükség, hogy a' tanulóknak kezébe olyan könyvek adódjanak, mellyeknek nem csak egy két, hanem több esztendőkbenn, sőt, ha lehet, egész életekben is, legalább egész Oskolai futásokban hasznát vegyék: reményilem tselekedetemet nem kárhoztatják; sőt, hogy, úgy szólván egyfűst alatt, mind azt, valami a' régi Túdós Világ Historiájára tartozik előadtam, önnön magok jóváhagyják. Egyébaránt legyenek bár hibák, kivető dologok, és fogyatkozások e' könyvbenn: csak az maga, hogy ez által is, Tanítványimat, az időt, kedvet, egészséget vesztő, és a' hibákat vakonn terjesztő, írástól megmentettem: elegendő örömmre és megnyűgvásomra leszzen. Hogyha pedig, ez is azzal a' kedves-séggel fogódik, mellyel Közönséges Historiám Első Része: ösztönül fog szolgálni arra, hogy annak hátralévő részét mentül előbb kiadjam. Írtam Debreczenbenn Martius 1-20 Napján 1802 Esztendőbenn.



# ELŐREVALÓ J E G Y Z É S E K.

---

## §. 1.

**G**ondolatinkat a' jelenvalókkal közölhetjük *beszéd* által: de a' távolvalókkal, és az utánnunk élőkkel nem. Ezt *írás* által teelekedhetjük, mely kétféle: *chirographica*, vagy, kézzel való írás; és *typographica*, vagy, typus által való írás, másképpenn *nyomtatás*.

## §. 2.

Mikor kezdtek írni az emberek? nem bizonyos. Abbann tsak nem közönségesenn megegyeznek a' Histórikusok, hogy az nem előtte: hanem utánna esett az Özönvíznek; és, a' mit arról Flavius Josephus beszél\*, mivel a' Szent Írásbann semmi nyoma nintsen: méltánn költeménynek tartódhatik. Kik találták pedig fel ezt a' megbetsúlhetetlen mesterséget? ahhoz inkább hozzá lehet vetni. Mert noha *Taut* vagy *Thout*, a' kit valamely régi mythus szerint az írás első feltalálójának mondanak, némelyektől, kik között van Tacitus is\*\*, Egyiptomi Papnak; másoktól Phoeniciai embernek

A

tar-

tartatik: mindazáltal, sokkal több ok van reá, hogy ez a' ditsósság a' Phoeniciaiaké legyen, mint akármely más Nemzeté az akkori Világban. Lásd a' Köz. Históriát a' Phoeniciaiakról. §. 4.

\* *Josephus* Antiqu. Jud. L. I. C. 2. azt mondja: hogy a' *Seth* maradéki az ő *Astronomica* observatioikat két őzlopokra írták; melyek között egyik téglából, másik kőből volt: hogy akármely veszedelem érje a' földet, akár tűz, akár víz, egyik megmaradjon.

\*\* *Tacitus* Annal. L. XI. c. 14. az első értelem mellett áll; a' midőn így szól: „*Aegyptii* litterarum semet inventores perhibent; inde Phoeniciis, quia mari praepollēbant, intulisse Graeciae, gloriamque adeptos, tanquam repperint, quas acceperant“.

### §. 3.

A' festésnek régibbnek kell lenni az Írás mesterségénél. Mert bizonyos, hogy minekelőtte írni tudtak volna az emberek: mindent testi dölgek ábrázatjában adtak elő. Erre pedig festés kívántatott. A' testi dölgeknek ilyen kiábrázolása vagy festése, mely egészenn mást jelentett, mint a' mit a' szemnek mutatott, neveztetik *Symbolica*, és *Hieroglyphica* Írásnak\*.

\* *Hieroglyphicon* két szóból van öszvetéve; *γλυφω*, vágok, metszek; és *ἱερός*, szent: mint-hogy ezzel az írás nemével, főképpenn a' Szent, vagy Vallásbeli dölgeknek kijelentésére éltek, és mivel titok volt, a' mennyibenn csak a' Papok tudtak hozzá.

### §. 4.

## §. 4.

A' *Symbolica* vagy *Hieroglyphica* Írásbann, minden jellel egy egy dolog, sőt sokszor, egész sor gondolkodás ábrázoltatt ki. Illyen jelekkel ma is élnek a' Chinaiak\*; illyen jelekkel való írást találtak a' Spanyolok is az Amerikaiaknál; de a' mellyeket boszorkányságoknak gondolvánn, megégettek. Főképpenn szokásbann volt ez az Egyiptomiaknál\*\*, kiknek Obeliscusainn, máig illyen jeleket láthatni. Illyenekkel van béírva ama legnevezetesebb monum. mentum is; a' *Mensa Isiaca*\*\*\*; mely a' Turini Királyi Archivumbann tartatott.

\* p. o. ha ezt a' szót akarják leírni: *Keresztén*; egy gyikot festenek.

\*\* Corn. Tac. L. XI. c. 14. „Primi, per figur. ras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant, et antiquissima monimenta memoriae humanae, impressa faxis ternuntur“.

\*\*\* Vid. Montfaucon Antiqu. Graec. pag. 174. Item; Meuselii Biblioth. Histor. Vol. III pars I. pag. 30. — 32.

## §. 5.

Mennél közönségesebbé lett a' *Symbolica* vagy *Hieroglyphica* Írás, annál inkább igyekeztek az abbann előforduló jeleket rövidebbekké 's együgyűbbekké tenni az emberek. Mely vagy úgy esett, hogy a' *Hieroglyphicum* jelnek egész figurája helyett, annak tsak egy részét vették fel; mellyet t. i. legszükségesebbnek láttak a' dolog jelentésére;

A 2

p. o.

p. o. a' *kézíves ember* helyett, mellyet annakelőtte egészen lefestettek, most csak két kezét, 's egy ívet tettek: vagy úgy; hogy az *effectum* (okozat) mellől, annak könnyen kitaláltatható okát elhagyták; p. o. a' felfelé menő füstöt magabann tettek, minden alatta lévő tűz nélkül: vagy pedig a' személy és Subjectum helyett, tettek azt az eszközt vagy szerszámot, mellyel az él; p. o. Uralkodót akarván kiabrázolni: *szemnél és Királyi páltzánál* egyebet nem festettek\*.

\* Vesd egybe Martini Excurs. ad Archaeol. Etruskii pag. 118. seqq.

§. 6.

Mind ezek a' jelek még eddig magát a' dólgot ábrázolták valamennyire: de a' hangot, 's a' szókat mellyekkel a' beszéd-benn élünk, ingyen sem. Az említett képeknek és figuráknak megrövidítése után tehát, arra ment az emberi elme; hogy már nem a' dólgot magát: hanem a' dól-gok neveit, és így magát a' beszédet fejezze ki jelekkel. E' szerint szükségesképpenn arra kellett vigyázni, mimódonn ejti az ember a' beszédet; és nem lehetne é azt ízekre vagy részekre szaggatni (articulatio)? és midőnn a' szónak ejtéséből 's hangjából észrevették; hogy ugyan azon ízek vagy Syllabák gyakrann előfordúlnak: legelőbb is azoknak tsináltak jeleket bizonyos vonásokkal. Ebből lett a' *Syllabica Írás*, melly-benn, minden Syllaba, csak egy jellel tetetett ki, akárhány Consonansból és Vocabulusból állott. Illyen írás neme vőlt régen

az

az *Aethiopiaiak*nál, a' *Brachmanok*nál, sőt  
ilyen van ma is *Siambann*.

## §. 7.

De mind addig nagyon híjjános volt  
az *Írás mestersege*, valamíg a' legkisebb  
részetskékre is, melyekből az ízek szerint  
való hang áll, szorgalmasan nem figyel-  
meztek, azokat észre nem vették, meg  
nem határozták, jelekkel ki nem tették,  
vagy, míg az *Alphabetica Írást* fel nem  
találták. Ez a' tudálatos mesterseg, 24  
betűk által, akárminémű beszédet lefest;  
és a' hangot, melyet úgy látszik csak hal-  
lani lehet, mintegy szemmel láthatóvá teszi.

## §. 8.

A' régi Időkben jobbról balra vivőd-  
tek az írásban a' betűk: mint ezt máig is  
láthatni a' 'Sidó és más napkeleti írások-  
ban. Mi szolgáltattott erre alkalmatossá-  
got? bizonyosan nem tudhatni: hihető  
mindazáltal, hogy a' festés, melyből állott  
az első írás; mert abban az etsettől rend-  
szerint balra szoktak dőlgozni. A' Napnyú-  
gotiak közönségesen ellenkező módot kö-  
vetnek az írásban. Megjegyzik mindazál-  
tal a' Görögök felől, hogy ezek is eleinte,  
szintúgy balfelé írtak, mint a' napkeleti-  
ek\*. Ugy is kellett ennek lenni, minthogy  
ezek az írás mestersegét a' Phoeniciaiaktól  
vették. Ezen szokás megváltoztatását, és  
a' jobbra való írásnak elterjesztését Görög  
Országban, az *Athenaei Prontipides*nek tu-  
lajdonítják a' Görög Írók; a' ki, a' mint  
A 3 mond.



mondják, Homerus előtt élt. A' következendő időkbenn mindazáltal, e' mellett sem maradtak meg a' Görögök; hanem néha úgy írtak, hogy az első sort jobbról balra vitték, a' másodikat pedig balról jobbra, a' harmadikat ismét úgy mint az elsőt s. a. t. és ez úgy ment, hogy a' sorok meg nem szakasztottak, minden sor egybe lévén a' másikkal köttetve. Innen, mivel néminémuképpenn a' szantó ökör fordulásához hasonlított: *βεσπορεσεν*, az az, *ökörfordulás formánn* való írásnak nevezetett. Így voltak írva a' Solon törvényei. Így van írva ama nevezetes *Inscriptio Sigea* is; mely *Troasban*, a *Sigeum promontorium*, és a' Scamander vize mellett lévő térség között, egy nagy kövön mind a' mái napig olvastatik\*\*. Nem külömbenn az *Inscriptio Amyclaea* is; mely, nevét a' Spárta mellett lévő *Amyclae* Várostól vette, a' hol találtatott\*\*\*. Néha pedig, de a' melynek már inkább játékból, mint bevett szokásból kellett esni; úgy írtak a' Görögök, hogy egyik betűt egyenesenn a' másik alá tették: melyből olztán olzlop forma sorok lettek; innen ez az írás módja *οιωνδος*, vagy, *olzlop formánn* valónak nevezetett. Megesett az is, hogy karikába írtak, olyan kerek kasok formájára, mellyek kisded kerek alyról mindég szélesebbenn szélesebbenn mennek felfelé. Innen *σπυριδος*, az az *kasformára* valónak hívatatott. Ezzel ellenkező volt a' *πυριδος*, vagy, *torony módra* való írás, mely széles alyról hegyesen ment felfelé. De tsak ugyan legközönségesebb volt a' Görögök

kö-

között is a' jobbra való írás, melly mind e' mái napig is napnyúgotonn szokásbann van.

\* Herodot. II. 36.

\*\* Lásd Edm. Chiffhull. Antiqu. Afiat pag. 4.

\*\*\* Lásd Nouveau Traité de Diplomatie Tom. I. pag. 617.

### §. 9.

A' matéria mellyre írtak a' régiek, különböző vólt. Míg még nagyon közönségesse nem lett az írás, és az nem egyébre, hanem csak a' közönséges monumentumokra fordítódott: írni, vagy is inkább, metszeni tsupánn köre, értzre, ónra, és fára szoktak. Közönségesebbé lévén pedig az írás, kezdtek írni állatoknak bőreire, de a' mellyek még ki nem készítették\*, fák hajaira, belső hártyaíra's leveleire; nevezetesen: pálmafa levelekre; ezenkívül, vászonra, Elefánt tsontra, viaszszal bévont fa táblákra, tsigákra, papyrus nevű Egyiptomi plántára, pergamenre. Későbbenn, pamut papirosra (charta bombycina). Utóljára, a' XIII-dik vagy XIV-dik Századtól fogva, szokásba jött a' rongyból tsinált papiros (charta lintea), a' millyennel mi is élünk.

\* Herodot. V. 58.

*Jegyzés.* Rómábann a' XII Táblák értzből vóltak; értzre metszödtek fel a' más népekkel kötött szövetségek is; a' honnan, midőn a' Gallusok, Róma építtetésének 366-dik Esztendejében, fel-

felőgették a' Capitoliumot: 3000 ilyen értz táblák olvadtak öszve. A' Solon törvényei fára metfőzöttek. *Aul. Gell. Noct. Att. L. II. c. 12.* A' Sibylla jövődölési pálma levelekre voltak írva; a' honnan a' régieknek *Folia Sibyllae* pálma leveleket tészten. Így szintén a' Rómaiak a' könyvet, a' fá hártjáról, melyre írni szoktak, *Libernek* nevezték. Leg régibb Annalisaik vászonra voltak írva (*Libri Antici*). A' gazdagok Elefánttsontból való Táblákat tartottak, 's azokra írtak; és ha két ilyen tábla öszve volt téve: *Diptychónak* hívták, ettől a' két szótól: *δις*, *bis*, és *πλυσσω*, plico. A' viafzfal bévont táblák (*Tabulae Ceratae*) legjobbann szokásbann voltak a' Rómaiaknál. Tsigákra (*οσρακα*) az *Athenaeiek* írtak, mikor t. i. valakit tisztességes számkivetésbe akartak küldeni. A' *Papyrus* Egyiptomnak motsáros helyein termő kaka vagy gyékény forma plánta volt; melynek szára tűz lábnnyira is felnőtt. Ennek vékony rétejeit tövel lesejtegették, azután öszveraggatták, és úgy írtak reá az Egyiptomiak 's mások is. A' *Pergumenről* lásd a' Köz. Hist. I. Rész. pag. 267. Mind ezekről a' külömbkülömbféle matériákról pedig, Lásd: *Montfaucon Palaeogr. Graec. pag. 13.*

## §. 10.

A' Matériához képest melyre írtak a' régiek, külömbözött nálok az Író eszköz is. A' kemény matériákra, 's viafzfazas táblákra *stilussal* írtak: mely másképpenn *γραφειονnak*, vagy, *graphiumnak* nevezetett. A' *Stilusnak* egyik vége hegyes volt (ad exarandas); a' másik lapos (retusus et planus ad delendas literas). Eleinte a' *Stilus* vasból volt; hanem azután, mint-hogy a' Candidatusok, mikor öszve veszte, az ilyen vas *Stilussal* egymásbann sok

sok kárt tettek, gyakrann egymást meg is ölték: tsontból kezdték azt tsinálni; de a' mely már tsak a' viazfzvos táblákhoz való vólt. A' réz és márvány táblákra metsző vassal ( *γλυφεύς*, Deákúl *Caelum*), szokták vésni a' betűket. Az Egyiptomi Papyrushoz híg matéria (liquor) kívántatván: annak elzközévé nád ( *καλαμος*, *Calamus*, *ῥομφαία* ) vevődött fel. A' lúd toll, mellyel ma élünk, későbbenn kezdett író elzközzé lenni\*. Legelőször említtódik az *író toll* *Isidorus*nál, a' ki a' VII-dik Században élt\*\*. Ekkor is mindazáltal úgy látszik, hogy inkább a' *Calamus* vólt szokásban, mely igen úgy vólt metszve, mint a' mi pennánk. Legfellyebb a' IX-dik vagy X-dik Században kezdett közönségesse lenni a' tollal való írás.

\* A' mi *Juvenalis*bann *Sat. IV. v. 449* van: *diversis partibus Orbis*  
*Anxia praecipiti venisset epistola penna*

ide nem tartozik; noha azt *Mopisaueon* is *Palaeogr.* Gr. pag. 21. felhossa; ebből akarván próbálni, hogy az *író toll* régtől fogva szokásban van. Itt t. i. *penna*, Poëtice annyit téfzen, mint *ala*; és a' levélnek sebessenn való jöveteléről mondatik, nem pedig mintha a' levél tollal lett volna írva.

\*\* *Originum Libro VI. c. 14.* „*Infigmenta*  
 „*Scribae, calamus et penna. Ex his enim verba*  
 „*paginis infiguntur. Sed calamus arboris est; penna*  
 „*avis, cuius acumen dividitur in duo*“.

§. 11.

A' híg matéria (liquor), mellyel festették a' betűket, rendszerint fekete vólt;  
 A 5 in-

innen a' Görögöknél Το μελαν, a' Deákoknál *atramentum* a' neve. Plinius és Vitruvius tanúbizonysága szerint, *koromból* és *gummiból* készült. De minthogy így a' betűk megsárgultak: azután Borkőből, szénből, és gálitzkőből készítették. A' közép századokban módivá lett, a' *veres tinta* is, mely miniomból, és tzinóhriumból készült; kivált a' kezdőbetűket, és alólírásokat azzal tették. Ennél sokkal finomabb veres festékekkel éltek a' Constantzinápolyi Tsászárok, t. i. *Encaustum*\*; mellyből lett, a' Frantziáknál *Encre*, az Olaszoknál pedig, *inchiostra* neve. Ezzel a' veres bársonyszín festékek senkinek nem vólt szabad írni a' Tsászáronn kívül\*\*; a' honnan, *Sacrum Encaustum*nak neveztetett.

\* Az *Encaustum* név jön ettől a' Görög szótól: *εγκαίω, εγκαυσω*, belésütöm. „*Encaustum*, inquit Montfaucon, *admoto igne ad picturam, et literas Imperatorias, rubrum conficiebatur*“.

\*\* Palaeogr. Graec. C. I. „*Erāt Encaustum, liquor purpureus, tam sancte ad Imperii usum, consecratus, ut aliis eo uti licitum non fuerit*“.

## §. 12.

Legpompásabb 's legköltségesebb írás vólt pedig, az úgy neveztetett *Chrysographia*, vagy, arany 's ezüst betűkkel való írás; millyen p. o. Upsálában az *Ulphilas Evangeliuma*, mellyet ez a' Gothus Püspök, a' IV-dik Század véginn, régi német nyelvre, az az, Visigothica dialectusra fordított; és a' melynek *Codexében* a' részek, mind aranyos betűkönn kezdődnek, maga pedig

a' Textus ezüst betűkkel van írva. Néha igen szép festésekkel is megékesítették a' Kézírások. Illyen p. o. a' Bétsi Bibliothecában, a' *Dioscorides Codex* az V-dik vagy VI-dik Századból,

## §. 13.

A' soroknak egyenesen való vívására, líneával v. regulával éltek; melynek neve *κανονς* v. *Canon* vólt. Elofztani pedig a' sorokat bizonyos jegyzések által szokták, mellyek a' könyvfélire tevődtek; és innen van a' *Paragraphusok* neve, ettől a' szótól *παρὰ γραφειν*, oldalról, vagy a' könyv félire írni, jegyezni. Minthogy pedig ez a' könyvfélire való jegyzés veres festékekkel szokott esni: innen ismét a' *Paragraphus*, *Rubricának* is nevezetett; és ez van ma is szokásbann a' Törvénytudóknál.

## §. 14.

A' könyveket régen, mint ma is gyakrann a' *geographica mappákat*, öszvehajtogatták. Innen *Volumeneknek* hívatattak. A' papyrus és pergamen árkusok tudnillik öszveenyveződtek. A' legfelsőt nevezték *πρωτοκολλον*nak\*; a' legalsót *εσχατοκολλον*nak. Ezen öszveenyvezett levelek szélére, fából v. tsontból készült kerék rámat alkalmaztatván; annál fogva hajtogatták öszve a' könyvet. A' ráma véginn két felől kinyúló gomboknak, *cornua*, *κρατα*; *umbilici*, *ομφαλοι* vólt a' neve. És innen van ama szólás: *ad umbilicum ducere*,

re, az az, elvégezni. Horat. Epod. 14: 7. A' rámára tekergetett leveleknek v. árku-  
soknak külső része nem vólt béírva, ha-  
nem csak a' belső. Hogy tehát azokat ól-  
vasni lehessen: ki kellett tekergetni. Ez mi-  
dön véghez ment, így tevődött ki: *explicit*;  
mellyet most is láthatni sok könyveknek  
a' véginn; tellyesebbenn így vólna: *expli-  
citum est volumen*. A' könyv titulussa,  
mely Görögül συλλαβοςnak mondatott, ki-  
vúlrúl ragasztódott fel egy darab levelats-  
kén, mely πιττακιωνnak neveztetett, deá-  
kúl, *frons*nak.

\* πρωτοκολλον két szóból van öszvetéve,  
πρωτος első vagy felső, és κολλα, enyv;  
innen κολλαω enyvezem. Ez az eredete a' mai  
*Protocolum* névnek.

### §. 15.

A' sebesenn való írásra, bizonyos rö-  
vidítő jelekkel *abbreviaturákkal* éltek a' régi-  
ek, melyeket *Notáknak* (*Notae*) neveztek.  
Innen a' kik ehez jól tudtak, későbbi idők-  
benn, *Notariusoknak* hívattattak; görögül  
*Ταχυγραφοι*. Ciceronak *Tiró* nevű libertussa,  
maga talált ilyen rövidítő jeleket, a' hon-  
nan azok rendszerint ő rólá neveztetnek  
(*Notae Tironianae*). A' nagyobbik *Annaeus*  
*Senecának* is vagynak ilyen *Notái*, mel-  
lyeket *Cyprianus* meg bővített. Meg lehet eze-  
ket látni *Gruterusnál*, *Corp. Inscript. Tom.*  
*II.* A' városok, helységek, 's más közön-  
ségírói, *Tabellariusoknak*; a' magánosírók,  
kik az általok leírt könyvekkel keresked-  
tek,

tek, *Librarius*oknak; a' Bibliothekák pedig *Librariák*nak neveztettek. A' közép Századokban, a' könyveket leginkább Szerzetesek írták le.

## §. 16.

Különös neme az írásnak az úgy nevezetett *στυροφορία*, vagy, *κρυπτογραφία*, az az, titkos vagy elrejtett írás; midőn p. o. valaki a' szokásbann lévő alphabetica betűk helyett, szabad tetszése szerint vélsen fel jeleket. Ide tartozik a' régi idők-ből, a' Lacedaemoniak *Scytalája*. Ezek, két egyforma, hoszszú 's gömbölyű botot készítettek. Ha valamely Vezér hadra ment: egyiket oda adták néki: a' másikat pedig magoknál megtartották. Hogy ha már titkos dolgot akartak a' Vezérrel közleni: pergamenből hoszszú keskeny szíjjakat hasogattak, 's azokat szorosann arra a' botra tekergették. E' meglévén: a' bot hoszzába írták reá a' mit akartak. Akkor levették a' szíjjat, 's elküldötték a' Vezérhez; a' ki azt vévén, csak az említett botnak nála lévő párjára tekerte fel, 's mindjárt olvashatta; mert a' betűk éppenn úgy estek öfzve rajta, mint a' másikonn. Ellenbenn, más akármely botonn, mely attól hoszszúságára vagy vastagságára nézve legkissebbet is különbözött; minthogy a' betűk széllyelestek: az írás olvasása lehetetlen volt. Lásd *Aulus Gellius* *Noct. Attio.* Lib. XVII. c. 9; és *Svidást in Voc. στυλάδα*. Az újjabb időkben igen sokra mentek a' titkos jelekkel való írások kifejtésében. Hí-



Híres erről a' Frantziák között *Vieta Forrentz*\*, a' ki élt a' XVI-dik Száz végénn, IV-dik Henrich alatt. Az Anglusok között pedig *Vallisius János*, a' XVIII-dik Század eleinn; ki, az Algebra segítségével, akarminémű jelekkel írt mesterséges leveleket megfejtett, és megmagyarázott.

\* *Thuanus Historiarum Lib. 129. Tom. VI. pag. 181.* azt beszéli: hogy Spanyol Országának tíz esztendei háborúja lévén Frantzia Országgal, midőnn az alatt nagyobb bátorságnak okáért, titkos jelekkel írt levelek küldettek volna Spanyol Országból Indiákra: azokat a' Frantziák elfogták; de mivel sokkal több characterekkel voltak írva, mint a' mennyiből az alphabétum áll: azok sem olvashatták el, a' kik különbenn jól értettek ehhez a' mesteriséghez; hanem *Viétához* küldvén a' Király, addig rágódott rajtok, míg nem egyszer tökéletesen eltalálta; mely miatt osztánn két egész esztendeig minden izáándékjokbann ízerentsétlennek voltak a' Spanyolok.

### §. 17.

A' XV-dik Század közepe táján az olvasni és tanulni ízeretőknek mondhatatlan könnyebségére, feltalálódott a' *Nyomatás* mestersége, vagy a' *Typographia*; mellyet, az írás után, az emberi elmének méltánn legbetsésebb és hasznosabb találmannyának tarthatni. Erről oda alább bővebbenn léfzen szó.

### §. 18.

A' betűknek és írásnak feltalálása szülte a' nyelvek pallérozását, és a' tudományo-

nyokat. Minekutánna t. i. az emberek gondolatjaikat írásbann elő tudták adni: szükségesképpenn vigyáztak mind arra, hogy előadások értelmes, ékes, tsinos, fontos, talpraesett, és a' nyelv törvényeihez 's természetéhez alkalmaztatott légyen: mind arra, hogy gondolatjaik rendesen menjenek, egymásból follyanak, öfzveállyanak, és egy tzielra vivődjenek. Így lett oíztánn, hogy a' nyelv és beszéd pallérozódásával, a' tudományok elébb mentek, az írás és nyomtatás által közönségessé tevődtek, és végre, a' ízerint, a' mint minden tudománynak a' tzielja van, egymástól elválasztattak, elrendelődtek, és mindenik, természetéhez illő formába vagy Systemába verődött. A' *Literaria Historiá*nak már az a' tzielja, hogy a' tudományok előmenetelét vagy hátráltatását; előmenetelének vagy hátráltatásának idejét, okát, és módját; a' tudós, vagy legalább tudós számba ment munkákat, és azoknak ízerzőit; a' ízerzők érdemét és betsit, virtusit vagy fogyatkozasit adja elő; egy szóval, hogy a' *Tudós Világ*ot esmertesse meg.

## §. 19.

A' *Literaria Historiá*nak szükséges vól-táról meg lévén győződve a' Tudósok; elég nagy szorgalmatossággal forgolódtak annak kidólgozásábann. A' régiek közzül, néminémű kezdetit láthatni annak *Cicero*-bann (in *Bruto*); *Diogenes Laërtius*bann; és *Hieronimus*bann (de *Viris illustribus*). Ide tartoznak bizonyos tekintetbenn, a' kö-rép Századokbann, *Photius* is és *Svidás*.  
Iga-

Igazán mindazáltal, nem elébb, hanem a' XVI-dik Században kezdődött formába vevődni ez a' Tudomány. A' *Polydorus Vergilius* munkája: *De Inventoribus rerum*; szerentsétlen próba volt. Jobbann és szerentsésebbenn dolgozott *Conrad Gesner*, in *Bibliotheca Universali, s. Catalogo omnium scriptorum locupletissimo, in tribus linguis, Latina, Graeca, et Hebraica exstantium et non exstantium, veterum et recentiorum*. Tig. 1545. Fol. úgy hogy ez a' legelső munka, mellyet tulajdon értelemben *Literaria Historiának* lehet nevezni. Azután, a' mellyek íródtak's nevezetesebbeknek tartatnak, ezek:

*Petri Lambecii Prodrömus Historiæ Literariæ. Hamb. 1659 Fol. Recusus curante Jo. Alb. Fabricio, Lips. et Francof. 1710. Fol.*

*Eiusdem: Commentar. de Augustissima Cæsarea Bibliotheca Vindobonensi. Lib. VII. Viennæ 1665 — 74. Fol. Bővebben kiadta Kollár, 1766—1781. VII. Fol.*

*Dan. Ge. Morhofii Polyhistor Literarius. Lubecæ, 1688. 4. Altera editio; opus posthumum accurate reuifum, et illustratum a J. Möllero, Lub. 1707. 4. — Quarta editio, aucta et usque ad annum 1747. continuata Lub. 1747. 2 Voll. 4. a J. Joach. Schwabe.*

*Struvii Introductio ad notitiam rei Literariæ et usum Bibliothecarum. Jenæ 1704 — 1706 — 1710 —. Post variorum emendationes opus ita formavit, ut fere novum dici queat Jo. Frid. Juglerus. Jenæ 1754 — 63. 8. 3 Voll. — A Jo. Ge. Meus-*

*Meuselio ita digesta, amplificata, et emendata, ut paene novum opus videri possit.* Vol. I. Lips. 1782. Vol. IX. P. 2. 1798. In 8-vo mai. Folytatódik.

J. A. Fabricii *Bibliotheca Graeca s. notitia scriptorum Graecorum, quorumcumque monumenta integra, aut fragmenta edita exstant.* Ennek újjabb kiadásához kezdett Harles 1790.

Eiusdem *Bibliotheca latina* Ed. V. Hamb. 1721. — 22. Ed. J. A. Ernesti Lips. 1773 — 74. 3 Tom. in 8-vo.

Eiusdem *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis.* Hamb. 1734. — 35. Vol. 5. in 8. mai. Vol. 6-tum addidit Chr. Schöttgenius ibid. 1740. 8.

Chr. Aug. Heumanni *Conspectus reipublicae literariae, sive, via ad Historiam literariam Juuentuti Studiosae aperta.* 1718. 8. Legujjabbann kiadta: Jer. Nic. Eyring. Hannov. 1791.

Martin Schmeizels *Versuch zu einer Historie der Gelahrtheit.* Jena. 1728. 8. Vólt Schmeizel Brassói fi, és elsóbenn Jénai, azután Hálai Professor.

Hambergers *Zuverlässige Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern vom Anfange der Welt bis aufs Jahr 1500.* Lemgo. 1759 — 64. 4. B. in 8.

Chr. Saxii *Onomasticon literarium, s. Nomenclator Historico-criticus praestantissimorum omnis aetatis, populi, artiumque formulae scriptorum, item monumentorum maxime illustrium, ab orbe condito usque ad Seculi quod vivimus tempora digestus.* Trai ad B Rhen.

## 18 ELŐREVALÓ JEGYZÉSEK.

- Rhen. 1715 — 1782. Voll. 5. Kijött a' 6-dik és 7-dik Volumen is 1790.
- Mich. Denis *Einleitung in die Bücherkunde*.  
 1. Theil Bibliographie Wien 1777.  
 2. Theil Literärgeschichte 1778. 2 Vol.  
 in 4-to.
- Jo. Christoph. Frid. Bährens *Anzeige der griechischen und lateinischen Klassiker*. Halle. 1786. 8 min.
- Theoph. Christoph. Harles *Introductio in Historiam Lingvæ Graecae*. Ed. 2. emendatior et auctior. Altenburgi Tomus prior 1792; Tomi posterioris pars I et II. 1795, in 8 mai.
- Eiusdem *Introductio in Notitiam Literaturæ Romanæ, imprimis Scriptorum Latinorum*. Norimb. 1781. 8 mai. P. I. II.
- Eiusdem *Notitia Literaturæ Romanæ imprimis Scriptorum Latinorum*. Lips. 1789. 8.
- Carl. Joseph Bougine *Handbuch der allgemeinen Literärgeschichte*. Zürich 1789. — 1792. Voll. 5. in 8 mai.
- Jo. Joach. Eschenburgs *Handbuch der klassischen Literatur*. Berlin und Stettin 1792. in 8 mai.
- Ludw. Wachlers *Versuch einer allgemeinen Geschichte der Literatur*. Lemgo. 1793. — 96. Voll. 3. in 8. min. Folytatódik.
- Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék *Bibliothecae Pars 1*. Viennae. 1796. *Pars 2*. ibid. 1800.

### §. 20.

Mind ezeket az írókat egybevévén is, nem kell gondolni, hogy azokbann a' Világnak minden Tudóssai 's azoknak munkái

kái feltaláltatnának. Mert voltak 's vagnak Túdósok, a' kik nem írnak; mások, kiknek munkái elvesztek; vagy nem éremesek, hogy említettessenek. Váltak 's vagnak olyanok, kik sem magok, sem Nemzetek, tudománnyokról a' pallérozottabb Nemzetek előtt nem esmereteseek. Ebből a' munkából is tehát mind ezek elmaradnak; és tsak azok jegyeztetnek fel, mellyek éremesek, esmereteseek, nevezeteseek, és a' tudásra hafznosok. Nevezetesen



II.

A Z Ó T E S T A M E N T O M I  
S Z E N T Í R Ó K.



§. 1.

**A**Z Ó Testamentomi Írók között, mint szintén minden Külső Írok között is, legrégibb *Mó'ses*, *Amramnak* fija a' Lévi Nemzetségéből, ki Egyiptombann Királyfi módra neveltetvénn fel, Nemzetének Szabadítója lett. Meghólt Kr. Úr. sz. előtt 1491. ezstendővel. Öt könyvei, úgymint *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, és *Deuteronomion*, közönséges névvel *Pentateuchus*-nak neveztetnek. Szinte azon egy időre tetetik *Mó'sessel* *Jóbnak* élete is, *Uz* tarto-

mányabann, mely pulzta Arabiábann gondolódik.

§. 2.

*Jó'sué*, Nunnak fija az Éfraim nemzetségből, Mó'ses helyébe lett Vezére a' 'Sidó Népnek, és ugyan ő vezette azt bé Kanaánba. Könyvét írta Kr. Ur. Születése előtt 1448 táján, kivévén hémely helyeket, mellyekben a' halála után történt dolgok beszéltetnek. Némely Tűdósok, nevezetesenn *Jo. Gerh. Vossius, de Idololatria gentilium* L. I. c. 20. és *Huetius, in Demonstratione Evangelica, Propos. IV. p. 273*; azt igyekeztek megmutatni: hogy a' Jó'sué vitézségének a' Cananaeusok és Phoeniciálak által a' több Pogányok között is elterjedvén a' híre, innen származott volna a' Hercules tselekedeteiről való költemény; és így, a' Pogányok Herculese egy volna Jó'suéval.

§. 3.

A' *Birdk* könyvének írója ki vólt? nem említettik. Ugy tartják a' Tűdósok, hogy mind ezt, mind a' *Rúth* könyvét *Sámuél* Próféta írta, ki Saul idejében, Kr. Ur. szül. előtt, 1095-el élt. Ugyan ez tartódik az ő nevét viselő i Könyvnek 25 részeiről; de a' többekről nem. Mert ezek *Náthánnak*, *Gádnak*, és *Asáfnak* tulajdonítatnak. A' *Királyok két könyve* pedig, és a' *Krónikák* (Paralipomena) *Esdrásnak*.

§. 4.

A' 150 *'Sóltárok*, mellyek *Dávid* nevét viselik, nem mind *Dávidéi*. Van azok közt

közt *Náthán*tól, *Gádi*tól, *Asáf*tól sőt *Mó-*  
*'sestől* való is. *Dávid* megholt Kr. Ur. szül.  
 előtt 1015-benn. *Salamon*nak a' *Dávid* fijá-  
 nak, ki 975-benn holt meg Kr. Ur. szül.  
 előtt, igaz könyvei: a' *Példabeszédek köny-*  
*ve*, a' *Prédikátori könyv*, és az *Énekek éne-*  
*ke*. A' *Bölcsesség könyve*, mely néki tulaj-  
 doníttatik, nem övé; a' *Clavicula Salomo-*  
*nis*, *Psalterium Salomonis*, még annyival  
 inkább nem.

## §. 5.

A' *Próféták* rendel e' következőzendő  
 időkbenn éltek: 1. *Jánás*, legrégibb a'  
 16 *Próféták* között, élt Kr. Ur. szül. előtt  
 824 esztendővel, II. *Jeroboam*, *Izrael*  
*Királya* alatt. 2. *Hoseás*, 3. *Joel*, 4. *Amos*,  
 ugyan akkor éltek. 5. *Ésaiás*, 794-el;  
*Uzzia* v. *Azária*, *Jothám*, *Acház*, és *Ezé-*  
*kiás* *Juda* Ország *Királyai* alatt: 6. *Mikeds*  
 és 7. *Nahum* 757-el, a' közelebb említett  
 három utolsó *Királyok* *Jóthám*, *Acház*, és  
*Ezékiás* alatt. 8. *Abdiás*nak (*Obadias*) és  
*Habakuk*nak ideje nem bizonyos; 9. *Sofoni-*  
*ás* élt Kr. Ur. szül. előtt 641-el; *Jósiás* *Ju-*  
*da* országi *Király* alatt. 10. *Jeremiás* 628-a',  
*Jósiás*nak 13 esztendejétől fogva, *Zedekiás*-  
 nak 11-dik esztendejéig. 11. *Ezéchiél* 594-től  
 572-ig, *Joakin* (*Jechoniás*) alatt; kivel  
 együtt *Nabugodonozortól* *Jeru'sálem*ből fog-  
 ságra is vitetett *Babyloniába*. 12. *Dániel*,  
 élt a' *Babylóniai* fogság alatt, és azonn-  
 tül; *Cyrus* idejében, 538-ig. *Judaeába*, a'  
*Cyrustól* adott, engedelem után, vissza  
 nem térvén, *Chaldaeabann* holt meg.  
 13. *Haggeus* v. *Aggeus*; 14. *Zachariás*; és



15. *Malakiás*, a' Babylóniai fogság után; még pedig az utolsó Templomnak ujjonnan lett felépíttetésekor, mely 516-bann esett Kr. Ur. szül. előtt. 16. *Esdrás* a' Babylóniai fogság alatt és azután élt. A' Cyrus-tól adott engedelemnek alkalmatosságával Jéru'sálembe ment, de onnan visszafutott Babylonba; míg nem ismét Artaxerxes Longimanus alatt, a' Babylonból Jéru'sálembe visszafutott. 'Sidóknak Vezérévé lett. Az Ó Testamentomi Szent Írásnak rendbeszedése néki tulajdoníttatik. *Nehémiás* hűséges társa volt a' Templom felállításában, és minthogy könyvét, a' régi 'Sidók az *Esdráséval* öszvetették: ez arra adott alkalmatosságot, hogy sokan azt *Esdrásé*-nak gondolták. Az *Ester könyve* Írójának is némelyek *Esdrást*; mások pedig *Mardocheust* gondolják. Mindenkor a' Canonicus könyvek közé számlálódott, kivévén azonn utolsó hat Részzeit, mellyek az Ó Testamentomnak Görög vagy Alexandriai, és Deák v. Vulgata fordításában hozzáadódnak (mellyekben e' szerint az *Ester könyve* 16 részekből áll). Mert, hogy ezek a' részek nem tartoznak oda; megtet- szik abból, mivel benne *Ptolemaeus*ról, és *Cleópatrá*ról van emlékezet.

## §. 6.

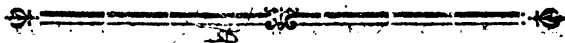
Az *Apocryphus* könyvek között, a' *Tóbiás*ról való könyvnek írója nem tudatik. Magának *Tóbiás*nak élete, minthogy a' mint mondatik, az Assyriai Királytól Salmanassártól fogságba vitetett, esik 721-re Kr. Ur. szül. előtt. *Judith*nak élete Jó-  
si-

siás idejére tevődik, és így 640-re Kr. Úr. szül. előtt. Ki írta le tselekedeteit? nem tudatik. *Baruch*; *Jerémiás* Profétának Írója volt. Hogy az ő nevét viselő könyv övé volna, nem bizonyos. Közönségesenn az Apocryphus könyvekről ezt kell megtartani: hogy azoknak eredeti 'Sidó textusa nintsen; hanem tsak görög és deák fordításbann vagynak meg; és ezek is sokbann különböznek egymástól. És ez egyik oka, hogy nem minden Keresztyén felekezetek tartják azokat *Canonicus*oknak.

## §. 7.

Az Ó Testamentomnak görög fordításáról azt szokták mondani, hogy az Ptolemaeus Philadelphus Egyiptomi Király idejében, 's ugyan annak rendelkezéséből, készült. A' mint t. i. *Flavius Josephus*, *Antiqu. Jud. L. XII. c. 2.* beszéli: ez a' Király, az ő Bibliothecariusának *Demetrius Phalereus*nak indításából, a' 'Sidó Fő Paphoz Eleázárhoz írt Jéru'sálembe; hogy mindenik nemzetségből hat hat alkalmas embereket küldene ezen munkának végbevitelére: Eleázár annakokáért 72 Férjfiakat küldött a' Királyhoz, kiket Ptolemaeus Philadelphus nagy szívességgel fogadvann, valamely tsendes szigetbe bészállított, hogy ott minden nap 9 órát dolgoznának az Ó Testamentomnak 'Sidóból Görögre való fordításábann. Így a' munka 72 napok alatt végeződött el; a' midőnn gazdagonn megajándékoztatvann a' 72 Férjfiak: hazabotsáttattak. Így beszéli ezt *Josephus*, *Aristaeas* nevű Íróból; Eusebius pedig Jo-

sephusból. De ez nem egyéb költeménynél és mesénél. Ki hihetné, hogy Ptolemaeus e' könyv megfordíttatását oly különös nagy gondal, és költséggel vitte volna végbe? sőt tsak azt is, hogy ő oly igen tudta volna, hány Nemzetségből áll a' 'Sidó nép, hogy mindenikből hatot hatot kíván? Költeményt mutat az is, hogy 72 Férjfiak éppen 72 nap alatt végezték el a' fordítást, kivált pedig, hogy az mintegy tsuda által ment végbe; mert azt mondják, hogy mind egyformánn találta a' fordítást. *Aristaeas* hitelt nem érdemlő tró. Hihető tehát, hogy az a' 'Sidóul nem értő Alexandriai 'Sidók számára készíttetett; de különböző időkben, és különböző emberek által. Legelsőbenn ugyan a' *Pentateuchus*, legutóljára a' *Proféták*.



## I I.

## A' GÖRÖG ÍRÓKRÓL.

nevezetesen

## I. A' POÉTÁKRÓL.



## §. 8.

**H**ogy a' Görögök között sokkal' előbb voltak Poéták, mint folyó beszéddel (prosával) élő írók: a' História nyilván mutat-

tatja. Mely is hogy nem tsupánn történetből esett: onnan hozhatni ki; mivel az más nemzeteknél is úgy volt. Úgy látszik tehát, hogy ezt maga a' dolog természeté hozza magával. A' nyelv t. i. míg ki nints is pallérozva, sőt míg az felette szűk is: alkalmas arra, a' mi a' Poésisbann fő, t. i. hogy fessen; kivált hasonlatosságok által; mint ezt tsak az egy *Offian* példája is eléggé bizonyítja; a' ki akár a' III-dik akár a' IV-dik századbann, akár későbbenn élt: olyan verseket írt a' barbarus Scotusok nyelvén, mellyeket fordításbann is gyönyörűséggel lehet olvasni. Az is bizonyos, hogy a' Poétáknak sokkal több szabadságok van a' dolgok előadásábann, mint más íróknak; úgyhogy valamit amazoknak teljések szerint lehet változtatni, tsak hogy gyönyörködtessenek: mind azt ezeknek nem másként, hanem a' maga valóságábann kell kitenni, se nem nagyítván se nem kicsinyítvén azt, még is gyönyörködtetvén; mely sokkal inkább gyakorlott elmét kívánó munka. Valamint azért természeti dolog, könnyebbről menni nehezebbre a' tudományokbann: úgy szükségesképpenn a' *Prosaica* írásnál előbb kellett kezdődni a' *Poésis*nek.

## §. 9.

A' Görög Poétákról, világos eszméretet nehezenn szerezhethet valaki magának: ha azokat bizonyos *Classisok* alá nem veszi, 's azok szerint nem vi'sgálja; úgyhogy tudhassa mellyik nemében a' Poésisnek kik? és hányann? tündöklöttek. Ehezképest,

ittenn 1. az *Epicus* Poéták; 2. a' *Lyricus*-ok; 3. a' *Gnomicusok*, és *Epigramma* írók; 4. a' *Dramaticusok*; 5. az *Apolo-gus* írók; 6. a' *Bucolicusok*; 7. a' *Didacticusok*; 8. az *Elégiacusok*; fognak említeni.



## I. EPICUS POÉTÁK.

§. 10.

**A**Z *Epos* (επος) *Epicum Poëma*, és *Epopoea* (εποποιία) tészen olyan vers nemét, melybenn valamely rendkívül való, vitéz, és nagy tselekedet beszéllődik elő. Innen, *Heroicus* versnek is neveztetik: mivel az efféle rendkívülvaló tselekedetek *Herosok*nak szoktak tulajdoníttatni. Tzélja az, hogy az olvasót bámúlásba, és tsudálkozásba hozza. Illyen verset írtak:

*HOMERUS*, a' ki első minden Görög Poéták között. Élt Kr. Ur. szül. előtt mintegy 970 esztendővel. Szüleinről, hazájáról\*, neveltetéséről, élete módjáról, semmi bizonyos nem tudódik; hanem abbann semmi kétség nints, hogy verseiről Joniában lett először esmeretessé. Nevének kettős jelentése, arra a' költeményre adott alkalmatosságot, hogy születésétől fogva vak volt. De ezt már *Cicero* nem hitte, abból az okból, mivel mindent elevenen fest

fest le; mellyet látás nélkül nem tselekedhetett volna\*\*. Hasonlóképpenn ítélt *Velleius Paterculus* is\*\*\*. Ennyit meg lehet engedni: hogy öregségire szemei elgyengültek, és meghomályosodtak. A' szerint a' *Biographia* szerint, mely *Herodotus* nevét viseli, *Ios* szigetébenn holt meg; és ugyan ott temettetett el, ilyen *Epitaphiummal*:

Ἐθαδὲ τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖαν καλύπτει  
Ἄνδρῶν Ἡρώων κοσμήτορα Θέον Ὀμηρον;  
melyről nem sok elztedőkkel ez előtt olyan hír vólt, hogy ugyan tsak *Ios*bann meg találtatott vólna. Ama két híres munkái: *Ilias* és *Odyseea* mindenkor remekeknek tartattak az *Epopoeabann*. Az elsőbenn azt beszéli elő: mely nagy akadályt okozott a' Görögöknek, Trójának megvételebenn, az *Agamemnontól* megsértetett *Achilles* haragja. Az *Odyseeábann* pedig, *Ulyssesnek* (Görögül *Ὀδυσσεύς*) *Ithacaba* való visszafutérése, és azok a' sok veszedelmek íratnak le, mellyekenn szerentséssenn által ment. Ezeket a' munkákat *Lycurgusig*, tsak homályos hírből esmérték a' Görög Országiak. Esmeretesebbekké *Lycurgus* által lettek; a' kī azokat Jóniábann leírvánn, *Lacedaemonba* vitte. Ekkor ugyan még nem vóltak olyan rendbenn, mint most vagynak: hanem tsak diribbeenn darabbann *Rhapsodiák*bann, mellyek argumentumaikról neveztettek el; p. o. így: a' hajókndól lévő ütközet; *Dolon* halála; *Agamemnon* vitézsége; *Kalypso* barlangja; *Penelope* kérőinek leöldösése; s. a. t. Háromszáz's több elztedővel azután, *Pisistratus* szedte olyan rendbe, a' millyenbenn most látjuk:

juk: *Aristoteles* pedig, és ő utánna az *Alexandriai Grammaticusok*, *Critice* is recenséálták. *Homerus*nak tulajdoníttatik a' *Batrachomyomachia* is, vagy a' Békáknak és Egeréknak hadakozása: de a' mely az *Ilías*nak lévőnn *Parodiája*, *Homerustól* nehezen származhatott; mint szintén az *Epigrammák* és *Hymnuszok* is, melyekről oda alább léfzen szó.

\* *Esmeretes* ama *Gellius*nál L. III. c. 2. lévő *Epigramma*:

Ἐπὶ τὰ πόλεις διερίζεσι περὶ ῥίζαν Ὀμήρου  
Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφῶν, Σαλαμιν, Χίος,  
Ἄργος, Ἀθῆναι.

*Septem Urbes certant de stirpe insignis Homeri,  
Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin, Chios,  
Argos, Athenae.*

\*\* *Tusc. Quaest. L. V. c. 39.* „*Traditum est  
„Homerum coecum fuisse, et eius picturam πορτε  
„Poësin videmus. Quae regio, quae ora, qui lo-  
„cus Graeciae, quae species formae, quae pugna,  
„quae acies, quod remigium, qui motus animo-  
„rum, qui ferarum, non ita expictus est, ut  
„quae ipse non viderit, nos ut videremus effecere.*“

\*\*\* *Hist. Rom. L. I. c. 5.* *Quem (i. e. Homerum) coecum genitum si quis putat, omnibus sensibus orbis est.*

*Homerus*ra a' régiek között legnevezetesebb *Commentariust* írt *Eustathius*, *Thessalonikai Érsek*, a' XII-dik Század-bann, illyen titulus alatt: *παρεμβολαι εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα;* és *εἰς τὴν Ὀδυσσεΐαν;* mely két Volumenbenn van in Folio. (*παρεμβολαι* tulajdonképpen kiválogatott vagy

vagy külömbkülömbbféle excerptákból álló Commentariust tészten ).

Nevezetesebb kiadási *Homerusnak*:

1. *Stephani Bergleri*, ki is Erdelyi, nevezetesen Brassói fi volt, és egy a legjobb Görög Literátorok között. Amst. 1707. Voll. 2. in 12.
2. *Josuae Barnesii*, Cantabr. 1711. Voll. 2. in 4. Ebbenn a' Görög Scholionok is megvagnak.
3. *Samuelis Clarke*; *Ilias* Lond. 1754. Voll. 2. in 4. *Odyssea*, ibid. 1740. Voll. 2. in 4. mind kettőre igen jó jegyzései vagynak Clarknak.
4. *Jo Aug. Ernesti* Lips. 1759 — 64. Voll. 5. in 8 mai. a' Clarke jegyzéseit sok újjakkal bővítette Ernesti.
5. *Wolfnak* Hálai Professornak, legújabb kiadása derék Prolegomenákkal. Hal. 1794.

§. 11.

Epicus Poéta számba mehet, bizonyos munkáira nézve,

*HESIODUS* is, a' ki tsak nem azon egy időbenn élt Homerussal. Hogy mindazáltal vele Chalcisbann valamely jutalmúl feltett *tripus* felett vetélkedett volna: nem bizonyos; a' honnan az *αἶων Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου* nevű Poéma is költemény. Hazája *Ascra* volt, Boetiabann, a' *Helicon* hegye tövibenn. Utóljára *Locrisba*, a' *Parnassus* hegyhez ment lakni, hol igen szerentsélen



## 30 GÖRÖG EPICŰS POÉTÁK.

núl járt. Mert a' mely háznál lakott, valamely Leány megszeplősítettvénn: annak Testvéreitől, minden fundamentom nélkül való gyanúból, megöletett, és holt teste a' tengerbe vettetett. Ide tartozó munkái ezek:

1. *Theogonia*, Deorum generatio; a' mennyibenn a' Pogány Isteneknek eredetét és származását Heroicus versekben, a' Títánok meggyőzöttetését pedig igazánn Epice írja le: de a' mennyibenn Pogány Theológiát tanít, a' Didacticusok közé vi-vódhetik.

2. Ἀσπίς Ἡρακλῆος, Scutum Herculis; noha ezt némelyek nem övének tartják.

Kiadták Hesiodust:

1. *Krebs* Lipsiában 1746-ban in 8 min. igen jó Mutató Táblával.
2. *Loesner* Lips. 1778-ban in 8. mellynél még eddig jobb kiadás nintsen.

§. 12.

Egyenesen az Epicus Poéták között, és nem másutt, lehet helye

• *APOLLONIUS RHODIUS*nak, ki Egyiptomból, nevezetesen Naucratisből való volt, és élt 194 eszt. Kr. Úr. szül. előtt. *Rhodi*usnak azért neveztetik, mivel Rhodusban egy darabig Rhetoricát tanított, kén-telenítettvénn Tanítója Callimachus eránt való háládatlansága miatt elhagyni Alexandriát. Rhodusból idővel Ptolemaeus Evergetes viszfzahívatván: Eratosthenes helyébe

Bi.

Bibliothecariussá tette. Leírta az *Argonau-  
táék útját* IV könyvekbenn; mely inkább tu-  
dományt, mint Poétai elmét mutat. A' ha-  
sonlatosságok szépek benne; Virgilius sok-  
bann követte.

A' *Schaw* kiadása Oxon. 1777. 2 Voll.  
in 4. cum *Scholiis gr. et notis variorum*,  
legjobb.—De a' *Brunkéval* is bé lehet érni,  
mely Argent. 1780 in 8 jött ki fordítás  
nélkül.

Az *Epicum Poémák* közzé tartozik az  
*Orpheus* neve alatt lévő *αργοναυτική* titu-  
lusú munka is. Kiadódott a' *Gesner* jegy-  
zéseivel Lipsiae 1764. 8.

## §. 12.

Az *Epica Poésisnek* követői, vagy  
mintegy majmölői voltak a' *Cyclicus Poé-  
ták*. Így neveztettek az olyan tsekély te-  
hetségű Poéták, a' kik magoktól semmit  
se tudtak újjítani; hanem tsak azt írták le,  
a' mit már ő előttök *Hömerus* és mások  
sokkal jobbann leírtak. p. o. *Theogoniát*,  
*Cosmogoniát*, *Titánomachiát*, *Gigantoma-  
chiát*, *Argonauticát*, *Thebaicát*, a' *Trójá-  
ból lett viszfzaterést* (νοσος) s. a. t. Illye-  
nek voltak a' többek között *Lesches*, *Les-  
busból*, mintegy 650 esztendővel Kr. Ur.  
szül. előtt; *Eumelus* *Corinthusból*; és *Epi-  
menides* *Cretából*, mintegy 495-el; *Anti-  
machus*, *Lyda*, és *Thebais* nevű munkák  
szerzője, *Colophonból*, 406-al. Későbbenn  
is, úgymint *Krisztus Urunk* születése után  
500 's egynehány esztendőkkel, *Coluthus*,  
Egyip-

Égyiptomból; nevezetesen Thebaisnak Lycopolis nevű városából; és Tryphiodorus, ugyan csak Égyiptomból, hasonló argumentumot vettek fel; amaz Ἐλενης ἄρπαιη, vagy, *Raptus Helenae*; ez pedig Ἰλίου ἄλωσις, vagy *Trojae expugnatio* nevű munkájokban. Ide tartoznak *Dictys Cretensis*, és *Dares Phrygius* is, kiknek eredeti munkáik elvesztek; a' mi belőlök Deák fordításbann megmaradt: az is gyanús.

A' *Cyclicus Poétákról* a' régiek igen tsekély ítélettel vóltak; nevezetesen Horatius de Art. Poët. v. 132:

*Nec circa vilem patulumque moraberis orbem;* i. e. Cyclum; ismét vers 136.

*Nec sic incipies, ut scriptor Cyclicus olim: Fortunam Priami cantabo, et nobile bellum.*

Ugyan erről mondja v. 29.

*Qui variare cupit rem prodigialiter unam.*



## II. LYRICUS POÉTÁK.

§. 13.

A' *Lyrica Poésist*, a' magát tartóztatni nem tudó indulat szülte; a' honnan dallással és tántzal vólt egybekötve; melyhez osztatán mu'sikai szerzőszámok is járútlak, nevezetesen *lant*, melytől neveztetett is. Ebbenn a' nemébbenn a' Poésisnek, a' Görögök között, első

*Archi-*

**ARCHILOCHUS** vőlt, a' Jambus találója; élt mintegy 700 éfztendővel Kr. Ur. fűl. előtt. Tsak némely Fragmentumi vagynak meg. Hasonlóképpenn Lyrica Póésisről híresek: *Alcman*, 670-el Kr. Ur fűl. előtt; *Alcæus*; *Mitylenéből*, 602-el; *Sappho*; a' Sapphicus vers találója, ugyan azon időbenn; és *Erinna* 600-bann; mind ketten Lesbusi Poétaaszfzonyok; *Stesichorus* Himerából; Kr. Ur fűl. előtt 564-el; *Ibicus*, Rhegiumból, 556-al; *Simonides*, *Ceos*, vagy *Cea* Szigetéből, 550-el; *Corinna*, Poétaaszfzony, Pindarusnak Tanítója, *Tanagrából*, Boeotiábann, 488-al; *Bacchylides*, *Ceos* Szigetéből, 452-el. Ezek közül némellyeknek munkái fragmentumbann megmaradtak: némellyekéi egészen elvesztek. Mindazáltal szükség mindnyájokat nevekről esmérni, mivel az írók emlékeznek rólok.

## §. 14.

Minden Görög Lyricus Poéták között legnevezetesebbek: *Anacreon* és *Pindarus*.

**ANACREON** Joniába, nevezetesen *Teosba* való vőlt, a' honnan *Teius*nak hívatatik. Élt Kr. Ur. fűl. előtt 532-el; és egy darabig Polycratesnek a' Sámus Szigetbéli Tyrannusnak Udvarábann lakott; annak halála után Hipparchus; Pisistratusnak nagyobbik fia, *Athenaebe* vitette. Onnan pedig, a' Hipparchus megöletetésével, visszafutott *Teosba*. De itt sem lehetett tsendesége: mert hirtelen pártütés támadvann: az elől Abderába vette magát; a' holott

C

tsak

### 34 GÖRÖG LYRICUS POÉTÁK.

tsak ugyan meg is holt, még pedig tsupánn szőlő magvától okozott halállal, 85-éztendős korábann. Igen elmés, tréfás, és műlattató Poéta.

A' *Born* kiadása Lips. 1789. in 8. igen jó nótákkal van; mellyek nagy Literátorok írásiból szedődtek öszve. Benne tállatnak *Sapphonak* és *Erinnának* fragmentumi is.

#### §. 15.

*PINDARUS*, született *Thebaebenn* Kr. Őr. szül. előtt 519 észteendővel; megholt 425-el; és így élt 94 észteendőig; éppenn mikor Görög Ország legfényesebb állapotjábann volt. Mert akkor a' Görög Republicák, letévén egymás ellen való gyűlölséges indulatjaikat: a' Persáknak mint közönséges ellenségnék való ellentállásra egygyesítették magokat; és ezzel az egygyetértéssel, valamint a' hazához, úgy a' tudományokhoz való szeretet is új erőt vett. A' régiek előtt igen nagy bétűlete volt. *Plátó* dítseri az ő böltsességét; és a' lélek halhatatlanságának megmutatásábann gyakrann él az ő mondásival. Nagy Sándor, lerontván *Thebae* Városát; az ő házát meghagyta. Különös dítseretire ízolgál, hogy a' bujaságnak semmi nyoma nints verseibenn: sőt inkább azokból mindenütt jó erkölts tündöklük ki. A' dítseretekbenn is nagy okossággal él: úgyhogy alaton tsapodárságra ritkann vetemedik. *Horatius* ollyannak tartja, kivel vetélkedni senkinek nem lehet, ama verseibenn: *Pindarum quisquis fuit*  
&

& cet. Quintilianus pedig így szól felőle, Instit. L. X. c. 1. „*Novem Lyricorum longe Pindarus Princeps, spiritu, magnificentia, sententiis, figuris: beatissimus rerum, verborumque copia, et velut quodam eloquentiae flumine, propter quae Horatius ne mini credit eum imitabilem*“. Mindössze, az 6 sok munkái között csak 45 Odák vagynak meg, melyeket a' Görög Országi négy híres játékokbann győzedelmeskedőknek dítséretére írt; 14 azokból Olympiai Játékokra, 12 Pythiaiakra, 11 Nemeiaiakra, 8 pedig Isthmusiakra íródott.

A' *Heyne* kiadása legjobb. 3 Voll. in 8; melyek között az elsőbenn maga a' *Textus* van, derék nótákkal; másodikbann a' *Deák* fordítás; harmadikbann a' régi *Grammaticusok*nak Görög *Scholionjai*. 's a t.

### §. 16.

A' *Hymnusok*, vagy Istenek dítséreteire írtt énekek, a' *Lyrica Poésis*re legalkalmasabbann vivődhetnek. Ilyenek *Orpheus*nak, és *Homerus*nak is tulajdoníttatnak; de hihetőbb, hogy azokat mások írták. A' kiknek *Hymnusairól* semmi kétség nintsen, ezek:

1. **CALLIMACHUS** Cyrenéből. Él. 247 e. sz. Kr. Ur. szül. előtt. Ptolemaeus Philadelphustól az Alexandriai Musumba felvétetvénn: Ptolemaeus Evergetes alatt is nagy betűletbenn volt. Igen széles tudománya lévén, sokat írt, de mind apró munkákban; mert azt szokta mondani:

a' nagy könyv nagy gonosz; *μήγα βιβλίον ἴσον εἶναι τῷ μεγάλῳ κακῷ*. Mintegy 300 apró munkái közül, tsak 62 Epigrammái; 6 Hymnusi, és némely fragmentumi vagynak meg; melyekben tudományt és mesterséget lehet látni: de Poétai tehetséget nem; úgyhogy méltánn mondta Ovidius Amor. I. I. XV. 14: *Battiades* (így nevezetik Callimachus vagy az Attyáról *Battus*-ról; vagy, Cyrenének Építőjéről) *semper toto cantabitur orbe*,

*Quamvis ingenio non valet, arte valet.*

Az *Ernesti* kiadása, *cum comment. Spanhemii, et observationibus Hemsterhusii Rhunkenii & cet. Lugd. Bat. 1761. 2 Voll.* in 8. legjobb. — A' *Loesnerét*, mely Lips. 1774-benn, in 8. jött ki oltsó vóltára nézve lehet ajánlani.

2. *CLEANTHES*, Lyciából. Elt 262 esztendővel Kr. Úr. szül. előtt, és egy vólt a' nevezetesebb Stoicus Philosophusok közül. Nagy szegénységben lévén: éjtszaka víz meregetéssel kellett annyit keresnie, hogy nappal Zénót hallgathatná. Írt igen szép Hymnust *εἰς Δία*, in *Jovem*.

3. *PROCLUS DIADOCHUS*, Constantinápolyból. Szül. 412-benn; megholt 485-benn. A' legtúdosabb Eclecticus Philosophusok közül egy vólt. Hymnusi, az Orpheus neve alatt való Hymnusok példája szerint vagynak írva.

### III. A' GNOMICUS POÉTÁK,

é s

EPIGRAMMA ÍRÓK.

#### §. 17.

**G***nomicus Poétáknak* (ettől a' Görög szótól *γνῶμην*, sententia) azok hívattatnak, kik erköltsi igazságokat, és az életre megkívántató hasznos regulákat foglaltak versekbe. Illyenek:

1. **SOLON**, a' ki élt Kr. Úr. szül. előtt 592 esztendővel. Lásd életét *Köz. Hist. I Rész. pag. 238.* Verseinek fragmentumi Jambusokbann és Elegiákban, nagy lelket, szabadság és haza szeretetet, 's jó szívet mutatnak. Kiadattak illyen titulus alatt: *Sententiosa vetustissimorum Gnomiconum quorundam Poëtarum opera. Vol. 2-dum, in quo continentur Solonis fragmenta Poëtica.* Edidit Franc. A. Fortlage Lips. 1776. 8.

2. **THEOGNIS**, Atticából, nevezetesen Megarából. Élt Kr. Úr. szül. előtt 545 esztendővel. Gnomái (*γνομαι*) Elegiacus versekben vagynak, és szépek, A' *Iust* kiadása, (Erfordiae 1740. 8.) helybennhagyható.

3. **PHOCYLIDES**, Miletusból; egy időben élt Theognissal. A' nevét viseli *Ναθεῖνον*  
C 3 ne-



nevű munka. De a' mellyet, sok nyomai lévén abbann némely Ó és Újj Testaménti mondásoknak: hihető, hogy valamely Keresztyén írt, Theognissal egygyütt szokott kiadódni.

4. *PYTHAGORAS*nak, kiről bővebb emlékezet a' Philosophusok közt lészén, tulajdoníttatnak az úgymondatott *Arany versek*, *Aurea carmina*, Τα χρυσὰ καλέμενα ἐπῆ; mellyeket mindazáltal nem ő, hanem valamelyik tanítványa írt,

Jól kiadta *Glandorf* Lips. 1776. in 8. Heyne előjáró beszédével. Egygyütt a' *Gnomicus Poetákat* kiadta Brunk. Argent. 1784. in 8.

## §. 18.

A' *Gnomicus Poétákhoz* leginkább közelűnek az *Epigramma Írók*, *Epigramma* elejete, a' mint maga a' név is mutatja, éppenn a' vőlt, a' mit mi ma *Inscriptio*nak, *felyülvalóírásnak* hívunk. Metfzeni szokták a' Templomok artzalatira, közönséges épületekre, emlékeztető oszlopokra's at. Ha pedig koporsóra tették: *Ἐπιτάφιον*nak mondódott. Mennél régibb időkre megyünk vissza: annál rövidebbeknek's együgyűbbeknek találjuk az *Epigrammákat*; mint p. o. azt, mely a' Delphibéli Templomonn vőlt: γνωθι σεαυτον. Későbbenn *Epigrammának* hívódott az olyan vers neme, melybenn valamely elmés gondolat rövidenn, kelemetesenn, és szerentséssenn

sen találva mondódott ki. Illyen Epigrammái a' Görögöknek máig is nagy számmal vagynak, mellyeket egybeszedve lehet olvasni az úgy nevezett Görög *Anthologiá*k bann. Már Kr. Ur. szül. előtt mint egy 100 esztendővel a' *Gadara* *Melaeger* kezdte egybeszedni a' Görög Epigrammákat, *Corona* titulus alatt. Ezen gyűjteményt ő utánna rész szerint nevelték, rész szerint tsonkították és változtatták; 1. *Philippus Thessalonicensis*; kinek idejét némelyek Augustus, mások Hadriánus alá teszik. 2. *Strato*; kiről bizonyost hasonlóképpenn nem tudhatni; mivel ki Hadrianus, ki Severus idejére teszi, a' Tudósok között. 3. *Agathias*; Justinianus alatt. 4. *Constantinus Cephalas*; a' X-dik Századbann. 5. *Maximus Planudes*, XIV-dik Századbéli szerzetes. — Lásd: *Anthologiae Graecae a Constantino Cephalas conditae Lib. 3.* Ed. J. Jac. Reiske. Lips. 1754. 8. — *Stratonis, aliorumque Veterum Poëtarum Graecorum Epigrammata.* Ed. Christ. Adolph. Klotz. Altenb. 1764. 8. — *Brunk, Analecta Veterum Poëtarum Graecorum.* Argentor. 1772. — 76. 3 Voll. 8. A' mely Epigrammák Homerusnak tulajdoníttatnak, nehezen övéi. A' *Callimachus*éi bizonyosabbak.



## IV. DRAMATICUS POÉTÁK.

### §. 19.

**A** *Dramatica Poësis* abbann áll, hogy a' dologokat, nem tsak leírja, hanem példával és tselekedettel is előadja (ettől a' szótól *δραω* tselekefzem, *δραμα* tselekedet) mint ez meg szokott esni a' Theatralis játékokbann: a' Comœdiákban és Tragoediákban. E' szerint, az *Epos* és *Drama* közt, éppenn az a' különbség, a' mit a' nevek mutat. Tragoedia írók a' Görögök között ezek:

1. *AESCHYLUS*, Eleusisből, Atticában. Élt Kr. Ur. születéskor 494 elztendővel. A' Persákkal való hadakozásokban, mind a' *Marathoni* mezőn; mind *Salamis*nál, vitézül viselte magát. Öregségében hamissann azzal vádoltatván, hogy egy Tragoediájában az Eleusisi szent titkokat (*mysteria*) kinyilatkoztatta: alig kerülhetett el *Athena*benn a' nép dühösségét. Ezért, és kivált, hogy nála az Ifjú *Sophocles* helyebb betsültetett: *Athena*t elhagyta, és *Siciliába* ment; hol, a' mint mondják, a' las körmei között leestek tekenősbéka ütötte agyon, 467-benn. Hetvenöt, vagy, talám kilentzven Tragoediái között, tsak hét van meg: 1. Προμηθευς δεσμωτης, *Prometheus vincitus* s. *religatus*. 2. Έπτα επί

Θη-

Ἑπτας, *Septem Duces adversus Thebas*.  
 3. Πέρσαι, *Persae*. 4. Ἀγαμέμνων, *Agamemnon*. 5. Χοροί, *Inferiae* (pp. libamina gestantes mortuorum bustis infundenda).  
 6. Ὀρεστιάδαι, *Furiae*. 7. Ἰκέτιδες, *Supplices*.  
 Mindenikbenn felemelkedett gondolkodás  
 vagyon, kivált a' Chorusok énekeibenn,  
 mellyek az olvasót indulatba hozzák. Nem  
 lévén előtte senki a' kit követhetett vól-  
 na: Originalis Poéta, és a' Tragoediának  
 legelőször adott illendő formát:

— — — *personae, pallaeque repertor honestae*  
*Aeschylus, e modicis instravit pulpita tignis,*  
*Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.*  
 Horat. Art. Poët. v. 277. lqq.

Kiadta Pauw Hagae Comit. 1748. Voll.  
 2. in 4. Sokkal jobbann pedig Jénai Pro-  
 fess. Schlütz Halae. 1782. Voll. 2. in 8. most  
 újjobbann Hal. 1809. 2. Voll. 8.

2. SOPHOCLES, született Athenae-  
 benn, Kr. Ur. f. i. előtt 490-benn; megholt  
 400-bann; némelylek szerint, *Antigone* nevű  
 Tragoediájával nyert győzedelménn való örö-  
 mébenn, mások szerint pedig, éppenn olyan  
 szerentsétlenség által, a' millyen Anacreo-  
 non esett. Ez még nagyobb tökéletesség-  
 re vitte a' Tragoedia írást, és játszást; a'  
 honnan, mind a' mai napig mustrája a'  
 Tragoedusoknak, kit még senki meg nem  
 haladott. Aeschylusnak Tanítványa, azu-  
 tánn pedig vetélkedő társa vólt, és rajta  
 győzedelmeskedett. Hét Tragoediája ma-  
 radt meg: 1. *Ἀἰῶς μακροχρόνος*, *Ajax Fla-*  
*gellifer*, v. *Iorarius*, mely legjobbnek tar-  
 ta-

tatik. 2. Ηλεκτρα. *Electra*. 3. Οἰδίπυς Τυράννος. *Oedipus tyrannus*. Aristoteles ezt betsülte legtöbbre. Seneca innen vette a' maga Oedipusát. 4. Αντιγόνη, mellyet 90 esztendőskorábann írt. 5. Οἰδίπυς ἐπὶ κολωνῶν. *Oedipus in Colli s. sepulchro*. 6. Τραχινίαι, *Thrachiniae*. 7. *Philoctetes*.

A' Brunck kiadása (Argentor. 1786. Voll. 2. in 4.) legszebb; de drága. Meglehet a' Halai kiadással is. 1790. in 8.

3. *EURIPIDES* született Salamisbann, 479-benn Kr. Űr. szül. előtt, ( *Athenaeból* való szüléktől; de a' kik Xerxesnek Görög Országba való béütesekor, Salamisba vették magokat ) éppenn az nap, mellyenn Xerxest az *Euripus* torkánál megverték a' Görögök; és innen adták néki az *Euripides* nevet. A' Rhetori mesterségbenn *Prodicus*, a' Philosophiábann pedig *Anaxágórasz* vólt Tanítója. Már 18 esztendőskorábann *Sophoclessel* vetélkedett. Minthogy Tragoe-diái által a' virtust igyekezett terjesztetni, és a' theatrumot mintegy böltsesség iskolájává akarta változtatni; az *Anaxagorász* Systemájából philosophica matériákat, erköltsi igazságokat vévénn fel Tragoe-diáiba, 's azokat vitatvänn: ő maga *Theatrum Philosophusának*; Tragoe-diái pedig *Cothurnata Philosophiának* neveztettek. *Socrates* különösenn betsülte. Híre Görög Országonn kívül is nagy vólt; a' honnan *Archelaus* a' Macedoniai Király ajándékokat küldött néki, és magához sokat hívta. El is ment, és vele igen nagy barátságbann élt. De

De éppenn e' miatt érte szerentsétlenség. Mert a' Király előtt való kedvességét, az Udvariak irígyelvén: egy közzülök, kutyákkal úgy öszvemaratta, hogy a' miatt nem sokára meghólt; 404-ben. Az *Athenaei*ek hólt tetemeit viszfzakívánták: de Archelaus viszfza nem adta; hanem Pellában pompásonn eltemettette: az *Athenaei*ek pedig monumentumot emeltek néki. Mind öszve 20 Tragoediái maradtak meg:

1. *Hecuba*. 2. *Orestes*. 3. Φοινισσαι. vagy *Phoenissae*, mely legjobbnak tartatik. 4. *Medea*. 5. *Hippolytus*, mellyel győzedelmeskedett; és ezért Ἰππολύτος στυφνίας vagy στυφανφοροςnak hívatatik. 6. *Alcestis*. 7. *Andromache*. 8. *Supplices* (Ἰκετιδής). 9. *Iphigenia in Aulide*, Ἰφίγεια ἡ ἐν Αὐλίδι. 10. *Iphigenia in Tauris*, Ἰφίγεια ἡ ἐν Ταυροῖς. 11. *Rhesus*. 12. *Troades*. 13. *Bacchae*, Βάκχαι. 14. *Cyclops*, mely Satyricum Drama. 15. *Heraclides*, Ἡρακλῆιδαι, vagy, Hercules leányi. 16. *Helena*. 17. *Jon*. 18. Ἡρακλῆς μακρομυρος, *Hercules furens*, mellyet követett Seneca. 19. *Electra*. 20. *Danaë*; de a' melynek csak az eleje van meg.

A' *Barnesius* kiadása híres és jó is: de legjobb a' Lipsiai, mely 1792-benn jött ki 4 Voll. in 8. Edidit Christian. Daniel Beck. — Egyenként és magánosan is adatnak ki némely nevezetesebb Tragoediái, nevezetesen: *Phoenissae*, Kiadta Valkenär. Francof. 1755. 4. és bővebbenn, 's jó Mutató Táblával Schütz Hal. 1772. *Hecuba*; kiadta Ammon, Erlang. 1789. in 4 min. Ezen

Ezen három Tragicus Poéta megítélésére ezt kell tudni: hogy *Aeschilus idealiter* festi az embereket; *Sophocles* olyanoknak téfzi, a' millyeneknek kellene lenni; *Euripides* pedig úgy adja elő, mint a' minéműek valósággal. Euripidest a' Rhetorok legjobbann dítserik; nevezetesen Quintilianus különösen ajánlja. A' Philosophusoknak is legjobbann tetszik Euripides, mint-hogy sokat philosophál; vagy is inkább, moralizál: mivel akkor a' Philosophia főképpenn Moralból állott. Az igaz, hogy e' jó és kedves is a' Tragoediában: de módjával. Mert mikor a' Herósok és Heroisek, egész philosophicus discursusokat tartanak: nem esik meg minden erőltetés nélkül; a' Tragoedia részai is nagyon elszaggatódanak, 's nehezebb benne a' dólgot felvenni. A' Critica és Aesthetica szerint tehát, mint Poétának, *Sophocles*nek kell adni az elsőséget. Egyébaránt Euripidesbenn a' nemes egygyűűsége, könnyen folyó és szépen hangzó stílust, felséges gondolatokat, bámulni kell.

Ezekenn kívül sok Tragicus Poéták voltak még Görög Országban, de a' kik tsak nevekről 's némely fragmentumaikról esmeretesek. Illyenek: *Phrynicus*, *Aeschylus*nak tanítványa; *Ion*, Chiosból; *Agathon*, *Socrates* és *Euripides* barátja *Athena*ból; és *Philocles*, ki a' tudatlan község ítélete szerint, *Sophocles*enn győzedelmeskedett; és a' ki mind ezeknél nevezetesebb:

**LYCOPHRON.** Élt. 284 - eszt. Kr. Ur. szül. előtt Ptolemaeus Philadelphus alatt; ki előtt Anagrámmái által nyert kedvességet. Tsupánn egy Tragoediája maradt meg; *Cassandra* vagy *Alexandra*, Jambus versekben; melyben *Cassandra* a' *Priamus* leánya Trojának veszedelmét jövendőli meg. Igen nehéz megérténi. Legjobb a' Reichárd kiadása Lips. 1788. in 8. fordítással, paraphrasissal, jegyzésekkel, és Görög Mutató Táblával.

## §. 20.

A' Tragoedia természet szerint komor és bádjasztó játék lévén: hamar unalmat keltett a' halgatónak. Hogy azért őket felébrészték, és kedvet tsináljanak: nevetséges személyeket, p. o. részeges *Silenust*, ketskelábú és pajkos *Satyrusokat* állítottak elő. Az ilyen játék osztánn hívattott *Satyricum Dramának*. Ennek eredetét így írja le Horatius de Art. Poët. v. 220. lqq. *Carminē quī tragico vilenē certavit ob hircum;*

*Mox etiam agrestes Satyros nudavit, et asper*

*Incolūmī gravitate iocūm tentavit: eo quod Illecebris erat et grata novitate morandus Spectator, functusque sacris, et potus et exlex.*

Illyen Drama *Satyricum* az Euripides *Cyclopsa*, melynél több a' régiek közül nem is maradt meg.



## §. 21.

Élveznévén a' Játékirók, hogy a' Satyricum Drama nagy kedvességet talál: játékaikat mind több több nevetséges dologokkal elegyítették. Így szülte végre a' Satyricum Drama a' Comoedit. Ki volt az első Comoedia író (. Fabulae Comicae auctor )? nem bizonyos egészen. A' Tudósok *Susariont* gondolják, a' ki, szintúgy mint *Thespis* a' Tragoedia találója ( *Horatius* szerint Art. Poët. v. 275. sqq. ), *Icaria* szigetéből való volt, és Kr. Ur. szül. előtt mintegy 560 esztendővel élt.

## §. 22.

A' Comoediák különböző időkbenn, különbözőképpenn változtak. A' legrégibb, ( *Comoedia vetus* ) igen illetlen volt. Mert abbann, élő és esmeretes személyek tétettek ki nevetségre; formájok, öltözetek, szokások, magokviselése, úgy, a' mint volt, adódvánn elő, még a' nevek sem halgatódvánn el. Illyen Comoediákat írtak *Cratinus*, ki *Athenaebenn* 453 esztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt. Tsak némely fragmentumi vagynak meg; *Eupolis*, amannak követője, 424-el; kinek munkái hasonlóképpenn élveztek: végre *Aristophanes*. Mind a' háromról emlékezik *Horatius* Serm. L. I. Sat. 4. v. 1. seqq.

*Eupolis atque Cratinus, Aristophanesque Poetae,*

*Atque alii, quorum Comoedia prisca viro-  
rum est;*

*Si quis erat dignus describi, quod malus,  
aut fur;* *Quod*

*Quod moechus foret, aut ficarius, aut aliqui famosus: multa cum libertate notabant.*

Ez utólsónak munkái megmaradtak. *Athenaei* Polgár volt; Socratessel, Platóval, Euripidessel, egy időbenn élt. Írásábann az Atticai ékesség uralkodik: de pajkos mondási az illendőség és szemérem ellen vagynak. Roszsz szívet és gonofzságát azal jelentette ki, hogy ama nagy embereket Socratest, és Euripidest, tsúfolta ki Comoediáibann, 's igyekezett őket gyűlölségbe hozni a' nép előtt. Comoediái ezek:

1. Πλεῖτος, vagy a' gazdagság, mellybenn az *Athenaeiek* fősvénységet tsúfolja; de oly zabolátlanúl, hogy magoknak a' Pogány Isteneknek sem kedvez\*.

\* Kiállítja p. o. a' vak Istent *Plutus*, és azt kérdezi tőle: miért olyan motskos? Arra *Plutus* így felelteti: mért, úgymond, *Patroclestől* jövök, a' ki soha életében nem mosdott. — Ez *Satyra Patroclesté*. — Továbbá azt kérdezi *Plutustól*: mi az oka, hogy vak vagy? és vele ezt felelteti: tetízt, úgymond, *Jupiternek*; hogy így a' kegyes embereket tsuffá tegye; mert ifjúkorombann olyan formát találtam ejteni, hogy kegyes emberekhez szállok (az az, kegyes embereket teszek gazdagokká); hogy hát ez meg ne eshessén: elvette a' szemem világát. Azután, ezt a' kérdést téteti fel *Plutusnak*: hiszen senki sem áldozik többet *Jupiternek*, mint a' kegyes emberek: Erre *Plutus* így felel: Az igaz. Mely alatt vallástalanság fekszik. — Utóljára ezt kérdezi tőle: Ha a' szemed világa visszazadódna: kegyes emberekhez szállnál? melyre *Plutus* így felel: minden bizonnyal; mert óh mely rég az ideje, hogy egygyet sem láthatok. Erre a' másik így szól: azt biz elhíszem, mert nékem jó szemem van, még sem látok sohol, akár melyfelé nézzek, egyet is. Ez *Satyra az Athenaeiekre*.

2. Νεφέλαι. vagy *Nubes*. Ebbenn az Actor magát Socratesnek nevezte, és olyan lárvát vett fel, mely a' Socrates ábrázatjához hasonlított; a' felsőruhája is, annak színe; és vágása, éppenn olyan vólt; mint a' Socratesé; az igazságnak 's igazságtalanságnak természetéről éppenn úgy disputált; mint Socrates 's a t. Ezenn nevetett a' tudatlan nép, Socrates pedig megúttatásba sőt gyűlölségbe hozódott. Ezt Aristophanes rélz ízerint *Anytus*nak és *Melitus*nak Socrates meg esküdt ellenségeinek késztetésére tselekedte: rélz ízerint pedig azonn való bocszúságából; hogy ez a' nagy ember az ő Comoediáit nem járta. 3. Βατραχοί, a' Békák. Ebbenn Euripidesből úz tsúfot. 4. Ἴππεις, *Equites*. Ezt a' Nemések ellen írta; mellyért 5. talentomra büntettetett. 5. Αχαρνείς, vagy *Acharnenses*; 6. Σφήκες, vagy *Vespae*, a' Dará'sok. 7. Ειρήνη v. *pax*. 8. Ορνίθες, *aves*. Az utólsó 4 Comoedia az akkori környülállásokról van. 9. Εκκλησιάζουσαι, i. e. *Concio Mulierum*. Ebbenn a' Plátó munkáját, *De republica*, akarta nevetségessé tenni. 10. Θησμοφοριάζουσαι, *Mulieres in festo Cereris*. Ez is Euripides ellen van. 11. Αυσίτραϊν. Ezt a' Görögök sok hadakozásra írta. Ebbenn az Alsíszonyok öszveeskűsznek; hogy férjeket addig magokhoz nem botsátják; míg békesség nem lesz. 's a t. — Ezen Comoediák közzül; a' Νεφέλαι nevűbenn, *Dacieria* nevű Tüdös Frantzia Alsíszony; annyira gyönyörködött; hogy

hogy azt 200-szor olvasta el, még is rá nem únt.

Egész Aristophanest *Ludolphus Küsterus* adta ki, Görög Scholionokkal és Nótákkal együtt, tsinosan és szépen. 1740-benn. Amsterd. in Fol. A' Brunk kiadását, Argentorat. 1783. Voll. 3. in 8. a' Critica recensio, és a' jó Deák fordítás teszi becsessé. Külön is adattak ki némely Comœdiái Aristophanesnek, nevezetesen: *Plutus*, *Hemsterhuistól*, Harling. 1774. in 8. mely nagy segítség a' Görög nyelv természetének kitanulására. Ugyan azt kiadta *Schütz* Hal. 1786. in 8 mai.; és *Harles* 1788. Hasonlóképpenn az *Ovridész* Comœdiát, kiadta *Christian. Dan. Beck*. Lips. 1782. in 8. mai. mely legjobb annak, a' ki most akar először Aristophanessal ismerkedni.

### 5. 23.

A' régi görömba Comœdiát (*Comœdia vetus*), a' valamivel illendőbb úgy nevezett *Media Comœdia* váltotta fel. Ez az elsőtől abban különbözött, hogy a' személyek, a' kik nevettségre kitévődtek, név szerint ki nem nevezettek; a' lárva sem úgy vólt készítve, hogy hasonlított volna azoknak ábrázatjához; és így többé nem a' vétkes személy, hanem annak vétke és hibája tsúfoltatott ki. Az elsőnek eltörlésére, a' Socrates ártatlanul lett megölettetése adott alkalmatosságot; szégyenlvénn az *Athenaiek*, hogy oly nagy emberrel oly igazágtalanul bántak, melyre Aristophanes-

nesnek említett Νεφέλαι nevű Comoediájá nyitott útát. A' *Media Comoediá*bann is mindazáltal, voltak még olyan tzelozások mellyekből lehetett gyanítani, kiről van szó a' játékbann. Illyen móddal vagynak írva Aristophanesnek minden Comoediái, azonn az egygyennkívül.

## §. 24.

Végre ez a' mód sem tetfzett; hanem úgy kezdték írni a' Comoediákat, hogy azokat senkire ne lehessen vinni; az az, igazánn megesett dólgot nem vettek fel; 's azomba a' Charactereket úgy öszvezavarták, hogy azokat egy bizonyos személybenn ne lehessen feltalálni. Ez hívattatott *Nova Comoediá*nak. Illyen Comoediák írásáról nevezetese: a' *Sinopei Diphilus*; a' *Ciliciai Philemoni* és kivált az *Athenaei Menander*, kik mindnyájann Kr. Úr. szül. előtt 300 's egynehány esztendővel éltek. Az utólsót tette maga eleibe például Terentius. Nagy kár, hogy mindeniknek tsak fragmentumi maradtak. Menandernek kiváltképpenn, a' ki Theophrastus tanítványa vólt, a' mint Terentiusból hozzávetetni, igen szépek, tiszták, és erköltsi tudománnyal tellyesek voltak a' Comoediái. Philemonnak pedig az ő vetélkedő társának, különös természeti hajlandóságának kellett lenni a' víg játékokra: mert egy számárnak a' látására, mely figét evett, hóltra tudta magát nevetni.

## V. APOLOGUS ÍRÓK.

### §. 25.

Az *Apologusok*, vagy, Mesék, a' mennyi-  
benn alattok erköltsi tudomány fekszik,  
Philosophiára: de a' mennyibenn tsupa  
őltemények, a' Poésisre tartoznak. Ezek-  
ek feltalálása igen régi; úgyhogy idejét  
meghatározni nem lehet. Hihető első al-  
kalmasítást a' nyelv szűk volta adott  
az, midőnn még az emberekben lévő tu-  
lajdonságoknak (mint *abstractumok*nak) ki-  
fejezésére nem volt szó: hanem azoknak  
jelentésére, olyan állatoknak neveit kellett  
felvenni, melyekben hasonló tulajdonsá-  
gokat tapasztaltak az emberek. E' szerint  
ravasz ember rókának; a' kegyetlen  
profzlánnak vagy tigrisnek; az ártatlan  
báránynak; a' kevély szarvasnak; a' kí-  
vántsi kutyanak 's at. neveztetett. Hogy  
ha már valakit valamelly virtusra serken-  
teni, vagy valamelly vétectől tartóztatni  
kellett: az oktan állatok tevődtek eleibe  
például, Hogy pedig osztán ez a' szokás  
akkor is megmaradt, mikor már az embe-  
rek pallérozottak lévén a' nyelvek is bő-  
vült, és alkalmas akármely indulatnak,  
és tulajdonságnak kifejezésére: annak két  
oka volt. Egygyik az, mert látták az oko-  
sabbak, hogy valamint a' homályos dól-  
got így lehet világosabbá tenni: úgy a' mi  
nagyonn is világos, és ugyan azért sértő

ezzel lehet eltakarni. Másik az, mivel látták, hogy ember embertől nem örömet tanul; mert az előre beszítt balvélekedések és a' magáról való nagyot tartás, ritkán engedik, hogy a' más szavát jóváhagyja, vagy bévegye. Kivül kellett hát menni az emberi társaságonn, és oktan állatokat kellett felvenni, mellyeknek tselekedeteit minden praeciudicium nélkül nézhesse, és a' belőlök szőlő okosságot minden magára való vétel nélkül hallgathassa az ember. Így sokszor a' vad állatok példájával szididítetik meg az ember.

## §. 26.

Ezzel a' móddal, külömbkülömbfélésetekben, már *Aesopus* előtt számtalan szor éltek a' Bölts emberek; és így ő ennel találójának nem mondathatik: mindazáltal minthogy *Aesopus* volt, a' ki különösen ezzel a' Tanítás módjával élt, és erről legjobban elhíresedett: az ilyen Apologusok közönségesen *Aesopusi meséknek* (*Fabula Aesopiac*) szoktak neveztetni, ha szintem az övéi is. Nem is lehet meghatározni, mellyek igazán az ő meséi: sőt mélt kétség van felőle, valyon hagyott é írt bann meséket? vagy csak szájról szájró maradtak meg az embereknél; és hihetőbb, hogy azokat későbbenn mások írták meg: a' midőnn oltán másoknak Apologusi is, mellyekben az *Aesopus* mód követődött, *Aesopus* neve alá tevődtek kivált mikor nem lehetett külömbséget tenni az eredeti munka, és a' követés között. De ebből éppen nem következik, a' m

némellyek akartak kihozni, hogy t. i. *Aesopus* nevű ember soha sem is volt; ha színt meg kell is vallanunk, hogy a' mit róla beszélnek, nagy részént költemény. Ennyi felőle hitelesnek látszik: hogy *Phrygiából* való volt, és *Solonnak* 's a' több *Görög Báltszeknek* idejében él, Kr. Ur. szül. előtt mintegy 572 esztendővel. Hihető az is, hogy szolgálta volt, de elmésségeért felszabadítottatott; és hogy *Persiabann*, *Egyiptombann*, 's sok más országokbann híre neve, 's meséi esmeretesek voltak. És innen lehet talám megmagyarázni, hogy az Arabs, vagy mások szerint *Persa Lokmannak* némely meséi tsak nem szóról szóra megegyeznek az *Aesopuséival*. De hogy olyan díztelen és formátlan lett volna, a' milyennek íratik: azt; valamint a' több ehez hasonlókát is tsak *Maximus Planudes* XIV-ik század közepénn él *Constantzinpolyi Szerzetes* költötte, hogy így, a' rút testből szőlő szép elmének, annál nagyobb fényességet adhatna.

## §. 27.

*Aesopusnak* igaz meséit *Aristophanes-nél*, *Plátónál*, és *Aristotelas-nél* lehet látni. *Socrates*-ről is emlékezetbenn hagyódott, hogy halála előtt való nap, *Aesopus* némely meséit foglalta versekbe. Mellyből azt lehet kihozni, hogy már ekkor öszve voltak azok szedve. De így már ma nincsenek meg. Mert *Babrius* (kit roszszúl *Babriásnak* és *Gabriásnak* is mondanak), *Augustus* idejében, vagy még az előtt, versekbe foglalván azokat: ez által a'



prosábann lévőknék. betsit úgy elvette, hogy azok feledékénységbe mentek; és utóljára elvesztek. A' IV-dik vagy V-dik századbann, *Aphthonius* nevű Sophista, ismét prosára kezdte venni azokat: mellyet a' következő századokbann, mások is tselekedtek; nevezetesen a' XIV-dikbenn *Maximus Planudes*. És ezek azok a' mesék, mellyek ma Görög prosábann *Aesopus*éinak mondatnak. Melyből látni való, hogy több változásokonn alig ment valami által, mint az *Aesopus* meséi.



## VI. BUCOLICUS POÉTÁK.



### §. 28.

**B**ucolicus, vagy *Pásztori verseket* a' következő Poéták írtak:

1. **THEOCRITUS**, Syracusából. Éltek II-dik Hiero, és Ptolemaeus Philadelphus idejekbenn, Kr. Űr. szül. előtt mintegy 269 esztendővel. A' *Pásztori Poésist* ő vitte tökéletességre. Verseit *Idyllium*oknak nevezte (ettől a' görög szótól *ἵδως*, Kép. ábrázat, melynek Diminutivuma *ἱδύλλιον*, kellemetes kép, kellemetes ábrázatot térszen), értvénn alatta a' pásztori együgyű és szép életnek kellemetes lefestését. Illyen *Idyllium* 30 van a' *Theocritus* neve alatt. de a' mellyeknek igen tsak két harmad részét

szét lehet övének mondani. Vagyon ezennkívül 22 Epigrammája; és egy *Syrinx* nevű poémája, melybenn a' versnek Syllabái mindég kevesednek, a' *Pán* pásztori sípja módjára. Mit kelljen *Theocritus*ról ítélni, megtetstszik abból, hogy *Virgilius* a' *Bucolicájábann* ötöt vette fel például, vagy is inkább, nagy részint ötöt fordította. A' természeti együgyűséget, sohol úgy, mint itt, látni nem lehet.

Legjobb kiadási ezek: *Valkenär* Lugd. Bat. 1773. 8. *Harles* Lips. 1780. 8. *Jacobs*. Gothae. 1789. 8.

2. *Björn*, Smyrnából. Élt Kr. Űr. szül. előtt 100 esztendővel. *Bucolicus* verseibenn, inkább azoknak formájára, mint a' benne levő dologra nézve hasonlít *Theocritushoz*. Már ebbenn keresett, mesterséges, és tzifrább a' stilus, mint *Theocritusbann*. Ugyan ezt lehet mondani:

3. A' *Syracusai MOSCHUS*ról, a' ki *Bionnal* egy időbenn élt. Mind kettőnek versei egygyütt szoktak kiadódni: de megvagynak a' *Harlestől* kiadott *Theocritusbann* is. — *Ramler* ezen három *Bucolicus Poémákról* ilyen ítéletet téfzen: A' *Theocritus Idylliumát*, úgy lehet nézni, mint a' mely erdők, és rétek közt; a' *Moschusét* mint a' mely városbann, a' *Bionét*, mint a' mely theatrumonn született.

4. *MELEAGER*, Gadarából, Syriábann. Élt mintegy 100 esztendővel Kr. Űr. születése előtt. Munkája: *Idyllium in Ver*.

Edidit Albert. Christ. Meineke. Göttingae.  
1788.



## VII. DIDACTICUS POÉTÁK.

### §. 29.

*Didacticus*, vagy, *Tudományról író Poéták.*

1. *HESIODUS*. Lásd fellyebb az *Epicus Poéták* között. Ide tartozó munkája: *ἔργα καὶ ἡμέραι*, *opera et dies*, mellybenn, az Öttsének *Perses*nek ad erkölcsi és gazdaságra tartozó regulákat, hogy a' bujaságtól és tunyaságtól elvonja.

2. *EMPEDOCLES*, Agrigentumból. Élt Kr. Ur. szül. előtt 444 esztendővel. Három könyvet írt: *Περὶ φύσεως*, v. *De natura*, mely 2000 hexameterekből állott; de csak egynehány maradt meg belőle. Néki tulajdoníttatik a' *Sphaera* nevű *Astronomicum Poéma* is, Jambus versekben.

3. *PARMENIDES*. Lásd a' *Philosophusok* között. Ez is írt hexametereken, a' *Természetről*. A' fragmentumit meglehet látni, in *Henrici Stephani Poësi Philosophica*. pag. 41. seqq.

4. *ARATUS*, Ciliciából, nevezetesen Soliból, vagy, Pompejopolisból. Élt Kr.

Kr. Úr. szül. előtt 270 esztendővel, a' Macedoniai Királynak Antigonusnak udvarában, kinek ösztönözéséből, az Astronómiáról írt verseket; melyeknek két része van: 1. *Φαινόμενα*, melybenn a' tsillagoknak termélete, és mozgása íratik le; 2. a' 722-dik verstől fogva, *Δικσσημεια*, vagy, *prognostica*, melybenn, a' külömbkülömbféle időknek jeleit 's a t. adja elő astrologice. Maga nem tudván Astronómiát, mind azt a' mit írt, vette a' Cnidusi *Eudoxus*nak írásából; de oly szépen, tisztán, 's kelemetesenn adta elő, hogy rajta bámúlni lehet. Innen nem tsuda, hogy azt maga *Cicero* méltónak tartotta arra, hogy versekben Deákra fordítsa. Ugyan azt tselekedték ő utánna: *Germanicus Caesar*, és *Avienus*.

Kiadta nem régibenn (talán 1793-bann), *Buhle*, Göttingai Philosophiae Professor.

5. *NICANDER* Joniából, nevezetesen Colophonból. Élt Kr. Úr. szül. előtt 160-tól fogva 138-ig; a' Pergamusi Király Attalus udvarában. Hexameterekben két nevezetes munkát írt; egygyiknek neve: *Θηριακα* vagy *de bestijs venenatis, et adversus illas remedijs*; másiknak: *Αλεξιφαρμακα*, vagy *de remedijs adversus venena*. Az utólsót kiadta *Schneider* 1792-benn. Hálabann in 8. Egélzenn *Goraeus* adta ki. Paris. 1556. 4.

6. *OPPIANUS*, Ciliciából. Élt 200 esztendővel Kr. Úr. szül. után. Neve alatt  
D 5 van

van Ἀλιυῖα (vagy, *carmen de piscibus*) nevű munka, öt könyvekbenn: és Κυνηγῖα (vagy, *carmen de venatione*) 4 könyvekbenn. Ki adta Schneider. Argentor. 1776. 8. *cum interpretatione et Scholiis*. Ez a Tudós abból a különböző tonusból, mely a két munkában van, azt ítéli; hogy azoknak különböző szerzőinek kellett lenni. A *Cynegotica* szerzőjét Apameából, a másikat Ciliciából valónak gondolja.



## VIII. ELEGIACUS POÉTÁK.

### §. 30.

AZ *Elegia* vagy ελεος nevet rendszertől attól a hangtól szokták származtatni, mellyel a sírányozók és jajgatók szoktak élni (*a sono ciulantium*, q. e. ελεω); de lehet az ελεωól is, *misereor*, *commiserationem moveo*; melynek másik formája, ελεω. Így ελεος és ελεγια tészen szányakozásra indító verset, *miserabile carmen*, mellyel él Horatius Odarum L. I. od. 33: *Neu miserabiles decantes elegos*. A bé vett szokás szerint olyan vers nemét tészen, melybenn valaki valamiről érzékenyenn panaszkodik ugyan: de indulatja ki nem ront, és magában ebbenn a panaszkodásban talál mint egy vígasztalást; és ebbenn különböztetődik meg a Lyricus ver-

versektől. De azután jelent olyan verset is, melybenn valaki mást szomorúságában, vagy eltsüggedt állapotjában vígaltal, bíztat, és bátorságra, 's álhatatosságra indít; mint p. o. *Tyrtaeus* tselekedett, a' ki *Athenaeból* *Lacedaemonba* küldetvénn vezérnek, a' mint íratik, Elegiákkal tüzelte fel katonáit a' *Messeniaiak* ellen. Illyen az utolsó Elegia *Propertius*bann is. *Horatius* Art. Poët. v. 75, 76. így írja le az Elégiát:

*Versibus impariter iunctis querimonia primum,  
Post etiam inclusa est voti sententia compos.*  
Ez utolsó értelembenn ma rend szerint nem vevődik az Elégia.

### §. 31.

Ki találta az Elégiát? *Horatius* szerint nem bizonyos, a' ki Art. Poët. v. 77, 78. így szól:

*Quis tamen exiguos Elegos emisserit auctor:  
Grammatici certant, et adhuc sub iudice  
lis est.*

Némellyek a' *Naxusi Theoclost*, mások a' *Lesbusi Terpendert* tartják találójának. Ezenn neméből a' verseknek csak fragmentumok jöttek által hozzánk a' *Görögöktől*. Illyenek:

1. *TYRTAEUS* fragmentumi, a' ki 862 esztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt.

2. *CALLINUS* fragmentumi, ki *Ephesusba* való vólt, és szintúgy mint *Tyrtaeus* (kivel csak nem azonn egy időbenn élt), Elégiái által bátorította néki hazafijait,  
hogy

## 60 GÖRÖG ELEGIACUS POÉTÁK,

hogy a' Kis Asiába berontó Cimmeriusoknak ellentálljanak.

3. *MIMNERMUS*, Colophonból. Élt Kr. Ur. szül. előtt 590 esztendővel, és némellyektől a' *Pentameter* találójának tartatik. Megmaradt Elégiáibann; a' víg ifjúságnak hamar elmúlándó voltánna és az öregség unalmainn, kesereg.

4. *PHILOTAS* Cos szigetből. Élt kézzel Nagy Sándor előtt. Némely fragmentum megvagynak.

5. *HERMESIANAX*, Colophonból. Élt Nagy Sándor idejében. *Leontium* nevű híres Görög Afiszonyhoz írt Elégiáiból, a' mi *Athenaeus*nál (L. XIII.) megmaradt: igen szép. — *Animadversiones Criticae in fragmentum Hermesianactis scripsit M. C. D.* Ilgen. 1790.

Ezekenn kívül: *Archilochus*, *Solon*, *Theognis*, és *Simonides* is írtak Elégiákat.

A' Görög Elegiacus Poéták fragmentumit, egygyütt lehet látni *Brunck*nál in *Analectis veterum Poëtarum Graecorum*. Argentor. 1772. — 1776. Voll. 3. in 8.

## II. AZ ORÁTOROKRÓL, SOPHISTAKRÓL, RHETOROKRÓL, és EPISTOLOGRAPHUSOKRÓL.

### §. 32.

AZ ékesenszózással, vagy, az a' beszéd-  
benn való nagy mesterség, mely az  
emberek szívét minden erőszak nélkül hatal-  
ma alá hajtja, azokat nem csak böltsebbek-  
ké, nemesebb gondolkozásúakká; hanem  
jobbakká is téfzi, benne a' bészületnek,  
igazlágnak érzését, a' hazához való szere-  
tetet felélelzi, és a' legnagyobb dölgek-  
nak végbevételére tüzet, bátorságot, és áll-  
hatatosságot szerez, ez a' nagy mesterség  
mondom, nem másutt, hanem Görög Or-  
szágban mehetett tökéletességre. Félzke  
*Athenae* völt: az idő pedig, melybenn en-  
nyire ment, a' Pericles ideje. Ebből az  
időből valók mind azok a' remek munkák,  
mellyeket mind a' mai napig, inkább bá-  
mulni, mint követni lehet. *Pericles*nek éke-  
senszózássát *Thucydides*ből; az *Isocrates*t,  
*Demosthenes*t, és *Aeschines*t pedig tulaj-  
don munkáikból láthatni. De nem csak  
azok, kik magok Orátorok völtek, hanem  
a' Philosophusok és Historicusok is, ha-  
sonló ékesenszózással bírtak az említett  
Időszakokban: mint ezt Plátónak, és Xe-  
nophonnak példái eléggé bizonyítják. *Ath-  
enae* izabadságának megszűnésével együtt,

az



az igaz ékesennszóllás is megszűnt; a' Sophisták és Rhetorok kezére került; és amazoktól száraz, velő nélkül való, és te-  
kervényes fetsegéssé, ezektől pedig tsu-  
pánn oskolai 's árnyékbann való sikeret-  
len gyakorlássá változtatódott. — Az éke-  
sennszóllás Theoriáját, még minekelőtte ma-  
ga az ékesennszóllás tökéletességre vivő-  
dött volna, sokann tanították, úgymint Si-  
ciliábann: *Korax*, *Tisiás*, *Gorgiás*, és *Em-  
pedocles*: Görög Országban pedig: *Prota-  
gorás*, *Prodicus*, *Alcidamas*, és mások.  
Minekutánna pedig megtsökönt az ékesenn-  
szóllás; *Aristoteles* dolgozta ki tokéllete-  
senn annak theoriáját: de azért többé igaz  
ékesennszóllással bíró, legalább a' *Pericles*  
idejebeliékhez fogható emberek, soha nem  
támadtak.

### §. 33.

Régibb Görög Orátorok ezek voltak:

1. *GORGIAS*, Siciliából, nevezete-  
senn Leontiniból. A' Peloponnesusi had al-  
kalmatosságával *Athenaebe* ment, hogy ha-  
zája nevébenn segítséget kérjen az *Athe-  
naciektől*; mellyet meg is nyert; sőt mes-  
terséges beszéde annyira megtetszett: hogy  
az ékesennszóllás tanítására *Athenaebenn*  
marasztódott. Noha nagy Orátor nem  
völt; hanem inkább a' dologot akármely  
oldalról színesenn meg mutatni tudó So-  
phista: oly nagy tekintetbenn tartatott Gö-  
rög Országban, hogy néki a' Pythiai játé-  
kokbann oszlop emeltetett. A' *Sophisticá-  
lásnak* első terjesztője völt. Annyira ment,  
hogy

hogy midőnn felállott, a' halgatóinak ezt mondta: *προβαλλεῖτε*, az az, *tettségtek szerint adjatok*, vagy, *tegyetek fel materiát*; azt jelentvénn véle, hogy minden előre való készület nélkül akármiről tud beszélni. Igen sokáig, úgymint 109 esztendeig élt, és a' *Socrates* halálát is megérte. Két oratóija ma is még van: *de Helenae laudibus*; és *pro Palamede Apologia*. Lásd, *inter Oratores Atticos*, kiknek munkáit kiadta Reiske Lips. 1770. Voll. 12. in 8.

2. *ANTIPHON* Rhamnusból, Atticabann, Kr. Ur. szül. előtt 436 esztendővel. Legelső vólt, a' ki az ékesennszóllással kereskedett; pénzért készítvénn Oratóikat, mellyekkel a' törvénybe idézett személyek mentenék magokat. Ékesennszóllásbéli tehetségéhez annyira bízott, hogy a' Corinthusi Piatzonn, mintegy Oskolat nyitván, abbann a' izomorúság és bánat elűzésének mesterségét tanította, vagy, a' mint maga nevezte, *Τεχνη ἀλυπίας*; és halgatóinak azt ígérte, hogy néki oly nagy bánatot nem nevezhetnek, mellyet ékesennszóllása által meg ne enyhítene, sőt él ne felejtetne. Azt írják felőle, hogy ő vette reá az *Athenaieket*, hogy az igazgatást 400 férjfiakra bízzák. Mellyet ők azután megbánván; az említett Férjfiakat méltóságoktól megfosztották; Antiphont pedig, mint ennek a' változásnak egyedül való okát, halálra büntették, 410-benn Kr. Ur. szül. előtt. Mindössze 11 Oratói maradtak, mellyeket megtalálhatni a' Reiske Collectiójábann, Voll. VII.

2. AN.

3. *ANDOCIDES*, fő familiából született *Athenaebenn*, 467-el Kr. Ur. születése előtt, és még 396-bann élt. Törtévénn a' Peloponnesusi had alatt, hogy egy éjtszaka *Mercuriusnak* minden állóképei lehányattak, egygyenkívül, mely az ő háza előtt volt: gyanúba jött *Andocides*, és megfogattatott. De minthogy maga felől megvallotta, hogy a' dologbann részes volt, és ígérte, hogy a' többeket is, kik abbann részesültek, kiadja, elbotsátódott, és a' haláltól, melyre társai ítéltettek, megmenekedett. Úgy látszik mindazáltal, hogy utóljára számkivetésbe küldődött, és csak ugyan abbann holt meg. Négy Oratói maradtak. A' közöttök legnevezetesebb, mellyet *Alcibiades* ellen κατ' *Αλκιβιάδε* írt, Lásd *Reiske* Vol. VIII.

4. *LYSIAS*, *Cephalus* nevű Rhetor-nak fia, született *Athenaebenn*, Kr. Ur. szül. előtt 458 esztendővel; megholt 378-al, 80 esztendőskorábann. Egy darabig más fő emberek gyermekeivel egygyütt, az *Attyától* taníttatott: hanem annak halála után, 15 esztendőskorábann, *Athenaet* elhagyta, és Nagy Görög Országba ment, nevezetesen *Thuriumba*, hova akkor, az *Athenaieiek* *Coloniát* küldöttek. Ott sokáig nem maradhatott. Mert lakostársai előtt gyanúba jövénn: elkellott neki onnan menni. Viszszatért tehát *Athenaebé*. De itt sem lehetett maradása. Mert a' 30 Tyrannusok kegyetlenkedése elől, *Megarába* szaladt; a midőnn jószágától megfosztatott, és hét esztendei számkivetésre büntettetett. *Thrasylulus* megfzabadítván *Athenaet* a' Har-

mint

mintz Tyrannusoktól: engedelmet nyert néki a' Néptől a' vizsza menetelre. De mint-hogy ez, a' Tanács híre nélkül esett: nem úgy élt *Athenae*benn, mint Polgár, hanem mint *Ισοτέλης*, vagy. 'Sellér. — Orátióit vénségébenn írta, mellyek között 34 van meg. Lásd, Reiske Voll. V, et VI. Cicero in *Bruto* c. 17. ezt az ítéletet teszi róla: Kevés-hijja hogy nem tökéletes Orátor; *parum illum a perfecto Oratore abesse.*

5. *ISOCRATES*, született *Athenae*benn, Kr. Ur. szül. előtt 435 benn, megholt 337-benn, és így majd 100 esztendőskorábann. Az ékesenszóllásbann Tanítói *Prodicus*, *Protagoras*, és *Gorgias* voltak. Félelmes 's a' mellett gyenge izavú ember lévén: közönséges helyenn ritkán órált; hanem a' helyett letzkéket adott az ékesenszóllásbann, és minden tanítványától 1000 drachmát vett (egy drachma térsen 6 garast, és így ezer drachma 300 Rh-fórintot). Az Oskolájáról Cicero de Orat. Lib. II. c. 22. azt mondja: „*Cuius e ludo tamquam ex equo Trojano meri principes exierunt*“, és in *Oratore* cap. 13. „*Primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explorare sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus eius officina habita eloquentiae est.* Azon szömorű hírnek hallására, hogy az *Athenaeiek* Fileptől a' Macedonai Királytól *Chaeronea*-nál megverettettek; magát éhséggel ölte meg, nem akarván megérni azt az időt, melybenn hazája szabadsága elenyészik. Mind-össze *Isocrates*nek 21 Orátiói jutottak hoz-

E

zánk,

zánk, mellyek között legnevezetesebbek: *Orationes tres Paraeneticæ ad Demonicum*; és kivált a' *Panegyricus*, melynek kidőlgozása néki több idejébe került, a' mint mondták róla, mint Nagy Sándornak Asiának meghódoltatása. Nevezetes a' *Panathenæica* is. Mind ebbenn, mind a' *Panegyricus*-bann azt mutatja meg; hogy az *Athenæiek* sokkal többet használtak Görög Országoknak, mint a' *Lacedæmoniak*. Ataljábann Isocratesről azt lehet megjegyezni, hogy munkáibann, a' numerusonn felette nagyonn igyekezett; és ez az oka, hogy néki a' dőlgozás annyi idejébenn került. Midőnn a' bízódott reá, hogy az *Athenæiek* nevébenn írjon levelet Filephez a' békesség eránt: a' békesség sokkal elébb megkészült, mint az Isocrates levele. Ugyan e' miatt inkább fülek gyönyörködtetésére, mint indulatok szerzésére valók Orátiói; és néha nem is eshetett meg erőltetés nélkül a' numerus. Sokat használt mindazáltal véle, hogy a' kerekdedenn való beszédhez (rotunditas) ő szoktatta először a' Görögöket: mellyel ofztán az utánna következők helyesebbenn, és módjával éltek. A' *Panegyricussát* igen jó jegyzésekkel adta ki Lipsiai Profellor *Sám. Frid. Nath. Morus* 1786. Lips. 8 mai.

6. *ALCIDAMAS*; Aeoliából. *Isocrates*tel egy időbenn élt. Két Orátiói vagynak, úgymint *Ulyssis contra Palamedem*, *et contra Sophistas*; Lásd, Reiske Vol. VIII.

7. *ISAEUS*, Chalcisból, *Lysiás*nak és *Isocrates*nek tanítványa, 's *Demosthenes*nek

nek tanítója, élt a' Peloponnesusi had után, Filep Királynak idejéig. Mindössze 10 Orátói vagynak, mellyek *Lysias*éhoz igen sokat hasonlítanak. Lásd. Reiske. Vol. VII.

8. *DEMOSTHENES*, Atticábann, nevezetesen *Paeaniumbann* született, Kr. Ur. szül. előtt 375 esztendővel; megholt 313 al, és így 62 esztendő korábann. Gyermekek korábann hallván *Callistratus* nevű Orátornak a' néphez mondott oratóját, és látván mennyire bámúlja a' nép; oly nagy kívánság származott benne az ékesesszólás tanulására; hogy mindjárt *Callistratus*-hoz ment tanulni. Azután *Isocratest*, és *Isaeust* halgatta; kik közzül az utolsót tűzéért, 's a' beszédbenn való fontos rövidségéért, többre bésülte, mint az elsőt. Úgy látszott, mintha a' természet éppenn nem Orátornak szülte volna. Mert az R. betűt ki nem tudta mondani; hanem helyette L-et mondott; azonkívül gyenge szava volt, és nehezenn vett lélekzetet; gestusa is melyhez szoktatta magát viszfiztetett. Az első hibáját hogy helyre hozza következtetett a' szájába; úgy gyakorlotta magát a' beszédbenn; a' másodikra nézve, a' tenger partra járt, és ott declamált, mind addig, míg a' tenger zúgása közben is szava ki nem hallott; tüdejét pedig magas halmok és hegyekre való felmenések által erősítette; végre illetlen gestusáról úgy szokott el, hogy tükörből készült az Orálásra. Így apródonként; minden hibái elenyésztek; nem tsak; hanem olyan Orátorrá lett, a' milyen sem előtte, sem utánna a' Görögök közt nem volt. Mert a' mint Valer. Max.

szóll: L. VIII. c. 7. „*Commemorato eius*  
 „*nomine, maxima eloquentiae consummatio*  
 „*animo oboritur audientis*“. Quintilianus  
 pedig Instit. Orat. L. X. c. 1, 76. ezt mond-  
 ja: „*Pene lex orandi, in quo tanta vis,*  
 „*tam densa omnia, ita quibusdam nervis*  
 „*intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendæ*  
 „*modus, ut nec quod desit in eo, nec quod*  
 „*redundet, invenias*“. Cicero is in Bru-  
 to cap. 9. így ítélt: „*Plane perfectum Orā-*  
 „*torem, et cui nihil admodum desit, Demos-*  
 „*thenem facile dixeris. Nihil acutè inveniri*  
 „*potuit in iis causis, quas scripsit; nihil ut*  
 „*ita dicam subdole, nihil versute, quod ille*  
 „*non viderit; nihil subtiliter dici, nihil pres-*  
 „*se, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid*  
 „*limatius; nihil contra grande, nihil incita-*  
 „*tum, nihil ornatum, vel verborum gravi-*  
 „*tate vel sententiarum: quo quidquam esset*  
 „*elatius*“. Ékesennszóllásának első próbá-  
 ját 17 esztendőskorábann adta, midőnn a  
 tútori ellen folytatott pert, kik jószágának  
 nagy részét (minthogy 7 esztendőskorá-  
 bann maradt el az Attyától), elakarták ide-  
 geníteni, megnyerte. De leginkább kimu-  
 tatta ékesennszóllásbéli tehetségét az *Athe-*  
*naeiek* szabadságának Filep és Nagy Sán-  
 dor ellen való oltalmazásabann. Meg kell  
 mindazáltal vallani, hogy noha nagyon  
 tudta bátorítani, és néki tüzelni az *Athe-*  
*naeieket*: maga igen félénk ember vólt,  
 melyet megvallott ama verseibenn:

„*Επὶ τὴν ῥωμὴν γυναιὴ Δημοσθενὲς ἑσχῆς,*  
 „*Ὅν ποτ' ἂν Ἕλληνας ἤρξεν Ἀρεῆς Μακεδῶν.*  
 De kimutatta felénkségét kiváltképpenn a'  
*Chaeroneai* ütközetbenn, a' hol ő vólt a'  
 leg-

legelső, a' ki pai'sát elvetvén megszaladt. Még gyalázatosabb, hogy magát pénzrel meghagyta vefztegetni; mellyért számkivetésbe is küldetett, de ismét visszahívattott. Nagy Sándor halála után, Antipater, megvévén Pharsalust: ostrommal fenyegette *Athenaet*, ha néki az Orátorokat ki nem adja. Ekkor Demosthenes Calauria szigetébe szaladván, a' Neptunus Templomába vette magát. De midőnn Antipater ott is felkerestette: mérget vett, és úgy holt meg, 313-bann. Nagy szerentse, hogy ennek a' Nagy Orátornak sokkal több munkái maradtak meg, mint másoknak; úgymint 61 *Orátiói*; 65 *Proemiukai*, vagy, orátiók eleibe botsátandó beszédek (mellyek közzül mindazáltak egynehány gyanús); és 6 *Levelei*. Lásd. Reiske. Vol. I. II. A' ki megakarja ízelíteni a' Demosthenes olvasását: legjobb kezdeni ezenn a' munkájánn: *Oratio adversus Leptinem, cum Scholiis veteribus, et commentario perpetuo. Cura Franc. Aug. Wolfii Halae. 1789.*

9. *AESCHINES*; *Athenaebenn*, *Demosthenessel* egy időbenn élt; kinek vetelkedő társa volt, és ez egygyenn kívül minden Görög Orátoroknak eleibetétetik. *Demosthenessel* akasztván öfzve: e' miatt számkivetésbe kellett mennie, 330-bann Kr. Ur. szül. előtt. Ekkor Rhodusba vette magát, hol a' Nagy Sándor halála után Oskolát nyitott; melybenn az ékesennszólást tanította: a' honnan, úgy lehet őtet nézni, mint első szerzőjét a' későbbenn igen nevezetessé lett *Rhodusi Stilusnak*.



Onnan Samus szigetébe ment, és ugyan ott holt meg. Három Orátiói vagynak, úgy mint: 1. *Κατὰ Τιμαρχυς* melyben *Timarchus* gyalázatos és éktelen életéről oly hathatósan vádolta, hogy az magát, minékelőtte megítélődött volna, felakasztotta. 2. *Περὶ Παραπρεσβείας* (*Παραπρεσβεία* annyit téfzen, mint *mala fide gesta legatio*), melyben magát *Demosthenes* ellen általmazza, a' ki őtet azzal vádolta, hogy a' Filephez való követségben hűségtelenül járt el. 3. *Κατὰ Κτεσιφώντος*, vagy, *Ctesiphon* ellen, a' ki azt projectálta, hogy *Demosthenes*, érdemeiért, arany koronával koronáztassék meg. Aeschinesnek erre, *Demosthenes* *Περὶ Σεφάνος* nevű Orátiójával felelt; és ez okozta az ő számkivetésbe lett küldetetését. Vagynak ezenkívül Aeschinesnek 12 levelei. Lásd, Reiske Vol. III,

10. *LYCURGUS*, kit meg kell küldömböztetni a' Spartai Törvényhozótól, a' ki sokkal előbb élt. Ez, a' kiről itt szó van, Orátor vőlt, *Athenaebe* való; született 408-bann, megholt 328-bann. A' Philosophiában Plátónak, az ékesennszóllásban Isokratesnek vőlt tanítványa. *Athenae*ben a' legfőbb hivatalokban forgott, mindenek előtt esmeretes hűséggel: a' honnan háládatosságból értz ofzlopot emeltek néki; maradéki közzúl pedig a' legöregebbiknek a' *Prytaneumban* közönséges költségen való tápláltatást. Tsak egy Orátiója maradt, mellyet *Leocrates* ellen írt, a' ki a' *Chaeroneai* ütközet után, a' törvények ellen, hazáját elhagyta. Lásd. Reiske Vol. IV.

11. *DE.*

11. *DEMADES*, *Athenae*ből. Demosthenessel szinte egy időbenn élt, és vele, minthogy a' Macedoniai Filep részénn volt, sokat ellenkezett. Nagy Sándornak szemtelenül hízelkedett. Annak halála után pedig Antipaterhez tsapta magát; de ettől, minthogy előtte gyanússá lett; megölette-tett 321-benn. Egy Oráció van a' neve alatt; de nem mindenek'tartják sajátjának. Lásd. Reiske. Vol. IV,

12. *HYPERIDES* *Athenae*ből, Plátónak, és Isocratesnek tanítványa, 's Demosthenesnek barátja; ki ellen mindazáltal hazafiúi szeretetből felkölt, azzal vádolván őtet, hogy pénzel megvesztegettetett; a' minthogy e' miá számkivetésbe is küldötték. Azután tsakugyan megbékélt Demosthenessel, és vele ugyan azon időbenn holt meg, Antipater alatt; kinek fogságába esvénn, hogy hazáját el ne árúlhassa, el harapta nyelvét. A' Demosthenes Orációi között a' 17-diket némellyek övének mondják.

13. *DINARCHUS*, született Corinthusbann: de, gyermekségétől fogva *Athenae*benn lakott. Élt 317 esztendőájann Kr. Űr. szül. előtt. Theophrastustól tanítatott, és nem elébb, hanem 25 esztendő korábann, adta magát az ékesenszóllásra, melybenn Hyperidesnek, és Demosthenesnek halála után el is híresedett; és Orációi által, melyeket másoknak írt, sok pénzt gyűjtött. Utóljára hazaárulással vádoltatván: jószágát pénzé tette, és Chalcisba futott. Tizenöt esztendő múlva Theophras-

phrastus engedelmet nyert néki a' vizfzátérésre. Vizfza térvénn *Athenaebe*: kevés-sel azután orozva megöletett. Három Orátiói maradtak. Lásd. Reiske. Vol. IV.

14. *DEMETRIUS PHALEREUS*, mint neve mutatja *Phalerus*bann, vagy *Phalerum*bann született, mely *Athenaen*ek egyik kikötő helye volt. Az Attyát szólnak mondják. Már 318 esztendővel Kr. Ur. szül. előtt nevezetes ember volt. Ékes-sennszóltása által mellyet Theophrastustól tanult, *Athenaeb*enn a' legnagyobb tisztsé-gekre lépett; Cassandertól pedig a' Macedoniai Királytól *Athenaen*ek egész igazga-tása reá bízattatott, mely hivatalbann 10 esztendeig okosann, és az *Athenaie*eknek oly nagy meglegedésével forgolódott, hogy tőlök 360 oszlopokkal tiszeltetett meg. Ellenbenn, minekutánna Cassander halálával, *Antigonus*, és annak fia *Demetrius Poliorcetes* elől, Egyiptomba vette magát *Ptolemaeus Soter*hez: oly nagy gyű-lölséget mutattak eránta az *Athenaie*ek, hogy távol létébenn halálra büntették, és minden oszlopait lerontották. Szinte kö-zönséges értelem a' Tudósok között, hogy az Alexandriai Museum, és Bibliotheca, az ő javallásából, és az ő intézése szerint állítódott fel. De hogy az ő Testamento-mi Szent Írásnak Görög nyelvre való fordíttatása is az ő ösztönözéséből esett volna: hinni nem lehet. Egyébaránt Egyiptom-bann sem volt állandó szerentséje. Mert *Ptolemaeus Soter*nek azt javallván, hogy *Eurydice* nevű feleségétől való gyermekei-re hagyja az uralkodást, elmellőzvénn a'

Be-

*Berenicetől* született fiát *Ptolemaeus Philadelphus*: ezt annyira magára haragította; hogy Attyának halála után őtet nem csak tisztségétől fosztotta meg; hanem számkivetésbe is küldötte; hol nagy nyomorúságban élt, 's végre áspis marás miatt holt meg. Kr. Ur szül. előtt mintegy 284 esztendővel. Hazájától való távol létébenn sok munkákat dőlgozott; de a' mellyekből csak egy sins meg. Viseli ugyan az ő nevét egy könyv ilyen titulus alatt *Περὶ ἐκμύσεως*, vagy, *de elocutione*; de nem hihető hogy ő írta volna. A' Criticusok valamely Alexandriai *Demetrius*nak tulajdonítják, a' ki sokkal későbbben, úgymint *Antoninus* Császár alatt élt.

Kiadta ezen munkát *Fracfurtumi Professor Schneider* Altemburg. 1779. in 8.

### §. 34.

Eddig az ékesennszóllás a' Köztársaságok (*Respublikák*) igazgatásának nagy eszköze volt. Minekutánna pedig azok megszűntek: az ékesennszóllás a' törvényszékekről, 's más fő helyekről kimaradván, egyedül az Oskolákban és tudományokban talált helyet. Ez az oka, hogy már ezentúl Orátorok nintsenek, hanem csak *Sophisták* és *Rhetorok*.

*Sophistáknak* azok neveztettek, kik a' tudományoknak, nevezetesen a' Philosophiának tanítását az ékesennszóllással egybekötötték; vagy, a' kik úgy igyekeztek

írni, 's előadni valamit, hogy abból nem csak a' tudomány, hanem az ékesbeszéd is kitündököljék. Ezek tehát az Orátorok után mindjárt mehetnek; mert az ékesenszóllást az Oskolákban, és tudományokban, a' Rhétorokkal egygyütt ők tartották fel.

### Nevezetesebb Sophisták:

1. *LESBONAX* a' ki Tiberius Tsá-  
szár idejében élt; 16 *politica declamatio*-  
kat írt, de a' melyekből csak kettő ma-  
radt meg. Lásd. Reiske. Vol. VIII.

2. *DIO CHRYSOSTOMUS*, Prusá-  
ból, Bithyniában. Élt az első század vé-  
ginn, és a' második eleinn. A' *Chrysosto-*  
*mus* név, ékesenszóllásáról ragadt reá.  
Ifjúkorában Egyiptomba, és más tarto-  
mányokba utazott. Vízszatérvénn, és  
szabadonn kezdvénn beszélni: Domitianus-  
tól való féltében a' Római Birodalom  
szélire, a' Gétákhoz és Thraxokhoz vette  
magát, hol életét szántással, fák oltásá-  
val, vízfordással, egyfóval, kétkézi mun-  
kájával kereste; egyedül a' *Plató Phaedon*-  
jának és Demosthenesnek olvasásával eny-  
hítvénn keserves állapotját. A' Domitianus  
halála után, a' jó Névrá kedvellette őtet,  
és Rómába hívta; nem külbenn Traja-  
nus előtt nagy kedvességben, sőt vele  
barátságban volt. Mindössze 80 Orációi  
maradtak, de a' melyek között keveset  
mondott el; és inkább Declamatioknak  
nevezhetni; szépen és nagy tudománnyal  
vagynak írva. Kiadta ezeket Reisk. Lips.  
1784-benn Vol. 2. in 8.

3. *HE-*

3. *HERODES ATTICUS*, vagy tel-lyesebbenn, *Tiberius Claudius Atticus Herodes*. Híres és nevezetes ember vólt a' II-dik Századbann. Marathonbann, a' házábann, 175-benn hólt meg. Rendkívül való tehetsége vólt a' készülés nélkül való Orálásra. Ifjúkorábann Hadrianus előtt mondott Orátiót: de a' mely nem ment úgy, a' mint szerette vólna; és kitsínybenn múlt, hogy meg nem ölte magát. M. Antoninust, és Lucius Verust Görög nyelvre tanította, kiktől nagyra is betsúttetett; nevezetesenn Març. Antoninustól, az Asiai szabad Városokbann Helytartóul rendeltett. 143-bann Római Consulságot viselt. *Aulus Gellius*, az ő tanítványa vólt. *Philostratus* nagyonn dítséri. Egy Orátiója van meg, *Περὶ πολιτείας* vel, *de Republica*. Lásd. Reiske. Vol. 8.

4. *LUCIANUS*, Samosatából, *Syriá*-bann. Élt a' II-dik századbann. Legvirágzóbb állapotja a' két Antoninus, és Commodus Tsálfárok idejére esik. Szülei, kik szegény állapottal vóltak, képfaragónak szánták. De ezen mesterséget hamar odahagyta, és ment Antiochiába, hol Prokátorságra állott. Arra is hamar rá únvánn: az ékesennszóllásra adta magát; melybenn el is híresedett. Utóljára Marcus Antoninus alatt Egyiptom egygyik részének Igazgatójává lett. Szép és tiszta stílussal, széles tudománnyal, játszí elmésséggel, sok és külömbkülömbféle munkákat írt; mellyeknek nagy részénél jobb ízüenn alig lehet valamit olvasni. Illyen munkái a' többek között: *Timon* vagy *Misanthropus*, melybenn a'

a' tsapodár és hízelkedő embereket, és a' gazdagsággal való roszszúl éleést írja le; *Prometheus* vagy, *Caucasus*; *Dialogi Deorum*; *Dialogi Marini*, melyekben a' Poétáknak illetlen találmányait neveti ki; *Charon* vagy, *Contemplantes* mely Satira a' hatalmas embereknek oktan tselekedeteire; *Hermotimus*, melybenn Scepticuskodik, azt állítván, hogy philosophálni nem kell, mint-hogy igazságot találni nem lehet; *Βίον Πραῶσις* (*Vitarum*, i. e. *Sectarum Philosophicarum*, *auctio*); melybenn a' Philosophusokat, s azoknak Sectáit, és haszontalan kevélységet téfzi ki nevetségre; *Lexiphanes*, mely a' homályos beszéd szeretőit tsúfolja ki; *Jupiter confutatus* és *Jupiter Tragoedus*, melyekben az Istenekeket magokat, vagy is a' pogány babonát téfzi ki tsúfságra; *Piscator* vagy *reviviscentes*, mely Satira a' Philosophasterekre; *De morte Peregrini*; ez Satira a' Cynicus Philosophusokra; mely alkalmatossággal, a' Krisztusról és a' Keresztyénekről bolondúl, és illetlenül szól.

Legjobb kiadása, melyet *Hemsterhuis* kezdett, és *Reitz* végezett. Amstel. 1743. Voll. 3. in 4. melyhez 1746-bann. 4-dik Volumen is, az az *Index Verborum ac Phrasium Luciani*, járult. Ujjabbann kiadódott Bipontumbann, ilyen titulus alatt: *Luciani Samosatensis opera graece et latine, ad editionem Tiberii Hemsterhusii, et Jo. Frid. Reitzii accurate expressu, cum varietate lectionis, et annotationibus* 1789. — 1791. Voll. X. 8.

5. **AELIUS ARISTIDES**, született Adrianopolisbann, Bithyniábann, vagy Mysia Városábann, Kr. Úr. szül. után 129-benn. Leginkább Smyrnábann lakott, hol Aesculapius Papja vólt. A' Sophisták Izo-kása ellen, nagy és hoszfzas készülés nélkül közönséges helyenn soha nem órált; innen azt mondottta magá felől M. Aurelius Tsászárnak: hogy ő nem azok köz-zül való, a' kik ontják, hanem a' kik nagy munkával dőlgozzák az Orátiót; *μη τῶν ἐμῶν, ἀλλὰ τῶν ἀπριβέντων.* Midön 178-bann, Marcus Antoninus Tsá-szárt ékesennszóllásával arra vette, hogy a' földindulás miatt özverömlött Smyrna városát felépíttesse; azért a' lakosok értz özlopot emeltek néki. Egyiptomot négy-szer járta bé, meghólt 60 vagy 70 eszten-dős korábann, Commodus Tsászáralatt. Orátióinak száma 53-ra megyen, mellyek nintsenek erőltetés és tzifrázás nélkül. Va-gyon két könyve is: *De dictione civili et simplici* v. *Τεχνῶν ῥητορικῶν.*

6. **MAXIMUS TYRIUS**, élt a' két Antoninus és Commodus Tsászárok idejé-benn; az utolsó alatt leginkább Rómábann lakott. Mindöszve 41 Orátiói, vagy is, Philosophica Dissertatiói vagynak; mellyek-ből látszik, hogy szépen igyekezett írni, de nem tölt tőle.

Kiadta Reiske Lips. 1774. Vol. 2. in 8.

7. **FLAVIUS PHILOSTRATUS**, ki Lemniusnak vagy, Lembusinak nevezetik. Élt Septimius Severus alatt. Meghólt 240-táj-bann.



bann. Eleinte *Athenaebenn*, aztánn Rómában tanította az ékesennszóllást; hol Julia Tsászárné, a' Septimius Severus felesége azoknak a' tudósoknak társaságába felvette, kikkel magát a' tudományokban gyakorlotta. Ugyan ezen Tsászárnénak ösztönözéséből írta le *Apollónius Tyonaeus*-nak életét, 8 könyvekben. Ezt a' Pythagorica Sectából való Tsudatévót, vagy inkább, Amítót, úgy írja le, mint valamely Istent; a' honnan sokan úgy gondolkoznak, hogy ezzel a' Krisztus tsudáinak méltóságát akarta kissebbíteni. Vagyon *Heroica* nevű munkája is, két könyvekben; mellyekben a' Homerus 21 Heróssai íratnak le, kik a' Trójai hadban jelenváltak. Ez a' munka tulajdonképpenn Homerusra való *Critica*. Ezenkívül nevezetes munkái: *Imágenes LXVI porticus Neapolitani, libris duobus descriptae; Vitae Sophistarum Lib. 2; Epistolae; Epigramma; et fragmentum Dissertationis de naturae et artis inter se comparatione, et concordia*. Az időhöz képest melyben élt, meglehetősen írt. — Még eddig jobb kiadása nints az *Olearius*-énál, mely 1709. Lipsiában in fol. jött ki.

8. *ATHENAEUS*, Egyiptomból, nevezetesen *Naucratis*ből. Élt a' III.-dik század elein. Munkájának *Δειπνοσοφισταί* titulust adott, mely olyan embereket térszen, kik *asztal felett különbkülömbféle tudós dolgokról beszélgetnek*. All ez a' munka 15 könyvekből; de az 1-ső, 2-dik, 3-diknak is az eleje, nints meg a' magáépségében. Méltánn nagy kintsnek lehet mondani a' régi dolgokra nézve. Mert a'  
mit

mit mások nagy részént elhagytak, vagy illendőenn meg nem világosítottak, p. o. a' régieknek magános életét, a' természeti históriát, a' Literaturának állapotját, 's a t. az itt; mind szépen előadódik. A' Philosphusokonn keveset ad *Athenaeus*: tsupánn a' Stoicusoknak kedvez valamennyire, minthogy azoknak tudományát sok fő emberek követték.

Még eddig legjobb kiadás a' *Casaubon* usé Heidelberg. 1597-benn; mely Lugd. Bat. 1657-benn in fol. min. 2. Voll. újra ki-  
jött. Mostan Lipsiai Professor *Beck* szándékozik kiadni.

9. *LIBANIUS*, Antiochiából. *Athenae* naebenn tanult, és Constantzinápolybann 's Nicomediábann tanított; hol, az idővel Tsászárrá lett *Julianus*, vele nagy barátságot tartott. Valamint *Julianus* magát véle taníttatta: úgy tőle sok Keresztyén Atyák tanultak; noha a' Pogány Vallásbann állhatatosann megmaradt. Élete szinte az Arcadius idejéig, vagy, 395-ig nyúlt. Munkái ezek: 1. *Progymnasmata*, vagy, *praeludia oratoria*. 2. *Declamationes* 44. 3. *Orationes* 37. 4. *Epistolae*. Tsinosann igyekezett írni: de megtetfzik rajta a' Sophistai erőltetés.

10. *JULIANUS APOSTATA*, *Julius* Constantiusnak, N. Constantinus testvérjének fia. Constantzinápolybann roszsz neveltetése vólt; onnan Nicomediába küldetett: hol, a' Pogány Libaniussal társalkodott, míg nem tőle eltíltatott. Azután  
hoz

hozzá nem járhatván: az írásit még szorgalmasabbann olvasta; és *Maximus Ephesius* nevű Philosophushoz adta magát; kitől *Eclectica*, vagy *Pythagorico-Platonico-Syncretistica Philosophiát*, és titkos *Theurgiát* tanult. Későbbenn, úgymint 355-benn, *Athenaebe* ment; de ott soká nem múlathatott: mert *Constantius*, Caesárrá nevezte, és Galliai Helytartóvá tette; a' midőnn osztánn a' szakállát, mellyet addig viselt, elborotváltatta, és a' Philosophusi palástját is letette. Több dologait és tselekedeteit megtalálhatni a' Közönséges Históriabann a' Tsászárok között. Írt 1. *Oratiokat*. 2. *Leveleket*. 3. *Satirákat* az előtte élt Tsászárokra; *Caesares* vagy, *Symposium* titulus alatt. 4. *Antiochicus*, vagy, *Misopogon* nevű munkát; mely Satira az Antiochiai lakosokra, kik őtet, míg még szakállat viselt, kinevették. A' szép és találós elmét, tudományt, ékesennszóllást nem lehet megtagadni Juliánustól. Minden munkáját *Spanhemius* (*Exochiel*) adta ki, Lips. 1696. in fol. Külön pedig, a' *Caesares* vagy, *Symposium* munkáját, *Harles* Erlang. 1785. in 8.

11. *HIMERIUS*, Prusából. Élt *Constantius* és *Julianus* Tsászárok alatt, és *Athenae*benn ékesennszóllást tanított. A' Keresztyén Vallásnak nagy ellensége volt. *Declamatio*inak egy része egészenn, a' többi pedig csak *Eclogák*bann maradt meg; mellyeket *Photius*, IX-dik századbéli híres író, szedett ki. Kijött a' *Wernsdorf* jegyzéseivel Göttingábann, 1790-benn, in 8. A' figurákat, poétai expressiókat, allegóriákat,

kat, mód nélkül szereti: egy szóval nem azonn igyekezett hogy jól, hanem hogy tiszránn írjon.

12. *THEMISTIUS*, Paphlagoniából. Egy volt a' legtúdosabb, és legékesebbennszólló Sophisták között, 's erről, Themistius *Εὐφρανς* lett a' neve. Gregorius Nazianzenus pedig, *Βασίλειος λογων*nak nevezi. Mind Constantius, mind Julianus, mind Nagy Theodosius alatt, fő tisztségeket viselt. Az utolsó, a' fiját Arcadiust is véle taníttatta. Mindössze 33 Declamatioi maradtak meg; és Aristotelesnek némely munkáira, nevezetesen az Analyticájára, Physicájára, Metaphysicájára 's a t. paraphrasisai, mellyek tiszta, világos, és szép stílussal, jó rendel, és nem közepszerű tudománnyal, vagynak írva.

### §. 35.

Rhetoroknak hívatattak azok az írók, kik az ékesennszóllás reguláit adták elő, és azokat Classicus írókból vett példakkal világosították. Ezeknek munkái sokkal betsesebbek, és méltóbbak az olvasásra: mint nagy részént az eddig előszámolt Sophisták süketlen Orációi, és Declamatioi. Meg kell ugyan is vallani; hogy a' mi az ékesennszóllásnak reguláit, az írás és beszéd módját, egy szóval a' Theoriát nézi: a' Rhétorok szorgalmasan kidolgozták, és tanították. Mindazáltal tudákozni lehet; hogy mikor a' Theoria ilyen jó lábann állott: a' legrefeszabb

Orá-

Orátorok akkor készültek. Melyből azt kell kihozni; hogy akármely tudománybann is maga a Theoria, magok a regulák, keveset érnek. A' gyakorlás és példaadás azoknál többet téltzen.

### Névezetesebb Rhétorok:

1. *DIONYSIUS Halicarnassensis*. Lásd, a' Histórikusok között.

2. *HERMOGENES*, Tarsusból. Élt a' II-dik századbann. Alig vólt 15 esztendő, midőnn már a' Rhetoricát úgy tanította, hogy Marcus Antoninus Császár bámulással halgatta; 18. esztendő korábann *Τεχνη πητορικη*; 20-bann pedig, *Περὶ ὁρίων* (vagy, *de formis Oratoriis*) nevű munkáját is elvégezte: de 25-dik esztendejében, emlékező tehetsége már egészen oda vólt, beszélni sem tudott: és ily nyomorúlt állapotbann még azután sokáig élt, úgyhogy méltánn mondódott róla: *ἡ παισι μὲν γερων, ἐν δὲ γεροσι παῖς*, az az, *gyermekek közt öreg, öregek közt gyermek*. Munkái, a' már említetttekenn kívül, ezek:

1. *Περὶ εὐριστων*, vagy, *de inventione oratoria Libri 4*. 2. *Περὶ μεθόδου δεινότητος*, vagy, *methodus apti et ponderosi generis dicendi*. De ezt el nem végezhetle. 3. *Progymnasmata*; mellyeket Priscianus, VI-dik századbeli író, nem említvénn Hermogenest, Deákra fordított, ilyen titulus alatt: *Praeexercitamenta*. Hermogenest a' Rhetoricára, Aristoteles után, kinek *Ars Rhetorica*, és *de Arte Poetica* nevű munkái máig

is

is a' legnagyobb betségben tartatnak, mindjárt másodiknak lehet tartani.

3. *DIONYSIUS CASSIUS LONGINUS*. Élt 267-dik táján. *Syriából* való volt é? vagy pedig *Athenaéból*? nem bizonyos; az utolsó mindazáltal hihetőbb: Tanítói *Ammonius Saccas* ( az új Platonikus Philosophusok feje ), és *Origenes* voltak. Ezekenn kívül halgatott *Péripateticus* és *Stoicus Philosophusok*at is: de leginkább a' Plátó Philosophiájához ragaszkodott. Azután a' régi Literaturára, Criticára, és ékesenszövevényre adta magát; melyekért *Athena*benn igen nagy betség volt. Kivált a' tudományok históriájában való jártasságáért, *eleven Bibliothekának* ( *Bibliotheca Spirans* ), és járó *Museumnak* neveztetett. Mind ezeknek híre annyira elterjedt, hogy *Zenobia Királyné Palmyrába* hívta; hol nem csak gyermekeinek nevelését bízta reá: hanem maga Tanácsosává is tette. De ez a' tisztesség néki veszedelmére vált. Mert *Zenobia*, *Aureliánus Császártól* elfogattatván, hogy életét megtarthassa, Tanácsadóit, kik között legfőbb *Longinus* volt, kiadta; kit is őztán *Aureliánus* megöletett, 273-ban. Nagy kár, hogy némely munkái elvesztek, melyeknek: a' Plátó könyveire írt *Commentariusi*, melyekből csak fragmentumok maradtak meg *Porphyrius*nál, a' ki néki tanítványa volt; ezenkívül a' legnevezetesebb régi írókra való Criticája, *οἱ φιλολογοὶ* titulus alatt, mely még betségesebb volna amannál. Ezek elveszvénn: tsupán egy

## 84 GÖRÖG EPISTOLOGRAPHUSOK.

munkáját bírjuk, melynek titulusa *περὶ τῆς ὑψιότητος* vagy, *de sublimitate dictionis*. Teljes ez tudománnyal, elmés egybehasonlításokkal, 's erányos ítélettételekkel. Különösen nevezetes, a' mit Cap. IX. n. 9. Mó'sesről mond: hogy tudniillik, soha ez a' Próféta, az Istentől felségesebben nem szólhatott volna, mint mikor a' teremtés históriájában ezt mondja: *mondá az Isten: legyen világosság; és lön világosság.* Ed. Sam. Frid. Nath. Morus. Lips. 1779. 8. mai.

4. *APHTHONIUS*, Antiochiából. Élt a' III-dik vagy, IV-dik Században. A' Hermogenes Rhetoricájára *Progymnasmat* írt; vagy is inkább, a' Hermogenes két *Progymnasmát*, négyre osztván fel, bővebben adta elő, és példákkal is megvilágosította. A' feljebb való századokban, e' volt deák fordításban egyedül való iskolai könyv az ékesenszóllásra, és innen vette nevét a' *Christi Aphthoniana*.

5. *THEON*, Alexandriából. Élt 315. után; és írt *Τεχνη περὶ προγυμνασμάτων*, melyben Hermogenest és Aphthoniust magyarázza, és világosítja.

### §. 36.

Könnyebb neme az ékesenszóllásnak a' *Levélírás* (*Epistolographia*). A' mely Görög Levelek ma kézbennforognak: a' mennyiben, mind, régi nevezetes embereknek tulajdoníttatnak, gyanúsok. Nagy része azoknak származott a' későbbi Sophisták-

aktól, kik tanítványaikkal gyakorlás végett ilyen Leveleket íratnak; alkalmaztatván azokat a' felvett régi embereknek characteréhez, sorsához, és bizonyos időbeli állapotjához. Illyenek az *Anacharsis*, *Themistocles*, és *Phalaris* Levelei. Más levelek ismét a' későbbi Philosophusok Oskoláiból kerültek, kik az ő előttök élt híres Philosophusoknak értelmét, magoknak azoknak szájokba szerették adni. Így lettek a' *Pythagorás*, *Socrates*, *Antisthenes*, *Diogenes*, és *Chion* (Heracleából, Plátó tanítványa) Levelei. Lehetnek mindazáltal ezen kézbenn forgó Levelek között *Isocratesnek*, *Plátónak*, *Aristotelesnek*, *Demosthenesnek*, és *Aeschinesnek* igaz levelei is: mint ezt azoknak mind filusából, mind argumentumából kihozhatni.

Minden Görög Leveleket együtt lehet látni az *Aldus*, és *Lubin* kiadásibann. Amaz kijött Venet. 1499. 4. Ez pedig Heidelberg. 1609. 4. — *Alciphronnak* (a' ki a' III-dik Századbann 398. táján élt) külömbkülömbféle leveleit (*Epistolae amatorias, rusticas, piscatorias, et parasiticas*), kiadta *Bergler István*. Lips. 1715. 8. — Az *Aristaenetus*éit pedig (élt a' IV-dik század közepe táján), mellyek szerelmes Levelek (*επιστολαί έρωτικαί*), 2 könyvekbenn, 'Sámbóki János (*Joh. Sambucus*) Antverp. 1566. in 4.

§. 37.

A' *Dialogus* is úgy nézödhetik, mint egy ága az ékesszólásnak. Ennek tála.



lálójának *Socrates* ( és innen van a' *Methodus, Socratica* ), tökéletességre vivőjének pedig, Plátó tartatik.



### III. A' HISTÓRIKUSOKRÓL.

#### §. 38.

A' *Historiának* eredete a' Görögöknél éppenn a' vólt, a' mi a' több régi Nemzeteknél. Míg az *Írás mestersége* fel nem találódott: História sem vólt; hanem azt szájról szájra adott hírekkel, vagy Traditiókkal, közönségessé tevődött versekkel és énekekkel, emlékeztető olzlopokkal, szentelt helyekkel 's a t. igyekeztek kipótolni az emberek. Feltaláltatván az *Írás*: a' törvények, szövetségek, és a' nevezetesebb történetek, kövökre vagy más kemény matériára kezdtek metzfődni; melyekből olztán a' maradék tudhatta eleinek dólgaít. így származtak külömbkülömb helyekenn egy egy kis Városra, Nemzetre, vagy, Közönségestársaságra tartozó Históriaik: míg nem útazások által több Nemzeteknek magános Históriai öszveszedővénn: több Népekre tartozó, vagy még *Közönséges Históriaik* is kezdtek íródni.

#### §. 39.

A' Görögök, a' História írásbann külömböznek más régi Nemzetektől. Mert ő ná-

nálok a' Papok, kiknek volt kötelessége a' régibb időkben, hogy a' nevezetesebb történeteket feljegyezzék, nem egy bizonyos Nemzetségből vagy Familiából valók voltak, mint az Egyiptomiaknál, Chaldaeusoknál, Indusoknál; hanem arra minden alkalmas ember felvevődött; következésképpenn a' Históriai esméret nem rekesztődött meg: hanem közönségessé lehetett. Ezenkívül a' Polgári szabadság inkább virágozván a' Görögök között, mint másutt: a' Históriai vizsgálódások is szabadabbak lehettek, mint szintén a' dologok felől való ítélettételek. Tsupánn a' Nemzeti Kevélység volt az, a' mely néminéműképpenn akadályt vetett a' Görögök között a' Históriának. Mert valami az ő Nemzetekre tartozott, az előtők többire nagyobbnak tett, mint igazán volt: más Nemzeteknek pedig, mint barbarusoknak, dólgaire nem is igyelet: következésképpenn sok nagy dologok e' miatt örök feledékenységbenn maradtak: mások pedig nem egészenn hitelesenn íródtak meg.

## §. 40.

**Legrégibb Histórikusai a' Görögöknek ezek voltak:**

1. *CADMUS*, Miletusból; a' ki mintegy 560. esztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt, és hazájának Históriáját írta le. Szinte azonn időbenn

2. *ACUSILAUS*, Genealogiát írván, azt a' Trójai hadakozáson is túl vitte.

F 4

3. *PHE-*

3. **PHERECYDES**, *Athenaeből*, (meg kell különböztetni a' *Syrosi* vagy *Scyrosi Pherecydestől*, a' ki *Philosophus* volt). Élt mintegy 516. esztendővel Kr. Úr. szül. előtt; és az *Athenaeről* által vett régi híreket igyekezte megvilágosítani: mely munkájában sok *Városoknak*, és *Köztársaságoknak* fundálása, sok *Népek* költözködési, és *Genealógiák* foglaltattak bé. *Fragmentumit* e' következő kiadásbann legjobb meglehet találni: *Pherecydis fragmenta, collegit, fragmenta Acusilai et Indices adiecit Fran. Gvil. Sturtz. Gerae 1789. 8.*

4. **DIONYSIUS**, *Miletusból*. Élt mintegy 512. esztendővel Kr. Úr. szül. előtt. A' *Cyclicus Poétákból* szedett valamely *Históriát*, mellyel igen hihető, hogy élt *Diodorus Siculus*.

5. Másik **DIONYSIUS**, *Chalcisből*. Ez valamivel későbbenn élt. Öt könyveket írt a' városok építtetéséről, mellyekbenn sok nevezetes dolog lehetett.

6. **HECATAEUS** *Miletusból*. Élt 500. esztendővel Kr. Úr. szül. előtt; és a' mit még ő előtte senki nem próbált, a' *Görög Országonn kívül lévő tartományoknak* *Históriáját*, és *Geographiáját* kezdte leírni; valamint

7. **XANTHUS**, *Lydiából*, ugyan azon időbenn a' *Lydiait*. Nem különbenn.

8. 500-esztendővel Kr. Úr. szül. előtt, **HIPPYS** *Rhegiumból*, *Siciliáról*.

9. **HEL-**

9. *HELLANICUS* pedig Mitylenéből, 746-bann, többire minden akkor ismeretes tartományokról írt; élvénn, a' mint hihető a' *Hecataeus* és *Hippys* Históriaival is. Lásd. *Hellanici fragmenta, collegit Fr. Guil. Sturtz.* Lips, 1787. 8.

§. 41.

De mind ezek tsekély próbái voltak az igaz és helyes Históriaírásnak, és ez nem elébb, hanem Herodotussal kezdődött el, a' ki ez okonn *Histórikusok Attyának* ízkott neveztetni. Itt kezdvénn tehát, a' híresebb História írók ezek voltak a' Görögök között:

1. *HERODOTUS*, Halicarnassusból, Cáriábann. Született Kr. Ur. előtt mintegy 484. elztendővel, és még 444-benn élt. Egyiptomba kétszer utazott, 's Görög Országot bejárta, hogy a' História írásra matériát gyűjtene. Hazájába lett vizsgál-  
térése után, némely hazafijaival egygyütt, kik *Lygdamus* kemény uralkodását nem szenvedhették, *Thuriumba*, Nagy Görög Országba ment, és ott írta az ő 9. könyvekből álló Históriaját, melyeket a' Grammaticusok a' 9 Mu'sák neveiről neveztek el. Ezekbenn, a' Görögöknek a' Persákkal való hadakozásit írván le, más Nemzeteknek, nevezetesenn a' Lydiaiaknak, Egyiptomiaknak 's a t. dolgait is igen szépen belélfővi. Igazánn kívánt írni: és csak ott hibázott, a' hol másoktól, nevezetesenn az Egyiptomi Papoktól megstallatott. Egyébaránt, maga sok helyt a'  
F 3 mit

mit mond, úgy adja a' mint vette; ezt tévénn mindég eleibe: *φασι, λεγουσι*, az az: a' mint mondják. Joniai dialectusonn írt. Legjobbann *Wesseling Péter* adta ki, *cum notis criticis et Historicis*. Ámstel. 1763. in fol.

2. *THUCYDIDES*. Született *Athenaebenn*, fő familiából, Kr. Űr. előtt 470-benn. Halgatvánn gyermek korábann *Herodotust*, midönn ez az Olympiai játékokra öszve gyűlt Görögöknek a' maga Históriáját olvasta: oly nagy kívánság származott benne annak követésére, hogy sírásra fakadt. Emberkort érvénn, az *Athenaei* seregnek, mely *Amphipolis*nak segítségére küldődött, Vezérévé tétetett. De késönn ért oda: a' Várost meg nem menthette. Mellyért az *Athenaeiektől* számkivetésre büntettetett. Ekkor tehát egész familiástúl *Thraciába* ment lakni, *Scaptesyle* nevű Városba; mely, *Thasus* szigetével általellenbe, a' *Nestus* folyó víz napnyúgoti partján feküdt: hol néki a' felesége után gazdag arany bányái voltak. Itt 20 egész esztendeig lakvann: leírta a' *Peloponnesusi* had-Históriáját, mely néki igen sok költségebe került. Mert, hogy minden környülállásokat tudhasson: mind az *Athenaei*, mind a' *Lacedaemoni* Vezéreknek sokat fizetett. Minémű szorgalmatossággal forgolódott ezen munkának készítésébenn, maga így írja le a' Deák fordítás szerint: Lib. I. c. 22. „*At vero res in ipso bello* „*gestas, non quas a' quolibet audio, dignas,* „*duxi quas scriberem, neque ut mihi videretur;* „*sed et eas, quibus ipse interfui,* „*et*

„et quas singulatim ex aliis, quam potui accuratissime investigavi”: és ismét L. V. c. 26. „Quamdiu autem hoc bellum duravit, ego sensibus integris perpetuo vixi, animumque diligenter adverti, ut aliquid certi cognoscerem. Accidit autem mihi, ut post Praeturam ad Amphipolim gestam, patria annos viginti exularim: et quod apud utrosque fuërim, nec minus apud Peloponnesios, propter exilium; per otium, aliquid ipsarum rerum facilius cognoverim“. Ugy látszik, hogy eltelveñn a' 20. esztendő, Athenaebe vizsgálta tért, és ott hólt meg; ámbár életének utolsó része felől semmi bizonyost nem tudhatni. — A' Dialectus, mellyel élt, Atticai, és abbann elsőnek tartatik. Munkája nyóltz könyvekből áll, mely telyes political jegyzésekkel. Az utolsó könyvet mindazáltal nem hasonlíthatni a' hét elsőhöz: a' honnan úgy lehet gondolkozni, hogy azt már erőtelen állapotjábann írta. Egészenn a' Peloponnesusi hadat, mely 27. esztendeig tartott, nam írhatta le: hanem annak tsak 21. esztendeit. Livius ezt követte: és Demosthenes 8-szor írta le. Cicero de Orat. Lib. II. c. 13. így emlékezik róla: „Post illum (i. e. Herodotum), Thucydides omnes dicendi artificio, mentis sententia, facile vicit: qui ita creber rerum frequentia, ut verborum prope numerum, sententiarum numero consequatur: ita porro verbis aptus et pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur“.

Ki-

Kiadta *Duker*. Amstel. 1731. in fol. Ki-  
jött Bipontumbann is, 1788-ban, Voll. 6. in 8.

3. *XENOPHON*, született *Athenae-*  
benn Kr. Ur. szül. előtt 449. esztendővel.  
Socratesnek legkedvesebb és leghűségesebb  
tanítványa volt. A' Pelopennesusi had-  
bann katonáskodván: *Delionn*ál vagy, *De-*  
*linn*ál Socrates tartotta meg az életét.  
Mert midőnn a' lováról leesett volna: a'  
vállán vitte ki a' veszedelemből. Abbann  
a' hadbann, melyet Ifjabb Cyrus a' bátyja  
*Artaxerxes Mnemon* ellen folytatott, nagy  
hírré névre kapott. *Lásd a' Görögök His-*  
*toriáját*. Vízszatérvénn a' tíz ezer Görög  
vitézekkel; mivel Agesilaushoz a' *Lacedae-*  
*moni* Királyhoz ment: számkivetttetett  
az *Athenaei*ektől, 's minden jószágtól  
megfosztatott. Ezen kárának kipótolására  
a' Spártaiak, *Scillus*bann, közel *Olympid-*  
hoz, adtak néki igea gyönyörű lakó he-  
lyet. Itt írta nagyobb részént munkáit,  
mellyek így következnek:

1. *Κυρου παρσία i. e. de vita et insti-*  
*tutione Cyr.* 8. könyvekben.

2. *Κυρου παρσία, sive, expeditio Cy-*  
*ri Junioris.* Így írja le, mint szemmel-  
látott tanú a' nagáról abbann *Syracusai-*  
*Themistogor*e, neve alatt szól.

3. *Ελληνικα* Libri 7. mely munka  
Thucydides Históriájának folytatása, a'  
Mantineai hartzig.

4. *Λακεδαιμονικα πολιτεια*, vagy, *De re-*  
*publica Lacedaemoniorum.* A' *Lacedaemoni-*  
ak eránt való háládatosságból írta.

5. *Ab-*

5. Ἀθηναίων πόλις, seu de republī-  
ca Athenienſium.

6. Ἀπομνημονεύματων Σωκράτους Libri  
4. f. Memorabilia Socrātis. Ebból a' könyv-  
ból legjobbann meglehet a' Socrates Philo-  
sophiáját tanulni.

7. Σωκράτης Ἀπολογία, a' Bírákhoz,  
kik Socratest kárhoztatták.

8. Συμπόσιον Φιλοσοφῶν, vagy, Con-  
vivium Philosophorum.

9. Οἰκονομικὸς λόγος. Oeconomicus liber.

10. Λόγος εἰς Ἀγισίλαον Τὸν Βασιλέα.

11. Ἱερῶν ἢ Τυρανῶς, melybenn Si-  
monides, Syracusai Hieróval, a' Tyran-  
nusok boldogtalanágáról beszél.

12. Ποσὶ (vectigalia, quæstus) ἢ πε-  
ρὶ προσόδων. i. e. de præventibus, argenti  
fodinis, et vectigalibus terræ Atticæ.

13. Περὶ Ἱππικῆς. De re equestri, a'  
lovak tartásáról, azokról való gondvise-  
lésről.

14. Ἱππαρχικός, i. e. de præfecturâ  
sive disciplina equestri.

15. Κυνηγτικός. i. e. de Venatione.  
A' Xenophon Stilusa könnyen folyó és  
természeti. Innen van, hogy Cicero főké-  
penn őtet követte, és az ő módja szerint  
formálta a' maga stilusát. Már a' régick-  
nél Musa és Apis Attica vólt a' neve.  
Quintilianus pedig ezt az ítéletet téſzi ró-  
la: „Inaffectatam eius iucunditatem affe-  
ctatio consequi potest, ita ut sermonem  
ipſus ipſæ gratiæ finxisse videantur”.  
Edidit Edwardus Wels. Oxoniæ 1703; 5. Voll.  
in



in 8. E' szerint kijött Lipsiábann is, 1763. bann. 4. Voll. in 8.

4. *CTESIAS* Cnídusból. Láss erről bővebbenn a' Közöséges Históriábann. I. Rész. p. 61. Munkái ezek: *Historiae de rebus Persarum Libri 23*; és, *De rebus Indicis Lib. I.* — Photius tartotta meg né-mely fragmentumit, mellyek Herodotus vé-ginn szoktak lenni.

#### §. 42.

Említetnek a' régiektől *Philistus*, *Ephorus*, és *Theopompus* nevű Histórikusok is: de a' kiknek munkáik elvesztek. Tudni mindazáltal szükséges, kik voltak? mikor éltek? mit írtak? és mitsoda betsületbenn tartattak?

*PHILISTUS*, *Syracusából*, élt Kr. Úr. előtt 360. esztendővel. Hazájából az Idősb Dionysius alatt kiűzettetett: de annak fijától az Ifjabb Dionysiustól visszahívattott, és nála fő tisztségeket viselt. Siciliának régi Históriáját, és a' két Dionysiusnak életét írta le. Szép elméleti tehetségei mellett, azt jegyzik meg róla a' régiek: hogy munkájábann a' Tyrannusoknak nagyon tsapodárkodott, és így, ha meg volna is munkája, kevés hitelt érdemlenez.

*EPHORUS*, *Cumaeből*, élt Kr. Úr. szül. előtt mintegy 340. esztendővel, és volt Isocrates tanítványa. Írt *Közöséges História* formát, mellyet a' Heraclidáknak Peloponnesusba lett visszamenetelenn kezd-vénn,

vénn; a' maga idejéig vitt le 30 könyvekben. Ez a' munka mintegy 850. elztendőket foglalt magában. A' régiesk után ítélvénn felőle: kellemetes módonn, jó renddel, tisztánn, de néhol tzifránn, és rhetoricè írt.

**THEOPOMPUS**, Chiosból, élt Kr. Űr. szűl. előtt mintegy 356. elztendővel. Az Attyával egygyütt, ki Chiosból, mint-hogy a' *Lacedaemoniak*kal tartott, számkivetésbe küldetett; még gyermek korában *Athena*ebe menvénn: ott *Isocrates* alatt az ékesennszóllást tanulta; azután utazott, mely utazásközbenn sok mesélze lakó Népeknek dólgaíról szerezvénn magának esméretet: a' *Macedoniai Király* *Philip* *História*ja leírásához fogott; de a' melybenn minden akkori más nevezetes dólgek is felkerültek. Ezenkívűl folytatta a' *Peloponnesusi* hádnak *História*ját. Világosann, és tsinosann írt: de néha a' meséknek is helyt adott. *Stilusa* is inkább *Orátornak*, mint *Histórikusnak* való vólt. Ezen három *Histórikusokról*, *Cicero* de *Orat.* *L.* *II. c. 13.* így emlekezik: „*Hunc i. e. Thucydidem consecutus est Syracusus Philistius, qui cum Dionysii Tyranni familia-rissimus esset, otium suum consumpsit in Historia scribenda: maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima Rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus et Ephorus ab Ifoerate magistro impulsí, se ad Historiam contulerunt; causas omnino nunquam attigerunt*“.

Úgyan ezek előfordúlnak *c. 23. is.*

A' Nagy Sándor idejebeli Histórikusok soknak munkái; már ma nintsenek meg: úgyhogy felőlők csak a' későbbi írókból tudunk valamit. Illyenek: 1. *Callisthenes*, Aristoteles tanítványa, kiről az a' régiek ítélete, hogy sem szépen, sem igazán nem írt. 2. *Onesicritus*, a' ki a' Nagy Sándor viselt dólgaait a' Xenophon *Cyropaedia*ja szerint akarta leírni; következésképpen azokbann a' költeménynek egy mászt kellett érni. 3. *Hegesias Magnes*, a' ki a' Görög beszédbe szenvedhetetlen tzipházást, vagy, az úgy nevezett Asiai pompát vitte be. 4. *Clitarchus*, a' ki inkább Epicus író volt, mint igaz Historikus. Hasonlót lehet mondani 5. *Chorilus*ról, 6. *Agis*ról, 7. *Androstenes*ről, 8. *Megasthenes*ről, 's a t. Leghitelesebb leírását a' Nagy Sándor idejében történt dólgoznak kétség kívül a' *Ptolemaeus Lagi*, és *Aristobulus* Históriáibann találának, ha azok megvólnának: mert ezek mind ketten Nagy Sándornak Vezérei voltak, és az ő halála után írtak. Az *Eumenes*, és *Diodorus* jegyző könyveit kívánni lehetne, hogy megvólnának. — Lásd. *Fabric. Bibl. Graec. L. III. c. 8. Vol. II.* Ugyan erre az időre tartozik *Hecataeus*, Abderából, ki is egy volt Nagy Sándor útítársai közül, és a' 'Sidók régi dólgaírói írt, a' mint azoknak magoktól a' 'Sidóktól végigjárhatott. Ennek némely fragmentumit megtartotta *Iosephus contra Apionem L. L. c. 22.* Egygyütt is lehet azokat látni ilyen titulus alatt: *Hecataei Abderitae Eclogae. Edidit*

*Vit cum Comment. perp. Petr. Zornius Altonae 1730. 8.* Ide számlálhatni bizonyos tekintetbenn *Heraclydest* is; a' ki mint-hogy *Pontus*ba való vőlt, rend szerint *Ponticus*nak neveztetik. Ez élt Kr. Ur. szül. előtt mintegy 326. esztendővel Irt Περικλῆς, *De Politis*, mely munkának némely fragmentumit meglehet látni *Gronov. Thes. Ant. Graec. Tom. VI. pag. 2819.* A' *Chaldaei* Histórikusról *Berosus*ról, Lásd a' *Közönséges Históriát.* — Ezen írók után, a' mi tudálatos dolog, szinte 200. esztendeig egy nevezetes Histórikus sem támadt a' Görögök között. Hanem azután, *Polybius*, annál nagyobb hírrel és névvel állott elő; kinek nyomdokit mások is követték.

# S. 44.

1. *POLYBIUS*, született Arcadiában, nevezetesen Megalopolisban; Kr. Urunk előtt 204. esztendővel; megholt pedig 122. vel, és így 82. esztendő korában. Az Attya *Lycortus* az *Achaeusi* szövetségnek feje lévén: őtet úgy nevelte, mint a' ki jövődöbenn hasonló tisztséget viselhetne. A' hadi mesterséget pedig tanulta ama híres Vezértől *Philopoemenestől*, a' kibenn végződött mintegy a' Görög Vitézség; és, ezért utolsó Görögnek szokott mondattatni. Így nevedvénn fel *Polybius*: hazájában fő hivatalokat viselt; 175-benn pedig Kr. Ur. szül. előtt, az Egyiptomi Királyhoz *Ptolemaeus Epiphanes*hez követségbe küldetett. Azomban, az *Achaeusi* szövetség  
gya-

gyanússá lévén a' Rómaiak előtt: többekkel egygyütt, Polybius is Rómába vitétt, és ott, mint kezes letartóztatódván, 17. éltendeig lakott. Ennek a' Rómábann való hoszfzas múlatásának kell köszönni, hogy olyan remek munkát írt, a' milyenről most mindjárt szó fog lenni. Mert az alatt, Rómábann sok fő emberekkel, nevezetesenn a' Scipiókkal megesmerkedett, és barátságbann élt: kiváltképpenn a' kisebbik Scipióval, vagy Scipio Aemilianussal; kit a' hadi tudományra ő tanított. Így a' Római dölgookról magának tökéletes esméretet szerezhethet: azokhoz a' documentumokhoz is hozzájuthatván, melyekkel mások nem élhettek; nevezetesenn, a' Capitoliumbann tartatott *Libri Censualesek*hez. Ugyan ezt a' Scipiót az Afrikai expeditiojábann követvén, Carthágónak megvételebenn és lerontásábann is jelenvölt. Nem külömbenn ott völt Corinthusnak megvételebenn is. Azután pedig Egyiptomba, Galliába, Spanyol Országba utazott; az Alpesekeket megvizsgálta; hogy így a' helyeknek fekvését tudván, a' dölgooknak folyásiról annál helyesebbenn íélhetne. Végre hazafiai eránt a' Rómaiakat megengesztelvén, 's közöttök jó rendet állítván fel: a' Scipio halála után, visszament hazájába; hol mindenektől becsültetvén, hat éltendeig élt. Írt *Ἱστορίαι Καθολικαί* nevű munkát, mely állott 40. könyvekből. Ezekbenn 52. éltendőknek a' Históriáját írja meg; úgymint, a' II. Poenusi hadnak kezdetétől fogva, a' Macedóniai Országnak Rómaiaktól lett elronta-

tatásáig esett dologokat. Nagy kár, hogy ebből a' munkából, mely példa a' Pragmatica Históriára, tsupánn az öt első könyvek vagynak meg épenn; a' 6-tól pedig a' 17-kig, tsak Epitome; mellyet a' X. században Constantinus Porphyrogenneta készítettett.

Leg jobb kiadás a' *Schweighäuser Jánosé*, Lips. 1789, sqq. 7. Voll. in mai. 8. A' hadi mesterségre nézve leg jobb Commentátorok reá: *Folard* és *Guischard* (vagy, Quintus Icilius). Wienn. 1759. 7. in 4.

2. *DIONYSIUS HALICARNASSEUS*. Élt Kr. Ur. szül. előtt mintegy 8. esztendővel. Hazájából *Halicarnassus*ból Rómába menvén Augustus alatt: ott 22. esztendőig lakott; es minekutánna a' Deák nyelvet megtanulta, azt tévénn fel magában, hogy Római Históriát ír, mindenféle Deák könyveket, mellyeknek erre a' tételre haszna lehetett, megolvasott. Illyen készülettel írta osztánn az ő *Ρωμαϊκη αρχαιολογια* nevű munkáját 20. könyvekbenn; melybenn Róma építtetésétől fogva, az első Poenusi had kezdetéig ment. Minthogy ez a' munka a' Görögök számára készült: kiket a' Rómaiak egész állapotjával akart megismerkedtetni *Dionysius*: sok olyan dolgok is találtatnak abbann, mellyeket magok a' Római írók, mivel nálok mindenek előtt esmereteseek voltak, 's feltették, hogy minden tudja, nem említenek: holott azokat éppenn szükség tudni. Ez az oka, hogy *Dionysius Halicarnasseus*ból,

jobbann meglehet tanulni a' Rómaiaknak régibb dolgait és állapotját, mint magokból a' Római Historikusokból: tsak az a' kár, hogy a' munka nints meg egészenn, mert a' II. első könyvekenn kívül, melyek Rómának 312-dik elztendejéig vivődnek le; a' többinek tsak fragmentumi maradtak meg. Dítséretes munka ez, a' Chronologiára nézve is, melynek bizonyosságra való vitelében nagy gondal forgozó lódott *Dionysius*.

Legjobbann Reiske adta ki, Lips. 1777. 6. Voll. in 8. Ebbenn mindazáltal nem tsak *Archaeologia* vagyon: hanem a' *Rhetorica* munkái is *Dionysius*nak, melyeket hihető még ifjúkorábann készített; millyenek:

1. *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* i. e. de *structura Orationis*.

2. *Τεχνη* i. e. *Ars Rhetorica ad Elocratem*; mely felette igen hibásonn jött által hozzánk.

3. *Τῶν Παλαιῶν χαρακτῆρες* f. *Τῶν ἀρχαίων Κρίσις*, melybenn a' nevezetesebb régi Görög Poétákat, Orátorokat, Philosophokat, és Historikusokat, ítéli meg.

3. *DIODORUS SICULUS*; *Argyrum*ból, Siciliábann. Elt Julius Caesar és Augustus alatt, Kr. Ur. szül. előtt mintegy 6. elztendővel. Ifjúkorábann Európának és Asiának nagy részét bėjárta. Egyiptombann soká lakott; mindenütt a' tartományok históriája után jár; a' Deák nyelvet is megtanulta, hogy a' Deák Historiku-

kusokat is olvashassa: és így készíttette ama nagy munkát 40. könyvekben, melyet *Bibliotheca Historica*-nak nevezett, és a' mellyekben a' legrégibb időktől fogva, Julius Caesarnak Galliában való hadakozásáig ment le. Az egész munkában Geographiai rendet tartott; az az, úgy adta elő a' Históriát, a' mint magoknak a' Nemzeteknek lakóhelyei következtek egymásután. Nagy kintstól folytatott meg a' Tűdős Világ, hogy ennek a' munkának több felénél, úgy mint 25. könyv elveszett. A' 4. első könyv, melyben Asiának, Afrikának és Európának legrégibb története, a' Trójai hadakozásig van foglalva, egészszenn megvan. Az 5-dikben, van a' szigeteknek leírása: *Βιβλος νησιωτων*. A' 6-dikban és azt követő könyvekben a' 11-ig, a' Napkeleti Országoknak, a' Görögöknek története; a' Rómaiak kezdete; és az egész földnek története volt, szinte Xerxesnek Görög Országba lett beütéséig: de ezeknek igen kevés része maradt meg. A' következő 10. könyvek, úgy mint a' 11-től fogva a' 20-dikig, egészszenn megmaradtak; és mennek a' Nagy Sándor haláláig, az *Athenaei* Archonoknak és Római Consuloknak feljegyzésével egygyütt; úgy mindazáltal, hogy a' Római História igen röviden, a' Görög pedig igen bőven adatik elő. Az utolsó 20. könyvek mind elvesztek. Legjobb kiadása az Amstelodami 1745. 2. Voll. in fol. ex recensione et cum animadversionibus Petri Vesselingii. Igyekezett Polybiust követni, még csak a' filusban is: de el nem érte.



4. *NICOLAUS DAMASCENUS*, így nevezetett *Damascus* Városától, a' hovávaló volt. Élt Kr. Űr. szül. előtt mintegy 5. esztendővel. Fő rendű szüléktől származvann; gyermekségétől fogva minden tudományokban oktatódott. Augustus és Herodes előtt nagy kedvességben volt, és ez őtet amához követségbe is küldötte. Írt Közönséges Históriát; Ezenkívül *Assyriai* Históriát; annakfelette leírta mind a' maga mind az Augustus életét. Mind ezeknek fragmentumit megtalálhatni in *Gronovii Thesaur. Antiqu. Graec. Tom. 6. pag. 3843.*

5. *FLAVIUS JOSEPHUS* Jéru'sálem-ből. Élt 37-től fogva 93.ig Kr. Űr. szül. után. Neveltetése, mint 'Sidónak, igen jó volt; mely a' tudományából megtet-  
 1. szik. Mert 14. esztendő korábann, a' Jéru'sálemi Írástudók, a' Törvényből a' legnehezebb kérdéseket tehették eleibe. Harom esztendeig az *Essenusokkal* tartott; hanem azután a' *Pharizeusokhoz* állott. Huszonhat esztendő korábann, Kr. Űrünk szül. után 63-bann, Romába menvén, némely 'Sidó Papoknak dől-gábann, kiket Felix nevű Tisztartó megfogatvann oda küldött: a' Néro feleségének Poppaeának esmeretségébe jutott, a' ki őtet Nérónak oly foganatosann ajánlotta, hogy az által a' fogságban lévő Attyafiai mind kiszabadultak. Vízízatérvénn a' hazájába: azt nagy zürzavarok között találta. Híjjába igyekezett rajta, hogy a' 'Sidókat a' Rómaiakkal való békességnek és egygyességnek fenntartására vegye. Hármintz esztendő korábann, Kr. Űr. szül. után 67-benn,  
 a

a' Galilaeára való vigyázás bízódvänn reá: azon hívatalt nagy okossággal vitte; míg-nem *Jotapata*, mellyet darab ideig vitézül óltalmazott, megvétetvénn, a' Vespasianus fogságába esett. Mindazáltal azt jövendől-vénn a' környülállásokból, és a' katonák-nak Vespasiánushoz nagyonn való ragaszkodásából; hogy ő bizonyosan Tsászfár leszfz: Elztendő múlva ez a' jövendülés bétellyesedvénn, Vespasianustól szabadonn botsáttatott, és ugyan ekkor nyerte a' *Flavius* nevet. Azután *Titussal*, a' ki őtet különösen kedvelte, jelenvölt, a' Jéru'sálemi ostrombann. Ezen Városnak megvétele után pedig, Rómábann lakott, Vespasianus három fiainak uralkodása alatt.

Itt írta *αρχαιολογία Ιερουσαλημ* nevű munkáját 20. könyvekben, melyben a' 'Sidó nép Históriáját Világ kezdetétől fogva, Né-ró Tsászfár uralkodásának 12-dik elztende-jéig viszi. Először ezt a' munkát 'Sidó nyelvén készítette: hanem azután hogy Titusnak beadhassa Görögre fordította; ki is azt jóváhagyta, és megdítsérte. Nagy vetélkedésre adott alkalmatosságot a' Tüdósok között ezen Archaeológiában L. XVIII. c. 3. n. 3, az a' hely, melyben a' Krisztusról igen szép tanúbizonyság tevődik, a' Deák fordítás szerint ezenn szók-kal: „ *Eo etiam tempore fuit Jesus vir*  
 „ *sapientis, si tamen virum cum appellare fas*  
 „ *est. Fuit enim mirabilium operum effe-*  
 „ *ctor, magister hominum, qui verum cum*  
 „ *voluptate acceperunt: multosque Judaeos,*  
 „ *multos item gentiles ad se pellexit. Hic*  
 „ *erat Christus, quem cum Pilatus ab ho-*

„ *minum nostrorum primis delatum, crucis*  
 „ *supplicio addixisset: eum tamen amare*  
 „ *non desierunt, qui primum amaverant.*  
 „ *Apparuit enim eis tertio die redivivus,*  
 „ *divinis vatibus et haec, et mille alia de*  
 „ *eo miranda effatis. Atque ab eo denomi-*  
 „ *natus Christianorum coetus, durat usque*  
 „ *ad hunc diem* “. Vagynak a' kik ezen hely-  
 ről úgy gondolkodnak, hogy azt valamely  
 régi Keresztyén szúrta a' Josephus munká-  
 jába: nem foghatván még, hogy 'Sidó  
 Vallásonn lévő ember ilyen tanúbizonysá-  
 got tégyen a' Krisztusról, Mások ellen-  
 benn igaz és magától Jósephustól száрма-  
 zott helynek esmérk, Vagyon még Jose-  
 phusnak *De bello Judaico* nevű munkája 7-  
 könyvekben; ez is először 'Sidóul író-  
 dott; hanem azután úgy fordította Gö-  
 rögre, hogy Vespasianusnak beadhassa.  
 Ezenkívül *Contra Apionem* két könyve.  
*Apion*, Egyiptomi, vagy, némelyek sze-  
 rint, *Oasis*-ből való, és így *Lybiai* ember  
 volt; többire Alexandriábaun lakott, Rómá-  
 bann Grammaticát tanított, és Tiberius  
 előtt oly nagy tekintetet szerzett magának,  
 hogy az őtet *Mundi Cymbalum*-nak neve-  
 zte. Irt az Egyiptomi Régiségekről a' 'Si-  
 dók ellen. Mely munkáját Josephus úgy  
 tárfolja meg: hogy először megmutatja mi  
 az oka, hogy a' Görög írók keveset gon-  
 doltak a' 'Sidókkal, és azoknak viselt  
 dólgaival. Azután pedig; hogy a' 'Si-  
 dókról csak ugyan emlékeznek a' Külső és  
 Pogány írók is; kiváltképpenn az Egyip-  
 tomiak között *Manetho*, a' Chaldaeusok  
 között pedig *Berosus* és mások. Opp. Jo-  
 sephi ed. *Sigebertus Havercamp, cum notis*  
 va-

*variorum.* Lugd. Batav. 1726. 2. Voll. in fol. A' József munkái jó segítségül szolgálnak a' Szent Írásnak és a' régi Ekkle'siai Históriának világosítására.

6. **PLUTARCHUS** *Chaeroneából*, Boeotiabann. Élt a' mint hozzávethetni, az I-ső század közepénn, *Athenaebenn.* *Ammonius Saccas*nál tanulta a' *Platonica Philosophiát*, azután Rómábann maga is *Philosophiát* tanított *Vespasianus* alatt; úgy mindazáltal mint *Eclecticus*, egyik *Sectához* sem kötvénn magát. *Trajanus* ötet *Consullá* és *Illyricumi*, 's *Görög Ország* *Helytartóvá*, *Hadriánus* pedig *Görög Ország* *Procurátorává* tette. Életének utolsó részét a' hazájábann *Chaeroneábann* töltvén, megholt 130-tájánn. A' *Histórikusok* közé számláltatik ama nevezetes munkájáért; *Βιοι παραλληλοι.* vagy, *vitae parallelae*, melybenn a' híres *Görög* és *Római* embereknek *characterit* hasonlítja egybe. Illyen *Parallélája* 44. van, 's ezenkívül 5. magános *Biographiája*. Ezzel a' munkával szerzett legnagyobb hírt nevet magának *Plutarchus*; mivel ebből mindenütt igazlagnak, és *virtusnak* szeretete, erányos ítélettétel, az emberi természetnek esmérése, és a' *politicába* mélyenn való belátás tündöklük ki. Hogy valakinek ehez a' munkához kedve jöjjön: olvassa meg annak egy részét e' következő kiadás szerint: *Plutarchi. Theseus et Romulus, Lycurgus et Numa. Recensuit, explicavit, indicibus necessariis instruxit Leopold. Lips.* 1789. in 8. Egészenn több munkáival egygyütt *Reiske* adta ki *Lips.* 1774. — 82. Voll.

in 8. Közelebb kiadta *Hutten cum adnotationibus variorum adiectaque lectionis varietate*. Tubingae. 1791. sqq. De mind ezek után is kívánni lehet azon kiadást, melyet Amsterdami Professor Vytttenbach még 1787-benn ígért.

7. **FLAVIUS ARRIANUS**, Nicodemiából, Bithyniából. Élt a' II-dik században Hadrianus alatt; kitől 134-ben Cappadociai Helytartóvá, azután pedig Római Consullá tétetett. Írt 1. *De expeditione Alexandri* 7. könyvet, *Aristobulusnak* és *Ptolemaeusnak* már ma meg nem lévő írásiból. 2. *Indica* nevű munkát, vagy, India Históriaját; mely némelyektől az előbbi munka 8-dik könyvének tartott; de hibásan: mert az Atticai, e' pedig Jóniai dialectuson van írva. Készítette a' Nearchus tudósításiból, ki a' Nagy Sándor parantsolatjából, hajón ment India megvizsgálására. Legjobb kiadása Arrianusnak: *Cum notis Georgii Raphaelii*. Amstel. 1757. 8. mai.

8. **APPIANUS**, Alexandriából. Élt Trajanus, Hadrianus, és Antoninus Pius Császárok alatt. Rómába menvén; ott először Prókátoroskodott. Azután a' Császári jövedelmeknek beszédese bízódott reá. *Római Históriajának*, melyet Trója megvételénél kezdvén, 24. könyvekben Augustusig vitt le, csak fele van meg. Mely munkában nem az idő, hanem a' Provinciák rendi szerint megyen. Az első öt könyvekből, csak fragmentumok maradtak meg; mint szintén a' 9-dikből is. A' *Parthi-*

*thica* nevű könyv pedig nem igaz munkája. A' 6-dik könyvbenn a' Spanyol Országai História (*Iberica*) a' 7-dikbenn *Hannibali-ca*, vagy, a' Hannibállal való hadakozások; a' 8-dikbenn *Lybica*; a' 11-dikbenn *Syriaca* és *Parthica*, a' 12-dikbenn *Mithridatica*, a' 13-diktól fogva a' 17dikig, a' *hazafiak közt való hadakozások*; a' 23-dikbenn pedig, *Illyrica* foglaltatnak bé. Plutarchusból, és Polybiusból sokat vett Appianus.

Legjobb kiadása: *Ex recensione et cum notis Joh. Schweighäuseri. Lips. 1783. — 1785. 3. Voll. in 8.*

9. *AELIANUS Praenestéből*, Latiumbann. Élt a' III-dik Századbann, 222. esztendő táján. Noha majd mindig Olasz Országban lakott: az Atticai dialectus szerint oly szépen írt, mintha magában *Athenaebenn* lakott volna; a' honnan már a' régiektől *Μελετωσσορ*, és *μελετωσσορ* nevet érdemlett. Vagyon *Ποικιλη ιστορια* titulusú munkája 14. könyvekben; mely különbkülömbféle anecdotumokból, nevezetes történeteknek leírásából áll. *Edidit ex recensione Jac. Perrizonii cum notis variorum*; C. G. Kühn Lips. 1780. 2. Voll. 8. Másik munkája, (*Περὶ ζων*) oda alább a' természeti História írók között fog említeni.

10. *DIO CASSIUS*, vagy, *Cassius Dio Cocceianus*, Nicaeából. Élt mintegy 222-el Kr. Ur. szül. után, Pertinax, Macri-

crinus és Alex. Severus Tsászároknak uralkodása alatt, *Dio Cocceianus*nak nevezett az Annyáról való Nagy Attyától Rhetor *Dio Chrysostomus*tól, a' ki *Nerva Cocceius* Tsászár eránt való tiszteletből *Cocceianus* nevet vett fel; *Cassius*nak pedig az Attyáról *Cassius Apronianus*ról, a' ki Ciliacia Helytartó volt. Maga is *Dio Cassius* nagy tisztségeket viselt, Mert Rómábann két ízben Consul, azután pedig Africábann, Dalmatiábann, és felső Pannóniábann Proconsul volt. Utóljára a' hazájába visszatérvénn, ott végezte életét, de mikor? nem tudhatni. Írt Római Históriát 80. könyvekben, kezdyénn *Aeneas*onn, és szinte a' maga idejéig, vagy 228-dik esztendeig levivénn. Az első 35. könyvekből, csak fragmentumok maradtak meg; a' 36-tól fogva a' 60-ig, alig van valami híjja; a' 61-től fogva pedig a' 80-ig csak *Epitome*, melyet a' II-dik században *Xiphilinus* nevű Szerzetes készített. Gyönyörűséggel lehet olvasni, ámbár néha rhetorik módon beszél, és tsekély dolgokona tovább mulat, mint kellene. Az benne hiba, hogy Pannoniát jobban nem írta le, az abban lakó Nemzetnek nyelvével, természetével, és szokásával egygyütt. *Edit. Graec. et Lat. cum notis J. A. Fabricii et Reimari Hamb. 1750. — 1752. 2. Vell. in fol.*

11. *HERODIANUS*, Alexandriából, Élt a' III-dik század közepénn, 's lakott Rómábann. Írt Római Históriát, nevezetesen, az ő idejében élt Tsászároknak Históriáját, *Antonius Pius*nak halálától fogva az Ifjabbik *Gordianus*ig; mely idő mint-

mintegy 50. éftendőre telik, 8. könyvek-  
benn. Stílusa egygyűű, és könnyű, ítélete  
józan, helyes és szabadon való. Oltsó 's  
azomba jó kiadás: *ex recensione Fr. Aug.  
Wolfii Halae 1792. in 8.* — a' drágábbak  
közzül legjobb az *Armisch kiadása. Lips.  
1788. et sqq. 4. Voll. in 8.* Ebbenn bőv és  
nagy munkával készült *Commentarius va-  
gyon Herodianusra, mely annak, a' ki a'  
Görög Literaturával szorosabbann akar es-  
merkődni, igen hasznos.*

12. *OLYMPIODORUS*, Thebaéből,  
Égyptombann. Élt a' IV-dik század első  
felibenn. Írt Közönséges História formát,  
Ὀλμπιοδωρου név alatt, 22. könyvekben; mely-  
benn 407-től fogva 425-ig megyen, és azt  
az Ifjabb Theodosiusnak ajánlotta. De  
ezen munkának csak azzal az Epitóméjával  
bírnk, mellyet Photius tsinált. Lásd.  
Photii Biblioth. Cod. 80.

13. *ZOSIMUS*. Élt az V-dik század  
közepe felé, és lakott Constantzinápoly-  
bann. Írt Császárok Históriaját 6. köny-  
vekben, Augustustól 410-ig. Ambár Po-  
gány volt, és a' Keresztyén Császárokról,  
különösen Nagy Constantinusról, kémél-  
lés nélkül ítél: mindazáltal ahoz értő Bi-  
ráktól egynek tartatik a' legjobb és ol-  
vasásra legméltóbb Historikusok közzül.  
*Graec. et Lat. recensuit, notis criticis et  
commentario Historico illustravit Reitemeier  
Lips. 1784. in 8.* A' végénn vagynak  
Heynenak is némely jegyzései.



## §. 45.

A' következendő Histórikusok, kik Görög nyelvenn írtak, ez alatt a' közönséges név alatt foglaltatnak bé: *Byzantiumi Írók*. Tulajdonképpenn ugyan Byzantiumi Írók, vagy, *Scriptores Historiae Byzantinae*, tsak azok vólnának, kik a' Byzantiumi vagy Constantzinápolyi Tsászárok alatt élvénn, a' Napkeleti Birodalomnak Históriáját, Nagy Constantinusonn kezdvénn, Constantzinápolynak megvételéig szakadatlanúl vífzik le; úgy hogy a' hol az egyik végzi, a' másik kezdi. Ilyen értelembenn a' *Corpus Historiae Byzantinae* tsak négy Írókból állana, kiknek nevei ezek: 1. *Zonaras*, 2. *Nicetas Acominatus Choniates*, 3. *Nicephorus Gregoras*, 4. *Laonicus*, vagy, *Nicolaus Chalcocondyles*, vagy *Chalcocondylas*, vagy, megrövidítve, *Chalcondylas*: mert ezeknek munkáibann az egész Byzantiumi História benne van. De már a' szokás sokkal szélesebb értelembenn veszi a' *Byzantiumi Írókat*, úgyhogy azokönn olyan Histórikusok is értetnek, kik a' Világ teremtetésénn kezdvénn, nem annyira Byzantiumi, mint Közönséges Históriát írtak, sőt sokszor egygyik a' másikat írta le; némellyik pedig nem is Históriát, hanem Geographiát és Topographiát írt. E' szerint a' Byzantiumi Írók száma sokra telik, úgyhogy azok a' Velentzei kiadás szerint 1729. 28. Volument télszen in folio: és már ebbenn az említett Histórikusokon kívül, sok más Írók munkái és Excerptái belé jönnek. Ilyen Excerptákat hagytak:

1. *Dexippus Athenae*ből, Aurelianus alatt.
2. *Eu-*

2. *Eunapius Sardianus*, Honorius és Arcadius alatt. 3. *Petrus Patricius* és *Magister*, Justinianus alatt. 4. *Prius Rhetor*, az Ifjabb Theodosius alatt. 5. *Matheus Philadelphiensis* Anastasius alatt. 6. *Menander Protector* Mauritius alatt. 7. *Theophylactus Simocatta* Heraclius alatt. Ezenkívül ide tartoznak 1. *Olympiodorus*, II. Theodosius alatt. 2. *Candidus Isaurus*, Anastasius alatt. 3. *Theophanes Byzantius*, II. Justinus alatt. 4. *Hesychius Milesius*, a' VI-dik század közepe felé. 5. *Svidas Lexicographus*, kit némelyek a' X-dik, mások a' XI-dik, mások ismét a' XII-diknek középre tesznek.

A' Byzantiumi írók között lévő teljesebb munkák rendel így következnek:

1. *PROCOPIUS* Caesareából; *Palae-*  
*stinában*. Élt a' VI-dik században. Eleinte Constantinápolyban Prokátoroskodott, és ékesennszóllást tanított. Azután, mint Secretarius, volt Belizarius mellett; meghalt 562. táján. Írt Históriat 8. könyvekben, melyeket két *Tetrásra* osztott. Az elsőnek *Περσικά*, a' másodiknak *Γοθικά* nevet adott. Amannak azért; mivel annak két első könyveiben a' Persákkal való hadakozások íratnak le, 408-tól fogva, 559-ig, (ugyan annak két utolsó könyveiben, Afrikában a' Vandalusokkal, és Maurusokkal folytatott hadakozások adának elő, 395-től fogva 545-ig): az utolsó Tetrásnak pedig azért, mivel a' Gothusokkal való hadakozást foglalja magában, és 487-től kezdődve, vivődik 552-ig.

Pro-

Procopius másik munkájának ez a' titulussa: *Κτισματα*, vagy, *De aedificiis conditis vel restauratis auspicio Justiniani Imperatoris* Libr. 6. Harmadik munkája: *Ανecdota*, az az titkos Históriája Justinianusnak; melybenn valami jót másutt Justinianusról és Belizariusról mondott, mind azt vizsgál-húzza, és őket igen rút ízínekkel festi le; mint izinte Theodorának bujaságát is. Stilusa könnyenn folyó, és idejéhez képest meglehetősen.

2. *AGATHIAS* Myrindból; *Acolid*-bann. Élt a' VI-dik század vége felé. Alexandriábann tanúlt; Keresztyén, és a' mint hihető; Constantzinápolybann Prokator volt. Epigrammáiból; mellyeknek száma 80-ra megy; úgy látszik, hogy abbann az időbenn nála jelesebb elméjű ember alig volt. A' Procopius Históriáját; még Justinianus Tsászfát alatt; 552-től fogva; 559-ig folytatta; de 594-nél elébb közönséssé nem tette. Mely munkát, mind a' benne lévő dolgok, mind azoknak jó előadása; betsessé tesznek.

3. *THEOPHILACTUS SIMOCATTA*, Egyiptomból. Élt a' VII-dik század eleinn Constantzinápolybann; Heraclius Tsászfár alatt. A' Leveleinn (*Epistolae Morales* 49; *Rusticae* 27; *Amatoriae* 28), és a' természeti dolgokról való vizsgálódásinn kívül (*ἀπορίας φυσικαί*), leírja 8. könyvebenn a' Mauricius Tsászfár Históriáját oly hathatosann; hogy midőnn azt a' gyilkos Phocasnak halála után közönséssé he-

helyenn elolvasta : minden halgatói sírásra fakadtak.

4. **GEORGIUS SYNCELLUS**, Cyprusból, Constantzinápolyi Szerzetes és Apatur; élt a' VIII-dik század vége felé. A' *Syncellus* nevet attól a' hivataltól vette, melyet a' Constantzinápolyi Patriarcha *Tarasius* mellett, mint annak Vitzéje és Secretáriussa, viselt. Mert az olyan Papi Izemély, a' ki a' Püspök mellett, 's azal egy szobában ( *quasi in eadem cella* ) lakott, hogy akárminémű dologbann segítségre lehessen: *Syncellus*nak hívatatott. Írt Chronographiát, vagy is, Kronikát, melyet Adámonn kezdett, és Diocletianusig vitt le. Leginkább Eusebiust követte (kiről láss oda alább az Ekklesiái Tanítók közt); a' mit maga adott hozzá, vagy igazított rajta: igen kevés.

5. **THEOPHANES ISAACIUS**, született 784-benn; megholt 817-benn. A' képek tiszteletéről való villongásokbann, melynek nagy oltalmazója volt, sok vilzontagságokon ment által. Utóljára 815-benn, Leo Armenius Tsászar, Samothraciába számkivetésbe küldötte, és ugyan ott holt meg. A' *Syncellus* Kronikáját 285-től fogva, 813-ig folytatta, a' Pólgári és Ekklesiái Históriát egybekötvénn; de jó rend nélkül.

6. **NICEPHORUS CONSTANTINOPOLITANUS**, született 758-bann; megholt 828-bann. Külső hivataloknak viselése után, Klastromi életre adván magát, Constantzinápolyi Pátriarchává lett. De .zt  
H . . . . . trak

tsak 9. esztendőig viselhette. Mert Leo Armenius Tsászártól, mivelhogy a' képek-tisztelete mellett nagyon buzgott: 815-benn számkivetésbe küldetett. Munkái ezek: 1. *Chronologia Compendiaria*, mely Adámtól fogva, az ő idejéig vivődik. 2. *Breviarium Historicum*, mely Mauricius halálától, vagy, 602-től, Constantinus Copronymus-ig, vagy, 770-ig mégyen; és nem megveendő munka. Vagynak holmi Theológiára tartozó polemica írási is, de a' mellyek ide nem tartoznak.

7. *CONSTANTINUS PORPHYROGENNETA*, Leo Sapiens Tsászárnak fia, született 905-benn, megholt 959-benn. Az Attyáról mintegy örökség szerint szálvánna rea a' tudományok szeretete, igyekezett azoknak hanyatlását a' mennyire tölle kitölt meggátolni. De, a' mely eszközt erre választott: azzal, több kárt tett mint hasznot. Hogy t. i. a' tudományokhoz könnyebbenn lehessen jutni, sok és külömbkülömbféle Auctorokat excerpáltatott, vagy azokból Epitomét készíttetett; de a' melyből a' lett, hogy idővel tsak az illyeri Epitomékhoz, és Excerptákhoz ragaszkodvann az emberek, 's a' nagyobb munkákkal, mellyekből azok készíttetek, egészen felhagyvann, jobbára elvesztek az eredeti munkák, és tsak a' száraz, és sokszor minden józan ítélet, és guztus nélkül készült excerpták maradtak meg, a' tudományoknak nagy kárával. Halála, a' fia *Romanus* által lett, a' ki ötet méreggel vesztette el. Külömbkülömbféle munkákat írt: 1. *De administrando imperio ad filium Ro-*

*Romanum*; melyből a' Napkeleti Birodalomnak akkori állapotját, és a' külső Nemzetekhez képest való erejét, vagy gyengeségét, legjobban meg lehet ítélni. 2. *De Thematibus imperii occidentalis* L. II.; a' Birodalomban való Praefecturákról, melyekre előztatott; azoknak eredetéről, és azokban lakó Népekről. Szinte olyan betes munka, mint az első. 3. *De ceremoniis Aulae Byzantinae* Libr. II. 4. *Collectanea et excerpta Historico Politica et Moralia*, 53. részekbenn; de a' melyekből csak a' 27-dik *de Legationibus*, és az 50-dik *de Virtute et Vitio* maradtak meg. A' hadi mesterségre tartozó munkái másutt fognak említődni.

8. **JOHANNES SCYLITZES**, élt a' XI-dik század vége felé. A' Constantzinápolyi udvarnál fő tisztségeket viselt. Munkája: *Compendium Historiarum*, mely a' Nicephorus Császár halálától, vagy a' 811-dik elztendőől, az Isacus Comnénus uralkodása kezdetéig, vagy, 1057-ig megyen. Ez a' História még eddig nem görögül, hanem csak deákul van nyomtatásban. De e' miatt semmi foglalkozás nintsen. Mert más író, úgymint:

9. **GÉORGIUS CEDRÉNUS**, a' ki hasonlóképpenn a' XI-dik század véginn élt, Johannes Scylitzest csaknem Izóráról Izóra kiírta; a' kinek pedig munkája görögül is megvan a' Byzantiumi Írók collectiójában; és a' Világ kezdetinn kezdődvénn, éppenn ott végződik, a' hol a' Johannes Scylitzes Breviariuma; t. i. 1057-dik elztendőmél.

H 2

Jegy-

*Jegyzés.* Illő itt említeni, noha nintsenek a' Byzantiumi Írók között:

1. *Eudocia Macrembolitissá*, Constantinus Ducasnak, ennek pedig halála után, Románus Diogenesnek, XI-dik századbeli Napkeleti Tsászároknak feleségét; a' ki tudományokat szerető afzszony volt, és azokra sok időt fordított. Írt is *Ἰωνία*, az az, *violetum*, vagy, *violarium* (*Ἰο ἰον, viola*) nevű munkát; melyet *Historico — Mythologicum Lexicon*nak lehet mondani. Dőlgozta azt Diogenes Laërtiusból, Philostrátusból, a' Scholiastákból, és haugyan előtte élt, Svidásból. Fő haszna ennek a' munkának: hogy belőle sok régi Íróknak a' Textusánn, a' kiket t. i. citált, lehet igazítani; minthogy még akkor jobb Codexekkel lehetett élni, mint már ma a' millyenek vagynak. Kiadta ezt a' munkát *Villoison* nevű tudós Frantzia, Venet. 1781. Illyen titulus alatt: *Anecdota Graeca, e regia Parisiensi, et e Veneta s. Marci Bibliotheca depromta*. 2. Voll. in 4. Tomo I-mo continetur *Eudociae violetum*.

2. *Johannes Xiphilinust*, Trapézusból. Élt ez a' XI-dik század véginn, a' mint feljebb is említődött. Dio Cassiust extra halta, de sok hozzátételekkel, és pótlásokkal, és a' Chronológiára való vigyázás nélkül. Ez a' titulussá. *Ἐκ τῶν Δανῶν Τελεμαχῶς Πρωμυλίων ἱστορίων ἐπιτομή*, az az, *Dionis Nicaei Historiarum Romanarum epitome*. Lásd Dio Cassiust a' Reimar kiadása szerint.

10. JO-

10. **JOHANNES ZONARAS** Constantzinápolyból. Élt a' XII-dik század elején, és 1118. után holt meg. A' Constantzinápolyi udvarbann fő tisztségeket viselvén, midőn sok házi keserőségek érték, nevezetesen mind felesége, mind gyermekei elhóltak: annyira megúnatkozott, hogy az udvart elhagyván, Klastromi életre adta magát, és ebbenn az állapotbann holt meg az Athós hegyén, szinté 89. eztendő's korábann. A' Szerzetes étellel járó ürességét, különböző munkák dőlgozására fordította; írt nevezetesen *Kronikát* 18. könyvekbenn, a' Világ kezdetétől fogva 1118-ig. Ezt két részre osztotta: az elsőbenn a' 'Sidók Históriáját adja elő, a' Szent Írás és Josephus Historikus szerint: azután pedig a' Görög és Római Históriát. A' másodikbann, a' Tsászárok Históriáját foglalta, és a' régiebb idők dőlgoit Dio Cassiusból írta ki: hanem az újabbakbann maga dőlgozott. Vagynak sok Theológiára tartozó munkái is.

11. **NICEPHORUS BRYENNIUS**, Orestias nevű Városból, Macedoniábann. Megholt 1137-benn. Sok vitéz tselekedeteiért, *Alexius Comnenus* Tsászár, Anna nevű leányát feleségül adta neki, és *Panhypersebastus* titulussal tisztelte meg. A' Comnenusi ház Históriáját akarván leírni: el nem végezhetette; hanem 1057-től fogva, tsak 1081-ig ment, 4. könyvekbenn. Munkájának *Ἱστορία* nevet adott.



12. *ANNA COMNENA*, Alexius Comnenus Tsászárnak leánya, 's a' most említett Nicephorusnak felesége. Született 1083-bann, megholt 1148 után. Hogy a' tudományokban sokra ment, és hogy görögül szépen tudta gondolatit kifejezni, tagadhatatlan: de más felől az is bizonyos, hogy a' nagyravágyás, és uralkodásra való kívánság, illetlen és botrányt okozó tselekedetre vitte. Mert a' testvére Comnenus János ellen öszveesküvést támasztván, azonn igyekezett, hogy őtet a' Tsászárságból kivesse, és helyébe a' férjét Nicephorus Bryenniust állítsa. Végre is hajtotta volna ezen szándékát, ha Nicephorus Bryenniust rávehette volna, hogy abbann megegygyezzen. A' midőnn annyira ment, a' nagyravágyó Anna Comnena a' békételenségben: hogy maga ellen a' természet ellen költ ki, 's azt vádolta, hogy miért tette őtet aszszonnyá, és a' férjét férfivá? Férjének halála után, írt *Alexias* nevű munkát 15. könyvekben; mellyet úgy lehet nézni mint a' közelebb említett ház Históriájának folytatását; mivel abbann az Attyának Alexius Comnenusnak életét, és tselekedeteit írja le. Egyébaránt előadásának módját, 's okoskodását, nem tsak a' régiek, hanem a' maiak is helybehagyják.

13. *SIMEON METAPHRASTES*. Élt a' XII dik századnak első felibenn, és Constantzinápolybann fő Egyházi hívatalt viselt. Sok munkákat írt, mellyek között nevezetese: a' Szenteknek életei (*Sanctorum vitae*), mellyeket a' régibb írókból szed-

szedvénn öfzve, azokat más formába vette (*μετεφρασι*); és innen lett *Metaphrastes* neve (a *μεταφραζω*, in aliud orationis genus, seu, in aliam formam muto). De nevezetes a' Kronikája is, melyet 10. Hístorikusokból szedvénn öfzve, a' Világ kezdetétől fogva, 1061-ig vitt. Ennek egy része, a' Leo Armeniustól fogva Nicephorus Phocasig történt dólgoakat foglalja bé.

14. *MICHAEL GLYCAS*, kinek ideje bizonytalan. Némellyek a' XII-dik századra, mások a' XIV-dikre teszik. Az utólsó értelem noha hihetőbb: mindazáltal, minthogy az Annalissa 1118-dik esztendőnn végződik, lehet itt említeni.

15. *JOHANNES CINNAMUS*, élt a' XII-dik század második felibenn, és Grammaticus *Βασιλινος*, az az, Tsászári Notárius vólt. Ifjúkorábann jelenvólt a' Manuel Comnenus hadakozásibann; és éppenn e' szolgáltatótt néki alkalmatosságot arra, hogy ennek a' Tsászárnak Hístóriáját leírja; mivel azt hitte, hogy senki azt igazábbann le nem írhatja, mint ő. Munkája 6. könyvekből áll; mellyek közzül az első rövidenn előadja a' *Comnenus Idios* uralkodását. A' többi öt mind Manuelről van: nem megy mindazáltal le a' Manuel haláláig, mely 1180-bann történt, hanem csak 1176-ig. Nem tudhatni, maga szakasztotta e' itt félbe munkáját, vagy pedig, a' mi még hozzátartozott, elvezett? Az írása minden akkori írónak

munkái között kitündöklik, 's úgy látszik, hogy stílusát Xenophon szerint formálta.

#### 16. *CONSTANTINUS MANASSES.*

Élt a' XII-dik század közepén, Manuel Comnenus alatt; és Jambus versekben írt rövid *Universális Historiát*, az *Alexius Comnenus* uralkodása kezdetéig, vagy, 1081-ig.

#### 17. *NICETAS ACOMINATUS CHON-*

*NIATES.* Így neveztetik *Phrygianak Chonae* (régenn *Colossae*) nevű Városától, a' hol született. A' Constantzinápolyi udvarbann fő hivatalokat viselt: de azokból kevéssel halála előtt kiesett, megfosztván őtet azoktól *Alexius Ducas Murzuphus, Nicaeabann*, 1204-benn. Meghált a' XIII-dik század elején, 1206. után. Munkája, melyet írt 21. könyvekben, a' Görög Császároknak *Historiáját* foglalja be, Comnenus Jánostól, vagy; az 1118-dik esztendőől fogva, *Bálduinusig*, vagy, 1204-ig; melyben a' Keresztes hadra menő *Nagygotiak* Constantzinápolyt elfoglaltak. Ezen 21. könyvek között, a' 4. utolsó, a' kézírásokban sokkal bővebb, mint a' nyomtatásokban. És ezekből a' kézírásokból hozódott világosságra, *Nicetas Acominatusnak* ilyen titulusú munkája: *De statuis Aeneis a Latinis igni traditis.* Lásd *Alb. Fabric. Biblioth. Graec. Vol. VI. pag. 405; és, Banduri Imper. Orient. Tom. I. Part. 3. pag. 107.*

#### 18. *GEORGIUS ACROPOLITA.*

Született Constantzinápolyban fő és Császári házzal atyafiságban lévő családból,

ből, 1220-bann. De minthogy már ekkor a' Napnyúgotiak hatalmábann volt Constantzinápoly, és a' Görög Tsászárság *Nicaea*-bann lakott: az Attya Constantzinápolyból már 17. esztendő korábann elküldötte *Nicaea*-ba. Itt hét esztendeig tanulván: nagy előmenetelével, különös tekintet szerzett magának a' Tsászárság udvar előtt; úgyhogy idővel külömbkülömbféle követségek bízódtak reá, és Nagy *Logothétává* is tevődött, mely hivatal a' Görög Tsászárság udvarábann olyan volt, mint a' mai Fejedelmekébenn a' Cancellarius. Nevezetessé lett különösen azért, mivel ő volt, a' ki a' Görög Tsászártól *Michael Palaeologustól* 1274-benn *Lyonba* (*Lugdunum Galliae*) küldetvén: ott a' Concilium előtt a' Tsászár nevébenn, a' Görög és Deák Ekklesiák között való külömbbségről esküvéssel lemondott, és a' Római Ekklesiának tudományát hiba nélkül valónak esmerte és vallotta. Mely által Napkeletenn az Egyházi Rendnek nagy haragját vonta magára. Meghált 1282-benn, kevéssel *Michael Palaeologus* Tsászár előtt. Munkája, mellyet *Κρονικον συγγραμματα* nevez, Constantzinápoly Historiáját, attól az időtől fogva, melybenn az a' Napnyúgotiaktól megvétetett, *Michael Palaeologus*ig, foglalja be: és így, mintegy 60. esztendőre terjed. Mely nagy ítéllettel voltak *Georgius Acropolitáról* az ő idejebbeliek: megtetűzik onnan, hogy a' *Logicábann* és *Physicábann* való jártasságáért Aristotelessel, ékesenszóllásáért pedig Platóval hasonlították egybe.

19. **GEORGIUS PACHYMERES** vagy *Pachymerius*, született 1242<sup>ben</sup> benn, *Nicasabann*. Az Attya egy volt azok közül a' Görögök között, kik Constantzinápolyt odahagyták, mikor azt a' Napnyúgotiak megvették. Georgius Pachymeres mindazáltal 19. esztendő korábban vizsztatért Constantzinápolyba, mihelyt azt Michaël VIII. Palaeologus vizsztatavette, mely 1261-benn esett; és minthogy kitetűző tudománnyal bírt, fő Egyházi és Polgári hivatalokra emeltetett; *Diaconussá*, *Hieromonmonná*, Patriarcha *Protecdicussává*, és Tsászári *Dicaeophylaxá* tétetvénn. Mikor holt meg? nem tudatik. Ennyi bizonyos, hogy még 1308-bann élt; mivel az ő 13. könyvből álló Byzantiumi Históriája, mely 1258-onn kezdődik, azon esztendőnn végződik. Leírta Michaël Palaeologusnak, és annak fiának, az Idősb Andronicus Palaeologusnak históriáját. Hogy a' Napkeleti Ekklesia a' Napnyúgotival egygyesüljön: egyátallyábann nem akarta.

20. **THEODORUS METOCHITA**, Constantzinápolyból, Andronicus Tsászárnak közetről való attyafia, megholt 1332-benn. Irt rövid Római Históriát, melyet *Julius Caesaronn* kezdvénn, *Nagy Constantinusig* vitt. Más Históriára tartozó munkái még tsak kézírásbann vagynak.

21. **NICEPHORUS GREGORAS**, Heracleából, Pontusbann. Született 1295-benn. A' Constantzinápolyi Patriarchától *Johannes Glycystől*, ékesennszóllásra: *Theodorus Metochitától* pedig, Astro-

no-

nomiára taníttatott. Így tudománya által az Idősebb Andronicus Tsászáralatt *Chartophylaxi* hivatalra jutott. Utóljára mindazáltal az udvar kedvéből kiesvénn; sok kedvetlenséget szenvedett. Írt Byzantiumi Historiát 38. könyvekben, de a' melyek közül csak 24. van kinyomtatva. Ezekben, 1204-től, 1351-ig megyen. Meghált 1360. után.

22. JOHANNES CANTACUZENUS, Peloponnesusból, hol az Attya Cantacuzenus Helytartó volt. A' tudományokban és hadi mesterségekben való jártassága által oly nagy kedvességet szerzett magának az Ifjabb Andronicus Tsászáralatt, hogy az őtet szinte társának vette fel az uralkodásbann. Erről ugyan nagynehezenn leverték: de annyit tsakugyan tselekedett, hogy halálához közelgetvén, Cantacuzenust rendelte neveletlen fiának *Jánosnak* Tűtorává. Így Cantacuzenus Tűtori névvel igazgatta a' Napkeleti Birodalmat; azután pedig ő között; és az özvegy Tsászárné Anna között egyenetlenség támadván: 1342-ben Tsászárrá is koronáztatott. Minthogy pedig az ellenkező rész, a' Tűtorság alatt volt *Jánost* vagy, *Johannes Palaeologust* hasonlóképpenn megkoronázta: ebből 5. esztendei háború lett. Utóljára is mindazáltal *Cantacuzenus* győzedelmeskedett. Ekkor, úgy mint 1347-ben, egygyességre léptek ilyen móddal: hogy *Johannes Cantacuzenus* *Johannes Palaeologust* társul vegye fel az uralkodásbann: ez pedig az ő leányát *Helenát* vegye feleségül. De így sem lehetett ál-

állandó a' békesség; hanem ismét fegyverre kelvén a' dolog: Johannes Palaeologus 1355-benn Constantzinápolyt elfoglalta; Johannes Cantacuzenus pedig a' Tsászárságról lemondván, az Athos hegyén lévő Klastromba ment, Szerzetes ruhába öltözött, és Ioasaph név alatt ott lakott mind haláláig, mely 1375. után történt. Ezen magánosságában készítette következő titulusú munkáját: *Historiae Byzantinae s. rerum ab Andronico et a se gestarum Libri* 4. mely is 1320-tól 1354-ig megyen, és a' legfontosabb s leghitelesebb Historiai munkák közé tartozik.

23. **GEORGIUS GEMISTUS**, vagy másképpenn *Pletho*, Constantzinápolyból, nagy tudományú ember, és a' Platonica Philosophiának megújítója Olasz Országban. Ama híres *Cosmus Mediceus* annyira vette, hogy Platonica Academiát állított fel. Már 1426-bann Manuel Palaeologus Tsászár előtt nagy kedvességbenn volt; és 1438-bann a' Florentziai Conciliumban több más Görög Tudósokkal egygyütt jelenlévén: ő volt egygyik a' ki ellenzette, hogy a' Görög Ekklesia a' Napnyúgotival, a' Szent Lélek származásáról való tudományban, egygyet értsen. Idővel mindazáltal a' Napnyúgoti Ekklesia értelmére hajlott. Minekutánna Olasz Országban sok ideig lakott, és ott a' Platonica Philosophiát felélesztette: 1441-benn Peloponnesusba ment, hol mind haláláig közönséges hivatalt viselt. Ugy tartják, hogy szinte száz esztendeig élt. Munkájának ez a' titulusa: *De gestis Graecorum post pugnam ad Man-*

*Mantineam L. II.* mely leginkább Diodorusból és Plutarchusból van kifizdedve.

24. **GEORGIUS CODINUS**, a' Constantzinápolyi Udvarbana *Curopalattá* tisztséget viselt, az utolsó Palaeologus Tsászárok alatt; a' minthogy munkájában Constantzinápolynak megvételeéről emlékezik. Ezenn Városnak a' Török kézre lett jutása után hol tartozkodott? nem tudhatni. Ugy látszik hogy 1460. után holt meg. Munkái ezek: *De officiis et officialibus Palatii Constantinopolitani, et officis magnae Ecclesiae*. Ezenkívül: *Excerpta ex Libro Chronic. de originibus Constantinopolitans*.

25. **JOHANNES DUCAS**, mint író nevezetessé lett Constantzinápolynak megvétele után. Onnan, ezenn veszedelem idején Lesbosba vette magát. Itt készített Közönséges Historiát; melynek első része rövidedenn a' régi dolgokat foglalja be, Adámtól fogva Johannes Cantacuzenusig. A' második része, mely az Ifjabb Andronicus halálától fogva, Lesbos szigetének a' Törököktől lett elfoglaltatásáig, vagy, 1462-ig megyen, jóval bővebb; ugyan azért nagyobb betsbenn tartatik. Meddig nyúlt élete? nem tudhatni; sőt azt sem, meddig vitte le a' munkáját: mivel a' kézírás, melyből kinyomtatódott, tsonkán találzatott.

26. **LAONICUS** vagy, **NICOLAUS CHALCOCONDYLES**, vagy öszvehúzva *Chalcondyles*, *Athenae*ből. Elt Constantzinápolynak megvétele után, 1470. táján.



jánn. Leírta a' Törökök Históriáját, a Napkeleti Birodalom romlásával egygyütt E' szerint terjed ez a' História 1298-tól, vagy, I-ső Ottomantól fogva, 1462-ig, vagy, II-dik Mahometig.



#### IV. A' CHRONOLOGUSOKRÓL

é s

#### GEOGRAPHUSOKRÓL.

##### §. 46.

**A'** *Chronologia* különös tudomány nem volt a' régi Görögöknél. Az *Athenaei*eknél az Archonok; közönségesen pedig a' Görögöknél az Olympiások szerint való számlálás elég volt azoknak a' megesett dolgoknak elrendelésére, mellyek előttök fontosabbaknak és állapotjukhoz képest szükségesebbeknek látszottak. A' mi pedig az első Olympiást megelőzte: annak ideje a' Trójai hadakozástól mérődött: de az is nagyon szabadon, és csak hozzávetéskép. penn. Későn kezdtek ahhoz a' Görögök, hogy a' Históriában bizonyos Epochákat tévénn mintegy fundamentomúl: az időre nézve előforduló nehézségeket azok szerint hárítsák el. Ha a' megmaradott monumentumokból kell ítélnünk: erre legelső próba a' *Parusi Chronica*, mely minthogy *Parus*bann találtatott: *Chronicon* és *Marmor Parium*nak; és mivel 1627-benn *Arun-*  
*dell*

*dell* nevű Anglus Gróftól vétetett meg, *Marmor Arundellianum*nak is neveztetik. Készült ez a' kövönn lévő *Chronica*, melynek szerzője nem tudatik, a' Tudósok vélekedése szerint, Kr. Ur. szül. előtt mintegy 263. esztendővel. Kezdődik pedig *Cecropsonn*, és végződik *Diognetus* nevű *Athenaei* Archononn; és így, terjedne 1318. esztendőkre; hanem az utolsó 90. esztendőkről szóló része elveszett: a' többi is nagyon megrongálódott, és sok helyenn olvashatatlan. A' *Rhodusi Castornak*, ki mintegy 40. esztendőekkel élt Kr. Ur. szül. előtt, a' Chronologiai hibákra való jegyzései, elvesztek.

§. 47.

Későbbenn sokat nyert a' Chronologia, a' *Flavius Josephus* és *Dio Cassius* írásai által; kik az időt, melybenn a' dolgok estek, sokkal nagyobb gondal jegyezték fel, mint az előttök valók. Azután pedig *Claudius Ptolemaeus*, a' II-dik századbann, igen hasznavehető Chronologiai *seriest*, vagy, *Canont* hagyott, melybenn az Assyriai, Mediai, Persiai, Görög, és Római Monarchakat, uralkodásoknak esztendejével egygyütt előszámlálja, *Nabonnasártól* fogva *Antoninus Piusig*. Nem külbenn *Sextus Julius Africanus*, a' III-dik századbann, 222. esztendő táján írt *Chronographia* nevű munkát, mely a' Világ teremtetésétől fogva, Kr. Ur. születése után a' 221-dik esztendőig ment le; de a' melynek *Eusebius*nál, és más későbbi Chronologusoknál csak fragmentumi maradtak meg.

§. 48.

## §. 48.

Igen nevezetes munka végre, a' Chronologia nézve, az úgy mondatott *Προχάλας*, vagy, *Chronicon Paschale*, mely mint-hogy az Írója Alexandriából valónak gondoltatott, *Chronicon Alexandrinum*nak; Siciliában lett találtatásától pedig *Fasti Siculinak* is neveztetik. Ez a' munka, külömbkülömbféle Városoknak és Tartományoknak, a' Húsvét Innepnek megüléséről való Canonjaiból van öszveszedve. Külömböző időbeli emberek írták, úgymint az egygyik, a' Világ teremtésénn kezdvénn, J. Kr. Ur. szül. után 354-ig; másik, Heraclius Császárnak 20-dik esztendejéig; vagy 630-ig; harmadik pedig, Császárok laistromát készítette hozzá; mely Constantinus Monomachusig, vagy 1042-ig megyen. És ezek azok, a' melyeket a' Görögöknek a' Chronologia körül való foglalatoskodásáról lehet mondani.

## §. 49.

A' mi a' *Geographiát* illeti? arra sokkal előbb kezdtek figyelmetesek lenni a' Görögök. Már Homerus alkalmasint *Geographiát* gondossággal írja le sok városoknak, szigeteknek, tartományoknak fekvését, hegyeit, folyóvizeit, 's a t. De még ebből magából *Geographia* nem telik. Sokkal bővebb, és szélesebbenn kiterjed ebbenn, a' Herodotus esmérte; úgyhogy, az ő munkájából az akkori Világnak *Geographiáját* nagy részént meglehet tanulni. De  
 hogy

hogy a' Föld kerek volna, mellyet már mások tanítottak, még ő nem hitte: az Astronomiai observatioknak is, a' *Geographiára* nézve való hasznáról, semmit nem tudott.

§. 50.

Igen hihető, hogy *Anaximandernek*, *Hecataeusnak*, és talám *Pythagorásnak* is, mint Mathesist tudó embereknek, sokkal helyesebb esméretek vólt a' *Geographiáról*; és talám égi globusaik és a' földet lerajzolva előadó mappáik is vóltak: hanem ezen tudományt, oskoláikom kívül menni nem hagyták; úgyhogy arról a' köz nép semmit nem hallott; vagy ha hallott, nem érthette. Azok a' *Geographusok*, kiknek munkái, vagy, munkáiknak darabjai hozzánk Görög nyelvenn eljutottak, e' következendők:

1. *HANNO* Cárthágói Vezér, élt Kr. Űr. szül. előtt mintegy hatodfélfáz elztendővel. Leírta Poenus nyelvenn a' maga tengeri útját, mely is, vagy még az ő életébenn, vagy kevéssel azután, *Περπλაც* név alatt, göröggre fordítódott, és most is megvagyon. Lásd *Hudson Geographiae veteris Scriptores Graeci minores. Oxon. 1698. in 8.*

2. *SCYLAX*, *Caríándából*, *Cariá*-bann. Élt 506. elztendővel Kr. Űr. szül. előtt, és *Darius Hystaspistól*, Indiának megvisgálására küldődött. Ez is *Periplust* írt, melybenn a' földközi tenger, a' ráfek-

vö tartományokkal egygyütt, a' Pontus Euxinus, és Lybiának Napnyúgoti partja, Cerne szigetig leíratnak. Ez Herodotusnál is bővebbenn, 's helyesebbenn ír. Hanem hihető, hogy munkája nem úgy jött által hozzánk, a' mint maga írta. Lásd Hudson közelebb említett Collectióját.

3. *PYTHEAS* Massiliából. Élt Nagy Sándor idejében, és az Astronómiai observatioknak, ő kezdte legelőször hasznát venni a' föld leírásában. Írt *Periplus*, és *Periodus Terrae* nevű munkákat, 's egynehány könyveket az Oceanusról: de a' mellyek elvesztek, némely fragmentumokon kívül, mellyeket Strabo, és mások tartottak meg. Ezen fragmentumok szerint, Pytheas nagy tengeri utat tett, oly tzéllal, hogy Európának Észak és Napnyúgot között lévő partjait megvizsgálja; mely útjának leírásában ha néha hibázik is: sokat igazán mond; és jegyzési nem középízerű tudományt mutatnak.

4. *ARISTOTELES*, noha Geographiai Systemát nem írt; tisztán gondolkodott a' Geographiáról, a' mint ez, az ő Physikai munkáiból kitetszik. Már ez p. o. hitte, hogy a' föld kerek: és hogy a' száraz nem egyéb, az Oceanustól körülvett kissebb 's nagyobb szigeteknél. Őtet követte, valamint a' Philosophiában, úgy ebbenn is:

5. *DICAEARCHUS*, a' ki mintegy 315. éltendővel élt Kr. Ur. szül. előtt. Írt *Αναγραφή της Ελλάδος* nevű munkát versek-

sekbenn, melynek csak fragmentumi maradtak meg.

6. *NEARCHUS*, Nagy Sándor parantsolatjából bójárta az Indiai Oceanust, és a' *Periplusa*, melyet írt, ma is megvan. — Nagy Sándor halála után, a' *Ptolemaeusok* alatt lett hajókázások, és a' *Syriai Királyoknak* Indiába való hadakozási által, nem kevésbé terjedt és nevedezett a' földről való esméret. Ez okozta, hogy:

7. *ERATOSTHENES* Alexandriában, mintegy 226. esztendővel Kr. Ur. I. születése előtt, már *systemába* is szedte a' *Geographiát*. Ez igen széles tudományú ember volt, úgymint *Grammaticus*, *Poëta*, *Philosophus*, *Mathematicus* és *Geographus*; a' honnan második Plátónak, vagy, a' tudós emberek *Βίται*jának — (*hominum eruditum* *O' Βίτα*. i. e. *secundus*) neveztetett: a' jelentődvénn általa, hogy ha első nem, második mindég lehet a' tudós emberek között. *Plinius* is *Hist. Nat. II. 108.* ilyen bizonytságot tészén róla: „*In omni quidem literarum subtilitate et in hac, (i. e. „Geometria) utique praeter caeteros solers*“. Ugyan ő volt, a' ki a' *Philologus* nevet legelőször vette fel, a' mint mondja *Svet: de illustribus Gramm. c. 10.* Tudományának híre, *Athenae*ből, a' hol tanult, *Egyiptomba* eljutván: *Ptolemaeus Evergetes* Alexandriába hívta, és a' *Bibliothecára* való gondviselést reá bízta. Utóljára *Ptolemaeus Epiphanes* alatt, szemei meghomályosodván, és többé nem olvas-

hatvánn; annyira megúnta életét: hogy halálát éhség által siettette. Jó módot szolgáltatóvá néki az Alexandriai Bibliotheca mindennemű könyvek olvasására: a' *Geographiát* oly derekasann kidőlgözte, hogy arra, minden utánna következő *Geographusok* mint fundamentomra, úgy építettek. Már ma nints meg egészenn ez a munka; hanem csak fragmentumit lehet látni Strabónál.

8. *HIPPARCHUS*, *Nicaeából*. Élt mintegy 136. esztendővel. Kr. Ur. születés előtt. A' *Mathematica Geographiát* sokkal öregbítette. Úgy szintén:

9. *POSIDONIUS*, Ciceró Tanítója. Kr. Ur. szül. előtt mintegy 90. esztendővel. A' *Gradusoknak* jobban való meghatározása ennek tulajdoníttatik.

### §. 51.

A' következő időkbenn, mind nagyobb nagyobb tökéletességre vivődött a' *Geographia*, rész szerint Tűdős emberek útazásai által, rész szerint azzal, hogy ez a' tudomány tellyesebbenn és világosabbann adódott elő. — Azoknak nevei és munkái, kik Augustus idejétől fogva ennek elővitelében, vagy egy, vagy más útonn dolgoztak, így következnek:

1. *DIONYSIUS PERIEGETA*, *Chazból* Susianabann. Élt Augustus alatt, a' ki őtet Napkeletre küldötte az ottann lévő tartományoknak megfigyelésére és le-

leírására. Mellyet meg is tselekedett *Ἑρμῆς ἡγεμῶν* nevű Hexameterekben foglal munkájában; a' honnan vette a' *Periegetes* nevet. Ezt Eustathius Szép Commentariussal világosította meg.

2. *STRABO* *Apamedéből*, Cappado-ciában. Élt Kr. Ur. Szül. után mintegy 19. esztendővel. Minekutánna a' Római birodalomnak nagy részét, úgymint: Egyiptomot, Asiát, Görög, és Olasz Országot, Sardiniát, és a' Földközi tengernek több szigeteit bójárta: időskorában *Geographia* íráshoz fogott, mellyet el is végezett 17. könyvekben (*Γεωγραφικῶν* L. XVII.). A' két első könyv nem egyéb bevezetésnél, melyben azt mutatja meg, hogy a' *Geographia* *Philosophushoz* illendő tudomány; és azt adja elő: minémű okoktól indított munkájának készítésére. A' több könyvekben, leírja az akkor esmeretes tartományoknak természetét, fekvését, nagyságát, részeit; elbeszéli azoknak Históriáját, igazgatás formáit, Népeknek szokását, valását, derék embereit, és minden emlékezetre méltó dólgaít; úgyhogy, ez a' munka, szintúgy hasznos a' Histórikusnak, mint a' Geographusnak. A' *Systema* benne Eratosthenesé, mellyet Strabo megjobbított és sok hozzáadásokkal megbóvített. Arról is nevezetes ez a' munka, hogy abban sok elveszett régi Görög Íróknak fragmentumi megtartattak. Eddig még az *Almsloven* kiadása volt legjobb Amstel. 1707. in fol. De mostanában, Altorfi Professor *Siebenkees*, sokkal nagyobb gondal adta ki, 13 Lips.



Lips. in 8: Még a' 10-dik századbann, valami Görög, Chrestomathiát készített Straboból, mely rendszerint utánna szokott nyomtatódni. Ebből sok helyenn meglehet igazítani a' munka Textusát; kivált a' VII-dik könyvbenn, mely nagyon tsonka és híjános.

3. *ISIDORUS CHARACENUS*. így nevezetik a' hazájáról *Charax*ról. Élt Kr. Ur. születése után mintegy 35. esztendővel, és írt *Geographiai* munkát *σαθμοι Παρθικoi*, vagy, *mansiones Parthicae* név alatt; melybenn a' Parthiai Birodalom alatt lévő 18. Országok helyeinek egymástól való távol lételetét jegyezte fel. Készült ez a' munka *Tiridates* Király elfutása után, mely Tiberius uralkodásának 22-dik esztendejére esik. Lásd a' *Hudson collection*ábann.

4. *CLAUDIUS PTOLEMAEUS*, *Pelusium*ból, *Egyiptombann*. Élt a' II-dik századbann, 120. és 160. között, *Alexandriábann*. Mathesist és főképpenn *Astronomiát* tanulvann; minekutánna a' *Μεγαλη συνταξις* (*Magnae constructionis Lib. XIII*) nevű munkáját elkészítette, mely is legelső *Systema* az *Astronomiára*: azután főképpenn a' *Geographia* körül foglalatoskodott, és írt *Γεωγραφικης ὀφηνησεως* *Libr. 7.* melyekben megvalja, hogy a' *Tyrusi Marinus* munkáját követte. — Kiadta *Ptolemaeus*, *Gerardus Mercator* *Amsterd.* 1605. in fol. *Graece et Latine cum Tabulis Geographicis.*

5. *FLA-*

5. *ELAVIUS ARRIANUS*. Élt a' II-dik századbann. Lásd a' *Histórikusok* között. A' *Geographusok* közzé is számlálódhatnak, ha az ő neve alatt lévő *Periplus Ponti Euxini* (melybenn *Trapezusból* felfelé északra *Dioscoriásig*, onnan *Bosporus Cimmeriusig*, és *Thraciusig*, innen pedig *Byzantiumba* való útazás íratik le), valóssággal az ő munkája. Hogy az ettől egészen különböző *Periplus Ponti Euxini et Moeotidis Paludis*, éppenn nem tulajdonítható Arrianusnak: nyilván van. Mert *Martianus Heracleotából*, a' ki későbbenn élt, sokat lehet benne találni. Hasonló kétségek van sok tudósoknak, az úgy nevezett *Periplus maris Erythraei* felől, melyet némellyek Arrianusénak tartanak.

6. *PAUSANIAS*, Caesareából, Capadociábann. Élt a' II-dik század közepe után. Minekutánna egész Görög Országgon, Macedoniánn, Itáliánn, Asiának nagy részénn általútazott, 's *Palaestiná*bann a' Jordán vizét, és a' Sós tengert megnézte: Rómábann igen öregkorábann írta a' *Της Ελλάδος ὁψεις* nevű munkáját, 10. könyvekbenn, mellyet a' Görög Országi Tartományokról nevezett el; *Attica*, *Corinthiaca*, *Laconica*, *Messenica*, *Elia*, *Achaica*, *Arcadica*, *Boeotica* 's a t. névvel. Ez a' munka mintegy megkerülte és feljáratja az emberrel, Görög Országot, és megmutat abbann minden régiségeket, Templomokat, pompás épületeket, oszlopokat 's a t. azoknak *Históriáját* előadja, és szép jegyzéseket télsen.

7. *AGATHEMER*, mikor élt? bizonyosan nem tudatik. Leginkább a' Septimius Severus idejére, vagy, a' II-dik század végire tevődik. Az ő neve alatt lévő munka: *ὑποτυπωσις τῆς γεωγραφίας ἐκ πλὴτος* Libr. II. nem egyéb rövid propositióknál, mellyeket Philo nevű tanítványának dictált a' végre, hogy a' melyetzkéket nála a' *Mathematica*, és *Physica Geographia*ra halgatott, azoknál fogva könnyebbenn elzébe jussanak. Az I-ső könyvnek első részében, rövidedenn előadja a' régi *Geographia* Históriáját; említvén mind azokat az embereket, kik ezen tudomány körül forgolódtak, és azt bővítették, vagy, jobb rendbe szedték: és itt olyan dologokra lehet találni, mellyeket másutt híjjába keresne az ember. A' következő részekben szól a' Földnek elosztásáról, a' szelekről, tengerekről, 's a' Tartományoknak szélességéről és hosszúságáról. A' 6-dik részben elkezdí egyedül *Ptolemaeust* követni: és azután csak azt szedegeti ki az egész első könyvbenn. A' második könyv tele van hibákkal, zavarodásokkal, úgyhogy lehetetlen hinni, hogy ugyan azon Írótól származott volna. Lásd a' *Hudson Collectiójában*.

8. *MARTIANUS HERACLEOTA*, így neveztetik a' hazájáról *Heracleáról*. Élt az V-dik század elein. A' legjobb Deák, és Görög *Geographusok* munkáit *Hannótól*, és *Scyláxtól* fogva *Ptolemaeusig* kiszedegetvén, *Periplus* név alatt, a' menyire lehetett Közönséges *Geographiát* készí-

ízített, mely hasznavehető munka. Kár, hogy némely helyekenn hívja van, Lásd ezt is a' *Hudson Collectiojábann*.

9. *STEPHANUS BYZANTINUS*. Élt az V-dik század véginn, és hihető, hogy Keresztyén volt; Írt nagy *Grammatico-Geographicum Lexicon*t, *Εθνικα* titulus alatt; melybenn, nem csak a' Tartományokat, Nemzeteket, Városokat, Coloniákat 's a t. számlálja elő: hanem a' Nemzetek tulajdonságit és szokásit is lefestette; a' Városok építőit felhozta, a' helyekről való *mythus*okat elbeszélte; és az egész munkábann szerteszéljel sok Grammaticai 's *Ety-mologiai* jegyzéseket hintett el. A' munkának igen sok könyvekből kellett állani. Ugyan azért *Hermolaus* nevű Constantinápolyi Grammaticus, a' VI-dik század közepénn, kissebbre vette, melyet azt okozta, hogy maga az eredeti munka elveszett; és csak az ő *Epitoméja* maradt meg. Ennek ez a' titulus szokott eleibe tevődni: *Περί Πολεων*, vagy, *De Urbibus*: de ez a' titulus uj; mely nem volt meg a' régieknél.

10. *COSMAS INDICOPLEUSTES*, Egyiptomból. Élt a' VI-dik század közepénn. Eleinte Kereskedő volt, és a' tengerenn sokat utazott, nevezetesen Aethiopiába, Indiába. Azután Szerzetessé lett. Ez írt *Topographia Christiana* nevű munkát 12. könyvekbenn. Ebbenn a' Keresztyéneknek az Égnek és a' Földnek alkotmányáról való mindenféle vélekedéseit adja elő; kik azt tartván, hogy a' *Ptolemaeus systema*

mája ellenkezik a' Szent Írással; különösen a' Föld kerektsége, és az *Antipodések*: magok tsináltak *systemát* magoknak; amazok nevetségeseeknek látszván előttök. Az ő képzelődések szerint a' föld négy szegeletű, csak felinnyi a' szélessége mint a' hofzfa; mind a' négy szélinn magas kőfal veszi körül; ezenn nyugszik az ég; e' felett lakik az Isten és az elválasztottak; alattok jár a' Nap és Hóld 's a t. Ezt az értelmet adja elő Cosmas, és támogatja mindennémű erősegekkel. Szép dolgok vagynak benne Indiáról és Chináról. — Lásd *Montfaucon Collect. Part. Graecor. Tom. II.*

---

## V. A' GRAMMATICUSOKRÓL, SCHOLIASTAKRÓL, CRITICUSOKRÓL.

PHILOLOGUSOKRÓL, és LEXICOGRA-

PHUSOKRÓL.

---

§. 52.

A' História szerint, a' Görögök kezdték minden Nemzetek közt a' nyelvet vizsgálni: mely mindazáltal akkor esett, mikor már a' Görög nyelv, mind beszéd, mind írásbeli gyakorlás által meg lehetsé-  
senn előment. Ez a' vizsgálódás, mely eleinte igen csak a' szók *etymológiája* körül járt, Tudomány formába öltöztetődvénn, *Grammaticának* nevezetett, és annyit tett mint

mint *beszéd*, és *írás mestersege*. A' kik pedig ezután a' mesterseg után láttak: *Grammaticusoknak* hívattattak.

## §. 53.

Lévén a' Grammaticusok közt idővel olyanok, kik fő foglalatosságul azt vették magoknak, hogy a' régi Görög Írókat, a' hol homályosok, magyarázzák, azokra Scholionokat \* írjanak: ezek *Scholiasták*-nak nevezettek. Illyen Scholiasta Homerusra *Eustathius*. Vagynak Aristophanesre, Sophoclesre, Hesiodusra, Pindarusra, Aeschylusra, Euripidesre, Theocritusra is Scholiasták, de nevek nem tudódik.

\* *Σχολη*, 1. ürességet (*otium*) téfzen 2. olyan munkát, mellyet ürességében vífzen véghez valaki. p. o. mikor a' Görög ifjak a' *Gymnasium*-okbann, a' testi gyakorlások (*εργα*) után nyúgodtak, és az alatt, a' melléjük ereszkedő Philosophusok *discursusit* 's *disputatióit* halgatták. Innen 3. letzkét, tanítást, magyarázást, és világosítást jelent. És ebből lett *Σχολιον*, mellyenn rendszerint rövid magyarázat, és világosítás értetődik.

## §. 54.

Vállalkoztak a' Grammaticusok között olyanok is, kik a' régi Görög Írókbann azt vizgálták, mit mondanak igazán, mit nem? mi származott, vagy nem származhatott tőlök? mi benne virtus, mi hiba? mi szép, mi nem? Ezeknek tehát foglalatosságok a' megválasztásbann, és megitélésbenn, (*ἐν τῷ κρίναι*) állvann; *Criticusoknak* hívattattak.

§. 55.

## §. 55.

Minthogy pedig közönségesenn, a' régi Írók megértésére igen sok féle tudomány kívántatott: az Alexandriai Tudósok, kik ilyen széles, és polyhistori tudománnyal járultak a' Görög Írók magyarázásához; (*qui multiplīci, variaque doctrīna censebantur* Svet. De Ill. Gram. cap. 10.) *Philologus*oknak neveztettek; mely név először Eratosthenesnek adódott. Ezek a' régi Írók munkáit öszveszedték, azoknak textusát recenseálták, 's megállították, reájok, szót és dólgot magyarázó *Commentariust* írtak, 's at. Hogy ilyen *Philologusok* kiváltképpenn Alexandriában támadtak: annak okát kell keresni az ott vólt *Museum*bann és *Bibliotheca*bann. Amaz, jó módot szolgáltatott nékik arra, hogy kétségeiket egymással közöljék, 's azoknak megfejtésébenn egymással vetélkedjenek: ez pedig, hogy mindenféle könyveket olvashassanak; és mind azokra a' tudományokra, mellyek a' *Philologus*bann megkívántattak, szert tehessenek.

## §. 56.

Végre a' *Grammaticusok* között találkoztak olyanok is, kik a' nehezebb Görög szókat öszveszedték, elrendelték, azoknak eredetét, és jelentését előadták; a' homályos szólások formáit vagy mondásokat (*Λεξις*) példákkal és bizonyosságokkal megerősítették, megvilágosították. Az ilyen munkáknak osztán *Λεξμα* (alatta értetőd-  
vénn

vén *Βιβλία*); azoknak íróinak pedig *Ἀξιόγραφοι* név adódott. Ugyan ez az értelme van a' *Glossarium*, és *Glossator* vagy *Glossographus* neveknek is\*.

\* *Glossarium* jön ettől a' szótól *Γλῶσσα*, mely 1-ször nyelvet; 2-or idegen szót (Aristot. Poët. c. 22.); 3-or régi, megavált szót; 4-ex ritka, nehéz szót; és végre 5-ör ritka, és nehéz szó magyarázatját télsen.

### S. 57.

Ezen öt rendbéli írók között, a' nevezetesebbek ezek:

1. **ZENODOTUS** Ephesusból. Élt Kr. Űr. szül. előtt mintegy 290, esztendővel, és Alexandriában Grammatica Oskolát legelőször állított fel.

2. **ERATOSTHENES**. Lásd a' *Geographusok* között. Ennek számos munkái között, tsak az egy *Καταξέριςμοι* nevű maradt meg, melybenn a' tsillagokat írja le, a' reájok tartozó Poëtai mesékkal egygyütt. Ezt Hyginus, és Germanicus Deákra fordították. A' mely *Commentarius* Aratusra van, *ως Ἀράς φαινόμενα*: az is hol Eratosthenesnek, hol Hipparchusnak tulajdonítódik: de hihető, hogy sokkal későbbi munka.

3. **ARISTOPHANES BYZANTINUS**. Élt mintegy 160. esztendővel Kr. Űr. szül. előtt. *Eratosthenes*nek, és *Callimachus*nak tanítványa, *Aristarchus*nak pedig Tanítója,



ja, 's egyfzersmind Alexandriábann Bibliothecarius vólt. E' szedte öszve legelőször a' régi Görög Poétákat, Orátorokat, és Historicusokat; nem tévénn mindazáltal azoknak száma közzé egygyet is, a' maga idejebeliéek közzül. Tsak némely fragmentumi, és jegyzései maradtak meg.

4. *ARISTARCHUS* Samothraciából. Élt Kr. Űr. szül. előtt mintegy 156. esztendővel. Homerus mind két *Epicum* munkájának 24. könyvekre való osztása néki tulajdoníttatik. Az ő 80. könyvei közzül szertefszéljel, tsak némely fragmentumok maradtak meg.

5. *CRATES*, Mallosból, Ciliciábann. Aristarchussal egy időbenn élt, és úgy látszik, hogy magát egyedül Homerusnak és más Poétáknak *Crisis* alá való vételére adta.

6. *DIONYSIUS THRAX*. Aristarchus Tanítványának tartatik. A' Grammaticát *systemá*bann adta elő, melyre osztán sok Alexandriai Tűdósok *Commentariust* írtak.

7. *APOLLONIUS SOPHISTA*. Élt mintegy 66. esztendővel Kr. Űr. szül. előtt. Homerus Iliássára, és Odysseájára *Glossariumot* írt: mellyet legelőször *Villoison* adott ki, Paris. 1773. két Voll. in 4; azután pedig *Tollius*, Lugd. Bat. 1788. in 8.

8. *DIDYMUS ALEXANDRINUS*, vagy, *Χαλυσίτερος* (*aerea intestina habens*).  
1gy

Igy neveztetett arról, hogy a' munkábann fáradhatatlan volt; úgymint a' ki négy ezer apró könyvet írt. Élt mintegy 40. esztendővel Kr. Úr. szül. előtt. Azon Homerusra írt Scholionok, mellyek az ő nevét viselik, sokkal későbbieknek és más Didymustól valóknak látszanak.

9. *EROTIANUS*. Élt mintegy 40. esztendővel Kr. Úr. szül. után. Írt Glossariumot Hippocratesre, Τῶν παρ' Ἱπποκράτει λεξίων συναγωγή titulus alatt, mellyet Andromachusnak, a' Néró Orvosának ajánlott. Igen hasznavehető munkának tartatik Hippocrates megértésére. Kiadta Franciscus Lips. 1780. in 8.

10. *APION*. Élt 41. esztendővel Kr. Úr. szül. után; májd tsak nem mindég Alexandriábann lakott; és a' véle egy időbenn élők előtt, igen nagy tekintetbenn volt tudományáért. Láss többet róla oda feljebb a' *Flavius Josephus* életébenn.

11. *AELIUS DIONYSIUS*, Halicarnassusból. Élt Hadrianus alatt, mintegy 125. esztendővel Kr. Úr. szül. után. Írt Περί ἀκλίτων ῥημάτων, *De vocabulis, quae declinari non possunt*. Jól meg kell különböztetni a' Historicus Dionysiusból, noha Περί συνθέσεως ὀνομάτων nevű munkájáért azt is lehet *Grammaticus*nak nevezni, Τῶν παλαιῶν χαρακτῆρες, vagy, Τῶν ἀρχαίων κρίσεις nevűért pedig, *Criticus*nak is. Lásd a' Historikusok között.

12. *APOL.*

12. **APOLLONIUS DYSCOLUS**, Alexandriából. Élt Hadrianus, és Antoninus Pius Tsászárok alatt, 138. táján, Kr. Űr. szűl. után. A' *Dyscolus* név az ő komor természetéről ragadt rá (*δυσκολος morosus, difficilis, a κολον intestinum; q. d. qui fastidiosus est stomacho*). Antoninus Pius alatt Romába ment, és egy darabig ott tartózkodott. Azután vilázzament Alexandriába, és ott a' Bruchiumbann holt meg; hol az előtt az Egyiptomi Királyoktól ingyen tartattak a' Tűdósok. Sok munkái közül megmaradtak: *De Syntaxi partium orationis libri 4.* Ezt Priscianus más Grammaticusok felett dítseri.

13. **AELIUS HERODIANUS**. Apollonius Dyscolusnak fia, kit a' Historikus Herodianustól jól meg kell különböztetni. Élt Kr. Űr. szűl. után 161. esztendővel, Marcus Antoninus alatt, ki előtt nagy kedvességben vőlt. Írt *Catholica*, vagy, *Universalis Prosodiát*: de a' melynek tsak az emlékezete maradt meg a' későbbi Grammaticusok Compendiumábann; különösen a' Constantinus Lascarisébann. Maradtak még némely fragmentumi is: 1. *De numeris.* 2. *De magno verbo, i. e. Rhetore.* 3. *De inclinatis, encliticis, et coencliticis dictiunculis.* 4. *De Barbarismo.* 's a t. Ammianus Marcellinus, *minutissimus seiscitator*nak, Priscianus pedig, *maximus artis Grammaticae auctor*nak nevezi.

14. **HEPHAESTION**, vagy, *Hephaestio*, Alexandriából. Élt 161. esztendővel Kr.

Kr. Ur. Szül. utánh. Verusnak, kit Marcus Aurelius Philosophus társúl vett fel az uralkodásbann, Tanítója vólt. Itt *Εγχειρίδιον περί μέτρων, και ποικιλιαν* nevű munkát, mely igen berses compendium a' Poësis theoriájára.

15. **JULIUS POLLUX**, Naucratisből, Egyiptombann. Élt Marcus Aurelius, és Commodus Tsászárok alatt. Az utólsó, igen szép és kellemetes szaváért, *Athenae-*benn *Rhetorica* tanítóvá tette. Itt *Lexi-*cort tíz könyvekbenn, *Ορολογίων* név alatt, melybenn a' matériáknak szabadon választott rendi szerint a' *synonyma* szavai, és formulái a' Görög nyelvnek öfvezedte, 's ennek alkalmatosságával sok régiségeket megvilágosított. Legjobb kiadás, mellyet *Lederlin* kezdett és *Hemsterhuis* végzett. Amsterd. 1706. 2. Voll. in fol. min.

16. **PHRYNICHUS**, Bithyniából. Élt 176. esztendővel Kr. Ur. szül. utánh, M. Aurelius, és Commodus Tsászárok alatt. Itt: *Eclogas nominum, et verborum Atticarum*, mely megvan és dítséretes munka. Edidit *Pauw Traiect. ad Rhen.* 1739. 4.

17. **AELIUS MOERIS**. Élt a' II-dik század vége felé. Itt egy könyvet *de vocibus Atticis*; melybenn feljegyzette, és egybe hasonlította azokat a' szókat, mellyekkel az *Athenaeiek*, és más dialectusonn beszéllő Görögök éltek. Ez is hasznos munkának tartatik. Edidit *Picrsonus Lugd. Batav.* 1759. in 8.

18. **TIMAEUS SOPHISTA.** Élt a' III-dik század vége felé. Írt Lexicont azok-ra a' szókra, mellyekkel Plátó élt: *Lexi-con vocum Platoniarum*. Ezt legelőször Ruhnkenius adta ki, igen tudós jegyzésekkel. Lugd. Batav. 1754. in 8-vo; még bővebbenn pedig, 1783. 8.

19. **VALERIUS HARPOCRATION** Alexandriából. Élt a' IV-dik század köze-pén; és írt, *Ἀθήναις τῶν δέκα ῥητορῶν* ne-vű munkát, az az, a' tíz *Athenaci* Görög Orátorokra Lexicon: mely igen jó segítség azoknak megértésére. *Edidit Jacob. Grono-vius Lugd. Batav. 1696. in 4.*

20. **AMMONIUS**, Alexandriából. Élt a' IV-dik század vége felé, 389. táján. Írt Lexicon módra: *De affinium vocabulo-rum differentia*, vagy, azon külömbiségről, mely a' Görög nyelvben lévő synonymu-mok között vagyon *Edidit Ammon. Erlan-gae. 1787. in 8.*

21. **HESYCHIUS**, Alexandriából va-ló. Élt a' IV-dik század véginn, és rész szerint az előtte valóknak munkáiból, rész szerint a' maga olvasása után, hasznos Glossariumot vagy Lexicont készített a' Görög nyelvre. De a' munka épségben hozzánk nem jutott. Mert néhol hijsa van, néhol pedig pótlásokkal vesztegetődött meg: mellyeket helyrehozni nem lehet; mint-hogy egy Codexnél több belőle nem ma-radt. Ruhnkenius után úgy is gondol-koznak a' Tudósok, hogy a' mely Glossa-rium hozzánk Hesychius neve alatt jött,  
nem

nem az ő tulajdon munkája; hanem annak csak extractusa, vagy, epitoméja mely valami későbbi Keresztyén Túdóstól került, a' ki abba, a' Bibliából, és a' Bibliai Glossáriumokból is elegyített némely glossákat; melyből osztán azt hozták ki némellyek, hogy Hesychius Keresztyén volt. *Edidit Ruhnkenius Lugd. Batav. 1766. 2. Voll. in fol.* Sok hibákat megigazít Hesychiusbann *Schow in supplementis ad Hesychium Lips. 1792. in 8.*

22. **PHOTIUS** született Constantzinápolybann, fő familiából. Élt a' IX-dik századbann. *Leo Philosophus*-nak, ki azután Császárrá lett, Tanítója volt. Fő polgári, és katonai hivatalokat viselt; utóljára 858-bann Constantzinápolyi Patriarchaságra emeltetett, melyből kétszer esett ki; egyszer *Basilius Macedo* miatt, 867-benn; de a' ki tíz esztendő múlva abba tsakugyan visszaállította: mászor *Leo Sapiens* alatt, 886-bann. Meghált 891-benn. A' Napkeleti és Napnyugoti Keresztyének között fennforgó veszekedésnek nagy fővója volt; indulatinn nem tudott uralkodni. Külömbenn a' maga idejében legdere-kabb, és legtanúltabb ember volt. Hagyott *Βιβλιοθηκὴ* vagy *μυριοβιβλιον* nevű munkát, az az *excerpta, et censuras librorum, quos legit Photius Patriarcha.* Ez mintegy 300. könyvekből szedegetődött ki. A' több munkái Theológiára tartoznak. Photiussal szinte egyforma munkát vitt véghez.

23. **JOANNES STOBÆUS**, kinek ideje némellyektől az V-dik, másoktól a' VI-dik

dik századra; másoktól, ismét még későbbre tétetik. Itt *Ἀπολογισμὸν ἐκλογῶν, ἀποφθεγματῶν, ὑπόμνητῶν*, nevű munkát, négy könyvekbenn; mely mintegy 500. íróból gyűjtődött. A' két első könyvet igen jól adta ki *Heeren*, *Gottingábann*. 1792. 1794. Folytatódik.

24. *SVIDAS* bizonytalan időbeli író. Némellyek a' X-dik, mások a' XI-dik, mások ismét a' XII-dik századra teszik. Ez külömbkülömbféle íróból, kiváltképpenn pedig az *Aristophanes*, *Thucydides*, és *Apollonius Rhodius* Scholiastaiból készített *Lexicont*: de minden rend, és crisis nélkül. Hihető mindazáltal, hogy a' maga valóságábann nem jutott hozzánk: hanem idegen kezek által megvan vesztegetve. De így is nem kevés haszna vagyon. Mert sok régi elveszett íróból szedegetett helyek (*excerpták*), és olyan históriai dologok vagynak benne, mellyeket másutt meg nem találhatni. Kiadta *Lud. Küster*, *Cantabrigiae*. 1705. 3. Voll. in fol. de hibásann: mert valamit idegen kéztől valónak gondolt benne: mind kihagyta; holott ha más nézte volna meg, talám sokakról másképpenn ítelt volna.

25. Az *ETYMOLOGICUM MAGNUM* Írójáról sem tudatik bizonyosan mikor élt: de az sem, ki és mi ember vólt? Némellyek *Svidás*nál régiebbnek: mások későbbinek teszik. Hihető, hogy vagy a' X-dik század véginn, vagy a' XI-dik eleinn élt. Ennek az *Etymologicumnak* igen nagy  
hasz-

haszná van. a' Görög szók igaz eredetének, és jelentéseinek kikeresésére. Némely elveszett Íróknak fragmentumi is találatnak benne. Ezenkívül, sok Históriai, és Mythologiai nehézségeknek eligazításábann jó segítség. Első kiadói *Musurus*, és *Calliergus* voltak, kik azt Velentzében 1499-benn in fol. nyomtattatták.

26. **GREGORIUS** vagy, **GEORGIUS-CORINTHIUS**. Így nevezetik: mivel, Corinthusi Metroplita, és Püspök volt. Élt a' XII-dik század közepénn. A' régibb Grammaticusok írásiból készített munkát: *Περὶ Διαλεκτῶν, de Dialectis*. A' Scapula *Lexicona* újjabb kiadásának végénn megláthatni.

27. **JOANNES TZETZES**, Constantzinápolyi Grammaticus, élt a' XII-dik század vége felé. A' maga idejében leg-tudósabb: de egyszersmind magát hánytató, és másokat megvető, felfúvalkodott ember volt; úgyhogy ez által sokszor magát nevetségessé teszi munkájábann. Írt Scholionokat Hesiodusra, és Lycophronra; mellyek a' régi Históriának, Mythológiának világosítására sokat tesznek. Sok elveszett Írók fragmentumi is találatnak azokbann.

28. **EUSTATHIUS** Constantzinápolyból. Élt a' XII-dik század végénn. Eleinte Szerzetes, azután Diaconus volt a' Constantzinápolyi cathedrale Templombann; utóljára 1155-től fogva, Thessalonikai Érsek. Híressé és nevezetessé lett Homerusra

K 3

írt



1rt Commentáriussáról, melynek: Παρεκβολαι εἰς τὴν Ὅμηρον Ἰλιάδα, és εἰς τὴν Ὀδυσσεάν, titulust adott. Ebből a' Commentáriusból nagy tudomány, sok olvasás, és a' régi Görög Írók különös eszmérése tet-szik ki. 1rt Commentáriust *Dionysius Periegetara* is; mely hasonlóképpenn a' Geographiára nézve hasznos munka. Homerus-ra való jegyzései a' Textussal együtt kiadódtak Romae 1542 — 1549-ig. 3. Voll. in folio. A' 3-dik Volumen, Index.

29. *THOMAS MAGISTER*. Élt a' XIV-dik század eleinn, és Idősbh Andronicus Palaeologus Tsászárr alatt fő udvari hivatalokat viselt: hanem ennek letétette-tése után, Klastromba ment, és *Theodulus* nevet vett fel. Írt az *Atticai Dialectus*-ról, ilyen titulus alatt: Κατ' αλφαβητον ὀνοματων ἀττικῶν ἐκλογαι, *eclogae vocum Atticarum secundum alphabeti ordinem*. No-ha sok benne a' hiijánosság: lehet hasznát-venni a' Görög Philologiában. *Collegit, digessitque Jo. Steph. Bernard. Lugd. Batav. 1757. in 8.* Ezenkívül leírta Pinda-rusnak, Euripidesnek, és Aristophanesnek életét, mely töbnyire ezen Poéták munkái eleibe szokott tevődni.

30. *GEORGIUS LECAPENUS*, Thes-saliai Szerzetes, élt a' IV-dik század kö-zepénn. Sok Grammaticára tartozó mun-kákat hagyott, mellyeknek nagyobb része még eddig nintsen kinyomtatva, kivévénn a' *Syntaxis*-át, mely az alább említendő *Theodorus Gaza* Grammatikájának véginn van,

van, és az *Alphabetica Grammatica*-ját, melynek *Villoison in Anecdotis Graecis* Tom. II. pag. 79. próbául az eleit kiadta.

31. **DEMETRIUS TRICLINIUS**. Élt 1400-dik esztendő táján. Hazájáról, 's állapotjáról semmi bizonyos nem tudódik. A' Sophocles metrumára, és Hesiodus Theogoniájára Scholionokat írt.

32. **EMMANUEL MOSCHOPULUS**, Crétából. Élt 1400. táján. Írt Görög Grammaticát. A' mindjárt említendő Moschopulustól, ki Byzantiumba való volt, és későbbenn élt, meg kell különböztetni.

33. **EMMANUEL CHRYSOLORAS**, Constantzinápolyból. Élt a' XIV-dik század véginn, és a' XV-dik eleinn. Az idősbb vagy, VI-dik Johannes Palaeologus Tsászártól, a' Napnyúgoti Fejedelmekhez küldetvénn; hogy azoktól segítséget kérne a' Törökök ellen: ez útjábann Olasz Országot megszerette, és magábann feltette; hogy hadolgát végzi, ott telepedik meg. E' meg is lett 1390-benn; a' midőnn ízámot adván követségéről, Constantzinápolyt odahagyta, és Olasz Országba viszfzament. Velentzébenn szálván ki, egy darabig ott lakott; onnan Görög nyelv tanítására Florentziába hívatott; de mikor? bizonyosan nem tudhatni; hanem annyi igaz; hogy ez elébb esett mint sem a' Görög Tsászár, *II. Manuel Palaeologus* Olasz Országba ment volna, hogy a' Törökök ellen való segítséget sürgesse; mélyet némelyek 1395-re, mások pedig 1397-re téfznek. Ekkor

*II. Manuel Palaeologus* magához hívatván őtet Mediolanumba: ott maradt; onnan Páviába, Páviából ismét Velentzébe, innen végre Rómába ment lakni; mindenütt Görög nyelvet tanítván. Utóljára tsakugyan Constantzinápolyba tért vissza; honnan a' Görög Tsászártól, *II. Manuel Palaeologus*-tól, a' Constantziai Conciliumra küldtetetett, és itt holt meg 1415-benn. Legnagyobb érdeme ebbenn áll: hogy Olasz Országban, 's ennél fogva Napnyúgotonn, a' Görög Literaturát ő élesztette fel. Írási között, mellyeknek nagyobb része még nyomtatatlan, lehetsébb a' Görög Grammatica, melynek *Erotemata Grammatica* nevet adott. E' szerint tanította mind *Rodolphin*, mind *Erasmus* a' Görög nyelvet.

34. *EMMANUEL MOSCHOPULUS* Constantzinápolyból. Élt a' XV-dik század közepénn. Constantzinápolynak megvétele után 1453-bann, több Görögökkel egygyütt, Olasz Országba költözött, 's ott telepedett meg. Munkáit, tudatlanságból, sokszor a' régibb, és Crétából való *Moschopulus* munkáival zavarják össze. Irt az *Atticismusról* következő titulusú könyvet: *Τῶ νομαίων ἀττικῶν συλλογή*. Ezenkívül *Prodosiát*, az Iliás két első könyvére: *Grammatica ἐξηγησις*-t; és a' Hesiodus *Opera, et Dies* nevű munkájára Scholionokat, mellyek mind betsbenn tartatnak.

35. *GEORGIUS GEMISTUS PLETHO*. Lásd életét a' Historikusok között. Irt Scholienokat in *Zoroastriæ Oracula*.

36. *MI-*

36. *MICHAEL APOSTOLUS*, Constantzinápolyból. Élt a' XV-dik század közepénn, és Plethónak, igen nagy barátja volt. Egy darabig Olasz Országban lakott, utóljára pedig Crétában, hol gyermekeket tanított. Irt *Παρρησιας* nevű könyvet, i. e. *centurias 21. proverbiorum ex optimis Auctoribus Graecis collectas*.

37. *BESSARION*, Trapezusból. Született 1395-benn, megholt 1472-benn. Tanult Constantzinápolyban. A' Platonica Philosophiával, Pletho esmerkedtette meg. Minekutánna a' *Ferrárai és Florentziai Conciliumban*, a' Napkeleti és Napnyugoti Ekklesiáknak egygyesülésénn sokat dőlgozott volna: a' Római Ekklesia kebelébe ment által; a' midőnn olztán őtet IV-dik Eugenius Pápa 1439-bean Cardinálissá tette; V-dik Miklós Pápa pedig, a' Tusculumi Püspökséget adta néki, és egyfzersmind Bononiában Követnek nevezte; hol a' tudományok elővivésére hasznos rendelkezést tett. A' kiköltözött Görögöknek nagy pártfogója volt; betses Bibliothecát gyűjtött, mely máig is megvan Velentzében. A' Platonica Philosophiának elterjedésére sokat tsinált: és az egész régi Literatúrát hathatósann előmozdította, rész szerint azoknak a' Görög kézírásoknak kinyomtattatása által, mellyekre szert tehetett; rész szerint *Xenophon, Aristoteles, és Theophrastus* némely munkáinak megfordításával.

38. *THEODORUS GAZA*, Thessalonicából. Született 1398-bann, megholt 1478-bann. Megvétetvénn a' hazája a' Török

rököktől 1430-bann, Olasz Országba vette magát; és ott jól megtanulván deákul, Ferrarabann Tanítóvá lett; öregségében a' Bessarion közbennjárására *Abbruzzobann* Egyházi hívatatra kapott. Hippocrates Aphorismust, Aristoteles Históriáját az állatokról, Theophrastusét a' plántákról, Deák nyelvre fordította. Írt ezenkívül Görög Grammatikát, Γραμματικὴς ἱστορίας. Lib. 4. mely felette nagy betsbenn tartatik, és Περί μνηών, *de mensibus*, mellyet meglehet látni Gronov. *Thesaur.* Tom. IX.

39. **GEORGIUS TRAPEZUNTIUS.** Született 1396-bann, megholt 1486-bann. Rómabann Philosophiát, és Rhetoricát tanított. Az Aristotelica Philosophiát felette tüzesenn őltalmazta a' Platonikusok, nevezetesenn Cardinalis Bessarion ellen. Némely munkáit Aristotelesnek és Plátónak, úgy szintén a' Ptolemaeus *Almagestumat*, Hermogenest, az Eusebius *Evangelica Praeparatioját*, és egynéhány Görög Paterket, Deák nyelvre fordított. Annyibann a' Deák Grammaticusok közzé is ízlámlódhatik, hogy Cicerónak némely Oratioira jegyzéseket írt.

40. **JOANNES ARGYROPULUS.** Constantzinápolyból. Született 1416-bann, megholt 1486-bann. Constantzinápoly megvétele után. Olasz Országba költözvén: ott igen nagy hírre névre kapott. Florentziabann a' *Cosmus Medicus* fiját tanította: onnan pedig a' pestis miatt eltávozván, Rómabann adott *Letzkéket*; hol őtet

őtet a' többek között *Reuchlin* is halgatta, midőnn *Thucydide*st magyarázta. *Aristoteles*nek, és *Basilius*nak némely munkáit Deákra fordította; az *Aristoteles Ethicájá*ra pedig *Commentariust* is írt.

41. *CONSTANTINUS LASCARIS*, Constantzinápolyból. Ezen Városnak megvétele után, Olasz Országba menvén, 1454-től fogva, Mediolanumbann, Rómabann, Nápolybann, Görög nyelvet tanított; és a' többek között ama híres *Historicus Bembus Péter*, tanítványa volt. 1465-benn Messinábann vonvann meg magát, ott tanított. Halálakor szép *Bibliothecáját* a' Messinai tanátsnak hagyta testamentombann; mellyért közönséges költségenn temettetett el, és tisztességére márvány oszlop emeltetett 1493-bann. Írt Görög *Grammaticát* 3. könyvekben.

42. *DEMETRIUS CHALCONDYLAS*, született *Athena*benn. 1453-bann. Olasz Országba, nevezetesen Florentziába ment *Argyropulus* helyébe. Azután Mediolanumbann tanított: hol őtet *Reuchlin* is halgatta. Egy más Görög tudóssal *Cretai Demeterrel* de a' ki Mediolanumnak \* is nevezi magát, ő adta ki Görögül legelőször *Homerust*. Florent. 1488. 2. Voll. in fol. Ugyan ő adta ki *Isocratest* is 1493-bann, és *Svidást* 1499-benn. A' Görög *Grammaticája* (*Erotemata Linguae Graecae*), egy a' legjobb *Grammaticák* között. Meghólt 1513-bann.

\* *Demetrius Cretensis* Mediolanumból valónak azért nevezi magát: mivel sokáig lakott Mediolanum

## 156 GÖRÖG GRAMMATICUSOK 'sat.

numbann, és ott Görög nyelvet tanított. Azután Florentziában tartózkodott, míg Cárdirális Ximenes *Alcalá*-ba nem hívta, a' Complutumi Biblia kiadásában való segítségére. A' Constantinus Lascaris Görög Grammaticája eleibe Görög, és Deák praefatiót írt.

43. *MARCUS MUSURUS*, Candiából. 1453. után Paduában Görög nyelvet tanított, és a' Görög Literaturának, 's Criticának terjesztésében nagy eszköz volt. Ez adta ki legelőször Aristophanest és Athenaeust Scholionokkal, ezenkívül a' *Magnum Etymologicumot*.

44. *JANUS*, vagy, *JOANNES LASCARIS*, *Rhyndacus*-ból. Constantzinápoly megvétele után, Florentziában keresett, és talált menedék helyet, Laurentius Mediceusnál; kinek számára a' legbetsesebb kézírásokat szedte össze Görög Országban. XII. Lajos, és I. Ferentz Királyok alatt Frantzia Országban lakott; és ott sokat tsinált a' jó gustus terjedésére. Onnan mint Követ Velentzébe küldetett. X-dik Leo Pápa a' Római Görög Collegiumra való vigyázást ő reá bízta. Írt, *de veris literarum Graecarum causis, ac formis apud antiquos*, az az, a' Görög Capitalis betűkről; melyre a' régi pénzekről, és monumentumokról való tudományának nagy hasznát vette. Ugyan ő adott ki Görög Anthológiát is, nagy betűkkel, Florentiae 1494. in 4. Meghólt 1535-benn.

## VI. A' MYTHOLOGUSOKRÓL.

### §. 58.

A' *Mythusnak* (*Μυθος*) vagy, *mesés beszédnek* eredete igen régi, úgyhogy annak sem idejét, sem helyét, mikor és hol kezdődött, nem lehet kitapogatni. Ennyit mindazáltal lehet mondani, hogy a' *mythus* az emberi nemzetnek, tudatlan és úgy szólván, gyermeki állapotjában sokkal inkább származhatott, mintsem a' későbbi, és már pallérozódott, 's világosodott időkbenn: maga a' tudatlanság elég ok lévén, annak származására. Az is hihető, hogy sohol elébb, mint az Egyiptomiak közt a' mesék lábra nem kaptak; maga a' hieroglyphicus jelekkel való írás erre vezetvén őket.

### §. 59.

Ezek a' *mythusok* jókor bétsúfztak Görög Országba, Homérustól és másoktól, kik Egyiptomban utaztak, vitetvén oda; úgyhogy még akkor sem formában vagy, systemában nem voltak; sem pedig az emberek nem egy nyomon beszéltek rólok; egygyik egy, másik másképpén adván azokat elő. E' szerint Homerus mint legrégibb Görög író mintegy kútfejévé lett a' Görög mythológiának, az az, azoknak a' mesés vélekedéseknek, mellyekkel az

Is-



Istenről, Hérósokról, azoknak tselekedetéről, a' Vallásról, 's azzal járó tzerimóniákról tele vólt a' Köz nép feje a' Görögök között. Nem kell mindazáltal úgy gondolkozni, mintha Homeras minden mythus maga terjesztett volna el a' Görögök között. Már ő előtte lehettek a' Görögöknél sok poëtai munkák, mellyekből, a' képzeletlenség segítségével, tsak bővítette a' mythusokat.

## §. 60.

A' Vallásbeli szokások, és tzerimóniák az első Görögök között különbözök vóltak. E' részben egygyik Familia és Nemzetség egy, másik más szokást követett. Kesőbbenn némely jövevények idegen Istent tiszteletet is vittek közéjük: Danaus és Cecrops Egyiptomit; Pelops Phrygiait; Cadmus Phoeniciait. Ekkor származtak a' titkos Inneplések, 's a' dölgek eredetéről és származásáról való vélekedések. Illyen állapotbann találta Homerus a' Görög nemzetet: a' midőnn ő a' Poëtai mythusoknak egymásra való vitettetését jobban általlátván mint az előtte valók: azok munkáiba felvette, és az elő forduló dölgekre elmésenn és szerentsésenn alkalmazta.

## §. 61.

Közönséges gondolkozás vólt a' Poëta gányoknál, valamint Napkeletenn, úgy régi Görög Országbann is, hogy minden rendkívül való történet, melynek oka nem

tudódott, az Istenek közbejövetelének tulajdonítottatott. Már a' Poësisra semmit ennél alkalmasabbat gondolni nem lehet: és éppenn ebbenn áll Homérusnak, mint Poëtának, a' legnagyobb virtusa, hogy Epicum munkáibann, ennök a' köz vélekedésnek nagy hasznát tudta venni. Ezzel mindazáltal Homerus nem élt úgy vizsgál, mint a' későbbi Poéták; kik azonn igyekeztek, hogy az Istenek közbejövetelét mennél elmésebb találmányokkal adják elő: hanem tisztánn, egygyügyüenn, és csak úgy írta le a' dólgot, a' mint vette, és a' mint az, az ő idejebélieknek gondolkozással megegyezett.

§. 62.

Minthogy pedig az akkori embereknek, az Istenség természetéről, olyan gondolkozások, és vélekedések vólt: hogy az nem egyébbenn áll, hanem a' léleknek és testnek sokkal nagyobb érejbenn, mint a' millyennel az emberek rend szerint bírnak; erköltsi tulajdonságiról pedig az Istenségnek még csak nem is gondolkodtak: éppenn nem lehet rajta tsudálkozni, hogy mind az Isteneknek, mind a' Hérósoknak gonosz szándékok, tsalárdságok, bujálkodások 's a. tulajdonítódnak a' mythusok bann.

§. 63.

A' Mythusok származására, kivált pedig terjedésére, és szaporodására sokat tettek a' régi Históriáknak, vagy traditiók.

óknek Poëtai módonn való előadási, mint  
 Izintén a' Physicai dólgoznak vagy véleke-  
 déseknek, és Ethicai vagy erköltsi igazsá-  
 goknak allegoria formába való öltöztetése  
 is erre nyitott utat. Így p. o. a' *Cosmogo-*  
*nidról*, vagy a' Világ mostani formájának  
 eredetéről, úgy vélekedvén a' régiek:  
 hogy minekelőtte az esett volna; szörnyű  
 zúrzavarbann, öfzfzevifzfza, tövelhegygyel,  
 és mintegy hartzbann voltak egymással az  
 elementumok: ezen állapotját a' természet-  
 nek, az *Eris* Isten Aszfizony által jelentet-  
 ték; mely Istenséget ösztán idővel más  
 dólgoakra is átalvittek. Magát pedig az  
 idejét ezen zúrzavarnak, a' minden gyer-  
 mekeit megevő *χρονος*, vagy, Saturnus ál-  
 tal ábrázolták; azt akarván 'jelenteni,  
 hogy noha a' természet meg volt: még is  
 tőle semmi nem születhetett. A' *Títánok*on-  
 vett győzelem továbbá, és azoknak a'  
*Tartarus*ba lett levettetése, nem egyebet  
 tett; hanem az elementumok közt való  
 zúrzavarnak megszűnését, a' midőnn bizo-  
 nyos elementumok alászállottak, mindenik  
 pedig a' maga helyére ment. Ekkor az  
 uralkodást Jupiter vévénn által, a' testvé-  
 reivel Neptunussal, és Plutóval egygyütt:  
 ezzel az Égnek, Tengernek és Földnek,  
 már külön léte, és így a' természetnek  
 mostani formája jelentődött. De ezen kí-  
 vül, minthogy így Jupiternek a' legfelső  
 uralkodás jutott: ugyan ő általa jelentették  
 a' levegő eget is, mely legfeljebb van min-  
 den elementumok között. Minekutánna pe-  
 dig megkülömböztették a' *felső levegő eget*  
 az *alsó levegő égtől*: amazt Jupiternek,  
 (Ζευς)

(Ζεύς), ezt pedig Junónak (Ἥρα.) neve alatt értették. Ebből lett ofztán, hogy Jupiter és Junó nem csak testvéreknek, hanem házastársaknak is tartattak; és mivel a' felsőbb levegőégnek az alsóbbal (vagy a' mi atmosphaeránkal) való öszvetsapódása, vilámásokat, menydörgéseket, menyköveket szült: innen lett ezen házastársaknak, Jupiternek, és Junónak tzi vakodásiról való mythus. Ugyan azért tartatott Vulcanus a' tűznek Istene, Junó fiának; valamint az ő Lemnusba való levettetése is abból eredt: hogy ezen szigetbenn gyakorta való menykö hullások voltak.

§. 64.

Az *Ethica* vagy *Erköltsi* igazságok, vagy régulák, hasonlóképpenn *Symbolica* vagy, *allegorica* formába öltöztetődvénn, sok mythust szültek. Illyen p. o. *Ate*, vagy az Istentől emberre botsáttatott megvakíttatás; midőnn valakinek értelme, akár harag, akár más indulat által, annyira meghomályosíttatik, és oly balgaggá lesz az ember, hogy szántszándékkal magának kárára jár. Ezt Homerus így írja le: *Iliad. L. XIX. v. 91. sqq.*

Πρῶτα διὸς θυγατρὲς Ἄτη ἡ πανταὶ αἵται,  
Ουλομένη, τῆς μὲν, θ' ἀπαλοὶ πῆδες ἔ' γὰρ  
ἐπ' ἔδει

Πιναται, ἀλλ' ἄρα ἦγε κατ' ἀνδρῶν κρά-  
ατα βαίνει

Βλαπτεσ' ἀνθρώπους. — „*pedibus incedit*  
„*mollibus* (i. e. *tacitis*) *ut in aëre potius*  
„*ferri, quam solo incedere videatur*“. Ez-

zel a' jelentetik, hogy az a' féle indulá-  
miatt való megvakíttatás úgy lepi meg  
és úgy foglalja el az elmét, hogy azt az  
ember észre se veszi; sem azt, mikor ve-  
szedelembe ejti. Így, ezen Isten Alsíszony  
követőinek tevődnek, a' könyörgő vagy  
esdeklő Isten Alsíszonyok (*Λιται, Preces*  
*Iliad. L. IX. v. 498. lqq.*

Και γαρ τε Λιται εἰσι Διος κῆραι μεγάλοι  
Χωλαι τε, ῥυσσαι τε, παραβλώπις τε  
οφθαλμῶ,

Ἄι ῥά τε και μετοπισθ' Ἀτης ἀλγῆος  
κίῃσαι.

Ἡ δ' Ἀτη σθεναρη τε και ἀρτίπος, ἐπει  
πασας

Πολλων ὑπεκπροβίει, φθanei δε τε πασας  
ἐ π' αἶαν,

Βλάπτεισ' ἀνθρωπος, αἱ δ' ἔχαιόσται ὀπίσσω  
„ *Aten sequuntur Deae Litae* ( h. e. *Pre*  
„ *ces, quibus iniuriam ex irae vecordi*  
„ *allatam deprecatur aliquis* ). *Hae Deae*  
„ *contabuerunt moerore, oculis intuentu*  
„ *obliquis, tamquam noxae sibi consciae*  
„ *et claudicant; neque adeo Aten pedibu*  
„ *validam, semperque cursu antevertentem*  
„ *nisi sero assequi possunt* “. Ez tsak az  
jelenti; hogy midőn a' haragtól, vagy má-  
indulattól megvakíttatván valaki, maga  
veszedelembe ejti: akkor osztán kérés kö-  
nyörgés a' dólga; és nem külbenn, ha  
nem tsak ilyen maga megalázásával 's e-  
deklésekkel lehet baját orvosolni. Ha p-  
dig magát ekkor is megkeményíti: még n-  
gyobb veszedelmet von magára. Mert i-  
lye

tyenkör, a' mint Homerus vers. 507. 508. mondja, ezek az Isten Alfzszonyok Jupiter-hez menvénn, őtet arra szokták kérni, hogy az *Atet* ujra büntetésül küldje reája.

Λισσονται δ' αρα ται γε Δια χρονια κισσαι  
τω Αττι αμ ιπισθαι ινα βλαφθεις αποτισι.

*Precantur tum quidem hae (i. e. λισσαι) Jovem Saturnium, ut cum Ate simul sequatur, quo poenas luat.* Ide tartozik az *Odysseábann* a' *Circéról* való mese; ki az *Ulysses* társait dísznókká, medvékké, farkasokká, és más a' féle oktalán és vad állatokká változtatta; melyről *Heyne in Commentat. de origine et causis fabularum Homericarum pag. 51. Nov. Comment. Göttingensium Tom. VII.* így szól: „*Fabula* „*haec ab initio a quopiam ita fuisse consi-* „*tuta mihi videtur: ut voluptatum delin-* „*menta describeret, quibus mentes hominum* „*ad bestiarum inmanitatem, et impurita-* „*tem deprimuntur.* Utánna pedig ezt téfzi: „*Nec dissimile consilium fuisse arbitror in-* „*ventae fabulae de Sirenium cantu*“ — Vét chez már *Horatius* is, *Epist. Libr. I, Epist. 2. v. 23. lqq.*

§. 65.

A' Görög Mythologusok így következnek:

1. *PALAEPHATUS*, *Parosból*, vagy, *Prieneből*, vagy mások szerint *Athenaeból*. Elt Kr. Úr. szül. előtt mintegy 300. esztendővel. Némellyek szinte a' Homerus idejére téfzik: de minden helyes ok nélkül.

Munkájának titulussa ez: *Περὶ ἀπίστων*  
*de incredibilibus*; melybenn sok mythuso-  
 nak eredetét megmondja. Igen mülattat  
 munka; és Homérussal nagyon megegyez:  
 a' honnan kivált az Odysseára b  
 vezetés gyanánt szolgálhat. *Sextum edidit*  
*recensuit, emendavit, explicavit, indicen-*  
*que verborum Graecorum copiosissimum adi-*  
*cit J. Fri. Fischerus Lips. 1789. 8.*

2. *APOLLODORUS*, *Athenaei* Gram-  
 maticus, *Aristarchus* Tanítványa. Élt K.  
 Ur. szül. előtt mintegy 145. észendővel  
 és írt *mythica Bibliotheca*t, 24. könyvek-  
 benn; de a' mellyek közzül tsak 3. maradt  
 meg. Ezekbenn rövid Históriaja foglalta  
 tik bé az Isteneknek, és a' Trójai hadakozás  
 előtt élt Hérósoknak. Legjobb kiadás  
*Ex recensione Heynii Götting. 1782. in 8.*  
*min. Accedunt eiusdem notae ad Apollodori*  
*Bibliothecam. Ibid. 1783. 3. Voll. in 8.*

3. *CONON*, élt J. Caesar, és Augustus  
 idejében; írt *Διγνῶσις*, az az, *Narrationes*  
 nevű munkát, mely 50. mythologiai  
 beszédekből állott; mint ezt Photiusból tud-  
 juk; a' ki abból némely helyeket kifizedeget-  
 tett. Ezen Excerptákat meg lehet látni: *inter*  
*Histories Poëticas scriptores antiquos Graecos*  
*et Latine, opera Thom. Gale Paris. 1675. in 8.*

4. *PHURNUTUS*, vagy helyyeseb-  
 benn *Annaeus Cornutus*, Africábann, Lep-  
 tisből való Stoicus Philosophus; és ama-  
 nevezetes Deák Poétáknak Persiusnak, és  
 Lucanusnak Tanítója. Élt az I-só század-  
 bann

bann, 62. táján. Irt *Θεορια περι της των θεων φυσικης* nevű munkát 35. szakaszokban, mely tiszta Allegoriákból áll; ezek által akarván a' mythusokat magyarázni. Lásd *Thom. Gale opuscula mythologica*, Cantabr. 1671. in 8.

5. **HEPHAESTIO**, vagy, *Ptolemaeus Hephaestionis* (i. e. filius) Alexandriából. Élt a' II-dik századbann, Trajánus és Hadriánus alatt. Munkájának titulusa ez: *Περι της εις πολυμαθειαν καινης ιστοριας (nouae ad variam eruditionem Historiae)*. Libr. 6. De ebből csak excerpták maradtak meg Photiusnál. Lásd. *Thom. Gale Hist. Poët. Scriptor. Antiqu.*

6. **ANTONINUS LIBERALIS**; ki-ről igen keveset tudunk. Vagy az I-ső századbann élt Claudius Császár alatt; vagy, a' mi még hihetőbb, a' II-dikbann, az Antoninusok idejében. Van *Μεταμορφωσεων συναγωγη*, *Transformationum congeries*, nevű munkája, a' melyet külömbkülömbféle írókból szedett öszve; 41. szakaszokra osztatik. Lásd *Gale Hist. Poët. Script. Antiqu.*

7. **HERACLIDES**. Irt *Allegoriae Homericæ* nevű könyvet, melyet kiadott *Nic. Schow. Götting.* 1782. in 8. Heyne vigyázása alatt. Mikor élt? nem bizonyos. Sokan öszvezavarják *Heraclides Ponticussal*, a' ki Aristoteles tanítványa volt.



8. **SALLUSTIUS**, Cynicus Philosophus. Élt a' IV-dik századbann 363. táján, Julianus, és Jovianus Tsászárok idejében. Írt *Περὶ Θεῶν καὶ κόσμου* i. e. De Diis, et de mundo 21. részekbenn. Ebbenn a' Léleknek és a' Világnak öröktől fogva való létét igyekezik megmutatni, és az egész munka az Epicureusok ellen van intézve. Lásd *Thom. Gale opusc. myth.*



## VII. AZ EROTICUS ÍRÓKRÓL.

### §. 66.

**K**EZDVÉNN megromlani a' guisztus a' Görögök között: új neme vevődött fel a' költött beszédnek, mely abból állott, hogy esmeretes nevek, személyek, helyek tevdvénn fundamentomúl, azokról izabad, és semmi régula által meg nem köttetett képzelődés szerint, tsudálatos történetek költődtek, többire szerelmes matériákban, a' honnan az ilyen írók (ettől a' görög szótól *ἔρως*, *amor*) *Eroticus*oknak nevezetnek.

### §. 67.

Illyen forma munkát először **ARISTIDES** nevű ember írt, *Μιλησιακα* titulus alatt; *Miletus* Városától vévén ezen nevezet, hol a' lakosok igen buja életűek voltak. Innen az illyen szerelmes költött be-

belzédeknek a' Deákoknál is *Sermo Milesius*, és *Fabulae Milesias* neve lett. Későbbenn pedig, midőnn már a' Deák nyelv is megromlott: *Románoknak* (*Fabulae Romanenses*) neveztettek. Aristides mikor élt? bizonyosan nem tudatik; hanem hogy Ovidius előtt kellett néki élni: onnan meg-tettzik, mivel ez azt említi, *Trist. Libr. II. vers. 413.* ezekbenn a' szavaibann:

*Iuravit Aristides Milesia crimina secum:*

*Pulsus Aristides nec tamen urbe sua est.*

§. 68.

Nevezetesebb *Eroticus* írók e' követ-kezendők:

1. *PARTHENIUS*, Nicaeából. Élt Augustus Tsászár alatt. Írt: *Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων*, *De amatoriis passionibus*, vagy, a' szerelmes indulatokról: intézvén ezen munkáját *Cornelius Gallushoz*, a' ki akkor Egyiptomnak Igazgatója volt. Lásd: *Gale Hist. Poët. Script.*

2. *ACHILLES TATIUS*, Alexan-driából. Mind ideje, mind állapota bizonytalan. Idejét némellyek a' III-dik, mások a' IV-dik századra teszik. Svidás szerint (sub voc. *Ἀχιλλεύς*) elsőbenn Pogány volt: de azután Keresztyénné lett, és végtére Püspökségre is emeltetett. Írt *Clitophon* és *Leucippe* szerelméről (*De amoribus Clitophontis, et Leucippes*) 8. könyveket. A' munka elég elmésenn, és meg-lehetős tudománnyal van írva; a' stilus is

benne az író idejéhez képest elmehet, noha tzifrább mint kellene lenni: de más csak a' formája, és elrendelése is, a' munkának nagyon hibás: mert olyan embert ír le 8. könyvekben, a' kit soha nem esmért, és életében csak egyszer látott, valamely festett kép megnézése alkalmatossá-gával találkozván vele. A' fő személyeknek sem ad tulajdon character-t, hanem csak közönségest, mely a' többire is mindenekre színtűgy illene. Ellenben, a' Tartományok, Városok, indulatok igen nagy szó vesztegetéssel vagynak leírva: mivel ez, a' Sophistai módon declamálni szerető írótól, jobban kitölt. (*Sed nunc non erat his locus.* Horat.) Kiadta ezen munkát Benjamin Boden, Lipsiae, 1786. in 8.

3. *HELIODORUS*, Emesából, Phoeniciában. Élt a' IV-dik század véginn, Nagy Theodosius Császárnak, és annak fíjainak idejében; és Thessáliában, *Tricca* nevű Városban Püspök is vólt, mely hívatából, mindazáltal kiesett. Igen ifjúkorában leírta *Theagenes*nek vagy *Charites*nek *Charicleá*val való szerelmeit, a' kit Aethiopiai Királyné leányának téssen; és ezért adta a' munkájának, mely tíz könyvekből áll, az *Aethiopia* nevet. A' stilus, mellyel beszél, *Epos*hoz, és *Tragoedia*hoz illő, 's ugyan azért erőltetéssel és a' dologoknak nagyításával van egybe kötötte. Dítséretes mindazáltal benne, hogy minden illendőséggel írt; úgyhogy e' munkát, akárki megsértődés nélkül olvashatja. Kiadta *Bourdelot*, Paris. 1619. in 8. E' szerint kinyomtatódott Lipsiában is, 1772-ben in 8.

4. *LON-*

4. *LONGUS*, Sophista. Élt a' 300-dik, és 400-dik esztendő között. Írt *Ποιμνία* (*pastoralia*) nevű munkát, vagy, *pásztori Románt* négy könyvekbenn, a' *Daphnis és Chloe* szeretetéről. Ez legjobb minden Görög Eroticus írók között: mert legtermészetibb módonn ír, vigyázván arra, hogy a' mit ír, hihetőnek tessen az olvasó előtt; és a' fő személyek characterit is alkalmasabban festvénn, mint a' többek. A' stilusa is kedvelteti magát, a' dolog természeté szerint változván. Csak az a' kár, hogy az illendőség ellen, némellyekben vétett. Legjobb kiadás a' *Badené*, Lips. 1777. in 8.

5. *XENOPHON EPHESIUS*. Élt 400-dik esztendő táján. Írt *Anthia*, és *Abrahamas* szerelmeiről. Görög titulusa munkájának: *Ξενοφώντας Ἐφεσίου τὰ κατὰ Ἀνθίαν καὶ Ἀβραάμωνα*. Kiadódott *cum versione Lat. Cocchii* (Medici et Philologi Florentini) Lond. 1726. in 8. Sokkal alább való Longusnál. Hasznosok reá: *Tiberii Hemsterhusii notae et emendationes*.

6. *CHARITON APHRODISIENSIS*. Allapotjáról semmi bizonyost nem tudhatni. Hihető, hogy az V-dik Századbann élt. Írt a' *Chaerea* és *Callichoë* szerelmeiről. Nem egészen megvetendő munka; a' *Oville* kiadása szerint, kinek reá való commentariussa igen betses és hasznos. Amstel. 1750. in 4. Ugyan ezen commentarius megvan a' Lipsiai kiadásbann is. 1783. in 8.

7. *EUMATHIUS* vagy *EUSTATHIUS*, Egyiptomból. Ideje nem tudatik. Írt *Ismenia* és *Isméne* szerelmeiről; *de amoribus Ismeniae, et Ismenes Libros 2.* Igen sületlen munka. *Graeco et Lat. curavit Lud. Henr. Teücherus, Lips. 1792. in 8.*



## VIII. A' MATHEMATICUSOKRÓL.

### §. 69.

**M**AGA a' neve a' *Mathesis*-nek mutatja, hogy az Tudomány formába a' Görögöktől vevődött; noha az Egyiptomiaknak, és némely Napkeleti Nemzeteknek, mint a' Phoeniciaiaknak, Babyloniaiaknak 's a t. jókorabb kezdett *Arithmetica*, *Geometria*i, és kivált *Astronomia*i eszméretek lenni. Mert, a' mit *Chironnak* és *Musaeusnak*, *Linusnak* 's a t. *Astronomia*i vi'sgálódásiról beszélnek a' Görögök: csak a' mesék közé mehet. Egyiptom volt főképpenn hazája a' *Mathematica* eszméreteknek: ugyan onnan vitték azokat *Thales* és *Pythagorás* a' Görögök közé; kiknél osztán a' *Mathesis* sokkal nagyobb tökéletességre ment. Mert, úgy nézvén ezt a' tudományt a' Görögök, mint a' mely kiváltképpenn való eszköz az elmének felébbresztésére, élesítésére, és figyelmetességben való tartására; és hogy az által az élme a' *Philosophiára* mintegy készítetik: egész erővel annak adták magokat, 's az által a'

a' Mathesis nagyra ment, és nagyot bővült. Igaz e' főképpenn a' *Practica* vagy, *Applicata Mathesis*-ről, nevezetesen a' *Mechanicáról*, *Staticáról*, *Hydrostaticáról*, *Hydraulicáról*, és kivált az *Architecturáról*, melybenn még e' mai napig sem lehet őket nemhogy megelőzni, de tsak elérni is.

§. 70.

A' *Geometria* és *Astronomia* mőstani formájának, vagy, *Systemájának* fundamentomát *Thales* vetette meg először; midőnn az *Obeliscusokat* árnyékaiknál fogva megmérte; és egynéhány sarkalatos *Geometriai igazságokat* feltalált; nevezetesen: hogy minden *Triangulumbann* a' három szegület 180. grádust vagy két egyenes szegületet téfzen; hogy az *Isosceles Triangulumbann*, a' bäsison lévő két szeglet egyforma; és hogy a' mely *Triangulum* félcirculusba íródik, mindég egyenes szegű. Hasonlóképpen az *Astronomiábann* ő tett próbát, mimódonn kell a' Nap fogyatkozását megtudni?

§. 71.

Még nagyobb vőlt azután e' részben az ő tanítványinak, és *Pythagorásnak* érdeme. *Anaximander* ugyan is a' *Geometriát* közönségesenn tanította: a' *Görögöket* az árnyék órával (*Horologium sciatæricum*, vagy, *solarium*) megismerkedtette; és *Geographiai mappákat* készített. *Anaxagorás* kitalálta a' *Hóldfogyatkozásnak* okát. Azt is mondják felőle, hogy az

Opti-

*Opticáról* írt volna valamit. *Pythagorás* pedig feltalálta ama híres Theorémát, mely máig is ő róla neveztetik; a' Copernicanum Systemához közel járt, a' Napot tévénn *Universum centrumának*, vagy, közép pontjának; a' mint ezt az ő tanítványa *Philolaus* közönségesse tette: tudta hogy a' föld kerek, hogy vagynak lábbal felénk fordult emberek (*antipodes*), hogy a' napnak, és tsillagoknak formája *Sphaerica*; és a' mu'sika Theoriájának fundamentomát megvetette, feltalálván a' hangoknak öszveállítását (*harmonia*) és természetét.

## §. 72.

A' Pythagorás tanítványa, vagy a' Pythagoreusok, hasonlóképpenn, rajtavoltak a' Mathesis elébbvitelén, kik között legnevezetesebb a' Tarentumi *Archytas*, a' ki mintegy 400. esztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt. Ez mind a' Geometriában, mind kivált a' Mechanicában sok új igazságokat talált; a' honnan *Archytas mechanicusnak*, vagy, *machinatornak* neveztetett. Az ő felőle való igen nagy vélekedésnek kell tulajdonítani, a' mit *Gellius Noct. Att. Lib. X. cap. 12.* említ; hogy *Archytas* fából olyan galambot tsinált, mely repült. *Horatius* is *Carm. Lib. I. Od. 28.* így szólítja meg: „*Te maris et terrae, numeroque carentis arenae Mensorem Archyta!* etc. Ennek tanítványa a' *Cnidusi Eudoxus*, a' ki mintegy 366. esztendővel élt Kr. Ur. születése előtt, hasonlóképpenn mint *Mathematicus* és *Astronomus* igen híres

res volt. Irt is munkákat, de a' mellyek mind elvesztek. Az *Empedocles* neve alatt is, a' ki szintúgy mint Archytás, Pythagoreus volt ( de ennél elébb, úgymint Kr. Ur. szül. előtt 444. esztendővel élt ) van egy *Sphaera* nevű Astronomicum poëma Jambus versekbenn, mellyet meglehet látni *Fabricii Biblioth. Graec. Vol. I.* De hogy igazán övé volna : nem mondhatni.

§. 73.

Hogy *Socrates* ( a' kiről a' mondatik, hogy az égből a' földre hozta le a' Philosophiát ) az az, ( az Astronomiai vi'sgálódásokat oda hagyván : az emberek erköltsének megjobbításánn igyekezett ), éppenn nem volt ellensége a' Mathesisnek ; hanem tsak a' *Sophistica* demonstratióknak ; megtetfzik az ő tanítványából *Plátóból*, kinek az kedves foglalatossága volt, és nagy tökéletességre is vitte, az őt regulare corpusoknak, az *Analysis*nek, és a' *Conica Secti*óknak feltalálása által. Ugyan ő írat-  
ta a' *Philosophicum Auditoriumára*: *ἡδὺς ἀστρομετρίας ἰσότης!*

§. 74.

A' *Mathesis* öregbedését mutatja a' Görögök közt az is, hogy 432. esztendővel Kr. Ur. szül. előtt, az *Athenaei Meton*, az úgy nevezett *εὐστάθης* — t ( *Cy-  
clum* 19. annorum *Solarium* ) feltalálta, mely *Cyclus*nak eltelésével, a' Hóld phasisai, a' *Solaris* esztendőnek, kevés hi-  
bá.



bával, tsak nem éppenn azon részeire kerülnek vizsgálva, melyekenn voltak 19. esztendővel az előtt. Mely Cyclusa Metonnak egész az 1582-dik esztendőig megmaradt; és a' Gregorianum Kalendarium által újra megállíttatott.

## §. 75.

A' Mathesisnek, sohol a' Görögök között, oly előmenetele nem volt, mint Alexandriában. A' legnagyobb Mathematicusok, Mechanicusok, és Astronomusok, vagy ebbenn a' Városbann laktak, vagy, ott tanultak. Különösen, a' tisztá Mathesisbenn, és Mechanicában legnagyobb hírt nevet ezek szerzetek magoknak:

1. *EUCLIDES*, a' ki 300. esztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt, Ptolemaeus Soter Egyiptomi Király idejében; és Alexandriában Mathesist tanított; melynek elementumit *στοιχεύματα* titulus alatt tizenöt könyvekbenn oly szép rendel, 's oly világossággal, és fontosann írta le, hogy a' tisztá Mathesisre máig sincs nála jobb methodussal írt compendium. Hanem, az utolsó két könyvről méltó a' kétség, hogy Euclidesé volna; inkább *Hypsicles*nek lehet tulajdonítani. Vagynak ezenkívül Euclidesnek 95. Geometricum Theoremái. A' több munkái pedig mind elvesztek, és ha némelyek viselik is az ő nevét: nem övéi. *Opera Euclidis omnia, ex recensione Dav. Gregorii. Oxonii 1703. in fol.* Külön az Elementumit (*στοιχεύματα*) kiadta *Baermann*, Lip. 1743. és 1769.

2. *APOL-*

2. **APOLLONIUS PERGÆUS.** Így neveztetett Pamphilia Városáról, *Pergáról*. Élt Kr. Űr. szül. előtt 244. éfztendővel Ptolemaeus Evergetes alatt; 's a' Mathesist Alexandriábann az Euclides tanítványtól tanulta. Írt a' *Conica Sectio*król 8. könyvet; de a' melyből Görögül csak a' négy első van meg; a' többi pedig Deákul. Kiadta *Edm. Halley Oxon.* 1710. in fol.

3. **BITO.** Hazája nem tudatik. Élt Kr. Űr. szül. előtt mintegy 240. éfztendővel, a' Pergamusi Király I. Attalus idejében; kinek számára írta, a' mint Fabricius gyanítja, a' hadi machinákról való könyveit; (*Κατασκευαὲς πολεμικῶν ὀργάνων, καὶ κατὰ πέλτακων*, *Constructiones Machinarum, bellicarum et Catapultarum*). Lásd *Mathematici Veteres Graeco et Lat. sum figuris in aes incis. Paris.* 1693. fol.

4. **CTESIBIUS.** Élt mintegy 230. éfztendővel Kr. Űr. szül. előtt Ptolemaeus Philadelphus, és Evergetes idejében. Egyebet róla nem tudhatni, hanem hogy igen nagy Mechanicus vólt, úgymint a' ki *Organum Hydraulicum*ot talált, az az, olyan mu'sika szerszámot, melynek hangját víz okozta; úgy lévén a' machina alkotva, hogy a' szellőt a' sípjába víz taszította. Leírja ezt Vitruvius hofszana. Lib. X. c. 13. de hogy ez a' leírás világos légyen azok előtt, kik a' Machinát nem látták, maga sem reményli: mert utánna ezt veti:  
 „Quantum potui niti: ut obscura res per-  
 „scripturam dilucide pronuntiaretur, con-  
 „ten-

„tendi: sed haec non est facilis ratio; neque omnibus expedita ad intelligendam praeter eos, qui in his generibus habent exercitationem: quod si qui parum intellexerint e scriptis; cum ipsam rem cognoscent: profecto invenient curiose, et subtiliter omnia ordinata“. Emlékezik illyen szerízásmokról Svetonius is, *in vit. Nerv. c. 41.* Ennek a' Ctesibiusnak tanítvánnya vólt:

5. **HERO.** Alexandriából, a' ki mintegy 217. esztendővel élt Kr. Úr. szül. előtt. E' találta a' folyó órát, vagy Clepsydrát, és sok más mesterséges szerízásmokat. Írt is külömbkülömbféle munkákat. 1. χειροβαλλιστρας κατασκευη, και συμμετρια, *de constructione, et mensura manubalijsiac,* mely tsak fragmentumbann vagyon meg. 2. Βελοποιια, vagy Βελοπομπικα, *de telis conficiendis, iaculandisque.* 3. Πνευματικα, *Spiritualia.* 4. Περι αυτοματοπομπικων, *de automatorum fabrica.* *Lib. 2.* mellyek egészenn megvagynak. Lásd a' közelebb említett Collectiobann.

6. **ARCHIMEDES,** Syracusából. Meghólt 212. esztendővel Kr. Úr. szül. előtt. A' Mathesist Alexandriábann tanúlta: mellyet sok találmánnyival bővített. Legnevezetesebb ezek közt, annak feltalálása, mitsoda ratiobann van a' *Cylinder* a' *Sphaerához?* melyről meghagyta, hogy koporsójára metztzjék; mely koporsót Cice-ro, a' mint *Tuscul. Quaest. Lib. V. cap. 23.* említi, Quaestor korábann tövisses bokrok között talált meg. „*Cuius ego Quaestor*  
„*igno-*

„*ignotum ab Syracusanis, cum esse omni-  
no negarent, septum undique et vestitum  
vepribus, et dumetis indagavi sepulcrum*“.  
Hogy sok hadi machinákat talált, és ha-  
zájat azok által három egész éftendeig a'  
Rómaiaktól mególtalmazta: bizonyos. De  
hogy azon találmányok között, olyan  
gyújtó tükrök ( *Specula caustica* ) let-  
tek volna, melyek a' Rómaiak hajóit  
felégették: reá elégséges bizonyosság nintsen.  
Egykor, midőnn Archimedes igen mély  
gondolkodásba merült volna, hazafiai pe-  
dig vígánn laktak, 's vendégeskedtek Di-  
ánna Innepé alkalmatosságával: meglöp-  
vánn a' Római katonák a' Syracusaiakat,  
's hirtelen bérontvánn a' Városba; noha a'  
Római Vezér Marcellus, katonáinak erő-  
senn megparántsolta, hogy Archimedest  
megkíméljék, és életét megtartsák: tudat-  
lanságból egytől azok közül megölettetett.  
*Vesd öszvé a' Közönséges Hist. pag. 250.*  
Ezt a' nagy embert, kihez hasonló Mathe-  
maticus soha nem volt a' Görögök között,  
maga Marcellus megsiratta. A' *Staticónak*  
és *Hydrostaticónak* fundamentomát igazánn  
ő vetette meg legelőfzför. Az ő máig is  
meglévő Mathematicum munkái, melyek-  
ből nagy elméje eléggé kiindöklök, ezek:  
1. *De Sphaeris, et Cylindró L. 2.* 2. *De  
Circuli dimensione liber.* 3. *De planis aequi-  
ponderantibus; sive de centris gravium pla-  
norum. Libr. 2.* 4. *De figuris Conoidibus  
obtusis, et de Sphaeroidibus L. 2.* 5. *De  
lineis spirálibus Liber.* 6. *De quadratura  
Parabolae.* 7. *De iis, quae aquae innatant.  
Libr. 2.* 8. *De numero arenae Liber ad  
Gelonem Regem.* 9. *Assumptorum, seu,*  
M lem-

*Lemmatum Liber. 10. De speculis conbu-  
rentibus, parabolicis*, mástól került és ké-  
sőbbi munkának tartatik. *Claudius Richar-*  
*dus*nak Madritti Professornak kiadása leg-  
jobb, Paris. 1746. in fol.

Archimedessel ugyan azon egy idő-  
benn élt Siciliábann *Athenaeus*, kinek Mar-  
cellushoz írt munkáját a' hadi machinák-  
ról, megláthatni a' fellyebb említett col-  
lectiobann: *Math. Veteres cet.* Ugyan ott  
megtalálhatni a' Byzantziumi *Philónak*, a  
ki 150. esztendővel élt Kr. Úr. szül. előtt  
következendő munkáját: *Mechanicorum L.*  
*4. et 5.* a' többi elveszett.

7. *APOLLONIUS D'AMASCENUS*  
Élt a' II-dik század eleinn. Trajanus alatt  
az építésekre vigyázott; Hadrianus pedig  
kibenn híhető irigységet okozott maga el-  
len, számkivettette, és ugyan annak pa-  
rantsolatjára megölettetett; 129-benn. Ír  
*Πολιορκητικά*, vagy, *de machinis obsidiona-*  
*libus.* Lásd *Math. Vet. etc.*

8. *DIOPHANTUS*, vagy, *DIOPHAN-*  
*TES ALEXANDRINUS.* Élt a' IV-dik  
századbann, Julianus Császár alatt, és ír  
*Arithmeticonum Libr. 13.* melyekből ha-  
ma is megvan. *Graece et Latine editi*  
*atque absolutissimis commentariis illustrati*  
*auctore Cl. Gasp. Bacheto Meziriaco Lutet*  
*Paris. 1621. in fol.* Ebbenn a' munkában  
láthatni a' legelső út mutatást az *Algebrá-*  
*ra*: innen sokaktól ezen tudomány találó-  
jának tartatik: annyival inkább, minthogy  
maga is azt mondja, hogy ő előtte ez a  
mes

mesterség esmeretlen volt. De mások azt állítják, hogy az Algebra Arabs találmány; és *Geber*, vagy, articulussal, *Al-Geber* nevű embert mondják annak találójának: mások pedig ettől az Arabs szótól hozzák le *dschabar*, mely annyit tesz, mint: *referre partes ad totum*. Lásd *Bachrens Anzeige*: pag. 28. 29.

9. *HELIODORUS LARISSAEUS*, Thessaliából. Meg kell különböztetni az Eroticus Heliódorustól. Élt, a' mint hihető, a' IV-dik század vége felé. Írt Opticát; *Capita Opticorum*.

10. *PAPPUS*, Alexandriából. Élt a' IV-dik század vége felé, 390. táján. Írt *Collectiones Mathematicae* nevű munkát, melyből hét könyv megvan, és szerzőjének nem kevés jártasságát mutatja a' *Mathesis*benn.

11. *THEON*, Alexandriából. Élt Pappussal egy időbenn. Írt tudós *Scholionokat*: Euclidesre, Aratusra, és Ptolemausra. Ennek a' leánya volt:

12. *HYPOTIA*, amaz elmésségéről, tudományáról, és ékesenszóllásáról híres Afzfzony, a' ki Alexandriában közönséges senn *Mathesist* tanított, és sok derék munkákat írt, de a' mellyek elvesztek. — 414-benn az Alexandriai zenében megölettetett; ő tartatván azon veszekedésokának, mely Alexandriai Püspök *Cyriilus*, és az Egyiptomi Igazgató *Orestes* közt támadt, a' ki néki nagy jóakarója volt.

M 2

13. *PRO-*

13. **PROCLUS**, Lyciából. Élt az V-dik századbann 450. táján. Alexandriában tanult, és Athenäebenn tanított. Az Euclides Elementuminak első könyvére, d. i. reates Commentariust írt. Láss róla többet alább, az Astronomusok között.

14. **EUTOCIUS**, Ascalonból, Palaestina-bann. Élt az V-dik század véginn. Archimedesnek némely munkáira, és Apollonius Pergaeusnak a' Conica sectiókról való négy első könyveire commentariust írt.

15. **HERO**, élt a' VI-dik század véginn, és a' VII-diknek az eleinn, Heraclius Tsászárr idejébenn. Halála 610. után történt. Jól meg kell különböztetni a' fellebb (3-dik szám alatt) említett *Mechanicus Herótól*, a' ki mintegy 217. elztendővel élt Kr. Ur. Izül. előtt. Írt Geometriát; mellyet meg lehet látni *Montfauconnál*, *Analectorum Graecorum* T. I. pag 330. seqq. Ezenkívül van Deák fordításbann ilyen titulusú munkája: *De machinis bellicis, et Geodesia*.

16. **MICHAEL CONSTANTINUS PSELLUS**, Constantzinápolyból. Született 1020-dikbann, és még 1110-benn életbenn volt. Az akkori időkhöz képest igen széles tudományú embernek lehet mondani. Constantzinápolybann Philosophiát, Rhetoricát, és Dialecticát tanított; és VII dik Mihály Görög Tsászárnak, vagy, *Michael Ducasnak* Praeceptora, Tsászárkorábann pedig barátja volt. Utóljára megúnvánn némelyeknek irigységét: Klastromba ment.

Igen

Igen sokat írt, Philosophiai, Theologiai, és Orvosi dőlgookról: Mathesisre tartozó munkája: *De quatuor Mathematicis disciplinis, Arithmetica, Musica, Geometria, et Astronomia*; mely néminémű Encyclopaedia, 193. szakaszokban. Lásd Fabricij Bibl. Graec. Voll. 5.

17. **BARLAAM**, Apuliából való Szerzetes. Élt a' XIV. dik században; meghalt 1348-ban. Hogy a' Philosophiában, és Mathesisben, bővebb esméretet szerezzen: Görög Országba ment; hol a' Görög hitre tért, és Constantzinápolyban nagy tisztességben élt. De veszekedésben egyeledvénn a' Görög Papsággal; tsakugyan viszsza ment Olasz Országba, és a' Nápolyi Királynak Robertnek Bibliothecariusává lévén, előbbi felekezetéhez állott. Mellyért VI. László Kelemen Pápától Püspökségre emeltetett. Írt 6. könyvet az *Algebrai calculus*ról, vagy *Analysis*ről, *Logistica* név alatt, mely nagy szorgalmatosságot, és sok gondolkodást mutat.

§. 76.

Különösen az *Astronomiában*, következő híres Görög Tudósok az említésre méltók:

1. **ARISTARCHUS**, Samus Szigetéből. Élt Kr. Ur. szül. előtt 262. éftendővel. Megkell különböztetni, a' nála későbbenn élt Aristarchus Grammaticustól. Az Astronomiát sokkal előbb vitte; a' Solstitium megjegyzése; a' Nap távol létének meg-



megmérése; és ezen állítás által, hogy a' Föld a' Nap körül, a' Hóld pedig a' Föld körül forog; mellyért Stoicus Philosophus Cleanthestól, mint Istentelen ember törvény szék előtt vádoltatott. Van egy munkája: *De magnitudinibus et distantis Solis et Lunae*, mellyet kiadott Johann. Vallisius Oxon. 1688. Tom. 3. p. 565. lqq.

2. *HIPPARCHUS*, Nicaeából. Élt mintegy 136. esztendővel Kr. Ur. születése előtt. Lásd a' Geographusok között, a' nyóltzadik szám alatt. Minthogy a' tsillagok vizsgálását nem csak hazájábann Bithyniábann, hanem Rhodusbann is gyakorlotta: néha *Rhodusi Hipparchus*nak is hívattatik. Mely osztán arra az eltévelyedésre adott alkalmatosságot, hogy a' Rhodusi Hipparchus a' Nicaeaitól különbözőnek tartatott; holott pedig mind a' két név ugyan azon egy személyt jelent. Hipparchusnak érdeme nagy az Astronomiára nézve. Mert az őfzi aequinoctiumot a' maga vizsgálódásinak a' régibbekkel való egybevetése által, jobbann kitalálván: abból a' Solaris, vagy Naphoz mért esztendőt is sokkal bizonyosabbann meghatározta. A' Hóldnak periodica fordulása hasonlóképpenn, mennyi idő alatt esik? megállította; a' planiglobiumot feltalálta s a t. Vagynak munkái is, úgymint 1. *in Arati, et Eudoxi, phaenomena* L. 3; mely nem annyira Commentarius mint Crisis Aratus-ra, és Eudoxus-ra. 2. *Liber Asterismorum*.

3. *GEMINUS* Rhodusból. Élt Kr. Ur. szül. előtt 66. esztendővel, Pompejussal,

sal, Ciceróval egy időbenn, sőt *Posidoniussal* is, de a' ki már akkor igen öreg volt. Vagyon következő titulusú munkája: *ἱσαγωγὴ εἰς τὰ φαινόμενα*, mely az *Astronomia elementumit* foglalja be. Lásd a' *Petav. Uranologiumábann*.

4. *SOSIGENES* Alexandriából. Élt mintegy 50. esztendővel Kr. Ur. szül. előtt. Ez által jobbítottatta meg Julius Caesar a' Római Kalendáriumot.

5. *CLAUDIUS PTOLEMAEUS*. Élt a' II-dik századbann, a' 120, és 160. esztendő között. Lásd a' *Geographusok* között §. 51. a' 14-dik szám alatt. Alexandriábann sok observatiokat tett, kivált a' *Fixa* vagy, helybenn maradó tsillagok körül. Írt ilyen titulusú munkát: *Μεγάλη συνταξίς τῆς αστρονομίας*, *Magnae constructionis*, five, *Almagesti Libr. 13*. Első Systema az Astronomiára, melybenn a' föld az *Universeum* közepére tevődik. Ezen munkát a' IX-dik századbann egy híres Arabs Fejedelem *Almamun*, vagy, *Almamon* Arabs nyelvre fordíttatta: Arabsból pedig, 1230-bann, II-dik Fridrich Tsászár, Deákra. Hogy Arabs kézen kellett forogni *Ptolemaeus* ezen munkájának, megtetszik az arra ragadt *Almagestum* névről, mely ebből az Arabs *Articulusból Al*, és ebből a' Görög szóból *μηγιστη* van öszvetéve. A' *μεγάλη συνταξίς*-t t. i. mondták *μηγιστη συνταξίς*-nak, *maxima constructiōnak*; vagy rövidebbenn, *μηγιστη*-nak is; és eleibe

tévén az Arabs articulust: *Almegistonnak*; mely ősztán *Almagestum*má változott. Kár hogy az *Astrologiának*, vagy, a' tsillagokból való jövendőlének is terjesztője volt; munkát írván róla ilyen titulus alatt: *De adparentiis et significationibus stellarum errantium per totum annum*. négy könyvekben: melyekre Proclus paraphrasist írt.

6. *ACHILLES TATIUS*, bizonytalan időbeli író. Lásd az Eróticusok között a' második szám alatt. Írt Astronomiára tartozó munkát, *Περὶ σφαιρας* titulus alatt, melynek egy része má is megvan, ilyen epigraphival: *ἐκ τῆς Ἀχιλλέως πρὸς ἰσαγωγῆς εἰς τὰ Ἀράτε φαινόμενα*. Lásd a' *Petavius Uranologium*ábann.

7. *PROCLUS*. Lásd fellyebb. Írt következő munkákat: 1. *Hypotyposis Astronomicarum positionum*; mely Hipparchusból, Aristarchusból, és Ptolemaeusból van véve. 2. *De Sphaera, sive, circulis coelestibus*. Ez van véve jobbára a' *Geminus Isagegej*dből.

8. *ISAACUS AEGYNUS* Görög Szerzetes. Élt a' XIV-dik század vége felé: megholt 1372. után. Írt ilyen titulusú munkát: *Computus Graecorum de solennitate Paschatis celebrandi*. Megvan ez is a' *Petavius Uranologium*ábann. Nyomtatlan is vagynak sok *Astronomicum* munkái a' *Bibliothecák*bann.



hogy megkülönböztetődjék a' Historikus Aelianustól, *Tacticus*nak nevezetik. Munkája: *Τατικά*, vagy, *de instruendis aciebus*, Hadrianushoz.

5. *POLYAENUS*, Macedoniából. Él a' II-dik századbann, 163. táján. Leírta a' Legnevezetesebb Vezéreknek hadifortélyait nyolcz könyvekbenn: de a' melyek közzül a' hatodik és hetedik nints megépésbenn. A' titulusa ez: *στρατηγηματικα βιβλια οκτω*. Kiadta Mursinna 1756. Berlin in 8.

6. *MAURICIUS*, ama Szerentsétlen Görög Tsáfzár, ki 602-benn ölettetett meg. Írt szép munkát 12. könyvekbenn, a' *Hadimesterségről De arte militari*. Edidit Jo. Scheffer Upsal. 1664. 8.

7. *LEO VI*, vagy, *Leo Philosophus*, Napkeleti Tsáfzár, Basilius Macedonak fia. Él a' X. dik század eleinn. Írt *Tacticát* mely jobbára az *Onosander Strategicumá* ból van véve; mégpedig úgy, hogy a' mellyeket Onosander szépen és jól mondott ki; ő azokat többire romlott Görög séggel adta elő. Egy részébenn ezen munkának a' Magyarokról is vagyon szó, mellyet Tsáfzári Bibliothecarius Kollár Úr kiadott in *Historiae jurisque publici Regni Hungariae amoenitatibus*. Vol. I. Sect. I. *De moribus, deque arte ac disciplina militari veterum Ungarorum Vindobonae* 1783. 8.

8. CON-

8. **CONSTANTINUS VII. PORPHY. ROGENNETA** Napkeleti Tsászfár, VI-dik Leonak fia. Élt a' X-dik század közepénn : meghólt 959-benn. Lásd a' Byzantiumi Irók között, a' 7-dik szám alatt. Írt *Tacticát*, vagy, a' szárazonn és vízenn való hadakozásnak mesterségéről. *Lásd Meursii opp. Tom. 6.*

§. 78.

A' Mu'sika Theoriája, hasonlóképpenn a' Mathesisre tartozik. Előszőr abbann *Pythágorás* mutatott útát a' *μονοχορδον* onn tett próbái által. Lásd Gesn. Isag. §. 281. Azután pedig igaz formába ezek vették :

1. **ARISTOXENUS.** Élt Aristoteles idejébenn. Vagyon *ἀρμονία στοιχία* (*elementa harmonica*) nevű munkája három könyvekbenn.

2. **EUCLIDES.** Ide tartozó munkája : *ἑσάγωγη ἀρμονικῆ.*

3. **NICOMACHUS,** Pythagoreus Philosophus. Élt, a' mint hozzávethetni, a' II-dik századbann. Írt *Ἐγχειρίδιον ἀρμονικῆς* (*Harmonices Manuale*) nevű munkát két könyvekbenn.

4. **CLAUDIUS PTOLEMAEUS.** Írt *ἀρμονικῶν* (*harmonicorum elementorum*) Libr. 3.

5. **ALY.**

5. *ALYPIUS*. Úgy gondolják, hogy Ptolemaeusnál valamivel előbb élt. Irt *Introductio Musica* nevű munkát; mint szintén.

6. *BACHIUS*, *Introductio artis Musicae* nevűt;

7. *ARISTIDES QUINTILIANUS* pedig, *De Musica* három könyvet. Lásd *Antiquae Musicae Auctores VII. Edidit Marc. Meibomius Amstel. 1652. 4.*

~~Idetartoznak~~ Ide számlálódhatnak:

8. *PSELLUS* a' XI-dik századból, a' kinek *De quatuor Mathematicis scientiis* nevű munkájának egy részét, a' Mu'sika theoriája teszi.

## IX. A' PHILOSOPHUSOKRÓL,

§. 79.

**A'** PHILOSOPHIA körül soha egy Nemzet is oly nagy igyekezettel, és annyi előmenetellel nem forgolódott, mint a' Görögök. Hogy ugyan annak találói ők lettek volna: nem mondhatni; ha szinte a' név övék is. Mert már ő előttök, más Nemzetek az *Istenről*, *Kildgról*, *Természetről*, *Lélekről* 's a t. nyomo'sann vi'sgálódtak: sőt e' részben magok között a' Görögök között is Egyiptomból, Phoëniciából, és Thráciából kezdett

dett menni a' világosság. Hogy mindazáltal a' Philosophiát a' Görögök vitték nagyobb tökéletességre; és kivált Tudomány formába ők vették: tagadni éppen nem lehet.

§. 80.

Elsőbenn a' Philosophia a' Görögök között a' Poétáknál volt, kik verseik argumentumául a' dolgok természetét, a' Világ létét, az Isteneket, és az erkölcsi regulákat választották \* 's ez okon, *Κατ' ἔχον*, *οἱ σοφοὶ* völt a' nevek\*\*.

\* Illyenek völtak: *Lirus*, *Orpheus*, és *Musaeus*: későbbenn pedig *Homerus* és *Hesiodus*.

\*\* Lásd *Strábon* L. I. p. 15. és *Plátót*, a' ki *Hesiodust*, *Homerust*, mindenütt *σοφόν*nak nevezi, és a' *οἱ σοφοὶ* alatt rendszerint Poétákat ért p. o. *De Republica* pag. 596.

§. 81.

Kezdvénn a' Philosophia, mely eddig a' Vallással egy völt, a' Poétai öltözetből kivetkeződni; és mind inkább inkább az emberi indulatoknak, hajlandóságoknak esmérétébenn, regulázásábann, és az életre megkívántató böltsességbenn foglalatoskodvänn: legelőször is maga tzeljává a' *Törvényközást* tette. Ezen foglalatosság tette nevezetesekké Crétábann *Minost* és *Rhadamanthust*; Nagy Görög Országbann *Zaleucust*, és *Charondást*; Spartábann *Lycurgust*; Athenaebenn *Drácót*, és *Solont*. Ez utól-  
són.



só egy volt ama hét Görög Böltsék \* közül, kik Philosophiákat a' köz jóra fordították; polgár társaikat fontos mondásai által oktatván, hazájoknak igazgatásabann, óltalmazásabann, és boldogításabann mások felett részt vévén. Nem külbenn Aesopus mintegy 570. esztendővel Kr. Ur. szül. előtt az Erköltsi tudományt *Apologusai*, vagy, meséi által terjesztette a' Görögök között.

\* A' hét Görög Böltsék nevei ezek: *Solon Athenaeból*; *Chilon Spartából*; *Pittacus Mitylenae-ből*; *Bias Prieneből*; *Cleobulus Rhodusból*; *Periander Corinthusból*; *Thales Miletusból*.

## §. 82.

Még eddig a' Philosophiábann semmi *Systema*, következésképpenn *Dogmatica Philosophia* sem volt. Ezt legelőször *Thales* kezdte; a' ki mintegy 584. esztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt. Az ő systemáját mindazáltal tökéletesenn nem lehet előadni: mivel sem néki, sem a' követőinek semmi munkái nintsenek. Ennyi felőle bizonyos, hogy minden dolgok első elementumának a' Vízet tette; az az, azt állította, hogy valami csak van a' Világonn, a' mind vízből lett; még a' többi elementumok is: úgyhogy minden különböző dolgok nem egyebek; hanem a' víznek különbözőképpen való modificatiói. Továbbá, úgy látszik; a' Világról azt tartotta, hogy azt valamely közönséges lélek élteti, és mozgatja, *anima mundi*. Ambár soha Oskolát nem állított fel, melybenn tanított vol-

vólna: mindazáltal a' barátira által ment az ő Philosophiája, kik is a' természet vizsgálásától, melybenn állott főképpenn minden Philosophusi foglalatosságok, *Physicusoknak*: Thalesről pedig, a' ki Joniába való vólt *Joniai Philosophusoknak* hívatattak. Illyenek vóltak *Anaximander*, *Anaximenes*, *Pherecydes*, *Anaxagoras*, és *Archelaus*.

### §. 83.

Ezek a' *Joniai Philosophusok*, a' Thales-től mutatott útonn, nem állottak meg egészfiznenn: hanem azonn tovább mentek; nevezetesenn: *Anaximander végetlen substantiát* vévén fel: azt minden dologoknak első principiumává tette: az első éltető dologot is vagy elementumt, melyből állanak, és lettek mindenek, hem egyenesenn *Víznek*, hanem annál finumabbnak; az az, vékonyságára nézve a' víz és levegőég között mintegy közép dolognak tette. Továbbá azt állította; hogy az említett végetlen substantiábann; minden elementumok öröktől fogva megvóltak; hanem öszvezávarva; és hogy osztánn abból az öröktől fogva való mozgás által bontakoztak ki. Vesd egybe az Özönvíz előtt való Hist. §. 3. az alatta lévő jegyzéssel egygyütt. E' szerint *Anaximander*, nem Atheus, hanem inkább Pantheista vólt. Ugyan az ő vélekedései közzé tartozott az is, hogy számtalan sok Világok vagynak, melyek között egynek megszűnése, mindég a' másiknak kezdete; hogy az emberek más nemű állatokból lettek, p. o. halakból; a' többi állatok pedig sárból, és iszapból'sat.

### §. 84.

## §. 84.

Anaximander tanítványa *Anaximenes*, ismét sokat változtatott Tanítója systemáján. Nevezetesen: a' dólgek első principiumának a' *Levegő*et tette; úgy mindazáltal hogy a' *végtelen substantiát* megtartotta. Azt is állította, hogy az emberi *Lélek* is nem egyéb levegőégnél, mely levegőég él és érez. E' szerint Anaximenes volt a' Görög Philosophusok közt, a' ki az emberi *Lélek* körül legelőször kezdett vizsgáldni.

## §. 85.

*PHERECYDES* Scyrosból, vagy, Syrosból, az Aegaeum tengerenn fekvő szigetből (honnan Scyriusnak mondattatik) élt Kr. Ur. szül. előtt mintegy hatodfélszáz esztendővel. Thales Tanítójának, kinél ifjabb volt, hibásann: Pythagorásénak helyesebbenn mondatik. Hogy mindazáltal Thalessel esmeretségbenn és barátságban volt: *Diogenes Laertius*ből (L. I. Cap. XI. n. 8.) hihető; és ez okonn a' Jóniai Sectába is méltánn számlálódhatik; annnyival inkább, mivel ő is a' dólgek első principiumának a' *levegő*et tartotta. Arról különösen nevezetes, hogy *prosbann*, az az Poëtai mértékre nem szedett; vagy, folvó beszédbenn, ő írt legelőször Philosophusi munkát a' természetrol és az Istenról: de a' mely elveszett. Meghólt Kr. Ur. születése előtt 530. esztendővel.

## §. 86.

## §. 86.

Mintegy ötödfélszáz éltendővel Kr. Űr. szül. előtt, a' *Clazomene*ből való *Anaxagorás*, Anaximenesnek Tanítványa, Joniából, mely a' Persiai járom alatt nyögött, általvitte a' Philosophiát *Athenae*be; melynek állapota ekkor legvirágzóbb volt. Noha Periclesbenn nagy barátjára és pártfogójára talált; mindazáltal, mint-hogy azokat a' dölgeket, mellyek a' Köz-nép előtt tsudáknak, vagy, az Istennek ez vagy amaz akarata jeleinek látszottak; természeti okokból magyarázta: kevésbe múlt, hogy a' babonás nép dühösségének áldozatjává nem lett. Elszökvénn tehát *Athenae*ből, Kis Asiának a' Hellespontus-ra fekvő Városába *Lampsacus*ba ment, és ott lakott. Azonn, hogy követői légyenek nem igyekezett soha: nem is fundált semmi Sectát. A' dölgek első elementumául ő is szinte úgy mint az előtte való Joniai Philosophusok, valamely matériát vett fel; de annak osztán meghatározásábann, tőlök megszűze távozott. Az ő értelme szerint tudnillik, tészik az első elementumot véghetetlen apró', de még is a' nagyobb testeknek minden minéműségeivel bíró, 's egymással ugyan azonn egynemű részek, *συστοιχίαι*; mellyek akármeddig osztódjanak apróbb részekre, soha osztthatatlanokká nem lesznek, és egészszenn el nem romolhatnak. Ezeknek az elementumoknak nem tulajdonított öröktől fogva és magoktól való mozgást: hanem *mozgató* vagy, *mozdító* okot vett fel; mellyet a' Világtól

N

vagy

vagy a' matériától megkülömböztetett, és értelemmel bírónak (186-nak, *mens infinita*) tartott; olyannak, mely az említett apró elementumokat egymástól vagy elválasztja, vagy öszvegyűjti, és öszverakja. Következésképpenn, *Anaxagorás* volt, a' ki a' Joniai systemába az Istenről való gondolatot (*notiot*) bévitte. Ugyan ő vetette meg a' fundamentomát a' *Critica Logicának*, a' midőnn azt tanította, hogy az érzékenységek bennünket megtsálnak. *Archelaus*, ki Miletusból való volt, (mint szintén *Anaximander* és *Anaximenes* is), mindenbenn az *Anaxagorás* nyomdokát követte, és a' Joniai Philosophiát *Athenae*-benn egészszenn áltálvitté. Némellyek *Socrates* Tanítójának is gondolták: de hibásan.

### §. 87.

Még *Anaximander* idejében, Kr. Űr, szül. előtt mintegy 533. esztendővel, támadt ama híres *PYTHAGORAS*, a' ki legelőször nevezte magát *Philosophus*-nak. Hazája Samus volt, egy az Archipelágusi szigetek közzül; és ifjúságában Pherocydestől, sőt Thalestől is tanult. Azután Egyiptomba utazott, hogy az ott való Népek polgári állapotját, törvényit, szokásit, és Vallását, kíváltképpenn pedig az igen hatalmas Papi rendnek titkos tudományát kitanúlná. Noha sok terhes próbákonn kellett neki általmenni: mellyeknél fogva akarták őtet a' Papok nyakokról elvetni; és, a' többek között, körül is kellett magát metszetni; mindazáltal, ezeket is kász volt ki.

állani. Így a' Papok titkaiba beavattat-  
 ták: azoknak írását, tudományát, az  
 asztronómiával, Geometriával és Theolo-  
 giával egygyütt megtanulta. Vízízfutóvá  
 lett, ott Polycrates Tyrannus miatt  
 meg nem maradt: hanem Alsó Itáliába  
 ment, hol már régtől fogva az előtt Görö-  
 k laktak. Ott, Crotonábann, megtele-  
 szedvén: *Philosophicum Institutum*ot állí-  
 tott fel, mely *Schola* vagy *Secta Italica*  
 néven ismert. Ez arra való volt,  
 hogy az ifjak főképpenn a' tiszta erkölcsi  
 tudományra tanítassanak, nem csak: ha-  
 nem abbann példák által gyakoroltassanak  
 és lelkek, a' testi dőlgoztól elvonattat-  
 ták, az igazságoknak elfogadására alkal-  
 masabbá tétessék. Hogy pedig a' magok  
 tanítására szoknának: erre őket az úgy  
 nevezett *Exempia* által vitte Pythagorás,  
 az, a' halgatás által, mellyet őt észten-  
 g kellett megtartaniok. Két *Classis*ra  
 osztottak pedig az ő tanítvánnyi: úgymint  
*Exotericusok*ra (ettől a' Görög *Adverbium*-  
*ἐσω*, *intra* vagy *intro*, melytől van  
*ἐσωτερος*, *interior*), és *Exotericusok*ra; (ettől  
 a' szótól *ἐξω* *foras*, *foris*, *extra*, melytől  
 van *ἐξωτερος* *exterior*). Mely megkülöm-  
 böztetés onnan származott, hogy az a' szo-  
 k, melybenn Pythagorás tanított, vala-  
 mely Olasz fal forma Kárpit által (*paries in-*  
*gerinus*, *σινδων*) kétfelé völt választva,  
 hogy magát Pythagorást csak azok a'  
 tanítvánnyi láthatták, kik a' Kárpiton be-  
 lépők voltak: és csak is ezekkel közlött a'  
 nagyobb tudományokat; a' Kárpiton ki-  
 N 2 vál.

vül lévőkkal nem. Senki ebbe az iskolába vagy társaságba fel nem vétetett; hanem ha sok és kemény próbák után. Midőnn azért valamely gazdag Crotonai ember, kinek neve *Chylon* volt, rá nem mehetett volna, hogy ezen társaságnak tagja legyen; alkalmatlannak ítéltetvén a' bevételődésre: olyan dühösségbe jött, hogy többeket szerezvén maga mellé; az említett társaságra, midőnn az egygyütt volt, rárohant, a' házat rágyújtotta, és némelyeket oda égetett, sokakat megölt, és csak kevesenn menekedhettek meg, kik között volt Szerentsére maga Pythagorás. — Meghólt ez a' Philosophus Megapontusbann, igen öreg korábann; az által is felhagyvann emlékezetét, hogy Nagy Görög Országban sok Városibann, nevezetesen *Tarentumbann*, *Crotonábann*, *Sybarisbann*; ezenkívül *Siciliának* egynehány tengerre fekvő Városibann ő állított fel oly Polgári rendet, mely által azok sok ideig virágoztak. Nevezetes részét tették az ő tőle felállított rendnek, a' testi gyakorlások. A' honnan a' *Hieronidák*, vagy, a' Görög játékokbann győzedelmeskedtek laistroma, azt mutatja, hogy többire az ilyen győzedelmesek Nagy Görög Országból és Siciliából valók voltak. A' Pythagorás tudománya rövidedenn megvan, az úgy nevezetett *Κρυαῖα ἔπη* nevű versekbenn; noha azokat éppenn nem magától Pythagorástól; hanem az ő követőitől vagy későbbenn élt Pythagoreusoktól valóknak kell tartani. A' mód, mellyet követett a' Philosophálásbann, kétféle volt, és a' kettő egymással egye-

gyenesenn ellenkezett. Az első tudnillik  
bbann állott: hogy nagyonn is testikép-  
enn, az az, testi dólgoztól vett példáza-  
k, hasonlatosságok, vagy *Aenigmák* és  
*mbolumok* által tanított, melyet az ő  
gyiptombann való tanúlásának kell tulaj-  
onítani. Ilyen Aenigmái voltak: *non se-*  
*ndum esse super choenice* (χοινίξ bizonyos  
értéket, vagy mérő edényt tészén, mel-  
el lisztet, 's egyebet mértek); mellyel azt  
arta jelenteni: hogy azt, a' mivel él az  
ber, meg kell betsúlui; mint a' kenyé-  
. *Non comedendum esse Μελανυρον* (μελα-  
ος fekete farkú hal); mely azt tette:  
gy kerúlui kell a' külömbenn szép, de  
kekkel megfertéztetett embert. *Ignem*  
*n movendum esse gladio; abstinentum esse*  
*faba*, 'sat. Ilyen az is, hogy áldozni  
könyörögni mezítlábbal kell; az az,  
zatossággal. Ilyen aenigma több is van  
Plutarchus munkája véginn: *De educa-*  
*ne puerorum*. A' másik tanításbeli mód-  
Pythagorásnak nagyonn is elávozott a'  
pasztalas útjától, és egyedül Metaphysi-  
notiokbann határozódott; a' midönn  
nden dólgoz principiuminak a' *számokat*  
te; úgyhogy azt lehet mondani, hogy  
thagorás volt a' Philosophusok között,  
ki legelőszőr építette tsupánn az érte-  
mből vett, vagy, Metaphysicus conceptuso-  
nn a' Philosophiát; mellyet az ő Mathe-  
shez szokott elméjének kell tulajdonítani.  
éki a' *számok*, a' gondolkozásnak mint-  
y schemái voltak. A' lélek is néki szám-  
olt, sőt az Isten is. A' *négyes számot*  
gtökéltetesebbnek tartotta, és valamin-  
a'



a' mu'sikát, úgy minden származást a' négyes számból (τετρας, vagy, τετραχτυς) magyarázott, mint a' mely a' legtökéletesebb hármóniát teszi. Erről van emlékezet *Aurei carminis vers.* 50. a' midőnn e' mondódik: *Ναὶ μὰ τὸν ἀμετέρα Ψυχῇ παραδόντα τετραχτυν, Παγὰν ζῆνα φαστεως.* *Per cum juro, qui nobis dedit, tradidit, quaternarium numerum, fontem perpetuae vel immortalis naturae;* melynek vagy ez az értelme: esküszöm arra, a' ki nekünk a' τετραχτυς, az az, a' lelket adta, és így az Istenre; ki az egész természetet lelkesíti, mint világnak lelke, *anima mundi*: vagy pedig a' Παράδωκ-onn, tanítót kell érteni, *qui tradit*, id est *docet*; és így magát Pythagorást; úgyhogy az említett versnek ez az értelme: Esküszöm arra, a' ki a' mi lelkünket megtanította a' τετραχτυςra, mely az egész természetnek kútfeje; az az, Pythagorásra. Mert, hogy Pythagorás eránt, rendkívül való tisztelettel viseltettek az ő tanítványai, bizonyos. Nem csak azt mondták tudnillik ha valamit erősíteni akartak: *αὐτὸς ἔφα, ipse dixit*, az az, Pythagorás; hanem a' mint *Hierocles* és *Jamblichus* megjegyzik, esküdtek is Pythagorásra. Egyébaránt, a' világ lételet, miképpenn magyarázta Pythagorás a' számokból? nem tudhatni: hanem a' bizonyos, hogy ő is színte úgy, mint *Anaximander* Pantheistavolt; és azt tartotta, hogy minden dolgok az Istenből folytak ki, vagy, *emanáltak*. Ugyan ezenn az okonn a' Világról azt tartotta; hogy az él, sőt hogy lélekzetet is ve.

eszen: az emberi lélekről pedig, hogy az egy testből másba költözik (*μετεμύχσις*); és hogy maga ez az általköltözés, vagy ántetésül, vagy jutalmúl szolgál a' léleknek; úgyhogy ha valaki, a' mint Horatius mondja Epist. L. II. ep. 2 v. 26. *Vixisset nis immundus, et amica luto sus*: annak halála után ilyen állapotba ment által.

§. 88.

A' Pythagorás követői közzé számlálnak: az ő leánya, vagy, mások szerint felesége, *Theano*, és az ő fia *Telauges* és *Pytharchus*, kik a' Pythagorás halála után iskolát állítottak fel. Nevezetesebb követői mindazáltal Pythagorásnak ezek voltak:

1. *ALCMAEON*, Crotonból, ki az orvosi tudomány eránt való érdemeiről híressé lett.

2. *OCELLUS LUCANUS*, a' ki így hazájáról neveztetik. Élt 496. észendővel Kr. Űr. szül. előtt; és magát Pythagorást halgatta. Néki tulajdonítottatik e' következő titulusú könyv: *Περὶ τῆς τῆς φύσεως, de universi natura*: de a' mely vagy egészszenn másé: vagy igen nagyra van vesztegetve. Vagynak mindazáltal szép és esméretre méltó dolgok benne.

3. *EMPEDOCLES*, Agrigentumból. Élt 441. észendővel Kr. Űr. szül. előtt. A' philosophiát poétice adta elő. Némely versei megmaradtak. Lásd *Henrici Steph. Poëta Philosophica*. A. 1573. 8. Ez azt állította,

ta, hogy az első, és öröktől fogva való materiából, *attractio* és *repulsio* által fejlődtek ki, és választottak el egymástól, a' négy elementumok; és midőnn osztán ezek különkülön kezdtek munkálódni: történetből egygyesülvénn, úgy lettek a' különbözőkülömbféle testek a' természetbenn, sőt még az állatok is. E' szerint, ő is *Pantheismust* és *Emanatiót* hitt: de úgy látfzik, az *anima mundi* nélkül. A' lélekről azt állította: hogy örökké fog tartani; és annak tulajdonságait sokkal jobban kinyomozta, mint az előtte valók; 's az által a' *scientifica Psychologiának* fundamentumát vetette meg. A' mire Horatius az *Ars poetica* véginn v. 463. sqq. tzelez; hogy Empedocles az égbe ragadtatottnak kívánván tartatni, az Aetnába ugrott.

*Deus immortalis haberi*

*Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Aetnam*

*Influit;*

de a' paputtsát kivetvénn az Aetna, kitódódott, hogy hová lett Empedocles: az nem egyebet tehet, hanem, hogy ő kívánta volna az Aetna természetét kinyomozni, de éppenn oly szerentsétlenül járt, mint Plinius Maior a' Vesúviussal.

4. *TIMAEUS LOCURUS*, Nagy Görög Országból. Elt mintegy 400. éltendővel Kr. Ur. szül. előtt. Cicero *de finibus bonorum et malorum* L. V. cap. 29. azt mondja felőle, hogy Plátó halgatta, a' minthogy egy Dialogusát, *Timaeusnak* is nevezte. Az is mondódik, hogy ez a' Dialogus *Timaeusnak* Dorusi Dialectusonn készült. Πίρι Ψυχῆς κόσμος

α) φουρεως nevű könyvéből vétetett volna. És ezért tette azt Proclus az említett Dialogusra írt magyarázatjának eleibe. E méltó kétség lehet róla, igazán Ti-macuse é ez a munka?

5. A<sup>2</sup> Tarentumi *ARCHYTAS* is a<sup>2</sup> Pythagoreusok között való volt. Lásd feljebb a<sup>2</sup> Mathematicusok között §. 72.

**JEGYZÉS.** Későbbenn, úgymint hatvan éztendővel Kr. Ur. szül. után, a<sup>2</sup> Cappadociából, nevezetesen Tyanából való *Apollonius (Apollonius Tyanensis)* kezdte a<sup>2</sup> Pythagorás sok részenn megvélztegetett systemáját megújítani, természeteti vonattatása lévén a<sup>2</sup> homályos és titkos philosophálásra. E<sup>2</sup> végre Napkeletet, és még Indiát is bójárta, hogy a<sup>2</sup> titkos böltsességek bírásajuthatna: és onnan vizslatéryenn, mint hitető, tudatévőnek is akart láttatni. Leírja az ő életét *Julianus Philostratus*, kit lásd fellyebb §. 34. a<sup>2</sup> philosophák között. Továbbá rendkívül való tsudálóiboltak Pythagorásnak 1. *Porphyrus*, a<sup>2</sup> ki a<sup>2</sup> III. századbaun 270. táján élt. Phoeniciából, nevezetesen Tyrusból való lévén: igaz neve Syrus, melyvenn: *Malchus*; mely annyit tézen, mint *Királyi*. De ez görögül Πορφυρεος-nak mondódott, mely tulajdonképpenn *purpureus-t*, és minthogy a<sup>2</sup> *ársony* Királyi ruha volt, *Királyit* is tézen. Írt *Περὶ ἀποχῆς ἐν ψυχῶν*, de *abstinentia a carne*, melyet Pythagorás tanított. Ezenkívül, leírta a<sup>2</sup> Pythagorás életét. 2. Hasonlóképpen tselekedett *Jamblichus*, *Porphyrus* tanítványa, *Coesyria*-ból, nevezetesen Chalcishól, 320. éztendővel Kr. Ur. szül. előtt. Úgy látszik, tsak a<sup>2</sup> tanítója tiszteletére vette fel ezt a<sup>2</sup> nevet; mert *Malchus*, és *Jamblich*, melyből lett a<sup>2</sup> *Jamblich*, tsak formájokra nézve különböző szók egymástól. Mind ez, mind a<sup>2</sup> másik azonn igyekeztek: hogy Pythagorást,

mint Antisophistát, a' Krisztusnak tennék ellené-  
be: és ezért sok hitelt nem érdemlő dolgokat tu-  
lajdonítottak néki.

§. 89.

A' Pythagorás Philosophiájának mint-  
egy leányának tartatik a' *Septa Eleatica*,  
mivelhogy ennek szerzője *Xenophanes*, mint-  
egy 500. éltendővel Kr. Ur. ízü. előtt a'  
Pythagorás fiának *Telauges*nek tanítván-  
nya volt. Az *Eleatica* nevet vette Nagy  
Görög Országának, *Elea* vagy, a' mint Ci-  
cero idejében a' Romaiak mondták, *Velia*  
nevű Városától, mely a' Pythagorás tör-  
vénnye által igen virágzó állapotbann volt.  
Még ifjúkorábann t. i. a' Persa járom alatt  
lévő Jóniából, nevezetesen, Colophonból,  
ide vette magát, és itt lakott: és ezért ra-  
gadt az ő általa felállított oskolára az  
*Eleatica* név. A' mi által a' *Xenophanes*  
systemája minden eddig említett systemák-  
tól megkülömböztetődik; ezekbenn áll: A'  
természeti dolgokról való vizsgálódásibann,  
fundamentomúl ezt a' propositiot tette:  
*Minden valami van, egy; az az, az egész*  
*Universum oly szorossann vagyon egybe-*  
*köttetve, hogy ha annak részei változnak*  
*is, az egész mindenkor ugyan azon marad.*  
Továbbá, minden megtörténő változások  
az ő magvokbann öröktőlfogva megváltak;  
és így nem akkor lesznek, a' mikor észre-  
vevődnek. Minden új test, mely származ-  
ni láttatik, már az előtt sokkal megvölt  
magból vagy bimbóból fejtődik ki. A' mi  
a' Speculativa Philosophiát illeti: abbann  
közönségesenn kiterjedő, tiszta, és a priori  
lé-

lévő principiumokból ő kezdte legelőször  
venni erősségeit; a' midőnn a' legfőbb tö-  
kéletesség conceptusából hozta ki az Isten  
egységét; vagy, hogy az Isten egy. Még-  
tovább ment azután ezenn az úton az ő  
tanítványa az *Eleai Parmenides*, a' ki  
mintegy 460. esztendővel élt Kr. Ur. szül.  
előtt. Mert ez, érzékenység vagy tapasz-  
talás alá nem eső, *intellectualis* vagy *in-*  
*telligibilis* világot vett fel, az Isteni érte-  
lembenn; és ezt, valamint minden Reprae-  
sentatioit is az Isteni értelemnek, minden-  
dő nélkül valónak, minden részeibenn egy-  
nek, öröknek, és változhatatlannak mon-  
dotta. Ennek ellenébetette az érezhető  
vagy tapasztalható világot, *mundum sensi-*  
*bilem*; a' mely szüntelen változik, a' mely-  
benn egyedül a' származás, és megszűnés  
uralkodik, ugyan azért semmi tapasztalást  
bizonyosnak, vagy, igazánn lévőnek *Ens-*  
nek mondani nem lehet: hanem ilyennek  
csak az *Ideákat* tarthatni, mellyek nem  
származnak: hanem öröktől fogva változ-  
hatatlanul voltak, vagynak, és lesznek.  
E' szerint, az úgy nevezett *Idealismus*ra,  
már Parmenides mintegy újjal mutatott;  
ki előtt a' több Philosophusok mind vastag  
*materialismus*-t hittek. — Parmenidesnek  
nagy híré tanítványa volt az *Eleai Zeno*,  
(*Zeno Eleates*) 450. esztendővel Kr. Ur.  
szül. előtt. Ennek systemája a' *Parmeni-*  
*desével* és *Xenophanesével* nagy részént  
megegyez. A' legfőbb Valóságnak örök-  
től fogva való lételt, mindenhatóságot,  
és egységet tulajdonított. A' *Dialecti-*  
*cának* (mely mesterség abbann allott, hogy  
a' legvisszatetszőbb dolgok mellett is tud-  
jon

jon erősségekkel hartzolni valaki, és ugyan azon dólgot mind óltalmazni, mind ostromlani), találójának tartatik. És, ez által, practice mutatván meg, hogy a' micsméretünk nem minden részben tökéletes és bizonyos: a' *Scepticismus*ra is ugyan, de egyzersmind a' philosophicum systemáknak megtisztítására, és erősebb lábra való állítására is okot szolgáltatott. Ugyan ennek tulajdoníttatik az is, hogy több világot allított egynél; és tagadta, hogy *Spátium* volna. Másik tanítványa Parmenidesnek *Melissus* volt, Samusból, ki a' Tanítójával egyenlő módon gondolkodott: ez egyben különböztetvén meg magát, hogy az *Universumot* véghetetlennek 's változhatatlannak tartotta; és, hogy a' Világon semmi nem származhatik, sem el nem vész; hanem csak nekünk tetszik úgy. Hogy az *Universum* érezne és gondolkodó tehetséggel bírna, tagadta: de egyzersmind azt is, hogy volna valami, a' mi az *Isten* nevet megérdemlené. Így tehát *Melissus* mind Parmenidesnél, mind az újjabb időkben élt *Spinozánál* megszzeb ment. Ezen utolsó értelmet még nyilvánbann kellett tanítani a' *Melósból*, az az; Aegaeum tengeren fekvő szigetből való *Diagorásnak* (*Diagoras Melius*); mint-hogy nyilván arról hagyódott neve emlékezetben, hogy *Atheus* volt, és hogy Atheismusáért el kellett néki *Athenaiból* szökni; midőnn annak, ki őtet megölné, egy, a' ki pedig életben kézbenn adná, két talentum ígérődött. Ki volt a' Diagorás tanítója? vagy mellyik philosophica iskolából került? nem tudatik.

## §. 90.

Az Ephesusból való *Heraclitus*, az Eleaticus Philosophusok utána legalkalmasabbann említődhetik, annyival inkább, minthogy némelyektől Xenophanes halgatójának mondatik; noha az is bizonyos, hogy őtet Xenophanes követőjének nem lehet mondani. Mert maga gondolkodott, 's a' maga útján ment: hanem, igen egy időre esnek, és a' Methodussok között is van néminémű hasonlatosság. A' mit róla mondanak, hogy szüntelen sírt volna az emberek nyomorúlt vóltánn, nem egyéb iskolai költeménynél; melyre komorsága adott alkalmatosságot. Első, és egygyetlenegy elementumnak a' tüzet tartotta, és azt állította, hogy minden dologok annak eltávozásából, megsűrűdéséből vagy megritkulásából eredtek. Az értelmes valóságok származását pedig, azokból a' tüzes substantiákból gondolta, mellyek gőzölgés által mentek fel a' levegőégbe. Egyébaránt ezeket állította:

1. *ἐκ εἶναι, ἀλλὰ γίνεσθαι τὰ πράγματα;* hogy semmiről nem lehet azt mondani, hogy van valósággal, hanem csak hogy *léfzen*, vagy, *származik*, vagy, hogy minden dologok szüntelen való folyásbann (*in perpetuo fluxu*) vagynak, valamint a' folyó víz más akkor mikor belémegek, más vólt minekelőtte belémentem.

2. Hogy a' természetbenn, minden, ellenkező erők által megy végbe: vagy, hogy a' dologok között szüntelen való hartz  
(pu-



( *pugna*, *εναντιοτης*, vagy, *εναντιεστρεφτη* )  
 vagyon. Ezt Hippocrates, a' ki Heracli-  
 tust követte, a' philosophálásbann két egy-  
 másra nagy lambda ( $\Lambda$ ) formánn fekvő ge-  
 rendáknak példájával világosítja, mellyek  
 egymást egyenlőképpenn nyomják, és ezen  
 egyforma ellenkező erő által állanak fenn.  
 Az ilyen ellenkező *nisus*, azt mondja He-  
 raclitus, az egész természetbenn uralkodik.

3. Hogy magvakkal, vagy; *stamenek*  
 kel tele az egész világ; mellyek a' szün-  
 ten való mozgás által, midőnn az ő tulaj-  
 don és természettel nékik rendeltetett he-  
 lyekre akadnak, származást okoznak. Ez  
 egy szóval *Παρασκευα*-nak hívattatik: mel-  
 lyel bizonyos tekintetbenn a' mai Physicu-  
 sok is élnek; a' plántáknak sokszor el nem  
 gondolható helyekenn való hővésének ma-  
 gyarázásábann.

4. A' világi dölgek bann szoros ren-  
 det, és egybeköttetést (*νοηστ*) látván  
 Heraclitus: azt magából a' dölgek termé-  
 szetéből magyarázta; és így minden törté-  
 neteket szükségesképpenn valóknak tartott:  
 vagy *fdtumot* esmert. És ez által a' Deter-  
 minismusra nyitván út: alkalmatosságot  
 adott a' Philosophusoknak az *emberi sza-  
 badságról* való vizsgálódásra. Mindazáltal,  
 egész világossággal a' Heraclitus systemá-  
 ját előadni nem lehet: mivel azt ő maga is  
 talám önként oly homályosan adta elő,  
 hogy azért *σκοτεινος*-nak, *obscurus*-nak ne-  
 veztetett. Annyibann, a' mennyibenn lehe-  
 tetlennek tartotta, hogy a' *phacomeno-*  
 nok-

neknek tsalhatatlan esméretére juthasson az ember: *Idealista* volt; a' mennyibenn pedig magát az Istent is tűznek tartotta, és mindent tűzből származottnak mondott: *Pantheista* volt. A' Heraclitus systemáját vette fel, a' mint már illetődött a' *Cos* fizikai *Hippocrates*; (*Hippocrates Cous*), a' ki mint Orvos halhatatlan hírt nevet szerzett magának. Élt Kr. Ur. szül. előtt mintegy 428. esztendővel. A' mi őtet minden régi Philosophusoktól megkülömbözteti, ez: hogy minden állatok testének formálódását, mechanikai törvényekből igyekezett magyarázni.

§. 91.

**LEUCIPPUS**, kinek hazája bizonytalan, mivel némellyek *Abderából*, és így *Thraciából*, mások pedig *Eleából* valónak mondják; mintegy 430. esztendővel Kr. Ur. szül. előtt egészízen új systemát állított fel a' Philosophiában; noha igen hihető hogy arra őtet a' Parmenides Principiumi vezették. Elakarván tudnillik mind azt, valami az Idealismusban botrányoztató, árítani, 's igyekezevén az Eleatica Sectának hihetőbbnek látszó értelmeit; azzal, mit az érző eszközök és tapasztalás tapasztalatlanak mutatnak, megegygeztetni: két principiumot vett fel, úgymint: a' éghetetlen ürességet, *vacuum infinitum*; s az atomusokat, mellyek abban a' vákuumban mozognak és a' történetből való összeütközés által érző testeket formálnak, mely testeknek különböző volta osztán nem egyébtől; hanem az atomusoknak külön-

lömbozó formájától; és azoknak 's a' vacuumnak mindenik testbenn különböző mennyiségétől függ. Az *Atomusok*on pedig *Leucippus* értette, a' legelső, és részekre oszthatatlan testeket (*ex a priv. et Τεμν seco*) mellyek öröktől fogva mozgásban voltak. Illyen atomusokból állónak tartotta a' lelket is, csak ezt a' meghatározást téve hozzá, hogy az efféle atomusok gömböjűk, és tűzi természetűek, mellyek a' lélekzet által tartatnak mozgásban: a' megszűnévén következik a' halál. E' szerint *Leucippus*, *Materialista* Philosophus volt; úgymint a' ki valami *anima mundi* formáról, vagy, valami fő és mindeneket elrendelő Valóságról tudni sem akart. Egyébaránt, a' tapasztalás által szerzett repraesentációknak valóságot, és fealitást tulajdonított, és ő épített azokra legelőszőr *Philosophicum systemát*. *Moralis Philosophiájában* legfőbb jónak az *σωφροσυνα*-t, vagy, a' lélek tsendességét esemerte: az igazság, és igazságtalanság között való különbséget pedig csak *conventio* szerint valónak, vagy, egyedül az emberek megegyezésétől, és a' polgári társaság törvényeitől függő dolognak tartotta.

*Leucippust* a' *Philosophálás módjában* követte az ő tanítványa *DEMOCRITUS*, *Abderából*. Élt Kr. Úr. szül. előtt 400. és egynehány esztendővel. Sok utazási után a' hazájában telepedvénn meg, egyedül a' *Philosophiához* látott. Hogy szüntelen nevetett volna, és hogy az *Abderaiak* oly vélekedésben lévén felőle, hogy elment

az

z efze; Hippocratest hívták volna gyógyítására, és ez beszélvén vele, azt ítélte volna, hogy Democritusnak több efze van, mint az egész Abderának: tsupa költemény. De azért ez által az Abderaiak boldonsága szinte példabeszéddé lett. A' Theocippus systemáját igyekezett jobban rendezveállóvá tenni *Democritus*; kitöldvannak híjánosságait. Különösen, az ember esméret bizonyosságáról való tudomány körül hasznosan forgolódott. A' lélekről volt az értelme; hogy az nem csak tűzöl, hanem más elementumokból is áll; nevezetesen, minden érzésnek különös elementum felel meg; a' testnek elromlásával pedig a' lélek is oda lefűsz. Az Istenségről mitsoda gondolkodása volt? nem világos. Ugy látzik mindazáltal, hogy ezt nem vetette meg; sőt azonn igyekezett, hogy a' Philosophiát a' nép vallásával megegyeztesse. A' józan értelmet, hogy a' helyesen való gondolkozást, elég-egyesnek tartotta az igazlágnak megítéléséhez, és átaljában bizonyos esméretnek csak azt mondotta: a' mi ezenn fundálódik. A' tapasztalásból vett esméretet pedig, csak éz szerint tartotta bizonyosnak.

§. 92.

A' Philosophiának egyedül való hazája és lakó helye a' Görögök között a' Peloponnesus idejéig, tsupán Kis Asia, és Alsó Italia, vagy, az úgy nevezett Nagy Görögország volt. Mind addig a' Philosophusok szerteéllyel különböző helyekenn lakván: egymásnak ösztönére, 's mintegy

köszörfülésére nem lehettek. De már Pericles alatt, *Athenae*be kezdvénn szivárogni a' Philosophusok, és azután darab ideig egyedül ez a' Város lévén fészkek: szükségessé képpenn kevés idő alatt rendkívül való nevedése lett a' Philosophiának; annyival inkább, mivel ezen Városnak akkor állapotja olyan volt, melynél alkalmasabbat erre a' végre kívánni se lehetett. Mert *Athenae* a' *Pisistratidák* kiűzöttetés után, nem csak telles szabadságban élt, hanem mind azokkal a' jókkal is bírt, mellyek az elmének élesztésére, 's annak tehetségeinek kifejtgetésére szolgálnak. Már a' Persiai első hadakozásban való szerentse által kezdett jobb rendenn lenni az *Athenai*ek dólga; a' második Persiai hadban pedig, egyedül való által, mazói lévén egész Görög Ország szabadságának, nem csak gazdagságok szerfelett megnevedett, és a' tengeren való uralkodás kezekbe esett: hanem egész Görög Ország előtt oly nagy tekintetek volt, hogy annak nagyobb részének törvényeket szabtak. Mind ezeknek ez a' következése lett: hogy Görög Orzágnak minden részeiből mindenfelől, *Athenae*be szállingóztak az emberek: valakik vagy tudományok, vagy kézi mesterségek által reménylheték boldogulásokat. E' Izulte csak hamar azt a' pallérozódást *Athenae*benn, melyhez hasonlóval eddig, egy Város sem ditsekedhetik. Mint *Democratica Respublica*bann az ékesennszállás lévén az az eszköz, mellyel, a' maga hatalmát jól érző 's abban bízakodó nép, igazgatódhatott: a' *Philosophiának* is nem egyéb hanem egyedül az

éke-

ékesennszóllás nyithatott útat először *Athenae*-benn: tsak annyibann találván az először kedvességet, a' mennyibenn az ékesennszóllásra hasznosnak ítéltetett. Mindazáltal más részben is tsak hamar kezdett megismerődni a' *Philosophia* haszna: úgy-hogy már, tulajdon betsi és érdeme által, vagy, magábann is fennálhatott *Athenae*-benn. És ekkor lett annak szemlátomást való nevedése. A' legnagyobb elmék vételkedtek egymással annak nagyobb tökéletességre való vivésében. A' régi systemák, mellyek már feledékenységre is kezdtek menni, előrevődtek, megvissgáltattak, megigazítottak, és számtalan újonnan talált dologokkal bővítették. Egy szóval *Athenae*, mintegy tulajdon fészke, iskolája, és gyakorló helye volt a' *Philosophusok*nak: melybenn az emberi elme, tsudálkozásra méltó sebességgel, tsaknem addig emelkedett, a' meddig véges embereknek emelkedni lehet.

A' *Philosophiát* *Athenae*-be legelőször *Anaxagorás* vitte. Lásd fellyebb a' 86-dik §-bann: de onnan a' tudatlanság és babona őtet kiűzte. Ekkor sarjúztak ki mintegy (450. elztendő táján Kr. Űr. születése előtt) az úgy nevezetett *Sophisták* *Athenae*-benn, kik az Eleai Zenónak követői voltak a' *Dialecticá*-bann. Hogy ezek tudatlan emberek lettek volna: nem monhatni; sőt bizonyos, hogy az akkori iűőhöz képest elég szélesenn terjedő esméretek volt, mind a' *Mathesis*-benn, mind a' *Physicá*-bann, és *Astronomiá*-bann, mellyeket tanítottak is. A' nyelv természetéről, a' stilus-

lusról, annak ékességéről, hármóniájáról, ők kezdtek először vi'sgálódni: sok hasznos esméreteknek, mellyek addig az ideig tsupán gyakorlás vagy *praxis* által terjesztődtek, ők kezdtek *Theoriáját* tsinálni: mint szintén a' *Mordnak* is; mellyet az akkor élők és még az ő ellenségeik is nagyra betsültek. Ebből lehet megmagyarázni, hogy ő nekik közönségesen igen nagy tekintetek vólt, és az ő tanításokért igen gazdagonn fizettek. De ezen érdemeik mellett tagadhatatlan, hogy sokképpenn ártalmas emberek vóltak a' *Sophisták*. Az ő disputálásbeli vízketegségek, mely őket arra vitte, hogy a' légképtelenebb dolgokat igyekeztek demonstrálni; az azonó való mesterkedés, hogy akármely vakmerő állításaik mellett győzhetetlenek légyenek; az ebből következett nevetséges kevélység; a' magok hasznának illetlen keresése; a' külső fényenn való kapkodás; és a' valósnak elmellőzése: lehetetlen vólt, hogy az ő tanítványaikat, 's azok által a' köz népet is meg ne vesztégessék, és el ne rontsák; a' tudományok előmenetelét meg ne akadályoztassák, azoknak érdemét és betsit el ne vegyék; egy szóval, hogy közönséges kárt és romlást ne okozzanak. Az ő fő principiumaik, ha ugyan nálók olyanokat keresni lehet, általában vévődvén, sokat hasonlítottak a' későbbi *Scepticusok* principiumihoz: noha semmi systemához nem ragaszkodtak, úgy mondatott *Philosophusi* Oskolájok sem vólt, és egymással tsupán abbann egygyeztek meg; hogy a' *Dialecticai* mesterséget mind egyformán állták. Az ilyen *Sophisták*



ták között nevezetesebbek ezek voltak: az *Abderai Protagorás*, a' ki σοφία - nak és λόγος - nak neveztetett; a' *Leontiumból*, és így, *Siciliából* való *Gorgiás*; és az *Éli-i Hippiás*; a' *Ceosi* vagy, *Ceai* ( *Aegaeum* tengerenn lévő szigetből való ) *Prodicus* 's a t.

§. 93.

A' *Sophisták* okoskodásinak hijábavalóságát a' Nagy SOCRATES esmertette meg az *Athenaeiekkal*. Élt *Athenae*benn, az ő hazájában, mintegy 422. esztendővel Kr. Ur. Izül. előtt; és, a' mint Ciceró szól *Quaest. Tuscul. L. V. c. 4.* „ *primus Philosophiam deprecavit e coelo, et in urbibus collocavit, et in domus etiam introduxit, et eoegit de vita et moribus, rebusque bonis et malis quaerere* “. Nem tanított bizonyos időbenn, bizonyos helyenn, és bizonyos halgatókat: hanem mindenütt, valahol embereket talált. Nem is hofszas, és mesterséges okoskodások, hanem kérdések által tanított; magokból a' feleletekből formálván új kérdéseket, és úgy sürgetvén a' dólgot, hogy az magában kiérklődött, és a' vele beszélgető, mind hibáját észrevelte, mind az igazságról meggyőződött. Ez a' mód máig is ő róla *Methodus Socraticának* hívatatik. Az ő tanítványai, kik az ő systemáját hűségesen követték, és abban semmit nem változtattak, ezek voltak:

1. *XENOPHON*, kit láss a' *Historikusok* között, §. 41. a' 3-dik szám alatt.

O 3

2. *AES-*



2. *AESCHINES*, *Athenaeből*; a' ki minekutánna Socrates, mint Atheus, és a' Ifjúságnak megvesztegetője, a' *Melitus* és *Anytus* hamis vádolására, 72. esztendőskorában mérgezésre büntetett: a' Siciliái Tyrannushoz, Dionysinshoz ment; annak kiűzöttetése után pedig vizfzátér *Athenaebé*, és *Plátótól* 's *Aristippustól* való féltében titkon tanított. Vagynak három *Dialogusi* a' Virtusról, a' Gazdagságról, a' Halálról. *Edidit Fischer Lips. 1788*

3. *CEBES*, *Thebaeből*; kinek tulajdonítatik a' *Πρωξ* nevű *Dialogus*, mely benn az emberi élet menetele adódik elő, noha azt sokan későbbinek tartják.

A' kik pedig a' Socrates systémájában változást tettek, és ahoz a' magokéból sokat töldottak, ezek:

1. *ARISTIPPUS*, *Cyrenéből*, a' *Cyrenaica Sectának* szerzője, mely a' gyönyörűséget tartotta legfőbb jónak.

2. *EUCLIDES*, *Megarából*; a' *Megarica Sectának* szerzője; mely inkább a' Sophisták disputatioit és veszekedését követte, mint Socratest: a' honnan *Eristica Sectának* is neveztetik.

3. *PHAEDO*, *Elisből*; az *Eliaca Secta* szerzője, kit követett az *Eretriai Meganedemus* is; kiknek philosophálások hasonlóképpenn *dialecticálásbann* állott.

4. *AN*

4. *ANTISTHENES*, *Athenaeből*; a' ki, még *Socrates* életébenn, *Cynosarges* nevű *Athenaei* *Gymnasiumbann* tanított, a' honnan az ő tőle felállított *Secta*, *Cynicának* neveztetett. Az ő *systemája* egyébaránt megegyezett volna a' *Socratesével*: hanem hogy azt módnélkül, és túl a' rendinn is követte: a' honnan *Plátótól* *μωρομενος* (*furens*) *Socratesnek* neveztetett. Főképpen az *αυταρκεια*-t sürgette, mely minden világi dolgoknak, még a' tudományoknak és mesterségeknek is megvetésébenn állott, csak az egy *Philosophiát* vévén ki. Ezt követte a' *Sinopei Diogenes* a' ki Nagy Sándor idejébenn, mintegy 335. elztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt.

5. *PLATO*, *Athenaeből*. *Philosophusok* *Istenének* hívatatott, *Cic. de Nat. L. II. c. 12.* A' *Socrates* *systemáját* nem tisztánn adta elő, sokat tulajdonítván *Socratesnek*, a' mit soha nem tanított. *Academia* nevű *Gymnasiumbann* tanítván, az őtet követők *Academicus Philosophusoknak* hívatattak. Igen szép stilussal írt: de *Dialogusokbann*. És ezért nehéz kitanúlni az ő *systemáját*. *Socratis Apologia*, *Crito*, *Alcibiades*, *Phaedo*, és *Eutyphro* nevű *Dialogusibann*, a' *Socrates* tudományát ölthalmazza; *Theages*, *Erastae*, és *Theaetetus* nevűkbenn: az igaz *Philosophiáról* beszél: *Sophista*, *Eutydemus*, *Protagorás*, és *Hippiás Minor* *Dialogusi* által, a' *Sophisták* ellen hartzol: *Cratylus*, *Gorgias*, és *Io*, *Logicára*; *Philebus*, *Meno*, *Charmides*, *Laches*, *Lysis*, *Hipparchus*, (mint szintén a'

a' két Alcibiades is), Moralis Philosophia; *Menexenus*, *Politicus*, *Minos*, *de Republica*, *de Legibus*, és *Epinomis*, Politic. ra; végre *Timaeus*, *Critias*, *Parmenides*, *Symposium*, *Phaedrus*, és *Hippias Major*. Physicara és Metaphysicara tartozó Dialógusok. — Plató minden munkáinak legjobb kiadása: *Platonis quae exstant*. Bignon 1781. — 87. Voll. II. in 8. — Bézouté azoknak olvasására: *Platonis argumenta exposita et illustrata a Diet. Tiedemann* Bignon 1786, mely az említett kiadás IX. Tomusában is megvagyon. Leghasznosabb segítség pedig az olvasás elkezdésére: *Platonis Eutyphro*, *Apologia Socratis*, *Crito*, *Phaedo*. Recensuit, emendavit, explicavit Joan. Frid. Fischerus. Lips. 1783. in 8. mai

A' Plató követői három Classisra osztattak 1. Régi Academiára (*Academia vetus*), mely ő hozzá legjobban közelített. Ebből valók voltak: *Speusippus*, *Xenocrates*, *Potemon*, *Crantor*, és *Crates*. 2. Középső Academiára (*Academia Media*), melynek feje *Arcesilaus* volt; és 3. Új Academiára (*Academia Nova*), melyet *Carneades* kezdett. Ez a' Plató tudományától fellette igen eltávozván, *Philo* ismét a' Régi Platonica Philosophiát kezdte vizsgálhozni ki is Alexandriai tudós 'Sidó volt. Élt az I-ső században, 41. táján, a' midőn az Alexandriai 'Sidóktól követségbe is küldetett, Caligula Császárhoz, annak megengesztelésére; melyet egy különös munkájában leírt. A' Platonica Philosophiát, az Ó Testamentomi Szent Írás magyarázására fordítván, 's a' magyarázatban allegorizál

módot követvén: mind kettő, a' Ke-  
sztyének között is, közönségesse lett  
alexandriában,

A' *Platonicus Philosophusok* közzé  
ámálódhatik a' *Chaeroneia Plutarchus*  
, annyibann, a' mennyiben Platót min-  
en *Philosophusok* között legtöbbre betsül-  
t, és tsudálta: de a' mennyiben a' több  
*philosophusokat* sem vetette meg, sőt sok-  
szor azoknak értelmét követte, az *Eclecti-*  
*cusok* vagy szabad választással élők közzé  
tartozik, noha a' tulajdonképpenn úgymon-  
tatott *Eclectica Secta*, a' III-dik század  
keleinn, *Ammonius Saccas* által állott láb-  
ra. Ez a' *Secta*, tudományát, mely *Új*  
*Platonica Philosophiának*, és *Új Platonicum*  
*systemának* szokott neveztetni, a' Pythago-  
rás és Plató rofszül értett *Philosophiájá-*  
ból öntötte össze, melynek osztán a' The-  
oriáját, *Emanationról*, *Daemonokról*, titkos  
*Magiai erőkről* való principiumok tették;  
a' *Practica* része pedig a' *Magia* gyakor-  
lására való útmutatásbann állott. Ezt kö-  
vetették *Ammonius Saccas* után: *Plotinus*,  
*Porphyrus*, *Jamblichus*, *Julianus Aposta-*  
*ta*, és *Proclus*.

A' *Cynica Philosophiát* mérséklették a'  
*Stoicusok*, kiknek feje a' Cyprusból való  
*ZENO CITTIUS* volt, a' ki mintegy 277.  
előztendővel élt Kr. Ur. szül. előtt. Így ne-  
veztettek attól a' porticustól, melybenn ta-  
nított, és a' mely *σῶα*-nak hívatott.  
Ebből a' Sectából valók voltak: *Cleanthes*,  
*Chrysippus*, és *Panaetius*. Erről írt: *Epi-*  
*ctetus* az I-ső század véginn, vagy is, a'  
mi

mi sokkal hihetőbb, az ő tanítványa *Arianus*, az úgy nevezett *Enchiridionban* Gr. et Lat. cum Scholiis graecis et novis animadversionibus ed. Chr. G. Heyne. Varsaviae et Dresdae 1776. 8. min. Ide találunk a' *M. Aurelius Antoninus* Tsásza munkája is: *Τὸν ἐς ἑαυτὸν* L. 12. Lásd Köz. Hist. I. Rész. pag. 355.

## §. 94.

A' *Peripatetica* Philosophiának szerzője *ARISTOTELES*, Stagirából, Plátó tanítványa, Nagy Sándor Tanítója; a' *Lyceumbann* fel's alá járkálva tanított innen neveztettek az ő tanítványi *Peripateticusoknak* (a *Περιπατῶν circumambulare, obambulare*). Platótól sokakbann eltávolozott, és az egész Philosophiát olyan systemába vette, a' millyenbenn soha azelőtt nem vólt. Munkái:

I. *Logicara* tartozók: 1. *Κατηγοριαί* *Categoriae*, seu, *praedicamenta*; 2. *Περὶ ἑρμηνείας*, *de interpretatione*. 3. *Ἀναλυτικὰ, προτέρα καὶ ὕστερα*, két könyvekbenn 4. *Τοπικά*, *de locis, unde argumenta probabilia petuntur*, nyóltz könyvekbenn 5. *Περὶ σοφιστικῶν ἐλεγχῶν*, *de Sophisticis argumentationibus*, két könyvekbenn. Mind ezek egy szóval *Ὀργανον*-nak mondatnak.

II. *Physiedra*: 1. *φυσικῆς ἀκροασίας*, *Physicae auscultationis seu doctrinae naturalis*.



1. *Libri 8. Ez Physica Generalis.* 2. *Περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ κόσμου Libri IV.* 3. *Περὶ γενέσεως καὶ φθοράς, de generatione et corruptione Libri 2.* 4. *Μετεωρολογικῶν, de Meteoris, Libri 4.* 5. *Περὶ κόσμου de mundo; de ez bizonyosann nem övé.* 6. *Περὶ ψυχῆς, de anima Libri 3.* 7. *Tizenegy pró Tractatusok; Parva naturali név alatt.* 8. *Περὶ ζώων, Historiae de animalibus Libri X.* 9. *Περὶ ζώων γενέσεως, de generatione animalium Libri V.* 10. *Περὶ φυτῶν, de plantis Libri II.* De ezek gyanúsok. 11. *Περὶ χρωμάτων, de coloribus, és Περὶ ἀκουστών, de audibilibus, seu de his, quae sub auditum cadunt.* Némellyektől Theophrastusnak tulajdonítódnak. 12. *Θαυμασιῶν ἀκυσμάτων συναγωγή;* ez sem Aristotelesé; hanem a' munkáiból van öszveszedve.

III. *Metaphysicára: Τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, Metaphysicorum Libri XIV.*

IV. *Ethicára: 1. Ἠθικῶν Νικομαχείων, Ethicorum ad Nicomachum Libri X.* 2. *Ἠθικῶν μεγάλων, Magnorum Moraliū Libri II.* 3. *Ἠθικῶν Εὐδεμειῶν; Moraliū ad Eudemum Libri VII.* 4. *Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, de virtutibus et vitiis.* Fragmentumok, mellyek Stobaeusnál maradtak meg. Sokann idegen munkának tartják.

V. *Politicára. Πολιτικῶν, de Republica Libri VIII.* VI. *Oeco-*

VI. *Oeconamida*: *Οικονομικῶν*, de  
*rei familiaris Libri II.* Legjobbann kez-  
 te kiadni az Aristoteles munkáit *Bâle*  
*Biponti 1791. in 8. mai.* folytatódik.

A' *Lyceumbann*, Aristotelest *THEOPHRASTUS* az ő tanítványa váltotta fel.  
 Kr. Ur. szül. előtt 321-el. Nevezetes mu-  
 kája: *Ἡμεῖς χαρὰ τῆς*, *notationes M*  
*rum*; melyet 99. esztendő s korábbann írt.  
 A' több Aristotelicus Philosophusok ezek  
 1. *Aristoxenus*, a' ki magát Aristotele-  
 s halgatta. A' lélek felől úgy gondolkodott,  
 hogy az nem egyéb, hanem az element-  
 mok harmóniája; 2. *Dicaearchus*, Mess-  
 néből, Siciliábann. *Aristoxenunak* tanít-  
 ványa lévén; azzal a' lélekről, egy érte-  
 lembenn volt. 3. *Strato Lampsacusból*. Tanít-  
 nult *Theophrastustól*, kinek helyét is  
*Lyceumbann* ő töltötte be. 4. *Andronicus*  
*Rhodijs*, a' ki kezére kerítvén a' *Syl-*  
*Bibliothecájából* Aristoteles munkáit: azok-  
 nak Textusát a' hibáktól megtisztította,  
 jobb rendbe szedte, 's jegyzésekkel megv-  
 lágosította. 5. *Alexander Aphrodisiensis*  
 Élt a' III-dik század eleinn. 6. *Themistius*  
 Lásd §. 34. a' 12-dik szám alatt.

### §. 95.

Az *Epicurea Sectát* *EPICURUS* áll-  
 ította fel, a' ki *Athenae* mellett *Gargattus*  
 ből való volt, és mintegy 300. esztendőve  
 élt Kr. Ur. szül. előtt. Isteni gondviselés  
 nem hitt; a' Matheist megvetette; a' f-  
 jót a' gyönyörűségben helyhez tette, d-  
 hi

ihető, nem a' testnek, hanem a' léleknek  
 gyönyörűségében. Epicureus Philosophu-  
 soknak tartatnak: *Lucianus*, és *Diogenes*  
*Laërtius*. Ez utolsó, ki a' III-dik század  
 elején élt, írt *de vitis dogmatibus, et*  
*prophetis dogmatibus Philosophorum* tíz köny-  
 vet. A' hét elsőbenn beszél a' Joniai Os-  
 kolát, az tartozó Philosophusokról, a' 8-dik-  
 benn és 9-dikbenn a' Pythagoreusokról,  
 a' 10-dikbenn pedig Epicurusról.

## §. 96.

A' *Scepticus* Philosophusoknak feje  
*Pyrrho* volt Eleából, a' ki Nagy Sán-  
 tor idejében, mintegy 335. éfztendővel élt  
 Kr. Ur. szül. előtt. Ennek tudományát  
 Systemába szedte *Sextus Empiricus* a' II-  
 dik századbann, 190. táján, következő  
 cíttulussá munkájában: *Πυρρωνίων ὑποτι-  
 τωσεων ἡ σκεπτικῶν ὑπομνημάτων*, [*Pyrrho-  
 nian compendii, five commentariorum Sce-  
 pticorum*, L. 3. Írt más munkát is XI.  
 könyvekben a' Mathematicusok ellen; a'  
 mely név alatt mind azokat érti, kik vala-  
 mely tudományt, vagy mesterséget taníta-  
 nak. E' szerint az első könyvet a' Gram-  
 maticusok, a' másodikat a' Rhetorok, a'  
 harmadikat a' Geometrák, a' negyediket  
 az Arithmeticusok; az ötödiket az Astro-  
 logusok, a' hatodikat a' Mu'sikusok, a'  
 hetediket és nyolczadikat a' Logicusok,  
 a' kilentzediket és tizediket a' Physicusok,  
 a' tizenegyediket pedig az Erkölsitudó-  
 mány tanítói ellen intézte.



A' Scepticus név jönne ettől a' Görög szótól: *σχεπτισθαι*, *dispicere verumne sit an falsum?* és így eredete szerint roszízat nem jelent.

## X. AZ ORVOSOKRÓL.

### §. 97.

AZ ORVOSI tudománynak eredete igen régi. Míg az emberek együgyűen éltek kevéssel megelégedtek; kevesebb lévén a' nyavalya, az Orvosi Iszerekkel való élésre is kevesebb szükség volt. De valamint a' bujálkodás (*luxus*) kezdett erőt venni és terjedni: az Orvosi tudomány is mind jobban jobban megkívántatott. Mindazáltal, hogy igen lassan és későre kezdett az, igazán Tudományformát viselni: a' régi História bizonyítja. Sok ideig az utakra tették ki a' beteget, hogy az ott elmenők között a' ki mit tudna közölné a' beteggel. Szokásbann volt ez minden Napkeleti Nemzeteknél: de kivált az Egyiptomiaknál. És innen, nem fundamentum nélkül való gyanítás, hogy az Orvosi tudomány az Egyiptomiaknál állott lábra legelőszőlő. Ide láttatik mutatni Homerus is, a' midőn minden Egyiptomi embert Orvosnak mond Odys. L. IV. v. 231. sqq. *Ἰντρος δὲ ἑναος ἐπισάμενος περὶ πάντων Ἀνθρώπων. Medicus vero unusquisque* (i. e. Egy-

Aegyptiorum) *peritus supra omnes homines.* Idővel mindazáltal Egyiptombann, az Orvosi tudomány, egyedül a' Papok monopoliuma lett, kik azt titokbann tartották, és magok között kiménni nem engedték. Mitsoda nagy figyelmetességet fordítottak pedig az Egyiptomiak erre a' tudományra? onnan tesszik meg; hogy a' mint Herodotus megjegyzi, ő nálok minden nyavalya nemének külön Orvosa vólt. Így szól tudnillik Libr. II. n. 84. ἡ δὲ ἰατρικὴ κατὰ τὰς σφί δέδασαι. μῖψ νῦν ἕκαστος ἰατρὸς ἐστὶ, καὶ ἔ πλεόνων πάντα δ' ἰατρῶν ἐστὶ πλῆτα. οἱ μὲν γάρ, ὀφθαλμῶν, ἰητροὶ κατεξείασι· οἱ δὲ κεφαλῆς· οἱ δὲ, ὀδόντων· οἱ δὲ, κατὰ πῶν. οἱ δὲ τῶν αἰσθητῶν νῦν.

§. 98.

Az első Orvosi tudomány, tsak külső sebeknek 's külső nyavalyáknak gyógyításában állott, az az, nem egyéb vólt *Chirurgiánál*. Ennek gyakorlását tulajdonították a' Görögök minden ő régi Orvosaiknak: p. o. *Chironnak*, *Machaonnak*, *Podalyriusnak*, *Paeonnak*. Ide mutat az az ő szavok is, mellyel az orvoslást kitészik: *αἰσθηταί (fano, medeor)*; mely tulajdonképpenn annyit téfzen, mint: *acu farcio*, *five*, *acuto instrumento pungendo farcio*, *resarcio*; *partes corporis hiscentes*, *alia aliis modis*. E' szerint, midőnn valakinek belső nyavalyája lévén, rajta külső eszközökkel nem segíhettek: tsalárd eszközökhöz nyúltak, ráolvasván az ilyen betegre; mellyet mindazáltal a' veszedelmes sebek körül

rúl is tselekedtek. Ennek világos példáját már Homérusbann lehet látni; a' ki Odyss. Libr. XIX. v. 456. — 458. azt mondja: hogy midőnn Ulyssest a' vadászat közben a' vad disznó megsértette: a' vérét ilyen ráolvasással állították el:

ᾠτεῖλεν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιόχοιο  
Δῆσαν ἐπισαμένως· ἐπαοιδῆ δ' αἶμα κελαινὸν  
Ἔσχεον.

Nem külömbenn Pintharus, *Πινθαριος*. Od. 3. magával Aesculapiussal is, az Ervosok attyával, ilyen *incantation* ~~énekek~~ tet: Vesd öszve Catót de re rufica, 160.

99.

Az Egyiptomi orvoslás tudományát, a' Görögök közzé, legelőszőr *Ἀσκληπιος*, vagy, *Asclepius* vitte; kit a' Rómaiak *Aesculapius*nak mondtak. Ennek maradéki *Ἀσκληπιδαι*, mintegy örökség szerkeszték azt: maga pedig *Asclepius* vagy *Aesculapius* Isteni módra tiszteltetett.

**PYTHAGORAS** kezdvénn az *Asclepida*k keze közzül kivenni az Orvoslást: mindjárt jobbann bővült, nevedett, és sok babonaságtól megtisztult ez a' tudomány. *Alcmaeon*, az ő tanítványa, az *Anatomia*val is egybekötötte azt. Legnagyobb tökéletességre mindazáltal nem elébb, hanem *Hippocrates* által ment, a' ki Krisztus Urunk születése előtt mintegy 428. éfztendővel élt. Ez Corból, az Aegaeum tengerenn fekvő szigetből, és az *Asclepi-*

*pius* familiájából való vólt, igen sokat írt. Legnevezetesebb munkája: *Aphorismorum L. VII.* mely mind a' mai napig *Classicus*, és kézi könyv az Orvosoknál.

§. 100.

A' későbbenn élt nevezetesebb Görög Orvosok ezek vóltak:

1. *XENOCRATES*, Aphrodisusból; élt Tiberius Tsásfár alatt, 37. esztendő táján. Írt: *De alimento ex aquatilibus*.

2. *PEDANIUS DIOSCORIDES*, Anazarbából, Cilicia Városából. Élt 64. esztendővel Kr. Út. szül. után. Írt külömbkülömbféle munkákat, nevezetesen: 1. *Περὶ ὑλῆς ἰατρικῆς*, *De materia medica*, vagy, az Orvosi szerekről, L. 5. — 2. *De Alexipharmacis*, vagy, a' méreg ellen való orvosságokról, L. 2. — 3. *De Euporistis, sive, facile parabilibus medicamentis* L. 2: mely munka mindazáhal valamely Ifjabb Dioscoridesnek tulajdonítatik. Ez a' Dioscorides tartatik a' *Botanica* első szerzőjének a' Görögök között.

3. *ARETAEUS*, Cappadociából; élt az I-ső századbann. Sokann a' *Pneumaticus* Orvosok Sectájából valónak tartják, az az, olyannak, ki valamely Léleknek influxusából magyarázta mind az egészséget, mind a' nyavalyát. Vagynak munkái:

1. *De caussis et signis acutorum et diuturnorum morborum Libr. 4.*

P

2. *De*

2. *De curatione eorundem.* Mind két munka tsonka. /

4. *SORANUS*, Ephesusból; élt második század eleinn, Trajanus és Hadrianus idejében. Irt: *De fracturarum signis* vagy, a' megfázakadás jeleiről.

5. *CLAUDIUS GALENUS*, Pergamusból; élt a' második századbann, 169 táján. — Hippocrates után, második Orvos a' Régiek között. Mind a' Ppilosophica munkái, nevezetesen, a' Plató írásaira való Commentariusi: mind az Orvostudományra tartozók; igen betsesek. A' utolsó rendbéliek, a' Medicinának maj minden részeire kiterjednek.

6. *ALEXANDER TRALLIANUS* így neveztetett *Tralles* nevű Lydiai Várostól, mely hazája vólt. Élt a' hatodik századbann. Sokat utazott; meghólt Rómában 565. előtt, igen öreg korábann. Irt a' nyak- és székelybetegségekről; a' azokrak orvoslása módjáról, tizenkét könyvet; mel munkái, az ahoz értőktől igen nagyra becsültetik. Vagyon a' gilisztákról is és azoknak az emberi testből való kivetsztéséről egy levele.

7. *PAULUS AEGINETA* (Aegina-ból való); élt a' hetedik századbann meghólt 668. előtt. Az Orvosi tudománybann Epochát tsinált; igen alkalmasos Systemát írván arra hét könyvekbenn; melyek közzül a' hatodikbann a' Chirurgiát a' hetedikbenn pedig a' Bábamesterséget írt be.

béfoglalja; és ez utólsóra legelőszőr, különös gondot, és figyelmetességet ő fordított.

Kevésbé esmereteseek a' Görög Orvosok között: *Rufus Ephesus* ( I-ső század véginn ); *Oribasius*, Julianus Császár udvari Orvosa ( IV-dik századbann ); *Aëtius* ( V-dik század véginn ); *Palladius* ( VII-dik század véginn ); *Theophilus Protospatharius* ( VII-dik század eleinn ); *Nonus* ( X-dik századbann ); *Michael* vagy *M. Constantinus Psellus* ( született 1020-bann, megholt 1110-benn ); *Joan. Actuarius* ( XIV-dik századbann ) Constantzinápolybann, Császári Orvos. — Az Orvosi tudománynak nagyobb tökéletességre való menetelét nem kevésbé segítette az *Anatomia*, vagy az *emberbontzolás*. Legelőszőr gyakorlotta ezt a' Görögök között a' Ceosból való *Erasistratus* Aristoteles unokája, és a' Syriai Király I-ső Antigonus udvari Orvosa. Ugyan ő vette azt, valamint a' *Physiologiát* is Tudományformába.

### §. 101.

A' *Chemidhoz* a' Görög Orvosok nem tudtak. Legelső nyomát ezen tudománynak az Arabsoknál találhatni, kik azzal az Orvoslásbann hasznosann éltek. Az arany tsinálásnak tsalárd mestersége mindazáltal Görög Országba is bétsúfzott Egyiptomból; és ámbár az, Diocletianus alatt keményenn megtiltatott, 's minden afféle írások megégettettek: azután sem szűnt meg nagy divatjábann lenni a' Görögök

között, a' minthogy egy ilyen könyv máig is van Görög nyelvenn, melynek titulusa: *Περὶ χειροποιίας*. Írta ezt *Stephanus* nevű Orvos, ki némellyektől *Athenából*, másoktól pedig *Alexandriából* valónak mondatik. *Graece et Latine edid. notisque Criticis instruxit Chr. Godafredus Grüner. Jen. 1777. 4.*



## XI. A' PHYSICUSOKRÓL,

é s

### TERMÉSZETI HISTÓRIA ÍRÓKRÓL.



§. 102.

**A'** TERMÉSZETI dolgok körül való vi'sgálódást, szülte részszerint az emberekkel velek született kúrkászódásra való hajlandóság: részszerint a' szükség. Eleinte a' Poéták kezinn forgott, kik azt allegoriáik által érthetetlenné tették. A' Philosophusok kezire kerülvénn: kezdett apródonként érthetőbbé és világosabbá lenni; hisz azoknál sem vólt ment a' tévelygésektől. — Legelőszőr *Thales* kezdte azt az Allegoriáktól megtisztítani; *Anaximander* pedig közönségesen is tanította; és azután is a' Jóniai Oskolának a' természet vi'ssgálása fő foglalatossága vólt mind *Socrates*ig. Nem külömbenn *Pythagorás*, az *Eleai Oskola*, és az *Abderai Democritus*, haszonnal forgolódtak a' körül. *Socrates*,  
úgy

úgy látszott, keveset gondolt a' *Physicá-*val, mivel annak tanítói a' tzelt eltevéstvénn, haszontalan vi'sgálódásokba merültek; az ő tanítvánnyi pedig *Antisthenes*, és *Aristippus* egészszenn megvetették azt. Ellenbenn Plátónak *Timaeus* nevű könyvébenn, nyomos vi'sgálódásit találni. Végre *Aristoteles*, minden előtte valókat meghaladvann, olyan *Systemát* állított fel a' *Physicábann*, mely sok századok alatt tökéletesnek tartatott.

§. 103.

A *Természeti Históriát* hasonlóképpenn *Aristoteles* szedte rendbe legelőszsör. Ezt követte 323. elztendővel Kr. Ur. szük előtt az ő tanítvánnya *Theophrastus* a' *Plánták Históriájábann*, mely tíz könyvekből állott; de tsak a' tizediknek eleje maradt meg. Ide tartozik a' *Plánták okairól* való munkája is nyóltz könyvekbenn; de a' melyből a' két utólsó könyv nints meg. Nem külömbenn a' mit a' *könyvekről* írt.

Azutánn a' *Természeti História* helyét, tsudálkozást és bámúlást szerző *Históriák* foglalták el. Így *Carystius* (a' ki ezen nevét a' Hazájától *Carystus*tól, Euboea Városától vette), *Ptolemaeus Philadelphus* alatt, írt *ισοριων παραδοξων συναγωγην*. Hihető hogy a' *Περι θαυμασιων αντισματαων*. (*de mirabilibus auscultationibus*), titulusú munka is, noha *Aristoteles* neve alatt van, ezen időbenn íródott. Ezen módot követék a' későbbi *Természeti História* írók is, mint; *Apollonius Dyscolus*, a' II-dik század.



zadbann, Hadrianus, és Antoninus Tsászárok alatt; *Phlegon Trallianus* szinte azon időbenn, és *Claudius Aelianus* a' III-dik század eleinn, az állatok Históriájábann ( *Περὶ ζῴων*, vagy, *Περὶ ζῴων ἰστορίας* ), mely 17. könyvből áll, és jobbadánn Aristotelesből van öfzveszedve. Kiadta *Schneider* Lips. 1784. in 8. Lásd Aelianus életét oda fellyebb a' *Historicusok* között.

## §. 104.

Az *Oeconomidról* is, vagy *Gazdaságról*, igen sokann írtak a' Görögök közzül. Lásd, *Varro de re rustica Libr. I. cap. 1. Plin. Hist. Nat. Libr. VIII. 12. 14. Phot. Biblioth. Cod. 163.* Mindazáltal azoknak az Íróknak tsak neveiket is alig tudjuk. Némely munkáiknak summája megmaradt azon collectiobann mellyet VII-dik *Constantinus*, Napkeleti Tsászárr, a' mint hihető, *Cassianus Bassus* által készíttetett, és a' melybenn fundamentomúl, a' III-dik századbann élt, és Berytusból való *Vindonius Anatolius* compilatiója vevődött fel. Ezen collectiónak neve: *Γεωπονία*, sive, *de re rustica Libr. 20.* Recens. et illustr. ab *Joan. Nidas.* Lips. 1781. 4. Voll. in 8.

## XII. AZ ÚJ TESTAMENTOMI SZENT ÍRÓKRÓL, EKKLÉ'SIAI TANÍ- TÓKRÓL, és SZENT ÍRÁS MA- GYARÁZÓKRÓL.

§. 105.

**AZ ÚR JÉSZS** tudományát, egyedül az *Apostolok* és az *Évangyélisták* írásiból vehetni. Maga semmit írásbann nem hagyott; és a' mely *Abgarushoz* Edessai Királyhoz intézett levél, neve alatt van, nyilvánvaló költemény. Lásd, *J. A. Fabricii Cod. Apocryph. N. T. pag. 317. sqq.*

Az Új Testamentomi Szent Írók ezek:

**MATÉ**, a' ki minekelőtte a' KRISZTUS-tól Apostollá választatott volna: Vámos (*Τελωνης*) volt. Hogy Görögül és nem 'Sidóul írta Évangéliomát; hihetőbb: noha ez utólsó értelemnek is hatalmas pártfogói vagynak. Még 60-bann Krisztus Úrunk születése után életbenn volt.

**MARK**, hasonlóképpenn még élt 60-bann Krisztus Úrunk születése után. Az ő Évangéliomát, mely a' Szent Mátéjével tsaknem mindenbenn megegygez, sokann Deák, mások Coptus nyelvonn készűltnek mondják; de hibásann.

P 4

LU.

**LUKATS**, Pogány Orvosból lett Keresztyénné; Szent Pálnak az ő utazásibann többire társa volt. Évangéliomát írta, a' Napkeleti Keresztyének között elterjedt hamis híreknek megtáfolására; élvénn abann mindenbenn hiteles és szemmellátott tanúk bizonyosságával. Az *Apostoli Tselekedetek*benn, mely könyvnek hasonlóképpenn ő a' szerzője, leírja az első Keresztyén Ekkle'sjának állapotját; és, a' XIII-dik Részről fogva, a' Szent Pálonn történt dolgokat. Mind kettő tisztább Görögséggel van írva, mint a' több Évangéliomok. Meghólt 70 benn Krisztus Urunk születése után, 84. esztendő's korábann.

**JANOS**, Galilaeából, nevezetesenn *Bothsaidából*; *Zebedeus* nevű halásznak, és *Salomé*nak fia, az ÚR JÉAUSNAK legkedvesebb tanítvánnya, Asiábann hirdette a' Keresztyén Vallást. *Claudius*, vagy mások értelme szerint, *Domitianus* Tsászártól, *Pathmus* szigetébe küldődött számkivetésbe. Onnan vizszatérvénn; Ephesusbann, Trajanus alatt, tsendes halállal hólt meg. Írt 1. *Evangeliumot*, melybenn a' *Gnosticusokat*, nevezetesenn, *Cerinthust* izáfollyá meg. 2. Igen öreg korábann, *Hérom Közönséges leveleket*. 3. *A' Mennyei Jelenéseket*.

**PAL** Ciliciából, nevezetesenn *Tírusból*. Igen tudós 'Sidó volt. Minekelőtte a' Keresztyén Vallásra tért: *Saulus*nak hívattatott. A' milyen kegyetlen üldözője volt megtérése előtt a' Keresztyéneknek; Izinte olyan buzgó, és fáradhatatlan terjesztő.

jesztőjévé lett azután a' Keresztyén Vallásnak a' Pogányok között; és azért utóljára Martyromságot is szenvedett; feje vétetvénn Néró uralkodásának tizennegyedik esztendejében, Krisztus Urunk születése után 68-bann. Írt *XIV. Leveletet*, különböző időkben, különböző Gyülekezetekhez, és személyekhez, 's különböző tzéllal: úgymint: 1. A' *Rómaiakhoz*. 2. A' *Corinthusiakhoz* kettőt. 3. A' *Galatziaiakhoz*. 4. Az *Ephesusiakhoz*. 5. A' *Philippiékhöz*. 6. A' *Kolosséiékhez*. 7. A' *Thessalonicaiakhoz* kettőt. 8. *Timotheushoz* kettőt. 9. *Titushoz*. 10. *Philemonhoz*. 11. A' *Sidókhoz*; mely utolsó hogy 'Sidóul íródott volna: elégséges fundamentom nélkül mondódik.

**JAKAB.** Az Apostolok között két *Jakab* volt, egygyik a' *Zebedeus fia*, kinek János Attyafia volt; másik *Alfeusnak fia*. Lásd Maté X. 2. 3. Amannak, megkülönböztetés végett, *Jacobus Major*: ennek pedig *Jacobus Minor* név szokott adódni. Mellyik írta a' kettő között, az Új Testamentomi Szent Írásbann lévő *Közönséges Levelet*? kérdésben forog. Rendszerint az utolsóinak tulajdonítódik; a' ki Krisztus Ur. szül. után Hatvankettőbenn holt meg.

**PÉTER.** Eleinte halász volt, és Simonnak neveztetett. Péter nevét a' Krisztustól vette, kinek hűséges követője volt. Néró uralkodásának tizennegyedik esztendejében, Krisztus Urunk születése után 68-bann, Martyromságot szenvedett. *Két Levelei* vagynak.

**JUDAS**, Jakabnak Attyafia, Asiában tanított, és írt *Közönséges Levelet*, mely, utolsó az Új Testamentomi Közönséges Levelek között. Meghólt Krisztus Urunk születése után 75-benn.

Az Új Testamentomot Görög nyelven, a' mellyenn íródott, legjobban ezek adták ki: *Vetsenius*, Amstel. 1752. 2. Voll. fol. *Griesbach*, Halae. 1777. 2. Volum. in 8. Ujjobbann, ugyan ott 1796. *Georg. Christian Knapp*, Halae 1797. 8.

§. 106.

Az Első századokbeli Ekklé'siai Tanítók, és írók, *Atyáknak* (*Patres*); ezek között pedig a' legrégibbek, úgymint a' kik az Apostolokkal szinte egy időbenn, vagy legalább azokhoz közel éltek, *Apostoli Atyáknak* (*Patres Apostolici*) szoktak neveztetni. Illyenek:

1. **BARNABAS** Cyprusból, Szent Pálnak úti társa: kinek *Epistola Catholica* nevű munka tulajdonítódik.

2. **DIONYSIUS AREOPAGITA** a' ki élt 49-benn. Valamint első *Athenai Püspökké*: úgy sok munkák írójává tevődik: millyenek: *De Hierarchia coelesti*; *De Hierarchia Ecclesiastica*; *De Theologia Mystica*. 's a t.

3. **HERMAS**. Élt 163-bann, és neve alatt *Pastor* nevű munka vagyon.

4. **CLE-**

4. **CLEMENS** (*Romanus*), Római Püspök; kinek Martyromi halála Krisztus Urunk születése után, 100-dik esztendőre tétetik. Neve alatt forgó munkák ezek: 1. *Constitutionum Apostolicarum Libr.* 8. 2. *Canones Apostolorum* 85. 3. *Recognitionum Lib.* 10. 4. *Homiliae* 18. 5. *Epitome Gestorum Petri.* 6. *Epistolae.*

5. **IGNATIUS** Antiochiai Püspök; a' mint mondják, 106-bann, vagy, 116-bann, Trajanus parantsolatjából az Amphitheatrumbann Oroszlánok eleibe vettetett. Levelei közzül a' rövidebbek nem annyira gyanúsok, mint a' hosszabbak; noha minden megvesztegetés nélkül valóknak azok sem tartatnak.

6. **POLYCARPUS**, Smyrnábann, a' hol Püspök volt, megöletett, 69-benn, 86. esztendős korábann. Vagyon neve alatt egy levél, a' Philippibenn lakó Keresztyénekhez, de a' melynek valóságáról sokann kételkednek. — Mind ezen munkákat ösvezszedték: *Joan. Baptista Cotelerius.* Paris. 1672-benn; *Joan. Clericus* Amstel. 1698-bann, ismét bővebbenn 1724-benn; és *Richard Russel*, Lond. 1746. Ide szoktak még számlálódni, *Papiás*, és *Pantaenus*. Amaz Phrygiábann *Hierapolisi* Püspök volt, és írt *λογίων*, *sive*, *Explanationum Sermonum Domini Lib.* 5; de tsak fragmentumi maradtak meg. Lásd azokat, in *Grabii Spicilegio Patrum* Tom. 2. Ez pedig (t. i. *Pantaenus*) az *Alexandriai Catechetica* *Oscolábann* \* Tanító volt ( *Catecheta Alexandrinus* ).

\* Meg-

\* Meg kell erről az *Alexandriai Catechetica Os-*  
*koláról* jegyezni, hogy az a' Keresztyéneknek az  
 Első századokban legvirágzóbb Oskolája volt, mely-  
 benn az Ifjak, nem csak a' Keresztyén Vallásnak  
 vezettettek fundamentos esméretére: hanem a'  
 tévelygő értelmeknek megtákolásában is, mind  
 élő nyelvel való tanítás, mind írás által gyakorol-  
 tattak. Ebben tanították a' leghíresebb Keresz-  
 tyén Atyák, mint *Athenagoras*, *Clemens Alexan-*  
*drinus*, *Origenes*, *Dionisius Alexandrinus*. 's a t.

§. 107.

A' több Ekkle'siai Tanítók és Írók a'  
 Görögök között, ezek voltak:

1. *JUSTINUS MARTYR*, Palaestiná-  
 ból; ki a' Pogány Philosophiát elhagy-  
 ván, Keresztyénné lett, és 163-ban Mar-  
 tyromságot szenvedett. A' Keresztyéneket  
 hatalmasan őltalmazta, két *Apologiá-*  
 ban; a' Keresztyén Vallást pedig *Tryphon*  
 nevű 'Sidóval való *Dialogus*-ában; és *Co-*  
*hortatio ad Graecos*, vagy *Eleuchus* nevű  
 munkájában.

2. *TATIANUS*, Assyriából. A' Sz,  
 írás olvasása által Pogányból Keresztyén-  
 né lévén, Justinus Martyrt halgatta, és  
 a' Keresztyéneket őltalmazta: de utóljára  
 a' tiszta Keresztyéni tudománytól elhajlott,  
 és *Gnostica Sectát* állított fel. Halála 175.  
 táján történt. Munkái közül csak a' Gö-  
 rögök ellen való Orációja (*Oratio contra*  
*Graecos*); maradt meg; melyben a' Gö-  
 rögök Philosophiáját igyekezik alátso-  
 nyítani.

3. *ATHE-*

3. *ATHENAGORAS*, Athenaeből. Platonius Philosophus lévén, midőnn a' Szent Írást nagy gondat; és szorgalmatossággal azért olvasta volna; hogy a' Keresztyén Vallást egyenesebben ostromolhassa: annak igazságát megismerte; és az Ekklé'siáhnál híres Tanítóvá lett. Nevezetesen mind a' Keresztyének mellett írt Apológiája (*Προβουλα, Legatio pro Christianis ad Imperatorem M. Aur. Antoninum et Lucium Aur. Commodum*), mind kivált a' halottak feltámadásáról való munkája. Meghílt 180. tájbann.

4. *IRENÆUS*, Görög nemzetű, Polycarpus tanítványa, és 178-tól fogva, 202-ig Lugdunumi Püspök volt; a' midőnn Severus Császárságában valamely támadás közbenn megölettetett. Öt könyvet *Adversus Haereses*, melyeket a' Gnostikusok ellen intézett, Deák-fordításban mind megvagynak, de Görögül csak darabbann.

5. *THEOPHILUS*, eredetére nézve Sidó volt, még pedig a' Sadduceusok között való. A' Keresztyén Vallásra lett térése után, 169. tájbann, Antiochiai Püspökségre jutott; melyet haláláig 181-ig viselt. Írt *Autolyous*-hoz három könyvet, *Προς τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως, de fide Christianorum*; melybenn a' Keresztyén Vallást óltalmazta.

6. *HERMIAS*, Keresztyén Philosophus; hasonlóképpenn a' második század végére szokott tevődni. Esmeretes, *Irrisio*



*Philosophorum Gentilium* nevű munkájáról, melyet kiadva Justinus Martyrral egygyütt lehet látni.

7. **TITUS FLAVIUS CLEMENS**, Pantaeus tanítványa; minthogy az' Alexandriai Catechetica Oskolábann tanított, *Clemens Alexandrinus*nak hívattatik. Keresztyénné Pogány Philosophusból lévén: a' régi Pogány Írókbann igen jártas vólt; mely tudományával, a' Keresztyén Vallás igazságának megmutatására hasznosan élt. A' legtúdosabb Keresztyén Atyák között egynek tartatik. Meghólt 218-bann. Munkái ezek: 1. *Protrepticus*; vagy, intés a' Pogányokhoz, melybenn azoknak babonáit megzáfolvann, a' Keresztyén Vallást javolja. 2. *Paedagogus*, vagy, Erköltsi tanítás az Ifjakhoz, három könyvekbenn. 3. *Stromata*, \* vagy, külömbkülömbféle egyvelges dölgek, nyóltz könyvekbenn.

\* Tulajdonképpenn *σπομα* tarka szőnyeget, vagy pokróczot; s ezenkívül olyan úti 'sákot téfzen, melybe valaki mindenféle útra való eszközzeit rakja: innen osztán jelent olyan könyvet is, mely külömbkülömbféle matériákról van írva.

8. **ORIGENES** született Keresztyén szüleéktől 185-benn. Alexandriai Clemenst, kinek tanítványa vólt, a' Catechetaság-bann felváltvann; hogy magánn rendkívül való dölgot követett el: azt részszerint azonn gyanúság kerüléséből kell magyarázni, mely felőle onnan származhatott volna; hogy Tanítvánnyi között Afiszonyi nemből valók is találkoztak: részszerint pe-

pedig abból, hogy a' Szent Máté szavait, mellyek a' XIX-dik résznek 12-dik versében vagynak éppenn helytelenül értette. A' dologbann való fáradhatatlan vóltáról, mely által apróbb 's nagyobb munkáinak számát, (Ruffinus és Epiphanius szerint) 6000-re vitte, χαλκιντερος-nak, az az, vas gyomrúnak, és Adamantiusnak, az az, kemény kőből valónak mondatott. Hibája nélkül, sok viszontagságokon ment által. Az Alexandriai Püspök Demetrius, irigységből addig dölgozott ellene, míg Alexandriából ki nem üzetett, 's nem excommunicáltott. Annakutánna legtöbbet Cappadociának Caesarea nevű Városábann lakott. Docius alatt, az üldözéskor tömlőztöztetvénn, és kínoztatvánn: minekutánna a' Tsászfár megölettetésével kiszabadúlt, tsak hamar meghólt 254-benn 69-dik esztendejében. Minden kétség nélkül igen tanult ember vólt, sőt valóságos Polyhistor. A' Szent Írás körül, senki a' régi Atyák közzül, annyit, mint ő, nem munkálkodott; úgyhogy a' Bibliái Criticának, és Exegesisnek mintegy Attyának mondódhatik. Az elsőre nézve, az Ó Testamentomnak külömbkülömbféle fordításait ő fizedte először ölvze, mint: az úgy nevezett LXX. Fordítókét; a' Sinopei Aquildét (élt 123 tájbann); az Ephesusi Theodotionét (élt 183 tájbann), és a' Samariái Symmachusét (élt 201 tájbann); mely négy Görög fordításoknak, minthogy azokat ugyan annyi oszlopokbann mind egymásmellé rakta, Tetrapla nevet adott. Ezek mellé tette, két, oszlopokbann, a' 'Sidó Textust is,

egy-

egygyik ofzlópban ugyan 'Sidó betűkkel, és punctumok nélkül, másikkban pedig Görög betűkkel; és ezt a' kiadást nevezte *Hexaplának*. Minekutánna pedig ismét két Görög fordításokra találtak; úgymint egyikre *Jerikobann*, másikkra *Nicopolisbann*: ezeket is amazokkal egyrendbe rakvánna, nevezte *Octaplának*. Végre mind ezekhez is ismét egy más Görög fordítás járulvánna: az egész *Collectionnak* neve lett *Enneapla*. Ezen *Collectiok* között tsupán a' *Hexapla* maradt meg, az is csak imitt amott, és darabokbann; mellyeket kikerésgetett és jegyzésekkel megvilágosítva kiadott *Mont-faucon Paris, 1714. 2. Voll in fol.* A' *Criticára* felette hasznos munkája volt Origenesnek az is, hogy ő a' LXX. fordítást a' 'Sidó Textussal egybehasonlítvánna, a' hol amaz különbözött ettől, megjegyzette. Így a' LXX. fordításnak kétféle *Exempluma* lett, egygyik a' Közönséges, de hibás; másik az, mellyet Origenes az eredeti *Textus* szerint megjobbitott. A' mi az *Exegesist* illeti: erre nézve is szembetűnő az Origenes érdeme: ha szinte sokakbann hibázott is: mert bizonyos, hogy ő az egész Szent Írásra magyarázatot írt, és a' *Grammaticai*, vagy, betűszerintyaló magyarázásbann szerentsés is volt: hanem az *Allegorizálásbann* eltévedt. Az ő *Exegetica Theoriaja* szerint. t. i. a' Szent Írásnak háromféle értelme vagyon; egy *betűszerintyaló*, és *Históriai*; másik *erköltsi*; vagy, *Moralis*; harmadik *elrejtett*, vagy, *Lelki* (*lensus Mysticus*); és erre az utolsóira a' Szent Lélek különös segítségét tartotta szükségesnek. Evvel az utolsóval tehát a'

My.

Mysticismust hozta hé Origenes. Mind ezen ő magyarázatiból kevés maradt meg: az is rosz Deák fordításbann. Vagynak mindazáltal Görögül is némely *Homiliái*, mellyek megannyi *Moralis discursusok*. A' Pogány *Philosophus Celsus* ellen írt 8. könyve derék *Apologia* a' Keresztyén Valás mellett. A' *Περὶ ἀρχῶν*, vagy, *de Principiis* (i. e. fidei Christianae), *Περὶευχῆς*, vagy, *de precatōne*, kevésbé esmereteseek.

9. *HIPPOLYTUS*, élt 222. tájbann: de sem hazája, sem hivatala, bizonyosan nem tudódik. Sokann úgy vélekednek, hogy *Adeni* Püspök vólt (*Episcopus Portuensis*; minthogy *Adennek*, *Portus Romanus* a' régi neve), mely Város Arabia tsütsánál esik. Mások az ő *Episcopus* névén nem belső, hanem külső hivatalt, és így, *Polgári Vigyázót*, vagy, *Igazgatót* értenek. Munkái ezek: *Cycclus vel Canon Paschalis*; *Liber de Antichristo*; *fragmenta de Susanna et Daniele*; *de Deo Trino et Uno*, *et de Mysterio incarnationis contra Haereses Noëti* 's a t.

10. *SEXTUS JULIUS AFRICANUS*. Lásd a' Chronologusok között. Született *Emmausbann*, vagy, a' mint későbbenn hivattatott *Nicopolisbann*. Élt Origenessel egy időbenn, 222 tájbann. Írási a' *Chronographiánn* kivülezek: 1. *Cesti* (Κεστοί), mely név külömbkülömbféle íróból is külömbkülömbféle matériákról egybeszedett vagy ölzvevarrott, tzifránn kivarrott  
 κτω, κνω, κνωτω, κνωτω, unde latinis  
 Q Gen-

*Cento*) munkát tizen. De belőle csak holmi apró darabotskák maradtak meg. 2. *Levél Origeneshez a' 'Susánna Históriajáról.*

11. **DIONYSIUS ALEXANDRINUS**, Origenes tanítványa, 's Origenes után Alexandriában Catecheta, utóljára pedig, ugyanott Püspök volt. Meghált 265-benn. Írt a' többek között: *De promissionibus Divinis*, két könyvet: de mind ebből, mind egyéb munkáiból, csak fragmentumok maradtak.

12. **THEODORUS**, más névvel, *Gregorius*, 's tellyesebbenn (a' tsudákról melyek néki tulajdonítottak) *Gregorius Thaumaturgus*. Origenestől térítődött a' Keresztyén Vallásra, 's tanítódott a' tudományokra. 240-benn Cappadociában *Neo-Caesareai* Püspökké lett, 's ugyanott, sok Pogányok megtérítése után, meghált 270-benn.

Munkái ezek: *Panegyricus in Origenem*; *Expositio fidei*; *Epistola Canonica ad Episcopum quemdam Ponti*. Szól ez azokról a' Keresztyénekről, kik a' Scythák bétésekor, 258-bann, ettek a' Pogányok áldozatiból.

13. **EUSEBIUS PAMPHILI**. Született Palaestinában, Caesarea nevű Városbann, 264-benn; ugyanott Püspökké lett 314-benn; *Pamphili* nevét vette *Pamphilus* nevű Caesareai Presbytertől, kinek kedves barátja volt. Jóllehet a' Nicaei Symbolumnak aláírta nevét; mindazáltal úgy lát-

látzik, szított az *Arius* tévelygésihez, mivel ezt, az Alexandriai Püspök *Alexander* ellen óltalmazta; és az *Eustathius* 's *Athanasius* ellen tartott Ekklé'siai Gyűlésekben jelenvölt; nem tsak; hanem az utolsó ellen Követségbe is ment Constantinus Császárhoz; és e' völt az az alkalmatosság, mellyel ő magának mások felett való kedvességet szerzett Constantinusnál. Meghólt 340-benn. Munkái között a' nevezetesebbek ezek:

1. *Chronicon* vagy *Παροδων ιστορία*, mely két részekből állott. Az elsőnek neve völt *Chronographia* és a' régi Nemzetek Históriaját foglalta magában. A' második, melynek titulussa: *Canon Chronicus*, nem egyéb Chronologiai Laistromnál, az Abrahám hívatalától fogva 325-ig. Görögül, tsak fragmentumban maradt meg.

2. *Praeparationis Evangelicae Libri XV.* Ezeknek az a' tzielja, hogy megmutatván a' Pogány Vallás képtelenségét, és ellenben a' Keresztyéni Hit okos voltát: készítsék az embereket a' Keresztyén Vallás bévételére. De nevezetesekek azért is, mivel sok elveszett írók, kivált Philosophusok munkáinak darabjait tartották meg.

3. *Demonstratio Evangelica.* Allott ez 20. könyvből; de a' melyből tsak tíz maradt meg; az is tsonkán, mind elől, mind hátul. Ebben a' Keresztyén Vallás igazvölt, az Ó Testamentumból mutatódik meg.

4. *Historia Ecclesiastica*, tíz könyvekben. Megyen Krisztus Urunk születésétől fogva 324-ig. Legelső Systéma az Ekklesiái Historiára, és minden fogyatkozás mellett is megbetsúlhetetlen kints; mivel e nélkül sok dolgokbann vakoskodnunk kellene. Tovább folytatták: *Socrates*, *Hermias*, *Sozomenus*, *Theodoretus*, és *Evagrius*. Az első ugyan (ki is Constantzinápolybann, az V-dik Izárad közepénn *Scholasticus*, az az, Prokátor volt), hat könyvekbenn, igen jól és értelmesenn; a' második (kinek amazzal mind ideje, mind állapota megegygyez), nem annyira dítséretesenn; a' harmadik, (kit ugyanazon V-dik Izárad közepe táján Syriábann *Cyr* nevű helység Püspökjének írnak), öt könyvekbenn, *Chronologia* nélkül, és mesékkal elegyítve; a' negyedik pedig (ki a' VI-dik Izárad végénn *Epiphaniábann* *Coelesyria* Városábann Prokátor volt), hat könyvekbenn; de kitet szik, hogy mindent hamar elhitt.

5. *De Martyribus Palaestinae*. Szóll arról az üldözésről, mely *Diocletianus*, és *Maximinus* Tsáfszárók alatt esett.

6. *Liber contra Hieroclem*, ebbenn *Hierocles* az Alexandriai Tisztartó tsáfoltatik meg, a' ki indította vála *Diocletianus*t az üldözésre, és egy munkájábann a' *Tyanai Apolloniust* az UR JÉSZUS KRISZTUSHOZ hasonlította.

7. *De vita Constantini M. Libri IV.* Az Ekklesia eránt való érdemei adatnak e ő *Constantinusnak*, hitelt haladó dítséretekkel.

8. *Com-*

8. *Commentarii in Psalmos CXIX; in Esaiam; fragmenta ex commentariis in Canticum Canticerum* 's a t.

14. **EUSTATHIUS** született Sid-benn, Pamphilia Városábann, 's vólt *Berrhoët* vagy, *Beroëi* Püspök, Syriábann. A' 325-benn tartatott Nicaei Synodusbann pedig Antiochiai Püspökké tétetett. A' KRISZTUS igaz ISTENSÉGET hatalmasann óltalmazta *Arius*, és az *Arianusok* ellen; kik oltán hamis vádjaik által, az Antiochiai Gyűlésbenn, 329-benn, oda vitték a' dólgot, hogy hívatatából kitétetett, 's számkivetésbe küldetett, Thraciába; hol 360-bann hólt meg. A' munkák, mellyek néki tulajdoníttatnak; ezek:

1. *Allocutio ad Imperatorem Constantinum in Concilio Nicaeno.*

2. *Dissertatio de Engastrimytha* (an, videlicet anima ipsa Samuelis fuerit vera evocata in cantationibus Pythoniassae I. Sum. cap. 18,) melybenn Origenes táfoltatik meg.

15. **ATHANASIUS**. Vólt. Alexandriai Püspök, 's ostora az Ariánusoknak. Ugyanazért ezeknek mesterkedései által egynéhány ízben hívatatától megfőltatott, és számkivetésbe küldetett; míg nem végre *Válen*s Tsászáar alatt elébbi állapotjába állandóul visszátétetett, és 371-benn, tsendességbenn hólt meg. Munkáinak nagyobb része áll az Ariánusokkal való veszekedésekből. Az a' *Symbolum*, mely az ő nevéről neveztetik, noha az ő értelmét foglalja bé: más munkájának tartatik.



16. **BASILIIUS MAGNUS**, Cappa-  
dociábann *Neo — Caesareai* Püspök. Pres-  
byter korábann a' Püspökjével *Eusebiussal*  
háborgása esvénn: elvonta magát a' Pon-  
tusi pusztaságokra, 's ott Remete életet  
élt; míg nem vizsfatérvénn, és *Eusebius-*  
*sal* megbékélvénn, 'ennek halálával 370-  
benn a' *Neo — Caesareai* Püspökséget el-  
nyerte, melyet 379-ig viselt. Munkái nagy  
résztént *Homiliákból*, és *Levelekből* állanak.  
Egy könyvet pedig írt a' *Szent Lélekről*.

17. **CYRILLUS**, Jéru'sálemi Püspök,  
sok vizfontagságokon ment által; míg-  
nem utoljára, Püspöki székit tsendesenn  
bírvánn; megholt 386-bann. A' neve alatt  
lévő munkák között nevezetesebbek:  
1. *Catecheses XVIII, Φωτιστικων*. 2. *Cate-*  
*cheses Mystagogicae V*.

18. **GREGORIUS NAZIANZENUS**,  
nevét vette *Nazianzustól*; Cappadocia  
Várossától; hol az Attya Püspök volt, ő  
pedig neveltetett, Tanulását Caesáreábann,  
*Palaestina* Városábann kezdette: 's na-  
gyobb tökéletességre *Alexandriábann* és  
*Athenaebenn* vitte. Ez utolsó helyenn a'  
Nagy *Basiliussal* szoros barátságra lépett:  
*Julianussal* is, a' ki későbbenn Tsászárrá lett,  
megesmerkedett. Minekutánna ez a' Tsá-  
szár a' *Pogány* Íróknak olvasását, és a'  
*Pogány* Oskolákban való tanulását a' *Ke-*  
*reftyéneknek* megtiltotta: az ebből követ-  
kező nagy kárt azzal akarta valamely  
részbenn kipótolni *Gregorius Nazianzenus*,  
hogy maga készített verseket, melyek a'  
*Görög Poéták* helyett lennének a' *Keresz-*  
*tyé-*

tyének kezébe. De ezek nyomát sem  
 ütik amazoknak. Elsőbenn *Sasimai* Püs-  
 pök vólt Cappadociábann: 378-bann pedig  
 Constantzinápolyivá lett. Az Ariánusok,  
 és más tévelygők ellen írt munkáiért *Theo-*  
*logus*nak nevezetett. Meghólt 391-benn,  
 igen idős korábann. Sok munkái vagynak,  
 melyekből nagy ékesennszóllásbeli tehetsé-  
 ge tetfzik ki. *Orációi* között legnevezete-  
 sebb az a' kettő, melyet Julianus Tsászfár  
 ellen írt. *Poémái* közzül, 64. Hexamete-  
 rekbenn, 78. pedig másféle versekbenn van  
 írva. *Levelei* tele vagynak Ekklé'siai His-  
 tóriára tartozó dólgokkal, *Opp. Paris. 1777.*  
*Vol. 2. fol.*

19. *GREGORIUS NYSSENUS*; Nagy  
 Basiliusnak Ötse. A' Battyától 372-benn,  
 Cappadociábann *Nyssai* Püspökké tététt:  
 de az Ariánusoktól, mindjárt a' követke-  
 zendő esztendőbenn, kivettetett ezen híva-  
 talból, és nem elébb, hanem 378-bann,  
 Valens Tsászfár alatt, *Gratianus* által,  
 nyerte azt vilzsa. Halála 394. után tör-  
 tént. Igen sok apró munkái vagynak,  
 melyeknek számát Fabricius 80-ra téfzi.  
*opp. omnia graece et Latine cum notis. Pa-*  
*ris. 1615. Vol. 2. fol.*

20. *MACARIUS*, Egyiptomból, Re-  
 mete Antalnak, a' Klastromi élet találójá-  
 nak (ki 251-benn izülett, és 356-bann  
 hólt meg) tanítvánnya. Sok esztendőig  
 Remete, 's végre Thebais tartománnyá-  
 bann, *Scitibenn* Presbyter vólt. Neve alatt  
 ötven Homiliák, ezenkívül némely Apoph-  
 thegmai, és VII. Asceticum munkák vagy-  
 nak.

Q 4

21. *EPI.*

21. **EPIPHANIUS**, Cyprusi Püspök, az Origenes tudományának nagy ellensége, meghalt 403-bann. A' nyelvekben jártas volt, úgymint a' ki 'Sidó, Görög, Deák, sőt Syriai és Egyiptomi nyelvet is tudott. De egyébaránt nem kedvező ítélettel vagynak felőle a' Tudósok. Írt a' többek között *Panarium* nevű munkát, melyben 80 tévelygő értelmek ellen erőssítí olvasóit. Kiadta *Dionys. Petavius* Paris. 1622. fol.

22. **JOANNES CHRYSOSTOMUS**, született Antiochiában, 354-benn, Pogány szülektől. Az Attyától még gyermekkorában megfosztatván, Anyja gondviselésére maradt: kívül egygyütt az Antiochiai Püspöktől *Meletius*-tól 20. esztendőskorában kerefzteltetett meg. Tanítóí az akkori időben leghíresebb emberek voltak, nevezetesebb az ékesanszóllásbann *Libanius*, ki is annyira betsülte, hogy tanítónak maga helyébe mindenek felett őtet szánta; a' minthogy idővel is ékesanszóllásáról híresedett el, és innen lett χρυσόστομος, vagy, arany szájú neve. Eleinté szerzetesi életre adta magát; de tsak hamar letett róla, és Antiochiába visszatervénn: 387-benn *Dionysius*-szá, öt esztendővel pedig azután Presbyterré tétetett: Utóljára 398-bann Constantzinápolyi Püspökké lévén: midőnn ott a' fő embereket vétkekről szabadon feddené, és még a' Tsáfszárnénak *Eudoxianak* sem kedvezne: azoknak, kiket megsértett, és, a' több irigyei között, az Alexandriai Püspöknek *Theophilus*-nak merkedési által, 401-benn hivatalából kitevő.

vődött, 's számkivetésbe küldődött. Ekkor ugyan, mivel távolléte a' nép között zenedülést okozott, kevés idő múlva, visszahívődött: de tsakugyan 404-benn ismét hasonló sorsa lett. Meghólt számkivettetett állapotjában, sok nyomorúságok szenvedése után, 407-benn, 53. életendősorában. Az ékesen szóllásban minden vele egy időbenn élőket meghaladt. Sok munkái maradtak, nevezetesen Homiliái, részszerint magános Szent Írásbéli helyekre, részszerint egész könyveire az Új Testamennak; ezenkívül 21. Orációi; de *Sacerdotio* L. 3. 's a t. Ed. Bernh. de Montfaucon Paris. 1718. — 38. 13. Völl. fol. — Venet. 1780. 14. Völl. 4.

23. **CYRILLUS ALEXANDRINUS**, 412-től fogva Alexandriai Püspök. Igen heves természetű ember volt. Nestoriusnak nagy ellensége. Meghólt 444-benn. Sok munkái vagynak, melyeket kiadott: *Joan. Aubertus* Paris. 1638. fol. Tom. I. — VI. *Graece et Latine*.

24. **THEODORETUS** született 393-bann, meghólt 457-benn. Syriában Cyrisi Püspök volt. Ifjúkorában Exegesist írt némely Ó Testamentomi könyvekre, és a Szent Pál Leveleire. Igen derék Theológusnak tartatott. Gyanúba jövénn, hogy Nestoriussal egy értelembenn van, hivatalától megfosztatott: melyet tsakugyan visszanyert, minekutánna Nestoriust a' Chalcedoni Gyűlésbenn, 457-benn, kárhoztatta. Opp. edid. J. L. Schulz. Halae 1768. — 75. 6. Völl. 8.

25. **ISIDORUS PELUSIOTA**, így neveztetik Pelusium Városától, melyhez közel egy Klastrombann Apátúr vólt. Meghólt 449 táján. A' Leveleibenn sok Exegésisre és Criticára tartozó dólgek vagynak, mellyek a' magyarázásbann, és gondolkozásbann való szép tehetségait kimutatják. *Edid. cum notis C. Rittershusii, et A. Schotti Venet. 1745. fol.*

Kevésbé nevezetea Keresztyén írók a' Görögök között ezek:

1. **DIDYMUS**, Alexándriából. Még négy elztendőskorábann elvesztette szeme világát. De halgatás, és gondolkodás által még is annyira ment, hogy 335-benn Alexandriai Catechetává tétetett; és az Ariánusokkal való veszekedésekben szavára sokat hajtottak. Meghólt 393 táján.

2. **EUNOMIUS**, Antiochiai Püspök, tévelygésiről híres. Meghólt 392. után. Vagynak *Confessio fidei*, és *Apologeticus nevű munkái*.

3. **EPHRAIM**, vagy, **EPHRAËM** Syriából, Edessai Theologus. Élt 370 táján. A' Szent Írás magyarázására Syrus nyelvenn írt munkái görögül is megvagnak. Lásd az Assemana kiadását. Romae 1732. sqq. Voll 3. in fol.

4. **PHILOSTORGIUS**, született 364-benn, meghólt 425 táján. Az Ariánusoknak nagy pártfogója vólt. Írt *Ekklé'sia Históriat* tizenkét könyvekbenn, mellyet Ari-

Ariusonn kezdvénn Honorius haláláig, vagy, 300. esztendőtol fogva 425-ig vitt. Ennek kizsedett summája Photiusnál maradt meg.

5. **SYNESIUS** Egyiptomból. Élt az V-dik század eleinn. Jó Orátor, és nem rolsz Poëta vólt. Pogányból Keresztyén-né lévén: 410-benn, Ptolemaisbann (*in Lybia Cyrenaica*) Püspökségre emeltetett. Meghólt 431 táján. Sok munkákat írt, melyekben a' Platonica Philosophia nyoma mindenütt megtetfzik: a' honnan némelyektől tsak fél Keresztyénnek tartatott. Arcadiushoz való Orációja, és Levelei igen tsinosok, és szépek.

6. **THEODORUS**. Élt 525 táján, és a' Constantzinápolyi Templombann *Anagnostes*, az az, Olvasó vólt. Socratesnek, Sozomenusnak, és Theodoretusnak Ekklé'siai Históriáit rövidebbre vette; és folytatta II-dik Theodosiustól fogva Justinianus Tsászárig; de a' mely munkából, tsak kizsedett darabok, *Ecclogák* maradtak.

7. **JOANNES DAMASCENUS**, éles elméjű Philosophus, és jó Orátor, a' honnan *Chrysorrhoe*snek mondattatott. Külső emberből Szerzetessé lett, a' *Sabai* Klastromba menvénn Jéru'salem mellett. Még 754-benn élt. A' *Theologiára Systemát* legelőször készített, ilyen titulusú munkájában: *Εκδοσις της ορθοδόξης πίστεως*.

8. **EUTHYMIUS ZIGABENUS**, vagy, **ZIGADENUS** Constantzinápolyi Szerzetes, 1118 táján. Írt Alexius Comnenus pa-

## §52 GÖR. EKKLÉ'SIAI TANÍTÓK 's at,

parantsolatjára következő titulusú munkát: Πανοπλία δογματική τῆς αἰδοδοξίας, melybenn mindenféle tévelygéseket igyekezik megtáfozni. Vagynak Commentariusi is némely szent Írókra.

9. GREGORIUS SCHOLARIUS, ki Gennadiusnak is hívatatik. A' Törökök alatt első Patriarcha vólt Constantzinápolybann. Vagynak Homiliái: de SS. Eucharistia. De via salutis humanae nevű könyv, mely az ő neve alatt Viennae 1536. Hieron Vietornál jött ki, nem övé.



III. A'

### III.

## A' RÓMAI IVAGY IDEAK ÍRÓKRÓL

KÖZÖNSÉGESENN.

§. 108.

**A'** GÖRÖGÖK után, minden régi Néma-  
zetek között, tudománybeli érdemek-  
re, 's hozzánk általjött munkáikra nézve,  
a' Rómaiakat legillőbb és legszükségesebb  
említeni? Az első ötfüz esztendejében  
Rómának, a' tudományokkal, mondván,  
esmeretlenek voltak a' Rómaiak. Ugy lát-  
szik a' második Poenusi Had idejekor  
kezdek azokkal esmerkedni, ama régi versek  
szerint, mellyeket Aulus Gellius Noct. Att.  
L. XVII. c. 21. említ:

Poenico bello secundo Músa pinnato (ez a' szó  
annyit téfszen mint pennato, vagy alato) gradu

Intulit se bellicosam in Romuli gentem feram.

Mert noha már azelőtt, úgymint Róma  
építtetésének 482-dik esztendejében, Kr.  
Ur. szül. előtt pedig 272-vel, Tarentumnak  
megvételekor ezen Városból sok Görög tú-  
dósok vitettek rabúl Rómába, kik olstán  
ott a' nagy emberek gyermekeinek Tanító-  
ivá, és nevelőivé lettek: mindazáltal leg-  
inkább a' második Poenusi Had okozta,  
hogy



hogy a' Görög tudósok, Rómába megfzaporodtak, Siciliából, melybenn ez a' Had folytatódott számtalan tanult Görögök, menvénn, avagy vitetvénn Rómába; kik által ott a' tudományokhoz való szeretet hamar elterjedt, és közönségessé lett. És erről szóllanak Horatiusnak ama versei Epist. L. II. versu 156. 157.

Graecia capta ferum victorem cepit et artes  
Intulit agresti Latio

Hol is nem a' tulajdonképpenn való Gö. rög Országáról, hanem Nagy Görög Or. szágról van a' szó.

### §. 109.

'A' Deák írók felosztásábann, kétféle módot szoktak követni. Az elsőbenn az értz nemektől vett hasonlatosság szerint a' legjobb, és legtisztább deáksággal írók ideje *Arany*, az alábbvalóké *Ezüst*, az ezeknél is selejteesebbeké *Réz*, és *Ón*, sőt *Vas* időnek neveztetik. Erre a' hasonlatosságra a' Hesiodus<sup>t</sup>, és Ovidius<sup>\*\*</sup> példája által vezettettek. A' második mód abbann áll, hogy valamint az emberi életbenn a' gyermekség utánn ifjúság: az ifjúság utánn emberkor, az emberkor utánn pedig öregség következik: úgy a' Deák nyelvnek is, először gyermeki, azutánn ifjúi időt, ez elmúlvánn emberkort, és végre öregséget tulajdonítanak. Melybenn Florust követik, a' ki a' Római Históriát éppenn így osztotta fel. Mind a' két mód igen hibás és alkalmatlan. Mert a' mi a' tziel vólna, hogy t. i. az írók caractere, betsi, és érdeme ezeknélfogva meghatározódjék, egy-

egygyik szerint sem érődik el. Senki az idők közt olyan határt nem húzhat, hogy egygyik idő bizonyos elztendőkg általánfogva derék, tökéletes, és nagy tehetségű; másik pedig selejtes, és tsekély talentomú Írókat szúlt volna.\* És erre az elosztásra éppenn azt lehet mondani a' mit a' versekre mond Horat. Epist. L. II. Epist. I. v. 34. 35.

*Si meliora dies ut vina poemata reddat*

*Seire velim pretium chartis quotus arroget annus.*  
Maga az ilyen elosztás arra ad alkalmatosságot, hogy sok érdemes Írók idejeknélfogva semminek tartathak és a' Tanulóktól fel se vétetnek; holott méltók az olvasásra: gyakrann pedig hol egy hol más tekintetbenn múlhatatlan szükség van reájok. Félretévénn azért ezen módokat, mellyek úgy is Históriához nem illő elmélkedésenn épülnek: sokkal jobbann, helyesebbenn, és a' Tanulókra nézve épületesebbenn oszt-hatni el a' Deák Írókat is azzal a' mód-dal, mellyel fellyebb a' Görög Írók elő-izámlálódtak, t. i. hogy azok, munkáiknak argumentuma, vagy az azokbann lévő dólgoznak neme szerint rendelődnek el.\*

\* *Operum et dierum* v. 98. 174. 175. sqq.

\*\* *Metamorphoseon* L. I. v. 89. — 125. sqq.

## I.

## A' RÓMAI VAGY DEÁK

## POÉTÁKRÓL

§. 110.

**A'** TUDOMÁNY valamint a' Görögök  
 nél, úgy a' Rómaiaknál is a' Poés  
 senn kezdődött. De nem ugyanazonn e  
 neménn a' Poësisnek. Mert ezeknél a' le  
 első Poéták *Dramaticusok* voltak. Ezenk  
 vül a' Rómaiaknál voltak olyan vers n  
 mei is, a' minéműeket a' Görögök munk  
 közt nem találunk. E' szerint a' Deák Po  
 tak felosztásának különbözni kell a' G  
 rög Poéták felosztásától. Sőt mivel a' t  
 dományoknak sem egéízlzenn olyan m  
 netele, és sorja vólt a' Rómaiaknál, mi  
 a' Görögöknél: azokbann sem követhet  
 éppenn azon rendet; hanem úgy kell a  
 intézni, a' mint ennek a' Nemzetnek tud  
 mánybeli állapota hozza magával. E' sz  
 rint kell szóllani

# I. A' DRAMATICUS POETAKROL

## §. III.

A' RÓMAIAKNAK sok ideig csak *Circus* Játékaik (Ludi Circenses) voltak, melyek minthogy *Consus*nak, az az, *Nepes*nek tisztességére, tartattak: *Consualia* nevét is viselték. Allottak ezek lóval szerrrel való futtatásbann. Későbbenn tsáfzók bé Hetruriából a' *Szín alatt való Játé* (Ludi Scenici) úgymint Róma ép. 390-  
k esztendejében, mely Kr. Ur. születése  
tt 364-dik. Tartattak ezek mint halála  
Innepek az aratás és szüret után; és  
ottak eleinte tántzból, mely *Pantom*  
ussal volt egybeköttetve; az az, az egész  
log minden beszéd nélkül tsupánn tántz-  
li mozgások, és forgások által adatott  
ó. Apródonként beszéd, nevezetesen  
rsekbenn való beszéd, és *Dialogus* is já-  
lvánn a' Scenai Játékokhoz: úgy vívód-  
k azok mind nagyobb nagyobb tökéle-  
sségre.

Elhatalmazvánn pedig az a' vélekedés  
Rómaiak között, hogy az Istenek külö-  
ösen gyönyörködnek az ilyen Játékok-  
ann: azokkal az Istenek haragjának meg-  
gyelzésére, vagy kedveknek megnyere-  
re éltek. Ezeket így írja le Livius L. VII.

2.: „ Quum vis morbi (i. e. pestilentiae)  
nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur:  
victis superstitione animis, nova res belliofo po-

R

„ pu-

„ pulc ( nam Circi modo spectaculum fuerat ) , in  
 „ alia coelestis irae placamina Ludi Scenici infi  
 „ ti dicuntur. Caeterum parva quoque ( ut fer  
 „ principia omnia ) , et ea ipsa peregrina res f  
 „ Sine carmine ullo , sine carminum imitandor  
 „ actu , ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis m  
 „ dos saltantes , haud indecoros motus , more Tu  
 „ dabant. Imitari deinde eos juvenus ( i. e. F  
 „ mana ) simul inconditis inter se jocularia fu  
 „ dentes verbis coepere : nec absoni a voce m  
 „ tus erant. Accepta itaque res , saepiusque ul  
 „ pando excitata vernaculis artificibus ; et qu  
 „ HISTER Tusco verbo LUDIO vocabatur : m  
 „ men HISTRIONIBUS inditum. “

Itt ezekbenn a' szókbann *inconditis* i  
*ter se jocularia fundentes verbis*, értődik  
*Fescenninus* versekbenn való *Dialogus*. A  
*Fescenninus* versek, nevezettek *Etruriá*na  
*Fescennia* nevű városától, melybenn hihető  
 leginkább voltak szokásbann. Ezek, akár  
 mely materiáról minden készület nélkül (e  
 tempore; ex improviso) mondódtak. A  
 ilyenekre tzelez Virgil. mikor azt mond  
 Eclog. VII. v. 5.

Et cantare pares et respondere parati.

Ebből a' készületlenül való vers mondá  
 ból lett, hogy az ilyen versek osztán tö  
 nyire otrombák; illetlenek; sértők, és g  
 romba tréfákkal voltak telyesek: de a' me  
 lyekbenn azért a' köz nép nagyon gy  
 nyörködött. Ezekről mondja Virg. Geor  
 L. II. v. 384. 385.

„ Nec non Aufonii ; Troia gens missa coloni  
 „ Versibus incomptis ludunt risuque soluto.

Az ilyen versekbenn való *Dialogus* nagyo  
 tökéletességre vívódvénn : *Satirának* va  
*Saturának* (alatta értődvénn *fabula*) ; az  
 eg

velges argumentumú verseknek hívattak. Innen lehet már megérteni ama szavakat Liviusnak I. c. „Qui (i. e. Histriones) non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis jaciebant: sed impletas modis Saturas, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant.

§. 112.

A' legelső Dramat *LIVIVS ANDRO-  
NICUS* adta Rómábann. Ez eredetére nézve mint *Ανδροκλῆς* neve is mutatja Görög, arentumból való; 's állapotjára nézve Római Fő embernek *M. Livius Salinatornak* ölgája volt, a' ki vele gyermekeit tanította, és mivel utóljára fellzabadította: innen az Uráról lett a' Livius neve. Némely görög Dramakat, az akkori bárdolatlan emberek nyelvre fordítván, azokat Rómábann legelőször játszotta Róma ép. 514-ik esztendőjében Kr. Ur. szül. el. 239-el: mely áll magának nagy kedvességet, és betségelt nyert. Nem lévén eleinte fenki, a' ki játszához tudott volna, magának kellett mind actornak, mind declamatornak lenni, csak egy sípos sípolt mellette.

Hanem egyszer a' sok declamatioba a' sava megsiketedvén: azt kérte, hogy hadd ehessen fel mást valakit, a' ki a' beszédet vi-  
ve; (declamaljon) maga pedig testének  
hoz illő mozdulásival üsse helyre a' be-  
szédet (agaljon). Mely megengedődvén:  
után rendlizerint három izemély jelent  
meg a' Theatrumon; egyik a' ki *decla-  
malt*; másik a' ki *agalt*, harmadik a' ki

*sípol.* A' sípolás a' *Mónologustól*, az mikor a' declamáló tsak maga beszélt, ha el nem maradt, hanem azzal együtt kadatlanúl ment: de a' *Dialogusbann*, me deakúl *diverbiumnak* hívattatott, és a' me benn már az *agazó* személy is megszól. egészszenn elhagyódott. Mind ezeket Liv i. c. Így írja le: „Livius post aliquot ann „qui ab Saturis ausus est primus argumento f „lam ferere (idem scilicet, id quod omnes „erant, suorum carminum actor); dicitur quum „pius revocatus vocem obtudisset: venia pet „puerum ad canendum ante tibicinem quum „tuisset, canticum egisse aliquanto magis vig „motu, quia nihil vocis ulus impediēbat. „ad manus cantari hīstorionibus cēptum, diver „que tantum ipsorum voci relicta “. •A' sí néha úgy látszik egyszerre két síppal polt. Mindegyik sípnak egy octavaja vó egyiknek *felső* másiknak *alsó*. És ez a' mī Terentiusnál a' *Tibiæ dextræ finistræ*; *Tibiæ pares et impares* nev alatt értődik. Mikor t. i. ugyanaz octavájú két síppal sípol a' sípos, ez vó *Tibiis paribus*; mikor pedig két különbö octavájú síppal sípol: az vólt *Tibiis paribus*. A' jobb kéz felől való sípon *felső*, a' bal kéz felől valónn pedig az *octava* vagy, a' Bassus fúvódott. •Eb tehát ismét láthatni, mit kell a' Terent *Andriajábann* ezekenn a' szókonn: *Tibiis paribus, dextris et finistris*, és ismét a' *autontimorumenosbann* ezekenn: *Primi tibiis imparibus, deinde duabus dextris*, érte

•Eleinte a' Római Drama tsupánn röglől való fordítás vólt, és így annak argumentuma is egészszenn a' Görögök



véve. Ezért adódott az ilyen Játéknak *Fabula Palliata* név, mint szintén az olyanok, melynek argumentuma Római Hísló-  
ból vevődött, és Római szokást 's cha-  
rter adott élő: *Fabula Togatanak*; ha-  
míg *Prætextat* viselő Római fő embe-  
r állottak elő *Fabula Prætextatanak*; és  
ezre midőn a' személyek a' legalatsonyabb  
Rómaiak közzül vevődtek *Fabula  
Pernarianak* neveztetett. Az *Atellai* Já-  
tékok (*Fabulæ Atellanæ*) mik voltak: lásd  
Köz. Hísl. pag. 314. A' szomorú Játékok  
Tragœdiák soha annyira nem tetsze-  
tek a' Rómaiaknak, mint a' Comœdiák,  
hiszen van, hogy a' Tragœdia nem is ment  
annyan tökéletességre mint a' Comœdia;  
és a' annak kezdője is *Livius Andronicus*

A.

# RÓMAI VAGY DEÁK COMICUS POÉTÁKRÓL.

§. 113.

Kövessé esmeretes Comicus Poéták ezek.

1. *L. Licinius Tegula*. Élt Ró-  
m. ép. után 554. esztendővel, kinek né-  
hány fragmentumok tulajdoníttatnak, de  
R 3 gya.



gyanúsok. 2. *Cneius Aquilius*. Egy időben élt *Plautussal*; és sokak előtt hihetőnek látszik, hogy Comœdiái közzül némelyek a' *Plautus* neve alatt vagynak. 3. *Cæcilius Statius*. Insubrumból, élt 573. esztendővel Róma épít. után, Enniusnak nagy barátja volt. Negyven Comœdiái voltak, melyeket leginkább Menanderből fordított. Sok új szókkal bővítette a' Deák nyelvet. 4. T. *Quinctius Atta*, megholt Róma ép. után 678 esztendővel. Ugy látszik; hogy Dramákat legelőször írt a' Rómaiak között. 5. *Sextus Turpilius*, a' ki Terentiushoz hasonlított. 6. *Luscius* v. *Lucius Lavinius*. Terentiusnak irígy vetelkedő társa. 7. *Lucius Afranius* a' ki Menandert követte, és Comœdiáibann mindent a' Római szokáshoz alkalmaztatott. Igen elmésen írt, de néha illetlenül. Ennek neve alatt is vagynak némely fragmentumok. 8. *Quintus Trabea*, kinek nevét a' Muretus és Josephus Scaliger közt való veszekedés tette a' többinél esmeretesebbé. Muretus t. i. egynehány verseket készítvén azokat úgy közlőtte Scaligerrel, mint ha azokat Trabea írta volna. Ezt Scaliger sokáig hitte 's írásibann is úgy említette; míg nem észrevévén hogy megsejlett, megengesztelhetetlen haraggal viseltetett Muretus eránt, és azt ezzel az Epigrammával boszszulta meg.

„ Qui rigidæ flammæ evaserat ante Tolosæ

„ Rumetæ fumos vendidit ille mihi.

Muretus a' Trabeának tulajdonított verseit Philemonnak azon fragmentumából fordí-

tota

a, mely így kezdődik: 'u Τὰ δάκρυ ἢ  
Τῶν κακῶν ἢ φαρμάκον

A' fordítás ez:

Here, si querelis, ejulatu, fletibus

Medicina feret miseriis mortalium

Auro parandæ lacrumæ contra forent.

Nunc hæc ad minuenda mala non magis  
valent

Quam nœnia præficæ ad excitandos mortuos

Res turbidæ consilium non fletum expetunt.

§. 114.

Nevezetesebb Comicus • Poéták.

1. **LIVIVS ANDRONICUS.** Lásd  
vebb §. 112. Némely fragmentumi ma-  
tak *Aul. Gellius*nál, *Macrobius*nál,  
*us*nál, *Terentianus Maurus*nál, *Nonius*  
*cellus*nál, és *Priscianus*nál, mel-  
t öszve vagynak szedve *In Corporibus*  
*arum Latinorum*. Verseibenn sok Gö-  
szókat egyelített, a' honnan *Svetonius*  
*llustribus Grammaticis* C. I. fél Görög-  
( semj *Græcus*nak ) mondja. 'Bárho-  
n stilusáért *Cicero* in *Bruto* c. 18. il-  
téletet tészon róla: *Livianæ fabulæ*  
*satis dignæ quæ iterum legantur*. De  
t oly nagy betsületbenn tartatott, hihe-  
a' régiségére való tekintetből, hogy  
kái iskolai könyvek vóltak a' Római-  
ál, mint ez kitettzik *Horatius*ból, *Epist.*  
*L. Epist. 1. v. 69. sqq.*

on equidem insector delendaque carmina Livi  
se reor; meminisse quæ plagosum mihi parvo

R 4

Or-

Orbilium dictare: sed emendata videri

Pulcraque; et exactis minimum distantia miro

Más munkái alább fognak említődni.

2. **CNEIUS NÆVIUS** Campaniából. Idejéről csak annyi tudódik, hogy első Comœdiáját Róma ép. 519. dik esztendejében Kr. Ur. szül. el. 233. al tette közönséges. Munkáit Görög nyelvből fordította, azonban a Római nagy emberekkel illetlen bánt: a melyből üldöztetése következett. Különösen *P. Scipio Africanus* és a *Metellusok* érdekelte. Mellyért tömlözt vettette: hol két Comœdiákat írt, és útszabadult ki. Ezt így adja elő Gellius *Noct. Att. L. III. C. 3.* „De Nævio accipimus, fabulas eum in carcere scripsisse, *Hariolum* et *Leontem*; quum ob assiduam maledicentiam et probra in Principes civitatis de Græcorum Poëtarum more dicta, in vincula Romæ a Tribuno umviris coniectus esset. Unde post a Tribuno plebis exemptus est, quum in iis, quas supra dictis fabulis, delicta sua; et petulantias dictorum, quibus multos antea læserat diluisset.” De a utánn sem tartóztathatta meg magát mellyért a Metellusoktól Rómából kiűzetett. Ekkor ment *Utica*-ba, hol Róma ép. 550. dik esztendejében holt meg Kr. Ur. szül. el. 203. esztendővel. — Magáról is sokat tartott, mint ez az *Epitaphium* mutatja, kitettség, mellyet maga írt magának, és melyről Gellius is *L. I. c. 24.* így szól: „Epigramma Nævii plenum superbæ Campaniæ (az az Campaniai kevélységgel), quod testificum iustum esse potuisset nisi ab eo dictum esset

Mortales immortales flere si foret fas  
Flerent divæ Camenæ Nævium Poëtam

que postquam est orfino traditus thesauro  
 plitei sunt Romæ loquier Latina lingua.  
 az *Orcinus thesaurus*onn vagy a' sír,  
 Plutónak föld alatt való orfzága ér-  
 . Más munkái alább fognak említődni.

3. *ENNIUS* Calabriából nevezetesenn  
 iæ névű városból. Élt Kr. Úr. szül. el,  
 tól fogva 169-ig. Írt Comœdiákat, de  
 bb Trágœdiáiról és Epicum 's más  
 kájáról esmértes, mellyekről alább  
 en szó.

*M. ACCIUS PLAUTUS* Sardinából Um-  
 bann. Született Kr. Úr. szül. el. 227.  
 endővel, megholt 184-el. És így ideje  
 a' második Pœnusi Had alá, a' midőn  
 Római Literatura emelkedni kezdett.  
 œdiáibann maga vólt a' fő actor, tár-  
 at maga költségénn tartott, és eleinte  
 entsés is vólt: hanem utóljára midőnn  
 ely Theatrumhoz való készületeket igen  
 ánn vásárlott volna: úgy belévefztett,  
 y adósságban mindenét elvették; és  
 mét két kézi munkájával, örléssel<sup>o</sup> (in  
 ino) kellett keresnie, mellyet Gell. L.  
 C. 3. így ad elő: „*ob quærendum vi-  
 um ad circumagendas molas quæ trusa-  
 les apellantur operam pistori locavit*“  
 sok Comœdiákat írt, de nehéz meg-  
 ározni mellyek övéi? némelleyek tsak  
 dnek a' neve alá. *M. Terentius Varro*  
 k 21-et tartott övének. Gellius ezt mond-  
 a' felhozott helyem: „*Feruntur sub*  
*Plauti nomine Comœdiæ centum atque*  
*triginta*“, és másutt: „*Præter illas*  
*unam & viginti quæ Varronianæ vocan-*  
 R 5 „tur

„tur, quas idcirco a cæteris segregavi,  
 „quoniam dubiosæ non erant, sed con-  
 „sensu omnium Plauti esse censebantur.“  
 Szerentsénkre ezek egygyen kívül, mely-  
 nek neve *Vidularia* vólt, mind megvagynak;  
 mellyet annak kell köszönni, hogy mindég  
 iskolai könyv vólt, és a' közép századok-  
 bann semmit a' Szerzetesek örömeztőbb és  
 többször le nem írtak mint Plautust? Kü-  
 lönös dolog, hogy Comœdiái az Alphabe-  
 tum szerint vagynak elrendelve, mellyet  
 Varro tselekedett é vagy más? nem bizo-  
 nyos. Mindenik előtt az argumentum ver-  
 sekbenn van előadva, mely versek sorai-  
 nak első betűiből minthogy mindég a' Co-  
 mœdia neve jön ki: azok *Acrostichonok*nak  
 hívattnak, és némellyektől Priscianusnak  
 tulajdonítódnak. A' Plautus Comœdiái mind  
 Görögből vevődtek. Maga gyakrann mond-  
 ja a' Prologusaibann, *Comœdiam e Græca*  
*in barbaram linguam translatam esse*, és, *ex*  
*Græco vertisse barbare*; és ebbenn is a' Gö-  
 rög szóllás módját követi, kiknél minden ide-  
 gen, vagy nem Görög *barbarus*nak nevezte-  
 tett: Plautusnak a' Scenája mindég Görög Or-  
 szágbann van, leginkább *Athenæ*benn: né-  
 ha pedig valamely szigetbenn. A' régi Co-  
 mœdia írók között követte *Epicharmus*  
 ama verse szerint Horatiusnak *Epist.* L. II.  
 v. 59. Plautus ad exemplar Siculi propera-  
 re Epicharmi. Az új Comœdia írók köz-  
 zúl pedig *Philemon* és *Diphilus*. A' mód,  
 mellyel Plautus élt igen eleven, és vídám  
 elmét mutat, néha vét az illendőség és  
 szemérem ellen. A' Római köz beszédet  
 senki oly igazánn mint ő elő nem adja.  
 Es erről dítséri Varro is ama szavaibann:  
 „*Id*

argumentis Cæcilius poscit palmam;  
Etheſi Terentius, in sermonibus Plau-  
tus: " és ismét Quintil. Inst. X. 1. 99.  
Plautus Plautino sermone locuturas fuisse,  
latine loqui voluissent. Vesd öfzve Cic.  
Orat. L. III. c. 12.

A' Plautus Comœdiái ezek:

1. *AMPHITRUO*. Ebbenn a' Hercules  
etése adódik elő. A' Scena van The-  
penn. *Amphitruo* távol van. Jupiter  
phitruo formájábann öltözik, és vele  
mena mint férjével úgy él; *Mercurius*  
g az *Amphitruo* szolgájának *Sofianak*  
ét viseli. Egyszer megérkezik *Amphi*-  
: *Alcmena* nem tudja megkülömböztet-  
nellyik a' férje 's a' t. Ez különös ne-  
a' Comœdiának, mellyet *Tragico* —  
ædiának szoktak nevezni, mivel benne  
anok a' személyek kik a' Tragœdiá-  
n szoktak előfordúlni: *Tragicum argu-*  
*tum Poëta traduxit in Scenam Comi-*

2. *ASINARIA*. *Demophilus* nevű  
ög Comicusnak *ovayoc* vagy (asinarius  
y mercator asinarius) titulusú Comæ-  
ából fordította. Argumentuma az első-  
tsekélyebb, de egyszersmind illetve  
b is.

3. *AULULARIA*. Így neveztetett va-  
ely *Euclio* nevű tsúnya fősvény ember-  
arannyal tele lévő fazekától. Ezt a'  
t. i. olla a' régiek így mondták; *aula*;  
ek diminutivuma: *aulula*; onnan *aulu-*  
lari-

larius, ria. A' fösvény *Euclion*nak vólt egy leánya. Ezt egy ifjú hogy elvehesse; az *Euclio* arannyal tele lévő fazekát felálla, 's azt mondja néki, hogy addig vizsgálja nem adja: míg a' leányát tőle meg nem nyeri. A' *Scena* van *Athenæ*benn.

4. *CAPTIVI*. Ez *Plautus*nak legszebb, és legtisztességesebb *Comœdiája*. Erről maga is így szól a' *Prologus*ában:

Non pertractate facta est, neque itum ut cetera  
Neque spurcidi insunt versus immemorabiles;

és a' végén a' *Comœdiának*:

Spectatores ad pudicos mores facta hæc fabula est.  
Huiusmodi paucas Poëtæ reperiunt Comœdia  
Ubi boni meliores fiunt.

*Summája* ide megy ki; *Hegio* *Aetoliaból* való ember megtudja, hogy a' fia az *Elisiekkel* való ütközetbenn fogságba esett. Ezenn szomorkodik. Gondolkodik mimódonn szabadítsa ki. Fogja, egy *Elisi* rabot *Philocrates* nevűt szolgáستól együtt megveszen, küldi *Elisbe*, hogy tsere által szabadítsa ki a' fiát. Előre *Philocrates* a' szolgájával úgy egyezett meg, hogy az ő képét a' szolgája, ő pedig a' szolgáját viselje. Így *Philocrates* haza botsátódik. Elzrevévenn a' dólgot *Hegio* haragszik, és az ott maradt szolgát *Tindarust* megkötözteti, pedig ez is az ő fia vólt, kit valamely szolgája kistsiny korába lopott el tőle. Azomba *Philocrates* megérkezik, és hozza a' *Hegio* fiát, a' tolvaj szolgájával együtt. Így kivilágosodik, hogy *Tyndarus* a' *Hegio* fia, 's egyszerre két fiát nyeri vizsgálja.

5. *CURCULIO*. ez egy *Parasitusnak* a' neve, 's vevődött a' búza féregtől, mely a'

a' búza bélit kiesz. A' Scena van Epidaurusban. Summája ez: Peloponnesus városában egy ifjú valamely leányba, kit valamely bordély gazda tartott, belé szeretvén: azt Curculio munkája által megveszi és az lesz felesége. Azután kivilágosodik, hogy az külbenn is szabad és pólár leány.

6. *CASINA*. ettől a' Görög szótól *κασίη*, frater vagy soror. Itt az utolsó értelemben vevődik. Fordítódott Diphilusnak *κληρομενοι*, vagy sortientes nevű Comœdiájából (quasi de muliere fieret sortitio)

7. *CISTELLARIA*. így neveztetik attól a' *kis láddtskától*, melyet elveszt a' szolgáló, az Anyja pedig annak a' leánynak, kinek abban holmi gyermeki játéki (*crepundia*) tartattak meglél. Ezekről a' leány megismerődik, hogy szabad születsű. Ennek fundamentuma a' régieknél szokásba volt gyermekek kitételében van.

8. *EPIDICUS*. így neveztetik Epidicus nevű szolgától, a' ki abban legtöbbet tsinál. Ezt a' Comœdiáját felette igen szerette Plautus.

9. *BACHIDES*. így neveztetik két abban előforduló leányokról, kiket két ifjú akar megvenni.

10. *MOSTELLARIA*. Fordítódott *φασμα* nevű Comœdiájából Menandernek. *φασμα* annyit tesz mint *spectrum* — *por-téma*



*tentum, monstrum.* Plautus ez utolsó nevét vette fel, mely a' régiektől *monstrum*-nak mondódott: ennek diminutivuma *mostellum*; innen *Mostellarius, a, um.* Egy ifjú az Attya távollétében megveszen valamely rab leányt, azzal él, dobzódik, vendégeskedik. Az attya megérkezik, széllyel szaladnak. Egy közzülök részeg és lármáz, kérdi az Attya mi dolog? a' ravasz szolgálta azt feleli hogy *Kísértet.* Senki nem mér felé menni; és ezzel ámíttatik el az öreg. Igen szép Comœdia.

11. *MENECHMI.* Így neveztetik két együtt született testvérektől, kik oly egyformák voltak, hogy őket nem lehetett megkülönböztetni. A' Scena van Epidamnusbann vagy Dyrachiumbann. Ez is igen szép.

12. *PYRGOPOLINICES,* vagy *Miles Gloriosus.* Ebbenn egy gyáva, de magáról felette sokat tartó katona tiszt adódik elő, a' ki a' mint maga ditsekszik sok bástyákat és várakat vett meg. A' Scena van Ephesusbann. Egy a' legmúlattatóbb Comœdiái közzül Plautusnak.

13. *MERCATOR.* *Philemon*ból van fordítva, kinél, *μυροπος* a' neve. A' Scena *Athenæbe* tevődik. Ebbenn egy Atyának és fiúnak buja szerelme, és az abból következő háborúságaik íratnak le.

14. *PSEUDOLUS.* vagy *Nagy hazug.* Maga Plautus ezt egynek tartotta az ő legszebb Comœdiái közzül, Cicero szerint a' ki

Summája abból áll: hogy egy leány, valamely bordélygazda tartott, egy kának eladattatik.

Ezek is a' dajkáikkal együtt elra-  
 atvann, Calydonba vitetnek. *Agora*-  
 es beléjek szíret: Hanno Calydonba  
 zvénn: a' nagyobbik leányát ezenn If-  
 k, az ő testvér bátyja fíjának oda adja  
 égül. — Ebbenn a' *Comœdiábann*, az  
 ik ađusnak 1-ső Scenájabann Hanno  
 ufi vagy Carthágói, nyelvenn beszél.  
 ek magyarázására a' 'Sidó és Arabs  
 v vevődött fel segítségül; és *Bochart*,  
 aan nevű munkájának II-dik Könyvé-  
 6-dik részébenn szírentsésenn megma-  
 ázta.

Digitized by Google

veztetik, mivel a' Parasitus Saturio *Per*  
ból való embernek tevődik.

17. *RUDENS*. Mely név öreg hajó  
telet téfzen. Valamely hajó a' Cyre  
partnál Africábann törést szenved. A'  
ifjú valamely rab leánnyal kiszabadúl,  
partra verekedik, ott van egy kis ha  
melybenn egy öreg *Athenai* Görög lak  
egyetlenegy leányann való bűvábann,  
a tengeri tolvajok elloptak. A' leány.  
lamely bordélygazdának eladattatik. E  
egy ifjú megveszi, 's felneveli. Ez a'  
ány szerentséből éppen a' Görög leány  
a' mint az Attya a' kis ládatskáról ra  
mert; mellyet a' tengerből hajókötéllel f  
tak ki; Innen lett a' neve a' *Comœdian*  
Ez a' *Comœdia* *Diphilus*ból van fordít  
Különös benne, hogy a' prologusa *Ar*  
*rus* 's *Arctophylax*, az az, ökörhajtó t  
lag szájába adódik:

18. *STICHUS*. Így nevezetik *Stich*  
nevi szolgától. Két testvér atyafiakna  
két testvér feleségeik voltak. Kedvekre  
vénn jószágokat elvesztegették. Hogy  
még legyen valamijek: kereskedésre ad  
magokat. Sok ideig távol vagynak. A'  
leségeik Attya nem akarja várni őket,  
nem mind a' két leányát másnak szán  
közik adni. Ezek máshoz nem mennek.  
férjeikhez való hűséget alhatatosann m  
tartják. Egyfelől vilkzajön szerentsése  
és gazdagonn a' két testvér atyafi. Ezt  
vann az ipok, örömost megbékél velek.  
Azonn Parasitust, a' kivel együtt men  
vált ki a' hátána minden jószágoknak

*Stichus*nak megengedődik hogy venkedjen másik szolga társával.

19. *TRINUMMUS*. Így neveztetett valy alávaló alattombann árulkodó ember-  
(*Sycophantáról*); a' kinek ha három  
ust adott valaki, kész vólt hamissan  
esküdni akármely dologra. Fordítódott  
emónnak *θισαυρος* nevű *Comædiájából*.  
mely *Kereskedő* elútazik; a' fiját és  
vát, egy öreg barátjára bizza. A' Fiú  
Attyának minden jószágát elvesztegeti.  
nem maradt egyebe a' házánál. Ezt  
háza veti. Ezt megveszi maga az az  
r, a' kinek gondviselésére a' fiú bízó-  
mivel tudta hogy a' háza sok kin-  
an elásva az elútazott *Kereskedő*nek.  
ezt jó tzelből tselekedte. Megérkez-  
a' *Kereskedő* megtudja a' dólgot; ha-  
ik, 'de utóljára megbékél. Ennek a'  
ædiának a' *Prologusábann*: a' *Luxu-*  
és *Inopia* állanak elő, 's azok beszél-  
mely is elmésenn van találva. A' jó  
t igen szépen íródik le benne.

20. *TRUCULENTUS*. Így nevezetik  
komor kegyetlen szolgától. Ez a' 2-dik  
ædiája *Plautusnak*, melyet *Cicero in*  
*Mai.* dítsér. de tsak diribbe darabba  
meg. A' *Summája* ide megyen ki.  
mely rosz személy, három ifjat meg-  
it; egyet *Athenæi* fit, a' ki városbann  
ltetvén, tsinos vólt, és magát módo-  
viselte; másikat egy parafztot, me-  
ember gyermekét; harmadikat egy ka-  
t. — Az elsőt hamar kifogyasztja  
denéből: a' másiktól is sokat kitsal:  
S mel-

mellyért annak Attyának *Truculentus* farsang-  
gája haragszik. A' harmadikat a' kato-  
nagészenn bolondá teszi, legjobbann  
tsalja; és nevetséget űz belőle. A' kat-  
hamar hívósége, ostoba kevélysége  
penn lerajzolódik. A' Bipontumi kiad-  
Plautusnak 1788. 3. Vol. in 8. szép és  
kivált a' mutató tábláért, mellybenn  
ritkább 's régibb szók meg magyarázóda

A' ki jól akar Deákul tudni, és  
igaz együgyűséget a' Deák nyelvben  
akarja tanulni, Plautus olvasása nélkü-  
nem lehet. A' mit róla Horatius m-  
Art. Poët. 270. seqq.

„ At vestri proavi, Plautinos et numeros, et  
„ Laudaveré sales. nimium patienter utrumqu-  
„ (Ne dicam stulte) mirati: si modo ego, et  
„ Scimus inurbanum lepido seponere dicto,  
„ Legitimumque sonum digitis callemus, et a-  
tsupánn csak tséltsap tréfáiról kell érte-  
és a' metrumáról, mellybenn magát n-  
kötötte szorossann a' Jambus vers reg-  
láihoz.

*Jegyzés.* Gellius szerint Lib. III. Cap.  
vált egy Plautius nevű Deák Comicus Poëta  
kinek Comœdiái, a' két név között semmi külö-  
séget nem tevő emberektől a' Plautus neve alá-  
vódtek. A' Gellius szavai ezek: „ In libro V.  
„ nis scriptum est, Plautium fuisse quempiam P-  
„ tam Comœdiarum, cuius quoniam fabulæ Pl-  
„ inscriptæ förent, acceptas esse quasi Plautin-  
„ cum essent non a *Plauto Plautina*, sed a *P-*  
„ *tio Plautiana*.

5. *Publius TERENTIUS AFER.* I-  
letett Kr. Űr. sz. el. 194. esz-vel, és  
8 - esztendővel a' II-dik Pœnusi had vég-

utánn, mely 102-benn esett. \*Meghólt  
 enn; és így sokára Plautus utánn,  
 hogy Terentius még gyermek volt,  
 r Plautus meghólt. A' Terentius ha-  
 pedig a' 3-dik Pœnusi had kiütése előtt  
 10. esztendővel történt. \*Carthágóból,  
 tudni, mikor és mimódonn? Rómába  
 vœnn: *Terentius Lucanus* nevű Sena-  
 ak szolgája volt; a' ki őtet szépségé-  
 és különös elmebéli tehetségéért sza-  
 nn botsátotta. És innen vette a' *P.*  
*atius* nevet. Valamint fogságba való  
 nek oka és módja: úgy a' sem tudó-  
 hogy és mint lehetett olyan nevelte-  
 a' milyen akkor csak a' föbb Rómái  
 rek gyermekeinek volt; t. i. Görög,  
 dós neveltetése? — Nagy elméje ha-  
 szemébe tűnt a' Rómái fő emberek-  
 nevezetesen az *Isfabb Scipio Africa-*  
*nak*, és *Læliusnak*; kik őtet igen nagy-  
 tsúlték, és vele barátságban éltek; a'  
 an sokann úgy vélekedtek, hogy ezek-  
 a' fő embereknek segítségével írta vol-  
 Comœdiáit. Ezeket az Aedilisek drága  
 enn, vévénn még tőle; sokat keresett,  
 hogy halálakor igen szép jószága ma-  
 és a' leányát Rómái Eques vette el.  
 g Országba akarván utazni: hajótö-  
 lzenvedett; és 108. Comœdiái a' ten-  
 e vesztek. Maga is többé Rómába  
 za nem tért: vagy a' hajótöréskor vesz-  
 el, vagy, ha életbenn Görög Országba  
 t; búvábann és szomorúságabann hal-  
 n meg 35. esztendős korábann. Tsak 6;  
 œdiái maradtak.



Ezeknek Characteré áll:

1. Az igen szerentsésenn talált Diagrusokban.

2. A' *narratióknak* szépen és ollyosan való vivésében, hogy azok által néző a' dolgok egybe köttetésének látszatra vezettetik.

3. Az erköltsöknek, emberek characterinek természeti módonn való előadásában, és, hogy mindenik személy, a' mi állapotjával, természetével, indulatjával mindenbenn megegyező, és azt jól kifejező beszéddel él.

4. Az illendőségben, és minden tetsző 's otsmány tréfák elkerülésében.

5. A' józan erköltsi tudományban, vagy Philosophiában, mely Comœdiában mindenütt kitündöklék.

6. A' tiszta, együgyű, természeti stílusos beszédben, vagy stílusban.

Például maga eleibe Terentius *Mentem* és *Philemont* tette. Ezeknek művein val élt: azokból vett matériát, de szóra nem fordította. — Julius Cæsar Terentiusnál in vita Terentii, így ítélt fel:

„ Tu quoque tu in summis ó dimidiate Mentes  
 „ Poneris, et merito, puri sermonis amator.  
 „ Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foris  
 „ Comica, ut aequato virtus polleret honore  
 „ Cum Græcis, neque in hac despectus parte ja-  
 „ Unum hoc macerer, et doleo tibi deesse Te-

szerint J. Caesar egyéb foglalkozást látott a' Terentius Comœdiáibann annál, mint nints benne *Vis Comica*. Ezenn érti a' vídámságot, jó kedvet, elevenséget; mely dologra mindenkor készvén álló, és elmés gondolatokat, játéksírágot, mely Plautus, és Aristophanes a' leg nagyobb mértékben bírtak. — De ellenben *Vis Comicanál* semmivel nem alább való, annál többet érő tsínosság, beszédben kedvesség, és illendőség, urbanitas, manna, Comitas, lepos Atticus, venustas, *(χαρις Ἀττικῆς)*, valamint Menandron, úgy ő benne is a' legfelsőbb graciában vagynak meg. Ezt Cicero is megemlíti, mind más műnkáibann, mind a' Terentiában a' versekben, melyek Svetonius in vita Terentii vagynak:

Tu quoque qui solas lecto sermone Terenti!  
 Conversum expressumque latina voce Menandrum,  
 In medio populi sedatis vocibus offers,  
 Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens,  
 Terentiust minden századokban mások felolvasták. Innen kéz írásokban is inkább találhatni, mint más írókat. A' versek, személyek, Dialogum nintsenek megkülönböztetve; hanem más után vagynak írva, legfelyebb egy kis hézag hagyódik közöttök. In Terentiában sokat lehet igazítani, a' személyek hol kezdik a' szóllást, hol végezik? melyet tselekedett is *Terentius*, a' ki így igen sok helyeken jobbat tett Terentiában: noha némelyek túl is ment a' rendinn. Legjobb kiadás



adás a' Vesterhoviúsé 2. Vol. in 4. M  
benn a' Grammaticusok Commentarius  
mint *Donatusé*, *Eugraphiúsé*, és *Calp*  
*usé* megvagnak.

## B.

## A' RÓMAI VAGY DEÁK

## TRAGICUS POÉTAKRÓL

## §. 115.

A' RÓMAI Tragicus Poéták így kö  
keznek:

1. Valamint Comœdiát, úgy Trago  
át is Rómábann legelsőbenn *LIVIUS*  
*DRONICUS* írt: de a' mellyek elveszt

2. *ENNIUS*nak, *Hecuba*, *Iphigenia*  
más Trágœdiái is említettnek a' régiek  
Az első *Euripides*ből fordította. Ném  
versei és fragmentumi ma is megvagy

3. *MARCUS PACUVIUS*. Brund  
umból való, *Ennius* hűgának fia. Élt Kr.  
szül. el. 152. esztendő táján. 17. Trágo  
áiból tsak némely fragmentumok mar  
tak meg, Cicero sok helyenn dítsére  
emlékezik róla munkáibann; nevezetes  
De Fin. 1. 2. így szól: „ Quis tam ini

cus pœne nomini Romano est, qui *Ennii Medeam* aut *Antiopam Pacuvii* spectat: aut rejiciat? Versei szebbek voltak mint az Enniuséi. Vetélkedőtársa volt:

4. *LUCIUS ATTIVS*. (kit *Actius*nak is hívták. Lásd. Sax. Onom. pag. 8.) Ez leg jobb Tragikus Poétának tartják a' Rómáiak között. Stilusa vagy becézve darabos ugyan: de fenn járó, és igen tehetséges volt. Vagynak némely fragmenszei. Ovid. Amor. L. 1. El. 15: 19. így szól róla:

Ennius arte carens animosique Attius oris

Casurum nullo tempore nomen habent.

Quintilianus Epist. Lib. II. 1. 56. így hasonlítja össze Pacuviussal — — „Aufert Pacuvius docti famam senis, Attius alti, Quintilianus pedig Instit. Orat. X. 1. 97. Tragœdiæ scriptores Attius atque Pacuvius, clarissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, et auctoritate personarum. Ceterum nitor et summa in excelsis operibus manus magis videtur temporibus, quam ipsis defuisse. Virium tamen Attio plus tribuitur: Pacuvium videri doctiorem, qui esse docti affectant, volunt.“ Ezekenn kívül

5. Az Orator *CAIVS JULIVS CAESAR*; és

6. *L. VARVS* a' Virgilius barátjának *Thyestes* nevű Tragœdiája igen híres; nem külömbenn

S 4

7. Az

7. Az OVIDIUS *Medeja*; mely munkáról Quintilianus Instit. Orat. X. így szól: „Tam *Varii Thyestes* cuius „ *Græcorum comparari potest. Ov* „ *Medea* videtur mihi ostendere, quant „ vir ille præstare potuerit, si ingenio „ temperare, quam indulgere maluisset.

8. SENECA Trágédiái. Ezek szerzőjéről bizonyost nem tudhatni. *Lucius Senecáról* a' Philosophusról tudva v hogy verseket írt, és a' *Medeájáról* emlézik is Quintilianus IX. 2. De hogy a' *Seneca* név alatt lévő Trágédiákat mind írta volna, még eddig meg nem állítható. Sőt inkább, úgy gondolkodnak a' Túl sok, hogy ezen Trágédiáknak külömböző szerzői voltak. *Hercules Furens*, *Oedipus*, és *Thyestes* egy Auctorenak tartják még pedig arányozás képpenn, a' *Marcellus Senecájának*, ki a' Philosophus *Seneca* Attya volt. *Hyppolitust*, *Troade*, *Medea* és *Agamemnon* a' Philosophus *Seneca* jének; mivel egyforma benne a' stílus: *Phœnissæ* és *Hercules Orestes*, más régi meretlen írónak tulajdonítják; mint szótén az *Othaviát* is, mely a' Néro feleségéről neveztetik, és a' mely legrozsztabb *Seneca* neve alatt lévő minden Trágédia között. — Ezekbenn a' Trágédiákban általában vévénu igen nagy pöffeszkedés (tumor) van. Olvasni azokat lehetetlen; kell; mert több deák Trágédiák épségben meg nem maradtak. De a' stílust és gyúztust nem jó azok szerint formálni. Csalások, a' *Stoica Apathia*. A' *Farnabazus* jegyzésével való kiadások meg lehetőségek.

m notis variorum edidit: J. C. Schröder  
 lphis 1728. 4. de ebbenn a' kiadásbann  
 k kivetőt találnek. Még sok van hátra,  
 mit a' Seneca Tragœdiáinak kiadásá-  
 nn tellyesíteni kellene.

C.

RÓMAI VAGY DEÁK  
 MIMUS ÍRÓKRÓL.

§. 116.

A RÉGI Deák *Mimusokból* egy sem ma-  
 radt meg egészen, hanem tsak azok-  
 való szententziák: *Sententiæ Mimorum*.  
 en van, hogy igen nehéz meghatározni,  
 k vóltak ezek? annyival inkább, mi-  
 sokann a' *Görögök Mimusival* zavar-  
 öszve. Erről tehát így kell gondolkod-  
 A' *Mimusokbann* a' *Görögöknél* a' kö-  
 nséges életből vett Scenák adattak elő,  
 g pedig gestus és tselekedet által; mi-  
 n, bizonyos rendű, és állapotú embe-  
 knek szokási terjesztődtek elő. Nem ver-  
 kbenn íródtak, hanem prosabann, *δια*  
*λογον και ρυθμον* (per cola et rhythmos,  
 l, oratione quidem soluta, sed tamen nu-  
 ris suis, rhythmis quibusdam et colis  
 etarum illigata) az az, úgy, hogy vers  
 S 5 mód.

módra (numerusra) is olvasódhattak, és Aëtioval lehetett egybe kötni. Ilyen író volt a' Görögök között *Sophron*, Euripides idejében, kit a' Görög Grammaticusok gyakran említenek, a' nehezebb szók magyarázása alkalmatosságával.

Egészenn különbözött ettől a' Rómajak *Mimusa* mely így származott. *Livius Andronicus* elválasztván a' Declamatort az Aëtiotól (mely megeshetett annyival inkább, mivel a' játszóknak lárvát viselvén, észre sem vette minden, hogy nem éppen az agál a' ki declamál): egy személynek tsupán a' volt a' kötelessége, hogy agáljon, vagy, hogy bizonyos dolgot, tselekedetet, történetet, históriát, szokást, még beszédet is, gestusokkal, mutogatásokkal formáljon ki. Minthogy így magabann a' Testnek alkalmaztatott mozdulási (gestus) sokkal jobban, elevenebben, s könnyebben mentek, mint annak előtte: a' népnek ez a' mód nagyon megtetszett. Melyből a' lett, hogy azután síp mellett magabann is, külön, minden beszéd nélkül kezdték mutatni az ilyen játékot; mely hasonlóképpenn *Mimus*nak nevezetett. Kivált az Interludiumok (olaszúl Intermezzók) az az, az aëtusokat megkülömböztető közök, ilyenből állottak. Mely *Mimus* olztán utóljára tsupa síp mellett való tántzá (saltatio ad tibias), sőt illetlen, pajkos és szemérem nélkül való magaviseeléssel tellyes játékká vált, és erről híresedett el. Ezért mondja Ovid. Trist. Lib. II. v. 497.

„ Quid

„ Quid? si scripſissem Mimos obscena jocantes,  
 „ Qui semper vetiti crimen amoris habent?

Hogy a' Comœdiától egészen elválasztó-  
 dott a' Minus: a' Cæsar ideje előtt nem  
 sokkal esett. Ekkor is leginkább mutoga-  
 tásokból, (*gesticulatiókból*) állott: mind-  
 azáltal midőn valami olyan fordúlt elő,  
 melyet tsupa gestussal nem lehetett kife-  
 jezni: p. o. valamely gondolatot, szenten-  
 tziát 's a' t. akkor *Monologus* és *Dialogus*  
 is volt a' Mimusbann; és ezzel különböz-  
 tetődött meg a' Pantomimustól. A' Mo-  
 nologus, Jambus versekkel, de a' Dialogus  
 prosabann, és minden reá való készülés  
 nélkül ment véghez. A' Mimusokat mezít-  
 lább játszották (*nudis pedibus introeuntes*  
*proscenium*), és így különböztették meg  
 magokat az Aſtorok mind a' Tragœdusok-  
 tól, kik magos sarkú tsizmákban (*cothur-  
 nis*), mind a' Comœdusoktól, kik *Soccusok*-  
 bann vagy botosokbann játszottak. Innen  
 van a' *Mimusi* játékoknak *Fabulæ planipe-  
 diæ* neve, (*quod histiones exuerent cothur-  
 nos, et calceos seu soccos*)

A' Mimus játékokkal a' Theátrumonn  
 kívül is éltek, a' vendégségekbenn. Vól-  
 tak *Mimus* játszó alszonyi személyek is,  
 kik *Mimaknak* hívattattak. Utóljára egész  
 társaságot formáltak: és az első közöttök  
 hívattatott *Archimimusnak*. Még halotti  
 alkalmatosságokkal is feltevődtek. Ekkor  
 t. i. mutogatásokkal, *gesticulatiókkal*, a'  
 szomorúságot, bánatot fejeztek ki; a'  
 nagy és gazdag emberek temetésenn: mel-  
 lyet a' szegényebbekenn a' *præſicak* tsele-  
 kedtek. Így *Svetonius in vita Vespas. Cap.*  
 XIX.

XIX. nyilván mondja: hogy ezen Császárnak temetése *Mimussal* esett. „In funere Favor Archimimus personam ejus ferens, imitansque, ut est mos, facta ac dicta vivi, interrogatis palam Procuratoribus, *quanti funus, et pompa constaret?* ut audivit H. S. (i. e. sestertium) *centies*, exclamavit: *centum sibi sestertia darent; ac se vel in Tiberim projicerent.* — Ezzel a Vespasiánus fösvenységét adták elő. Hasonló szabadsággal éltek egyéb alkalmatosságokban is a *Mimusok*, és gyakrann a legnevezetesebb élő emberek hibáit is azoknak, a' közönség előtt szemekre lobbantották. Nevezetesebb *Mimus* íróik vagy *Mimographus*aik a' Rómaiaknak.

1. *CN. MATTIUS.* Élt Varro és C. Caesar idejében, kiknek nagy barátja volt. Írt *Mimijambusokat*, de a' mellyek elvesztek, 10. versekenn kívül.

2. *DECIMUS LABERIUS.* Római Eques, élt J. Caesar idejében, kiől 60. esztendőskorában kényszerítettett, hogy a' Scenára kiáljon, és azt a' *Mimust* melyet maga készített, játssa el (agálja). A' *Mimusa* nints meg, hanem meg van a' *Prologusa*, melyben a' Nézők előtt magát menti, hogy Eques és 60. esztendőskorára, olyan alacsonyagra ereszkedik, Caesartól nem maradhatván. Megmaradt ez *Macrobius*-nál *Saturnaliorum Libro II-do C. 7.* és olyan szép, hogy ritka nála szebbet találni. 137 következik

„Necessitas, cujus cursus transversus impetum

„Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,

„ Quo

Quo me detrusit pæne extremis sensibus?  
 Quæm nulla ambitio, nulla unquam largitio,  
 Nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas  
 Movere potuit in juvenia de statu;  
 Ecce in Senecta ut facile labefecit loco  
 Viri excellentis mente clemente edita  
 Submissa placide blandiloquens oratio?  
 Etenim ipsi Di negare cui nihil potuerunt  
 Hominem me denegare quis posset pati?  
 Ergo bis tricenis annis actis sine nota  
 Eques Romanus lare egressus meo  
 Damum revertar Mimus. Nimirum hoc die  
 Uno plus vixi mihi quam vivendum fuit.  
 Fortuna improderata in bono æque atque in malo,  
 Si tibi erat libitum literarum laudibus  
 Floris cacumen nostræ famæ frangere,  
 Cur cum vigebam membris præviridantibus,  
 Satisfacere pópulo, et tali cum poteram viro,  
 Non flexibilem me concurvasti ut caperes?  
 Nunc me quo dejicis? quid ad Scenam affere?  
 Decorem formæ an dignitatem corporis,  
 Animi virtutem, an vocis jucundæ sonum?  
 Ut hedera serpens vires arboreas necat;  
 Ita me vetustas amplexu annorum enecat.  
 Sépulcri similis nihil nisi nomen retineo.

Cesar elébbi rangjába vilzsa tette Laberi-  
 t, mihelyt a' maga Mimusi játékát el-  
 gezte, arany gyűrűvel, és 500 sesterti-  
 ummal ajándékozván meg őtet. Ekkor  
 Laberius egyenesen a' Nézók közzé a' Fő-  
 ndek ülő helyére ment, hol mennyire  
 em akartak néki helyt adni, és Cicero is  
 ki mit szólott, 's Laberius mit felelt?

így



így adja elő Macrobius Saturn. L. II. C.  
 „Deinde cum Laberius in fine ludoru  
 annulo honoratus a Cæsare, e vestigio  
*quatuordecim* ad spectandum transiit, vi  
 lato ordine; et cum detrectatus est Equ  
 Romanus, et cum Mimus remissus: a  
 Cicero prætereunti Laberio et sedile qua  
 renti: *Recepissem te; nisi anguste sedi*  
*rem*; simul et illum respuens, et in novu  
 Senatum jocus; cujus numerum Cæsa  
 supra fas auxerat. Nec impune. Respond  
 enim Laberius: Mirum ni anguste sedes, qu  
 soles duabus sellis sedere, exprobrata le  
 vitate Ciceroni; qua immerito optimus c  
 vis male audiebat.\*

3. **PUBLIUS SYRUS**; Syriából való  
 szólga volt, és ezért neveztetik Syrusnak.  
 A' szolgálásból szép formájáért, és jele  
 elméjéért felfzabadíttatván: elébb Italiá  
 nak apróbb városibann játszott Mimusí já  
 tékokat: azután Rómába ment; hol mé  
 Laberiusnál is nagyobbra betsültetett: am  
 bár ez talán leginkább magának Julius Cæ  
 sarnak az ítélete volt; kit bizonyos, hogy  
 a' mímusa előadásábann megsértette —  
 Ezért mondja Macrobius: L. c. Ob hæc  
 (t. i. azok miatt; melyeket Cæsarra tész  
 lozva mondott Laberius) *in Publium verti*  
*favorem* t. i. Cæsar) Gellius pedig N. A.  
 L. XVII. c. 14. így szól róla: „*Publiu*  
 „*mimos scriptitavit; dignusque habitus est*  
 „*qui suppar Laberio judicaretur. C. autem*  
 „*Cæsarem ita Laberii maledicentia, et ar*  
 „*rogantia offendeat, ut acceptiores et pro*  
 „*batiores sibi esse Publii, quam Laberii*  
 „*mimos, prædicaret*“. Cæsar mindazáltal  
 mi

En ez esett, hogy megsértettetését éreztettkolvánn; a' mint Macrobius a' már szólt helyenn mondja, így szóllott Laushoz: *Favente tibi me victus es Laberius*. Ezen meggyőztetésére tzeloz Laberius, következendő Mimusába szépen ezeket a' verseket tette.

Non possunt primi esse omnes, omni in tempore,

Summum ad gradum claritatis cum veneris:

Confistes aegre; et quam descendas decides.

Cecidi ego. Cadet qui sequitur. Laus est publica.

ni a' Publius játékot illeti. Ő azokbann sok erköltsökre tartozó szép fontos dásokat elegyített; mellyekről Macrobius ilyen ítéletet téshén. „Publii sententiae feruntur lepidae, et ad communem accomodatissimae“. Innen *Ethologus* musok közzé tartozik nem pedig a' *Rili Mimi* nevűk közzé. Megvagynak a' Publius sententiái Alphabetumi rendbe szedve a' Debreczeni kiadás szerint a' Phaedrus végénn. A' Muretus oratióinak és Latinus végénn is megvagynak magyarázatokkal együtt. Most pedig közelebb külön adódtak: ilyen titulus alatt. Publii et aliorum veterum sententiae; in usum scholarum, adspersis notulis editae ex recensione J. Gruteri. Misenae 1792. 12.

4. *SENECA* is Mimus írónak tartandó De merő hibából; mellyet a' tudatlanság könyvleírók (Librariusok) okoztak.

L. *ANNÆUS SENECA*. t. i. igen kedvellője volt a' Mimusoknak. Innen azok.

azokból sok fontosmondásokat szedget ki. Mellyek mások kezire kerülvénn: *cuius Annaeus Seneca Mimusin*ak mondatt.

Az Antonínus Császárok idejében még több Mimusok Sententiái szedődőfzve; mellyeket idővel, a' Hieronymus tanúbizonyosága szerint, az Oskolákban tanúltattak a' gyermekekkel: a' lévén közönséges értelem; hogy a' gyermek tanítását ilyen erköltsi és practica sententiákon kell kezdeni. De ez nem egészen helyes. Sőt inkább olyan dolgokon kell mellyek a' gyermek figyelmetességét felserfztik, és megtartják. Az ilyen Erköltsentiáknak illendő figyelmetességgel való meggondolására pedig, már világos való jártasság, és tápaláztalás kívántatik. p. o. mikor e' van a' Mimus sententziái között: *Heredis fletus, sub persona risus est*. az az: est risus personarum, világosabban pedig: est risus diffimulatus.

*Inprobe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit*; az az,

Qui semel periculum expertus, iterum se exponit periculo: imprudenter accusat fortunam

*Hominem experiri multa paupertas iubet*

*Gravius nocet quodcumque inexpertus accidit.* 's a' t.

Minden megmaradt sententziái a' Mimusographusoknak: megvagyak a' Debreczeni benn kiadott Phædrus végénn, de az nem tsupánn a' Publius Syriuséi; hanem az ő neve alá másokéi is tétettek.

A' RÓMAI, VAGY DEÁK

ATIRICUS POÉTAKRÓL.

§. 117.

RÓMAIAK *Satiráját* tellyességgel nem kell öszvezavarni a' Görögök *Satyri-Drámájával*. Ez utólsó mindég *Erdei* a' volt, mellybenn a' Faunusok, Satyrk, Silenus, Bacchus, és más Istenek éditak elő a' Hérósi világból. Megt mindazáltal az a' Görögök között, melyt az Új Comædia lábra kapott. A' maiaknál pedig soha szokásba nem ment. is fordul sohol elő, hogy a' Rómaiak *Dráma*, és theatrális játék lett volna a' Satira, kivévén *Liviust*, a' ki azt mondja L. VII. C. 2. hogy minekelőtte *Li-Andronicus* rendes *Drámát* vitt volna Római Theátrumra: ott a' *Saturák* vagy *Satirák* voltak szokásbann. Mellyeket EX AMPORE való dialogusokbann játszottak velgest mindenféle dologról, a' mint nek kinek az elméjére jött. De ez éppen nem a' Görögök *Satyricum Drámája*. A' Theatrumról is kimaradt, mi-lyt *Livius Andronicus* a' regulákra vett amát bevitté; ab *Saturis ausus argumen- fabulam serere*; a' mint *Livius* írja, az

T

az, Drackenborch szerint, qui primus sus est spreta Satira, argumentis fictis bulas componere, & contexere; vagy bann: bizonyos argumentumot vévén a' Drámabann, nem tsupánn azt bevénn, a' mi a' szájára jött.

A' mi már a' későbbi *Satiráját* il a' Rómaiaknak, melly nálok igen n. divatjában volt: az még inkább különbözött a' Görögök Satyricum Drámájától. M. azt nyilván tulajdonoknak, és sajátjok tartották a' Rómaiak, az az, egyenesen mai eredetűnek, mellyet egy nemzettől s. vettek. Quintilianus Institutionis Orato L. X. C. i. nyilván így szól: Satira q. dem tota nostra est, qua primus insign. laudem adeptus Lucilius. Horatius is Serm. 1. sat. X. v. 66. *Græcis intactum carmen* nek nevezi a' Satirát: Quam rudis et G. cis intacti carminis Auctor. i. e. Ennius. Az is igaz, hogy ez theatralis játék, va *Drama* tellyességgel nem volt a' Rómaiaknak.

Mi volt tehát a' *Római Satira*? mit ma közönségesen szoktak a' Sat. nevénn érteni, t. i. hogy az, sértegető gúnyoló beszéd: ezen név jelentését ki m. meríti Hogy azt valaki jól megérthes. Szükség az Etymológiánn kezdeni. "A' *Satira* annyi mint *Satura* hanem minthogy u. t. i-nek is mondták, mint ezekben: *optimus*; *optimus*; *maximus*, *maximus* 's a' a' *Saturát* az y-nal írt Satyrával zavart öfzve. *Satur* tulajdonképpen az egyelített dologokról mondódik, *de rebus miscellaneis*; *miscellis*. Így p. o. *Lanx* *tura*, a' Rómaiaknál különbkülömbf.



nőltsőkkel tele tálat jelentett, melyet  
eres és Bacchus óltárára szoktak tenni;  
*Satura* vólt, az olyan törvény, mely  
egy bizonyos, hanem különböző dől-  
ól szóllott; hasonlóképpenn *legem per  
ram ferre*, annyit tett mint, sok, és  
mbkülömbféle matériákat magábann  
aló, egyvelges törvényt hozni. E' sze-  
*carmen Saturum* is annyit téstén, mint  
*en argumenti mixti*, vel *quod multus  
arias res complectitur*. — *Satura*, alatta  
dvénn *Poesis*, ugyan azt téstí. Innen  
nedes, egy a' legjobb régi Deák Gram-  
cusok közzül, *de Oratione* III. pag.  
így szóll: — *Olim carmen quod ex  
s poematibus constabat, Satira voca-*  
*r.* Már ez — a' vers neme igen alkal-  
s vólt.

1. A' Didactica Poësisre, melybenn  
ni tanitódik.

2. A' beszéllésekre, vagy Narratiók-  
mellyekben valamelly bizonyos dolog  
zélódik.

3. A' külömbkülömbféle matériákról  
discursusokra.

Első próbát a' Satirá írásbann Ennius  
de az ő Satiráji még darabosok vól-  
Horatius szerint, *Serm. L. 1. sat.*  
66.

A' *Satirának* igaz formáját legelőször  
CILIUS adta meg, a' ki Suessa Pome-  
a való vólt, az *Auruncusok* tarto-  
yábann, a' honnan, *Auruncorum Alum-*  
nus.

nusnak neveztetik, és Kr. Ur. sz. el. m.  
egy 121. esztendővel élt. Írt Satirákat  
könyvekben, mellyekben sem ember  
nek sem Isteneknek nem kedvezett? Ho  
Serm. L. II. sat. 1. v. 62. seqq. így f  
róla.

Quid? Cum est Lucilius aus

Primus in hunc operis componere carmina me

Detrahere et pollemoniitidus qua quisque per

Cederet, introrsum turpis.

Az 8 Satirái tulajdon értelemben  
tárak voltak: mivel azok néhol Prosáb  
néhol versből, még pedig egy helyen  
xaméterből, másutt Jambusból, és más v  
nemeiből állottak. Maradtak nem ke  
fragmentumi: noha egy része azoknak g  
nús. Lucilius után következik a' Satira  
között:

### MARCUS TERENTIUS VARRO

A' hazája Róma volt. Élt Cicero idejében  
's véle ugyan azon Tanítóktól tanult. M  
hólt Kr. Ur. sz. el. mintegy 24. esztendő  
szinte 90. esztendő korában? Láss  
alább bővebben. Ez a' Satirának új  
mét találta, mellyben a' Philosophiát a  
elő. Írt *Menippea Satirákat*, mellyekb  
Menippus nevű Cynicus Philosophust a  
tott elő, 's azt beszéltette. — Lucianus  
ezt beszélteti gyakran. — Varro a' Satir  
hol versekben, hol Prosábann írta.  
osztán mások is követték, mint Sene  
Petronius, Marcianus Capella, és az új  
időkben Voltaire;

**HORATIUS** a' Satirának ismét más-  
nát adott. Az ő Satirái nem egyebek,  
nem az emberek szokásiról, tselekedeti-  
való elmélkedések, discursusok, Pro-  
oz közelítő beszédbe; 's tzielja azok-  
ez: hogy az életre megkívántató Phi-  
pphiai esmérteket terjeszték, lefest-  
n az embereket úgy a' mint vagynak,  
seikkel, indulatjaikkal, 's külömbkü.  
bféle igyekezeteikkel együtt. hogy így  
ostobaság nevetségessé, a' gonofzság  
ig gyűlölségessé légyen, melly ofztán  
jó alkalmatosságot ad a' Philosophusi  
élmélkedésekre, életre megkívántató régu-  
adására, és a' béfzitt hibás vélekedé-  
ostromlására. Következésképpenn ezek  
nem olyan Satirák, a' millyeneket  
fzerint ma a' Satira név alatt szoktunk  
ni. A' hol ilyen forma van is, azok-  
nem egyéb, van hanem annak megmuta-  
: melly nagy egymással való ellenke-  
uralkodik az emberek tselekedeteibenn.  
ét lásd a' Lyricus Poéták között. Ho-  
ust igyekezte követni:

**PERSIUS FLACCUS.** Hazája *Vola-*  
a' volt Etruriábann. Született equesi  
ű szüléktől, az első századbann, 34-  
n, megholt 62-benn, Néró alatt, 28  
endős korábann. 12. esztendő korától  
va Rómábann tanult, a' Grammaticu-  
nál, és Rhétoroknál. 16-dik esztendejé-  
n megbarátkozott Annaeus Cornutus ne-  
Philosophussal, kitől a' Stoica Philoso-  
ára vezéreltetett, melynek ofztán egész  
ében igen hűséges követője, Cornu-  
nak pedig legigazabb barátja volt; kit



nusnak neveztetik, és Kr. Ur. sz. el. egy 121. esztendővel élt. Írt Satirákat könyvekben, melyekben sem emberek sem Isteneknek nem kedvezett. H. Serm. L. II. sat. 1. v. 62. seqq. így róla.

Quid? Cū est Lucilius au

Primus in hunc operis componere carmina

Detrahens et pollem nitidus qua quisque per

Cederet, introrsum turpis.

Az ő Satirái tulajdon értelemben *turpek* voltak: mivel azok néhol Prosa néhol versből, még pedig egy helyen xameferből, másutt Jambusból, és más nemeiből állottak. Maradtak nem fragmentumi: noha egy része azoknak nős. Lucilius után következik a' Satirák között:

### MARCUS TERENCEIUS VAR

A' hazája Róma volt. Élt Cicero idejében s vele ugyan azon Tanítóktól tanult. Helt Kr. Ur. sz. el. mintegy 24. esztendő szinte 90. esztendő korában. Lás alább bővebben. Ez a' Satirának met találta, mellyben a' Philosophiát elő. Írt *Menippea Satirát*, mellyben Menippus nevű Cynikus volt elő, s az est befejezt hol verset alkotán Petron idők

**HORATIUS** a' Satirának ismét más-  
 át adott. Az ő Satirái nem egyebek,  
 m az emberek szokásiról, tselekedeti-  
 aló elmélkedések, discursusok, Pro-  
 közelítő beszédbenn; 's tzielja azok-  
 z: hogy az életre megkívántató Phi-  
 hiai esmérteket terjeszték, lefest-  
 az embereket úgy a' mint vagynak,  
 kkel, indulatjaikkal, 's külömbkü.  
 éle igyekezeteikkel együtt, hogy így  
 tobaság nevetségessé, a' gonoszság  
 gyűlölségessé legyen, melly osztán  
 alkatmatosságot ad a' Philosophusi  
 edésekre, életre megkívántató régu-  
 ására, és a' beszítt hibás vélekedé-  
 romlására. Következésképpenn ezek  
 nem olyan Satirák, a' millyeneket  
 int ma a' Satira név alatt szoktunk  
 A' hol ilyen forma van is, azok-  
 m egyéb, van hanem annak megmuta-  
 elly nagy egymással való ellenke-  
 kodik az emberek tselekedeteibenn.  
 sd a' Lyricus Poéták között. Ho-  
 gyekezte követni:

**RSIUS FLACCUS.** Hazája *Vola-*  
 ult Etruriábann. Született equesi  
 üléktől, az első századbann, 34-  
 megholt 62-benn, Néró alatt, 28  
 korábann. 12. esztendő korától  
 mábann tanúl Grammaticu-  
 esztendejé-  
 tus ne-  
 iloso.  
 egész

erni.

A

az 5-dik Satirájában nagyon megdöcsér. Mindössze 6. Satirája maradt; melyekben oly homályos, hogy ezért *Deákok Lycophronjának* szokott neveztetni. Okozta ezt a' homályosságot egy részről a' Né-ró alatt volt félelmes idő: más részről tudományának mutogatása; és ez hogy a' vers írás nagy erejébe került. Ő is, vala-mint Horatius, Satiráinak argumentumit a' a' közönséges életből vette: de azoknak ki-dólgozásában Horatiustól eltávozott. Mert egy az, hogy ő mindenütt szoross Stoicus, és mindent a' Stoicismus ramájára von: más az, hogy az idejébéli Rhétorok mód-ja szerint, *declamatori* hangal él; felvévén valamely *Philosophica propositiót*, és azt Rhétori módon, közönséges életbeli ta-pasztalások által mutogatván; melyben Horatius egészen más utat követett, úgy-mint ki a' *Philosophica propositiót* a' ta-pasztalásbeli datumokból húzta ki, és így azt mindég utól tette: a' mit Persius elől tett.

Az 1. Satirája. mintegy Prologus melyben a' barátjával arról beszéll, írjon é Satirát, nem gondolván semmit a' nép beszélt vélekedéseivel; a' Fő emberekkel 's Néróval? és minekutánna leírja hogy a' nép gúztusa mennyire megromlott, a' tudományok útja mennyire eltévesztődött, az emberek a' mit tudnak, azzal mennyire viszfzaélnék? ezt hozza ki belőle, hogy neki szükségesképpen kell írni Satirát; melynek mitsodásnak kellyen lenni előadja.

A 2-dik Satira van a' könyörgésről, melly is igen szép. A' könyörgésnek úgy-mond

d tiszta szívből kell származni: A' go-  
ember könyörgése; a' haszontalan dől-  
kérese; a' balgatag kívánságok: Isten-  
séget mutatnak. Azután az Istenek-  
tett fogadásokról beszéll.

A 3-dik Satirában mint szoros Stoi-  
Philosophus a' Római Nemes Ifjúság  
buzog. Szemekre hányja tunyaságo-  
hogy a' tudományokkal felhagytak,  
bolondságokkal töltik idejeiket. Ser-  
i őket a' Philosophia tanulására.

A 4-dik Satirát Néró ellen intézte,  
an uralkodót festvénn abbann le, ki az  
gatásban tapasztalatlan, a' tudomá-  
kban járatlan, és magát gyalázatos  
vel megfertézteti.

Az 5-dik Satira Beszélgetés Persius  
Cornutus között; beléelegyítvénn ebbe  
a' Tanítójának ditséreteit. Summája  
Beszélgetésnek ama Stoicusok állítása:  
ki nem bölts, az mind szólga.

A 6-dik Satira. Levél formában van  
, melyet Cæsius Bassus nevű barátjá-  
intéz, a' gazdagsággal való helyes  
ról. Sok szép sententziák vannak be-  
őve.

A' ki Persiust érteni akarja: szükség,  
y a' Néró idejébéli Históriában jártas  
yen. Jó kiadási ezek: Cum posthumis  
com-

commentariis Jo. Bondii. Amstel. 1645.  
mai. — Cum notis variorum et aucto-  
Is. Casauboni, cura Merici Casau-  
Lond. 1647. 8. és Lugd: Bat. 1695. 4.

## §. 118.

A' *Satira* név mai jelentéséhez kö-  
kább közelítenek a' Juvenalis Satirái.

• *DECIMUS JUNIUS JUVENALIS*  
letett Aquinumbann Kr. Úr. fzül. után 38.  
tendővel, meghólt 119-el. Rómábann  
darabig rhétoroskodott, azután Poës  
nevezetesen, Satirák írására adta ma-  
Midón pedig egy Satirájábann, Dom-  
nusnak *Paris* nevű kedves *Pantomim*  
megsértette volna: a' Császártól Egyiptu-  
ba küldetett számkivetésbe, Trajánus v-  
szahívta, és Hadrianus alatt is nagy  
tsületbenn élt. Ekkor adta ki Domitian-  
ellen írt Satiráit. Ugy tettei magát, n-  
ba a' Néró ideje Históriáját írni le. Ma-  
öfzve 16. Satirái vagynak.

Az 1. *Satira* mintegy bevezetés, ma-  
benn azt adja elő, miért ír Satirákat? a'  
úgy mond, mert nagy a' veszettség a' Róma-  
között.

A' 2-dik *Satira*, a' Hypocrita Philo-  
phusok ellen van intézve, kiknek élete  
beszédje között nyilvánvaló az ellenke-

A' 3-dik *Satira* a' Romábann v-  
lakás alkalmatlanságát írja le, Umbri-  
nevű Tüdös személyébenn, a' ki ezek  
att Rómát oda hagyja.



A 4-dik Satira a' Római Gazdagok-  
 ifizoyú asztali költségeit adja elő. Do-  
 ánus, a' ki *Calvus Néra* neve alatt em-  
 lik, valamely szörnyű nagyságú hálnak  
 (*illus, rhombus*) megfőzetéséről való ta-  
 kozásra a' Római Tanácsot egybegyűj-  
 tve a' kérdést felteszi, egészenn kel-  
 lé azt, vagy pedig darabokra vagdalva  
 elkészíteni? Meghánynánn vetvénn a'  
 got, arra határozzák, hogy a' halat  
 a' mint van egészenn kell elkészíteni.  
 Mégre mindjárt fazekasok hívódnak, kik  
 an nagy talat tsináljanak, melybenn a'  
 megférjen. 's a' t.

Az 5-dik Satira a' mások asztalánn  
 akodó Parasitusokat vagdalja, 's azok  
 alávalóságát festi le.

A 6-dik Satira a' Római Afzfzonyok  
 ságát, vesztegetését, és sok egyéb hi-  
 fedezi fel.

A 7-dik Satira arról való panaszol-  
 ásból áll, hogy a' tudományoknak  
 mi betsi nintsen: mely miatt a' ta-  
 emberek alig tengődnek.

A 8-dik Satira azokat a' Római Ne-  
 ket veszi tzelba, kik egyedül az ó ele-  
 k virtusira támaszkodvann, magok tu-  
 vagy még feslett életet is élnek.

A 9-dik Satira van a' Cinædusok  
 nányságáról.

A 10-dik Satirábann az adódik elő, mit  
 ktak az emberek hibásann kérni környör-  
 ikbenn és mit kell inkább nekik kérni.

A 11-dik Satirábann, a' Rómala  
ételbenn, 's italbann való bujálkodása

A 12-dikbenn az örökség ke  
(Hereditas) tsapodársága íródik le.

A 13-dik Satira azt adja elő,  
az Isteni bocszúállás elébb utóbb eljő a  
noszokra; és hogy a' lelkiesméret mor  
maga is elég büntetés.

A 14-dik arról beszélt, mely  
mas, a' Szülék rosz példája a' gy  
keknek.

A 15-dik a' Vallásbeli babonát  
abból származó gyűlölséget, kegyetl  
get festi le, az Egyiptomiak példájába

A 16-dik a' Katonaság hasznait  
privilegiumit számlálja elő. Melyről m  
azáltal sokan kételkednek, hogy Juven  
vólna.

Ezen 16. Satirák között a' 13-dik  
dik és 15-dik, legszebbek. Ezekhez p  
a' 2-dik, 3-dik, 6-diknak az eleje, 7-  
8-dik, és 10-dik leginkább közelítenek.

Maga Juvenalis az 16 Satira 85-  
és 86 dik verseibenn, a' maga Satira  
így szól:

Quidquid agunt homines, votum, timor,  
voluptas,

Gaudia, discursus, nostri est farrago libelli;  
mely az igaz Satirának leírása: mind

tagadhatatlan, hogy ezt nem oly mód-  
 vitte véghez, mint Horatius. A' Ju-  
 valis Satirái megannyi Rhétorica kidól-  
 ott Declamatiók, mellyek gyakran Trá-  
 liai hangra emelkednek; a' vétkek le-  
 ábann pedig, az úgy nevezett Görög  
 Comœdiákhoz hasonlítanak; a' midőn  
 akarván utáltatni a' vétkeket, igen is  
 zítelen terjesztik elő azokat. Horatius  
 etve mondja ki az igazat; Juvenalis pe-  
 bősízkodva.

Legjobb kiadás: *Cum Scholiis vete-  
 , et fere omnium Eruditorum Commen-  
 is, recensuit, concinnavit, et sua illis  
 cilegia adjecit* Hern. Christ. Henninius.  
 aj. 1685. 4. és Lugd. Bat. 1695. 4.

**SULPITIA** Római Fő Asszony, élt az  
 század' véginn, Domitianus alatt. Írt  
 irát 70. Hexameterekben, *de corrupto sta-  
 cipublicæ, temporibus Domitiani*, vagy  
 azon Edictuma ellen ennek a' Császár-  
 melyben azt parantsolta, hogy Ró-  
 ól minden Philosophusok kitakarodja-  
 . A' munka magabann tsekély: a'  
 nyibenn mindazáltal Asszony írta, ne-  
 etes. Lásd *Petri Burmanni Poëtae Mino-*  
 Lugd. Bat. 1731. Tom. I. p. 408. sqq.



A' Varro módja szerint, az az, versekkel elegyített folyó beszédbenn

Satirákat ezek írtak:

1. **TIFFUS PETRONIUS ARBITER**  
Massiliából. Élt Claudius és Néro Császárok idejében, és Rómában fő hivatalokat viselt. Nevezetesen, mint jó guztusú emberre Néro a' Császári Udvar pompáinak, és mulatságinak igazgatását, és elrendelését bízta. (*elegantiae Arbitrarius constitutus*); és innen hívatatik *Arbitrarius*. *Tigellius* nevű embernek irigysége által, kiesvénn a' Néro kedvéből: midőn fejére kiment a' parantsolat hogy megölettessék: ereit megnyitatta, és vére elfolyván tsendesenn, és vidámonn holt meg. *Satiricon*ában (vagy in *Libris Satiricon*) a' véle egy időben élt Rómaiaknak részli guztusát, és elfajult erköltséit írta le. De ezenn nagy munkának csak némely darabjai maradtak meg. Ezekből is mindazáltal láthatni, hogy Petronius, mind versekben mind prosában, igen szépen tudott írni. Kár hogy elméjét, tiszta világos gondolkodását, s kellemtes stílusát tisztátalan dologok előadására fordította. Az *Episodium* legszobbek; mint p. o. a' civile bellumnak, az *Esopusi özevgynek*, az örökség keresőknek (*Hereditariae*), Trója megvételinek 's a' t. leírasi.

Legjobb kiadási Petroniusnak *Cum integris doctorum Virorum commentariis, et notis, curante Petro Burmanno. Traj. ad Rhen.*

1709 2. Vol. 4. és ismét a' *Reiske*  
 itásaival *Lugd. Bat.* 1743. 2. vol. 4.  
 ez a' jobbítás, Reiskénak, minthogy  
 nann Gáspárnak, a' Péter fiának híre  
 karatja nélkül esett, nagyon torkára  
 ott. Kissebb formábann *Wittembergai*  
*Anton. adta ki.* *Lips.* 1781. 8. mellyel  
 het érni.

2. L. *ANNEUS SENECA.* (Lásd  
 t oda alább a' Philosophusok között)  
 onló módonn versekkel elegyített pro-  
 nn írt Satirát a' Claudius Császár ha-  
 á; mellyet *Claudii Cæsaris αποκολοκυν-*  
 snak nevezett, azt jelentvén ezen ne-  
 ttel hogy Claudius, halála után, az Is-  
 k száma közé való bevétettetés, vagy  
 theosis helyett, mint igen buta ember,  
 ké (*κολοκυνθα*, cucurbita) változtató.  
 Lásd a' Seneca Philosophiára tarto-  
 munkái véginn.

---

## A' RÓMAI VAGY DEÁK EPICŰS POÉTAKRÓL.

---

§. 120.

ALAMINT a' Drámábann: úgy az *Epica*  
*Poésis*benn is *LIVIVS ANDRONICVS*  
 t jeget a' Rómaiak között, a' midőn  
 merus *Odysséját* JámBUS versekben  
 for.

fordította; mely fordítás, hogy igen darabos lehetett, mutatja annak első verse Gelliusnál L. XVIII. C. 9.

Virum mihi Camœna insecce versutum;  
melybenn, *insecce* annyit télszen, mint *insequere*, az az *insequere*; ettől a' régi szótól *insequo*, *insequere* pedig annyit, mint *oratione*, *carmine persequere*. Hasonló az is, melyet ugyan csak Gellius L. III. C. 16. említ.

Quando dies adveniet, quem præfata

*Morta est;*

hol a' *Morta* névenn, *μορτα mors*, vagy *Parca* értődik.

Az *Epicus Poëta*k közzé méltánn szám-lálódhatik CN. NÆVIUS is, ugymint a' ki az 186 Pœnusi hadat írta le versekbenn, *luculente quidem, quamquam minus polite*, a' mint szól Cicero *in Bruto Cap. 19.* Meg-tetfzik ez mindjárt a' kezdetéből ennek a' múnkának, mely így völt.

Qui terræ Latia stemonēs tuserunt

Vires frudesque Pœnicas fabor

az az

Qui terræ Latia homines truderint

(i. e. *contuderint* v. *frégerint*).

Vires fraudesque Pœnicas fabor,

Az *Epicus Poëta* nevet méginkább megérdemli

ENNIUS, kit maga is Cicero *summus Epicus Poëta*nak nevez. *Opt. gen. Or. 1.* szü.

született *Rudibann*, Calabria városábann, közel Tarentumhoz, Görög Szüléktől. A' Deák nyelvet nagy korábann tanulta meg. A' II-dik Pœnusi hadbann, Katonai szolgálatot tett, jelen volt az Aetoliaiak ellen folytatott hadbann is, Consul Marcus Fulvius Nobilor társaságábann. Azután Sardiniaiba vetődvénn, ott az öreg Cátónak, a' ki az Africai Quæstorságból menvénn haza, Sárdiniábann megállapodott, esmerettségébe jutott, 's ugyan ettől Rómába vivődött; mely tselekédetét Cátónak, Cornélius Nepos, akárminémű Sárdiniai triumphusnál töbre betsüli (*quod non minoris existimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum: in vita Catonis Cap. 1.*) Hogy Cátót Ennius tanította a' Görög literaturára, *Aurelius Victor, de Viris illustribus Cap. 47.* nyilván mondja. Mások azt mint Cicero, későbbre tézik. Annyi bizonyos, hogy Enniusnak Rómába lett menetelével, ott a' Görög Litteratura szemlátomást kezdett lábra kapni, nemcsak az Ifjak között, kiket tanított, hanem a' Nagy emberek között is, kikkel társalkodott. Különös kedvessége volt kívált a' Scipiók familiája előtt; kiktől méltónak ítéltetett arra, hogy holt teste a' Scipio Africanus monumentumába temettetnék, és a' felett tisztességére oszlop emeltetnék. Scipio Nasicával való szoros esmerettsége, és barátsága, megtetszik abból a' tréfából, melyet Cicero de Orat. L. II. C. 68. így ad elő: Scipio Nasica; cum ad Poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium ancilla dixisset domi non esse; Nasica sensit illum Domini jussu dixisse, et illum intus

intus esse. Paucis post diebus, cum ad  
cam venisset Ennius, et eum a janua  
reret, exclamat Nasica se domi non  
tum Ennius, Quid? ego non cognosco  
cem, inquit, tuam? Hic Nasica, Hom  
impudens. ego cum te quærerem, An  
tuæ credidi te domi non esse, tu mihi  
credis ipsi. Meghólt Kr. Ur. sz. el.  
elzrendővel, 70. elzrendős korábapn  
mint mondják köszvénybenn, melye  
sok bor ital okozott. Horatius L. I. E  
XIX. v. 7. seqq.

Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad  
Prosiliuit dicenda

2. Serenus Sammonicus De Medi  
XXXVIII. 12. sqq.

Ennius ipse pater dum pocula siccata iniqua  
Hoc vitio tales fertur meruisse dolores.

A' mit Ennius Epitaphiumának m  
danak: Ciceróból (Tusc. Quæst. I. 15.  
és de Senect. 20.) vagyon véve ekképp

Adspicite cives senis Ennii imaginis formam

Hic vestrum pinxit maxima facta Patrum.

Nemo me lacrimis decoret, neque funera fletu

Faxit. cur? volito vivus per ora virum.

De hogy Epitaphiumnak inkább iljen  
a' vers is dötzögés nélkül menjen, a'  
mám helyet igen roszszúl ezt a' szót te  
urnam. Ez utolsó okból a' vivus helyet  
viva tevődött: holott semmi bizonyos  
nints, minthogy a' régi Deák Poétákná

etű, elisiót szenvedett. Nagy hírt nevet  
iusnak főképpenn az ő *Annalisai* sze-  
ek, melyekbe a' Római Históriát  
alta; kezdvénn azt a' legrégibb időkönn,  
rivénn az I-ső *Poenusi Hadig*. Allott ez  
munka 40. (mások szerint 18.) köny-  
ból, és vólt írva Heroicus versekbenn,  
a' melyeknek már ma tsak némely da-  
ai vannak meg. A' Poésisre nézve is  
an, de kivált a' Históriára nézve igen  
y kár, hogy elveszett; mivel, a' mint  
ragmentumokból láthatni, *fide Historica*  
munka vólt. A' vers mellyen kezdő-  
így van:

*Horrida Romulōum certamina pango duellūm.*

lybenn; *Romulōum duellūm* ennyit té-  
: *Romanorum bellorum*, mivel a' régi  
k nyelvén *bellum*, *duellum*nak mondo-  
e (q. d. in quo, a duabus partibus de  
oria contendentibus dimicatur).

●Melly nagy betsbenn vóltak ezek az  
malisok a' Rómaiak előtt, onnan meg-  
zik, hogy még Virgilius idejében is  
nkább azokat olvasták, nem is gondol-  
tott úgy senki, hogy Enniusnak eleibe  
lene Virgiliust tenni. ●Es ez az értelme  
rtialis ama szavainak Epigr. L. V. 10.

*Ennius est lectus salvo tibi Roma, Marone,*

ert itt *salvus* annyit téfzenn, mint a' ki-  
még nem is nyúltak, vagy, a' kit még  
kisobbé sem nyűttek meg. Így mondja  
Cero Famil. VII. 26. *Quod Epistolam con-*  
*am doles, noli laborare: salva est domi).*

U

Az-

Azutánn is darab ideig kedves kö-  
ve maradt ez a' Rómaiaknak, sőt Rom-  
kivül is megesett, hogy a' theátrumok-  
olvasták, mint ezt Gellius a' II-dik szá-  
közepénn a' maga tapasztalásával bizon-  
ja, a' midőnn így szól XVIII. 5.

„ Cum — Juliano Rhetore — *Puteolis*  
„ varum feriarum ludum et iocum in literis a-  
„ nioribus — agitabamus. Atque ibi tum Jul-  
„ nuntiat: *απαγγελον* quendam, non indo-  
„ hominem, voce admodum scita et canora E-  
„ Annales legere ad populum in theatro. Earum  
„ quit auditum. — Quem quum iam inter  
„ gentes clamores legentem invenissemus (leg-  
„ autem librum ex Annalibus septimum) hos  
„ primum versus perperam pronuntiantem aud-  
„ mus:

„ *Denique vi magna quadrupes equus, et*  
„ *Elephanti*

„ *Proiciunt sese* “

„ Neque multis postea versibus additis, celebra-  
„ bus eum laudantibusque omnibus discessit. “  
az *Anagnostáról* azért mondódik, hogy ez-  
ket a' verseket roszszúl olvasta, mert  
Juliánus állítása szerint Enniusbann ne-  
*quadrupes equus*, hanem *quadrupes equus*  
völt; melyet az Virgiliusból is bizonyít-  
kinél Georg. Lib. III. v. 116. seqq. hason-  
képpenn *equus*, *equus* helyett mondódik:

*Impositi dorso, atque equitem docu-*  
*sub armis*

*Insultare solo, et gressus glomera-*  
*superbos.*

Mindazáltal ezzel meg nem elégedvé-  
Gellius, a' dolognak, a' mint maga ugy-  
ott mondja, e' következő módonn járt jo-  
ban



végire: „ Ut non turbidae fidei nec ambiguae, sed ut purae liquentisque esset, *equus*ne, *equus* Ennius scriptum reliquisset: librum *mae* et reverendae vetustatis — studio pretiosius multo, unius versus inspiciendi gratia, conieci: et *equus* non *equus* scriptum in eo versu veni.

Ebből világos, hogy Gellius idejében Ennius Annalissainak még régi codexe állt.

Másik Fő és eredeti munkája Ennius-*Scipio*, hasonlóképpenn Hexameterek-volt írva, kivévén annak Prooemium, melly Trochaicus versekből állott. Is egynehány tsonka versekenn kívül szövege elveszett. A' több munkáit Enniusnak lásd alább a' Didacticus (vagy Epigrammaticus) és Epigrammaticus Poéták között.

§. 121.

Kevésbbé esmeretes régi Deák Epicus Poéták, kiknek hasonlóképpenn csak holmi néhány darab versei maradtak meg, ezek:

**C. HELVIUS CINNA**, a' ki *Smyrna* Eposzt írt, mellyenn való hosszúszas ráadásától vevődött ama mondás: *nonum in annum*.

**MARCUS FURIUS BIBACULUS** a' igen magassann járó stílussal akarván az Annalissaibann, azokat semmit nem emó, felfűtt, és puffadt stílussal írta.



Ennek versét hozza fel Horatius, mikor mondja Serm. II. 5.

*Furius hibernas cana nive conspuit Alpes*

**PUBLIUS TERENCEIUS VAR**  
**ATACINUS**, így neveztetett a' hazáj,  
*Ataxról*, melly *Narbonnensis Galliába* v  
*Argonautica* titulusú munkájábann Apo  
nius Rhodiust követte. Írt *Bellum Sequ*  
*cum* nevű munkát is.

**C. CASSIUS PARMENSIS**, *Orph*  
nevű Poémájáról esmeretes,

**TITUS VALGIUSKÖL** Tibullus i  
dítséretesen emlékezik ama verseib  
IV. 1. 179. 180.

*Est tibi qui poscit magnis se accingere rebus*

Valgius: aeterno propior non alter Homero.

**P. CORNELIUS SEVERUS**, Ovid  
sal egy időbenn élt, és írt *Bellum Sicu*  
nevű munkát, mellybenn hihető fő Szen  
*Hiero* a' Syracusai Király volt. Erről Q  
tilianus de Institutione Orat. Libr. X  
így szól: „Cornelius Severus, si — ad ex  
„plurimi libri *Bellum Siculum* perscripsi  
„vindicaret sibi iure secundum locum, sed  
„consummari mors immatura non passa est  
„szélez Ovidius is, midőnn ex Pont. IV  
így szólítja meg Cornelius Severust —  
tes magnorum maxime Regum, és is  
midőnn IV. 16. 9. ezt mondja:

*Quique dedit Latio carmen Regale Severus.*

sd más munkáját a' Didacticus Poéták között. Nem külömbenn Ovidiussal egy időben, sőt véle barátságban élt

*PEDO ALBINOVANUS*, *Theseis* ne-  
Epopoeia írója ; melly munkáról Ovidius  
*Pont. Lib. IV. ep. 10.* magához *Pedo*  
*albinovanushoz* írt Levelébenn így emléke-  
:

At tu non dubito, cum carmine *Thesea* laudes,  
Materiae titulos quin tueare tuae

Quemque, refers, imitere, virum; vetat ille profecto  
Franquilli comitem temporis esse fidem.

Qui quamquam est factis ingens, et conditur a te  
Vir tanto, quanto debuit, ore, cani;

Est tamen ex illo nobis imitabile quiddam,

In que fide *Theseus* quilibet esse potest.

yan tsak Ovidius ex *Pont. L. IV. El. 16.*  
dot *Siderius Pedonak* nevezi: de, nem  
lni, említett munkájáért é, melly már  
meg nintsen; vagy pedig azért, mert  
neve vólt. Ide tartozik az a' *Fragmen-*  
*m is De Navigatione Germanici per Occa-*  
*m Septemtrionalem*, mellyet *Seneca* tar-  
t meg, *Svasoria I.* Minden eddig em-  
lett Poétáknak Fragmentumit lásd *Colle-*  
*onis Pisarenfis omnium Poëmatum, car-*  
*num, Fragmentorum Latinorum, Tom.*

## §. 122.

•A' Neveztesebb Deák Epicus Poéták kiknek munkái nagyobb részint épségben megmaradtak ezek:

1. *P. VIRGILIUS MARO*. Született 70. eztendővel Kr. Ur. sz. előtt, Andes nevű falubann Mantuához közel, a' honnan mind Andesinek (Andinus) mind Mantuainak (Mantuanus) mondatik. Neveltetéséről bizonyost nem tudhatni. A' Grammaticusok ízerint gyermeki idejét Mantuában és Cremonában töltötte. Onnan *Neápolis*-ba ment, hol *Partheniustól* Görög nyelvet, *Syro* nevű Epicureus Philosophustól pedig Philosophiát tanult. Akármint legyen a' dolog, jó és tisztességes neveltetésének kellett lenni, mellyhez bizonyosonn tudós és pallérozott emberekkel való társalkodás is járult: mivel külömbenn nem lehet gondolni, mimódonn tehetett volna szert arra a' tudományra és beszédbenn való tsínosságra, a' melly írásból kitündöklik.

Előszfzör *Asinius Pollionak*, azután *Maecenasnak*, végre magának *Octavianusnak* is esmeretségebe jutván, nem csak szántóföldeit nyerte vizsza, mellyekbe már *Veteranus Katona* volt szállítva: hanem sok mas jótéteményeket és ajándékokat is vett *Augustustól*; mellyek által igen meggazdagodott. Gyenge egészségű ember lévén, semmi közönséges Hivatalt nem viselt, noha abbann módja lett volna. Ugyan ezenn okból 19. eztendővel Kr. Ur. szül. előtt Görög Országba, 's onnan Kis Asi-

iba akart menni; hanem az útbann Au-  
russal találkozánn, a' ki akkor éppenn  
ból jött hazafelé, vízfzafordúlt; de  
*Brundisumba* igen betegen ért, hol  
ugyan 52-dik esztendejében holt meg.  
tét Augustus magának Virgiliusnak kíván-  
szerint, Neápolisba vitette, hol közel  
Városhoz in via *Puteolana* temettetett  
ilyen *Epitaphiummal*; melyet halála  
maga diktált:

antua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc  
rthenope: cecini pascua, rura, duces.\*

*Calabri rapuere* annyit téfzen, mint in  
bria sum vitae ereptus; mivel Brundu-  
Calabriábann esik: *Parthenopénn* pe-  
*Neápolis* értődik.

Ide tartozó munkája az *Aeneis* 12.  
vekbenn, mely legtokélletesebb Epos  
k nyelven. Ebbenn az Aeneásonn tör-  
dolgok és a' Rómaiak eleinek legré-  
Históriája íratnak le. A' dolog ugyan  
új, annival inkább nem magának  
iliusnak találmánya, mivel azt jobba-  
lomerusból és Cyclicus Poétákból vet-  
de azért, még akkor is, mikor nyíl-  
Görög nyomonn megyen, méltóságá-  
semmit el nem velt; sőt bámulásra  
6. Mert egy az, hogy a' Görög Mi-  
oknak olly' Római színt tud adni, hogy  
tisztá, eredetieknek láttzanak; azom-  
Homerussal sem ellenkeznek: más  
hogy idegen 's jövevény ember tsele-  
teit rendkívülvaló tekintetbe tudja hoz-  
a' kevély és más Nemzeteket tekintet-  
ve vevő Rómaiak előtt. E' munk a ké-

szítésébenn 12. esztendő-t töltött Virgilius, még is úgy a' mint maga szerette volna ki nem dolgozhatta, és ennek érzése vitte arra, hogy halála előtt megakarta azt égettetni. De Augustus ellentállott, kinek arról ilyen versei is említődnek (Ap. Donat. in vita Virg.)

• Ergone supremis potuit vox improba verbis  
 Tam dixim mandare nefas? ergo ibit in ignes,  
 Magnaque doctiloqui morietur Musa Maronis?  
 Sed legum servanda fides. Suprema voluntas  
 Quod mandat fierique iubet, parere necesse est.  
 Frangatur potius legum veneranda potestas,  
 Quam tot congestos noctesque diesque labores,  
 Hauserit una dies.

Melly dologról Plinius egy íté. VII. 30.  
 „ Divus Augustus carmina Virgilii cremari contra  
 „ testamenti eius verecundiam vetuit; maiusque ita  
 „ vati testimonium contigit, quam si ipse sua  
 „ probasset“.

A' több munkáit Virgiliusnak lásd a' Didacticus és Bucolicus Poéták között. Minden kétség nélkül legjobbann Heyne adta ki Virgiliust Lips. 1788. 4. Vol. 8. és Londonbann igen pompásann 1793. 8. Vol. 4. kissebb formába pedig Lips. 1800. 2. Vol. 8. min. Heyne előtt Ruæns Burmann és kivált Cerda forgolódtak Virgilius körül hazzonnal. A' Cerda Commentariussa soha betsit el nem vészti és mindenkor való-  
 ságos kints leszfz a' Philológiára.

2. M.

2. **M. ANNAEUS LUCANUS** Cordu-  
 61 Spanyol Országban; született az első  
 38-dik évszázadban. Az atyától  
*Annaeus Melat*ól; ki a' Rhétor Se-  
 ának legkisebb Fia volt, még kicsiny  
 ában Rómába vitetett, és ott nevelte-  
 fel. Néro, kinek dítséretére verseket  
 , Quaestorrá tette, és az Augurok köz-  
 vétte. De midőn annak rossz verseit  
 ságra és nevetségre tette ki, nevezete-  
 n ezen Hemistikhiumát, *sub terra sonu-*  
*putes* illetlenül és illetlen helyen al-  
 mazzatta (Lásd Vit. Lucani Svetonius-  
 ) Éppenn olyan halál nemére kénfze-  
 tetett a' minéművel Seneca holt meg.  
 ett ez 65-ben mikor még Lucanus csak  
 évszázados volt. Munkája: *Pharsalia*  
 alatta értődvén Poësis) 10. könyvekből  
 ; melyekben a' Caesar és Pompeius  
 zött való hadakozás íródik le, de nem  
 évszázad, hanem csak addig az ideig, mi-  
 nn Caesar Alexandriában az ifjú Ptole-  
 aeustól ostromoltatott: a' honnan úgy  
 ll gondolkozni hogy ennek a' munkának  
 gyobb része elveszett. Így nevezetik  
 a' Thessaliai Várostól *Pharsalustól*,  
 ellynél Caesar győzedelmeskedett Pompe-  
 son. A' három első könyv jobban ki-  
 an dolgozva mint a' többi. Hogy maga  
 300 sokat tartott ezenn munkájáról meg-  
 ettzik ama' verseiből IX. 983 seqq.

„ Invidia sacrae Caesar ne tangere famae.

„ Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis

„ Quantum Smyrnaei durabunt Vatis honores

„ Venturi me teque legent: Pharsalia nostra

„ Vivet, et a nullo tenebris damnabitur aevo.

U 5

Melly



Melly szavaibann a' *Smyrnaeus Vates*  
Homerust értvénn magát ahoz hasonlí

A' Lucanus *Pharsaliájáról* való  
letekbenn, két ellenkező szörnyítés  
Némellyek igen is óltsárolják: mert P  
nak is alig esméri, már illyenek a'  
ek közzül is vóltak. Ezért mondja Ma  
lis (XIV. 194.) a' Lucanus személyébe

Sunt quidam, qui me non dicunt esse Poëta  
Sed qui me vendit Bibliopola putat

Jornandes pedig *de Rebus Get. C. V.*  
szóll felőle: *Lucanus plus Historicus q*  
*Poëta.* Hasonló értelebenn vagyna  
vóltak sokann az újjabb Túdósok köz  
mellynek oka ez: mivel a' *Pharsaliát*  
nézvén, 's úgy ítélvén meg mint t  
Epopoeát; abbann az Epopoeai tulajdons  
kat fel nem találták. Mások előtt el  
benn olly nagynak tettzett Lucanus h  
azt Virgiliusnak és Homerusnak is el  
tették: mint Statius a' ki *Silvarum II*  
így szóll:

Attollat refluos in afra fontes

Graio nobilior Melete Baetis.

Melly versekbenn a' Lucanus és Home  
hazájabéli folyóvizek hasonlítódván e  
be: úgymint a' Spanyol Országi *Baetis*,  
a' Jóniai *Meles*; mellyről Homerus *Me*  
*genesnek* az az *Melostól* születtetettnek  
veztetik (Lásd Heyne ad Tibull. IV.  
200.): ezenn két folyóvizek példájába  
Lucanusnak adódik az elsőség, Home  
felett. Nem külömbenn Virgiliussal v  
vénn öszve Lucanust így szólt Statius:

B

*Bactin Mantua provocare noli*

és ismét

*Quin maius loquor ipsa te latinis*

*Aeneis venerabitur canentem.*

Az újabbak között *Hugo Grotius*, *Corneille*, és *Marmontel* voltak, kik *Lucanus*-bann a több Poéták felett gyönyörködtek.

*Lucanus*-nak helyesenn való megítélésére immár szükség a' tiszta *Epicum Poëma*t, a' *Historico* — *Epicum*-tól megkülönböztetni. Amabbann egy különválasztott tselekedet, vagy történet, egy bizonyos Heros, várakozást szülő kerengésekkel, gyönyörködtető *Episodium*okkal, kitérésekkel, (*digressio*) szépen összefont *Mythos*okkal, *Istenek* közbejövetelivel (θεοι απομυχαντες), költeményekkel, egy szóval teljes szabadsággal íródik le. És erről mondja *Petronius Satirici* c. 118 *Per ambages, Deorumque ministeria, et fabulosum sententiarum tormentum praecipitandus est liber spiritus, ut potius furentis animi vaticinatio adpareat, quam religiosae Orationis sub testibus fides.* Illyenek: a' *Homerus Iliassa*, *Odysseaja* és a' *Virgilius Aeneisse*. Ellenbenn a' *Historico* — *Epicum Poëma* igazán megtörtént nagy dolgokat, azoknak egész folyását minden benne részesülő személyekkel egygyütt, úgy ad elő, hogy azok az emberbenn tsudálkozást szerezzenek: de nem költemények, hanem, tsupán a' dolgoknak elevenenn, hathatósan, és Poétai színekkel 's ábrázolásokkal való előterjesztése által. Illyen volt az *Ennius Annalissa*. Illyen akart lenni a' *Lucanus Phar-*



Pharsaliája is. Már a' ki a' tiszta tulajdonságit keresvénn a' Lucanus Pharsaliájában; annál fogva ítél arról balúl vel azokat benne fel nem találja, ny hibázik, mert e' nem is vólt izálja nusnak; de a' matéria sem engedte meg; mivel két nagy embernek viselt gában az egységnek (unitas), melly a ta Eposbann olly szorossann megkíván helye természet szerint nem lehetett. nek közbejövételével sem élhetett, m dolog igazánn megtörtént, még pedig sokkal az előtt, és mindenek előtt vólt, Tsak azon lehetett 's kellett így ni Lucanusnak, hogy a' felvett História lóságos Eposi hangonn, Eposi méltósá Eposi erőbenn, Poëtai festéssel adja el tsak is ebből kell őtet megítélni; vala minden ilyen argumentumról beszélő tákat.

Illyen szemekkel nézvén Lucanus benne azt a hibát találhatni, hogy töb re a' Poëtai módonn való festés hely Rhretori hangonn declamal, a' senten kal és Antithesisekkel, halmozva él azonn szemlátomást erőlködik, hogy mentől fellyebb járjon, még ott is, a a' dolog együgyű, és a' felemelkedett lusra 's gondolatra semmi szükség nin De más felől, lehetetlen Lucanust nem tsúl ni, sőt lehetetlen nem bámúl ni m az, a' maga Herossait beszélteti, char reit festi, ezenkívül sok sententiáib mellyeket igazánn való érzés és nem képzelődés szült. A' stílusa is elég tisz úgyhogy e' részben is haszonnal ol

ni. Legjobb kiadási ezek. *Cum no-  
variorum suisque et Scholiaste Anti-  
ed. Fr. Oudendorp. Lugd. Bat. 1728. 4.  
Petr. Burmannus. ed. Lugd. Bat 1740. 4.*

**C. SILIUS ITALICUS.** Italica ne-  
Városból Spanyol Országban. Született  
erius alatt 25-benn. Az ékesennszóllás-  
és Poësisre adván magát: amabbann  
erót, ebbenn pedig Virgiliust tette ma-  
eleibe például, kiket annyira betsült,  
y erántok való tiszteletből egyiknek a'  
culanumát, másiknak pedig a' temető  
vét vette meg, és az utolsóinak születé-  
apját elztendőnként meginneplette. Nagy  
ntetű ember vólt, úgymint a' ki Ró-  
bann 67-benn, éppenn a' Néró halála  
endejébenn Consulságot viselt, Asiábann  
ig azután Proconsulságot. Előregedvénn  
paniábann vontá meg magát, és Rómá-  
n még akkor sem jelent meg, mikor  
Traianus 99-benn Császári pompával  
nt. Valamelly kelésnek fájdalmát nem  
vedhetvénn éhséggel ölte meg magát  
Ur. szül. után 100-bann 75. elztendő  
ábann, melyet Plin. Epist. L. III. 7.  
ír le: „Erat illi natus *infanabilis cla-  
us*, cuius toedio ad mortem irrevocabili  
onstantia decucurrit“ Vagyon Punica nevű  
nkája 17. könyvekbenn, a' II-dik Poe-  
si hadról. És így ez is, valamint a' Lu-  
nus Pharsaliája *Históriai Epos.* Ugyan-  
ért kiváltképpenn való hiba benne az Is-  
nek közbenjövetelek, Virgiliust igyekezett  
vetni de tőle megszűze marad. Mindazál-  
l betses munka ez magáért a' Históriá-  
t, az abba szótt sok régiségekért, Geo-  
grá.

*puskula*

gráphiai és Mythologiai esmeretekért igaz Poëtai stilusért, a' fő személyek jába adott beszédekért, mellyekből középízerű ékesennfőllásbéli tehetség tzik ki, úgyhogy egy hasznosabb gyarlása alig lehetne az Ifjaknak mintha, beszédekét Prosára vennék. Legjobb kiadás ezek: *Cum Notis Arn. Drakenborch variorum. Trai ad Rhen. 1717. 4.* — *rietate lectionis et perpetua adnotat illustravit G. A. Ruperti Götting. Tom. 2. 8.*

4. **W. VALERIUS FLACCUS** (bus) Setiából (ma Sezza), Campaniában a' honnan Setinusnak mondatik: másszerint pedig Pataviumból. Elt Vespanus alatt, megholt 89-benn mintegy efsztendőskorábann: Idő előtt való meglálózásáról szomorúann emlékezik Quinanus *de Inst. Orat. X. 1.* Ezekbenn a' vaibann: *Multum in Valerio Flacco per amissimus.* Vagyon Argonautica nEpopoeája az Argonauták utjáról: Miből hét könyv ép és egész, de a' nyóldik tsonka. Ezen materiáról már ő el mások is írtak a' Deák Poéták közzül, vezetesenn *Varro Atacinus.* Mindazá úgy látszik, nem annyira azokat mint Vergiliust, és kivált Apollonius Rhodiust vette, a' honnan valamint ez, ő is tudósann írvánn, gyakorta a' homályogot el nem kerülhetette. Stilusa igazánn Feltai és tífza, fent is járó, de mérséke Ezen tulajdonságok mellett betsesség té e' munkát azok a' Vallásra tartozó réggek (*Antiquitates Sacrae et Religio*

lyek abbann helyyel helyyel előfordúl-,  
, mellyekről Valerius Flaccusnak, mint  
i *Quindecim Vir sacris faciundis et libris*  
*faciundis* vólt, tökéletes esmérete lehe-

Legjobb kiadási ezek: *Cum notis*  
*orum et Catalogo Argonautarum ed.*  
*Burmahn. Lugd. Bat. 1724. 4. —*  
*notis P. Burmanni integris, selectisque*  
*orum et Harles. Altemb. 1781. 8.*

egújjabb kiadás a' Bipontumi 1786. 8.

# 5. PUBLIUS PAPINIUS STATIUS.

etett 61-bénn Neápolisbann, hol az At-  
Rhetorikát tanított. Maga is az Attya  
rlése alatt tanulván: még igen ifjú  
, mikor Rómábann némely különös al-  
matosságokra írt versei által elhírese-  
, és magának Domitiánusnak is esme-  
égébe jutott, a' kinél osztán minden-  
kedvességben vólt. Rómát 35. esz-  
ős korábann elhagyván, Neápolisba  
zament, hol esztendő múlva, meghólt  
Úr. szül. után 96-bann. Ide tartozó  
kái ezek:

a. *Thebais* tizenkét könyvekben, a'  
*baei* hadról. Lásd a' *Köz. Hist. I. Ré-*  
*a' 205-dik oldalonn.* Követte ebbenn  
*imachust*, kinek Görög nyelvenn ha-  
ó titulusú munkája vólt, és *Virgiliust*  
*Aeneissébennt*. Kidólgozására tizenkét  
endőt fordított. Némelylek, kik között  
*Scaliger* és *Grotius* is, ezt a' munkát  
d tsak nem eleibe teszik az *Aeneis*nek.  
ennyit maga Statius sem kívánt, a' ki  
felette szépen így rekeszti bé:

Et

Et mea iam longo meruit ratis aequore portum  
 Durabisne procul, Dominoque legere superfluo  
 O mihi bis senos multum vigilata per annos  
 Thebai? iam certe praesens tibi fama benigna  
 Stravit iter, coepitque novam monstrare futurum  
 Iam te magnanimus dignatur noscere Caesar,  
 Itala iam studio discit, memoratque iuventus,  
 Vive precor, nec tu *Divinam Aeneida tenta*  
*Sed longe sequere, et vestigia semper adora.*  
 Mox tibi si quis adhuc praetendit nubila livor  
 Occidet, et meriti post me referentur honores.

●2. *Achilleis*; melybenn Achillesn  
 egélz életét akarta leírni; mint ezt az  
 munka eleinn maga előadja ekképpenn:

Magnanimum Aeacidem formidatamque Tonantem  
 Progeniem et patrio vetitam succedere coelo,  
 Diva refer,  
 Quamquam acta viri multum inclyta cantu  
 Moeonio, sed plura vacant. *Nos ire per omnia*  
 (Sic amor est) *Heroa velis*; Scyroque latente  
 Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto  
 Sistere, sed tota Iuvenem deducere Troia.

De minthogy tsak ezfendővel kezdett h  
 zá halála előtt, két könyvnél el nem v  
 gezhetett többet belőle.

•A' harmadik munkája melynek ne  
*Silvae*, az az egyvelges versek, áll öt kön  
 ve

vekből Menyegzői (*Epithalamia*), halotti (*Epicedia*), útát szerentséltető (*Propemptica*), köszönő (*Eucharistica*), serkentő (*Protreptica*), meggyógyulásért való (*Soteria*), verseket; ezenkívül leveleket, játékokat 's a' t. foglalnak magokbann; mellyeket bizonyos Clássisra vinni nem lehet. Legjobb kiadási: *Ex Vetusis Exemplaribus recensuit, notas atque emendationes adiecit Jers Markland. Lond. 1728. 4. — Jó a' Biontumi is, mely 1785. 8. jött ki.*

6. **CLAUDIUS CLAUDIANUS** Alexandriából. Élő Nagy Theodosius, és annak fiai Honorius és Arcadius alatt. Vitézsége az Eugenius ellen folytatott hadbann 394-benn szemébe tűnénn Nagy Theodosiusnak: az időtől fogva különös tekintetben tartatott. A' következő esztendőben írásbéli szép tehetségéért Honoriusból Notárius ságra Rómába hívatatott; hol külömbkülömbféle alkalmatosságokra írt verseivel oly nagy betsületet szerzett magának, hogy tiltzességére a' Római Tanács a' Traianus piattzán éttz oszlopot emeltetett. Melyik esztendőben holt még? nem tudatik. Bizonyosabb, hogy nem vólt Keresztyén; mivel Augustinusnak *de Civ. Dei L. V. C. 26.* nyilván való szavai róla ezek: *Alienus a Christi nomine.* — Hasonlóképpenn Orosius *L. VII. c. 35. Paganus pervicacissimus* névvel említi.

Hogy némellyek Keresztyénnek tartották; abból esett; mivel neve alatt vóltak olyan versek; mellyekben a' Krisztus dicsérődik. De ezeknek a' verseknek nem ő, ha-

hanem a' Keresztyén *Claudianus Mamertinus* volt a' Ízerzője, kivel öszvezavarták.

•Tiszta Epósi:•

1. *Raptus Proserpinae*, vagy *Proserpina* elragadtatása, három könyvekből áll. Kár hogy nints meg egészszenn.

2. *Gigantomachia*, vagy Gigások legyőzése Jupiter ellen. Ennek is tsak a kezdete van meg.

•Históriai Epósi:•

1. *De Bello Gildonico*.

2. *De Bello Getico*.

Vagynak ezenkívül *Panegyrici*, *Idylli*, *Epigrammái*, *Levelei*. Vagynak moksok is, dó versei is, Ruffinus és Eutropius ellen két két könyvekbenn. De ezek ide nem tartoznak. Nem annyira Poétai mint Római, tori tehettséggel bírt. Virgiliust és Statium követte. Legjobb kiadás. Cum varietate lectionis, et interpretatione perperam ed. J. M. Gesner Lipsiae 1759. 2. Vol. 8.

A' leírásbann szerentsés volt Claudius, nagyonn készenn lévőnn nálla a' Virgilius expressioi akárminek kifejezésé. Valóbann tsudálkozni lehet rajta, hogy igen és Görög neveltetésű ember lévő úgy el tudta kapni a' Deák stílusbann valótsinosságot, erőt, és fontosságot: kiváltképp abbann az időbenn, a' midőnn már a' Római



Birodalom dűlőfélbenn volt. Claudia-  
sok régibb Poétáknál nagyobb gyö-  
úséggel lehet olvasni. És tsak ez is  
gé mutatja, hogy az *arany*, *ezüst*, *réz*  
*ón* időkre való osztása az Íróknak  
telen.

Ezen eddig előszámlált hat Epicus  
ákat a' ki egymásutánn folytábann  
ssa által: igen sokat épülhet; gustusát  
an formálhatja; és az írás módja között  
külömbőség észrevételébenn magát gya-  
lhatja. Virgiliusbann a' Felséges gon-  
toknak felségesenn való kifejezését;  
anusbann a' tüzet és energiát; Statius-  
a a' nagy tudományt; Siliusbann és  
rius Flaccusbann a' régiségek esmeré-  
Claudianusbann pedig kiváltképpen  
athatós leírást érezheti.

---

## A' RÓMAI VAGY DEÁK

### DOGMATICUS VAGY DIDACTI-

CUS POÉTÁKRÓL.

---

§. 123.

**DOGMATICUM** vagy *Didacticum*  
Poëma vagy egész tudományt foglal  
gábann: vagy pedig tsak kiválasztott  
ománybéli dólgookról tanít.\* Mind két  
benn az *Abstractumok*. *Concretumok*.  
változtatódnak, a' Közönséges kiterje-  
X 2 dé-



désű mondások (Propositiones Universales) és egyes példákra (Individuumokra) vonatkozó, 's ezek által sokkal felvehetőbb tétetteinek.

Illyen versek szerzői voltak :

1. *ENNIUS*, e' következő munkáiból

1. *Epicharmus*, mellyet illyen Pythagoreus Philosophusnak, a' ki darussal egy időbenn élt, Περὶ φυσικῶν ἰσχυρῶν munkájából fordított.

2. *Euhemerus* vagy *Evemerus*, sonlóképpenn azon Görög Philosophus után készült munka, a' kinek nevét vili. Euhemerus tudniillik, a' ki Macedon Király Cassander alatt élt, vévénn élt, hogy sok Pogány Istenek származási végire lehet járni a' Históriából; ezt Hypothesist vette fel, hogy minden Pogány Istenek valaha halandó emberek voltak és csak a' későbbi Világ által, vagy más okból tevődtek Istenné. Hozza ezen Hypothesisnek formát adhatna, azt erősségekkel is támogathatná: mert csak nem minden tartományokat béjárta és mindenütt az emlékeztető épületeket koporsókövekenn, Templomokonn való sokat szorgalmasan feljegyezte. *Lactant. De Falsa religione* I. 11. *Eu. Praep. Evang.* II. 2. *Cic. De Nat. Deor.* I. 42. Vizfízatévén, 's ezen jegyzérendbeszedévén, Ἱστορία ἀντιστοιχίας, *Historia correspondens* nevű munkát készített, melybenn mint Ciceró szól (a' felhozott helyen)

*et mortes et sepulturae demonstratae sunt Deorum.* Ennius' ezt a' munkát Deák versekben Deák nyelvre fordította, de sem a' fordítás sem az eredeti példa meg nem maradt, némely darabokon kívül, melyeket öszveszedett 's megvilágosítva kiadott Hieron. Columna Neapoli 1590. 4.

3. *Phagesia* vagy *Phagetica*, az az, azokról a' halakról melyek legjobb ízűeknek tartattak, Ez is fordítás volt, *Arche-stratusból*.

2. **TITUS LUCRETIVS CARUS**, ki nek állapotjáról csak ennyi tudódik, hogy Római Eques volt, és hogy valamely *Philtra* relem gerjesztő ital által, melyet a' végre hogy a' szertetben állhatatos legyen vagy tulajdon Felesége, vagy Lucilla nevű Alszony adott be neki, megtévelyodvén 's helyes esze csak közben közben jövénn meg; vagy tudva és önként, ezenn állapota megúvásából, vagy pedig mikor az örültség reájött eszénn nem lévénn maga magát megölte, Kr. Ur. szül. előtt 51-ben, 44. esztendőskorában. Ekkor már 19. esztendősné lévénn Virgilius, ötöt esmerhette. Van *De Rerum Natura* hat könyvből álló munkája; melyet az Epicurus Systemája szerint készített, és C. Memmius Gemellus nevű Római Tudós embernek ajánlott; mivel nagy barátságban élt. Ennius Epicharmusát szeme előtt tartotta: de annál tsinosabban írt. *Empedocles* pedig, ki sokkal ő előtte, ugyan azon materiáról Görögül írt, mintegy vetélkedett. Erről a' munkáról már a' Régiek nagy ítéllettel vól-

X 3

tak,

tak, a' honnan. Ovidius Amor. I. 15. 23.  
így szól arról:

Carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti

Exitio terras cum dabit una dies,

A' tulajdonságok a' mellyek azt kedvelte-  
tik ezek: a' könnyen folyó és világos stil-  
lus, a' talpra esett hasonlatosságok, a'  
szép episodiumok, a' közönséges életből  
vett sok hasznos dologok, a' tsinos exordi-  
umok, mellyek az olvasót kiváltképpenn  
gyönyörködtetik. A' Gondolatoknak rendi  
és folyása benne ez:

I. KÖNYV. Elsőbenn is *Venust*, vagy is  
Venus képében a' Kikeleti ábrázatbann  
lévő Természetet hívja segítségül. Noha  
tudniillik mint Epicurus követője a' termé-  
szetbenn semmit az Isteneknek nem tulaj-  
donít, még is mint Poéta szépen él azok-  
nak nevével, és a' róllok való Poétai His-  
tóriákkal a' maga tzeljára. Azután ezt  
a' tételt (Propositio) állítja meg, hogy a'  
semmiből semmi sem származhatik (ex ni-  
hilo nihil fieri); és hogy semmivé vál-  
tozhatik semmivé (in nihilum nil posse re-  
verti). Melyből azt hozza ki, hogy ta-  
lám a' dolgok *létezői* (elementumi), (vala-  
mint ezektől a' szóktól *alszom, élek*, vagy-  
nak ezek a' szavaink, *altató, éltető*: úgy  
ettől *léjzek* lehet talám *létező*), öröktől fog-  
vavalók. Minthogy pedig Epicurus sze-  
rint, első Elementumoknak az Atomuso-  
kat tette, és azt tartotta, hogy a' *Maté-  
riát* ezek téfzik: innen ismét ezt a' követ-  
kezést tsinálta, hogy tehát a' *Matéria*  
örök-

któlfogvavaló. A' Matéria más név-  
neveződik Testnek (corpus). Sok test  
zog, és így úgymond kell lenni üresség-  
(inane, vel spatium), a' Természet-  
n. Az egész Világ (universum) tehát  
egyéből hanem testből, és üresség-  
áll.

Mindent egyebet úgy nézhetni mint  
ek a' kettőnek *eventumát* vagy *coniun-*  
*ndát*.

ergo praeter INANE, et CORPORA, tertia per se  
nulla potest rerum in numero natura relinqui;  
ec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros,  
ec ratione animi quam quisquam possit apisci.  
am quaecunque cluent: aut his CONIUNCTA  
duabus

ebus ea invenies; aut harum EVENTA videbis.  
ONIUNCTUM est id, quod nunquam sine per-  
niciáli

ilicidio potis est seiungi seque gregari:  
ondus uti saxis, calor ignibu', liquor aquai,  
actus corporibus cunctis, Intactus Inani.  
ervitium contra, Libertas, Divitiaeque,  
aupertas, Bellum, Concordia, coetera, quorum.  
dventu manet incolumis natura abituque,  
aec soliti sumus ut par est EVENTA vocare.

V. 445. — 460.

számlálja az időt is ezekbenn a' sza-  
bann:

X 4

Tem-

TEMPUS item per se non est, sed rebus ab ipsis  
 Consequitur sensus, transactum quid sit in aevo;  
 Tum quae Res inflet; quid porro deinde sequatur;  
 Nec per se quemquam TEMPUS sentire fa-  
 tendum est,

Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.

V. 460. — 465.

Ezekután tanít az Atómusokról, melyek-  
 nek corpuscula nevet ad, és azokat me-  
 rőknek (Solida), elaprózhatatlanoknak (In-  
 secabilia), öröktől fogva valóknak (aeterna),  
 és szám 's végnélkül valóknak (Infinita),  
 mondja.

Utóljára *Heraclitust*, *Empedoclest*, és  
*Anaxagorást* tárfolja meg. Lásd ezeknek  
 értelmét a' *Görög Philosophusok* között.

Bérekeszti ezt a' Könyvet azoknak ki-  
 nevetésével, kik azt hitték, hogy a' Világ-  
 nak bizonyos *Középpontja* (centruma) van,  
 melyre vitetnek természettel minden dolgok.

Ilud in his rebus longe fuge credere, Memmi,

In MEDIUM summae (quod dicunt) omnia niti,

Atque ideo mundi naturam stare sine ullis

Ictibus Externis, neque quoquam posse resolvi

Summa atque Ima, quod in MEDIUM sint omnia  
 nixa

(Ipsum si quidquam posse in se existere credis

Et quam pondera sunt sub totis, omnia sursum

Nitier, in terraque retro requiescere possis,

Ut

per aquas quae nunc rerum simulacra videmus)  
 simili ratione animalia *suppa* † vagari  
 contendunt, neque posce terris in loca coeli  
 decidere inferiora magis, quam corpora nostra  
 monte sua possint in coeli templa volare:  
 cum quum videant solem, nos sidera noctis  
 ornare, et alternis nobiscum tempora coeli  
 dividere, et noctes pariles agitare diesque.  
 Sed vanus stolidis haec omnia sinxerit error,  
 complexi quod habent perverse prima vi ai  
 am MEDIUM nihil esse potest, ubi inane lo-  
 cusque

finita. — V. 1051. — 1070.

*suppa* annyit téfzen, mint *Supina* ettől a' régi  
 Deák szótól; *Suppus* vagy *supus*, mely a'  
*Supinussal* egyre megyen ki.

Ezen értelemnek megtzáfolására azzal  
 l, hogy némely testek önként magok-  
 felfelé mennek, mint a' tűz, gőz. Lásd  
 86-dik és azt követő Verseket.

KÖNYV. Kezdődik a' *Philosophia* ta-  
 s dítséreténn, mely mondhatatlan szép.  
 Exordium így van:

ave, mari magno turbantibus aequora ventis,  
 terra magnum alterius spectare laborem:  
 n, quia vexari quemquam est iucunda voluptas,  
 d, quibus ipse malis careas, quia cernere sua  
 ve est.

X 5

Sva

Svave etiam , bellj certamina magna tueri  
 Per campos instructa , tua sine parte pericli  
 Sed nil dulcius est , bene quam munita tenere  
 Edita doctrina Sapientum templa serena ;  
 Despicere unde queas Alios , passimque videre  
 Errare , atque viam palanteis quaerere vitae ,  
 Certare ingenio , contendere nobilitate ,  
 Noctes atque dies niti praestanti labore  
 Ad summas emergere opes rerumque potiri.  
 O miseras hominum mentes ! o pectora coeca !  
 Qualibus in tenebris vitae , quantisque periclis  
 Degitur hoc aevi , quodcunque est ! nonne videre  
 Nil aliud sibi naturam latrare , nisi ut , quum  
 Corpore seiunctus dolor absit , mente fruatur  
 Iucundo sensu , cura semota metuque ?

Ezekkel és más hasonlókkal a' Philosophia  
 tanulására serkentvénn Memmiust : hozzá-  
 kezd az Atomusoknak , vagy a' mint maga  
 nevezi ; a' magvaknak ( semina ) minémúsé-  
 géről való elmélkedéshez. Két minémúséget  
 tulajdonít pedig azoknak ; úgymint *Moz-  
 gást* és *Figurát*. A' Mozgását az Ato-  
 musoknak megmutatja a' dőlgek' származásából.  
 Tartja pedig azt lefelé való mozgásnak ,  
 minthogy az Atomusok nehézséggel bírnak :  
 de nem egészfizenn egyenes lineában való-  
 nak , mivel úgy úgymond semmi valóság  
 nem származhatnék azokból ; kivált iza-  
 badonn tselekvő valóság ( Liberum Agens )  
 éppenn nem. Azt mondja tehát hogy az  
 Atomusok mozgása a' le-

lefelé való egyenes lineától egy kevésbé elhajlik.

Ne mens ipsa necessum

Intestinum habeat cunctis in rebus agendis,

Et devicta quasi cogatur ferre patique:

Id facit exiguum CLINAMEN Principiorum

Nec regione loci certa, nec tempore certo.

V. 289. — 294.

Ugyan ezen mozgásról azt tanítja: hogy az öröktől fogva egyformán mégyen, és hogy azt kétségsbe nem hozhatni még azért, hogy az ember nem látja, vagy nem tapasztalja: mert az Atomusoknak semmi érezhető minéműségei nincsenek, p. o. nincs színek, sem ízek, sem pedig melegség vagy hidegség nincsen benne, 's a' t.

A' mi az Atomusoknak, úgymint a' dolgok első *magvainak* második tulajdon-ságát a' figurát illeti, arról azt tanítja, hogy nem minden Atomus egyforma, hanem, némelyik gömböjű, némelyik négy szegeletű; egygyik síma, másik darabos és éles, másik ismét horgas 's a' t. És innen van a' Testek között való külömb-ség, hogy tudniillik egygyik édes, másik keserű, némelyik lágy, némelyik pedig kemény 's a' t. Mindazáltal nem mondja, hogy valamely Test, egyforma figurájú Atomusukból állana: sőt inkább azt igye-kezik megmutatni, hogy minden *Concre-tumbann* külömböző formájú Atomusok vagynak egygyesítve.

Utók



Utóljára azt sürgeti, hogy véghetetlen sok Világok vagynak (Mundos esse Infinitos), de azt éppenn más Principium-bói, mint a' mai Mathematicusok szokták, és ugyan azért ez a' hely igen nevezetes.

Quaerit enim ratione animus, quum summa loci sit Infinita foris, haec extra moenia mundi;

Quid sit ibi porro quo prospicere usque velit mens,

Atque animi iactus liber quo pervolet ipse,

Principio, nobis in cunctas undique partes

Et latere ex utroque infra supraque per omne

Nulla est finis (uti docui), res ipsaque per se

Vociferatur, et elucet natura Profundi.

Nullo iam pacto verisimile esse putandum est,

Undique quum vorsum spatium vacet infinitum

Seminaque innumero numero, summaque profunda

Multimodis volitent aeterno persita motu:

Hunc unum Terrarum Orbem, Coelumque creatum:

Nisi agere illa foris tot corpora Materiai;

Quum praesertim hic sit natura factus, et ipsa

Sponte sua forte offensando, semina rerum

Multimodis, temere, incoactum, frustra, coacta

Tandem conerunt ea, quae coniecta repente

Magnarum rerum fierent exordia semper,

Terrai, Maris et Coeli, generisque animantum.

Quare etiam atque etiam tales fateare necesse est

Esse alios alibi congressus Materiai,

Qualis hic est, auido complexu quem tenet Aether.

Præ-

Praeterea quum Materies est multa parata:

Quum locus est praesto: nec res, nec causa moratur

Ulla: geni debent nimirum, et confieri res.

Nunc et seminibus si tanta est copia, quantam

Enumerare aetas animantum non queat omnis:

Visque eadem, et natura manet, quae semina rerum

Coniicere in loca quaeque queat, simili ratione,

Atque huc sunt coniecta: necesse est confitere,

Esse alios aliis terrarum in partibus orbes,

Et varias hominum gentes, et Secla ferarum.

Huc accedit, ut in summa res nulla sit una,

Unica quae gignatur, et unica, solaque crescat.

---

Quapropter Coelum simili ratione fatendum est,

Terramque, et Solem, Lunam, Mare, caetera  
quae sunt,

Non esse unica, sed numero magis innumerali.

V. 1043. — 1085.

III. KÖNYV. Következik az arról való tanítás, mik azok, mellyek az Atomusokból lesznek? és ez tölti be mind a' négy hátra lévő könyvet. Ebbenn a' harmadikbann ugyan az Epicurusra ruházott dítseretek után beszél a' lélekről *de Anima et de Animo*, mellyeket egymástól úgy különböztet meg; hogy az elsőbenn a' testet mozgó erőt (*facultatem loco motivam*); az utolsóbann pedig az Indulatoknak, hajlandóságoknak, és a' Lélek felsőbb tehetségeinek egygyütt létét érti, s ugyan

ugyan azért ennek székivé a' szívet téfzi: amarról pedig azt mondja, hogy az az egész testbenn el van oldolva. Mind két-  
tőnek testi természetet ad, ezenn az okonn: mivel úgymond az *Anima* csak akkor moz-  
dítja a' testet, mikor ahoz az *Animus* hoz-  
záér. Már pedig a' mint másutt szól: *Tangere vel tangi nisi corpus nulla potest res.*  
Tovább azt tanítja, hogy a' Lélek a' leg-  
vékonyabb, legsímább, és leggömbölyűbb  
Atomusokból áll.

— — parvissima corpora quante  
Et laevissima sunt, ita mobilitata feruntur.  
At contra, quo quaeque magis cum pondere magno,  
Asperaque inveniuntur: eo stabilita magis sunt.  
Nunc igitur, quoniam est Animi natura reperta  
Mobilis egregie: perquam constare necesse est  
Corporibus parvis et laevibus atque rotundis.

V. 200. — 206.

Azutánn igen hofzfazonn, úgymint hu-  
szonnyóltz erősségekkel azt igyekezik meg-  
mutatni, hogy a' Lélek halandó: ebből  
pedig azt a' következést formálja; hogy a'  
haláltól nem lehet félni. Utóljára a' Poé-  
ták meséinek a' Pokolbéli büntetésekről  
helyesebb magyarázatot ad, és ez egy a'  
legszébb helyei közzül Lucretiusnak:

Sed Tytios nobis Hic est, in amore iacentem  
Quem volucres lacerant, atque exest anxius angor;  
Aut alia quavis scindunt cupedine curae.

*Sisyphus* in vita quoque nobis ante oculos est,

Qui

## DIDACTICUS POÉTAK. 335

Qui petere a populo fasces saevasque secures

Imbibit, et semper victus tristisque recedit.

Nam petere imperium, quod inane est nec da-  
tur unquam,

Atque in eo semper durum sufferre laborem :

Hoc est, adverso nixantem trudere monte

Saxum, quod tamen a summo iam vertice rursus

Volvitur, et plani raptim petit aequora campi.

Deinde animi ingratam naturam pascere semper,

Atque explere bonis rebus satiareque nunquam,

Quod faciunt nobis annorum tempora, circum

Quum redeunt, foetusque ferunt variosque lepores,

Nec tamen explemur vitae fructibus unquam:

Hoc (ut opinor) id est, aevo florente puellas

Quod memorant, laticem pertusum congerere  
in vas :

Quod tamen expleri nulla ratione potestur.

Cerberus et furiae iam vero, et lucis egenus

Tartarus, horriferos eructans faucibus aethus,

Haec neque sunt usquam, neque possunt esse  
perfecto.

Sed metus in vita poenarum pro malefactis

Est insignibus insignis, scelerisque luela

Carcer, et horribilis de saxo lactu' deorsum,

Verbera, Carnifices, Robur, Pix, Lamina Taedae,

Quae tamen etsi absunt: at mens tibi conscia facti

Praemetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis ;

Nec

Nec videt interea, qui terminus esse malorum  
 Possit; nec quae sit poenarum denique finis:  
 Atque eadem metuit magis haec ne in morte  
 gravecant.

Hinc Acherusia sit, flutorum denique vita:

V. 1006. — 1036:

IV. KÖNYV. Tanít az érzésről (de sensatione), elsőbenn ugyan az ébrenn, azután pedig az alvásközben való érzésről; és mind kettőt igen tudálatosan vala, mely felette vékony képetskének (édeslásimulacra) (mellyek a felső színéről jövőnn a' testeknek, a' levegő égbenn repdesnek), az érző eszközökbe való ütődéséből magyarázza. Azután a' Scepticusok ellen disputál, és azt állítja: hogy igaz esméretet tsupánn érzés vagy tapasztalás által lehet szerezni, melyről való több szavai között e' következők igen nevezeteseek:

„ Denique, nil Sciri si quis putat, id quod nescit;

„ An Sciri possit, quoniam nil Scire fatetur. —

„ Et tamen hoc quoque uti concedam Scire, at  
 id ipsum

„ Quaeram (quum in rebus veri nil viderit ante);

„ Unde sciát quid sit Scire et Nescire vicissim?

„ Notitiam veri quae res falsique creárit?

„ Et Dubium Certo quae res differre probarit?

„ Invenies primis ab sensibus esse creatam

„ Notitiam Veri, neque Sensus posse refelli:

„ Nam maiore fide debet reperiri illud,

„ Spen-

- „Sponte sua veris quod possit vincere Falsa.  
 „Quid maiore fide porro, quam Sensus haberi  
 „Debet? An ab sensu falso Ratio orta valebit  
 „Dicere eos contra, quae tota ab sensibus orta est?  
 „Qui nisi sint veri, Ratio quoque falsa sit omnis,

V. 471. — 487.

Végre a' képzelődést és Gondolkodást szin-  
 te azon módonn magyarázza mint az ér-  
 zést 's a' t.

V. KÖNYV. Az Epicurus ditséretei után  
 a' Világ részei íratnak le, külömbkülömb-  
 féle erősségek hozatnak fel, annak megmu-  
 tatására, hogy a' Világ valamikor egyfíz-  
 kezdődött, és örökké tartó nem lélzen;  
 és itt fordul elő amaz igen nevezetes és  
 szép hely:

*Practerea, si nulla fuit genitalis origo  
 Terrai et Coeli, semperque aeterna fuere:  
 Cur supra bellum Thebanum, et funera Troiae,  
 Non alias alii quoque res cecinere Poëtae?  
 Quo tot facta virum toties cecidere? Nec usquam  
 Aeternis famae monumentis insita florent?  
 Verum (ut opinor) habent novitatem. Summa,  
 recensque  
 Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.  
 Quare etiam quaedam nunc Artes expoliuntur,  
 Nunc etiam augefcunt; nunc addita navigiis sunt  
 Multa; modo organici melicos peperere sonores.* †

V. 325. — 335.

Y

† Van

† Van ettől a' *Nominativustól*: *Sonor*, *oris*, mely hangot télsen. *Melicus*--*sonor*, Mu'sikai hang.

Tovább a' Nap, Hóld, és Tsillagok, minden Astronomia ellen, éppenn olyan nagyságúaknak mondódnak, a' millyeneknek látszanak. A' Téli és Nyári rövid napnak, az egymást felváltó Nappalnak és éjjelnek, a' hajnalnak; a' Nap és Hóld fogyatkozásainak okai keresődnek. A' fűvek, fák, madarak, oktan állatok és emberek származásának magyarázása után pedig, azoknak kik az első Világban éltek, testbeli ereje, élések módja, szokása, hajlandósága, hajléka, házassága íródik le; a' nyelvnek vagy beszédnek eredetivel egygyütt. Végre a' pallérozódásnak kezdete, menetele és következései, a' külömbkülömbféle, mesterségeknek származása, a' Vallás eredete, felette szépen: de némelyekben hibásan adatik elő.

VI. KÖNYV. *Epicurusnak*; 's azzal egygyütt *Athenaenak* dítséreteit, követi a' *Levegőégbeli jelenségekről és viszontagságokról* (de *Meteoris*) való tanítás: először ugyan a' menydörgésekről, villámásokról, és menykövekről: azután a' tüzes forgó szélről (*Prester*, ettől a' Görög szótól *πρηστω* égek) ezekben:

Quod superest, facile est ex his cognoscere rebus,

Πρηστω Graii quos ab re nominatarunt,

In mare qua missi veniant ratione superne.

Nam fit; ut interdum tanquam demissa columna

In

In mare de Coelo descendat, quam freta circum  
Ferviscunt graviter spirantibus incita flabris:  
Et quaecunque in eo tum sunt deprensa tumultu  
Navigia, in summum veniunt vexata periculum.

Végre pedig a' felhőkről, esőről, szivárványról, hóldról, szélről, köésőről 's a' t. Annakutánna a' földindulás okai hoszfzann előadatnak; a' Tengerről, az Aetnáról, a' Nilusról, a' rendkívülvaló jelenségekről vagy Phaenomenonokról, a' Magnesről 's a' t. figyelmetességet érdemlő jegyzések tevődnek. Utóljára e' Könyv a' nyavalyák okainak, és a' Peloponnesusi Had idejére eső Athenaei kegyetlen Pestisnek leírásával rekesztődik bé.

Említett dñséretes tulajdonságinn kívűl, tsak azért is igen betses a' Lucretius munkája, hogy abbann az Epicurus tudománnya tisztánn megmaradt. Megvilágosítására legtöbb munkát fordítottak *Lambinus*, *Gifanius*, és kivált *Creech*; kiknek jegyzéseit mind egygyütt találhatni a' *Havercamp* kiadásábann *Lugd. Batav.* 1725. 2. Vol. 4. Ezen kiadásnak mindöleve 820. Exemplumi vagynak, mellyek között *Havercamp* mindeniknek aláírta a' nevét, 's egyfzersmind azt is, mellyik Exemplum hanyadik a' 820 között. A' Debretzeni Reformatum Collegium Biblióthekájábann a' 417-dik vagyon. Különös dolog, hogy *Creech* *Tamás* utóljára 1700-bann, 40. esztendő korábann, éppenn a' Lucretius sorsára jutott.

3. P. VIRGILIUS MARO. Kiváltképpenn ide tartozik a' *Georgicájára* nézve,  
Y 2 mely



mely munka négy könyvekben a' Mezei Gazdaságról tanít<sup>4</sup> (Γεωργος, tulajdonkép pepr földmivelő, szántóvető embert, átaljában pedig Mezei Gazdát téltzen. Inner Γεωργμος, η, ον, Mezei Gazdaságról való: τα γεωργμα pedig, alattaértődvénν συγγραμματα, Mezei Gazdaságról való Írást, vagy munkát jelent).

Ennél a' Didacticum Poémának tökéletesebb példája nintsen. Virgiliusnak is minden munkái között elsőnek mondhatni: mind azért, mivel ebbenn minden Vezető nélkül ment, Hesiodusból keveset vagy semmit se vett: mind pedig azért, mert legjobban és legtökéltebben ki van dolgozva, és tsinosítva. A' szárazságnak, mely hogy a' Didacticum Poémának vagy egy vagy más részében ki ne tessék, tsaknem óhatatlan: itt semmi nyoma nintsen. A' rend erőltetés nélkül való, a' gondolatok egymásból lántzfzem módjára függők, a' hasonlatosságok helyeikenn lévők: az eltérések ( Digressiók ) szépen és rendesen esők, mint p. o. a' Hazafiak közt való Hadnak következtései az első Könyvben, a' Mezei élet dítséretei a' másodikban, a' Noricum Pestis leírása a' harmadikban; az Aristaeusról való mese a' negyedikben. Mind ezekhez hozzávévén azt is, hogy jóllehet a' munka paraszt dolgokról van írva; még is abban a' stílusnak alacsonyann való járása, darabossága, az alacsony 's közrendbeli kifejezések tsinosann elkerülődnek: könnyenn ála-

tal

tal lehet látni, hogy Horatius Serm. I. 10.  
44. 45. helyesenn ítélt ekképpenn:

— — — Melle atque facetum

Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenae.

4. **AEMILIUS MACER** Veronából, Ovidiusnak nagy barátja volt. Meghált 18. esztendővel Kr. Ur. születése előtt, írt Didacticum Poémát, Természeti Históriara tartozó materiáról, úgymint: 'a' madarakról, kígyókról, fűvekről; mint ez Ovidiusból megtetstzik, a' ki Trist. IV. 10. 43. 44. így szól:

Saepe suas volucres legiti mihi grandior aevo,

Quaeque nocet serpens, quae iuvet herba., Macer.

De ebből diribdarab maradványoknál nints meg egyéb. A' mely munka *De Herbarum virtutibus*, *Aemilius Macer* neve alatt vagon, sokkal későbbi, és hihető, Nagy Károly Császár idejében íratott. Mindazáltal így is betsbenn tartatik: minthogy belőle mitsoda állapotbann volt légyen a' Botanica a' Közép századokbann? megtélhetni.

5. **QUINTUS HORATIUS FLAC-**  
**CUS.** Lásd életét alább a' Lyricus Poéták között. Az Ars Poëtica nézve, mellyet a' szokás már Didacticum poémává tett, ide számlálódhatik: noha az igazabbann a' Pisóknak szálló levél, mely a' többi levelektől csak hosszabb voltára nézve szakasztódott el. Innen van, hogy nints is abbann szó minden nemeiről a' Poësisnek, hanem leginkább csak a' Rómaiak Drámájá-

járól. Mindazáltal tagadni nem lehet, hogy így is több tanúságot lehet abból venni, mint akármely más munkájából Horatiusnak.

6. *\*GRATIUS FALISCUS.* Született a' Faliscusok földénn, mely Etrúriához tartozott; és élt Ovidius idejében, a' ki róla *ex Ponto Libr. IV. ep. 16. v. 33.* így emlékezik:

*Aptaque venanti. Gratius arma daret; tzélozvánn azon munkájára, mellyet Cynegeticon titulus alatt a' Vadászatról írt, szép, és tiszta stilusú, de nem könnyenn folyó versekben.* Lásd *P. Burmanni Poët. Lat. min.*

7. *P. OVIDIUS NASO.* Lásd életét alább az Elegiacus Poéták között. Ide tartozó munkái.

1. *Ars amandi* három könyvekben. Formájára nézve egy a' legtökéletesebb *Didacticum Poëmák* között, nemkülömben

2. *De remedio amoris*, és

3. *De medicamine faciei.* (de a' mely csak darabba maradt meg), olyan munkák, mellyeknek *Didactica* formája ellen szó nem lehet. Kár hogy szép elméjét és előadásbeli tehetségét jobb dologokra nem fordította.

4. *Halieuticon (ἀλιευτικὸν)* fragmentum. Tanít a' halászatról és a' halak természetéről. Betses maradvány a' *Természe-*

Szeti Históriára nézve: mivel abbann a' Pontusi halak írónak le. Erre a' munkára tzelez Plinius, midönn H. N. XXXII. C. 11. a' tengeri halászatról beszéllvénn így szól: *His adiciemus apud Ovidium posita nomina, quae apud neminem alium reperiuntur: sed fortassis in Ponto nascuntur, ubi id volumen supremis suis temporibus inchoavit.*

8. \***MARCUS MANILIUS.** Sem nevérol, sem Hazájáról, sem idejéről bizonyost nem tudhatni. Neve, hol Maniliusnak, hol Manliusnak, hol Malliusnak írodik. Hazájáról senki nem emlékezik, úgy szintén idejéről sem. Ez utolsóhoz mindazáltal hozzá lehet vetni azokból a' nyomokból, mellyek az ő Astronomiájáról írt munkájábann találtnak. Ezek a' nyomok az Augustus idejére mutatnak.\* Ilyenek:

1. Hogy az első könyvbenn, a' 7-dik verstől a' 10-dikig nyilván Augustust, láttatik leírni ezekbenn:

Nunc mihi tu Caesar; *patriae princepsque paterque,*  
 Qui regis *Augustis* parentem legibus orbem,  
 Concessumque *patri* mundum Deus ipse mereris,  
 Das animum, viresque facis, ad tanta canendum.

2. Hogy ugyan azon első könyvnek 897, és 898-dik verseibenn, a' Város tsúfos megverettetését illeti: a' negyedik könyvnek 763, és 764-dik verseibenn pedig, Tiberiusnak, Rhodusbann való tartózkodásáról, mely Augustus alatt esett, így emlékezik:

— — — Felix terraque marique

Eft Rhodus, hospitium recturi Principis orbem.

3. A' Stilusa leginkább von az Augustus idejéhez, nem csak tisztaságára, hanem más tulajdonságaira nézve is. A' munka állott hét könyvekből: de csak öt van meg belőle, a' közzül is az utolsó tsonka. Ezeknek Summája ide mégyen ki:

Az első Könyvbenn: Caesar Mercuriussal, mint Astronomia találójával segítségül hívódik. Mercurius találmányi előszámlálódván: elsőbenn a' Világ eredete, azután az Eg-golyóbisá (Globus Coelestis) íródik le.

A' második Könyv eleinn igen szépen az adódik elő, hogy Homerusonn's Hesiodusonn kezdvénn, senki a' tőle felvett materiáról nem írt a' Poéták közzül. Melyre nézve magához való egész bizodalommal így szól a' Poëta: v. 57. — 59.

Nosira loquar. Nulli vatum debebimus orsa:

Nec furtum, sed opus veniet; sologue volamus

In Campum curru: propria rate pellimus undas.

Azutánn Astrologusi módonn beszél, a' tsillagok erejéről, mellyel azok, akár egygyütt, akár egygyenként bírnak.

A' harmadik Könyvbenn, elől, azt írja le a' Poëta: az ő Thémája mely néhez más Thémákhoz képest? A' többek között v. 26. — 35.

Fa.

Facile est ventis dare vela secundis;  
Foecundumque solum varias agitare per artes;  
Auroque, atque ebori decus addere, cum rudis  
ipsa

Materies niteat: speciosis condare rebus.  
Carmina, vulgatum est opus, et componere simplex.  
At mihi per numeros, ignotaque nomina rerum,  
Temporaque, et varios casus momentaque mundi  
Signorumque vires, partesque in partibus ipsis,  
Luctandum est: quas nosse, nimis; quid? dicere  
quantum est?

Ordine quid proprio? pedibus quid iungere certis?  
Azutánn a' Fátumról beszél, és arról, mi-  
némű egybeköttetésbenn van az a' tsillagok-  
kal? Ez által a' Horoscopusra vezetőd-  
vénn; arról a' többek között így tanít.  
v. 178. — 200.

Cum tibi nascentis percepto tempore, forma  
Constituerit Coeli, Stellis ad signa locatis,  
Transverso Phoebus si cardine celsior ibit,  
Qui tenet exortum, vel qui demergit in umbras:  
Per tempus licet affirmes natum esse diem,  
At si subiectis Phoebus fulgebit in astris  
Inferior, dextra laevaue tenentibus Orbem  
Cardinibus: noctis fuerit per tempora natus.  
Haec tibi cum fuerint certo discrimine nota,  
Tunc si forte dies nascentem exceperit alma,  
A Sole ad Lunam, numerabis in ordine partes.

## 346 RÓMAI VÁGY DEÁK

Signorum: ortivo totidem de cardine duces  
 Quem bene partitis memorant Horoscopton athlis.  
 Id quodcumque igitur numerus pervenerit astrum,  
 Hoc da fortunae. Iunges tunc caetera signis  
 Athla suis, certo subeuntibus ordine cunctis.  
 At cum obducta nigris nox Orbem texerit alis,  
 Siquis erit, qui tum materna excesserit alvo:  
 Verte vias, sicut naturae vertitur ordo.  
 Consule tunc Phoeben imitantem lumina fratris  
 Semper et in proprio regnantem tempore noctis.  
 Quotque ab ea Phoebus partes et signa recedit,  
 Tot numerare iubet, fulgens Horoscopus a se.

A' negyedik Könyv azonn kezdődik,  
 hogy mindent a' *Fatum* igazgat, és ez  
 igen kellemetesenn így adódik elő v. 1. — 27.

Quid tam sollicitis vitam consumimus annis?  
 Torquemurque metu coeque cupidine rerum?  
 Aeternisque senex curis cum quaerimus aevum,  
 Perdimus, et nullo votorum fine beati  
 Victuros agimus semper, nec vivimus unquam?  
 Pauperiorque bonis quisque est, quo plura paravit?  
 Nec quod habet numerat; tantum quod non  
 habet optat?

Cumque sibi parvos usus natura reposit,  
 Materiam fruimus magnae per vota ruinae?  
 Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas?  
 Et Numam sensus pretium est effundere censum?

Sol.

Solvite mortales animos, curasque levate  
 Totque supervacuis vitam deplete querelis  
 Fata regunt orbem, certa flant omnia lege,  
 Singula per proprios signantur tempora casus.  
 Nascentes morimur, finisque ab origine pendet.  
 Hinc et opes et regna fluunt, et saepius orta  
 Paupertas; artesque datae, moresque creatis,  
 Et vitia, et clades, damna et compendia rerum.  
 Nemo carere dato poterit, nec habere negatum;  
 Fortunamque suis invitam prendere votis,  
 Aut fugere infantem. Sors est sua cuique ferenda.  
 An nisi fata darent leges vitaeque necisque,  
 Fugissent ignes Aeneam? Troia sub uno  
 Nonversa viro fatis vicisset in ipsis?  
 An lupa proiectos nutrillet Martia fratres?  
 Roma casis enata foret? 's a' t.

Itt osztán több példák is hozódnak fel,  
 mellyek mind igen jól vagynak mind vá-  
 lasztva, mind leírva, kíváltk e' kettő,  
 v. 50. — 62.

Quis te Niliaco periturum littore Magne,  
 Post victas Mithridatis opes, Pelagusque receptum,  
 Et tres emenso meritos ex orbe triumphos,  
 Cum iam etiam posses alium componere Magnum,  
 Crederet; ut corpus sepeliret naufragus ignis,  
 Electaeque rogam facerent fragmenta carinae?  
 Quis tantum mutare potest sine numine fati?

III



Ille etiam coelo genitus, coeloque receptus,  
 Cum bene compositis victor civilibus armis  
 Iura togae regeret, toties praedicta cavere  
 Vulnere non potuit: toto spectante Senatu  
 Indicium dextro retinens, nomenque cruore  
 Delevit propria, possent ut vincere Fata.

Ezek után következnek a' XII. Égi Jegyekből való jövendölés módjai, meghatározóvann, mellyik Jegy alatt mitsoda sorsú és természetű emberek születnek, p. o. a' *Kos* alatt gyapjúval bánók, ruháztatók, álhatatlanok, félénkek: a' *Bika* alatt szántóvetők, dítséret szeretők, halgatók, erősek: a' *Kettős Jegy* (Gemini) alatt Mu'sikusok, Kántorok, Astronomusok, vidámok: a' *Rák* alatt u'sorások, nyereség kívánók: az *Oroszlán* alatt Vadászok, egyenes szívűek, haragra hajlandók: de könnyen megengedeztetelhetők: a' *Szűz* alatt Tudósok, Orátorok, Notáriusok, mind a' virtushann, mind a' vétekbenn magokat mérséklők: a' *Kent* alatt, mérők, számvetők, Törvénytudók, Törvényhozók, Bírák; a' *Scorpió* alatt hadakozók, vagdalkozók 's a' t.

Végre a' föld részeit előszámlálvann azt is megmondja, mellyik Tartomány mitsoda Jegy alatt van; és egyszersmind arra az ellenvetésre, melybenn az Égi testeknek vizsgálása emberi erőt és tehetséget haladó munkának mondatik, megfelel. Hol az ember méltóságát magasztalvann, a' többek között így szól: v. 893. — 910.

Quid

— — Quid mirum noscere mundum  
Si possint homines, quibus est et mundus in ipsis,  
Exemplumque Dei quisque est in imagine parva?  
An quoquam genitos, nisi coelo, credere fas est  
Esse homines? projecta iacent animalia muta  
In terra, vel merfa vadis vel in aëre pendent:  
Et quia consilium non est, et lingua remissa;  
Omnibus una quies, venter somnusque per artus,  
Unus in inspectus rerum viresque loquendi  
Ingeniumque capax, variasque educitur artes.  
Hic partus, qui cuncta regit, secessit in urbes,  
Edomuit terram ad fruges, animalia cepit,  
Imposuitque viam Ponto, fectit unus in arcem  
Erectus capitis, victorque ad sidera mittit  
Sidereos oculos, propiusque aspectat olympum,  
Inquirisque Iovem: nec sola fronte Deorum  
Contentus manet, at coeca scrutatur in alvo,  
Cognatumque sequens corpus se quaerit in astris.

Az ötödik Könyvbenn, az Északi fél  
golyóbisonn (in Hemisphaerio Boreali)  
lévő tsillagzatok íródnak le. Ezt követte  
a' Déli fél golyóbisnak (Hemisphaerii Au-  
stralis) leírása, de a' mely elveszett.

A' hatodik és hetedik Könyvekben,  
a' Sphaera Barbarica vólt foglalva. Értő-  
dik azonn az a' Systema, mellyet a' Chal-  
daeusok követtek a' tsillagok erejének ma-  
gyarázásábann. Ez az Egyiptomiak Systema.

májától, mely a' Manilius megmaradt könyveibenn követődik, sokat különbözött.

A' Manilius nagyon megvesztegetődött Textusának helyrehozásábann legtöbbet dőlgöztak Scaliger Jó'sef, és Bentley. Az utólsónak jegyzéseivel kijött Londonbann 1739-benn in 4. mely kiadás leghe-lyesebbnek méltánn tartatik. A' dőlgök magyarázásábann mindazáltal több segítsé-  
gűl lehet a' Fayus és Huetius kiadása in usum Delphini Paris. 1679. in 4.

9. *CAESAR GERMANICUS*, Au-  
gustus unokája, Drusus fia, és Caligulának Attya. Született Kr. Úr. születése előtt 17. esztendővel. Germanicus nevét vette az általa meggyőzetett Németektől, mely győ-zedelmenn való öröme a' Római népnek Svetonius in vita Calig. c. 4. ezt mondja:

Plurimi tradunt — e Germania post compressam se-  
ditionem revertenti, Praetorianas Cohortes univer-  
sas prodiisse obviam, quamvis pronuntiatum esset  
ut duae tantummodo exirent; populi autem Romani  
sexum, aetatem, ordinem omnem, usque ad vice-  
simum lapidem effudisse se.

Ugyan ez az író, természetéről és szép tu-  
lajdonságiról Germanicusnak c. 3. így ítéi:

Omnes Germanico, Corporis, animique virtutes, et  
quantas nemini, cuiquam contigisse satis constat;  
formam, et fortitudinem egregiam: ingenium, in  
utroque eloquentiae, doctrinaeque genere praece-  
lens: benevolentiam, singularem: conciliandaeque  
hominum gratiae, ac promerendi amoris mirum et  
efficax studium.

Mind

Mind ezek irígységet öntvénn Tiberiusba; annak rendelésiből; Antiochiábann méreg által megölettetett 34. esztendő's korábann, Kr. Ur. füzül. után 18-bann.

Az Aratus *Phoenomenáit* Hexameterek-benn fordította. Fordított *διονυσια* - t is, melynek egy darabja megvan. Hugo Grotius igen ifjúkorábann mind Aratust, mind annak Deák fordításit kiadta; *Syntagma Arateorum* titulus alatt Lugd. Bat. 1600. 4. Ebbenn a' Ciceró és Aviénus fordításit is megtalálhatni.

10. *AULUS SEPTIMIUS SERENUS.*

Élt az első századbann Vespasiánus idejében. Leginkább a' majorjaibann lakván, mellyek Falisci nevű régi Hetururiai Város tájékánn vóltak; annak a' munkájának, melybenn ezenn mezőnn való élésének gyönyörűségeit leírta, Falisca titulust adott. De ebből tsak némely apró darabok vagynak meg.

Több maradt meg a' másik munkájából; melybenn híhető a' mezei embereknek egész napi foglalatosságát adta elő. Ennek maradvánnya Moretumnak nevezetik, mivel benne a' Moretum nevű mezéi eledelnek készitődése íródik le. Készült t. i. ez az eledel lisztből, öfzyetört foghagymából, petre'selyem 's más fűvekből, ezenkívül sajtból, olajból, etzetből. Mint-hogy sok ideig Virgilius munkájának tartódott: leginkább a' Virgiliána Catalecták között szokott előfordúlui. Lásd azt a' Heyne kiadása szerint való Virgilius negyedik

dik Tomusábann, és *Wernsdorfnál in Poëtis Lat. minoribus Tom. 2.*

11. **QUINTUS SERENUS SAMMONICUS**, híres orvos a' III-dik század eleinn. Kit Caracalla abból a' gyanúságból, hogy Gétának igen jó embere vólt, alztal felett ölettetett meg 212-benn. Írt Hexameterekben a' házi orvosságokról ( *de medicina parvo parabili* ), de igen babonásann. Mert, a' többek között, harmadnapi hideglelést a' Conus formára írt *Abracadabrának* nyakbann való hordozása által akar elhagvatni. Úgy lehet mindazáltal gondolkodni, hogy az effélék a' közép századokban szűrődtek az ő munkájába, a' mikor bizonyos, hogy azt sokkal szorgalmasabban olvasták, mint akár Hippocrates, akár más orvosok munkáit, és némellyek hogy tökéletesebbé akarván azt tenni, új orvoslás módjaival is nevelhették. *Recensuit, lectionis varietatem, notasque Interpretum selectiores, suasque adiecit* J. G. Ackermann Lips. 1784. 8.

12. **M. AURELIIUS OLYMPIUS NEMESIANUS** Carthágóból. Élt a' III-dik század véginn, Numerianus Tsászáralatt. Írt a' *Vadászatról* ( *Cynegetica* ) Carinus-hoz, és Numerianushoz, meglehetősen versekben. *Lásd Burmanni Poët. min. Tom. I. pag. 317. seqq.*

13. **RUFUS FESTUS AVIENUS**. Élt 400. táján, első és második Theodosius Tsászárok ideje között. Az Aratus *Phaenomenáit*, és a' Dionysius *Periegesisét* ( *descripti.*

scriptionem orbis, intell. Latini) deák Hexameterekbenn fordította. Másik munkájának, melyet descriptio orae maritimae titulussal Jambus versekbenn írt, csak fragmentuma vagyon még. Ebbenn a' Gades és Massilia közt lévő tenger partot írta le. Lásd *Wernsdorf Poët. Lat. min. Vol. 5. part. 2.*

## §. 124.

A' Didacticus Poétáktól nem mesztől járnak:

I. A' *Gnomicus*, vagy, fontos mondásos,

II. A' *Mesés*, vagy, *Apologus* író,

III. A' *Beszédes*, vagy, egyetmás beszélő Poéták (*Carminum narrativorum Auctores*), mivel egyformán az a' tzeljok, hogy tanítsanak, tsupán a' módbann különböznek. A' mi t. i. a' Beszédes Poétákat illeti, azok szabadabbann neki botsáthatják 's botsátják képzelődéseket, mint a' Didacticusok, kiknél maga a' Tudomány, melyet előadnak, határt vét; úgyhogy képzelődéssel a' dolognak csak világosítására; vagy ha az a' tapasztalásonn túl jár, mintegy tapasztalhatóvá 's érezhetővé való tételre élhetnek; szabad költeményekre nem terjeszkedhetnek. Más részről mindazáltal, a' módra, vagy a' vers formára nézve megegyeznek a' Didacticusokkal annyibann: hogy valamint ezeknek, úgy ő nekik is, öfzyeálló formábann (vagy Systemábann) kell írni verseiket; noha ez az

Z

Epos

Epos írókkal is köz; de a' kiktől még is eléggé megkülömböztetődnek mind a' Tanító vagy Didacticus, mind pedig a' Beszédes Poéták, azzal, hogy nékik bámúlás, és tsudálkozás szerzésenn nem kell igyekezniük: ugyan azért stilusok is alattabbjáró. Az Apologus író és Gnomicus Poéták pedig tsak annyibann különböznek a' Didacticusoktól; hogy az igazságokat egyenként és különkülön minden egybekötetés nélkül tanítják; a' Gnomicus ugyan tisztá rövid mondásokbann, Poétai elméség és ékesgetés nélkül: az Apologus író pedig elmés képekben és hasonlatosságokbann, de hasonló egygyűgyűséggel. Ezek szerint az említett három rendbeli Poéták, itt egymásután legalkalmasabbann lehetnek.

---

## I. GNOMICUS POÉTA.

---

A' RÓMAIAK között nints több az egy **DIONYSIUS CATÓNÁL**. Itt erköltsi régulákat a' fijához négy könyvekben; mellyek minthogy páros Hexameterokban vagynak, *Distichanok*nak neveztetnek (*Disticha moralia, vel de moribus ad Filium*). Hogy ezeknek szerzője az Ulicai Cátóval nem egy: a' stilus eléggé megmutatja. A' Cátó név hihető tsak azért ragadt rá, mivel versei az erköltsök jobbítására tölöznek. Némely réguláiból, nevezetesen abból, melyben az aldozatról így szól:

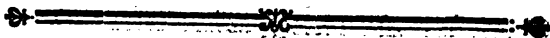
— — Vitulum, sine, crescat aratro,

Ne credas placare Deum, cum caede litatur,  
némellyek Keresztyénnek gondolták, de  
nem vették észre, hogy ugyan azonn vers  
így kezdődik: Thure Deum placa, és hogy  
másutt megint ezt mondja:

Stultitia est morte alterius sperare salutem.

A' több reguláiról sem lehet átaljábann azt  
mondani, hogy a' Keresztyén Tudomán-  
nyal mindenütt megegygyeznek: ámbár más  
részről tagadhatatlan, hogy azokbann sok  
szép és hasznos igazságok vagynak. Ideje  
rendszerint az Antoninusok alá, és így Kr.  
Ur. születése után 160-dik esztendő tájára  
térzik.

Cum notis variorum edidit Arntzenius  
Ultraiect. 1735. in 8-vo.



## II. APOLOGUS ÍRÓ POÉTÁK.

§. 125.

Ezeknek Izáma kettőre megyen.

1. **PHAEDRUS** Némellyek in-  
kább Phaedernek írják; így okoskod-  
vann: hogy valamint a' Görög Αλεξανδρος,  
Μενανδρος, Αντιπατρος, Deákul Alexander-  
nek, Menandernek, Antipaternek mondó-  
dik.

Z 2



dik: úgy Φαίδρος-nak, Deákúl *Phaedernek* kell lenni; de ez nem szükségszerűen való következés. Mert bizonyos, hogy a' Deákok némely szókbann mind a' két végezettel éltek. p. o. ezekben: *Teucer*, *Teucrus*, *Evander*, *Evandrus*, *Periander*, *Periandrus*, sőt a' Menander név is mondódott Menandrusnak. Phaederusnak tehát szinte úgy lehet mondani mint Phaedernek: sőt a' *Fabricius* és *Ernesti* értelme szerint: *Ufus et aurium sensus, magis fert, ut Phaederus dicatur.* Bibl. Lat. T. 2. pag. 25. Született Thráciábann Görög szüléktől; hanem, nem tudni mikor, és mitsoda alkalmatossággal rabságba esvénn, Rómába vitetett, hol szolgaságban élt, mely alól Augustus szabadította fel, a' honnan neve rendszerint így szokott íródni: *Phaedrus Augusti Libertus.* Tiberius alatt, a' hatalmas Sejánus miatt sokat szenvedett, a' mint erről maga nyilván emlékezik a' harmadik könyv Prologusábann, hol így szól:

Quodsi accusator alius Sejanus foret,  
Si testis alius, Index alius denique:  
Dignum faterer me esse tantis malis,  
Nec his dolorem delensorem remediis.

Mikor holt meg? bizonyosan nem tudatik; hihető mindazáltal, hogy Sejanus, vagy talám még Tiberius után? Hogy már akkor öregnek kellett lenni nék, megteszik nem egy ízbeli panaszszából, nevezetesen abból, mikor a' negyedik könyv Véginn *Eutychushoz* így szól:

Langventis aevi dum sunt aliquae reliquiae  
Auxilio locus est: olim senio debilem,

Fru-

Frustra adiuuare bonitas nitetur tua;

Quum iam deserit beneficium utile,

Et mors vicina flagitabit debitum.

De megtetszik kivált az ötödik könyvnek  
utolsó meséjéből, mellyet ezen szavaibann:

Hoc cur Philete scripserim, pulchre vides.

magára alkalmaztat,

Ezt meséket az Aesopus módja szerint  
öt könyvekben. (Fabularum Aesopiarum  
Libri V.), Aesopustól mindazáltal annyi-  
bann eltávozott, hogy néha igazán meg-  
történt dologot vagy Históriát is elegyített  
meséi közzé, mint Lib. III. cap. 10. hol  
maga ezt mondja:

Narrabo tibi, memoria quod factum est meo:

Maritus quidam cum diligeret Coniugem 's a' t.  
és Lib. V. cap. 1.

Demetrius, qui dictus est Phalerens.

Athenas occupavit imperio improbo 's a' t.

Különös dolog, hogy erről a' Phae-  
drus Meséiről senki a' régiek közzül nem  
emlékezik az egy *Martialisonn* kívül, a'  
ki L. III. Ep. 20. így ír:

Dic Musa quid agat Canius meus Rufus.

Utrumne chartis tradit ille victuris

Legenda temporum acta Claudianorum?

An quae Neroni falsus adfuit scriptor?

An aemulatur improbi iocos Phaedri?

### 358 RÓMAI VAGY DEÁK

De ezt is sokan más Phaedrusról értik, nevezetesen Gesner in *Theſauro Ling. Lat.* arról az Epicureus Philoſophusról, kiről Cicero *de Nat. Deor.* L. I. c. 33. így ſzól: *Phaedro nihil elegantius, nihil humanius.* Több ennél az a' mit Seneca mond, hogy a' Rómaiak nem is próbálták soha az Apologus írást. A' ſzavát *Conſol. ad Polyb.* C. XXVII. ezék: *Non, audeo te uſque eo perducere; ut fabellas quoque et Aesopios logos, intentatum Romanis ingeniis opus, ſolita tibi venuſtate connectas.* Erre nézve némely tudósok úgy gondolkodtak; hogy a' Phaedrus neve alatt lévő Méséket a' Tiberius idejére tellyességgel nem lehet vinni; sőt hogy az egész munkát áll munka (opus ſuppoſitum) gyanánt kell tartani; annyiaval inkább, mivel *Perottus Miklós* (XV-dik ſzázad második felében élt Tüdős Olasz), *Cornucopiae* című munkájában, arról emlékeztet, hogy ifjúkorában *Avienus*nak némely Méséit Jambus versekre vette: a' fákról való mesét (de arboribus in Deorum tutela.), mely a' Phaedrus III-dik könyvében tizenhetedik, ſzóról ſzóra úgy adja elő, mint maga munkáját. Melyből azt a' következtetést tsinálták, hogy tehát egész Phaedrus a' Perottus munkája. De ez hibás következtetés. Sokkal könnyebb azt minden próba nélkül is elhinni, hogy Perottus az említett mesét magáénak fogta: mint azt, hogy ő a' XV-dik ſzázadban, a' mikor még tsak induló félben volt a' Deák Literatura, oly szépen és oly természeti módom tudott volna írni Deákul, mint a' miképpenn a' Phaedrus Méséi vagynak írva. De bizonyos magából a' Perottus kéz-  
írá-

írásából, hogy Phaedrusból sokat magáévá tett. *Lásd praefat. Burmanni ad Phaedrum.* Bizonyos az is, hogy *Avienusból* nem vehette a' mit mond, hogy onnét vett: mert annak olyan matériájú meséje nintsen. Mind ezekből a' jön ki, hogy Perottus, abbann való bíztabann, hogy Phaedrus más kézírásbann nintsen meg az övénn kívűl: olyan szabadsággal élt, a' millyet magoknak tsak a' Plagiariusok vesznek. Ugyan ez az ok vihette arra is, hogy mivel egész Phaedrúst elsikkasztani nem akarta, ilyen titulusú munkát készítsen: *Epitome Fabularum Aesopi, Avieni, et Phaedri.* Mert úgy gondolkodhatott; hogy tsak az ő Epitóméjábann maradnak meg a' Phaedrus Meséi, és így a' mit abba bé nem tett, az a' maga neve alatt mehet. Egyébaránt a' Phaedrus Meséinek régisége eléggé megtetszik *Avienusból*, ki a' Theodosiushoz írt ajánló levelébenn nyilván ezt mondja: *Phaedrus etiam partem aliquam (i. e. Fabularum Aesopi) quinque in libellos resolvit.* Ugyan ezen régiségnek bizonyosságára, és a' Perottus szemtelenségének megtzáfolására szolgál, az az Erdelybenn Gyula-Fejér-Váronn találtatott Inscriptio is, mely egyenesenn Phaedrus harmadik köngyvének tizenhetedik Meséjéből van véve, és így éppenn abból a' Meséből, mellyet Perottus magáénak fogott, ekképpenn

NISI. UTILE. EST. QUOD. FACI-  
MUS. STVLTA. EST. GLORIA.

Feljegyzette ezt, *Zamoscius* után, *Gruter corp. Inscript. p. 688. 17.* említi *Troster is*  
Z 4 L. III,

L. III. c. 21. *Dac. Nov. Ant. Norimb.*  
1666.

A' mi pedig a' Senecá tanúbizonyságát illeti: abból tsak annyi következik, hogy az ő idejében még kevés ember kezénn forgott Phaedrus, úgyhogy közönségesenn esmeretessé nem lehetett; mely nem tsuda, minthogy akkor tájbann mind ollyanok voltak Róma Úrai, kik előtt gyűlölségeseknek kellett lenni a' Phaedrus Meséinek.

Ezek mellett mindazáltal azt sem lehet tagadni; hogy Phaedrus tellyességgel nem épen, hanem inkább megvesztegetve és hibásann vagyon kezünkben. Melynek oka ez: mert, tsak egy régi kézírásbann maradt meg, melyből azt *Pithoeus Péter* híres Criticus a' XVI-dik század második felibenn 1596-bann in 12-mo adta ki; az sem volt ép, hanem holmi diribdarab írásokból pótolódott ki, a' mint ezt *Burman Péter*, Phaedrusa eleibe botsátott Előljáró Beszédjében előadja ekképpenn: „*Verus Phaedri labor, ut triticum spinis et vepribus suppreßum et suffocatum, ita plane intermortuus tacuit, ut nisi a Pithoeo excitatus fuisset, et Codex unus nec ille integer, et deinde schedae quaedam mutilae inventae fuissent, in hunc usque diem solo nomine non fabulis fuisset notus Poëta*“. E' szerint a' Phaedrus Meséi közzé könnyenn mehettek ollyanok is, mellyek nem övéi.

Legjobb kiadási ezek: *Cum notis Dav. Hoogstraten* Amst. 1701. in 4-to mai. — *Cum Comment. Petri Burmanni* Lugd. Bat. 1727. in 4-to igen tudós és remek Elöl.

Előljáró Beszéddel. — *Ad Exemplar Burmannianum recensuit, suasque adnotationes adiecit* Jo. Mich. Heusinger Isenaci 1740. in 8-vo. — *Cum selectis variorum notis et suis observationibus edidit* Jo. Gottl. Sam. Schwabe Hal. 1779. — 81. in 8-vo.

2. **FLAVIUS AVIENUS?** ki sok ideig Rufus Festus Avienussal zavaródott össze. Elt a' második századbann az Antoninus Császárok idejében 160. táján. Vagynak 42. meséi Distichonokban melyeket Görög nyelvből fordított. Ajánlotta Theodosius nevű idejébéli Tudósnak. Az Epimythiumok, az az mesék véginn lévő tanúságok, idegen kéztől valók. Aljába vévén sokkal selejtesebb munka a' Phaedrusénál. Lásd a' Phaedrus véginn edit. Batav. 1764. in 12.

---

### III. BESZÉDES VAGY EGY- GYETMÁS BESZELLŐ POÉTÁK.

---

§. 126.

1. **OVIDIUS** (Lásd életét az Elegiacus Poéták között)

Beszédversei (Carmina narrativa) ezek:

1. *Fastorum Libri VI*, az az Római Kalendarium Hat Könyvebenn. Elvégezve  
Z 5 egész-

egészszenn hintsen, hanem csak a' hat első Hónap. All a' Római Innep napoknak, szent tzeremóniáknak, áldozatoknak, Játékoknak 's minden közönséges pompáknak eredetekkel, és reájok tartozó mythusokkal egygyütt való leírásából. Az Ovidius szélesenn terjedő Tudománnját sohol úgy mint itt nem láthatni. Ugyan azért a' régiségek tanulásábann senki e' nélkül el nem lehet.

2. Az elváltozásokról írt XV. Könyvei *Metamorphoseon Libri XV*, mellyekben a' külömbkülömbféle Poétai mesék Világ kezdetétől fogva, Julius Caesarnak az Istenek közzé lett számlálódásáig egymásból folyó rendel, tsudálatos mesterséggel, úgy beszéllődnek elő, hogy egygyik dolog mindég utat nyitvann a' másiknak, soha a' Beszéd meg nem szakad mind addig, míg a' Poéta tzeljához nem ér, mely ez, hogy Augustust a' Julius Caesárról való Beszéd közbenn dítsérje meg. Ezért mondja Trist. L. II. v. 552. leqq.

*Pauca, quibus prima surgens ab origine mundi*

*In tua deduxi tempora Caesar opus.*

*Aspicias, quantum dederis mihi pectoris ipse,*

*Quoque favore animi teque tuosque canam.*

Hogy ehhez a' munkájához, maga Ovidius legtöbbet bízott, megtetfzik azokból a' versekből, mellyekkel azt bérekefztette:

*namque opus exegi, quod nec Iovis ira, nec ignes,*

*Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.*

Cum

Cum volet illa dies, quæ nil nisi corporis huius  
Ius habet, incerti spatium mihi finiat ævi:

Parte tamen meliore mei super alta perennis  
Astra ferar: nomenque erit indelebile nostrum.

Quaque patet domitis Romana potentia terris;

Ore legar populi: perque omnia secula fama,

Si quid habent veri vatum praeſagia, Vivam.

Igaz ugyan, hogy azt úgy, a' mint szeret-  
te volna, számkivettetésbe lett küldődése  
miatt ki nem tsinosíthatta, a' mint ezt  
maga mondja, Trist. L. III. v- 19. lqq.

Sunt quoque mutatae ter quinque volumina formæ,

Carmina de domini funere rapta sui.

Illud opus potuit, si non prius ipse perissem,

Certius a' summa nomen habere manu.

Nunc incorrectum populi pervenit in ora.

Ugyan ezért, mikor Rómát elhagyta, a'  
tűzbe vetette, és tsak párbann maradt  
meg, némely barátinál: mindazáltal Ovi-  
diusnak igazánn remek munkájának tart-  
hatni, mely az ő különös elméjének, ki-  
vált pedig a' Görög írókkal való nagy  
esmeretségének legnyilvánvalóbb bizony-  
sága. Nagy világosságot nyújt, ezen mun-  
kára nézve, Mellmann, *de causis et aucto-  
ribus narrationum de mutatis formis. Lips.*  
*1786. in 8. Legjobb kiadás: Varietate le-  
ctionis et notis perpetuis illustravit T. E.*  
*Gierig Lips. 1784. — 87. 2. Voll. 8.*

2. *Beszédversek* (Carmina Narrativa)  
a' *CULEX* és *CIRIS* nevű munkák is;  
mel-



mellyek, minthogy Virgilius munkáihoz számlálódnak: vagy, azoknak Laistroma közzé íródnak *Catalecta Virgiliana* név alatt mennek (Láss erről a' névről alább §. 130.). Mind kettő, Virgilius ifjúi próbájának tartatik: noha méltó kétség lehet felőle, hogy ha írt is Virgilius ilyen nevű munkákat: ezek, éppenn azok vólnának; legalább annyi bizonyos, hogy ha azok is, nagyonn meg vagynak veztegetve.

3. *P. CORNELIUS SEVERUS*. Lásd életét fellyebb, az *Epicus Poéták* között. Vagyon *Aetna* nevű munkája, melybenn ezenn Hegynek természetét, tulajdonságait, a' belőle kijövő tűznek okait beszéli elő, a' mint maga is mindjárt elől jelenti, ezekbenn:

*Aetna mihi, ruptique cavis fornacibus ignes,*

*Et quae tam fortes volvant incendia caussae.*

*Quod fremat imperium, quid raucos torqucat  
aestus,*

*Carmen erit,*

A' munka meglehetősen *Physicai* esméretet mutat: de, a' Verseken benne, nehezen és erőltetve mennek. Legjobb kiadás: *Cum notis et interpretatione Jos. Scaligeri, Frid. Lindonbrucchi, et Theod. Goralli* (mely név alatt *Jo. Clericus* lappang), *Amstelodami*. 1715. 8.

4. Ide tartozik az *AUSONIUS Mossella* nevű munkája, melybenn ezt a' folyóvizet, és annak egész melyékét írja le.  
Láss

Láss róla a' Keresztyén Poéták között.  
Legjobb kiadása e' következő: *Interpretatione et notis illustravit in usum Delphini Jo Bapt. Souhai Paris. 1730. 4.*

5. **CLAUDIUS RUTILIUS NUMATIANUS**, Galliából. Élt az V-dik század eleinn, Honorius idejében, ki alatt *Magister officiorum*, és *Praefectus Urbis* vólt, 414-benn. Rómát 416-bann elhagyván Galliába vizszatért; mely vizszatérését igen szép Elegiacus Versekben belzéli el: de a' munka nints meg egészszenn. Hogy Pogány vólt: el nem titkolhatni; nagy megútálást, sőt gyűlölséget jelentvén ki, nem tsak a' 'Sidók, hanem még a' Keresztyének eránt is; a' midőnn *Faleriánál* való kiszállását írván le, Lib. I. v. 377. seqq. illetlenül, és részfszerint oktanúl, így szól:

*Egressi villam petimus, tutoque vagamur:*

*Stagna placent septo deliciosa vado.*

*Ludere lascivos inter vivaria pisces*

*Gurgitis inclusi laxior undae finit,*

*Sed male pensavit requiem stationis moenae*

*Hospite, conductor durior. Antiph. te.*

*Namque loci querulus curam ludacus agebat,*

*Humanis animal dispociale cibus.*

*Vexatos frutices, pulsatos imputat algas,*

*Damnaque libatae, grandia clamat aquae.*

*Reddimus obscenae convicia debita genti,*

*Quae genitale caput propudiosa metit,*

Ra.

## 366 RÓMAI VAGY DEÁK

Radix fluititiae, cui frigida sabbata cordi;  
 Sed cor frigidius religionis sua est.  
 Septima quaeque dies turpi damnata veterne,  
 Tamquam lassati mollis imago Dei.  
 Cetera mendacis deliramenta catastrae,  
 Nec pueros omnes credere posse reor.  
 Atque utinam nunquam Iudaea subacta fuisset  
 Pompei bellis, imperioque Titi!  
 Latius excisae pestis contagia serpunt,  
 Victoresque suos natio victa premit.

Nevezetesebb kiadási *Itinerarium Claudii Rutilii Numatiani. Recensuit Andreas Goetius. Altorf, 1741. 8. — Accurate recensuit Christian Tobias Damm, Brandenburgi, 1760. 8. — Meg van Burmannál is, Poët. Lat. Min. Tom. 2.*



## V A' RÓMAI VAGY DEÁK LYRICUS POÉTAKRÓL.

§. 127.

**A'** LYRICA POËSIS oly nagy divatjában a' Rómaiaknál nem volt, mint a' Görögöknél. Melynek okát abban kell keresni, hogy Rómában, vagy akárhol Itáliában, közönséges, vagy, az egész Római Nemzetre tartozó vetélkedő Játékok

nem

nem tartattak; mellyekben a' győzedelmes megjutalmaztatását nagy részént a' Ditsérőversek ( *Oddák* ); a' Ditsérőversek szerzőjét pedig, a' mindenfelől egybegyűlt sokaságnak jóváhagyása, 's magasztalása, tették volna. E' szerint, tsudálkozni rajta nem lehet, ha a' Rómaiak között kevesen találkoztak, kik a' Pöësisnek ezen nemére adták magokat: a' minthogy *Titius Septimius*on kívül, kiről *Horatius* † ditsérettel emlékezik; és még az egy *Caesius Bassus*on kívül, a' ki *Claudius* alatt élt; és a' *Quintilianus* †† ítélete szerint egyedül maga tevődhetett *Horatius*hoz: tsupánn két *Lyricus Poétát* lehet említeni a' Rómaiak között;

† *Epist. Libr. I. v. 3: sqq.*

Quid Titius, Romana brevi venturus in ora,  
Pindarici fontis qui non expalluit haustus,  
Faustidire lacus, et rivos ausus apertos,  
Ut valet? ut meminit nostris? fidibusne latinis  
Thebanos aptare modos studet? auspice Musa?

†† *Instit. Orat. L. X. c. 1.* *Lyricorum* *Horatius* fere solus legi dignus. — Si quem adiciere velis, is erit *Caesius Bassus*.

i. *CAIUS VALERIUS CATULLUS.*  
Született Veronában, ama verse szerint *Ovidius*nak: *Amor. L. III. 15.*

Mantua Virgilio gaudet, Verona Catullo.

Mások szerint pedig *Sirmio* nevű félszigetben, mellyet a' *Benacus* tava ( ma *Lago di Garda* ) formál, a' Veronai földön:  
Élt

Élt Julius Caesár, és Ciceró idejében. Amazzal az Attya különös esmeretséget és barátságot tartott; úgyhogy nála Caesárnak mindenkor kész szállása volt. Erről mindazáltal Caesár lemondott, midőnn őtet Catullus, *Mamurra* nevű rólsz ember eránt gyakorlott rendkívül való adakozásért, felette rútol megmotskolta, azokbann a' Verseibenn, mellyek így kezdődnek:

Quis hoc potest videre, quis potest pati

Nisi impudicus, et vorax, et belluo:

*Mamurram* habere, quod Comata Gallia

Habebat uncti; et ultima Britannia? 's a' t.

De osztán, valahogy valamin, ismét megnyervénn a' Caesár kedvét Catullus: az említett barátság is vizsgálta. Melyről *Svetonius in vit. Jul. Cap. 73.* így emlékezik:

„ Valerium Catullum, a quo sibi Versiculis de *Mamurra* perpetua stigma imposita, non dissimulaverat, satisfaciens, eadem die adhibuit coenae, hospitioque patris eius scut conveverat, uti perseveravit.” Hihető ebbenn néki segítségére volt Ciceró, és talám ez az, a' mit megköszön ama nevezetes Verseibenn:

Disertissime Romuli Nepotum

Quot sunt, quotque fuere, Mārce Tulli!

Quotque post aliis erunt in annis;

Gratias tibi maximas Catullus

Agit, pessimus omnium Poëta:

Tanto pessimus omnium Poëta:

Quanto tā optimus omnium Patronus.

Más

Más dólgaíról semmi egyéb nem tudódik annál, hogy Praetor Memmiust Bithyniába kísérte; és erre az útjára tzeloznak ama szép Versei, mellyekben a' hajóját így írja le:

Phaselus ille, quem videtis Hospites,  
Ait, fuisse navium celerrimus,  
Neque ullius natantis impetum trabis  
Nequisse praeterire, siue palmulis  
Opus foret volare; siue linteo,  
Et hoc negat minacis Adriatici  
Negare littus, insulasve Cycladas,  
Rhodumve nobilem, horridamve Thraciam,  
Proponda, truce[m]ve Ponticum sinum;  
Ubi iste, post Phaselus, antea fuit  
Comata silva: nam Cytorio ~~st~~ in iugo,  
Loquente saepe sibilum edidit coma.  
Amasri ~~stst~~ Pontica, et Cytore Buxifer,  
Tibi haec fuisse et esse cognitissima  
Ait Phaselus: ultima ex origine  
Tuo fletisse dicit in Cacumine,  
Tuo imbuisse palmulas in aequore,  
Et inde tot per impotentia freta  
Herum tulisse: laeva, siue dextera  
Vocaret aura, siue utrumque Iupiter  
Simul secundus incidisset in pedem ~~ststst~~;  
Neque ulla vota litoralibus Diis

Aa

Si.

Sibi esse facta, cum veniret a mari  
 Novissimo, hunc ad usque limpidum lacum.  
 Sed haec prius fuere: nunc recondita  
 Senet quiete, seque dedicat tibi,  
 Gemelle Castor, et gemelle Castoris!

✦ *Palmula.* Evező lapát szárnyát jelent.

✦✦ *Cytorius.* Paphlagoniai hegy.

✦✦✦ *Amastris.* Paphlagoniai Város.

✦✦✦✦ *Pedes*, nautis dicti sunt fones, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *pedum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; ut vento quidem secundo a puppi spirante, ad utrumque latus adducti illi, vela ad ventum excipiendum expandunt, ut *utroque pede* currere diceretur navis: fin ventus, etsi secundus, tamen obliquus esset, vel, modo a dextra, modo a sinistra spiraret; uno *pede*, seu fune intento, angulum veli inferiorem, modo ab hac, modo ab illa parte explicant.

Így magyarázza Heyne, ad Virg. Aen. L. V. vers. 83b.

Nevezetesek az *Atys* név alatt lévő versei is, mellyekben *Atys* példájában azoknak szent dühössége íródik le, kik *Cybele* Isten-Azsfzony tiszteletére magokat kiherélték. Kiváltképpenn szépek azok közt, e' következő Versek: az 58-tól fogva a' 73-kig.

Egone a mea remota haec ferar in nemora domo?

Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?

Abero foro, palaestra, stadio et gymnasiis?

Miser ab miser, querendum est etiam atque etiam,  
 animae.

Quod

Quod enim genus figurae est, ego non quod habuerim?

Ego puber, ego adolescens, ego ephebus, ego puer,  
Ego gymnasii sui flos, ego eram decus olei.

Mihi ianuae frequentes, mihi limina tepida,

Mihi floridis corollis redimita domus erat,

Linquendum ubi esset orto mihi sole cubiculum.

Egone Deum ministra, et Cybeles famula ferar?

Ego Maenas, ego mei pars, ego vir sterilis ero?

Ego viridis algida Idae nive amicta loca colam?

Ego vitam agam sub altis Phrygiae columinibus,

Ubi cerva silvicultrix, ubi apter nemorivagus?

Iam iam dolet, quod egi, iam iamque poenitet,

Meghólt Catullus Kr. Úr. születése előtt mintegy 40. esztendővel, s mintegy 46. esztendőskorában. Nem minden Versei tartoznak 'a' Lyrica Poésisre. Vagynak Epigrammái, Elegiái, és Epithalamiumi, vagy, menyegzőre írt versei is. Némelyeket azok között Sapphóból, a' *Coma Berenices* nevűt pedig Callimachusból fordította. Munkáinak stílusában, átaljában vévén, a' legszébb együgyűség, de matériájában, sok helyeken a' legutálatosabb tisztátalanság uralkodik. Elegiái között legszébb az, melyet a' Testvére haláláról Manliushoz írt. A' *Peleus* és *Thetis* Epithalamiuma Eposi módonn van írva. Legjobb kiadása: *Ex recensione Isaaci Vossii, cum eiusdem notis ac observationibus. Lugd. Bat. 1691. 4. — Catulli Carmina Varietate lecti.*



*lectionis, et perpetua annotatione illustrata,*  
a Fr. Gu. Doering Lips. 1788. 1792. 2. Voll. 8.

2. **QUINTUS HORATIUS FLAC-**  
**CUS.** Született Kr. Ur. születése előtt 66.  
esztendővel, Venusiában, vagy a' mint  
másképpenn mondódik, Venusiumban;  
mely Város Apúlia és Lucánia közt úgy  
esik, hogy a' kettő között melyikhez tar-  
tozott inkább, meg nem határozódhatik.  
Az Attya, valakinek a' Horatiusok Famí-  
liájából (*ex gente Horatia*) lévén szolgá-  
ja: Horatius névre akkor kapott, midőn  
az Urától felszabadított; mely hogy  
előbb esett, mint az ifjú Horatius született  
vólna; onnan világos: mert ez magát *Li-*  
*bertino patre natusnak*, és, *ingenuusnak*  
mondja. De a' mit a' *Libertinus* névből  
akartak némellyek kihozni; hogy már a'  
Horatius Attyának Libertustól származott  
nak kellett lenni, innen nem követke-  
zik. Mert, *Libertinus*, az Augustus ide-  
jében csak annyit tett, mint *libertus*  
(vagy, tulajdonképpenn, *libertusi* sorsbana,  
és állapotbana lévő ember); nem úgy  
mint az előtt; midőn a' szolgaságból  
szabadságra ment embernek fiját jelen-  
tette; mint ez megtetszik *Svetoniusból*, a'  
ki *in vita Claudii* cap. 24. így szól:  
„*Latum clavum, quamvis initio affirmasset, non*  
„*lecturum se Senatorem, nisi Civis-Romani abnepo-*  
„*tem; etiam libertini filio tribuit* (i. e. Claudius).  
„*sed sub conditione, si prius ab equite Romano*  
„*adoptatus fuisset. Ac sic quoque reprehensionem*  
„*verens, etiam Appium Coecum, Cenforem, generis*  
„*sui proauctorem, libertinorum filios in Senatum*  
„*allegisse docuit: ignarus, temporibus Appii, et*  
„*deinceps aliquamdiu, libertinos dictos, non ipso*  
„ *qui*

„*qui manumitterentur, sed ingenuos, ex iis pro-*  
*„ creatos.*” Noha e’ szerint a’ Horátius Attya-  
 tsekély sorsú ember vólt: még is a’ fiát  
 igen jól, és nagyobb rangú emberek gyer-  
 mekeihez is illő módon nevelte. Gyer-  
 mekkorábann bírta *Orbilius Pupillus* nevű  
 híres Római Grammaticusra, a’ ki vele Li-  
 vius Andronicust tanúttatta. Emlékezik  
 erről maga Horatius, és egyszersmind Or-  
 biliust nagyon verekedő Tanítónak mond-  
 ja: *Epist. Lib. II. 1. 69. seqq.*

*Non equidem infector delendaque carmina Livii*

*Esse reor, meminisse quae plagosum mihi parvo,*

*Orbilium dictare.*

• Ugyan ez az *Orbilius* kapatta a’ Gö-  
 rög nyelvre is, és a’ *Homerus* olvasására.  
 Azután mintegy 20. esztendő korábann,  
*Philosophia* tanulás kedvéért, *Athenaebe*  
 ment. Ott való mulatása alatt, *Julius*  
*Caesar*, Kr. Ur. szül. előtt 44-benn meg-  
 ölettetvénn: Brutus, a’ pártosok feje, va-  
 lamint a’ több *Athenaebenn* tanuló Római  
 ifjakat, úgy ötet is a’ maga részjére vonta,  
 és *Tribunus militum* má tette. De ezen ka-  
 tonai szölgálatja semmi dítséretére nem  
 szölgál; mert a’ *Philippinél* lévő hartz-  
 bann, pai’sát elvetvénn, igen jókor futás-  
 ra vette a’ dölgot; mellyet maga meg-  
 vall, *Carm. L. II. 7. v. 9. seqq.* a’ midőnn  
*Pompejus Varushoz* így szölli:

*Tecum Philippos, et celerem fugam*

*Senfi, relictæ non bene parmula,*

*Cum fracta virtus, et minaces,*

*Turpe solum tetigere mento,*

Aa 3

Mely

Mely gyalázatos félénkség, szinte köz volt a' Lyricus Poétákkal: minthogy a' Görögök között is, *Alcaeus*ról, és *Archilochus*ról, mindenbenn hasonló történetet beszélnek. • Brutusnak és Cassiusnak szerentsétlensége után, Italiába visszafutván Horátius, minthogy távolléte alatt az Attya meghalt, és a' *triumvralis proscriptio* által jószágától megfosztatott: igen szegény állapotban volt: mely őtet arra vitte, hogy magát a' Poésisre adja: nem ugyan azért, hogy a' Poésis által keresné kenyerét, hanem azért, hogy esmeretessé lévén, Patronusi akadnának. • Mind ezeket eleitőlfogva maga igen szépenn írja le *Epist. Libr. II. 2.* ezekbenn:

Romae nutrire mihi contigit, atque doceri,  
 Iratus Graiis quantum nocuisset Achilles.  
 Adiecere bonae paulo plus artis Athenae.  
 Scilicet ut possem curvo dignoscere, rectum,  
 Atque inter silvas Academi quaerere verum.  
 Dura sed emovere loco me tempora grato,  
 Civilisque rudem belli tulit aestus in arma,  
 Caesaris Augusti non responsura lacertis.  
 Unde simul primum me dimisere Philippi,  
 Decisus humilem pennis, inopemque paterni  
 Et laris et fundi, paupertas impulit audax,  
 Ut versus facerem.

• Meg is lett a' mit versei által reménylett; mert azok által *Virgilius*nak és *Varius*nak ismeretségébe jutván: ezek őtet *Maece-*  
 nás-

násnak ajánlották. *Maecenas*, mind szép tehetségéért, mind vidám maga viseléséért megkedvelvén, nem csak barátságába vette fel, hanem meg is ajándékozta egy majossal; mely minthogy a' Sabinusok földén, közel Tiburhoz, esett: most *Sabinum*, majd *Tiburtinum* név alatt fordul elő Horátius verseibenn; és ez a' hely volt, a' hol magát megvonván, életének nagyobb részét tsendességben töltötte. A' Maecenás ajánlásából Augustus előtt is esmeretes lévén Horátius: mind kettőnek kedvességében mindenkor megmaradt; kivált Maecenással a' legszorosabb barátságban élt; a' ki, halálakor is, őt ezekkel a' szavaival ajánlotta Augustusnak: *Horatii Flacci, ut mei, esto memor*. Ez a' Maecenás halála történt kilentz elztendővel Kr. Űr. szül. előtt. Kevéssel azután ugyan azon elztendőben, 57. elztendőskorában, megholt igen hirtelen Horátius is; úgyhogy mintegy azt látszott bétellyesíteni, a' mit *Carm. Libr. II. 17.* előre mondott Maecenásnak:

Ah! te meae si partem animae rapit

Maturior vis, quid moror altera,

Nec carus aequae, nec superflua

Integer? Ille dies utramque

Ducet ruinam: non ego perfidam

Dixi sacramentum: ibimus, ibimus

Utrumque praecedes, supremum

Carpere iter comites parati.

Horatiust nagy híré 's nevé Poétává az ő Lyricus versei tették; nem azért: mintha a' több munkái, úgymint a' *Satirái*, és *Levelei*, mellyek két két könyvekre vagy hárak osztva, és az *Ars Poëticája*, alábbvalók volnának a' magok nemében: mert, ezekbenn szinte annyi betsúltni való van, mint amazokbann: tanulni pedig még többet lehet belőlök sokkal, mint amazokból: hanem azért, mivel a' Deák nyelvet olyanná, mely a' Lyrica Poësis méltóságához illjen, és azt tellyes erejében kifejezze, ő formálta; és ennyibenn, a' Római Lyrica Poësisnek első Szerzője volt; mellyet egyszersmind maga egyedül, oly tökéletességre is vitt; hogy valamint előtte soha azbann hozzá hasonlítandó Poëta nem volt: úgy utánna is senki többé nyomába nem hághatott. Egyébaránt, a' gondolatokbann, jobbára a' Görög Lyricusok nyomán ment; *Alcaeusnak*, *Sapphonak*, *Alcmannek*, *Stesichorusnak*, *Archilochusnak*, és másoknak szoros követője lévén. • Lyrica Poësisre tartozó munkái:

1. *Carminum Libri IV.* • Az első könyvet írta 36. esztendő korától fogva 38-ig. A' másodikat 40, és 41 esztendő korábann. A' harmadikat, a' két következő esztendőkbenn. A' negyediket, 49, 50, és 51. esztendő korábann.

2. *Epodon Liber. I.* • Ezt írta 34, és 35. esztendő korábann. *Epodos*, melynek találójának Archilochus tartatik; a' régi Grammaticusok szerint telzen olyan Jambus verset, mely két sorból áll, és a' mely.

melynek utolsó sora, mindenkor rövidebb az elsőnél. Es éppenn innen mondódik *Epodos*nak; minthogy a' hosszabb sornak mindég rövidebb megyen utánna. Az első sorból t. i. ezt mondották a' Görögök: *Πραεδείται*, i. e. *praecinitur*, vagy, elől éneklődik: a' második sorból pedig ezt: *Επωδείται*, i. e. *succinitur*, vagy, utánna éneklődik. Mindazáltal, a' Horátius *Epodon Könyvébe* mentek olyan versek is, melyek nem ilyen egymás után következő hosszabb 's rövidebb sorokból állanak; és így méltóbb jussal lehet azoknak nevét onnan származtatni: hogy azok olyan Odák, melyek mind valakire, vagy valaki ellen, vagynak intézve.

•3. *Carmen Seculare, pro incolumitate Imperii*• Ezt készítette magának Augustusnak kívánságára; a' régi Scholiastája Izeri Horátiusnak, a' ki így szól: *Quum seculares ludos Augustus celebraret, secundum ritum priscae religionis: a' Virginibus puerisque praetextatis in Capitolio cantatum est.* Nevezetesebb Scholiasták Horátiusra: *Helienius, Acron, és Pomponius Porphyryon.*

A' Satiráinak első Könyvét, 26, 27, és 28-dik: a' másodikat pedig, 31, 32, és 33-dik esztendejében írta. A' *Leveleinek* első Könyvét, melybenn erkölcsi *Philosophia* van, 46, és 47-dik esztendejében: a' másodikat, mely *Critica*, bizonytalan, mikor? Legjobb kiadása, az, melyhez Göttingai Professor *Mitscherlich* kezdett, és a' melyből már két darab ki

Aa 5

ki is jött. Lips. 1800. 8. Legritkább pedig és legpompásabb e' következendő: *Horatii opera Vol. II. Londini aeneis tabulis incidit Jo. Pine*; melyről Harles *Brev. Notit. Literat. Rom.* pag. 269. így szól: *hanc nitidissimam editionem in nostra regione paucis videre licet.* Ez a' Debretzeni Ref. Collegium Biblióthecájában megvan.



## VL A' RÓMAI VAGY DEÁK ELEGIACUS POÉTAKRÓL.

§. 128.

**A'** LYRICA POÉSIS az *Elegiával* annyibann megegygyez, hogy mind kétbenn az indulat befél; de annyibann egygyik a' másiktól sokat különböz, hogy amaz heves, és egész erőbenn lévő, ez pedig szék, és szállott indulatott fejez ki. Ugyan ennyibenn különböztetődik meg az *Elegia* a' *Tragica* Poésistől is. Következésképpenn, az *Elégia* olyan állapotot tészén fel; melybenn valaki a' nagy indulat után, melybenn mintegy megnémult, apródonként tsendesedvénn, magába száll, gondolkodóba esik, és úgy szállal meg; már ez akár valósággal essék meg, akár pedig csak a' képzelődésbenn. Mely nemére a' Poésisnek, a' Hexameterből 's Pentameterből álló metrumot, mintegy maga

ren-

rendelte a' természet: noha ez osztán más matériákra is fordítódott a' Poétáktól. Nevezetesebb Elegia írók Catullósonn kívül a' Rómaiak között ezek voltak:

1. ● **CORNELIUS GALLUS.** Született alacsony rendű szüléktől, Provinciának *Forum Julii* nevű Városában (mely ma *Freius*nak hívatatik), Kr. Ur. szül. előtt 69. esztendővel. Valamint akkor tájbann, minden, a' ki nagyra akart menni: úgy ő is Rómában keresvén szerentséjét, ott versei által elhíresedett, és Augustus előtt oly nagy tekintetet szerzett magának; hogy attól Egyiptom Igazgatójává tétetett. Virgilius is különösen szerette, mint e' megtetfzik a' X-dik Ecclogájából, melyet Gallus vígáztalására írt. Utóljára kiesvén az Augustus kedvéből: maga magát megölte, Kr. Ur. szül. előtt 26. esztendővel, 43. esztendőkorában. Neve alatt hat Elegia van: de övének egygyiket sem mondhatni; mind azért, mert azokbann, a' Szerző öregségéről panaszkodik; Cornelius Gallus pedig még nem volt öreg: mind pedig azért, mert a' régiségnek éppenn nints semmi színe rajtok; néhol a' vers is hibás. Ezen okokra nézve az V-dik század végén, Anastasius Császár idejében élt Etruriai *Cornelius Maximianus Gallus*nak méltóbb jussal tulajdonítódnak. Egy Elegia mindazáltal, mely így kezdődik:

Non fuit Arfacidum tantū expugnare Seleucen.

Italaque ultori signa referre Iovi:

Ut desiderio nostri curaque Lycoria

Heu idceat mentes potius sepulchra novem.

úgy.



úgy látszik, igaz munkája Cornelius Gallusnak; és ez a' fellyebb említettektől sokat is különbözik. Mind ezt, mind amazokat, megtalálhatni a' Catullus, Tibullus, és Propertius kiadási véginn.

2. **ALBIUS TIBULLUS.** Született Rómában, Equesi rangban lévő szüléktől, Kr. Ur. születése előtt 64. esztendővel: megholt pedig 19-el; és így mind a' Julius Caesar, mind pedig az Antonius és Augustus idejebeli hazafiak közt való háborút megérte; és ezekbenn, hihető, a' proscriptiók által, jószágának nagyobb részét elvesztette. Azzal a' mije megmaradt, magát megvonván, tsendes mezei életet élt, *Pedum* tájékán lévő majorjában, *Praeneste* és *Tibur* között. A' *Marcus Valerius Messala Corvinus* eránt való indulat, és tilztelelet mindazáltal annyira vitte; hogy ezt, nem tsak Galliába követte, midőnn oda az Aquitánusok ellen ment: hanem Asiába is elakarta kísérni; de *Corcyra*-ban lebetegedvén, kéntelen volt Rómába visszafutni. Kevéssel *Virgilius* előtt holt meg. *Quintiliánus* ítélete ízerint, Tibullus első az Elegiacus Poéták között, ki is *Inst. Orat. Libr. X. c. 1.* így szól: „*Elegia Graecor quoque provocamus: cuius mihi tersus, atque elegans maxime videtur auctor Tibullus*“. Versei 4. könyvekre osztatnak. A' három elsőbenn mind Elégiák vagynak, és azok övéi. A' negyedik, Anthologia forma, és az hihető, mind, más munkáját foglalja magában. Igaz is, hogy olyan természeti módon folyó, az indulatokat oly igazán festő, oly

oly együgyű, és semmi mesterséget nem mutató, s oly kedvesenn hangzó Elégiákat, mint a' millyenek a' Tibulluséi, nem láthatni. Csak az a' kár, hogy némelyik, mint p. o. az első, igen nagyon meg van rongálva, és vesztegetve. Scaliger József *traiectio*k által akarta orvosolni, de hibásan. Így tselekedett Manliussal, és Propertiussal.

Nevezetes kiadása: *Tibullus Corvinianus, seu, Albii Tibulli, Triumviri Poëtices, quae supersunt, e Codice M. S. Matthiae Corvini Regis Hungariae, recensuit Samuel Koleserius a Keres-éér Claudiopolii 1727. 8.*

Legjobb pedig a' Heyne harmadszori kiadása: *Novis curis castigavit Chr. — G. Heyne Lips. 1798. 8. mai.*

3. *SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS.* Hazáját maga így írja le L. IV-ti El. I. v. 121,

*Umbria te notis antiqua penatibus edit*

*Mentior? an patriae tangitur ora tuae?*

*Qua nebulosa cavo rorat Mevania campo,*

*Et lacus aëstivis intepet Umber aquis.*

*Scandentisque arcis confurgit vertice murus,*

*Murus ab ingenio notior ille tuo.*

De ebből, csak annyi bizonyos, hogy Umbriából való volt, a' hely, melybenn született, meg nem határozódik. Innen különbö-

bözőképpenn gondolkodnak a' Túdósok. Némelyek *Amériának*, sokan *Hispelumnak* ( *Spoletum* mellett ), mások ismét *Assisiumnak*, sokan pedig *Bevagnának* gondolják; és ezt talám leghelyesebbenn. Született pedig Kr. Ur. előtt 58. esztendővel, megholt 15-el. Az Attyától még gyermek korában elmaradván: ezen szerentsétlensége újra azzal tetéződ, hogy a' Philippinél esett hartz után békövetkezett proscriptiók alkalmatosságával, az Augustus *Veteranus*i által minden szántóföldeitől megfosztatott. Mind két rendbeli szerentsétlenségiről így emlékezik a' már felhózt helyenn: v. 127. seqq.

Ossaue legisti, non illa aetate legenda

Patris, et in tenues cogeris ipse lares.

Nam tua cum multi versarent rura iuveni;

Abstulit exultas pertica triflis opes.

Itt a' *triflis pertica*nn értődik az a' mérő eszköz, mellyel a' szántóföldek felosztattak. Ulyen állapotjában, először törvénytanulásra, azután pedig azt elhagyván, Poësisre adta magát; és ez által *Mecenas*nak esmerettségébe jutván, annak szárnyai alatt élt. Különös dolog, hogy mind néki, mind *Horatius*nak ugyan azon Patronusok lévén: soha egygyik is, a' másíkról nem emlékezik; melyből némelyek azt hozzák ki: hogy egymásnak nem igen jó emberei lehettek. Ezt sokkal inkább meg lehet engedni, mint azt hogy *Propertius* *Kereskedő* lett volna; mely tsudálatos vélekedés, tsupán egy versnek rosz-

rozszerű való olvasásából került, de azombann úgy elhatalmazott, hogy alig van olyan Codex *Propertius*nak, melynek felül való írása így ne volna; *Propertii Aurelii Nautae*. Az a' verse *Propertius*nak, mely erre az eltévelyedésre okot szolgáltatott, van L. II. El. 19. hol az ő kedves *Cynthiájának* a' maga szeretetének állandóságát írván le, ezt mondja:

At me non aetas mutabit tota Sibyllae,

Non labor Alcidae, non niger ille dies.

Tu mea compones, et dices, ossa *Propertii*

Haec tua sunt: heu heu, tu mihi certus eras,

Certus eras eheu, quamvis nec sanguine avito

Nobilis, et quamvis non ita dives eras.

Itt t. i. ezt az utolsó sorbann lévő két szót, *non ita*, sok ideig, *navitának* olvasták; és innen adódott *Propertius*nak a' *Nauta* név; a' *Nauta* névből pedig a' *Kereskedő* hivatal.

•Vagynak Elegiái négy könyvekbenn. Főképpenn az Alexandriai Görög Poétákat, nevezetesen *Callimachust*, és *Philotást* követte; innen *doctus Poétának* nevezetik. Ugyan ebből származik, hogy verseibenn sok a' *Hellenismus*, és hogy azok nem könnyenn mennek. Az *Elegia* természete mellett nem maradt meg oly áthatatosan mint *Tibullus*, erősebb indulatból belzélvén mint az *Elegiához* illene; 's ugyan azért, néha a' *Lyricus*, néha pedig az *Epicus* hanghoz közelítvén. Kivált a' negyedik

dik könybenn lévő *Elégiákat* igen úgy nézhetni, mint megannyi *Elégiacum metrumra* vett apró *Epopoedkat*. A' *Muretus* ítélettétele, melybenn *Tibullust* és *Propertium* egybeveti, igen szép, és méltó, hogy itt felhozódjék; mivel ezen két Poétát leginkább megesmertetheti az emberrel. Így szól ez, in praef. ad Propertium:

„ Summa in *Tibullo* Elocutionis elegantia, et proprietas; summa in *Propertio* eruditionis Poëticae copia, et varietas. In illo Romana prope omnia; in hoc pleraque transmarina. Illum nativa quaedam et incorrupta Romani sermonis integritas, in media urbe natum, et altum esse, perspicue ostendit; hunc, praeter caetera, forma et character ipse dicendi, in Graecorum Poëtarum scriptis assiduissime versatum esse, demonstrat. Mollior ille et delicatior; nervosior hic et accuratior. Illo magis oblectere; hunc magis ut opinor, admirare. Illum iudices simplicius scripsisse, quae cogitaret; hunc diligentius cogitasse, quid scriberet? In illo, plus naturae; in hoc plus curae, atque industriae fuisse perspicias.

Legjobb kiadási Propertiusnak: *Varietate lectionis, et perpet. adnot. illustratus a P. G. Barthio Lips. 1778. 8. — Sexti Aurelii Propertii Libri IV. cum commentario perpetuo Petri Burmanni Secundi, et multis doctorum notis ineditis. Opus Burmanni morte interruptum Laurentius Santeinius I. C. absolvit. Trai, ad Rhen. 1780. 4. mai.* Ez a' commentarius tele van *Philológiára* és *Criticára* tartozó betses dolgokkal: de a' mellyek nintsenek jól rendezve.

4. **PUBLIUS OVIDIUS NASO** Ma-  
ga az életét igen szépen, és bőven leír-  
ja *Tristium* IV-dik könyve 10-dik Elégiájá-  
bann; mely így kezdődik:

Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum

Quem legis, ut noris, accipe, posteritas.

Született *Sulmó*bann, a' *Pelignusok* föl-  
dén (melynek mai neve *Abruzzo Citra*,  
*Abrunum Citerius*), régi nevezetes famili-  
ából, Kr. Urunk előtt 43. elztendővel. Ta-  
nult *Róm*bann, és *Athena*benn. Az At-  
tya, ki Római Eques volt, *Törvény*tudó-  
nak szánta. Ugy is indult. Már *Triumvir*  
*Capitalis*, és magános igyekbenn ítélőbíró  
(*Judex privatus*), volt; sőt, ahoz látszott  
közel lenni, hogy *Senators*ágra lépjen. Mi-  
dőn természeti hajlandóságának ellent nem  
álhatván, minden tisztségre való vágyás-  
ról lemondott, és magát egyedül a' *Poës*s-  
nek adta, melyre őtet maga a' természet  
szülte. Hihető mindazáltal, hogy erre a'  
minden hívatallal való felhagyásra, őtet a'  
testi gyönyörösegekhez való ragaszkodás is  
vitte; mint a' ki így azok után annál  
szabadabbann láthatott. Utóljára gyűlölsé-  
gébe esvénn *Augustus*nak, Alsó *Moosi*dá,  
nevezetesen a' *Pontus Euxinus* bal part-  
ján, a' *Duna* torka, és *Thracia* közt lévő  
*Tomi* nevű Városba kéntelenítettett köl-  
tözni (relegaltatott). Ennek egygyik oka-  
nak, maga az ő szerelmes verseit mondja,  
de a' masikról halgat, ama verse szerint:  
*Trist. II. 207.*

Perdiderint cum me duo prima, carmen, et error,

Alterius facti, culpa silenda mihi est.

Bb

Lásd

Lásd mindazáltal erről a' Közöns. Hist. I-ső Rész, pag. 343.

•Esett ez a' kéntelen kiköltözése Ovidiusnak, 50-dik esztendejében. Noha pedig, ez által jószágától meg nem fosztatott Ovidius (mert éppenn ebbenn különbözött a' *relegatio* a' tulajdonképpenn való *exilium*tól), hanem abból tetlisése szerint élhetett; a' Tomibann való lakást is, kivált minthogy ott nagy kedvességben és bősületben volt a' lakosoknál; úgy mint, a' kiktől Géta nyelvén írt verseiért Poëtai kuszorúval is megtiszteltetett; nyomorúságnak nem lehet mondani: mindazáltal vígáztatlan volt; és soha panasza és Alszyonyi siránkozási meg nem szűntek; mint ezt *Tristia*, vagy *Tristes*. (alatta értetődýénn *Epistolae*, vagy *Elegiae*), nevű öt könyvei, és a' *Pontus* mellől írt levelei (*Epistolarum ex Ponto Libri 4.*), bizonyítják. •Mellyet abból kell magyarázni, mivel a' Római Pompát (luxust), úgy megszokta; hogy a' nélkül az életet, életnek sem tartotta. De, minden esdekléseivel is, rá nem mehetett, hogy *Augustus* viszhívja. •Az *Augustus* halála után inkább reménylette, hogy *Tiberiustól* engedelmet nyer a' viszhamenetelre. De ebbenn is megtsalattatott; mert tsakugyan Tomibann hólt meg; 59. esztendőskorában, Kr. Ur. születése után 17. esztendővel, hol is a' Város alatt temettetett el. •

•Az *Elegiacus* versek írásában rendkívül való könnyűséggel bírt. Stílusa tiszta, együgyű, és folyvást menő. Elméje igen

igen is találós, és vitzkándozó, mellyet néha tartóztatni kellett volna. Minden munkáinak ezek a' nevezetesebb kiadási:

1. *Corn. Schrevelii* cum notis selectissimis variorum, cum figuris aeneis. Lugd. Bat. 1662. 3. Voll. 8.

2. *Cura et studio Petri Burmanni*, Amstel. 1727. 4. Voll. 4.

3. E recensione *Nicolai Heinsii*, cum eiusdem notis integris. Curavit *Jo. Frid. Fischerus*, praefatus est *Jo. Aug. Ernesti* Lips. 1758. 2. Voll. 8.

4. E recensione *Petri Burmanni*. Curavit indicemque rerum et verborum Philologicum adiecit *Chr. Gvil. Mitscherlich*. Tom. 1. Gottingae 1796. 8. maiori, Tom. 2. 1798. a' harmadik Tomus, úgy mondatott Kúlts (clavis) lészzen Ovidiusra.

5. **PEDO ALBINOVANUS.** Élt Ovidius idejében, kinek barátja is volt; mint ez megtetszik ex Pont. L. IV. Ep. 10. mely levél egyenesen Pedóhoz van intézve. (Lásd feljebb az *Epicus* Poéták között). Állapotjáról semmi nem tudódik. Neve alatt van három Elegia.

1. *Consolatio ad Liviam Augustam de morte Drusi Neronis.* Vólt ez Germanicus Attya, Tiberius testvére, igen derék, és felséges characterú ember, ki a' Németek ellen való hadbann hólt meg. Az Elegia oly szép, hogy alig van szebb nála, és a'



## 388 RÓMAI VAGY DEÁK

halotti versek írására valóságos mustra.  
Némelyek Ovidiusnak tulajdonítják.

2. *Elegia in obitum Maecenatis.* De ez, hihető, más munkája.

3. *Suprema Maecenatis verba.* Erről hasonlóképpenn lehet gondolkodni. Nevezetesebb kiadási Pedónak: cum interpretatione et notis Jos. Scaligeri, Frid. Lindembruchii, Nic. Heinsii, Theodori Gorallii (mely név alatt Clericust kell érteni), et aliorum. Amstel. 1715. 8. min. Criticis adnotationibus et indice Philologica illustravit J. C. Bremser Helmstädtii 1774. 8.

§. 129.

*Elogiaca* Poësis tonusánn, 's *Elegiacum metrum*onn vagynak írva, a' *Heroides* nevű versek is (Ἡρώιδες, alatta értetődvénn *Ἐπιστολαί*), az az: nagy és nevezetes személyeknek, Hérósoknak, 's azoknak Feleségeiknek, vagy Szeretőiknek egymáshoz való levelei. Ez a' vers neme, a' Rómaiaknál találódott, de kitől? nem tudódik. Ovidius 21. ilyen levelet írt, úgymint:

1. *Penelope Ulyssi.* 2. *Phyllis Demophoonti.* 3. *Briseis Achilli.* 4. *Phaedra Hippolyto.* 5. *Oenone Paridi.* 6. *Hypsiphyle Jasoni.* 7. *Dido Aeneae.* 8. *Hermione Orestae.* 9. *Deianira Herculi.* 10. *Ariadne Theseo.* 11. *Canace Macareo.* 12. *Medea Jasoni.* 13. *Laodamia Protefilao.* 14. *Hypoclestra Lynceo.* 15. *Sappho Phaoni.* 16. *Pa-*

*Paris. Helenae. 17. Helena Paridi. 18. Leander Heroni. 19. Hero Leandro. 20. Acontius Cydippae. 21. Cydippe Acontio,* és magáról *Artis Amatoriae Libro III, v. 345,* ezt mondja, más személyében szólván:

Vel tibi composita cantetur Epistola vocis,

Ignotum hoc aliis, ille novavit opus.

Vagyon az *Aulus Sabinus* neve alatt is, ki *Ovidiussal* egy időbenn élt, és neki nagy barátja volt, három ilyen levél, úgy mint:

1. *Ulyssis ad Penelopem.*

2. *Demophoontis ad Phyllidem.*

3. *Paridis ad Oenonem,* melyek feleletek az *Ovidius* leveleire; de hihető hogy sokkal későbbi munkák. A' Tudósok úgy gyanakodnak, hogy azokat, valamely XV. dik századbann élt *Angelus Sabinus* írta volna. Hogy mindazáltal *Aulus Sabinus*-nak voltak ilyen versei; *Ovidiusból* világos, a' ki *Amor. L. II. El. 18. v. 27. seqq.* így szól:

Quam celer e toto rediit meus orbe *Sabinus,*

Scriptaque diversis rettulit ille locis!

Candida *Penelope* signum cognovit *Ulyssis,*

Legit ab *Hyppolito* scripta noverca suo.

Iam pius *Aeneas* miserat rescriptit *Elisae,*

Quodque legat *Phyllis,* si modo vivit, habet.

Tristis ad *Hyppiphylen* ab *Jasone* littera venit.

Det votam *Phoebe Lesbis* amata lyram.

Bb 3

Ugyan

Ugyan ezt említi, és egyfzersmind *Troezene* nevű *Epóssát*, *Fasti* nevű félbeszakadt munkáját, 's idő előtt való halálát is emlékezetbenn hagyta, ex Pont. Libr. IV. Ep. XII. v. 13. seqq.

Et qui *Penelopae* rescribere iussit *Ulysses*,

Errantem saevo per duo lustra mari.

Quique suam *Troezena*, imperfectumque dierum

Deferuit celeri morte *Sabinus* opus.

Az Ovidius Heroideseit külön jól adta ki *Heüsinger*; Brunsvic. 1786. 12. — A' *Sabinus* neve alatt lévő Elégiák Ovidius után szottak lenni.

Másforma leveleket írtak:

1. *HORATIUS*, két könyvekbenn; mellyek között az első *Erköltsi Philosphiát* foglal magábann, a' második pedig *Critica*.

2. *CLAUDIANUS*. Lásd az *Epicus Poéták* között.

---

## VII. A' RÓMAI VAGY DEÁK

### EPIGRAMMA ÍRÓKRÓL.

---

§. 130.

AZ *EPIGRAMMA*, valamint a' Görögöknél, úgy a' Rómaiaknál is, eleinte,

te, rövid, jeles, de azomban nem erőltetett, mesterséggel nem kerésett gondolatnak alkalmasann, és elmére ható mód-dal való kifejezését jelentette. De később. benn erőltetett elmélkedés járúlván ahoz: olyan rövid versé kezdett változni, melynek első része, az emberbenn, éppenn más dolognak várását szülte: mint a' millyen ofztán a' második részéből kijön. És ma is rendszerint ilyen versek szoktak az *Epigramma* név alatt értődni. Az első módot követő Római Epigramma írók ezek voltak:

1. *VALERIUS AEDITUUS*. Mikor élt? nem tudatik. Gell. Noct. Att. L. XIX. c. 9. *Vetus Poéták*nak nevezi, 's ugyan ott két Epigrammáit említi.

2. *QUINTUS CATULUS*. Élt Ciceró előtt, ki is De Nat. Deor. L. I. c. 28. ilyen Epigrammáját hozza fel:

Confiteram; exorientem auroram forte salutans

Cum subito a laeva Roscius exoritur.

Pace mihi liceat, coelestis, dicere vestra,

Mortalis, visus pulchrior esse Deo.

Más Epigrammáját is láthatni Gelliusnál N. A. L. XIX. c. 9.

3. *C. VALERIUS CATULLUS*. Lásd az *Epicus Poéták* között.

4. *LAUREA TULLIUS*. Vólt a' Ciceró *Libertussa*, kiról, mint a' ki, a' Ciceró.

teró majorjában fakadt hén vízre igen szép verseket írt, Hist. Nat. L. XXXI. c. s. ekképpenn emlékezik Plinius: „ Digna „ memoratu villa est, ab Averno lacu Putcolos „ tendentibus imposita littori, celebrata porticu „ ac nemore, quam et vocabat M. Cicero Acade- „ miam, ab exemplo Athenarum, ibi compositis „ voluminibus, eiusdem nominis, in qua et monu- „ mentum sibi instauraverat, ceu verò non et in „ toto orbe terrarum fecisset. Huius in parte pri- „ ma, exiguo post obitum ipsius, *Antistius Vetus* „ possidente, eruperunt fontes calidi, perquam „ salubres oculis, celebrati carmine Laureae Tullii, „ qui fuit o libertis eius, ut protinus noscatur, „ etiam ministerium eius ex illa maiestate: ponam „ enim ipsum carmen dignum ubique, et non ibi „ tantum legi“:

Quo tua Romanæ vindex clarissime lingvæ

Silva loco melius surgere iussa viret:

Atque *Academiae* celebratam nomine villam,

Nunc reparat cultu sub potiore *Vetus*.

Hic etiam apparent lymphæ non ante repertæ,

Langvida quæ infuso lumina rore levant.

Nimirum locus ipso, sui Ciceronis honori

Hoc dedit, hæc fontes eum patefecit ope.

Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem

Sint plures oculis quæ medeantur aquæ.

5. *DOMITIUS MARSUS*. Ezt Au-  
gustus alatt, a' midón híres Epigramma  
Itónak tartatott. Van egy Epigrammája a'  
*Tibullus* IV. dik könyve véginn, ekképpenn:

Te quoque Virgilio comitem, non æqua *Tibulle*

Mors, iuvenem campos misit ad Elyseos.

Ne

Se fofet, aut Elegis molles qui fletet amores;

Aut caneret fortis tegla bella pede (id est Heroico carmine).

A' második módot követő, Római Epigramma írók ezek:

1. *MARCUS VALERIUS MARTIALIS.*

**LIS.** Született Spanyol Országban abbann a' részében, mely régen *Celtiberia* ak hívatott, *Bilbilis* nevű Városban, Kr. Ur. születése után 40. esztendővel. Mintegy 23. esztendőskorában Rómába menvén: ottan *Titus*, és kivált *Domitianus* alatt Epigrammáiról elhíresedett, és az utolsó-tól, kit míg élt, mindég tsapodárkodással tartott, halála után pedig, rutúl martzongott, Római Equessé, sőt Tribunus Militum is tétetett. *Trajanus* idejében 58. esztendőskorában a' Hazájába visszazért; és *Marcella* nevű gazdag afzszonyt vévén el, ott lakott mind haláláig, mely történt Kr. Ur. születése után 101-ben. Itt Epigrammákat tizennégy könyvekbenn, mellyek közül a' tizenharmadiknak *Xenia* (*Ξενα*, alatta értetődvénn *δωρεα*), az az, igen vendég számára küldött ajándékok: a' tizennegyediknek pedig *Apophoreta* (ettől a' Görög szótól, *αποφορεω*, elhordom, elviszem) az az, ajatairól, vagy, vendégségből küldött, vagy magával el vitt ajándékok, titulussa van. Előtte pedig mind a' tizennégy könyvnek, *Spectaculorum liber* név alatt, vagynak, nem tsak magának *Martialis*nak Epigrammái, hanem másoké

is, de a' mellyeket *Martialis* tett közönsé-  
gessé. Íródtak azokra a' pompás játékok-  
ra, mellyek a' *Domitianustól* építtetett *Fla-  
vium* nevű új *Amphitheatrumbann* tartattak.  
Ataljábann vévén a' *Martialis* Epigram-  
máit, azok, az elébbeni időbéliektől so-  
kat különböznek. A' természeti együgyű-  
ség, és az Epigrammának minden rélzait  
egyformánn elévenítő szép gondolatok hel-  
lyett: itt jobbára minden keresett, és eről-  
tetett, az elmésség, sokszor tsak szóbann  
való jádztás; vagy ha nem az, tsak egy  
gondolatnak oly formánn való ügyelgeté-  
se, hogy az, a' találós mese módjára, vá-  
ratlanúl, az utólsó versbenn egyfzerre üs-  
se ki magát; és akkor nem tsak szembe  
tűnjön, hanem ugyan megszúrja az ember  
szemét. Mind ezek, noha romlott gustus-  
nak jelei; és nyilván olyan ínyhez va-  
lók, mely tsak az igen erőss fűszerfzám  
ízét érzi még: még is a' *Martialis* példája  
annyit tett, hogy ő utánha, színtén a' mai  
napig, ezek tartatnak az Epigramma fő és  
mindének felett megkívántató tulajdonsági-  
nak. Egyébaránt sok tekintetbenn méltó az  
olvasásra: de például ifjak eleibe nem te-  
vődhetik. Még eddig a' legjobb kiadás ez:  
*M. Valerii Martialis* Libro 15. interpreta-  
tione et notis illustravit *Vincēntius Colesso*  
in usum *Dēlphini*. Venet. 1739. 4. hanem  
az benne hevettséges: hogy meg tisztított  
kiadás akarván lenni; a' botráncokztató  
Epigrammák tulajdon helyeikről elmozdít-  
tattak, és hátúl egy rakásra tevődtek.

2. *CLAUDIUS*. Lásd az *Epicus*  
Poéták között.

3. Sok,

3. Sok, és régi külömbkülömbféle Epigrammák vagynak öszvészédve, e' követ. kezendő gyűjteménybenn: *Anthologia veterum Latinorum Epigrammatum et Poëmatum*, cura Petri Burmanni Secundi Amstel. 1759. 2. Voll. 4.

Ugyan ebbenn a' gyűjteménybenn, megtalálhatni a' Grammaticusoktól úgy nevezett *Catalogtákat* is, az az, azokat a' munkákat, mellyek, ha mind hibásann is, bizonyos nevezetes Íróknak, p. o. *Virgiliusnak*, *Ovidiusnak*, *Petroniusnak*, 's a' t. tulajdonítódának. A' név, jön ettől a' Görög szótól *Καταλογος*, laistromba írom; a' honnan van *Καταλογος* is, laistrom: *Τα καταλογητα*, t. i. *Ποιήματα*, tehát a' szó ereje ízerint téfzen olyan verseket, mellyek a' *Virgilius*, *Ovidius*, és más Poéták munkáinak, laistromába bétevédtek, vagy azoknak száma közzé íródtak. Erre pedig az adott alkalmatosságot, hogy mivel a' régiek *volumenekre* írtak: midőnn az ilyen *volumen*t bé nem fogta valamely Auctor-nak munkája: a' mi hely a' véginn üressenn maradt; arra, holmi apró Poémákat írtak, tsupánn azért, hogy így, az üressenn maradt helynek is hasznát vegyék. Az ilyen Codexek osztán, tudatlan Írók (*Librariusok*) kezére kerülvén, kik azt gondolták, hogy valami egy volumenenn van, az mind ugyan azon egy Író munkája: úgy is írták le azokat, 's így a' hiba, és tévelyedés, nem tsuda, hogy mind addig terjedt, míg a' Critica által, a' hamiss, és áll munkák az igazaktól szorgalmatosann megkülömböztetődtek.

Ca.



*Catalecta Virgiliana* név alatt mennek e' következendő munkák: *Culex*, *Ciris*, *Copa* vagy *Cupa* ( az az, mulier cauponia, vagy saltatrix ) 's a' t.

Ide számlálódott a' *Dirae* nevű munka is: noha annak szerzője *Valerius Cato*; a' ki Sulla idejében élt, ki alatt a' majorját elvesztvénn úgy írta ezt a' munkát, melynek régi neve *Indignatio* volt. Lásd a' Burmann *Anthologiájában*; és *Wernsdorff* Poët. Lat. min. Tom. 3.

Nem külömbenn az *Aetna* nevű Poéma, a' *Virgiliana Catalecták* száma közt ment, noha azt, *Cornelius Severus* írta; a' ki szinte úgy mint *Virgilius*, Augustus alatt élt.

Ovidius *Catalectái*: *Nux*, *His*, *Dirae*, 's a' t,

*Petroniuséi*: *Priapeia*; a' kertekben lévő *Priapus* álló képeire aggatódott apró versek, vagy Epigrammák.

*Catullusnak* pedig tulajdonítódik a' *Peruigilium Veneris* nevű munka, mely *Venus*hoz való Hymnus, Trochaicum metrumbann. Készítődött a' *Venus* innepére, mely a' mint *Ovidiushól* Fast. Libr. IV. mindjárt az eleiről kitetszik, Aprilis I-ső napja volt, Készítődött pedig ez a' Hymnus arra a' végre, hogy azon innepet megelőző estve énekeltessék; mely estvénn, sőt azon az éjtzakánn, minthogy nem aludtak, hanem vígadtak a' Rómaiak, (to-

(tota nox est pervigilanda canticis, a' mint magábann a' Hymnusbann mondódott) Pervigiliumnak nevezetik. Magábann ez a' Hymnus *Venus*nak és *Amornak* dicséreteit foglalja, és igen szépen van írva, kivévén azt, hogy már az adfectionának nyomait lehet benne látni. Ugyan ezért, *Catullus*nak nem tulajdoníthatik. Arányozás szerint, vagy *Claudius*, vagy *Neró* alatt íródott. Lásd a' *Catullus*, *Tibullus*, és *Propertius Bipontumi* kiadásának végén.



## VIII A' RÓMAI VAGY DEÁK

### PANEGYRICUS ÍRÓ POÉTÁKRÓL.

§. 131.

1. *VALERIUS CATULLUS*. Lásd a' *Lyricus* Poéták között.

2. *TIBULLUS*. A' Messala dicséretire írt versét, lásd az *Elegiacus* Poéták között.

3. *LUCANUS*.

4. *STATIUS*. ( in *Silvis* ).

5. *CLAUDIANUS*. Lásd e' hármat az *Epicus* Poéták között.

IX. A'



## IX. A' RÓMAI VAGY DEÁK BUCOLICUS POÉTAKRÓL.

§. 132.

**A'** *BUCOLICUS* versek neve, tulajdonképpenn az Ökör pásztoroktól vevődött: mivel *Βουκολος*, ökör pásztort téfzen. Értődnek mindazáltal azonn, minden más pásztori versek is, mellyekben a' pásztori étellel járó foglalatosságok, indulatok, és gyönyörűségek íródnak le. Sőt mint-hogy még így sem lett volna elég tágas mezeje a' *Bucolica Poësis*-nek: belévivődött abba, az egész mezei élet. Innen van, hogy szélesebb értelembenn, a' halászatról, vadászatról, aratásról, 's a' t, szőlő versek is, ezen Nem alá tartoznak.

•A' Rómaiaknál *Bucolicus Poéták* ezek voltak: •

1. •*VIRGILIUS*, kinek tíz *Ecclogdi Bucolica* titulus alatt eléggé ismereteseek. Követte azokbann *Theocritus*: kitől mindazáltal igen meszise maradt. Mert, valahol azt izóról izóra nem fordítja: a' Pásztori vers hangját eltéveszti; oly tisztánn, és oly tsinosonn beszéltetvénn a' Pásztorokat, mintha azok a' Tsászári Udvarbann laktak volna, kik még *Augustus*-nak is hízelkednek. Mellyek nyilvánvaló jelei annak,

nak, hogy *Virgilius* ezeket a' verseket Ifjú korábann írta.\*

2. *MARCUS AURELIUS OLYMPIUS NEMESIANUS*. Lásd fellyebb a' *Dogmaticus* Poéták közt. Írt tulajdonképpenn való *Bucolicus* verseket is, négy *Ecclogák*bann, *Virgilius* tonusánn, melyek igen szépek, mind a' stilusra, mind a' benne lévő képzelődésre (*imaginatio*ra.) nézve, úgyhogy fellyebb való időre is oda illenének. Némellyektől, *Calpurnius*nak tulajdonítódnak.

3. *TITUS IULIUS CALPURNIUS*, Siciliából, Élt *Nemesianussal* egy időbenn, és *Carus* Tsászárnak *Secretarius*sa volt: Írt hét *Ecclogát*, hasonlóképpenn *Virgilius*t követvénn: mindazáltal azoknál szebbek a' *Nemesianuséi*. Lásd *Burmannel in Poëtis Lat. minoribus*; és még nagyobb gondal kiadva *Wernsdorfnál* Tomo 2.



## X. A' KERESZTYÉN DEÁK

### POÉTAKROL.



§. 133.

ILLYEN titulus alá, az itt következő Poéták, azért íródnak, mivel munkáik argumentuminak külömbkülömbféle volta miatt, más helyre alkalmasann rendelni nem lehetett.

1. CA.

1. **CAIUS VETTIUS.** (vagy Vestius) **AQUILINUS IUVENCUS**, Spanyol Országgi Presbyter, élt a' IV-dik századbann, Nagy Constantinus alatt, 337. előtt. Az Evangéliomi Históriát Deák Hexameterekbe foglalta, mely munka négy könyvekből áll. Igen ritka kiadását láthatni a' Debretzeni Ref. Collegium Bibliothecájában, melynek titulussa ez: *Iuencus Hispanus Presbyter, immensum Evangelicæ legis manifestatæ, Heroicis versibus concludens.* Osta-va nem paginákra, hanem foliumokra, vagy egész levelekre van, és áll mindössze 32, ilyen egész levelekből vagy foliumokból, in 4-to.

Ez az a' kiadás, melyről mind *Hamburger* Tom 2. p. 702. mind *Harles* Brev. Notit. Lit. Rom. pag. 713. úgy emlékezik: hogy annak nyomtatódásának sem ideje, sem helye nints feltéve; melyből azt kell kihozni, hogy az az Exemplum, melyet ők láttak, hijános. Mert az említett Bibliothecában lévőknek utolsó levelén, nyilván ezeket a' szókat olvashatni: *Impressum Lipták per Melchiorum Lotter, Anno Salutis Millesimo supra quingentesimum undecimo.* És így *Harles*, hozzávetésből XV-dik századbéli kiadásnak hibásann teszi. Különös ebbenn a' nyomtatásban, hogy sohol benne a' punctum, mint megkülömböztető jel (signum distinctionis), nem fordul elő: hanem a' punctum helyett, mindenütt comma tevődik: egyébütt pedig colon. Köz kézbenn forgó kiadása a' *Iuencus* említett munkájának e' következő: *Iuenci Historiæ Evangelicæ Libri IV.*  
Hs.

*Recessuit Erhardus Reuschi Francof. et Lipsiae 1710. — 8. Hasonlóképpenn a' Móses első könyvét is versekbe foglalta Juvenecus. Lásd ezt a' munkát in Edm. Martene Nova collectione veter. Monument. Tom. 9. (Hamberger negyedik Tomusnak tefzi) p. 15. seqq. n. 2.*

**DECIMUS MAGNUS AUSONUS**, Burdegalából. Ugyan ott 30. esztendőig Grammaticát, és Rhetoricát tanítván, 374-benn, *Gratianus*nak, az I-ső *Valentinianus* Császár fiának tanítására, Trierbe (Treviri) vitézett. Ezen Császári körül véghezvitt fáradságának megjutalmaztatására, I-ső *Valentiniánus*, Quaestor-rá, maga pedig *Gratianus*, haládatosságból 374-benn Itáliának, és Africának, 378-bann Galliának Praefectusává, és 379-benn Consullá tette, *Gratianus* halála után, elhagyván a' Császári Udvar, a' hazájába visszament; hol tsendességben élve; megholt *Honorius* alatt 392. után, 80, vagy több esztendő korábann Kereszttyénségéről kételkedtek némellyek: holott azt kétségbe hozni nem lehet. Mivel szembeutó nyomait láthatni írásibann. Nyilván mutatja ezt, kiválképpenn az a' könyörgés, mely az ő *Ephemeris* nevű munkájában vagy ekképpen:

Omnipotens, sola mentis mihi cognite cultu!  
és azután:

Cernere quem solus coramque audire iubentem  
Fas habet, et patriam propter considere dextram

¶

Ipsa

Ipse opifex rerum, rebus causa ipse creandis,  
 Ipse Dei verbum, verbum Deus, anticipator  
 Mundi, quem facturus erat, generatus in illo  
 Tempore, quo tempus nondum fuit, editus ante,  
 Quam Iubar et rutilus coelum illustraret Eous.

Írt külömbkülömbféle munkákat • e' kö-  
 vetkezendő titulusok alatt:

1. *Liber Epigrammatum*, melynek  
 három Előljáró beszéde van, egygyik *The-  
 odosius* Tsászárhoz, másik *Syagriushoz*,  
 harmadik *Latinus Pacatus Drepaniushoz*,  
 kit fijának, az az, Tanítvánnyanak nevez.  
 Ezek előtt pedig van a' *Theodosius* Tsá-  
 szár levele, melybenn *Ausoniust* Attyának  
 nevezi, es kéri, hogy munkáit bízvást vi-  
 gye hozzá, mert szinte olyan szeretettel,  
 s pártfogással fog eránta lenni, mint vólt  
 régen Augustus, a' tudós Poéták eránt.

2. *Ephemeris* melybenn az egész  
 napi foglalatosságot írja le, külömböző  
 nemű versekbenn.

3. *Parentalia*. Írta meghólt At-  
 tyafiainak emlékezetére.

4. *Commemoratio Professorum Bur-  
 degaicensium*.

5. *Epitaphia Heroum, qui bello  
 Trojano interfuerunt*.

6. *De XII. Caesaribus per Sveto-  
 nium Tranquillum scriptis Monesticha*, dica-  
 ta

ta Hesperio filio, et de iisdem Caesaribus  
a Iulio Caesare usque ad Hellogabalum Tra-  
iasticha.

7. *Glarae Urbes, seu Ordo nobi-  
lium Urbium.*

8. *Ludus, sive Sententiae Septem  
Sapientum, ad Latium Pacatum Drepani-  
um Proconsulem.*

9. *Idyllia* 20. Mely név itt an-  
nyit tészen, mint: *Kiválasztott vagy biza-  
nyos nemre tartozó apró versek*, ettől a  
Görög szótól *εἶδος* genus, melynek diminu-  
tivuma *εἰδύλλιον*. Ezek között az *Idyllia*-  
mok között az első, *carmen Paschale*,  
mely így kezdődik;

*Sacra salutiferi redeunt solennia Christi; és a'  
mellyet meg kell különböztetni attól az  
Ausonius neve alatt Rhopalicus versekben  
lévő hamis munkától, mely így kezdődik:*

*Spes Deus aeternae stationis conciliator. Az il-  
lyen vers Rhopalicusnak azért hívódik, mi-  
vel buzogány (görögül ῥοπαλον) formára  
nevekedik, az az, minden szó benne egy  
syllabával több, mint vólt az előtte való,  
mint ezt a' felhozott versben láthatni.*

A' hetedik *Idyllium*nak nagyobb ré-  
sze elveszett.

A' tizedik, mely a' *Moselláról* van  
legszébb.



A' tizenkettődik, melynek neve *Tachypaegnion*, (ezekből a' szókból: *Tachn*, ars, és *Paegnion*, lusus) az az mesterséges gyermeki játék, úgy van készítve, hogy mindegygyik vers egy syllabáján szóna végződik.

A' tizenharmadik, Virgilius verseiből földozott 's földozott Menyegzői vers (*cento Virgilianus Nuptialis*).

10. *Ecclogarium variorum poematum, et epigrammatum*. Jobbára görög frókból van fordítva.

11. *Liber Epistolarum* 25, különböző nemű versekbenn.

12. *Periochae in Homeri Iliadem et Odyssaeam*, mellyekben a' Homerus ezen két munkainak summáját adja elő, mind versekbenn, mind folyóbeszédben.

3. *PRŌBA FALCONIA*. Tisztes tudós Afiszony, élt 379. táján. Készített *Cento Virgilianus* nevű munkát, melybenn az Ó és Új Testamentomi Históriát, Virgiliusból vett, 's öszverakott versekbenn\* adja elő. Lásd, *Biblioth. Patrum Max.* Tom. 5. pag. 1218.

\* Hasonló munkája van ROSAEUS nevű Jesuitának, mely itt Debretzenbenn jött ki, következő titulus alatt: *Virgili Evangelisantis Christiados Libri XIII. in quibus omnia, quae de Domino nostro Iesu Chri*

Christo in utroque Testamento vel dicta, vel praedicta sunt, atque divina Maronis tuba suavissime decantantur, Inslante *Alexandro Rosaeo*. Erről a' kiadásról *Harles*. In-  
 troduc. in notitiam Lit. Rom. imprimis  
 Scriptorum Lat. part. 2. pag. 382. így  
 szól: „Eius editionis raritatem, saltim  
 „in Germania insignem, vel ex eo intelli-  
 „go, quod nec a *Fabricio*, nec a *Velfio*,  
 „nec ab aliis Centonum Historiam per-  
 „sequentibus, illam vidi memoratam.”

4. **AURELIUS PRUDENTIUS CLEMENS.** született 348-ban, Spanyol Or-  
 szágban, *Calagurris* nevű, Iberus vize  
 napnyugoti partján fekvő Városban,  
 mely ma *Calahorrának* hívatatik. Minek-  
 utánna ifjabb korában Prokátoroskodott,  
 hivatalokat viselt, 's katonáskodott volna;  
 hajlott idejében megúnatkozván, tsendes  
 magánosságban élt, 's minden idejét ke-  
 gyes elmélkedések között töltötte. Mikor  
 holt meg? nem tudódik. Annyi bizonyos,  
 hogy még 405-ben élt. Itt külömbkülömb-  
 féle verses munkákat; millyenek,

I. Liber *Kathmestron* (quotidianorum  
 earminum) az az, a' napnak, minden ré-  
 szeihez alkalmaztatott Hymnuszok; úgy-  
 mint:

1. *Hymnus ad Galli cantum.*
2. *Hymnus matutinus.*
3. *Hymnus ante cibum.*
4. *Hymnus post cibum.*

Cs. 2.

5. Hym-

5. *Hymnus ad incensum lucernae.*

6. *Hymnus ante somnum.*

7. *Hymnus ieiunantium.*

8. *Hymnus post ieiunium.*

9. *Hymnus omnis horae.*

Ezekhez járúlnak:

10. *Hymnus circa exequias defuncti*; melynek 117, 's azt követő verseiből készült ama Halotti Énekünk: Hagyjátok el hű Keresztyének. — 's a' t. — A' versek, melyekből fordítódott így vagynak:

1. *Iam moesta quiesce querela,  
Lacrymas suspendite matres,  
Nullus sua pignora plangat,  
Mors haec reparatio vitae est.*
2. *Sic semina fœca virescunt  
Iam mortua, iamque sepulta;  
Quae reddita cespiti ab imo,  
Veteres meditantur aristas.*
3. *Nunc suscipe terra fovendum,  
Gremioque hunc concipe molli,  
Hominis tibi membra sequestro,  
Generosa et fragmina credo.*
4. *Animae fuit haec domus olim,  
Factoris ab ore creatae,  
Fervens habitavit in istis  
Sapientia, Principe Christo.*

5. Tu

5. Tu depositum tege corpus.

Non immemor illa requireret  
Sua munera fector, et auctor,  
Propriique aenigmata vultus.

6. Veniant modo tempora iusta,

Quum spem Deus impleat omnem:  
Reddas patefacta necesse est,  
Qualem tibi trado figuram.

11. *Hymnus, Octavo Kalendas Ianuarias*; az az, December 25-dik napjára, vagy Karátsonra.

12. *Hymnus Epiphaniae*; az az, Víz - Keresztre.

II. Liber *Περὶ Σπανίων*. De Coronis; az az, külömbkülömbféle Spanyol Orzági Mártírok dítséretire írt 14. Hymnusok.

III. *Apotheosis*. Didacticum Poëma, a' Krisztus Istenségéről, mellyet a' *Patipassianusok* (így neveztettek azok, kik az Atyát, és Fiút egy személynek tartották, mint *Praxeas, Protogenes, Noëtius, Sabellius*), ellen megmutat.

IV. *Hamartigenia* (*ἁμαρτηγενία*, ezekből a' szókból *ἁμαρτία* peccatum, és *γίγνομαι*, gigno), vagy a' bűnnek, 's gonosznak eredetéről, a' *Manichaeusok*, és *Martionisták* ellen.

V. *Psychomachia* (Ψυχη, és μάχη), az az, a' Keresztyén ember Lelkébenn, a' virtusoknak a' vétkekkel való tusakodásáról.

VI. *Contra Symmachum Libri. 2.* Irta *Symmachusnak pro ara pacis* nevű Oratioja ellen.

VII. *Diptychon*, five *Enchiridium utriusque Testamenti*. All 49. Epigrammából (Διπτύχον duplicatus libellus, a Πρωτον complico, quia utriusque Testamenti summam tenet). Legjobb kiadás a' Cellariusé Edit. 2-da Halae Magdeburgicae. Anno 1739. 8.

5. **MEROPIUS PONTIUS ANICIUS PAULLINUS.** Született Galliábann igen nevezetes famíliából 354-benn. Tanítója *Ausonius* volt. Minekutánna, nagy hírnű's tekintetű ember lévén, Consulságot is viselt: 389, vagy 390. táján magánosságot kezdett követni: utóljára Cămpániábann Nolai Püspökké lett, és azon hivatalbann holt meg, 431-benn, a' honnan *Paulinus Nolanusnak* is neveztetik. Vagynak versei 34. különböző materiákról. A' *Carmen de vita S. Martini, Episcopi Turo-nensis* nevű munka, más Paullinusé, ki Paullinus Petrocoriusnak neveztetik, Perigeux, vagy Petricorium nevű Városról: és későbbenn, úgymint 470. táján élt.

6. **COELIUS SEDULIUS** Hiberniából. Élt az V-dik századbann II-dik *Theodosius*, és III-dik *Valentinianus* Császárok ide-

idejében, 430. táján. Tanulás kedvéért útazott Galliába, Olasz Országba, és Ásiába. Egyébaránt életéről semmi bizonyos nem tudódik. Munkái ezek:

1. *Mirabilium Divinorum Libri 4.*  
 Ave *Carmen Paschale* Hexameterekben, Summája az Ó, és Új Testamentomi tsudáknak leírása, az Úr Jé'sus Krisztusnak életével, és szenvedéseivel egygyütt. *Paschale Carmennek* azért nevezte: mivel azal úgy akarta fogadni olvasóit, mint valamely Húsvéti vendégséggel, ama prologusbann lévő versei szerint:

*Paschales quicunque dapus conviva requiris,*

*Dignatus nostris accubitare toris:*

*Pone supercilium, si te cogoscias amicum,*

*Nec quaeras opus hic codicis ꝛ artificis;*

*ꝛ i. e. in hoc codice, constructione Graeca.*

*Sed modicae contentus adi solennia mensae,*

*Plusque libens animo, quam satiare cibo.*

Ugyan ez a' munka, *Opus Paschale* titulus alatt. prosábann is megvan, melyre azt maga *Sedulius* vette.

2. *Két Hymnusok:* az első *Collectio Veteris, et Novi Testamenti Elegiacum metrum*bann. A' második a' *Krisztus életének leírása*, mely így kezdődik:

*A Solis ortus cardine,*

*Ad usque terrae limitem,*

Cc 5

Chr.

Christum canamus Principem,

Natum Maria Virgine.

Beatus auctor Seculi,

Servile corpus induit,

Ut carne carnem liberans,

Ne perderet, quæ condidit. 's a' t.

Legjobb kiadása *cum notis Barthii, Cellarii, Gruneri, aliorumque*, curante Henr. Jo. Arzenio, *Leovandiae* 1761. 8-vo.

7. **SIDONIUS APOLLINARIS.** Született Lionbann, nevezetes familiából, 430. táján: megholt 484-benn. *Avitus* Tsászártól, kinek veje volt, Rómábann rész oszloppal tiszteltetett meg: a' következő Tsászárok előtt is, kiknek dítséretére, szint-úgy mint amannak, *Panegyricus*t írt, nagy betsülete volt, úgyhogy *Majorianus*tól, *Comesi*; *Anthemiustól* pedig, Római *Praefectusi*, *Patriciusi*, és *Senatori* méltóságokra emeltetett. Végre 472-benn minden világi hivatalokat letévén a' következő esztendőbenn, Frantzia Országban, *Claramontiumi* Püspökké lett: és ebbenn a' hivatalbann holt meg. Vagynak különböző matériákról írt versei (*Carmina XXIV*). Ezek között találtnak azok a' három *Panegyricusok* is, melyeket az említett Tsászárok dítséretére mondott. Legjobb kiadás: *Sidonii opera*, Jac. *Sirmond*i cura, et studio recognita, notisque illustrata. Edit. 2-da Paris 1652. 4-to.

8. **DRA-**

8. **DRACONTIUS.** *Tolctumból*, Spanyol Országban. Élt 450-táján. Vagyon *Hexaëmeron* nevű munkája, két könyvebenn, a' Teremtés Históriajáról. Legjobb kiadása a' *Sirmondusé*. Paris. 1619. in 8. Lásd ezenkívül *Biblioth. Patr. Max. Lugd.* Tom. 9. pag. 724. seqq.

9. **MAGNUS FELIX ENNODIUS.** Olasz Országban Paviai (*Ticinum*) Püspök, élt az V-dik század véginn, 's a' VI-diknak elején: *Theodoricus*nak, az Ostrogothusok Királyának 507-benn *Panegyricust* mondott. Lásd *Biblioth. Patr. Max. Lugd.* Tom. IX. p. 312. seqq. Meghólt 521-benn. Vagynak különböző matériájú versei (*Carminum XXI. Liber*), *Epitaphiorum*, atque *Epigrammatum 151. Liber*).

10. **ARATOR.** Rómában Vice-Diáconus volt; élt a' VI-dik század közepén. Az *Apostoli tselekedeteket* Hexameterekbe foglalta. Kiadta *Arncenius Zutplaniae* 1769. 8-vo.

11. **FLAVIUS CRESCONIUS CORRIPPUS.** Africából. Élt a' VI-dik század közepe után; 570. táján. Írt *Panegyricust* az ifjabb Justinus Császár dítséretére négy könyvebenn, mely által magának *hízelkedő*, és *tsapodár* nevet szerzett. Legjobb kiadása *cum notis variorum e recensione Foggini.* Rom. 1774. 4-to.

12. **VENANTIUS HONORIUS CLEMENTIANUS FORTUNAIUS.** Pictaviu-  
mi



## 412 KERESZTYÉN DEÁK POÉTÁK.

mi Püspök. Élt az VI-dik század utolsó felibenn. Meghólt 600. táján. Munkái: *Poëmatum Sacrerum Libri 4.*

1. De partu Virginis.
2. De Christi beneficis.
3. De vita hominum.

4. De certaminibus, et de miraculis piorum i. e. Martyrum. Írt de vita *S. Martini* is négy könyvet, Hexameterekben. (mint már előtte Paulinus Petrocorius írt volt) Lásd *Biblioth. Patr. Max. Lugd. Tom. X. pag. 520.*

A következő századokban, nevezetesen, és valamire való Poéta, (kivéve az egy *Grætor Ellep*, a' ki a' XIII-dik században, meglehetősen *Alexandreis* nevű Epicum Poémát írt tíz könyvekben) nem volt, szinte *Petrarcháig*, a' ki kezdette a' Deák Poësishez való gustust megújítani, és a' Deák Literaturát megeleveníteni.

13. **FRANCISCUS PETRARCHA.** Született Arezzóban 1304-ben. Meghólt 1374-ben. Ide tartozó munkái: *Bucolicorum Eclogarum XII.* Ezenkívül, *Africa; seu, de gestis Scipionis Africani L. IX.*

Mitsoda állapotban lett légyen a' Poësis a' közép századokban, leginkább megítélhetni abból, hogy a' Cadentziás versek (*Homoioteleuta*), melyek *Leo* nevű XII. századbeli embertől *Leoninusoknak* (*versus Leonini*) neveztetnek, akkor voltak legnagyobb divatjában. Ulyen verseket

ket szántszándékkal soha a' régi Rómaiak nem írtak, hanem néha akaratjuk ellen ejtettek; de ez is rúttnak tartódott. — Így Cicerót kinevették amaz esmeretes versével;

O fortunatam natam me Consule Romam;

mellyet Juvenalis is Sat. X. 122. úgy említ, mint a' mely nem szolgált betsületére Cicerónak: a' naidőn utánna ezt veti:

Antonii gladios potuit contemnere; si sic

Omnia dixisset,

A' Cadentziás verseket valósággal a' romlott gustus hozta bé, mikor már a' szépséget nem a' dologbann, hanem az hangbann keresték, és a' tiszta együgyűségben álló ékességet nem is érezték.

## II

### A' RÓMAI VAGY DEÁK ORÁTOROKRÓL.

§. 134.

AZ ÉKESENYSZÓLLÁS valamint a' Görögöknél, úgy a' Rómajaknál is, legbizonyosabb út lévén arra, hogy valaki előmehessen, nem tsak; hanem hogy a' közönséges dologhoz szólója lehessen: oly különösen megkívántató tulajdornának tar-

tartatott Rómában, hogy a' tisztesseges nevelés, jobbadánn, erre való vezérlésből, és szoktatásból állott. Sok ideig mindazáltal, az ékesennszóllásbéli tehetséget, nem reguláknak tanulása: hanem tsupánn gyakorlás által szerezték magoknak a' Rómaiak. Azok között a' Nagy emberek között, kiket maga a' közönséges dolgokban való forgás tett Orátorokká, kiváltképpenn e' következők maradtak emlékezetbenn: *Caius Cornelius Cethegus*, ki 200. 's egynehány esztendővel élt Kr. Ur. születése előtt; *Marcus Porcius Cato*, ki nek még Ciceró idejében, 150. Orátói voltak; *C. Laelius*; *P. Corn. Scipio Africanus*, és a' két úgymint *Tiberius*, és *Caius Gracchusok*. Legékesebbennszólló régi Orátoroknak tartattak: *Marcus Antonius*, és *Lucius Crassus*, kik között amax Kr. Ur. szül. előtt 99. esztendővel, ez pedig 95-el volt Consul. És ezért választotta Ciceró az *Oratore* írt Dialogusiban egyenesenn ezeket arra, hogy az ékesennszóllás mesterségéről való értelmét szájokba adja; *Caius Julius Caesár* is, ritka elmésségeért, meléjek tévénn. Ezeket követte *Quintus Hortensius*, a' ki Consulságot Kr. Ur. születése előtt 69. esztendővel viselt; kevéssel aztánn megszűnyénn a' közönséges helyenn való Orálástól, Cicerónak az annál inkább való elhíresedésre útát nyitott; kiről mint a' Római ékesennszóllás Attyáról, bővebben szükség emlékezni.

Cicerónak egész neve:

**MARCUS TULLIUS** M. F. M. N. (az az Marci filius Marci Nepos) **CORN.** (az az Cor-

Cornelia Tribu) **CICERO!** — — *Marcus* előjáró név (Praenomen) melyet mint legidősbbszülött az Attyától vett; — *Tullius* Nemzettségi név (nomen Gentile) melyet Familiájáról viselt; *Cicero* pedig, vezetéknév (Cognomen), melyet ki vitt be az ő familiájába először, és mitsoda alkalmatossággal? nem tudhatni. Hihető a' mit Plinius Hist. Nat. L. XVIII. c. 3. némely neveknek eredetéről beszélvén, mond:

„Cognomina etiam prima inde; *Pilumni*, qui pilum pistrinis invenerat: *Pisonis*, a pisendo. Jam *Fabiorum*, *Lentulorum*, *Ciceronum*, ut quisque aliquod optime genus sereret“. Hazája *Arpinum* volt, a' *Volscusok* földén, mely ma *Terra di Lavournak*, vagy, *Terra Laboris*-nak hívattatik. Születése esik Róma építetetésének 648-dik esztendejére, mely Kr. Ur. születése előtt 106-dik. Még gyermek korábann Rómába vitetvén, ott legelső Tanítója *Aulus Licinius Archias* lett, kitől a' Római nevelés sorja szerint elsőbenn *Poësi*t tanult. Tizenhét esztendőskorától fogva, minekutánna az *Aratus* Astronomiai Poémáját, Deák versekbe foglalta, és *Marium* nevű, az az *Marius* viselt dolgairól szölgő Poémát írt, melynek maradvány darabjait (fragmentumit) De Divin. L. I. cap. 47. ma is láthatni; főképpenn a' Görög Historicusokat olvasta, és fordítgatta. Ezenkívül a' *Polgári Jus*, az ékesesszölgölás, és a' *Philosophia* után látott. A' ha-za Törvényei, 's rendtartási tanulása végett, *Q. Mucius Scaevola Augur*, annak halála után pedig *Mucius Scaevola Pontifex* körül forgott; kik abbann az időbenn leghíresebb Törvénytudók voltak. Az Ékes-

senszólásbana *P. Sulpicius* majd minden nap halgatta, midőn az, mint *Tribunus Plebis* a' Népnek külömbkülömbféle Törvényeknek hozását javallotta (, „ *P. Sulpicii in Tribunatu quotidie coniectionis, totum genus dicendi penitus cognovimus* „, így szól maga *Brut. c. 89.*) — A' *Philosophiát Philó* nevű híres *Academicus Philosophustól* tanulta, kit, a' *Mithridates*szel folytatott hadtól való félelem vitt, más *Athenaei* fő emberekkel egygyütt Rómába. — A' *Dialecticá*bann *Diodorus* nevű *Stoicus Philosophustól* gyakoroltatott. Így elkészülvénn: elsőben magános perben (in *caussa privata*) *Quintiust* őltalmazta. Azután pedig in *Causa Publica* 26. elzrendős korábann, *Sext. Roscius Amerinust*. Mely alkalmatossággal mondott Orációja annyival inkább megtett, mivel azt a' pert, a' *Sullától* való félelem miatt, kinek *Chrysoganus*, a' *Sext. Roscius Amerinus* vádolója, kedves szabadossá volt; senki más nem merte vállalni. Melyre nézve *Cicero* is, kerülvénn a' *Sulla* haragját, az alatt a' szín alatt, hogy egészségtelen, mindjárt azután *Athenaebe* ment, hol hat hónap alatt *Antiochus Ascalonitától* híres régi *Academiai Philosophustól* *Philosophiát*; *Demetrius Syrustól* pedig ékesenszólást tanúlt. Halgott mindazáltal másokat is, nevezetesen *Phaedrus* és *Zeno Epicureus Philosophusok*at. Azután Kis Ásiát bėjárta, szüntelen való társalkodásbann lévén, az ott lévő leghíresebb *Rhetorokkal*, és *Orátorokkal*. Utóljára *Rhodusba* ment *Apollonius Moló*hoz, és két elzrendő múlva tért vissza Rómába; a' midőnn már *Sulla* meghót

Erről

Erről az útból, és különösen, az *Apolonius Molón*nál való tanulásáról in Brut. cap. 91. így szól: „*Affiduisime autem mecum fuit Dionysius Magnes. Erat etiam Aechilus Cnidius, et Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia Rhetorum principes numerabantur, Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem applicavi, cum actorem in variis causis, scriptoremque praestantem, tum in notandis, animadvertendisque vitiis, et in situendo, docendoque prudentissimum. Is dedit operam, ut nimis redundantes nos, et superfluentes, iuvenili quadam impunitate, et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coëreeret. Ita recepi me, biennio post, non modo exercitior, sed prope mutatus. Nam et contentio nimis vocis reciderat, et quasi reserverat oratio, lateribusque vires, et corpori mediocris habitus accesserat.*”

Megtetszénn rajta a' Görögök közt való lakás: a' köz néptől való gyaláztatást el nem kerülhette, mely őtet tsúfos névvel *Graeculus*nak nevezte. Azombann *Commodus Roscius*nak, és a' *Tragicus Acrobus*nak igazgatása alatt, magát kellemetesebb gestushoz, és pronuntiációhoz szoktatván, csak hamar oly tekintettel állott elő, hogy az akkori leghíresebb Orátorral *Hortensiussal* láttatott vetélkedni. Eltöltvénn *Asiából* lett *viszszajöve*tele után egy esztendő *Quaestorságot* kért, mellyet meg is nyert; *Lilybaeumi* Quaestornak *Siciliába* küldetvénn. Mely hivatalnak serényenn, és igazánn való folytatása után, esztendő múlva, *viszszatérvénn Rómába*; a magát egyedül a' perek folytatására adván: nem csak ékesenszóllásával, mellyet ekkor bámulásra méltó tökéletességre vitt, hanem

azzal is, hogy valamint az igazaknak pártját fogta, úgy a' gonoszok ellen hatalmossánn kikölt; olyan tekintetet, 's egyszerű-mind szeretetet szerzett magának az egész Római nép előtt, hogy a' midőnn *Aedilis*-séget, és ismét két elztendővel későbbenn *Practors*ágot kért; mind a' két tisztséget mindeneknek egygyező voksa szerint elnyerte. *Practor* korábban a' felőle való igen jó vélekedést nagyon megerősítette: mind azzal, hogy igazánn szölgáltatta ki a' Törvényt, mind pedig azzal, hogy Rómának nagy hasznára a' *Lex Manili*át javallotta, közönségesenn mondott *Oratio*jában. És e' volt az oka, hogy *Homo novus*, vagy olyan létére, kinék elei, noha *Equesi* rendből valók voltak, soha Rómában fő tisztségeket (*Magistratus Curules*), nem viseltek, *Consuls*ágot ért, mely mind addig az ideig szokatlan, és rendkívülvaló dolog volt, és sok fő familiákból lévőknek, nevezetesen L. Catilinának hátrahagyásával esett, Kr. Ur. születése előtt 61. elztendővel; midőn *Cicero* 44. elztendős volt. De a' milyen szerentsésnek tarthatta magát *Cicero* ezen legfőbb hivatalnak elérésében: izinte olyan szerentsétlennék lehetötet mondaní, annak viselésében; mivel egész *Consuls*ágának idejét szüntelen való bajok, nyughatatlanságok, és félelmek között töltötte el. Okozta ezt, egy részről *Consul* társa *Caius Antonius*, ki a' mezőföldök elosztásáról való törvénynek pártfogója volt: más részről pedig L. Catilina, ki hogy *Consul* lehessen, *Ciceronak* elvesztésénn igyekezett. Amanaak szándékát két *Oratio*ival, semmivé tette *Cicero*: ezt is

a' Tanáts előtt, és a' nép gyűlésében, tüzesenn kikelvén ellene, úgy látszott leültette. De alattombann annál írtóztatóbb gonofzságot forralt *Catillna*, nem tsak *Cicerónak*, hanem egész Rómának veszedelmére. Melynek jó idejénn való elnyomása, és a' közönséges bátorságnak helyre való állítása, valamint rendkívül való be-tsületet szerzett néki, midönn tisztességére nem tsak *Supplicatio*, az az, háláadó örvendetes Innep tartatott, hanem a' mi az előtt soha nem történt, *Pater Patriae* névvel is megtiszteltetett: úgy más részről az által számtalan bajba, ízetlenkedésbe, sőt tsaknem meglábolhatatlan veszedelembe, és szerentsétlenségbe keveredett. Mert a' *Catillna* társainak keményenn való megbüntetésével, azoknak barátibann, 's atyafiaibann, engesztelhetetlen haragot, a' veszedelem elhárításábann véghezvitt érdemeinek kelletinél többször való emlegetésével pedig, sok hatalmas emberekben irigységet gerjesztvén maga eránt: *Clodius*, kit magára, ellene tett tanúbizonyságával haragított, annyira tudott menni, hogy *Ciceró*, minden elébbi érdemei is, ellene nem álvánn, azonn az okonn, hogy azokat a' Pólgárokat, kik a' *Catillna* öfzveesküvésében részesültek, minden meghaltatás, és törvényes mód szerint való megkeltetés nélkül megölette, számkivettetett, Kr. Ur. születése előtt 59. esztendővel. Ezzel meg nem elégedvén *Clodius*: olyan végzést hozatott, hogy senki, *Cicerót*, 500. Római mérföldnyire bé ne fogadja: azombann, a' házát felégettette, jószágát kótyavetyéltette, majorjait feldúlta, és felprédál.

Dd 2



dálta. — *Cicero*, kit ezen törvény ereje ellen is sokann Italiani útjábann szívesen fogadtak, sokann pedig kizártak, *Maecedi*-niába megérkezőnn, *Thessalonic*bann *Cn. Plantius*nál hét hónapig mulatott, mely idő alatt sok leveleket írt *Atticus*hoz, az Öttséhez *Quintus*hoz, és a' Feleségéhez *Terenti*ához; mellyekből megtetszik, mely igen törődött szívvel hordozta ezen számkivetést. Azombann nevedénn *Clodius* vakmerősége: ellenségeinek száma is naponként nevedett. Ellenbenn *Cicero* szerentsétlenségét mind többenn többenn kezdtek sajnállani, azok között *Pompeius*; kinek indításából ofztán a' Tanács azt végezte, hogy semmi végaés addig ne hozódjék, semmiről tanátskozás ne legyen, valamíg *Cicero* vizsgálja nem jön a' számkivetésből. Noha tehát *Clodius* teljes erőből ellentállott; mindazáltal *Consul Lentulus*-nak sürgetése, 's *Pompeius*nak javallása után a' Népnek közönséges megegygyezése szerint is, minekelőtte a' számkivetésbenn egész esztendőt töltött volna, vizsgálhívatott. A' midőnn *Brundisium*ből, mindeneknek rendkívül való öröme, úgy ment vizsgálja Rómába, hogy majd minden nevezetesebb Városok követeket küldöttek eleibe; és ezért mondotta *Cicero* ditsékedve: „Se humeris Italiae Roman reportatum fuisse“. — Rómából is majd az egész népkitsódult eleibe; úgyhogy ez a' vizsgálmenetel színt olyan ditsóséges volt, mint akármely triumphus. Más nap a' *Senatus*-bann Orációt mondott, melybenn vizsgálhívatását köszönte meg; *Post reditum ad Quirites* nevű Orációja is ezzel az alkalmas-  
tos-

tossággal mondódott. Azután az udvara, noha Istenségnek volt szentelve, vizsgálattatott. A' háza közönséges költséggel megépíttetett. *Tusculanum*, és *Formianum* majorjainak megújítására sok pénz rendeltetett; és így előbbi állapotjába, 's betsülletébe, egészfénn vizsgálattatott. További életét Cicerónak két nevezetes hivatallal ékesítette; egygyik az *Augurok* száma között való létel, kiknek Collegiumába 54. efsztendőa korábann vevődött fel: másik a' *Ciliciái Proconsulság*, melybenn midőnn az *Amanus* hegyeinn, 's annak vidékeinn lakó ellenséges népeket megverte, a' seregtől *Imperatornak* neveztetett. Békövetkezvén a' hazafiak között való háború: mind azért, mivel *Julius Caesar*nak uralkodásra való vágyódását nem szenvedhette: mind pedig abból a' háládatosságból, mellyel *Pompeius*nak tartozott, ez utólsó mellé állott, a' *Pharsalus* győzedelem után is, noha *Caesar* vele igen nyájasonn bánt, soha eránta igaz indulattal nem viseltetett. Mert a' millyen dítséreteket tulajdonított néki *Ligarius*; *Marcellus*, és *Deiotarus* mellett mondott Orációibann: szinte olyan gyalázattal, 's motskokkal illette alattombann, barátihoz küldött leveleibenn. Megölettetésenn pedig *Caesar*nak annyira örült, hogy a' gyilkosoknak az által szerzett érdemét nem győzte eléggé magasztalni: ámbar néki, a' mint osztán a' kimenetel megmutatta, a' *Caesar* halála nem javára, hanem veszedelmére vált. Mert midőnn a' *Caesar* helyébe álló *Triumvirek*, *Antonius*, *Octavius*, és *Lepidus* oly feltétel alatt léptek egygyességre, hogy senki közzülök a'

másikat ellenségeinek üldözésébenn, és kiírtásábann meg ne akadályoztassa; Antonius Cicerót azonnal ötszöstül egygyütt tőzölbavette, proscribáltatta, 's fejére halált mondott. Ezt megértvénn Ciceró, talám még is elkerülhette volna a' veszedelmet; ha minden habozás nélkül arra tudta volna magát határozni, hogy tengerre kelvénn, elbújdossonn. A' szolgái ugyan akaratja ellen is kívánvánú ötöt ezenn az útonn is megszabadítani; *Formianum* majorábann Cajetához közel, lektikára tették, és a' mint lehetett, sietve vitték a' tenger felé. De már késő vőlt. Mert az Antoniusból kiküldetett gyilkosok; *Herennius*, és *Popilius*, kiket útba a' Ciceró libertusa *Philologus* igazított, utólérték; a' midőnn ötöt, a' még háládatlanabb *Popilius*, ki életét egyedül Cicerónak köszönhetete, tulajdon kezével ölte meg; fejével egygyütt, kezét is, mellyel *Antonius* ellen a' *Philippica* Orációkat írta, elvágván; melynek általadásáért ofztán, *Antonius*tól, ki előtt, valamint felesége, *Fulvia* előtt is, semmi annál kedvesebb nem lehetett, gazdagon megajándékoztatott. Esett ez a' szomorú történet, Cicerónak 64-dik esztendejébenn, Kr. Úr. születése előtt 43-mal. Nagy szerentse, hogy midőn sok Római nagy embereknek írási örökre elvesztek, a' Ciceró munkái jobbadánn megmaradtak, melyet annak kell tulajdonítani, hogy azok eleitől fogva Oskolai könyvek vőltak. Ezek között az ékesenszólásra tartozó munkák ezek:

1. Ciceró neve alatt vagynak: *Rhetoricorum ad Herennium L. IV.* De ezek, már ma, *L. Cornificius*nak tulajdonítodnak, vagy annak t. i. kihez Cicerónak egynéhány levelei vagynak, vagy pedig a' fiának; ki hogy írt *de arte Rhetorica*, *Quintilianus*ból bizonyos. Ataljábann, minden nemeiről az ékesennszóllásnak nem tanítanak, hanem tsupánn arról, melynek a' perék folytatásábann vólt haszná (de *eloquentia forensi*).

2. *De Inventione Rhetorica L. II.* Írta Ciceró igen ifjú korábann. Szóll; nem tsak tulajdonképpenn *de Inventione*, hanem *de dispositione*, *tractatione*, és *peroratione* is. Még két könyv vólt hozzá, de a' mely elveszett.

3. *De Oratore Dialogi s. L. III. ad Quintum Fratrem.* Készítette Ciceró 51. esztendő korábann. Minden munkái közt ez az, melyet legtokélettebbenn kidólgóztott, és a' melynek az egész régi Literatúrábann párja nints. Tulajdonképpenn nem egyéb *Rhetoricá*nál, de a' mely az *Academicus Philosophus*ok szokása szerint *Dialogus*ba öltöztetődvénn fel, *Practice* adódik elő. Téli a' beszélgetés idejét Róma építetetésének 662-dik esztendejére, mely Kr. Ur. születése előtt 92-dik, a' mikor maga Ciceró 51. esztendő volt. A' ki a' jó előadást, mely mindennek feje, akarja megtanúlni, annak ezt a' könyvet nem tsak által meg által kell olvasni, hanem mintegy ké kell szívni.

4. *Brutus*, seu, *de Claris Oratoribus*. Ugy lehet nézni, mint *Literaria Históriát*, melybenn a' tudományoknak régi állapotja igen szépen íratik le.

5. *Orator*, seu *de optimo genere dicendi ad M. Brutum*. Írta Ciceró utólsó esztendejében, oly tzéllal, hogy ideálját adja az Orátornak, az az, megmutassa, millyennek kellene lenni a' tökéletes Orátornak, de a' millyen soha nem vólt. *De Oratore* után ez a' munka az, mellyet ifjú embernek, leginkább kell olvasni.

6. *Tonica ad C. Trebatium Iureconsultum*. Tanít azokról a' közönséges propositionokról, ( *de locis communibus*, *Τοναί* ), mellyek az Orátornak, valamely matériáról való gondolkodásában, és minden kézfűlet nélkül való Orálásában, legnagyobb segítségére lehetnek. Ezekről *Aristoteles*, a' *Logicában* tanított, onnan osztánn felvevődtek a' *Rhetorikába* is; nevezetesen, Ciceró, említett munkájában, summásonn, az *Aristoteles Topicáját* adja elő. A' *Topicának* fundamentoma ez: mindenféle előadásnak van valami közü egy-mással, a' mennyiben az, vagy megmutatásból, vagy megtzáfolásból, vagy megdítéséből, vagy meggyalázásból, az indulatnak vagy éleztéséből, vagy tsendesítéséből, vagy az igazságnak megvilágosításából áll. Már, a' megvilágosítására, szükséges: 1. Szó magyarázás, 2. Dolog magyarázás, 3. Elosztás, 4. Az atyafiságos dolgoknak ( *coningatorum* ), 5. Az ellenkezőknek ( *repugnantium* ), 6. a' ha-

6. a' hasonlónak ( *comparatorum* ) említése, és felhozása. A' megmutatásra, okok szükségesek. Ezek vevődnek, vagy a' dolog természetéből ( a *natura rei* ), vagy a' szokásból, és rendtartásból ( a *more et institutione* ), vagy a' közönséges gondolkodás módjából 's a' t. A' dítséret vevődik: vagy onnan, hogy az, a' mit dítsérünk hasznos ( *ex utili* ), vagy onnan, hogy a' tisztességes ( *ex honesto* ). És ezek azok a' *locus communisok*, mellyeknek az Orátor legtöbb hasznát veszi.

7. *De Partitione Oratoriae Dialogus, inter Ciceronem Patrem, et Filium.* Igen száraz munka. A' *Rhetorica compendium*-át foglalja magában, t. i.

1. *Quae sit vis i. e. natura vel indoles Oratoris?* az az, mi kívántatik meg az Orátorbann? mit kell annak telyesíteni? Azok ezek: *inventio*, hogy tudjon találni matériát. 2. *collocatio*, hogy jól el tudja rakni. 3. *elocutio*, hogy jól ki tudja tenni. 4. *memoria*, hogy könyv nélkül el tudja mondani.

2. *Orationis partes*, az az, *exordium*, vagy kezdet; *narratio* az az, a' dolognak előbeszélése; *confirmatio*, a' dolognak megmutatása; *peroratio*, bérekeztetése, vagy *conclusio*.

3. *Genera causarum.* *Causa* teszi azt a' dologot, melyről beszél az Orátor. Beszél pedig arról, vagy úgy, hogy meg akarja mutatni a' dolog valóságát: ez

*genus demonstrativum*; vagy úgy hogy tanátskozik, mit keljen tselekedni? ez *genus deliberativum*; vagy úgy, hogy a' törvényték előtt óltalmaz, vagy vádol valakit (*iudiciale* vagy *forense*). Mi nállunk az ékesennszóllás *genus didacticum*, mivel az, egyedül tanításból áll: ez nem volt a' régiéknél. Ide tartoznak *Quaestiones finitae*, az az, olyan materiák, mellyekben bizonyos a' ízemély, hely, 's a' t. p. o. *Milo est accusatus caedis. Infinitae*, mellyekben nem szólt bizonyos ízemélyről; p. o. *hogy az ellenséget szeretni kell.* — Ide tartoznak minden közönséges, és erköltsia propositiók.

8. *De optimo genere Oratorum*; az az, de genere dicendi Attico, mellyet legjobbnak tartott Ciceró. Allott ez, a' természet, erőltetés nélkül való, és egygyűű ékességben (*summa simplicitas cum elegantia coniuncta*: De rebus tenuibus, tenuiter, de rebus gravibus, graviter, de rebus mediocribus, mediocriter). Ellenben, az Asiai ékesennszóllás, magassann járt, és legkissebb dologról is, felségesenn beszélt. Tulajdonképpenn ez a' munka tsak előljáró beszéd; a' *Demosthenes*, és *Aeschines*; *Ctesiphon* ellen, és *Ctesiphon* mellett mondott Orációira, mellyeket Ciceró, gyakorlás végett Deákra fordított, de ez a' munka elveszett.

S. 135.

Practica ékesennszóllásra tartozó munkái Cicerónak, az ORATIOI, mellyekről mind-

mindazáltal, nem kell úgy gondolkodni, mintha azokat mind, úgy mondta volna el Ciceró, mint a' mint ma vagynak kezünk között; és mintha mind előre kidólgozta, leírta volna; hanem, az efféle Orációk rendszerint így készültek: az Orátornak első gondja a' volt, hogy a' dolognak töviről hegyire járjon, és semmit el nem mulatott; a' mi annak általánfogva való megismerésére szolgált. E' végre, ha a' dolog úgy hozta magával, a' Törvénytűdókat, sőt a' Bírákat is megkérdezte. Mikor tökéletes esmérete volt a' dologról: magának rövid *Sciagraphiát* tsinált, melyben a' dolognak csak a' főbb pontjai voltak feljegyezve, és mintegy kilineázva. E' meglévén próbált arról, magánosan, éppen úgy beszélni, mintha közönséges helyen lett volna. Mikor ez jól ment, akkor állott ki a' közönségesen való orálásra: és, ha az oráció megtetszett a' hallgatóknak; úgy írta azt le azután, és, úgy dolgozta ki jobban 's tökéletesebben. Már, az ilyen Orációk kétfélék voltak, úgymint:

I. POLGARIAK (*Civiles*), az az, olyanok, melyeknek tárgya az egész Közönséges Társaságot illette. Ezek vagy a' Tanátsbana (in Senatu), vagy a' nép előtt (ad populum), mondódtak. A' mely Oráció a' Tanátsbann mondódott, vagy Senátori voks (votum vel sententia Senatoria) volt, midőn a' Tanátsbéli ízemély megkérdeztetvén, a' voksát okokkal, és a' fenn forgó dolognak illendően való megvilágosításával adta elő; vagy pedig olyan be-



beszéd volt, melyet a' Consul tartott a' végre, hogy a' dólgot jól megértvénn a' Senatus tagjai, annál helyesebbenn tanátskozhassanak a' felől. A' Ciceró 59. Orátiói közzül az említett két alkalmatosságokra e' következők mondódtak:

1. *In Toga candida, contra C. Antonium, et L. Catilinam, competitores Consulatus*, melynek tsak egy darabja maradt meg, Asconius Pedinnusnál. Alkalmatosságot reá adott, az az új törvény, melyet a' tisztalászásról ( de ambitu ) akart hozni a' Tanáts, melyről megkérdeztetvénn Ciceró, voksát ebbenn az Orátióbanann mondta el Kr. Ur. születése előtt 64. esztendővel, 43. esztendőös korábann.

2. *De lege agraria Oratio contra Rul. dum. P. Servilius Rullus*, Nép. szófzóllója (Tribunus plebis) lévén, azt proiectálta, hogy a' mezőföldek osztastanak el. Ennek Ciceró Consul korábann erőssenn elleneállott, és a' Tanátsot ezzel az Orátióval vette rá, hogy a' proiectált törvényt megvesse Kr. Ur. születése előtt 63. esztendővel, Januárius első napján.

3. *Oratio in Catilinam I-ma*, melybenn mint Consul a' Catilina öszveesküvését nyilatkoztatja ki a' Tanátsnak, magának Catilinának jelenlétébenn, kit is azért keményenn dorgál, és ínt, hogy takarodjon Rómából.

4. *Oratio in Catilinam IV-a*. Mondódt a' már említett esztendőbenn, December

ber hetedik napján, a' midőnn már fogva lévén az őszveesküdtek, arról volt kérdés a' Tanátsbann: mit keljen velek tselekedni, vagy miképpenn keljen őket megbüntetni?

5. *Post reditum ad Senatum.* Viszszajövénn a' számkivetésből Ciceró, mikor legelőször jelent meg a' Senatusbann, és tőlle voksot kértek, a' voksolás közben kitért (egrediebatur sententiam). és a' Tanátsnak ezzel az Orációval közölte meg visszahívattatását.

6. *De Haruspicum responsis.* Clodius, Cicerónak számkivetésbe lett menetele után, a' Ciceró házáat földig lerontatta, udvarát a' *Libertas* Isten Afiszonyának szentelte. Ennek visszanyerésénn igyekezővén Ciceró, midőnn, közel Rómához, valamely Isteni haragot jelentő, szokatlan, és rémítő zördülés esett volna, és ez éránt az Haruspexek ( barombélnék megnézéséből jövőendők ) megkérdeztvén, a' többek közt, ezt az okát mondták volna: Loca sacra et religiosa, profana haberi, azt Clodius egyenesen a' Ciceró házára magyarázta. Ciceró tehát, ebbenn az Oratióbann, az *Haruspexek* feleletének más értelmet ad; megmutatja, hogy az ő háza a' szentség alól felszabadíthatik, hogy mind az, valamit a' *Haruspexek* feleltek, egyedül *Clodius*ra tartozik, és ha valami veszedelem éri a' Közöséges Társaságot, bizonyosan a' Clodius dühösségeért és gonoflagáért éri.

7. *De*

7. *De Provinciis Consularibus.* Mondta Ciceró 51. esztendőös korábann, Kr. Ur. születése előtt 56-tal; midőnn arról volt a' kérdés, kit keljen küldeni *Syriába* és *Macedoniába*? mely tartományokat, *Pisó* és *Gabinus*, szerfelett sanyargattak.

8. *In L. Calpurnium Pisonem.* Ciceró-nak közelebbi Orátiojára, *Pisó* a' Macedoniai, és *Gabinus* a' Syriai Proconsulságból haza hívódvánn, midőnn az első keményenn kikölt volna Ciceró ellen a' Tanátsbann: Ciceró néki ezzel az Orátióval felelt Kr. Ur. születése előtt 55. esztendővel, 52. esztendőös korábann.

9. *Pro M. Marcello.* Mondta Kr. Ur. születése előtt 46. esztendővel, 61. esztendőös korábann. Alkalmatosságot reá a' *Cae-sár* kegyelmessége adott, mellyel ez *M. Marcellus*nak, ki egy volt a' legtüzösebb *Pompeianusok* közzül, annak ötsének, és az egész Római Tanátsnak kérésére megengedett. Ezt köszöni meg Ciceró, igen ékes és hathatós beszéddel.

10. *A Philippica Oratióknak* is nagyobb része, úgymint: I, II, ( de a' mellyet nem mondott el ), III, V, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, és XIV-dik, hasonlóképpenn mind Tanátsbéli vok-sot foglal magábann. Írta ezeket Ciceró Antonius ellen, és ekképpenn, Demosthenesnek, *Filep* a' Macedoniai Király ellen írt Oratióinak példájira nevezte.

A' Néphez mondott Orátiói Cicerónak, mellyekben valaminek jó vagy káros voltát mutatta meg a' Közönséges Társaságra nézve, e' következők:

1. *Pro lege Manilia.* Mondotta Ciceró 41. esztendő's korábann Kr. Ur. születése előtt 66. esztendővel, azzal az alkalmatossággal, midőn *C. Manilius Tribunus Plebis* azt sürgette, hogy a' Mithridates ellen való hadra *Pompejus* küldődjék, mely a' Ciceró javallására meg is lett: noha annak, két nagy híró Orátorok *Hortensius*, és *Catulus* voltak ellenzői.

2. *De lege agraria Oratio II-a et III-a contra Rullum.*

3. *Pro C. Rabirio, perduellionis reo.* Tartotta 44. esztendő's korábann, Kr. Ur. születése előtt 63. esztendővel, *T. Attius Labienus* ellen, ki *C. Rabirius* azzal vádolta, hogy ő volt az, a' ki 36. esztendővel az előtt, *Saturninus* ama nyughatatlan Nép szószóllót megölte.

4. *Oratio II-a et III-a in Catilinam.* Amabbann, Catilinának Rómából lett ki meneteléről: ebbenn pedig, arról tudósítja a' Népet Ciceró, miképpenn nyilatkozott ki az egész öszveesküvés az *Allobrogok* követei által.

5. *Post reditum ad Quirites*, melybenn a' számkivetésből lett visszahívattatását köszöni meg Ciceró a' Népnek, Kr. Ur. születése előtt 57. esztendővel, 50. esztendő's korábann.

6. A'

6. A' IV., és VI-dik Philippica Orációi is a' Néphez mondódtak.

II. Második nemét az Orációknak tesszik a' TÖRVÉNYSZEKI Orációk (Orationes forenses). Ezek vagy Criminális processusokban (in causis publicis) mondatnak, mikor t. i. valakinek olyan bűne volt, mely által a' Községes Társaság java, és hátersága szenvedett, vagy pedig csak magános perekben (in causis privatis), mellyekben csak bizonyos személyeknek kára vagy haszna forgott. Az első rendbeliek sokkal fontosabbak. Illyenek a' Ciceró Orációi között:

1. *Pro Sex. Roscio Amerino.*, a' ki Chrysogonustól azzal vádoltatott, hogy az Attyát megölte. Ciceró ezzel az Orációval ótkalmazta a' Praetor előtt midőn még csak 27. esztendő volt, Kr. Ur. szül. el. 80. esztendővel.

2. *Divinatio, és, Actiones in Verrem.* Verres azzal vádoltatott, hogy Siciliában Praetor lévén, sok húzavonát vitt véghez. (accusatus repetundarum). Hogy a' vád alól kibújhasson, alattomban maga szerzett olyan vádolót, t. i. Q. Caeciliust, a' ki neki Siciliában Quaestor volt, a' ki őt úgy vádolja, hogy magát kimenthesse. Másfelől a' Siciliaiak Ciceróra bízván a' vádat Verres ellen, a' lett a' kérdés mellyik hagyódjon meg a' kettő között? Ennek meghatározása a' Rómaiaknál Divinationnak mondatott, és ezért nevezte Cicero erre az alkalmatosságra mondott Oratio-

tióját *Divinationak*, mellybenn azt mutatja meg, hogy *Caecilius* nem lehet vádelő; a' minthogy tsak ugyan Ciceró tevődött azzá. *Hortensius* és *Metellus*, Verresnek baráti, lévén a' Consulok: a' processus úgy húzódott, hogy másik esztendőre menjen által. Látván végre Verres, hogy a' vád alól ki nem búhatik, önként számkivetésbe ment. Ekkor tartotta Ciceró az úgy nevezett *Actionem* I-am in *Verrem*, és azután *Actionis* II. Libros I. II. III. IV. V. mellyek valóságos remek: kivált az *Actio* II. in *Verrem*, remek a' *pragmatica* való előadásra is, és ezt, Cicerónak más Orációi felett méltó olvasni. Ennek első könyvébenn beszéll: *De vita Verriis antea-acta*, az az, a' Siciliai Praetorságát megelőző életéről Verresnek, nevezetesen, mikor Rómábann Praetor vólt. A' következőkben pedig, Siciliábann elkövetett gonofzágait adja elő, nevezetesen, a' másodikbann: *De Iurisdictione*, az az, arról, miképpenn szolgáltattott, ott törvényt? a' harmadikbann: *De frumento*, vagy arról, mennyi életet lopott el, vagy tsikart ki a' Siciliaiaktól? a' negyedikbenn: *De signis*, az az, azokról a' sok, drága, és rész szerint szent állóképekről, rész szerint edényekről, rész szerint festésekről, 's a' t. mellyeket Siciliából elhozott. Az ötödikbenn *De suppliciis*; mitsoda igazságtalanul, és nyilván a' Római törvények ellen, büntetett meg, sok Római Pólgárokat, némellyeket keresztfára is feszítvén közölők.

3. *Pro M. Fontejo, repetundarum reo.*  
*Praetor* lévén Galliábann, ez is húzavonával vádoltatott. Ciceró óltalmazta ezzel az Orációval *Aedilis* korábann, midőnn 38. esztendő s volt, Kr. Ur. születése előtt 69. esztendővel.

4. *Pro Aulo Cluentio, veneficii reo.*  
Mondotta Ciceró Kr. Ur. születése előtt 66. esztendővel, *Aedilissége*, és *Praetorsága* között, 41. esztendő s korábann, e' következő alkalmatossággal: *Sassia* nevű, gonosz, és buja Afzízony, a' *Cluentius* anyja, második férjét megöletvén, harmadszor annak gyilkosához ment feleségül. Ez a' gyilkos, ki már most *Cluentius*nak *Mostohaattyja* volt, tudvänn, hogy még *Cluentius* testamentomot nem tett; és hogy ha úgy hal meg, minden jöszág az Annyáé lesz; elvégezte magábann, hogy *Cluentius* méreggel megöli. De gonosz szándéka, minekelötte azt véghezvihette volna, kitűdött. *Cluentius* tehát a' *Mostohaattyját*, kinek neve *Oppianicus* volt, törvénybe idézi, kit is az ítélő szék kárhoztat. Öt esztendővel azután, midőnn már *Oppianicus* számkivettetett állapotjábann megholt: *Sassia* a' fia *Cluentius* ellen támad, és azt mondja, hogy a' férjét az étette meg, de ezt akkor bé nem bizonyíthatta. Három esztendő múlva, ismét új vádolót állít ellene: és ekkor mondta mentségére Ciceró ezt az Orációt.

5. *Pro C. Cornelio, maiestatis reo.*  
Mondta Ciceró *Praetor* korábann, Kr. Ur. születése előtt 65. esztendővel. Csak némely

mely darabjai maradtak meg *Asconius Pedianus*nál.

6. *Pro L. Muraena, ambitus reo.* A' Ciceró Consulságában, másik esztendőre, egygyik Consulnak *Muraena* tétetvénn; *Servius Sulpitius*, a' ki hátrahagyatott, azzal vádolta *Muraenát*, hogy a' Consulsághoz tilalmas útakon módakon jutott. Három Actio ellen, mellyek közzül egygyiket *M. Cato* vitte, hármann óltalmazták *Muraenát*, úgymint *Hortensius*, *M. Crassus*, és *Ciceró*, kinek a' peroráció jutott, melybenn a' Bírákat könyörületességre kellett indítani. Nevezetese ebbenn az Orációbann a' 14. és 29-dik részek, mellyek közzül amabbann a' törvénytudó a' hadi emberrel hasonlítódik öfzve; ebbenn pedig a' *Stoica Philosophiáról* van szó, melyből *Cato* ellen vélsen erősséget.

7. *Pro L. Flacco, repetundarum reo.* Mondta Ciceró Kr. Ur. születése előtt 59. esztendővel, 47. esztendő korábann, a' midőnn *L. Flaccus*nak Asiai Propaetorságát mentette. Igen nevezetes ebbenn az Orációbann az a' hely (c. 28.) a' hol a' 'Sindokról van szó.

8. *Pro P. Sylla, coniurationis reo.* Azzal vádoltatott *P. Sylla*, hogy a' *Catilina*-öfzveesküvésében ő is beléegyeledett. Ciceró mentette 45. esztendő korábann, Kr. Ur. születése előtt 62. esztendővel.

9. *Pro A. Licinio Archia, de civitate Romana.* Arról volt t. i. kérdés, Római  
Ee 2 Pol.



Pólgár-e *Archidész* vagy sem? Ciceró mentette 46. esztendőös korábann, Kr. Ur. születése előtt 61. esztendővel.

10. *Pro Cn. Plancio, ambitus reo. Cn. Plancius*, és *M. Junius*, Aedilisséget egygyütt kértek. Az első nyervénn el, az utolsó azzal vádolta, hogy a' voksok szerzésére gyűléseket tartott. Ciceróhoz folyamodvänn: ez annyival örömöstebb mentette; mivel számkivettetett állapotjábann ez volt az, a' kinek mint Macedoniai Praetornak legnagyobb szívességét tapasztalta. Ez a' mentés esett Kr. Ur. születése előtt 54. esztendővel, a' mikor Ciceró 53. esztendőös volt.

11. *Pro P. Sextio, accusato de vi. P. Sextius* Tribunus Plebis lévänn, mikor a' Tanács azt végezte, hogy Ciceró vizfízhívatassék, ez azonn sokat dolgozvänn a' *Clodiánusok* ellen, annyira, hogy egykor, midönn a' *Clodiánusok* a' Ciceró pártfogóival öszvetsaptak, szinte megölettetett: annak a' vérontásnak, mely a' *Clodiánusok* és a' Ciceró vizfízhívetelét sürgetők között esett, *P. Sextius* mondódott okának. Ebbenn óltalmazta őtet Ciceró 51. esztendőös korábann, Kr. Ur. születése előtt 58. esztendővel.

12. *In Vatinius*. Mondotta Ciceró ugyan azon esztendőbenn, melybenn a' közelebbi Orációt. Alkalmatosságot reá ugyan csak a' *Sextius* pere adott. Mert midönn *Vatinius* is a' *Sextius* vádolói között volt volna: Ciceró a' ki *Sextiust* óltalmaz-

mazta, külömbenn is ellenséges indulattal viseltetvénn *Vatinius* eránt, azonn boszszúját ezenn pernél fogva úgy töltötte, hogy mint tanúnak olyan kérdéseket tett eleibe, mellyekből, mind vádjának hamis volta kitetfzett, mind pedig maga tsúfságra és gyalázatra tevődött ki. Több példa ezen nemére az Orációknak nintsen.

13. *Pro M. Coelio*. Ennek készítése is 51-dik esztendős korára esik. *M. Coelius*, a' ki *Cicerónak* barátja vólt, minekutánna *Atratinus* nevű embernek az Attyát vádolta: *Atratinustól* viszont, *Clodia* nevű gonosz Afzszony izgatásából azzal vádoltattott, hogy *Clodiától*, valamely gyilkosságnak jobb móddal lehető végbennvitelére költsönn pénzt kért: mellyet midönn megkért vólna *Clodia*, annak szolgait arra öfztöpözte, hogy méreggel öljék meg Gazdaszszonyokat: mely végre a' mérget egynek annak szolgálai közzül által is adatta. Ezen vád alól menti ki *Cicero* igen elmésenn és nyomosann *M. Coeliust*, és egyfzersmind a' *P. Clodius* testvér hógát, úgy festi le, mint legfeszlettebb erkölsü Afzszonyt.

14. *Pro L. Cornelia Balba*. Irtta ugyan azon esztendőbenn, melybenn a' másikat. *Balbust*, ki *Gadesbenn* született, katonai szölgálatjáért, *Pompejus*, azon hatalom szerint, mellyet néki, a' *Gellia Cornelia* törvény adott, Római Pölgársággal ajándékozta meg. Mellyel minekutánna egy darabig minden megháboríttatás nélkül élt vólna *Balbus*; utóljára törvényték eleib: idéztetvénn, azzal vádoltatott, hogy nem

Ee 3

igaz

igaz Pólgár. Oltalmazására hármann keltek fel, úgymint: *Crassus*, maga *Pompejus*, és *Cicero*, ki is mellette ezt az Orációt mondotta.

15. *Pro T. Annio Milone*. Mondotta *Cicero* 55. esztendős korában, Kr. Ur. születése előtt 32. esztendővel, de nem úgy a mint ma olvassuk: mert így az elmondás után dőlgozta ki. Halálos ellenségétől szabadulván meg *Cicero*, a' *P. Clodius* megölettetése által: ellenbenn *Miló*, a' ki azt véghezvitte, egy lévén legmeghittebb baráti közzül: minden mesterségét megvette, hogy *Milót* megszabadítsa. De a' *Clodianusok*nak nagy lármája által mindjárt az Oráció kezdetében úgy elémítettett, hogy olyan bátorsággal mint mászszor éppenn nem orálhatott. A' *Verres* ellen mondott orációk után ezt mindjárt tehetni.

16. *Pro C. Rabirio Postumo*. Mondta *Cicero* 58. esztendős korában, Kr. Ur. születése előtt 54. esztendővel, e' következő alkalmatossággal: *Gabinus Syriai* Proconsul lévén, *Ptolemaeust*, a' ki néki tízezer talentumot adott; vízfizaaállította az Egyiptomi Királyságba, maga fejétől; sőt nyilván való végzése ellen a' Tanátsnak. Vízfizatérvénn tehát Rómába; mindjárt *de repetundis* vádoltatott, és noha *Cicero* oltalmazta; annyi ezer talentumnak fizetésére büntetődött, a' mennyit vett fel *Ptolemaeustól*. Mely summa midőnn nem tőlt volna ki a' *Gabinus* jószágából, *C. Rabirius Postumus* is törvénybe idéztetett, azzal vádoltatván, hogy *Gabinus* a' tíz ezer

ta.

talentumnak egy részét 'ő nála tette le; 's ez okból arra kényszerítődött, hogy a' tízezer talentumnak a' híjját pótolja ki. E' szerint ez a' per tsak a' *Gabinus* perinek tóladékja; (*appendicula caussae Gabinianae*) a' honnan a' vádoló is az óltalmazó is tsak a' vólt, a' ki a' *Gabinusé*.

17. *Pro Q. Ligario ad Caesarem, pro Tribunali in Foro.* Ez egészszenn új formájú Törvényfűzék vólt, mellyenn *Caesar* praesideált mint Dictator. *Ligarius* azzal vádoltatott, hogy Africábann a' *Caesar* részénn lévőknék ellentállott. Mellyért *Caesar* reá felette igen megharagudott, úgy-hogy mentségét meg sem akarta halgatni. Mindazáltal utóljára rá vette magát, hogy legalább *Cicerót*, mint Orátort meghalgtassa, így szólván: Ciceronem Oratorem cur non audiamus? Azombann mikor *Cicero* az oráció-jábann arra a' helyre ért, a' hol ezek a' szók vagynak: Quid enim Tubero districtus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? úgy megilletődött, hogy a' pugillárissát is kiejtette a' kezéből: és *Ligarius*nak megengedett. Sokat tett erre az is, hogy a' *Ligarius* vádolója *Tubero* vólt, a' kinek kevéssel az előtt engedett meg *Caesar*, és most még is mást akart megrontani. Mondotta *Cicero* ezt az Orációt 61. esztendő's korábann, Kr. Ur. születése. előtt 46. esztendővel.

18. *Pro Rege Dejotaro.* Mondta *Cicero* 62. esztendő's korábann, Kr. Ur. születése. előtt 46. esztendővel.

lerése előtt 45. esztendővel, magának *Caesar*nak a' házában, ki, mint *Dictator*, Bíró volt a' *Dejotarus* ügyében, mely is ide ment ki: *Dejotarus*, *Galatiának* Királya, sokkal tartozván *Pompejus*nak, úgymint a' kitől *Kis Armeniával* ajándékoztattott meg: a' Hazafiak közt támadt háborúban, *Pompejus* részinn volt, sőt annak segítséget is küldött. Mellyel *Caesar* megsértetettnek tartván magát; midőn a' *Pontusi* Király, *Pharnaces* ellen, Egyiptomból, Asiába általment; annak meggyőzése után, *Dejotarus*tól *Armeniát* elvette; de a' Királyi hatalmat nála meghagyta. Ezen alkalmatossággal megfordulván *Caesar* *Dejotarus*-nál: tőle nagy szívességgel, és emberséggel fogadtatott. Noha tehát maga semmi okot nem adott az ellene való gyanakodásra: mindazáltal haragban lévén vele *Caesar* az ő unokája, talált benne módot, hogy *Dejotarust* gyanúba hozza *Caesar* elott. Mert magához vévén *Phidippus* nevű Orvos szolgáját *Dejotarus*nak: azt, egy követel egygyütt, Rómába küldötte, és általa a' Nagyatyát azzal vádoltatta, hogy *Caesar*nak, nála létekor, elveleztésén igyekezett. *Dejotarus*nak, mint régi barátjának, mentését, *Cicero* magára vállalta: és az ellene tett vádat ezzel az Orációval hamissította meg.

A' magános perekben ( *causis privatis* ) mondott Orációi *Cicerónak*, ezek:

1. *Pro P. Quintio*. Mondotta *Cicero* 26. esztendő korában, Kr. Ur. születése előtt 81. esztendővel. *Sextus Naevius*, *P. Quintus*.

*Quintiustól*, kinek Attyával egy keresetenn volt, azt kívánta, hogy valamely köz hasznonn, mely megosztatlan maradt, osztozzanak meg. Egykor *Sex. Naevius*, *P. Quintius*nak távollétébenn, a' Praetornak bébizonyítja, hogy ő a' mint fogadta, a' Törvényre előállott: de *P. Quintius* nem: ugyan azért kívánta, hogy néki *Praetor parantsolatja mellett* (*ex Edicto Praetoris*) lehessen bírni *P. Quintius*nak, mint lap-pangó adósnak (*debitoris latitantis*) jólszágát. A' Praetor a' tanúk bizonyoságtételét hallván, azombann nem látván senkit, a' ki *Publ. Quintiust* őltalmazta volna: annak jólszágát, *Sex. Naevius*nak oda ítéli. Mellyet *Naevius*, minekutánna 30. napig bírt: már kótyavetyére akart feltenni. Ekkor a' *Quintius* Prokátora előáll, a' kótyavetyét megakadályoztatja, és olyan jelentést tész, hogy ő kész *Quintiust* Törvénytörés előtt őltalmazni. Ezt *Naevius* Praetor eleibe híván: kívánja tőle, hogy állítson alkalmas kezeseket, kik magokat arra ígérjék, hogy ha *Quintius* elvezti a' pert, néki azt, a' mit a' törvénytörés oda ítél, megfizetik. *Alphenus* a' *Quintius* Prokátora, erre ajánlja magát, tsakhogy vizsont *Naevius* is hasonló módonn tselekedjék. *Naevius*, ki *Praetor Edictuma* mellett bírta a' jólszágot, erre magát kötelesnek nem tartotta; azért kezeseket nem is állított; annyival inkább, mivel a' Praetor is úgy ítél, hogy azzal tsak *Alphenus* tartozik. Ekkor *Alphenus*, a' *Naevius* Prokátora, nem akarván igaznak esmérni a' Praetor végezését, a' Nép szószóllóina apellált, kik közül *L. Brutus* arra a' megegy-

gyezésre bírta őket, hogy bizonyos naponn álljon elő *Quintius* a' törvényre, melyet sok házas halasztás után, végre tellyesített *Quintius*, a' midőnn óltalmazójának a' *Nævius* Prokátora, *Hortensius* ellen, *Cicerót* vette fel. *Cicerónak* már a' mentése arra megyen ki, hogy *Nævius*, a' *Quintius* jószágát *Praetori parantsolat*, vagy végzés mellett nem bírta, nem is bírhatta, melyet onnan mutat meg; mivel úgymond semmi oka, és jussa nem vólt arra *Næviusnak*, hogy a' *Praetortól*, a' *Quintius* jószágának bírását kívánhassa.

2. *Pro Quinto Roscio Comoedo*. Mondotta *Ciceró* *Quaestor* korábann, a' midőnn 31. esztendő s vólt, Kr. Űr. születése előtt 76. esztendővel, következő alkalmatossággal: *Caius Fannius Chaerea*, *Rosciusnak*, mint akkori leghíresebb *Comoedia* játszónak, *Panurgus* nevű szolgáját általadta, hogy azt a' *Comoedia* játék mesterségében gyakorolja; ki is osztán a' mit keresne, kettőjöké lenne. Történt azombann idővel, hogy a' szolgát *Flavius* nevű ember megölte. *Roscius* ekkor törvénybe idézénn *Flaviust*, vele a' maga részéről végezett, és tőle bizonyos jószágot, mely a' *Fannius* állítása szerint Százezer sestertiust ért, általvett. Egynehány esztendő múlva *Fannius*, *Rosciust* megszólítja, és kívánja, hogy őtet elégítse ki, Közbíró kérvénn a' *Praetortól*: az szententiát nem hozott, hanem javallotta *Rosciusnak*, hogy mivel a' *Flavius* törvénybe lett idézése alkalmatosságával *Fannius* sokat fáradt: fizessen néki tízezer sestertiust. Ezt megtse-

lekedte *Roscius*: de úgy, hogy *Fannius*nak arra kellett kötelezni magát, hogy ha ő valamit vehet *Flavius*onn: annak felét *Roscius*nak adja. E' meglévén, *Fannius*, *Flavius* ellen pert indít: de rajta (a' mint maga mondta *Fannius*) semmit sem vehetett. Azért *Roscius*t fogta perbe: azt állítván, hogy az nem tsupán a' maga nevében, hanem mind kettőjüknek képében végezett *Flaviussal*, és így, hogy a' mely százezer sestertiust érő jószágot *Flavius* adott *Roscius*nak: annak fele ötöt illeti; *Cicero* már pártját fogván *Roscius*nak, mint a' ki néki a' gestusban, és pronuntiációban Tanítója volt, azzal menti *Roscius*t, hogy ő *Flaviussal* csak a' maga nevében végezett, és hogy *Fannius*t, mikor a' tízezer sestertiust felvette *Roscius*tól, és azt ígerte, hogy ha valamit vájhat *Flavius*onn, annak felet általadja: ezzel nyilván megesmerte, hogy néki *Roscius* semmivel sem tartozik.

3. *Pro A. Caecina*. Mondódott Kr. Ur. izületése előtt 69. esztendővel, a' midőnn *Cicero* 38. esztendőös volt. *Cesennia* nevű özvegy aszfzony, minekutánna egygyetlenegy fia megholt, férjéről álló javainak árán *Sext. Aebutius* által, fekvőjószágot vett. Így noha a' pénz *Cesennia*é volt: a' jószág a' *Sext. Aebutius* neve alá íródott. Azután *A. Caecina*hoz menvén feleségül *Cesennia*: azt örökösévé tette. De midőnn belé akart volna menni a' jószágba *Caecina*: *Aebutius* fegyveres emberekkel ellentállott, és azt magának mondotta, mint a' mellyet maga pénzén vett. *Caecina* a' Praetorhoz folyamodván, tilalmo-



z6 parantsolatot (Interdictumot) nyert arra, hogy 6néki *Aebutius* ellent ne álljon; hogy így, a' mely jószágból erőszakkal vettetett ki, abba vízfzsaállhatna. De *Aebutius* tagadta, hogy ő kivetette volna *Caccinét* a' jószágból; és így azt is, hogy szükség volna, a' *Caccina* vízfzsaállítására. Cicer6 tehát azt mutatja meg, hogy *Caecina* a' jószágából *Aebutius* által igazánn kivetetett, és hogy *Caccinán* valóságos erőszak esett, mely alkalmatossággal cap. 14. feqq. igen szépen beszéll arról, hogy a' törvényt nem a' sz6kból, hanem magának a' törvénynek széljából kell magyarázni.

4. *Pro Domo sua ad Pontifices*. Mondta Cicer6 a' számkivetésből lett vízfzsaárvetele után Kr. 6r. születése előtt 57. esztendővel, 52. esztendő korában, mid6nn a' *Clodius*tól szent végre fordítatott házának vízfzsaadását sürgette:

● Az igaz *Practica* Ékesensz6llás Cicer6val egygyütt mintegy kih6lt, melyet a' Köz6nséges Társaság állapotjának megváltozása okozott. Az említett alkalmatosságokra írt *Orátiók* helyett; vagy költött matériákról való *Declamátiók*, vagy tsupánn dícsér6 *Panegyricusok* kezdtek k6szít6dni: melyek által a' R6mai beszéd más hangra vev6dv6nn, régi tulajdonságiból apr6donként kivetkeztet6d6tt. Az ide tartozó ír6k, és munkák ezek:

1. *Declamatio in Ciceronem*, és *Declamatio in Catilinam*, melyek rendszerint  
SAL.

**SALLUSTIUS**Snak szoktak tulajdonítodni: noha bizonyosana későbbi író munkái.

2. *Responsio in C. Sallustium Crispum, ad populum, et equites, antequam iret in exilium; Declamatio ad Octavium, seu Octavianum; Oratio de pace,* a' Ciceró neve alatt vagynak ugyan: de stilusok nyilvánosságosonn későbbi időnek jeleit viseli.

3. **C. PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS.** Élt az első század végénn, és a' másodiknak az elejénn; *Domitianus* alatt, Praetor; *Nerva* és *Trájánus* alatt pedig Consul vólt, mellyet egy *Panegyricussal* közsönt meg *Trájánus*nak. Legjobb kiadás, cum commentario C. G. *Schwartzii* Norimb. 1786. 4. Bővebb emlékezet az *Epistolographusok* között lészén rólla.

4. **M. FABIVS QUINTILIANVS**Snak, ki hasonlóképpenn az I-ső század végénn, és a' II-diknak eleinn élt, tulajdonítodnak 18. *Declamatiók*; úgy szintén 388. *Declamatiók*ból való 145. maradvány darabok. De ezek között, ha vagynak is olyanok, mellyeket *Quintilianus* írt: azt mindnyájáról nem mondhatni. Sőt minthogy a' stilus nagyonn különböző benne: igen bihető, hogy különböző *Rhetorok* írták, ezek által akarvánn példát adni tanítványaiknak. *Quintilianus*ról bővebbenn a' *Rhetorok* között lészén szó.

5. **CALPURNIVS FLACCVS.** Élt a' második századbann, *Hadrianus*, és *A to. ninus Pius* Tsászárok alatt. Apró *Declam.* má.

mítói (*excerptae Rhetorum minorum Declamationes*) Quintilianussal egygyütt szoktak kiadódni.

Ide tartoznak továbbá az úgy nevezett régi *Panegyricusok* (*Panegyrici veteres*), melyeknek száma XI-re megyen, és a' mikor XII-nek mondódnak a' Plinius *Panegyricussa* is hozzájuk értődik. Íródtak ezek *Diocletianus*, *Constantinus*, és *Julianus* Tsászárok idejétől fogva Nagy *Theodosiusig*.

Azoknak szerzői így következnek:

1. **CLAUDIUS MAMERTINUS.** Élt *Diocletianus* és *Maximianus* Tsászárok alatt 288. táján. Az utolsóinak dítséretére két *Panegyricust* írt.

2. **EUMENIUS.** *Augustodunumból* (*Autun*) *Galliábann*. Élt *Constantinus Chlo-*  
*rus* idejében, [kinél *Magister Sacrae me-*  
*moriae* nevű, az az *Secretariusi* hivatalt viselt. Orátsói között az legnevezetesebb, mellyet *Pro restaurandis Scholis* írt, mivel ez a *Paedagogica* Históriajára szólal.

3. **NAZARIUS.** *Burdegálából.* Élt 321. táján. Vagyon *Panegyricussa* *Constantinushoz*.

4. **MAMERTINUS,** kit az előbb *Claudius Mamertinus*-ről meg kell különböztetni. Élt 362. táján, *Julianus* idejében, kitől *Consullá* tétetvéen, azt köszönte meg *Panegyricusában*.

5. **LA.**

## EPISTOLOGRAPHUSOK. 447

5. *LATINUS PACATUS DREPANUS*. Élt 380. táján Nagy *Theodosius* idejében, ki a 390-ben Proconsul volt. Ennek *Panegyricussa*, mellyet a' Római Tanács előtt, *Theodosius* jelenlétében, a' *Maximus*on vett győzelem alkalmatosságával, *Gallia* nevében mondott, a' többekhez képest leg helyben hagyhatóbb. Vagynak az említett XI. *Panegyricusok* között olyanok is, mellyeknek szerzői nem tudódnak. Legjobb kiadása azoknak ez: Recensuit ac notis integris C. G. Schwarztzii, et excerptis aliorum, additis etiam suis, illustravit Wolfgangus Jaegerus Lips. 1779. Tom. 2. 8.

### III.

## A' RÓMAI VAGY DEÁK EPISTOLOGRAPHUSOKRÓL.

v a g y,

LEVÉLÍRÓKRÓL.

§. 136.

**D**EÁK LEVELEK sokkal nagyobb számban jöttek hozzánk által a' régi idők-  
ből, mint Deák Orációk, és azok nagy rész-  
tökéltebbek is a' magok nemében, mint az Orációk; mely lehetősé-  
gét

nét van, mivel a' Levelek írásához, melyeknek természet szeriét együgyűeknek kell lenni, a' mesterség, és erőltetés nem járhatótt oly könnyen: mint az Orációkhoz; melyeknek minthogy többire hízeltől származtak, nem természeti módon, hanem keresett szókkal, és gondolatokkal kellett íródni.

**Nevezetesebb Levélírók ezek:**

1. **M. TULLIUS CICERÓ.** Lásd életét feljebb az Orátorok között. Levelel ekképpenn osztatnak el:

1. *Epistolarum ad diversos Libri XVI.* Ezeknek *ad Familiares* titulus is adódik: de hibásan: mert mind azokkal, kikhez ezek a' Levelek írótak: nem volt Cicero barátságban. Innen a' régi kézírásokban sehol nem fordul elő ez a' titulus. Lásd *Fabr. Bibl. Lat. ed. Ern. Tom. I. pag. 271.*

2. *Epistolarum ad Atticum Libri XVI.* melyek a' Cicero Consulságától fogva elfolyt időknek, mintegy a' Históriaját adják elő.

3. *Epistolarum ad Quintum Fratrem Libri III.*

4. *Epistolarum ad M. Brutum Liber singularis.* Ezeknek a' Leveleknek megértésére szükség a' Cicero életét, és annak minden körülállását, barátihoz, és másokhoz való relációját, Rómának akkori ál-

állapotját tudni. A' ki azokat így olvassa: tanulhat azokból, nem csak stílust, hanem *Philosophiát, Históriát, és Politicát* is. Különös figyelmetességet érdemel kiváltképpenn az a' Levele Cicerónak, mely magában az ő *Caesárral* való akkori belzélgetését foglalja, midőnn *Caesar, Brundisiumból*, a' honnan már akkor *Pompejus Macedóniába* futott, visszafutvánna, egyenesen Rómának tartott, és Cicerót arra ösztönözte, hogy vele egygyütt Rómába menjen. *Epist. ad Atticum L. IX. 18.* Ezeket a' Leveleket *Tiró* a' Ciceró libertusa szedte öszve. Mindazáltal nagy része azoknak elveszett. Szükség azt is tudni: hogy azok nem mind Ciceróéi, hanem vagynak közöttök másokéi is, mint *Maecellusé, Sulpiciusé, Metellusé* 's a' t.

2. **C. PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, JUNIOR.** Született *Novocomumbann*, *Transpadana* (vagy a' *Padus* vizénn túl lévő) *Gallia Városábann*, Kr. Úr. születése után 62-benn. Halálának elztendeje nem tudatik; még 107-benn életbenn volt. Vagynak levelei tíz könyvekbenn (*Epistolarum Libri X.*) az akkori legnagyobb, és legtúdosabb emberekhez, mellyekből noha több mesterség tetszik ki mint a' Ciceró Leveleiből: mindazáltal, minthogy azoknak módja, a' mai időbeli Levél írás módjával inkább megegygyez: ifjú tanulóknak lehet ajánlani, kik azokat jobbfizűnn olvashatják, mint a' Ciceró Leveleit. Nevezeteseek kiváltképpenn a' *X-dik könyvben*, a' 97-dik és 98-dik Levelek, mellyek közzül amabbann *Plinius*, mint *Bithyniát* Pro-

Ff

*Proconsul*, Trajánust a' Keresztyénekről tudósítja, és tölle azoknak dőlgebann tanátsot kér: Ebbenn pedig Trajánus felel néki. Legjobb kiadás *Ed. J. M. Gesner Lips. 1739. 8. — edit. 2-da auctior et emendatior per A. W. Ernesti Lips. 1770. 8.*

### 3. LUCIUS ANNAEUS SENECA.

Elt az I-ső századbann Néró alatt. Lás! a' *Tragicus Poéták* között. Vagynak 124. Levelei Lucillushoz a' ki *Siciliai* Helytartó volt. Nagyobb részént Erköltsi Philosphiát illető dőlgookról. Folytábann olvasni, a' benne uralkodó monotomia miatt, únalom nélkül nem lehet, hanem egyszerre belöllök egygyet egygyet, gyönyörűséggel olvashatni. Kitétfzik mindazáltal azokból, hogy egyenesenn oly tzelből írótak, hogy közönségessé legyenek, és azért, a' természeti együgyűség helyett, az Antichesiseknek, fontos mondásoknak, elmés gondolatoknak vadálszását tsaknem minden nyomba láthatni benne. Tanuló ifjaknak főképpenn szükség megolvasni a' 88-dik Levelet. A' mely Szent Pálhoz írt Levelek Senecának tulajdonítódnak, tsupa költemények.

### 4. QUINTUS AURELIUS SYMMACHUS.

Rómából. Elt a' IV-dik század végénn, II-dik *Valentinianus*, Nagy *Theodosius*, és annak fia alatt, Africábann Proconsulságot, Rómábann pedig 384-benn Helytartóságot viselt. Levelei tíz könyvekre osztatnak. Követte azokbann *Plinius*, és néhol nem is rosszszúl. A' tizedik könyv, valamint *Plinius*nál is, egyedül olyan

ilyen tudósításokból áll, mellyeket *Praefectus Urbi* korábban küldött a' Tsászárhoz. Ezekbenn a' mai *Cancelláriai* stilusnak már láthatni néminémű kezdetét: midőnn a' Tsászárnak *Celsitudo Tua*, *Serenitas Tua*, 's a' t. titulus adódik. Legnevezetesebb tudósítása a' 61-dik, *Pro ara victoriae*; melybenn mint Pogány azt sürgeti, hogy a' Győzelem Istenasszonyának oltára állíttassék vizsgálja a' Tanács házbann, mivel a' Római Birodalom valamint fegyverenn épült: úgy tsak is fegyver által tartódhatik meg: és mivel a' Győzelem, a' Római Birodalomtól, mióta abbann a' Keresztyén Vallás erőt vett, eltávozott. Mely helytelen állításáért, *Ambrosius* keményenn kikelt ellene; *Prudentius*, *Augustinus*, és *Orosius* pedig meg is táfoltá. *Ex recensione Philippi Parci. Franzos. 1642. 8.*

5. *SIDONIUS APOLLINARIS*. Lásd életét a' Keresztyén Poéták közt. Vagy-  
nak Levelei kilentz könyvekben, mellyek az akkori idők Históriájának világosítására szolgálnak. Írta azokat életének utolsó évtizedeiben 480. táján igen hanyatlott stilussal.

6. *MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS*, vagy igazábbann *Cassiodorius*. Született *Scylatium*bann, Alsó Itáliai Városbann, a' *Bruttiusok* földénn, 470. táján. Már 491-benn *Odoacer* alatt, *Comprivatarum rerum*; ennek halála után pedig, *Theodoricus* alatt, *Magister officiorum* és *Praefectus Praetorio* is volt. Utóljára 539-benn, elhagyván az udvari életet,  
Ff 2 Vi-



Vivarese nevű Klastromba ment, melyet közel a' hazájához építtetett. Itt lakott, és itt végezte életét, tsaknem száz esztendőskorában. *Grammaticai* és *Theologiai* munkáinak kívül, vagynak levelei is ilyen titulus alatt: *Variarum* ( i. e. *epistolarum* ) *Libri XII.* Ezek között az öt első könyvbenn azok a' parantsolatok, 's Levelek vagynak, melyeket *Cassiodorus*, *Theodoricus* Király nevébenn írt. A' hatodikbann és hetedikbenn a' Tisztviselőknek *Instructiōi* ( *formulae dignitatum, et magistratum* ) a' nyóltzadikbann, kilentzedikbenn, tizedikbenn, a' *Theodoricus* követő Királyoknak parantsolati; végre a' tizenegygyedikbenn, és tizenkettődikbenn az ő tulajdon *Praefectus Praetoris* korában tett rendelései foglaltatnak bé. Mind ezekből az akkori idők állapotját legjobbann meglehet esmerni.

---

#### IV.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK

#### RHETOROKRÓL.

---

§. 137.

A' Z ÉKESENNSZÓLLÁS Theoriája, vagy a' *Rhetorica*, a' Görögök által vivődött bé először Rómába. Meltyők hogy eleinte felette idegenek voltak a' Rómaiak, megírték a' Tanátsnak Róma építtetésé

599. esztendejében (Kr. Ur. sz. előtt 161. el) hozott végezéséből: melyről *Svetonius De Claris Rhetoribus* így emlékezik: Quod verba facta sunt de Rhetoribus: de ea re ita censuerunt: ut Marcus Pomponius Praetor animadverteret, curaretque, uti ei e Republica, fideque videretur, uti Romae ne essent. Ennek mindazáltal semmi haszna nem lett; mert a' Római ifjakat, minekutánna egyszer megízeltették, ezt a' tudományt: attól többé megtartóztatni nem lehetett. Innen 46. esztendővel azután (mely Krisztus Urunk születése előtt 92-dik) a' Censoroknak újra ilyen Edictuma említődik *Svetonius*nál: Renuntiatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt: ad quos iuventus in ludos conveniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos Rhetoras: ibi homines adolescentulos totos dies deducere: Maiores nostri, quae liberos suos discere, et quos in ludos ire vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem, ac morem maiorum sunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter, et iis, qui eos ludos habent: et iis, qui eo venire consueverunt, videtur faciendum, ut offendamus nostram sententiam, nobis non placere.

E' szerint a' Rhetoroknak már ekkor Oskolái is voltak a' Rómaiaknál. Mellyekben míg a' tanítás *practice*, az az, igaz példa adás, gyakorlás, és helyes útba való igazítás által ment, azoknak haszna tagadhatatlan volt. De minekutánna a' Rhetorok, költött matériákról való Declamatiókban, Sophistai elmélkedésekben, mesterséges okoskodásokban, s üressen, hangzó tizfra bevezetek vadálzásában merültek el: sokkal több kárt tettek, mint hasznót. Mert ezek által, nem csak az

igaz ékesenszóllás veztegetődött meg, hanem a' guszttus is általán fogva megromlott. És erre megyen ki főképpenn ama nevezetes és igen szép Dialogus; *de causis corruptas eloquentiae*, mely némelyektől Tacitusnak, másoktól az *Isjabb Plinius*nak tulajdonítódik. Ugyan ezt okolja *Petronius* is, midőnn a' *Satyriconja* eleinn a' *Declamatorokról*, kiket *Scholasticusoknak* is nevez (mely név egyre megyen a' *Sophista* névvel, mely a' Görögöknél volt szokásbann) így szól: „Num alio genere furiarum declamatores inquietantur? qui clamant: haec vulnera pro libertate publica excepi, hunc oculum pro vobis impendi; date mihi ducem, qui me ducat ad liberos meos, nam succisi poplites membra non sustinent. Haec ipsa tolerabilia essent: si ad eloquentiam ituris viam facerent: nunc et rerum tumore, et sententiarum vanissimo strepitu hoc tantum proficiunt: ut cum in forum venerint: putent se in alium terrarum orbem delatos. *Et ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissimos fieri, quia nihil ex iis, quae in usu habemus, aut audiunt, aut vident: Sed piratas cum catenis in littore stantes, et tyrannos edicta scribentes, quibus imperent filiis, ut patrum suorum capita praecidant; Sed responsa in pestilentiam data, ut virgines tres, aut plures immolentur; Sed mellitos verborum globulos, et omnia dicta, factaque, quasi papavere, et sesamo sparsa. Qui inter haec nutriuntur, non magis sapere possunt, quam bene olere, qui in culina habitant. Pace vestra liceat dixisse, primi omnium eloquentiam perdidistis. Levibus enim atque inanibus sonis ludibria quaedam excitando, effecistis, ut corpus orationis enervaretur, et caderet. Nondum iuvenes declamationibus continebantur cum Sophocles, aut Euripides invenerunt verba, quibus deberent loqui. Nondum umbraticus doctor ingenia deleverat, cum Pindarus, novemque lyrici Homericis versibus canere timerunt. Et ne*  
 Poë-

Poëtas quidem ad testimonium citem; certe neque Platona, neque Demosthenem ad hoc genus exercitationis accessisse video. Grandis et ut ita dicam, pudica oratio, non est maculosa, nec turgida, sed naturali pulcritudine exsurgit. Nuper ventosa isthaec, et enormis loquacitas, Athenas Asia commigravit, animosque iuvenum ad maiora surgentes veluti pestilenti quodam fidere adflavit, simulque corrupta eloquentiae regula stetit et obmutuit. Quis postea ad summam Thucydidis, quis Hyperidis ad famam processit? ac ne carmen quidem sani coloris enituit: sed omnia quasi eodem cibo pasta, non potuerunt, usque ad senectutem canescere.

Az ékesennszóllás reguláit a' Görögök módja fzerint előadni már Ciceró előtt L. Crassus kezdette, mindazáltal azokat systemai formába Ciceró vette legelőszíször.

Ciceró után az ékesennszóllás Theoriáját Rhetori névvel ezek tanították

1. **M. PORCIUS LATRO.** Spanyol Országból. Élt Augustus alatt, Kr. Urunk születése után 12. táján, és tanítványait legelsőbbenn nevezte *Halgatóknak* (auditores); mivel maga declamálván, azoktól csak azt kívánta, hogy ő reá mint példára figyelmezzenek; *Declamabat ipse tantum, et aiebat, se non esse magistrum, sed exemplum. Nec ulli alii contigit, quam — Latroni, ut discipuli non audiri desiderarent; sed contenti essent audire. Initio contumeliae causa a deridentibus discipuli Latronis Auditores vocabantur: deinde in ulu verbum esse cepit, et promiscue poni pro discipulo, Auditor. M. Senec. contro. XXV. —* Ugyan erről, *contro. I.* ezeket mondja *M. Seneca:* „Nihil illo viro gravius, nihil gravius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus

## 456 RÓMAI VAGY DRÁK

ingenio suo imperavit. Nemo plus indulgit, in utraque parte vehementi viro modus decorat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitaverat: iungebantur noctibus dies, et sine intervallo gravius sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cum se dimiserat: in omnes lusus, et in omnes iocos se resolvebat " 's a' t. Magát éhség által ölte meg. A' feljebb említett két Declamatiók, úgy mint: *Oratio in Carinam*, és *Responsio ad invectivam C. Sallustii*, ennek tulajdonítódnak.

2. *M. ANNAEUS SENECA*. *Lucius Annaeus Senecának Attya*, Cordubából, Spanyol Országban. Élt *Augustus*, és *Tiberius* Tsászárok idejében 29. táján, és Rómában Rhetorikát tanított. Rendkívül való memoriával bírt. Munkái ezek:

1. *Controversarum, sive causarum civilium Libri X.* de a' melyekből csak az 1. 2. 7. 9. és 10-dik vagynak meg épen. Allanak költött perekről való Oskolai gyakorlásokból.

2. *Suasoriarum liber*. Vagyon benne hét *Suasoria* következendő materiákról:

1. *Deliberat Alexander, an Oceanum naviget.*

2. *Trecenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Graecia missi fuissent, deliberant an et ipsi fugiant?*

3. *Deliberat Agamemnon, an Iphig-niam imolet, negante Calchante aliter navigari posse?*

4. *De-*

4. *Deliberat Alex. Magnus, an Babyloniam intret, cum denuntiatum esset illi responso auguris periculum?*

5. *Deliberant Athenienses, an tropaea Persica tollant, Xerxe minitante, rediturum se nisi tollerentur?*

6. *Deliberat Cicero, an Antonium deprecatur?*

7. *Deliberat Cicero an scripta sua comburat, promittente incolumitatem Antonio si fecisset?*

Többitre a' Philosophus Seneca munkáival egygyütt szoktak kiadódni.

3. **MARCUS FABIVS QUINTILIANUS.** Calagurrisből Spanyol Országban. Született 42-benn, megholt 118-bann. Rómában Rhetoricát tanított, mellyért *Vaspasianustól* mintegy 4000 tallér esztendei fizetést nyert. Vége felé életének, minek utánna húsz esztendeig tanított, tsendességre lépvénn: írta *Domitianus* alatt, amaz igen nevezetes munkáját: *Institutionum Oratoriarum Libr. XII.* Mely nagy kints a' Deák ékesenszóllásra, és olyan, hogy mindjárt Ciceró után tehetni. Stilusát egészfzenn Ciceró fzerint formálta: a' honnan az izép, tisztá, és világos.

Tanít ezekről:

1. *Ea, quae sunt ante officium Rhetoris, és így Grammatica.*

Ff 5

2. *Pri.*

## 458 RÓMAI V. DEÁK RHETOROK.

2. *Prima apud Rhetorem Elementa.*
3. 4. 5. *Ipsa Rhetorice.*
6. *De inventione.*
7. *De dispositione.*
8. *De elocutione.*
9. *De figuris, et tropis, et de compositione.*
10. *Enumeratio Auctorum legendorum.*
11. *De memoria ac pronuntiatione.*
12. *De Oratoris moribus; de iurisprudentia; de animi, corporisque bonis, et officiis; de generibus dicendi.*

Legjobb kiadása, a' *Bipentum*, mely 1784-benn 3. Voll. 8. jött ki.

4. **PUBLIUS RUTILIUS LUPUS.** Élt *Augustus* alatt. Vagyon két könyve: *De figuris Sententiarum, et Elocutionis.*

5. **AQUILA ROMANUS.** Élt az *Antoninusok* idejében. Munkájának a' közelebbivel hasonló titulyssa van.

6. **JULIUS RUFINIANUS.** Élt Nagy *Constantinus* alatt. Írt *De Schematis λέξεως*, vagy, *de figuris dictionis.* Mind a' hármat igen tudós jegyzésekkel kiadta *Runkkenius Lugd. Batav. 1768. 8.* Mely kiadásbann megmutatódik, hogy ezek a' munkák mind Görög nyelvből, nevezetesen a' *Gorgiás* munkáiból vevődtek.

V.

V.

A' RÓMAI VAGY DEÁK  
GRAMMATICUSOKRÓL.

§. 138.

A' RÓMAI nevelés, Róma fennállásának első hatszáz esztendejében tsupánn Practice ment, az az, az Ifjak egyedül példák látása és követése, 's gyakorlás által tanúltak. A' mire tanítás által jutottak, a' *Grammatica* vólt; mely abbann állott, hogy olvasni és írni tanúltak meg. E' végre a' Rómaiaknál jókor kezdtek Oskolák (Ludi Literarum) lenni. Livius (Lib. III. cap. 44.) *Appius Claudius*nak, ki egy vólt a' közönséges Törvények készítésére kiválasztott Tíz férjfiak (Decemviri) között, *Virginus* nevű köz ember leánya eránt való buja indulatjáról szólnán, ezt mondja: *Virgini venienti in forum, ibi namque in tabernis literarum ludi erant, minister Decemviri libidinis manum iniecit, mely Róma építtetése után 303-dik, Kr. Úr. születése előtt pedig 451. esztendővel esett. Hasonlóképpenn Libr. VI. cap. 25. arról beszélvénn, midőnn Camillus, a' gyanúba jött Tusculumiak ellen ment, ezt mondja: „ Camillus ingressus Urbem, patentés ianuás, et „ tabernis apertis proposita omnia in medio vidit, „ intentosque opífices suo quemque operi, et lu-*

„ des



„dos litterarum strepere discantium vocibus“. Mindazáltal, hogy a' Közönséges Társaság gondviselése alatt lettek volna ezek az Oskolák, nem bizonyos: sőt hihető, hogy azok csak magános Institumok voltak. Háromféle Oskoláknak nyomát lehet találni a' régi Rómajiaknál. Első rendbeliek azok voltak, melyekben Római nyelvenn való olvasás tanítódott; mely akkor sokkal csehesebben ment, mint ma: mivel a' zok nem szagatódtak meg, hanem folyóabann íródtak egymásután. A' második rendbeliekben, az Etruriai; a' harmadikbann pedig, a' Görög nyelv tanítódott.

Görög Oskolát legelőször *Crates Mal-  
Iotes* állított fel, Róma építtetése után  
585-dik, Kr. Ur. születése előtt pedig 169-  
dik elzúendő táján, a' ki *Attalus* Király-  
nak követe lévén, a' mint *Svetonius de  
Illustribus Grammaticis capite 2.* szölli:  
„quam in Regione Palatii prolapsus in Cleacae  
foramen, crus fregisset: per omne legationis tempus  
plurimas *expositus* subinde fecit, assidueque dis-  
seruit; ac nostris exemplo fuit ad imitandum“. Deák nyelvenn pedig nem elébb, hanem  
a' *Cicero* gyermek korábann kezdett menni  
a' tanítás, melyet legelsőbenn *Lucius Plo-  
tius* tselekedett, kiről *Cicerónak* ilyen sza-  
vait említi *Svetonius de Illustribus Rhotori-  
bus cap. 2.* „Equidem memoria teneo, pue-  
ris nobis, primum Latine docere cepisse *Latium  
Plotium* quendam: ad quem cum fieret concursus,  
ut studiosissimus quisque apud eum exereretur: do-  
lebam mihi idem non licere. Continebar autem  
doctissimorum hominum auctoritate; qui existima-  
bant, Graecis exercitationibus ali melius ingenia  
posse“. A' *Lucius Plotius* tanítása is mind-  
az-

azáltal még nem annyira *Grammatica*, mint *Rhetorica* tanítás volt. — E két tudományt t. i. egy darabig ugyan azon személyek tanították, a' mint *Suetonius de Illustribus Grammaticis* cap. 4. mondja, ezekbenn: *Veteres Grammatici et Rhetoricam docebant; et octavo idóvel valasztódiak el egymástól.*

A' Deák *Grammatica* akkor állott láb-  
ra, mikor már Deák Írók voltak, kiknek munkájibann a' szók, egyforma hajtogatásokkal ( *flexio* ), egyforma ejtegetésekkel ( *Declinatio* ), egyforma végezetekkel ( *terminatio* ) 's a' t. fordultak elő. Ezt iselekedték elsőben *Livius Andronicus*, *Naevius*, és *Ennius*. De azért még nagyon durva és darabos maradt a' Római nyelv. Mert a' mit mi *Puellának* mondunk, az akkor *Puer Proserpinának* mondódott, a' *Lacerat*, *Accipitratnak* 's a' t. Ehez járult a' szóknak minden ékesség ellen való öszvetevése, millyenek: *Mens exfensa*, *senium tardigennulum*, *aurora pudoricolor*, *trifecli-senex*, Lásd *Gelliust Noctium Atticarum Lib. XIX. c. 7.* és *Quintilianusnál Instit. Orat. L. I. c. 5. 6. 7.* ama versét *Pacuviusnak* :

*Nerei repandirostrum incurvicervicium pecus.*

Ísinosabbá tehát és könnyebbenn folyóvá a' Római nyelvet, *Cató*, *Varro*, kivált pedig *Cicero* és *Julius Caesar* tették, és ekkor kezdődött igazánn a' Deák *Grammatica* Theoriája; melyre azoknak az idegeknek, kik Rómábann a' Deák nyelvet kívánták megtanúlai, multhatatlan szükségek volt.

volt. Ugyan ekkor kezdettek a' Római *Grammaticusok* egyszersmind *Philologusok*, és *Criticusok* lenni; amazok a' Deák frók magyarázásábann: ezek pedig a' kézírások egybehasonlításábann, és a' hibás olvasások ( *Lectio* ) megítélésébenn, megigazításábann foglalatoskodvann. Ugyan ekkor kezdtek az Oskolák elszaporodni, annyival inkább, mivel *Caesar*, a' mint *Svetonius*, az ő életébenn cap. 42. megjegyzi: *Omnes Docentes Civitate Latina donavit.* — Ekkor lettek az úgy nevezetett *Pergulák*, Görögül *ὑποθήκαι*, az az, felházak, hol az Ifjak tanítottak. *Cathedráknak* pedig azok a' székek ( *subsellia* ) nevezettek, mellyekenn a' tanulók ültek. Erre tölöz *Horatius Serm. I. 10. 90.*

*Discipularum inter iubeo placere Cathedras.*

A' tanításért való fizetés minden hónapnak a' közepénn esett, mely is *Minerváknak* mondatott. Innen *Horatius Serm. L. I. 6. v. 70. seqq.*, a' maga neveltetéséről úgy bebeszélvénn, hogy az tisztességesebb volt mint sok nagyobb rendű emberek gyermekei: így szól:

— — — purus et infons  
( Ut me collaudem ) si vivo et carus amicis:  
Causa fuit Pater his; qui macro pauper agello  
Noluit in *Flavi* ludum me mittere, magni  
Quo pueri, magnis e Centurionibus orti,  
Laevo suspensi loculos tabulamque lacerto

Ibant

*Ibant Ostonis referentes Idibus aera:*

*Sed puerum est aufus Romam portare docendum. et cet.*

Közönséges költségből, valamint a' több tudományoknak, úgy a' Grammaticának Tanítói is *Hadriánustól* kezdtek fizetődni; mely szokás a' következő Tsászárok alatt is megmaradt, a' minthogy II-dik *Theodosius* alatt, három *Rhetorról*, tíz *Grammaticusról*, egy *Philosophusról*, és két *Jurisconsultusról* bizonyos, hogy fizetéseket a' közönséges Cassából vették.

A' Deák Grammaticák körül vagy egy vagy más tekintetben forgolódo régi írók ezek

1. **MARCUS TERENTIUS VARRÓ**, született Kr. Űr. születése előtt 117. elzrendővel, meghólt 27-tel szinte 90. elzrendős korábann. Hazája Róma vólt, Ciceróval ugyan azon Tanítói vóltak, Rómábann ugyan *Lucius Aelius Stilo*, Athenaebebe pedig *Antiochus Ascalonita*. Innen idővel is nagy barátságbe éltek egymással, úgyhogy Varró, *de lingua latina* írt könyvét Cicerónak, Ciceró pedig az *Academica Quaestioit* Varrónak ajánlotta. Viselt külömbkülömbféle hívatálokat, nevezetesenn vólt *Tribunus Plebis*, a' tengeri tolvajok ellen folytatott hadbann (in bello piratico) *Praefectus Classis*, azután *Ciliciai Praepaetor*, a' hazafiak közt támadt hadbann pedig *Legatus Pompeii in Hispania ulteriore*. De ezt a' Provinciát, tsupábe egy *Legiója* lévén, midőbe látná, hogy

hogy meg nem tarthatja: magát *Caesar*nak Legióstól egygyütt feladta, 's vele megbé-  
kelt. Lásd *Caesar de Bello Civili cap. 17. seqq.* Azután Rómában magánosságban  
élvén, *Caesar*tól annak a' Bibliothecának  
gondviselése, elrendelése, és öregbítése bi-  
zódott reá, melyet *Caesar* legelsőben tett  
közönségessé Rómában. A' *Caesar* halála  
után, *Marcus Antonius*tól proscribálta-  
tott, a' midőn jószágát jobbadán elvesz-  
tette, de élete még is megmaradt, és azt  
*Augustus* alatt Rómában tsendességben  
végezte. A' Rómaiak között legtanultabb  
embernek *Πολυχάρτης*-nak tartatott,  
úgy mint a' kiról is izéles tudomány em-  
berének *Πολυχάρτης*nek hívtattak. Mért *Gellius*  
*Noct. Attic. Lib. III. 10.*  
hebdomadas *Librorum conscripsit;*  
és a' könyvének száma 490-re ment. Ci-  
cero is, *ad Atticum XIII. 18.* *Πολυχάρτης*-  
nak nevezi. Ennyi munkái közül  
mindazáltal igen kevés maradt meg. Ide  
tartoznak, a' Deák nyelvről (de lingua  
latina) írt 24. könyvei, de a' melyekből  
csak a' negyedik, ötödik, és hatodik, az  
*Etymologia*ról, és a' hetedik, nyóltzadik,  
kilentzedik, az *Analogia*ról, maradtak  
meg: és e' vólt az első próba a' Deák  
Grammatica írásban. — Kijött Bionti  
1788. 8.

2. *JULIUS CAESAR.* Írt *de Analogia Libr. II. ad M. Tullium Ciceronem*,  
de ez a' munka elveszett.

3. *MARCUS VERRIUS FLACCUS.*  
Élt *Augustus* alatt, ki véle az Unokáját  
ta-

tanítottatta, *Suetonius de Illust. Grammaticis* cap. 17, így szól felőle: *Verrius Flaccus* libertinus, docendi genere maxime inclauit. Namque ad excitanda discipulorum ingenia, aequales inter se committere solebat, proposita non solum materia, quam scriberent, sed et praemio, quod victor auferret. Id erat liber antiquus, pulcher, aut rarus: quare ab Augusto quoque, nepotibus eius Praeceptor electus, sistentia centena in annum acceperat. Irt egyéb munkái között *de Orthographia*, és *de Verborum significatione*. Az utolsót *Sextus Pompeius Festus* (a' negyedik században), és *Paulus Diaconus* (a' kilencedikben), rövid summába vették, és csak is így maradt meg.

4. *ASCONIUS PEDIANUS*, *Patauium*-ből. Élt az Első században 54. táján, *Néró* és talán *Vespasianus* alatt is. Rómában Grammaticát tanított, és írt *Commentarius*okat Cicerónak némely *Oratióira*; de a' mellyek tulajdon épségekbenn nintsenek meg; a' mi megvan belőlök, mind a' stilusra, mind a' régiségek világosítására igen jó. Megtalálhatni Cicerónak *Gracivius* és *Verburgius* kiadása szerint való *Oratiói* alatt.

5. *REMMIUS FANNIUS PALAE-MON VINCENTINUS*. Élt 59. táján *Claudius*, és *Tiberius* Császárok idejében. Háznál született szolga (*Verna*) lévén, azzal az alkalmatossággal, hogy a' gazdája Fiját Oskolába késérgette, annyit tanult, hogy osztán, felszabadítottván, Rómában a' Grammaticát nagy dítsérettel tanította. Igen kevély és felfuvalkodott Ember volt; úgy mint a' ki magán kívül senkit sem

Gg

be-

betsült. Lásd *Svet. de Ill. Gram. cap. 23.* Írt Grammaticát mely a' közép századokban Oskolai könyv volt, és minthogy *Donatus* után tanítódott, *ars Secundának* nevezetett.

6. *M. VALERIUS PROBUS*, Berytusból, *Phoeniciában*. Élt az első század második felében, 55-től fogva, 98-ig. Híres Grammaticus, és Criticus volt. Sok régi íróknak, nevezetesen, *Terentiusnak* és *Virgiliusnak* textusát megjobbította. Lásd *Svet. de Ill. Gram. cap. 24.* Írt *Grammaticarum Institutionum Libr. II.* melyeket meg lehet látni, in *Corpore Grammaticorum Heliae Putschii Hannoveriae 1605 4.*

7. *NONIUS MARCELLUS*. Élt a' harmadik Század' elején, *Alexander Severus* idejében. Írt *de proprietate Sermonum ad usum filii*; melly munka, a' benne lévő régi elvélezett írókból vett helyekre nézve, igen betűs.

8. *MELIUS DONATUS*. Élt a' negyedik század közepén. Volt Római Grammaticus, és *Hieronimusnak* tanítója. Írt Grammaticát ilyen titulus alatt: *de Litteris, Syllabisque, pedibus, et tonis ars, five editio prima*; és *de Octo partibus Orationis, Editio Secunda*. A' Közép századokban egyedül e' szerint tanítottak, sőt még ma is sok helyeken e' szerint tanítanak. A' *Donatus* neve alatt vagynak következő titulusú munkák is: *De Barbarismo, Solecismo, Schematibus (idest figuris), Tropis*; és, *Commentaria in quinque Comoedias Terentii.* — Meg-

„Meg kell különböztetni a' sokkal később-  
benn élt *Tiberius Donatus*tól, a' ki a' *Vir-  
gilius* életét írta le, és annak verseire *Com-  
mentariust* is készített.

9. **MULUS GELLIUS**, Római Gram-  
maticus, ki némely kézírásokbann *Agellius*-  
nak neveződik. Élt a' második Századbann,  
146. táján, *Antoninus Pius* alatt. Írt a'  
gyermekei számára *Noctes Atticae* nevű  
munkát, 20. könyvekben, de a' melyek  
közül a' nyolctzadik egészfzenn elveszett,  
a' hatodiknak is az eleje hibázik. A' mó-  
dot, mellyet annak készítésében követett,  
és az elnevezés okát maga az előljáró be-  
szédbenn így adja elő: „Uñ sumus ordine re-  
„rum fortuito, quem antea in excerpto fecera-  
„mus. Nam periñde, ut librum quemque in manus  
„ceperam, seu Graecum, seu Latinum, vel quid  
„memoratu dignum audieram, ita quae libitum  
„erat, cuius generis cunque erant, indistincte at-  
„que promiscue annotabam: eaque mihi ad sub-  
„dium memoriae, quasi quoddam literarum pe-  
„nus recondebam; ut quando usus venisset, aut  
„rei, aut verbi, cuius me repens forte oblivio te-  
„nuisset, et libri, ex quibus ea sumseram non ad-  
„essent, facile inde nobis inventu atque deprom-  
„ptu foret. Facta igitur est in his quoque Com-  
„mentariis eadem disparilitas, quae fuit in istis  
„annotationibus pristinis, quas breviter et indige-  
„ste, et incoñdite, eruditionibus, tractationibus,  
„lectionibusque variis feceramus. Sed quoniam  
„longinquis per hyemem noctibus in agro terrae  
„Atticae commentationes hasce ludere et facere  
„exorñ sumus: idcirco eas inscripsimus *Noctium*  
„*Atticarum*“. *Grammaticusnak*, *Philologus*-  
nak, és *Criticusnak*, megbetsúlhetetlen  
munka, mivel belőle sok olyan dolgokat  
tanúlhat, mellyeket sohol másutt fel nem



találhat. A' stilusa nem egyforma. Jobb mindazáltal mindenütt, mint attól az időtől várná az ember. Legjobb kiadás: *Editio Gronov. praefatus est et excursus operi adiecit J. Lud. Conradi. Lips. 1762. 2. Voll. 8.*

10. **FABIUS MARIUS VICTORINUS**, Africából. Élt *Constantius* alatt. 354. táján; és Rómában Rhetoricát tanított, még pedig oly kedvességgel, hogy azért tisztességére, a' *Trajanus* piatzán oszlop emeltetett. Munkái:

1. *Expositio in Ciceronis Libros de Inventiono.*

2. *De Orthographia et ratione metrorum Libri IV.* Lásd *Putschii Gram. mat. veteres.*

11. **SEXTUS POMPONIUS FESTUS**. Élt a' IV-dik században, 380. táján. Írt *de Veterum Verborum significatione* hűz könyvet; mely tulajdonképpen nem egyéb a' *Marcus Verrius Flaccus* nagyobb munkája *extractusánál*, mely miatt maga *Marcus Verrius Flaccus* feledékenységebe menvén, könyve elveszett. A' *Festus* *Compendiumából*, *Paulus Diaconus* a' VIII-dik század végén, ismét új *Compendiumot* csinált, és azt Nagy Károly Császárnak ajánlotta. Sok ideig tsupán csak ez a' *Compendiumból* készült *Compendium* volt ismeretes, mígnem, történetből, *Festusnak*, is egygyetlenegy *Codexére* akadtak, melyből a' sokat pótolódott. Lásd a' *Putschii Collectiójában.*

12. **FLA-**

12. **FLAKIUS MANLIUS**, vagy *Mallius Theodorus*. Vólt 399-benn Római Consul. Írt szép és világos stilussal: *De metris*; mely munka nem régibenn, úgy mint 1755-benn lett esmeretessé, a' midőnn azt *Heusinger* a' *Wolfenbütteli Bibliotheca*-ból kiadta in 4. Újjabb kiadás *Lugd. Bat.* 1766. 8. a' *Rumhkenius* jegyzéseivel.

13. **AURELIUS, MACROBIUS AMBROSIIUS THEODOSIUS**. Élt az V-dik századbann 410. táján, *Honorius* és *II-dik Theodosius* Tsászárok alatt, és vólt *Vir Consularis et Illustris*. Vagynak *Commentarius in Ciceronis Somnium Scipionis*, két könyvebenn, 's ugyan azokbann maradt meg a' Ciceró *Somnium Scipionissa* is, mint a' Ciceró *de Republica* írt munkájának hatodik könyve. Erre a' *Macrobius* magyarázatja, *Physiologiai*, és *Astronomiai*, és így *Allegoriai* magyarázat. Más munkája: *Saturnalia Convivia* két könyvebenn, mely nem egyéb külömbkülömbféle írókból való *Compilational*. Sok van benne különösönn *Gellius*-ból, és *Plutarchus*-ból. A' munka sok régiségeket és Grammaticára, 's Históriara tartozó dolgokat foglal magábann. Olly formánn van intézve, mint az *Athenaeus Deipnosophistae* nevű munkája, tudnillik, mintha asztal felett való beszélgetésekből állana. *Saturnalia* nevet azért visel, mivel a' vendégség a' *Saturnus* Innepére tevődik. Summája:

I. KÖNYV. *De Principio ac divisione dici Civilis*. Ezt köverik némely Grammaticai jegy.

jyzések *de Praetexta, de Saturnalibus, de Saturno, Jano, et aliis Diis Idolis*. A' tizenkettődik Caputtól fogva *De anno, mensibus, Idibus et Calendis*; a' tizenhetedikétől fogva pedig a' huszonharmadikig, minden Isteneket a' Napra viszen, az az, hogy minden Istenek nem egyebek a' Naphál. „*Apollinem esse solem, Liberum quoque patrem, eum ipsum esse Deum, quem solem; ne Martis quidem aut Mercurii aliud esse lumen quam solem*“ 's a' t. Uóljára a' huszonnegyedik résztől fogva *Laudes Virgilii*.

II. KÖNYV. *De dictis et iocis*, a' régi-eknek tréfáit és elmés mondásit szedte öltve, mellyek igen mulattatók; a' kilentzedik 's azt követő részek, vagynak *De Luxu Romanorum*.

A' III. IV. V. és VI-dik KÖNYVEK, *Virgilius*ra való világosításokból állanak. *Virgiliust*, tsudálatosann, *ex Jure Pontificio* magarázza, valamint *Servius* is a' IV-dikbann V-dikbenn is *Oratoria in Virgilio*. Az V-dikbenn mit vett *Virgilius* a' Görögökből? a' VI-dikbann mit vett *Ennius*ből és mit Poétákkól? azután beszéll a' figurákról, és azokról a' régi szókról ( *de verbis antiquis* ) mellyekkel *Virgilius* él.

VI. KÖNYV. Beszéll. *De vario Scomatum genere, et quam caute his utendum inter convivas*; Philosophiai és Orvosi matériákról ( *Quaestiones de rebus Philosophicis et medicis, de cibo, vino, et digestionecet* ). Vagyon ezenkívül következő titulusú munkája: *De Differentiis, et Societate*.

*tatibus Graeci Latinique Verbi libellus*, melybenn a' Grammaticára, Philosophiára, és Históriára szép világosítások fordulnak elő. Kiadta *Macrobius J. Car. Zeune*, Lips. 1774. 8.

14. **SERVIUS MAURUS**, vagy, *Marius Servius Honoratus*, híres Grammaticus. Élt *Honorius* és *II. Theodosius* Császárok idejében. Írt *Virgiliusra* *Commentariust*, mely telyes *Antiquitásra* és *Mythologiára* tartozó tudománnyal. Mindazáltal *Virgilius* megértésére nem elégséges. Az a' tudálatos gondolat fészkelte meg magát a' fejében, hogy mindent *ex Iure Pontificio* akart magyarázni. Vagyon ezenkívül magyarázatja *in Secundam Donati Editionem*, az az, *De flexione, pedibus, quantitatibus etcet.* Megvan a' *Putschius Grammaticae Latinae Auctores Antiqui* nevű *Collectiojában* *Hannoverae*, 1605. 4.

15. **FLAVIUS SOSIPATER CHARISIUS**. Élt az V-dik századbann, 410. vagy 450. táján. Írt *Institutiones Grammaticae* nevű munkát öt könyvekben, mely legelső tökéletes Grammatica. Lásd *Putschius*-nál *in Corpore Grammaticorum*.

16. **DIOMEDES**. Arányozás szerint *Sosipater Charisiussal* igen egy időben élt. Írt igen betses munkát ilyen titulus alatt: *De Oratione Libri duo*. Ezenkívül: *De partibus Orationis, et De Vario Rhëtorum Genere Libros tres*. A' régi Grammaticusok közt legnyomosabban dolgozott.

17. **MARTIANUS MINEUS FELIX CAPELLA.** *Madaurus*ból Africábann. Élt az Ötödik századbann 474. táján. Írt *Encyclopaediát* kilentz könyvekben; mely munka minthogy versekkel elegyes Prósából áll, *Satyriá*onnak is neveztetik. A' két első könyvnek neve, a' benne lévő dologról, *Nuptiae Philologiae, et Merourii.* A' harmadik könyvbenn, a' *Grammaticá*nak; a' negyedikbenn, a' *Dialecticá*nak; az ötödikbenn, a' *Rhetoricá*nak; a' hatodikbann, a' *Geometricá*nak; a' hetedikbenn, az *Arithmetica*nak; a' nyolczadikbann, az *Astronomiá*nak; a' kilentzedikbenn pedig, a' *Musica*nak dítsérettől és elementumai adódnak elő. Az akkori időhöz képest széles tudománnyal, de egyfzersmind igen keresett, s annál fogva homályos stilussal írt munka. A' közép századokbann ennél közönségesebb Oskolai könyv nem volt. *Hugó Grotius* tizennégy esztendő korábann adta ki maga jegyzéseivel. Szándékozott arra *Leibnitz* is, *in usum Delphini,* magyarázatot írni: de el nem végezhetette. Legelőször nyomtatásbann, *Franciscus Vitalis Bodianus* adta ki, *Vicentiae apud Henric. de Sancto Urso.* 1499. fol. Mely kiadás a' Debretzeni Ref. Colleg. Bibliothecájábann megvagyon.

18. **PRISCIANUS,** *Caesaredból.* Élt a' VI. dik század elején 515. táján. Vólt Constantzinápolyi Keresztyén Grammaticus. Írt bőv Deák Grammaticát, vagy, *Commentariorum Grammaticorum Libri XVIII.* mellyeket egy *Theodorus* nevű Tanítványa tartott meg. Vagynak ezenkívül apróbb ír.

Kekezései (*Traetatus*): *De accentibus tam  
ominum quam verborum; De Ponderibus et  
Mensuris; De Praeexercitamentis Rhetoricis  
ex Hermogene, De Versibus Comicis.*

19. **EUGRAPHIUS.** Élt III-dik Otto  
idejében, 998. táján. Vagynak *Commen-  
tariusi a' Terentius Comoediáira.*

20. **JOANNES CALPURNIUS** (vagy  
*Calphurnius*), Brixiból. Élt a' XV-dik  
században; és hasonlóképpen *Terentius-  
ra írt Commentariust.*

21. **LAURENTIUS VALLA.** Szüle-  
tett Rómában, 1407-ben. Sok viszont-  
ságokon menvén által, megholt: 1447-  
ben. Vagyon igen szép munkája, melyet  
kezdte a' tiszta Deák stílust vizsázhozni,  
ilyen titulus alatt: *Elegantiarum Libri VI.*

## VI.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK PHILOSOPHUSOKRÓL.

S. 139.

A' RÓMAI Philosophia a' Görögnek  
mintegy szülöttje vót. Róma fennállá-  
sának első 500. évténdeiben bé nem me-  
hetett ez a' Tudomány a' Rómaiak közzé;  
Gg 5 mi-

mivel az akkor uralkodó katonai tűzre és bátorságra nézve ártalmasnak tartódott. *Practica Philosophia* ugyan, vagy *Moralis és Politica*, volt náluk, de *systema* nélkül, és erre támaszkodott Cicero, midőnn *Tuscul. Quaest. Libr. I. cap. 3.* így szól: „in quo et magis est nobis elaborandum, quod multi iam esse latini libri dicuntur scripti inconsiderate, ab optimis illis quidem Viris, sed non satis eruditis.”

A' *speculativa Philosophia* pedig nem előbb, hanem Róma fennállásának VI-dik század-jában, úgy mint a' Macedonai Király III-dik Filep ellen folytatott hadakozás alkalmatosságával, Kr. Ur. születése előtt mintegy 197. esztendővel, kezdett oda bésűszeni. De ez kivált a' régizabaszú Rómaiaknak tellyességgel nem tetszett. A' honnan Róma építtetésének 593-dik esztendejében, Kr. Ur. szül. előtt 161-el, a' Tanács végezése által tiltattak ki Rómából a' Philosophusok „*Senatusconsultum de Philosophis uti Romae ne essent*.” Azután egynéhány esztendővel, Róma építtetésétől 599-dikbenn, Kr. Ur. születése előtt pedig 155-dikbenn, bizonyos *summa* pénzre büntetődvenn az Athenaeiek, megjegyződik: hogy midőnn annak elengedéseért Rómába három Philosophust küldöttek volna esedezni, úgy mint a' *Stoicus Diogenest*, az *Academicus Carneadem*, és a' *Peripateticus Critolaum*: ezeknek *Philosophicus discursusait* a' legnagyobb Rómaiak is igen nagy kívánsággal hallgatták. Említi ezt Cicero is *de Oratore Libr. II-dó cap. 37.* a' midőnn *Catulus* személyében, *Publius Africanus*-ról, *Caius Laelius*-ről, és *Lucius Furius*-ról beszélvén, így szól: „*Atque ego lex istis saepe audivi.*”

cum

cum dicerent, pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis Principibus civitatis, quod, cum ad Senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilissimos Philosophos misissent, *Carneadem*, et *Critolaum*, et *Diogenem*. Itaque eos cum Romae essent, et a se et ab aliis frequenter auditos. Utóljára mindazáltal betsületeket nagyonn elvesztették, 's magokat gyanúsokká tették azzal, hogy magok muto-gatásából, egy nap az igazságot mutatván meg valamely dolognak, más nap ugyan annak hamis voltát vítatták halgatoik előtt. Különösen tselekedte ezt *Carneades*, a' ki a' mint *Quintilianus Institutionum Oratoriarum Libro XII. cap. 1.* szól: Romae audiente Censorio Catone, non minoribus viribus contra iustitiam dicitur differuisse, quam pridie pro iustitia dixerat. Ezokáért *Cató* addig nem nyú-gott, míg ezek a' három Philosophusok Rómából ki nem hajtottak; mindazáltal minekutánna egyszer megízekítették a' Rómaiak a' Görög Philosophiát: annak többé ellent állani nem lehetett. *Cató* eléggé har-tzolt az ellen: de hiábann; sőt utólj ra igen öreg korábann maga is Görögül ta-nult, és a' Stoica Philosophiára hajlott. Hogy olyan tudós ember mint *Cató*, annyi-ra ellenzette a' Görög Philosophiát a' Rómaiaknak, azt könnyű megfogni. Ő azt nem vakságból, hanem igaz régi Római principiumból tselekedte. Tudta tudnillik, hogy a' Görög Philosophiának, sőt általjá-bann a' Görög Literatúrának a' Rómaiak kö-zött való elterjedésével, Rómának akkori állapotja meg nem alhat; úgymint a' mely-nek addig mintegy fundamentomi voltak ezek a' Propositionok: hogy a' Római Pól-gárnak kevéssel meg kell elégedni, hogy

ta.



takarékosnak, a' felsőbbek eránt engedelmesnek, azoknak rendelkezésébe megnyitván, a' bevett Váltásbeli 's Pólgári rendtartások szoross megtartójának, tűrni szenvedni tudónak, és a' közönségért akár mely terének hordozására kélnék kell lenni; melyek helyett a' Görögök Tudományával egygyütt a' pühaság, az *Omeneknek*, *Auspiciumoknak*, és más közönséges rendtartásoknak kevésre való betűsülése, a' viláktetes nyúghatatlanság, a' közönséges dolgokba való avatkozás fogának Rómába bémenni. Legnagyobb kedvességet a' Rómának között eleinte a' *Stoica Philosophia* talált, mely onnan esett, mivel az, a' tapasztalással leginkább megegyezett, és az emberekben legálthatósabb *Charactert* formált, melyre a' Rómaiakat maga szülte mintegy a' természetlencen az akkori nagy emberek jobbára *Stoicus Philosophusok* voltak, mint példánakokaért: *Spurius Mummius* (a' *Corinthust* eltörölő tudatlan *Lucius Mummius*nak tudós bátyja), *Gaius Laelius*, a' ki *Panactiust* halgatta, *Publius Rutilius*, és *Quintus Aclius Tubero*, Lásd *Cicero Brut. cap. 30. 31.*

•Minekutánna olztán a' Római Ifjak *Rhodusba* és *Athenaebe* kezdtek jarni tanulni: a' több *Philosophiai Secták* is mind elhaltalmaztak Rómabann, kiváltképpen az *Academica* és *Epicurea Secta*. Mindazáltal abból hívatalt, vagy megkülönböztett állapotot nem csináltak, hanem körülötte a' legnagyobb tekintetű emberek forgóldtak; abbann magokat nagy gyönyörűséggel gyakorlották, és róla írtak. Ezt tselekedte kiváltképpen *Cicero*, a' kit úgy le-

lehet nézni, mint a' Philosophiának legnagyobb terjesztőjét Rómában, a' ki a' Római nyelvet, a' Philosophiához alkalmaztatta, Nemzetét a' Görögök systemáival megismerkedtette, és a' kinek munkái nélkül sok Görög Philosophusoknak értelme, gondolkodása, örökre homálybann maradt és veszett volna. Ez a' Philosophiát, még annak Speculativa, vagy, Theoretica részét is, nem amaz Oskolai szátarsággal, hanem oly formában és ruházatbann adta elő, mely annak tanulását segíti és kedvezőbbé teszi. Ide tartozó munkái ezek:

I. *Libri Academici*, vagy *Quaestiones* (az az *Disputationes*) *Academicae*. Cicerónak tzielja a' volt, hogy az *Academicus Philosophusokból* olyan systemát rakjon öszve, melyből, az egész *Academica Philosophiát*, annak természetét, elágazását, ezeknek különbözőzéseit által lehessen látni. E' végre elsőbenn két könyvet írt; mellyek közzül egygyiknek *Catulus*, a' másiknak *Lucillus* nevet adott. De midőnn némelyek úgy ítélték: hogy személyeknek Philosophusokat kellett volna felvenni: ezen munkáját megváltoztatta; úgyhogy a' mit elsőbenn két könyvbe foglalt: majd négybenn adta elő, és ezeket *M. Terentius Varrónak* ajánlotta. A' mi már ezen utolsó rendbeli bővebb munkáját illeti Cicerónak, abból csak az első könyv van meg darabbann: az első rendbeliből pedig a' második könyv, vagy, *Lucillus*: de a' mely, minthogy a' későbbi bővebb kiadásnak negyedik könyvébe szóról szóra által volt téve: *Academicarum Quaestionum L. IV.* titulus alatt is szokott menni.

Ezek.

Ezeknek megértésére, szükség tudni a' Régi, Közép, Új, és Negyedik, s Ötödik *Academia* között való különbséget, mely is rövidedenn ide megyen ki: A' Régi *Academia*, a' Plátó Tudománnyához legközelebb járt; semmit Dogmául fel nem vett: de egyfzersmind azt sem állította, hogy bizonyos esméretre ne lehetne jutni: hanem csak disputált, és a' mások értelmének mondott ellene. Már a' Közép *Académia*, melynek *Arcesilaus* volt feje, nyilván *ακαταληκτά* állított: az az, tagadta, hogy bizonyos esméretre szert lehetne tenni, vagy, hogy volna olyan Erősség, melyet ellenkező erősséggel fel ne lehetne forgatni. A' *Pyrrhonistáktól* mindazáltal annyibann különbözött, hogy nem hartzolt minden *Philosophicum systemák* ellen, mint azok: hanem tsupánn csak a' *Citti-umi Zeno*, és ezt követő *Stoicusok* ellen. Ettől az Új *Academia*, melynek szerzője a' fellyebb említett *Carneades* volt, annyibann távozott el, hogy ámbár tökéletes bizonyosságot semminek nem tulajdonított: mindazáltal a' *probabilitásnak*, és *verisimilitudónak* helyt adott; nem csak: hanem azt is megengedte, hogy vagynak gradusi a' *probabilitásnak*, úgyhogy egyik dolog *hihetőbb* és *igazabbszabású* lehet, mint a' másik, és ugyan azért azt tartotta, hogy okos embernek mindég azt kell követni, a' mit *hihetőbbnek* arányoz. A' *Carneades* értelme mellett szorossann megmaradt, azt őltalmazta, és írási által világosította *Clitomachus*, annak Tanítványa. *Philó* is, *Clitomachusnak* halgatója,

Cicéronnak pedig Tanítója, az *Új Academia* értelmét tartotta ugyan: de, egyfzersmind azt vitatta, hogy az *Új* és *Ó Academia* értelme között semmi különbség nintsen; mely okra nézve *Negyedik Academia* Izerzőjének mondatott: mint szintén *Antiochus Ascalonita*, ellenemondván a' *Philó* állításának (kinék ő, valamint *Clitomachus*-nak is, halgatója volt), és az *Ó Academia*-t, melynek magát megújítójának vallotta, a' több *Philosophusi* felekezetekkel (*Sectákkal*), nevezetesen a' *Stoicusokkal*, és *Peripateticusokkal* igyekezténn meggyegetetni; *Ötödik Academia* felállítójának nevezetett.

A' mi már *Cicerót* illeti: ő az *Új Academia* részinn volt, és azért az első könyvbenn lévő *Disputációbann*, *Varróval* az *Antiochus* ízemélyét viselteti; maga pedig a' *Philót* viseli. A' negyedik könyvbenn is, minekutánna *Lucullussal*, *Antiochusnak* az *Academicusok axatadnyja*-ja, s különösen *Philó* ellen való *disputációját* elmondatta: úgy felel, és a' könyvet úgy rekeszti bé, hogy az *Új Academia*-hoz való szítása nyilván kitetszik. Írta ezeket a' könyveket Kr. Ur. Ízul. előtt 46. halála előtt pedig három esztendővel.

II. *De finibus bonorum et malorum Libri V. ad M. Brutum*. Ez a' titulus annyit tézen, mint: *De summo bono et summo malo*; tsak hogy a' Görögök szollása módjához van alkalmaztatva, kiknél *Τελος* (*finis*) azt is jelenti, a' mi legfelsőbb valamely dologbann, *quod extremum, ultimum*,

*mum, atque adeo etiam summum est in aliquo re, a' mint ezt maga is magyarázza L. I. c. 12. E' szerint a' fő jóról beszélvénn, a' különböző Philosophusi felekezeteknek arról való értelemait nem csak előadja, hanem meg is vi'ssgálja, nevezetesen:*

Az első könyvbenn, *Lælius Torquatus* személyében, az *Epicurus* értelmét beszéli el: melyet a' másodikbann megtzáfol. A' harmadikbann, *M. Cató*val a' *Stoic*usok Dogmáját adatván elő: ugyan azt a' negyedikbenn lerontja. Az ötödikbenn pedig, *M. Pisó* képében a' *Régi Academicus*oknak, és *Peripateticus*oknak tudományát úgy írja le, mint a' melybenn leginkább látszik megnyugodni. Az első beszélgetés, *Cicerónak Cumanum* nevű majorjába tevődik: a' második, a' *Lucullus Tusculum*ba: a' harmadik az *Athenaci Academic*ba, és ebben a' beszélő személyek, *M. Pisón* kívül: *Quintus* és *Lucius Ciceró*, és *T. Pomponius*. Írta *Ciceró* 62. esztendő korábann.

†II. *Tusculanarum Quaestionum Libri V. ad M. Brutum*† melyek, megannyi Erköltsi Philosophiára tartozó, 's nagy tudományt és tapasztalást mutató értekezések. Ezekbenn *Socraticus Philosophus Ciceró*. Az első van *De contemnenda morte*; a' második *De tolerando dolore*; a' harmadik, *De aegritudine lenienda*; a' negyedik *De reliquis animi perturbationibus*; az ötödik *De virtute ad beate vivendum se ipsa contenta*. Írta halála előtt két esztendővel.

IV. *De*

IV. *De Natura Deorum Libri III.*

Ezekbenn, a' régi Philosophusoknak, a' *Fő Valóság*ról való különböző systemái adódnak elő, úgymint: az első könyvbenn, *C. Velleius* személyébenn, az *Epicureusoké*, mely ellen az *Academicus Cotta* disputál; a' másodikbann a' *Stoicusoké*, mely *Lucius Balbus*nak szájába adódik. Ez ellen is, a' harmadik könyvbenn, nehézségeket hord fel az *Academicus Cotta*. Ciceró maga halgat, és ámbár úgy akar láttatni, mint a' ki a' *Balbus* értelmére hajol inkább: a' *Cotta* személye alatt lappang. Az egész munka Görög Philosophusok írásiból vevődött, de a' mellyek elveszttek.

V. *De Divinatione Libri II.* Az első könyvbenn, *Quintus Ciceró*, a' *Stoicusok* értelme szerint, azokat az okokat, és erősségeket számlálja elő, mellyek azt mutatják, hogy van *Jövendölés*. A' második könyvbenn pedig azon okok, és erősségek, részszerint megvettettek, részszerint felforgattnak. Egyébaránt a' dologról való ítélés, magára az olvasóra hagyódik. Írta Ciceró ezt a' munkát a' *Caesar* megöletése után, melyről *L. II. c. 9.* nyilván emlékezik.

VI. *De Fato.* Ennek a' munkának, a' közelebb említett két rendbeli könyveire Cicerónak szoross vitettetése van. Két könyvből, a' mint hozzávethetni, legalább is állott: mellyek közzül az elsőnek csak a' kezdetéből maradt meg valami, a' második is csak darabban van meg. Ebbenn azok az okok izáfoltatnak meg,  
Hh mel-

mellyekkel a' *Stoicusok* éltek a' *Fatum* létének megmutatásábann.

VII. *De legibus Libri III.* Ez a' munka, mely tele van nyomos okoskodásokkal, 's erányos ítélettételekkel, tulajdonképpenn nem egyéb, hanem *Ciceró* azon fő munkájának, melyet *de Republica* írt, tovább való folytatása. De valamint *de Republica*, a' *Somnium Scipionis*onn kívül, melyet abból, *Macrobius*, a' reá írt *Commentarius*a által tartott meg, semmi meg nem maradt, noha még a' XI-dik században, *Gerbertus* idejében, a' ki abból egynéhány helyeket hoz fel, úgy látszik egélszenn megvölt: úgy ez a' törvényekről írt munka, melynek *Macrobius* ötödik könyvét is említi, felette hijjános, és tsonka. A' Ízemélyek kik abbann beszélnek, *Ciceró*, az *Öttse Quintus*, és *Atticus*. A' hely pedig a' hol beszélnek, a' *Ciceró* Hazája *Arpinum*. Beszédek tzelja, a' tökéletes Törvény hozás, vagy annak *Idédlja*; melybenn mindazáltal fundamentomúl a' Római Közönséges Társaság tevődik; és ez az, a' mi e' munkát, a' *Plátó*tól megkülömbözteti. Hogy arról sohol *Ciceró* a' a' Leveleibenn nem emlékezik, onnan van: mert halála előtt kevéssel írta. Egygyenként minden eddig előmámlált *Philosophiára* tartozó munkáit *Cicerónak* legjobban *Davisius János* nevű Tűdós *Anglus* adta ki *Cantabrigiában* 1709-től fogva 1736-ig in 8. mai.

VIII. *De Officiis Libri III.* Irta a' Fiához *Marcushoz*, midőnn az *Athenac*benn,

benn, *Cratippus* nevű *Stoicus Philosophus*-nál tanult. Nagyobb részét *Stoicus Philosophusok* írásából, nevezetesen *Hecatóból* és *Panaetius*nak Περὶ καθήκοντος nevű könyvéből vette: de a' melynek szebb formát maga adott, kivált azokbann, mellyek *Practicumok*: mert a' *Theoreticumok*bann, az előtte lévő Görög példákhoz magát sokkal szorossabbann tartotta. Úgy lehet nézni ezt a' munkát, mint *Ius Naturae*, és *Erköltsi Philosophiát* egygyütt. A' Rómábann szokásban volt módos magaviselést, és emberséget (*Urbanitatem Romanam*), az ott lévő Fő embereknek *Characterit*, és gondolkodása módját, ebbenn legvilágosabbann lehet látni. Eleitől fogva *Oskolai könyv* volt; a' honnan a' *Typographia* feltalálásával; minden *Classicus* írók között legelsőbenn nyomtatódott ki, in *fol. Moguntziábann*, 1465-benn; *Faust* (vagy *Fust*) *János*, és *Scheffer Péter* által. Legtökéletesebb kiadás a' *Heusingereké*; kik e' munkánn hármann dolgoztak egymás után. *Recensitum adiectisque Johannis Michaelis Heusingeri, et suis annotationibus, explicatiores editurus erat Jacobus Fridericus Heusinger. Cura Conradi Heusinger Brunsvigae 1783. in 8. Ismét in Usum Scholarum edidit Contr. Heusinger Wolfenb. 1784. 8. de ebbenn csak a' magyarázat van meg.*

§IX. *Cato Maior seu De Senectute.* Van írva *T. Pomponius Atticus*hoz. Az öregség ellen való panaszok, mellyeknél fogva ez a' része az életnek nyomorúságnak tartatik, előszámlálódvann; megmutatódik, Hh 2 hogy



hogy azok részszérint nem igazak, részszérint pedig olyan dolgokra mennek ki, mellyek az életet nyomorúságossá nem téstik. A' disputatio Cato szájába van adva, azért, mert közönséges értelem vólt felőle, hogy noha sok időt ért, soha öregségén nem zúgolódott, hanem abbann színt olyan megelégedést talált, mint mások Ifjabb idejekbenn. Ezt a' munkát Theodorus Gaza Görögre fordította.

X. *Laelius sive de Amicitia* Ez is Atticushoz van intézve. Minthogy P. Scipio Africanus, és Laelius, hóltig szoros barátságban éltek egymással: Laeliussal beszélteti el Ciceró; mi a' barátság? mitsoda okokból köttetik? kik között alhat fenn? mi a' törvénye? mellyek a' vele járó kötelességek? és miképpenn lehet azt állandóvá tenni? Mind ezek egészszenn a' Stoicousok Principiumi szerint vagynak előadva. Görögre fordította Petavius Paris. 1692. in 8.

XI. *Paradoxa* az az, Visszatetstszó, s közönséges értelem ellen lévő állítási a' Stoicousoknak, mellyeket M. Brutashoz írt Ciceró. Illyenek:

I. Hogy egyedül az a' jó, a' mi tisztességes (*quod honestum sit, id solum bonum esse*).

II. Hogy a' ki bír a' Virtussal, semmi híjjával mint a' bölcsöagnak (*in quo Virtus sit, ei nihil deesse ad beate vivendum*).

III. Hogy egygyik vétek, vagy, jótszelekedet, nem nagyobb, vagy nem kisebb,

sebb, mint a' másik (*aequalia esse peccata, et recta facta*).

IV. Hogy minden észszel nem járó, vagy, maga gondolatlan, bolond (*omnem stultum, insanire*).

V. Hogy csak a' bölts ember szabad, és minden ostoba, szőlga (*solum sapientem esse Liberum, et omnem stultum servum*).

VI. Hogy csak a' bölts ember bővölködik (*solum sapientem esse divitem*).

Mind ezeket okokkal támogatja 's példákkal világosítja Ciceró. A' három utolsó munkáknak legjobb kiadása e' következő: *Cic. Cato. Maior. Laelius, et Paradoxa; perpetua annotatione, et excursu illustravit J. C. F. Wetzel Lignitii 1792. in 8. Minden Philosophiára tartozó munkái Cicerónak, külön kijöttek Bétsbenn 1792. 2. Vol. 8.*

Az elveszett munkái között Cicerónak ide tartoztak:

I. *De Republica, seu, de optimo Reipublicae statu Libri VI.* melyből csak a' *Somnium Scipionis* maradt meg. Lásd felyebb a' VII-dik számot.

II. *Timaecus, seu de Universo*, mely a' Plátó *Timaecus*nak fordítása volt. Ennek is csak némely darabjai vagynak meg.

III. *De Gloria Libri II.* Még *Petrarchánál* a' XV-dik századbann ez a' könyv meg.

Hh 3

megvált; hanem a' Tanítójának szolgá-  
vann vele, az, szorúltságból zálogbavetet-  
te, 's úgy veszett el. *Philolphus Ferentz*  
nevű Túdósról is az íródik, hogy lett vol-  
na ez a' könyve: de minthogy belőle *De*  
*Contemptu Mundi* nevű munkájábann sokat  
lopott; hogy lopása ki ne világosodjék,  
a' mipt mondják, elsikkasztotta. Ugyan  
ezzel vádoltatik *Alcyonius Péter* is, ki a'  
közönséges vélekedés szerint, *de exilio* ne-  
vű munkáját jobbára Cicerónak ezen  
könyvéből készítette,

IV. *Oeconomicorum ex Xenophonte Li-*  
*brri III.* Az első könyv Servius tanúbi-  
zonytsága szerint (In Geor. L. I.) arról  
tanított, mipt keljen a' Gazdaszszonynak  
a' házi gazdaszszonyságot vinni? a' máso-  
dik; mipt keljen a' Gazdának a' külső gaz-  
daságot folytatni? a' harmadik pedig külö-  
nösen a' szántásról vetésről.

V. *Hortensius, seu, de Philosophia Li-*  
*ber:* melybenn Cicéró a' Philosophiát dí-  
tsérte, és óltalmazta Hortensius ellen, a'  
ki azt, mint *de finibus* L. I. c. 1. megte-  
szik, vádolta, és gyalázta. *Augustinus, de*  
*Vita beata* nevű munkája előljáró beszédé-  
benn azt mondja: hogy ő benne, egyedül  
ennek a' könyvnek olvasása gerjesztett  
kedvet a' Philosophia tanulásához.

VI. *Consolatio, five, de Luctu minuen-*  
*do.* Nagy részént *Crantor* nevű *Academi-*  
*eus Philosophus*nak munkájából írta Cice-  
ró, tulajdon maga vígasztalására, midőnn  
a' Leánya, *Tullia*, kit *Dolabella* terhes ke-

korábban botosított el magától, gyermekszülésbenn megholt. Vagyon ma is ilyen titulusú munka a' Ciceró neve alatt, de azt a' XVI-dik századbéli tudós *Sigonius Károly* írta, mellyel sokakat megtsalt,

Cicerónak minden munkáit *Werburgi* után legjobban *Ernesti* adta ki *Halae* 1774. — 1777. 5. Voll. 8; mely kiadásnak belsejé, az úgy nevezett *Ciceróra való Kúls* (*Clavis Ciceroniana*) is nagyon neveli. Újjabb kiadásán Lipsiai Professor *Beck* Úr dölgozik.

Ciceró mint az eddig mondattattakból megtetfzik, *Eclectica Philosophiá*t vitt bé írásai által a' Rómaiak közzé; noha az *Academicusok*hoz tsakugyan leg inkább szított; mint a' kiknek szokását abbann is követte, hogy értelmét a' dölgookról tellyes meghatározással nem mondta ki; hanem felhordván mind a' két részről való okokat, és erősségeket, magára az olvasóra hagyta, mit ítéljen?

Változván a' Közönséges Társaság állapota, 's azzal egygyütt a' gondolkodás módja: *Tiberius*, *Caligula*, *Claudius*, és *Néró* uralkodások alatt, a' *Stoica Philosophia* hatalmazott el Rómában, mely főképpenn a' halállal való nem gondolásra ment ki. Senkinek mindazáltal munkái meg nem maradtak, az egy *Senecodén* kívül, a' ki sok ideig bálvánnya volt mint egy a' Tanuló embereknek; melyből, mind a' *Philosophiának*, mind általjában a' gúfztusnak nagy megromlása következett;

Hh 4

mert

mert, nagy lévén a' Seneca neve, minden őtet igyekezett követni: tőle a' meghatározás (praecisio) nélkül való, félig igaz, félig nem igaz, azombann öfzve sem álló beszédet, az elmés gondolatokban való bujálkodást, az erőltetett rövidséget, a' declamatori hangot elkapták, úgy annyira, hogy a' mi másképpenn volt írva, jónak sem tartották; és ugyan ekkor Ciceróval is felhagytak.

## §. 140.

**E. ANNAEUS SENECA**, Rhetor *M. Annaeus Seneca*nak fia, született *Cordubá*-bann, Kr. Ur. születése után két vagy három esztendővel. Az Attya még kislány korábann Rómába vívén, tisztességesen nevelte. Noha külömbkülömbféle Philosophokat halgatott: főképpenn a' Stoicuskok értelmét kedvelte meg, és ahoz ragaszkodott. Quaestorságot érvenn *Messalíná*nak, a' *Claudius* Tsászárra buja feleségének vadjár, Corsikába küldődött számkivetésbe; a' honnan nyóltz esztendő múlva, *Agrippinának*, a' *Claudius* második feleségének közbennjárására nem csak viszfzahívódott; hanem attól, a' Fiának *Nérónak* Tanítójává is rendelődött. *Néró*, Tsászárrá lévén, Praetorrá tette, és igen gazdagon megajándékozta. Az *Agrippina* halála után mindazáltal, vagy azért, hogy sok kintseit, mellyekkel bírt, elfoglalhasa; vagy, hogy jóra való Intőjétől meg szabadulhasson, fejére halált mondott; ezt az egygyet engedvén meg néki, hogy annak ellyan nemét válaszfza, a' millyet akar.

Se-

Seneca tehát ereit megnyitvatván, midőn vére nem akart volna folyni, mérget vett; ez sem siettetvén kívánsága szerint halálát, meleg ferdőbe ült, és annak gőzi fojtotta meg Kr. Ur. születése után 65-dik esztendőbenn. Philosophiára tartozó munkái, melyekben az Erköltsi tudomány igen szép, de a mód, mellyel íródtak, könnyen félrevezető, ezek:

I. *De Ira Libri III.* írta Caligula Császár idejében, M. Annaeus Novatus atyafiához (ad fratrem Novatum). Az első könyvben a haragot írja le, 's egyszersemind arra felől meg: kell e' haragudni? a másodikban a harag természetéről beszél, és annak remediumiról. A harmadikban: regulákat ad, a' magunk mérséklésére, a' harag elkerülésére, és annak, akár magunkban, akár másokban való letsendealtetésére.

II. *De Consolatione ad Helviam Matrem.* írta Corsikai számkivetésében, oly széllal, hogy Annyának abból származott szomorúságát onyhíttse. Vagynak Epigrammák is e' munka előtt, melyekben számkivetésének terhes voltát igen szépen írja le.

III. *De Consolatione ad Polybium* írta ezt is számkivetése ideje alatt, Polybusnak, Claudius Császár igen hatalmas szabadossának (Libertus) vigasztalására, midőn az Testvére halálán szomorkodott. A' munka, melynek eleje nintsen meg, kevés betűletére szolgál Senecának:

Hh 5 mi.

mivel tele van alaton hízelkedésekkel, melyekben Claudius, és Polybius szerfelett magasztaltatnak.

•IV. *De Consolatione ad Marciam*. Marcia Római tisztes Aszfzony, A. Cremutius Cordus nevű Tüdósnak leánya, a' Ffánn, ki feleséges, és gyermekes ember korában 's Papi hivataljában holt meg, anyira búsult, hogy azt harmadik elátendőre sem felejtette: Seneca tehát vigasztalására ezt a' könyvet írta; hihető, számkivetése után.

•V. *De Providentia*, sive, *quare bonis viris accidunt mala, cum sit Providentia*? írta Luciushoz, a' Siciliai Helytartóhoz, Claudius Tsászár halála után. Kétség nélkül egy a' legszébb könyvei között Senecának, melyben a' Gondviseles ellen való kifogásokra fontosann felel.

•VI. *De Tranquillitate animi*. Irta kevéssel azután, hogy a' számkivételből vizfszatért.

•VII. *De Constantia Sapientis*, sive, *quod in Sapientem non cadit iniuria*. Szép munka.

•VIII. *De Clementia*. Libri II. Irta Néróhoz, uralkodása kezdetében, mikor még tőle minden jót lehetett várni. A' második könyvnek sok híjja van.

•IX. *De brevitate vitae*. Paullinushoz, ki a' Feleségének Paullinának vagy Testvér.

vérje vagy Attya lehetett. Ennél szebb könyve nints Senecának.

•X. *De Vita Beata ad Fratrem Gallionem.* Itt Gallio csak az, a' kit feljebb Novatusnak nevezett. Ez új nevet vette Junius Gallio Rhetortól, a' ki Fiának fogadta. Tzélja Senecának ebbenn a' könyvben a' vólt, hogy magát a' rágalmazások alól mentse, mellyeket ellene, gazdagságánál fogva hínítegettek irigyei. A' könyv vége híjjános.

•XI. *De Otio aut Secessu Sapiientis,* az az arról, szabad e' elvonni magát a' bölsnek a' Közönséges dölgek folytatásától? melyre állatással felel.

•XII. *De Beneficiis. Libri VII.* Írta *Aebutius Liberalis* nevű Lugdunumi emberhez, Néró alatt. A' munkában sok jó dölgek vagynak, de szanaszél, minden rendnélkül, mellyet maga *Lipsius* is megvall, a' ki külömbenn Senecának szerfelett való betsülője, és tsudálója vólt.

Mit kelljen Senecáról részre való hajlás nélkül ítélni? legjobban megmondja *Quintilianus Instit. Orat. L. X. c. 1.* ezekben: *Ex industria Senecam in omni genere Eloquentiae discipuli, propter vulgatum falso de me opinionem, qua damnare eum, et invisum quoque habere creditus sum. Quod accidit mihi, dum corruptum, et omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad severiora iudicia contendo. Tum autem solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Quem non equidem omnino sonabar excutere, sed potioribus praeferre non sinebam, quos ille non de-*  
fi.



litterat incessare; cum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse iis, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quam iritabantur: tantumque ab illo desuebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum pares, ac saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quae poterat: deinde cum se iactaret, eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cuius et multae alioqui, et magae virtutes fuerunt: ingenium facile et copiosum, plurimum sedii, multarum rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab iis, quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere studiorum materiam. Nam et Orationes eius, et poemata, et epistolae et dialogi feruntur. In Philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum inspector fuit. Multae in eo claraeque sententiae, multa etiam morum gratia legenda; sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, et severiore genere satis firmatis legendus, vel ideoque, quod exercere potest utrumque iudicium. Multa enim, ut dixi probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modo curae sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura quae meliora vellet, quae, quod voluit effecit.

Kijött *Seneca*, *Gronovius* recensiója szertint, *Lipsiában* 1770. 8. mely kiadás még eddig az ideig legjobb.

A' több Római Philosophusokról; de a' kiknek munkái elvesztek, így emlékezik Quintilianus a' felhozott helyen: „Superant.

sunt, qui de Philosophia scripserunt, quae in genere paucissimos adhuc eloquentes literae Romanae tulerunt. Idem igitur *M. Tullius*, qui ubique, etiam in hoc opere *Platonis* aemulus exstitit. Egregius vero, multoque quam in orationibus praestantior *Brutus*, suffecit ponderi rerum: scias eum sentire quae dicit. Scripsit non parum multa *Cornelius Celsus*, Scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. *Plancus* in Stoicis rerum cognitione utilis. In *Epicureis* levis quidem, sed non iniucundus tamen auctor est *Catius*.

### §. 141.

Minckutánna egyszer a' Philosophiában a' határozatlan beszéd, a' declamatio, az árnyékonn való kapkodás, a' homályosság, bétsúszott; valamint a' köznép közt, a' mágia, az astrologia, a' daemonologia, és más babonaságok hatalmaztak el: úgy azok, kik Philosophusoknak tartattak, mind jobbann jobbann érthetetlenké lettek, tsudálatos képzelődésekre, félre járó gondolatokra vetemedtek, 's végre úgy eltévedtek, hogy többé a' Philosophiának igaz útjába akadniok lehetetlen vőlt. A' kik a' Philosophiának ilyen nyomorúlt állapotjában, valamit arra tartozót írtak, ezek:

1. *L. APULEJUS* *Madaurából* Africában. Élt a' II-dik századbann, a' két *Antoninusok* alatt, 70. táján. Tanulását *Cárhágóban* kezdette, nagyobb tökéletességre *Athenaebenn* vitte, hol minden akkor szokásbann lévő Tudományokhoz ugyan, különösen mindazáltal a' *Platonica Philosophiához* látott. Azután *Rómába* men-

menvénn, ott a' Deák nyelvet tanulta meg. Így sem elégtételvén meg tanulásra való nagy kívánsága: újra útnak indúlt, főképpenn abból a' tzielből, hogy a' különböző Vallásbeli Iszokásokat, értelmeket, titkokat kitanúlja, melyre mindenét elköltötte. Vízszatervén Africába: a' Papi rend közzé vétetett, és a' tudatlanoktól, kik előtt Tudománya rendkívülvalónak tetszett, Mágiával vádoltatott. Tisztességére sok helyekenn Afrikában oszlop emeltetett. Munkái ezek:

I. *De mundo*, tsak nem szóról szóra való fordítás Aristotelesnek hasonló titulusú munkájából.

II. *De Deo* (vagy jobban Augustinus szerint *De Civ. Dei* L. VIII. 12.), *De Daemonibus Socratis*. Azt vizsgálja, micsoda neme közzé tartozik a' Lelkeknek a' Socrates Geniussa? és azt utóljára a' Daemonok közzé számlálja.

III. *De habitudine doctrinarum, et nativitate Platonis Philosophi Libri III.* Az első könyv tanít *De Philosophia Naturali*, melynek a' régi kiadásokban ez a' titulusa: *De Dogmate Platonis*; A' második beszél *De Philosophia Morali*, és nagy részent a' Plátó munkáiból, *De Legibus* és *De Republica* van véve. A' harmadiknak titulusa: Πέντε ἐπιστρεῖαι, seu, *de Syllogismo Categorico*; némely kiadásokban pedig: *de Philosophia Rationali*. Ez a' munka a' Plátó Philosophiájára való Bèvezetés.

IV. *Me-*

IV. *Metamorphoseos*, seu *de Afine Aureo Libri XI.* Ez, tulajdonképpenn Román ruhába öltöztetett *Satira*, a' Magusokra, Varáslókra, a' Pogány Papok gonofzfágira, 's átaljábann az akkori időbélieknek veszettségére, és ostobaságára. Illyen forma Románt már Apulejus előtt *Lucius Patrensis* nevű ember (Patraeból Achájában) írt vólt, mellyet követett *Lucianus*, *Lucianus* után pedig ebbenn a' munkában *Apuleius*. A' munka rövid summája ide megyen ki: *Apulejus Thessaliába* utazván, *Hypatába* ér, ott valamely fősvény emberhez száll; mikor egyszer haza akar menni, három ember megtámadja, egy darabig viaskodik velek, utóljára mindeniket által szúrja. Más nap megfogják, az egész nép kitódul nézésére, mind majd megízakad, úgy nevet (inter tot millia populi circumfeditis nemo prorsus, qui non risu disrumperetur, aderat, a' mint maga szól), mivel éppenn Nevetés innepe vólt.

Minekutánna minden útszákon meg-hordozták, törvényszék eleibe állítják, vádolják; *Apulejus* igyekezik magát menteni, de nem tudja; sír, kérelemhez fog, de mind az semmit nem használ, sőt mivel nem hihetik a' Bírák, hogy egyedül ölhetett volna meg három embert, kínzás által akarják vele a' társait kivallatni. Azombann kitakartatván a' három holt test, kinyilatkozik, hogy az nem egyéb vólt három felfútt tömlőnél: ezzel *Apulej*ust szörnyűképpenn kinevetik 's elbotsátják. Azután megtudja, hogy a' Gazdaszszonya bosszorkány, leselkedik utánna; lopva, egy pik-

piksziséből békeni magát, 's azon veszi észre, hogy számárrá változott. Következő éjjel tolvajok rohannak a házra, ötöt elviszik, ütik verik, mely állapotjáról a 111. dik könyv véginn így szól: Cum vicum quentiam frequentem; et nundinis celebrem praeteriremus: inter ipsas turbulas Graecorum genuino sermone nomen Augustum Caesaris invocare tentavi, et O quidem tantum disertum et validum olamitavi; reliquum autem Caesaris nomen enunciare non potui. Aspernati latrones, clamorem absonum meum, caedentes hinc inde miscerentium, nec cribris iam idoneum relinquunt. A 4-dik 5-dik és 6-dik könyvekben Episodiu-um formában igen nevezetes Philosophusi mese, tudniillik *Psyché*nek *Cupidó*val való egybekelése adódik elő. — Azután valamely Syriai Isten Aszfzöny Papjához került Apulejus, mely alkalmatossággal azon Isten Aszfzönynek botránkoztató tiszteletét írja le. Utóljára egy Gorinthusi Fő Tisztviselőnek adódvánn el, a' ki éppenn játékot akart adni a' népnek; attól elszökik; a' Hóldnak, mint Természet Istenaszfzönyának, esedezik megszabadulásáért: a' ki is néki álmában Isis személyében megjelenik, megmondja mitévő legyen, tudniillik hogy mikor Isis Innépénn a' pompa tartatik, az Isis Papja jobb kezében leendő rósa koszorúba harapjon belé. Mellyet megtszelekedvénn Apulejus, emberi formáját vizsgálanyerte. Végre az Isis és Osiris titkaiba való beavattatását írja le. Ezekből láthatni, hogy ennek a' munkának *de Asino Aureo* titulus nem azért adódott, mint ha abbann arany számárról volna szó: hanem a' munka szép, és elmés voltaért, mellyet sokann többre is betsültek, mint ér-

érdemlette volna. Mert legalább a' filusát szépnék nem mondhatni, úgymint a' melybenn, a' sok rossz szókon kívül, Africai puffadság (tumor Africanus) uralkodik. A' dolgra nézve is, nem egyéb, hanem az térsi betsésé, a' mit a' Pogányokról, a' Tele-tákról, vagy Mysteriumokról, azon időbenn uralkodó erköltsökről, és a' megvilágosodásnak akkori állapotjáról beszéll.

A' több munkái ezek:

*Oratio de Magia, seu Apologia*, melybenn magát a' Mágiával való vádoltatás alól menti; és *Florida*, az az Chrestomathia; *Carthagobann*, *Seabann*, és másutt mondott declamátiói, de a' mellyek a' Rhetoricára tartoznak. Minden munkái Apulejusnak kijöttek. *Amstemburgbann* 1778. 2. Voll. 12.

2. **ANITIUS MANLIUS TORQUATUS BOETHIUS.** Született Rómábann 466. táján. Meghólt 524-benn. Athenabenn 18. esztendeig lakván, nem csak a' Philosophiábann, hanem egyéb Tudományokban is oly fundamentomos esméretet szerzett: a' millyennel akkor, és azután a' Tudományoknak ujjonnan lett megelevenedéséig senki sem bírt. Erre való nézve, midőnn Theodoricus, ama híres Ostrogothus Király, 500-dik esztendőbenn Rómába bément: a' Tanács nevébenn való köszöntés Boethiusra bízódott, mely alkalmatossággal magának oly kedvességet szerzett Theodoricus előtt, hogy az, őt *Magister Palatii et Officiorum*, az az, Status Ministeri

hivatalra emelte, 508-ban pedig Consullá tette; sőt a' mi több, 522-ben az ő igen ifjú fiát is, ugyan azon tisztségre méltóztat- ta, mely szerentséje Rómában senkinek másnak nem volt. De midőnn magát az Udvari emberek, és Helytartók gonosz- sá- ginak, igazságtalanságinak, és telhetet- lenségének elleneszegezte: annyi gyűlölői, és rágalmozói támadtak, hogy azok miatt a' Theodoricus kedvéből végképpenn ki- esett, és felette igen szerentsétlenné lett. Mert azzal vádoltatván, hogy a' Napke- leti Császárral Justinussal titkos egygyet- értésben van, minekelőtte a' dolog, annak rendíszere, megvisszálódott, és világosság- ra hozódott volna: Theodoricus parantso- latjából tömlőtbe vettetett, Páviában 524- benn feje véttetett; melyet Theodoricus azután eléggé megbánt. Ugyan ezen al- kalmatossággal, a' később, később, ölettetett meg a' *Aurelius Memmius Symmachus*, aki 522-ben Con- sulságot viselt. Noha minden munkái nin- tsenek meg Boethiusnak: mindazáltal csak a' megmaradtaknak száma is sokra telik. A' Philosophiára tartozók ezek:

1. *In Porphyrii Phoenicis Isago- gen de praedicabilibus a Victorino transla- tam Dialogi II.*

2. *In eandem a se latine versam expositio secunda libris totidem.*

3. *In Categorias Aristotelis Li- bri itidem II.*

4. *In*

4. *In librum Aristotelis de Interpretatione minorum Commentariorum Libri II. — Maiorum seu secundae editionis Libri VI.*

5. *Analyticorum Aristotelis priorum et posteriorum Libri IV.* E' tsak fordítás.

6. *Introductio ad Categoricalos Syllogismos.*

7. *De Syllogismo Categoricalo Libri II.*

8. *De Hypothetico totidem.*

9. *De Divisione Liber, et de Definitione.*

10. *Elementorum Sophisticorum Libri II.* Ez is fordítás.

11. Legnevezetesebb munkája: *De Consolatione Philosophiae Libri V.* Írta fogságában, részszert, folyóbeszédben, részszert versekben; a' végre hogy szenvedésének terhét könnyítse. All a' Philosophiával való beszélgetésből. Stílusa, kivált a' versekben, sokkal iztebb, mint az akkori idótól lehetett volna várni. Minden tekintetben méltó az olvasásra. Sok nyelvekre; még Görögre is van fordítva. Kiött Kassán 1762-ben 4. E' munkát még másoknak; *Consolatio Theologica* nevének; kellett volna követni, de azt el nem készítette; de vagynak *Theologiára; Rhetoricára.*



ra, és *Mathesisre* tartozó munkái is. Boëthius után, valamint átaljában minden tudományok; úgy a' *Philosophia* is nagyon alászállott; úgyhogy a' mely *Philosophusok* azután éltek, többire, inkább tudatlan nagyralátásokról, szörfzálhasogató disputációikról, és érthetetlen beszédek-ről esmereteseek, mint arról, hogy a' *Philosophiát* elébbvitték, és annak munkáik által használtak volna. Ilyenek voltak nagy részént a' Scholasticus *Philosophusok*, a' kikről való bővebb beszéd a' tulajdonképpenn való *Philosophica* Historiára tartozik.

---

## VII.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK HISTORICUSOKRÓL.

---

§. 142.

**R**ÓMÁBANN sok ideig Historicusok nem voltak. A' legrégebbek kiknek emlékezete megmaradt, a' II-dik *Poenusi* Hadidejekor, és így Róma fennállásának VI-dik századjában éltek. Ezeket is inkább Krónika Íróknak, vagy, Annalistáknak, mint Historicusoknak lehet nevezni. Egyedül való hiteles kútfejei a' régi Római Historiának az *Annales Pontificum*, és *Libri lintei* voltak. Amazokonn értődnek azok

azok a' fejer Táblák, mellyekre a' Papok (Pontifices), fekete festékekkel esztendőnként feljegyezték, mikor, kik voltak a' Tisztviselők? mitsoda hadakozások folytatódtak? mitsoda triumphusok tartattak? egyfzóval mitsoda emlékezetre méltó dolgok estek? Ez így Róma építtetésének 623-dik esztendejéig ment, a' mikor *Pontifex Maximus P. Mutius Scaevola* vólt. Lásd Cic. de Orat. L. II. c. 12. Az *Annales Maximi et Commentarii*, és Liviusnál *Fasti* név, ugyan ezeket a' Táblákat jelenti. A' *Libri Lintei* néven, vászonra vagy gyótsra írt Krónika értődött, mely a' Júnó Moneta templomában tartatott. Másképpenn *Libri Magistratuum*nak neveztetett. Lásd Liv. IV. 20. De mind ezek a' hiteles documentumok, még a' *Gallusoknak* Rómára lett ütésekor elvesztek. A' Poétáknak, úgymint *Enniusnak*, és *Naeviusnak* Históriás versei sem maradtak meg; mellyek hasonlóképpenn azokbann kútfő gyanánt lehetnének. Mind ezekre nézve tsudálni nem lehet, hogy a' régi Római Históriábann annyi mese és költemény tsúfzhatott bé, a' mennyit Liviusnak első könyveibenn látunk.

S. 143.

Legelső Históriás munkát a' Rómaiak között folyó beszéddel *Q. FABIVS PICTOR* írt, a' ki a' II-dik *Poenusi* Had idejekor, Róma építtetésének 529. esztendeje tájánna élt, és a' *Cannaenál* esett ütközetbenn is jelenvótt. Munkájának *Annales* nevet adott, *Numerius Fabiustól*, a' ki *Annalista* Görögül írt, vagy Görögből fordított, és *Q. Fabius*

Li 3.

Ser.

*Servilianustól*, a' ki hasonlóképpenn Anna-  
list írt, de későbbenn, meg kell külö-  
böztetni. *Pictornak*, azért neveztetett, mi-  
vel értett a' festés mesterségéhez. Kevés-  
sel azután *Kronikát* írt a' *Rómaiak* kö-  
zött:

**L. CINCIUS ALIMENTUS**, de Görög-  
nyelvenn, mellyet a' *Cannaei* ütközet után,  
*Siciliai Praetor* korábban tanult meg. Vól-  
tak többenn is a' kik azután *História*  
írásban foglalatzkodtak, kiknek *Izámok*  
*Cornelius Neposig* mintegy 40-re tölt, de a'  
kiknek csak neveik maradtak meg.

Esmeretesebbek közzülök ezek:

1. **CAIUS FANNIUS**,
2. **AULUS POSTHUMUS ALBINUS**.
3. **LUCIUS CASSIUS HEMINA** (élt  
Róma építtetése után 608. Kr. Ur. születé-  
se előtt 146. esztendővel.)
4. **LUCIUS CALPURNIUS PISO**.  
Consulságot viselt Róma építtetése után  
621. Kr. Ur. születése előtt 133. esztendővel.
5. **CAIUS LICINIUS MACER**. Élt  
Róma építtetése után 665. Kr. Ur. Műle-  
tése előtt 89. táján.
6. **CAIUS VALERIUS ANTIAS**. Ró-  
ma építtetése után 676. Kr. Ur. születése  
előtt 78. esztendővel.

7. **LU**

7. *LUCIUS CORNELIUS SISENNA.*

8. *PUBLIUS RUTILIUS RUFUS.*

9. *Q. HORTENSIVS.*

10. *TITUS POMPONIUS ATTICUS.*

Lásd életét Cornelius Neposnál. Írt ilyen titulusú munkát: *Res Romanae sub magistratum annos redactae cum familiarum origine*; melyről Corn. Nep. in Vit. Att. cap. 18. és Cic. Brut. c. 3. 4. emlékeznek. Cicerónak volt ajánlva; és mintegy 700. éftendei Históriát foglalt magában. Lásd Cic. Orat. c. 34. Írt a' Ciceró Consulságáról is Görög nyelven, melyet igen jól tudott, úgymint a' ki Görög Országban sok ideig lakott, a' honnan lett az Atticus neve.

•Legnevezetesebbek pedig *Cato* és *Varro*•

•*M. PORCIUS CATO.* Született Kr.

Űr. születése előtt 234. éftendővel, meghalt 149-el, Carthago megvétele előtt pedig kettővel. A' későbbben élt *Uticensi Cato* ( *Cato Uticensis* ) való megkülömböztetés végett, *Cato Priscus*nak vagy *Maiornak*; szorossann folytatott Censorságáról pedig ( a *Censura* severe exacta ), *Censorius*nak neveztetik. Hazája *Tusculum* volt. Életét Cornelius Népos és Plutarchus bőven előadják. Írt *Originum seu Historiarum Libr. XII.* Melynek Halicarnassusi Dionysius sok hasznát vette. A' Római Históriába ő vitt be először meghatározott Chronológiát, mely szerint való szám-

lálás róla: Aera Catonianának neveztetik. Csak némely Fragmentumi maradtak meg. *De Antiquis Italiae populis* nevű munka mely Cátónak tulajdoníttatik; Jo. *Ahnius Viterbiensis* nevű XV-dik századbéli Tüdös *Dominicanus* Szerzetesnek költeménnye.

### ● MARCUS TERENCEIUS VARRÓ

Lásd életét a *Grammaticusok* között. Historiái munkája: *Antiquitatum L. XLI.* Ebből 25. könyv *Libri Rerum humanarum*, 16. pedig *Libri Rerum divinarum* nevet viselt. Az első rendbeliekben Historiák, és régiségek voltak foglalva: az utolsó rendbeliekben pedig, a Rómaiaknak Vallásra tartozó tzeremoniái, szent szokási, Innepei, játéki 's a' t. mint ez megtetszik *Augustinus*ból *De Civitate Dei L. VI. c. 3. 4.* Mert maga a munka, nagy kárával a Historiának, elveszett.

### §. 144.

●A' még ma is meglévő, és köz kézbenn forgó Római vagy Deák Historicusok így következnek: ●

1. C. *JULIUS CAESAR.* Született Rómában, Kr. Ur. születése előtt 99. esztendővel, megölettetett 43. mal. Életét *Plutarchus*, és *Svetonius* bővebben leírták: nem különbenn *Julius Celsus*, 600. táján élt Constantzínápolyi író, in *Commentariis de rebus Julii Caesaris.* Munkái:

1. *Commentarii de Bello Gallico, Libris VII.* Mindegygyik könyv egy egy eszt.

elzrendőt foglal magában? kezdődvén  
 Róma építetésének 696-dik elzrendején,  
 és 702-dikén végződven, mely is Kr. Ur.  
 születése előtt 51-dik. A' nyóltzadik köny-  
 vet *Aulus Hirtius* töldotta hozzá, a' ki  
 Rómában 41. elzrendővel Kr. Ur. születé-  
 se előtt, *Pansa*val egygyütt vólt Consul,  
 s ugyan azon elzrendőben, midőn *Bru-*  
*zus*nak megszabadítására, *Mutina* Városá-  
 nak ostromlására ment vólna, *Antoniustól*  
 megverettetvén, a' hartzbann elesett. No-  
 ha az említett munkát Caesár nem úgy ír-  
 ta, mint tulajdonképpen való Históriát,  
 hanem, mint olyan öfzvefzedését a' mate-  
 riáléknak, melyekből rendes Históriát le-  
 hetne készíteni (*υπομνηματα*, a' mint *Stra-*  
*bó* nevezi *Libro IV-to* pag. 177. vagy,  
*Εφημερίδες*, *Plutarchus* szerint, *in vit. Caes.*  
*c. 22.*) mindazáltal a' mint *Cicero* meg-  
 jegyzette, *in Bruto cap. 75.* szinte lehetet-  
 lenné tette Caesár, hogy valaki abból His-  
 tóriát készítsen; mivel azonh változtatni  
 semmit nem lehet. A' *Cicero* szavai, mel-  
 lyeket *Brutus* képében mond, ezek:  
 „Atque etiam commentarios quosdam scrip-  
 tum suarum, valde quidem, inquam, probandos.  
 Nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu  
 orationis, tamquam vestis, detracto. Sed dum vo-  
 luit alios habere parata, unde sumerent, qui vel-  
 lent scribere Historiam: ineptis gratum fortasse fe-  
 cit; qui volent illa calamistris inurere: sanos qui-  
 dem homines; a scribendo deterruit. Nihil enim  
 est in Historia, pura et illustri brevitate dulcius.”  
 Hasonló ítéletet téfzen azokról *Hirtius*,  
 kinek szavait *Svetonius*, *in vita Julii* cap.  
 56. így említi: Adeo probantur omnium iudi-  
 tis, ut praerepta, non praebita facultas Scriptori-  
 bus

bus videatur. Cuius tamen rei, maior nostra, quam reliquorum est admiratio. Caeteri enim quam bene, et emendate, nos etiam quam facile, et celeriter eos scripserit, scimus. Tartozik ez az íté-  
let. —

¶ *De Bello Civili* titulusú mur-  
kájára is, mely három könyvekből áll.

¶ *De Bello Alexandrino*, és *De Bello Africano* írt könyvek; mellyek között amabban Caesárnak Alexandriába való bészárattatása, és ott való veszedelmes állapotja: ebbenn pedig *Juba*, *Scipio*, és *Cató* ellen való hadakozása íródik le; nem *Caesar* munkái; hanem vagy *Hirtiusé*, vagy *Oppiusé*.

¶ *De Bello Hispaniensi* nevű könyv, melybenn Caesárnak a' Pompejus fiaí ellen való hadakozása adattatik elő, sok helyenn oly gyarló stilussal van írva, hogy sem *Oppiusnak*, sem *Hirtiusnak*, annyival inkább *Caesarnak* nem tulajdonítódhatik. Legjobbann *Caesart*, *Cellarius* (Lips. 1705. in 8-vo.). Clark (Lond. 1712. fol.), és Oudendorp. (Lugd. Bat. 1734. in 4.) adták ki; 's ezek után Sam. Frid. Nathan. Morus Lips. 1780. in 8.

¶ A' Caesar munkáiból nem tsak tizta, és erőltetés nélkül való stilust, nem tsak Históriát, és História írás módját lehet tanulni: hanem Hadi dolgokat is; seregek vezérlését, Tacticát, hadi okosságot vagy tudományt, mélységes politicát, 's a' t. Innen, az újjabb időkbeli Híres Vezérek, kiváltképpenn *Turrore* és II-dik *Fridrik* egy  
egy

egy könyvet gyakrabban 'nem olvastak. Azoknak ilyen tzéllal való olvasásábann segítségül e' következő munkák lehetnek. *Memoires militaires sur les Grecs, et les Romains* Lugd. 1760. 2. vol. 8. *Memoires Critiques et Historiques sur plusieurs points d' Antiquites militaires*, Berl. 1773. 4. vol. Mind a' két munkának ízerzoje *Gvishárd Károly* kit II-dik Fridrik, a' ki-nek izolgalatjábann vólt, *Quintus Icilius*nak nevezett. Hasznos lehet erre a' végre ezen titulusú munka is: *Commentaires de Cesar avec des notes Historiques, Critiques, et militaires*, par Mr. le Comte *Turpin de Crisse* Montargis 1785. 3. vol. 8. Német nyelvre fordította, és kiadta *Hans Franc.* ad Moen. 1785. — 1788. 3. vol. Ezt a' *Commentariust* *Turpin* 40. esztendei tapasztalása, és 17. ütközetekbenn való jelenléte után írta. Megvagyon abbann a' *Deak Textus*, mellette a' *Erantzia* fordítás, ezen-kivül 40. Táblák (*Tabulae aeri incisae*) mellyek az ütközeteknek 's a' t. könnyeb-benn való felvevésére és képzelhetesére szolgálnak.

2. *C. SALLUSTIUS CRISPUS*. Szü-  
letett *Amiteuumbann*, a' *Sabinusok* föl-  
denn, *Plebejusi* famíliából, 86. esztendővel  
Kr. Ur. sz. előtt. Noha buja, és feslett  
életet élt: 36. esztendőös korábann a' Nép-  
Szószóllói Hivatalt elérte, melybenn *Cice-  
rónak*, midönn ez *Milót* óltalmazta, nagy  
akadályára vólt. Két esztendővel azután  
Censor *Appius Claudius Pulchertől*, buja-  
ságaért a' Tanátsból kivettelvén, másik  
esztendőbenn *Julius Caesar* nem tsak vizs-  
fza



szállította; hanem egyszersmind *Quaestor*rá, azután pedig *Praetor*rá is tette. Utóljára, mint *Propraetor*ra, Numidiának, és Mauretániának igazgatását bízván, ezen Hivatalt gyalázatosan viselte. Mert a' szegény lakosokonn annyi pénzt tsikart, hogy Rómába visszátérvéna, szinte Királyi gazdagságban élt. Bizonyosági ennek azok a' még ma is az ő nevérol nevezett kertek (*Horti Sallustiani*) melyek Rómában a' Quirinalis hegyen a' legpompásabb palotákkal, a' legmesterségesebb kézművekkel, régi álló képekkel, oszlopokkal, festésekkel, 's a' t. voltak felékesítve a' honnan azokat idővel a' Császárok választották mulató helyeiknek. Ma is a' legszebb régiségek ezekből a' kertekből áradnak. Meghólt Sallustius Kr. Ur. sz. előtt 35. esztendővel, 50. esztendőskorában. Felesége az a' *Terentia* volt, kitől Ciceró, visszátérvénn a' számkivetésből, elvált: noha Marcus Fia, és Tullia Leánya attól való gyermekei voltak. Ez az Afiszony a' Sallustius halála után még kétféle ment férjhez, és nagy vénségbenn, úgymint 103. esztendőskorában hólt meg.

A' mi a' munkáit illeti Sallustiusnak: ezekbenn szinte olyan üldözője a' vétkeknek, dítsérője pedig, és javallója a' virtusoknak: a' milyen követője volt egész életében a' feslettségnek.

Például az írásban maga eleibe *Thucydides*t tette, kit szerentségen is követett. Mert nagy rövidséggel; fontossággal, mély politikával, és emberi szívbe való

l6 b6látással, egyf6z6val *pragmatice* irt; noha m6s fel6l azt sem tagadhatni, hogy gyakran avult, 6s szok6sonn k6v6l l6v6, sokszor po6tai, n6ha pedig eg6szf6zenn 6j sz6kkal 6l, mellyeket maga form6lt; sok helyekenn a' hom6lyoss6got sem ker6lhet- te el. F6 munk6ja v6lt: *Historiae Romanae Libri VI.* mely a' Sylla hal6l6nn (Rom. 6pit. 676. 6sztendej6nn) kezd6d6tt, 6s 688-ig ment. De ennek tsak n6mely darabjai v6gnak meg. \*Eps6gbenn megmaradt m6n- k6i ezek:•

•1. *Bellum Catilinarum, five, de Coniuratione Catilinae, eiusque Sociorum*, melybenn Cicer6nak nem tulajdon6t annyi 6rdeimet, a' mennyit lehet, 6s kellett v6lna.

•2. *Bellum Jugurthinum*; vagy, a' Numidiai Kir6ly Jugurtha ellen folyta- tott hadr6l, mely R6ma 6p6t6s6nek 642-dik 6sztendej6benn kezd6d6tt.

Az6k a' sz6p k6t levelek, mellyek *de Republica Ordinanda* Caesarhoz v6gnak 6rva, 6v6i e'? nem bizony6s. Az 6 neve alatt l6v6 *Declamatiok* pedig nyilv6ns6go- sann valamely k6s6bbi Rhet6r m6nk6i.

Legjobb kiad6sa: Edidit Sigebert Hauer- campius, Amst. 1742. 2. Voll. 4. B6 le- het 6rni a' Bipontumival is, mely 1797- benn in 8-vo j6tt kl.

3. *CORNELIUS NEPOS*. Sz6let6s6 6sztendej6t nem tudhatni. Annyi bizony6s, hogy Julius Caesar idej6benn, 6s, Cicer6- val,

val, Atticussal, Catullussal, nagy barátságban élt; és, hogy nem elébb; hanem Augustus uralkodása kezdetében holt meg. Lásd Vit. Attici, cap. 22. és Plin. IX. 39. Hazája Hóstília (ma Ostiglia) volt, a' Verónai földön. Úgy látszik, semmi közönséges hivatalt nem viselt, melyet egyedül az akkori időknek háborúságos volta okozhatott. Írt külömbkülömbféle munkákat; de a' mellyeknek nagyobb része elveszett. Illyenek voltak:

1. *Chronicorum Libri* 3. az az; Közönséges História, melyről Catullus, munkáját Cornelius Néposnak ajánló Verseiben (Carm. I.) így szól:

Quoi donò lepidum nòvum libellum,

Arida modo pumice expolitum? •

Corneli! tibi, namque tū solebas

Meg esse aliquid putare nugae

Iam tum, cum aulus es unus Italicum

Omne aevum tribus explicare chartis

Doctis, Jupiter! et laboriosis.

Hihető, hogy az Apollodorus példája szerint, Cornelius Néposnak ezen munkájában, az egész História három részre volt felosztva. 1. *Tempus* (ἀσκητόν) *obscurum*. 2. *Tempus* (μυθικόν) *fabulosum*. 3. *Tempus* (ἱστορικόν) *historicum*, és azért állott az három könyvből. Hogy pedig abbann nem kevés lehetett a' hiba, onnan gyaníthatni, mert a' Dunáról azt írta, hogy az Hadriai Tengerbe szakad; a' mint ezt Plinius megjegy-

jegyzi, Hist. Nat. III. 18. illyeténképpenn:  
 „*Istriam*, cognominatam tradunt a flumine Istro  
 „in Adriam effluente a Danubio amne: eidemque  
 „Istro ex adverso, Padi fauces, contrario eorum  
 „percussu, mari interiecto dulcescente, plerique  
 „dixere falso, et Nepos Cornelius, Padiicola“.

2. *Exemplorum Libri*, Említi Gellius VII. 18.

3. *Illustrium Virorum Libri*. Említi hasonlóképpenn Gellius, XI. 8.

4. *Liber de Historicis Graecis*. Említi maga Dion. III. 2.

5. *De Historicis Latinis*. Ebből való a' Cátó élete.

6. *Libellus, quo distinguit Literatum ab Erudito*. Említi Svetonius de Grammaticis cap. 4.

7. *De Vita, et moribus Catonis*. Említi maga Vit. Cat. III. 5.

8. *Libri de Vita Ciceronis*. Említi Gellius XV. 28.

9. *Libri Epistolarum ad Ciceronem*. Említi Lactantius, III. 15.

• Megmaradt munkája: •

• *De Vita Excellentium Imperatorum Liber*, a' mint maga nevezi Atticushoz intézett Előljáró beszédében. Mindössze XX. Hadi-Vezéreknek életét írja le, kik közül

tizenegygyenn, úgymint: Miltiades, Themistocles, Aristides, Cimon, Alcibiades, Thrasybulus, Conon, Iphicrates, Chabrias, Timotheus, és Phocion, *Athenéi*; hármann, úgymint: Pausanias, Lysander, és Agesilaus, *Lacedaemoni*; kettenn, úgymint: Epaminondas, és Pelopidas, *Thébéi* szülöttesűek: Dion pedig *Syracusába*; Datames, *Cariába*; Eumenes, *Thraciába*; és végre Timoleon, *Corinthusba* valók voltak. Ezek után a' XXI-dik Izám alatt ilyen titulus van: *De Regibus*; pedig osztán egy Királynak sem íródik le az élete: a' honnan világos, hogy azt tsak valamely Könyvtelőrő (Librarius) tette oda; annyival inkább, mert maga Cornelius Nepos nyilván mondja, hogy ő nem akar szólni a' Királyokról. — Tulajdonképpenn tehát, a' mi *De Regibus* titulus alatt van, nem egyéb; hanem Timoleon életéhez ragasztott töldalék, és egyszersmind, általmenetel a' Görög Vezérekről való beszéd után, Hamilcar, és Hannibál, két leghíresebb Carthagói Vezérek életének leírására. Mindent összevévén ügylátszik, hogy ez a' munkája Cornelius Neposnak három különböző részből állott: úgymint: 1. Váltak *Imperatores Graecorum*. 2. *Imperatores Exterorum* p. o. Datames, Eumenes, Hamilcar, és Hannibál. 3. *Imperatores Romanorum*; a' minthogy ezt maga is mondja *Vit. Hannib. cap. XIII.* 4. Ezekbenn: „Sed nunc tem-  
 „pus est huius libri facere finem, et Ro-  
 „manorum explicare Imperatores“. Mind-  
 azáltal ezen Római Vezérek között tsak  
 egynek az élete sem maradt meg. Mert  
*M. Porcius Cato*, nem úgy van leírva mint  
 Ve-

Vezér; hanem mint Historicus; és így az, nem ennek a munkának a darabja. A *Pomponius Atticus* élete pedig, vagy külön munka, vagy annak része, melynek felül való írása e volt: *De Viris Illustribus*. És ennél az Atticus életénél a Biographiára szebb példánk nintsén. Azok a Historicusok, kiknek írásival kütfő gyanánt élt Cornelius Nepos, ezek: A Görög Historiában: Thucydides, Theopompus, és Timaeus; a Persiában: Dinon; a Carthágóban: Silenus, és Sosilus.

Sok ideig ez a munka az *Aemilius Probus* neve alatt ment, minthogy minden Kézírásokban úgy találtatott. Ez pedig onnét esett: mivel mind azok a Kézírások, mellyek ez ideig tudódnak, az *Aemilius Probus*-ból folytak, a ki Theodosius alatt Librarius lévén, Cornelius Neposnak ezen munkáját, mellyet hármann, úgymint: a Nagyattya, az Anyja, és ő maga írtak le, az említett Tsászárnak, a Szerző neve nélkül bényújtotta; e következendő esetben, hibás, és két értelmű verseket tévénn eleibe, mellyek miatt oftán a Tudósok is tévelygésbe estek:

Vade liber noster, fatis melioris memento,

Cum leges haec Dominus, te sciat esse meum,

Nec timeas fulvo Brictos diademate crines,

Ridentis blandum vel pietate oculos.

Communis cunctis, hominem sed regna tenere

Se meminit, vincit hinc magis ille homines.

Kk

Or-

## 514 RÓMAI VAGY DEÁK

Ornentur steriles, faciles tectura libelli,

Theodosio et docti carmina nuda placent.

Si rogat auctorem, paullatim detege nostrum

Tunc Domino nomen, me sciat esse Probum.

Corpore in hoc manus est genitricis, avique, mea-  
que:

Felices, Domini quod meruere manus.

Legelsőbenn a' XVI-dik század közepe után *Hieronymus Maggi* nevű Olasz Tüdős kezdett róla kételkedni, hogy a' titulus helyes volna. Mely kételkedését *Franciscus Robortellus* nevű, ugyan csak Olasz Tüdőssal közölvén; és a' dologról értelmét kérvén: annak, 1563-bann, ezen könyv kiadása alkalmatosságával, következő ítéletét tette közönségessé: *Aemilium Probum non T. Pomponii Attici, Ciceronis familiaris, aetate; sed sub Theodosio vixisse.* Azon időtől fogva; abbann a' vélekedésbenn kezdtek lenni a' Tüdősök, hogy a' munka Theodosius Császár idejébéli; míg nem *Dionysius Lambinus*, híres Párisi Professor, 1569-dikbenn, annak igaz íróját találta; és a' Tüdős Világgal megestette. Azólta közönségesenn *Cornelius Nepos*énak tartatik; és ama XVII-dik századbeli Német Tüdős *Barth Gáspár* értelme is, hogy t. i. a' *Cornelius Nepos* munkájának, már ma, csak az Epitoméja volna meg; és azt *Aemilius Probus* készítette volna; mind ez ideig hitelt nem talált: ellenkezővén azzal, a' munka stilusának általábann való egyenlősége, öszve illő vólta, és tsínossága. A' mi *Cornelius Nepos*nak egyéb

egyéb virtusit illeti, állanak azok: a' tiszta együgyűségben, világosságban, és rövidségben. Hogy néha a' Görög írókhoz felettébb is szorította magát: nem tagadhatni; mint mikor *Pausan. cap. V. nrő 3.* így szól: *Dicitur eo tempore matrem Rausaniae vixisse.* A' Phocion életében pedig, *cap. IV. nrő 3.* úgy látszik megtévedt, midőnn ezt a' Görög szót *εμφυλιος*, mely annyit télzen, mint: *Tribulis, contribulis*, azon egy *Tribusból* való, *proprium nomennek* vévén, *Emphyletusnak* tette. Vagynak benne némelyek, mellyekben nem is egygyez meg más *Históricusokkal.* Mindazáltal, mind e' mellett is, a' régi Deák írók között egy színtes alkalmasabb arra, hogy az Alsó Oskolákban magyaráztassék, mint *Cornelius Nepos*: tsakhogy a' Tanító mind a' tiszta Deáksághoz értsen, mind a' régi *Históriában* és *Geographiában* jártas legyen, és Tanítvánnyit is, legalább az utólsóra, jól megtanítsa. A' kik ezt a' könyvet, azonn az okonn, hogy nehéz, a' Tanuló gyermekek kezéből kivették: úgy látszik nem tudták, hogy minden Tudományok között, a' *Históriából* is, egyedül a' *Biographiák*, vagy, a' Nagy Emberek életének leírásai azok, mellyeket a' Gyermekek legjobban felvehetnek, és erköltsök, 's characterek formálására nézve is leghasznosabban tanulhatnak. — Legjobb kiadási ezek: *Edit. J. Andr. Bosius Jenae 1657. 8.* és bővebben ugyan ott 1675-ben 8. Ez a' kiadás főképpenn a' *Históriai világosításokra* nézve betses. *Ed. Augustinus Van Staveren Lugd.*

Kk 2

Bat.



Bat. 1734. 8. és bővebbenn ugyan ott 1773. 8. A' *Cellarius*, *Heusinger*, *Fischer*, *Hurles*, és *Ith* kiadási is mind olyanok, melyekkel bé lehet érni.

4. **TITUS LIVIUS.** Született Pataviumbann, vagy, mai neve szerint azon Városnak, Páduábann, Kr. Ur. sz. előtt 59. esztendővel. Rómába menvén, nem csak sok Fő Embereknek; hanem magának Augustusnak is esmeretségebe, sőt barátságába jutott; és oly nagy híré emberre lett, hogy messze földről is jártak látására. Nevezetes példa, a' mit *Plinius Libro 2. Ep. 3.* beszéli, ekképpenn:

„ Nunquamne legisti Gaditanum quendam,  
 „ Titi Livii nomine, gloriaque commotum,  
 „ ad visendum eum ab ultimo terrarum  
 „ orbe venisse, statimque, ut viderat, abi-  
 „ isse? Az Augustus halála után, hazájába visszafutott, hol magánosságban él-  
 „ vén, meghalt Tiberius uralkodásának  
 4-dik esztendejében, Kr. Ur. szül. után 17-benn, 76. esztendő korában. *Historia Romana* nevű igen híres munkája, mellyenn 20. esztendőnél tovább dolgozott, és a' mely Aeneásnak Itáliába lett kiszállításán kezdődvén, Rómának 744. esztendejéig (*usque ad bellum Germanicum, mortemque Drusi*) ment le; többé nem az, a' mi volt. Mert azokból a' 142. könyvekből, melyekből az állott, mindössze nints meg több 35-nél, úgymint az első, harmadik, és negyedik *Decasok*, és az ötödiknek fele. Ezt a' veszteséget okozta a' könyvnek nagysága, melyet egészszenn leírni igen terhes volt, megvenni pedig igen költsé-  
 ges;

ges; a' honnan következett az is, hogy *Decasokra* (vagy, Tizedekre.) szaggatódott. Hogy a' Livius könyveit I-só Gergely Pápa, mint olyanokat, melyeket a' Keresztények Vallásra nézve ártalmasoknak ítélt, a' VI-dik században öszvekerestette, és megégettette: *Antoninus Florentinus*, XV-dik század első felében élt író mondja. A' Deák Historicusok között méltán elsőnek tehetni. Quintilianus Instit. L. X. cap. 1. nro, 32. *lactea ubertate* tulajdonít neki. Másutt pedig L. X. c. 1. n. 101. így szól felőle: „Nec indignetur tibi Herodotus aequari  
 „T. Livium, cum in narrando mirae iucunditatis,  
 „clarissimique candoris, tum in concisionibus, su-  
 „pra, quam narrari potest, eloquentem; ita di-  
 „cuntur omnia, cum rebus, tum personis accom-  
 „modata: sed adfectus quidem, praecipue eos,  
 „qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo  
 „Historicorum commendavit magis“. Ezenkívül a' Politicának is mintegy Öskolájának tartják írásit. Hogy stílusában *Patavinitas* (Patavinitas) volna, az az, hogy olyan szóllás formáival élne, melyek csak *Patavium*-ban, az ő hazájában, és másutt sohol nem voltak szokásban; noha ezt benne, még *Asinius Pollio* jegyezte meg: (Quintil. Instit. L. I. cap. 5. n. 56.), egész bizonyossággal nem mondhatni. Lásd *Dan. Georg. Morhof. De Patavinitate Liviana*, a' *Drakenborch* kiadása szerint való *Liviusnak VII-dik Tomusában*. Mert egy az, hogy *Asinius Pollio*, irigységből, más nagy híró írókban is, mint *Ciceró*-ban, *Julius Caesar*-ban, 's a' t. talált kivetőt: más az, hogy ha úgy volna is a' dolog, mibenn álljon ez a' *Patavinitas*? már ma meg-  
 Kk 3. íté-

ítélni lehetetlen. Abbann sem lehet akadékoskodni, hogy a' nagy embereket beszéltetvénn, azoknak szájokba olyan szókat ad, mellyeket talám soha sem mondtak. Mert, ezt a' legderekabb Görög Historicusok is tselekezik: sőt átaljábann a' régiek mintegy *tacita conventio* szerint ezt a' módot követték a' História írásbann. Melynek oka a' vólt, hogy az egy hangonn való beszédet, *monotoníát*, akafták elkerülni, mely külömbenn, ha t. i. tsak maga a' História író beszéll, eltávozhatatlan; kivált akkor szükséges, mikor a' dolognak okait, következéseit, az embereknek tzeljait, indúlatit, caractereit adja elő. Mind ezek, az említett beszédekben, oly szépen kiteszzenek; hogy azokat az olvasó könnyebbenn is felvésti, jobbann is érzi, meg sem únja. De átaljábann nem is mondhatni, hogy ilyen beszédek soha nem tartattak; sőt, nagyonn hihető, hogy azok éppenn úgy estek, a' mint írónak: mivel bizonyos, hogy a' régi Republicákban minden közönséges beszédek által ment, és azokról nagyot tartottak, úgyhogy ha valaminek, ezeknek lehetett leginkább megmaradni. Egyébaránt, hogy *Livius* a' Római Fő emberek (*Optimates*) részinn vólt: bizonyos. Augustus is őtet *Pompejanus*nak nevezte. Lásd *Tacit. Annal. IV. 34.* de azért rá meg nem neheztelt. Az időszámításbann a' *Cato Aeráját* tartotta meg, noha annál a' *Varróé*, mely két esztendővel elébb kezdődik, helyesebb. A' Historicusok, kiknek tanúbizonyságann épített, ezek: *Fabius Pictor*, *L. Cincius Alimentus*, *Valerius Antias*, *Licinius Macer*, *Q. Tubero*,

re, és *Polybius*. Ezenkívül a' Rómaiak gyóltásra írt Kronicájából ( ex *Libris lin-* teis ) is gyakrann bizonyít. Az a' régtől fogva való reménység, hogy *Livius* elveszett könyvei valamely *Bibliothecából* ki- kerüljenek: nehezenn fog valaha bétellye- sedni. Arabs fömlítésbann is, hogy meg- vólnának; nehéz hinni: mivel tudva lévő dolog, hogy az Arabsok nem a' Római Históriára, hanem az Orvosi Tudomány- ra, *Physicára*; *Természethistóriára*, 'sa't. adták főképpenn magokat. Szerentsékn mindazáltal tsak az is, hogy kettő híjjánn mind ezen könyveknek rövid summája ( *Epitomeja* ) megvan, melynek készítése *Florusnak* tulajdoníttatik. Ezen *Epitome* szerint, XVII-dik századbann élt *Upsálai Professor Freinsheim János* ( *J. Freinshei-* mus ), *Liviusnak* elveszett könyveit, más *Historicusokból* igyekezett kipótolni. Mel- lyet véghez is vitt, *supplementa Liviana* titulus alatt; még pedig oly szerentsésenn, hogy abbann szinte magát *Liviust* lehet lát- ni. Lásd a' *Drakenborch* kiadása szerint, va- ló *Liviusbann*, mely *Lugd. Bat. 1738.* — *1746. 7. Volumenbenn in 4-to* jött ki. És az *Liviusnak* legjobb és legpompásabb ki- adása. Oltsóbb, azombann hasznavehető kiadás, e' következő: *Cum glossario Livia-* no cur. *A. G. Ernesti Lips. 1785. 5. Vol. 8.*

### 5. C. VELLEJUS PATERCULUS.

Római Eques, élt *Tiberius* alatt, és viselt *Quaestorságot*, azután pedig *Prætorságot*. Jóllehet *Tiberiusnak* sokat hízelkedett: mindazáltal, a' *Sejanus* esetivel, nem tsak kimaradt annak kedvéből; hanem, a' mint

látzik, meg is ölette, Kr. Ur. születése után 31-ben, 50. esztendő korában. Munkájáról hibásan gondolják, hogy abban egyedül a Római Historiát akarta foglalni: sőt inkább tényleg a volt, hogy Közöséges Historiát írjon; de a melynek nagyobb része elveszett. A stílusa nincs minden erőltetés nélkül; mivel röviden, és fontosán akart írni, Sallustius követvén: gondolatibán pedig az elmésségenn igyekezett. Az egész munkában legnevezetesebb a Római Colóniákról való Episdium, és a nagy elméjű, ritka talentomú Római embereknek előszámlálása. A mai Historicusok, kik azonn igyekeznek, hogy munkájok kedvességet találjon, többire a Vellejus Pateroulus módját követik az írásban. Legjobb kiadás: *Gum. integris anim. aduersonibus doctorum cur. Dan. Ruhnkensius Lugd. Bat. 1779. 2. Koll. 8.*

6. **VALERIUS MAXIMUS.** Ezt Tiberius utolsó esztendejében: mivel munkájában L. IX. 11. a Sejanus megölette, mely Kr. Ur. születése után 32-ben esett, emlékezik. *Sextus Pompejussal*, kihez *Ovidius ex Ponto*, sok leveleket írt, és a ki Consulságot abban az esztendőben viselt, melyben Augustus meghalt (ugymint Kr. Ur. születése után 14-ben), nagy barátságot tartott (Lásd L. IV. 7.); és azt Asiai expedíciójába elkészvén, alatta hadi szolgálatot tett. De onnan visszavér, tündes magánosságban élt, és ekkor dolgozta amaz esmeretes munkáját: *Distorum factorumque memorabilium Libri X*, melyet a Császárnak Tiberiusnak

nak ajánlott? Elbenn a' Könyvbenn a' virtusoknak es vétkeknek Római és idegen példáival akarta megesmerkedtetni a' Rómaiakat: mely is, minthogy jobbára, elveszett könyvekből szedődött *Anecdota*kat foglal magában, soha betsit el nem veszti; noha a' Deáksága nem mindenkor eléggé tisztá; és fontosann igyekezzénn írni, az *affectatiót* sem kerülhette el. Innen sokann úgy is vélekedtek, hogy ez talám nem is az igaz munkája Valerius Maximusnak; hanem tsak abból való Epitome, mellyet vagy *Julius Paris*, vagy, *C. Titius Probus*, vagy, *Januarius Nepotianus*, vagy, más valaki készített; annyival inkább, mivel L. IV. c. 1. 12. maga mondja, hogy ő a' rövidségen igyekezik, mely szók Epitomátort láttatnak mutatni. De inkább lehet hinni, hogy ez a' munka nagyon meg van vesztegetve. Gyakrann t. i. a' könyv szélire olyan példák íródvánn, mellyek a' könyvbenn lévőkhöz hasonlítottak: azok idővel magába a' könyvbe is bétstűztak. Mely annál könnyebbenn megeshetett: mivel a' munka bizonyos titulusok alá lévén véve, mellyeknek egymással semmi egybeköttetése nints, az efféle hozzáadások ki nem tetstűzhettek. Es innen lehet megmagyarázni: hogy a' munka stilusa nem egyenlő, néhol pedig roszsz. A' X-dik könyvből tsak az első rész van meg: *De Praenominibus*: az is pedig Epitomebann, mely *C. Titius Probus*nak tulajdonítatik.

Egy egy könyvet alig lehet nagyobb gyönyörűséggel olvasni, mint *Valerius Maximus*: minthogy a' benne előforduló dolgok

gok sok félek, és különbözök. De előbb a' régi Históriákban jártasnak kell lenni, úgyhogy azokat a' különböző dolgokat öszve is tudja kötni az ember; így lesz annak olvasása igazán hasznos.

Legjobb kiadási ezek:

*Ed. Abr. Torrenius cum notis var. Leidae 1726. 2. Vol. 4. — Cum varietate lectionis, notisque perpetuis, et Indicibus copiosis ed. Jo. Cappius Lips. 1782. 8.*

7. **C. CORNELIUS TACITUS**, Római Eques, élt *Vespasianus*, *Titus*, *Domitianus*, és *Nerva* Császárok alatt, kik közül az utolsó Kr. Ur. születése után 97-ben Consullá is tette. Munkái ezek:

1. *Vita Agricolae*; melyben az Ipának Cn. Julius Agricolának életét igen szépen írja le. A' *Cornelius Nepos Atticus* után, ez a' második példája a' tökéletes *Biographiának*, melyhez fogható több nints. Nevezetes munka annyiban is, hogy Britanniáról még nem találtatható dolgokat foglal magában. Íródott még *Nerva* életében, Kr. Ur. születése után 97-ben.

2. *De moribus, et populis Germaniae*. Írta Trajánus uralkodásának második esztendejében, Kr. Ur. születése után 98-ban. Német Országának régi Geographiájára, és Históriájára nézve, megbetsúlhetetlen munka. Hogy Német Országot kellett Tacitusnak látni, a' 8-dik részből

ből gyaníthatni; hol a' Német Afzszonyok vitézségéről, és azoknak tekintetbenn való létéről beszélvén, ezt mondja: „Vidimus sub Divo Vespasiano *Velledam*, diu „apud plerosque Numinis loco habitam“. Ez a' *Velleda* a' *Bructerusok* nemzettségén uralkodó Fejedelem Afzszony volt, kiről Hist. L. IV. 67. így ízól: „Coram ad „ire, alioquin *Velledam* negatum. Arcebantur „ad spectu, quo venerationis plus inisset. Ipsa, „edita in turre: delectus e propinquis, consulta, „responaque, ut internuntius Numinis, portabat“. Ezt Tacitusnak másutt látni nem lehetett; hanem ha magábann Német Országbann.

3. *Historiarum Libri V.* A' maga ideje Históriáját akarván leírni Tacitus: kezdte azt a' Néró halálánn, vagy, a' Gálba uralkodásánn, Kr. Ur. születése után a' 69-dik elztendónn, és vitte a' Domitianus haláláig, vagy, 96-ig; úgyhogy az egész munka 27. elztendót foglalt magábann, és 22, vagy, több könyvre is tölt. De belőle csak öt könyv maradt meg; abból is az ötödik tsonka; és így, már most mindőszve is két elztendőre, úgymint Kr. Ur. születése után a' 69-dikre, és 70-dikre terjed. Minthogy mind maga idejebeli dólgot beszél: ebbenn a' részébenn a' Históriának leghitelesebb írő, (gravissimus Auctor).

4. *Annalium Libri XVI.* Ezekbenn Augustustól fogva a' Néró haláláig (ab Augusti excessu ad Neronis exitum) elfolyt idők Históriáját foglalta: és így, ez a' munka éppenn ott végződött, a' hol a'



a' másik kezdődött. Kár, hogy e' sints meg a' maga épségében. Az első hat könyv a' Corweyi Bibliothecában ma. radt meg: de úgy, hogy az ötödiknek híjja van. Végződik pedig a' hatodik könyv a' Tiberius halálával, vagy, Kr. Úr. születése után 37-ek. A' következő könyvek a' 11-dikig mind elvesztek. A' 11-dik, és azt követők mind, a' 16-dikig, ezt az utólsót is belélszámlálván, megvagnak; de nem minden híjánosság nélkül. Mert a' 11-diknek az eleje, a' 16-diknak pedig a' vége nints meg. Kezdődik a' 11-dik, Kr. Úr. születése után 45-dik esztendőnn, végződik pedig a' 16-dik, 66-onn, és így ennek a' könyvnek két esztendő híjja. Meg kell jegyezni, hogy Tacitus a' *História*, és *Annalisok* között különbséget nem tett; különben nem lett volna oka, itt *Annalis*, amott pedig *História* névvel élni; mivel mind a' két munka egyformán mégyen: hanemha a' közelebbit *Históriának* azért nevezte; mert, a' mit abban írt, maga is érte, és rész szerint tapasztalta; de az *Annalis*bann lévő dolgokat nem: hanem mások után, és a' közönséges *Actákból* írta. Mi légyen a' *História*, és *Annalisok* között a' különbség, szépen előadja *Gellius V. 18.*

Tacitus a' *História* írásbann például maga eleibe Sallustiust, és kivált Thucydidest tette. Characterét az igazmondóság, az élesen való látás, a' politicának méjenn való értése, a' practica, vagy, tapasztalásból gyűjtött okosság, az emberi természet és indulatok esmerése, a' rövidség,

ség, az energia, vagy, szókbann való erő, elevenenn való festés, és a' helyes ítézés téfzik: noha a' rhetori declamatioktól sem egészenn ment, mely annak az időnek hi-bája, melybenn élt. A' Politicának mind e' mái napig legjobb Mesterének tartatik. Nevezetesebb kiadási: *Ed. Jo. Aug. Ernesti* Lips. 1772. 2. Vol. 8. melybenn igen szép Előljáró beszédje van Ernestinek. Sok tekintetbenn még elébb való ennél a' Bi-pontumi kiadás, ilyen titulus alatt: *C. Corn. Taciti opera cum varietate lectionum selecta, novisque emendationibus. Accedunt notae, et Index Historicus.* 1779. 3. Voll. 8.

Tacitusnak elveszett könyveit kipótol-ta, de nem Tacitusi módón, *Brotier*; Paris. 1774. Ez a' pótolás külön is kijött, ilyen titulus alatt: *Gabr. Brotier supple-menta Lib. VII. — X. Annalium C. Cornelii Taciti, qui ingenti literarum damno perierat.* Prag. 1774. 8.

3. G. SVETONNUS TRANQUILLUS, Római Grammaticus, és Rhetor, az ifjabb Pliniusnak nagy barátja, élt Hadrianus idejében, kitől *Epistolarum Magisteri*, az az, Secretariusi, vagy, Cancellariusi híva-talra emeltetett: de a' mellyet soká meg nem tarthatott, gyanúságbann jóvénn Ha-drianus előtt a' Tsáizárné Sabina eránt:

Munkái ezek:

1. *Vitae XII. Caesarum.* Az első XII. Tsáizárok életét, Juliusonn Kezdvénn, és Domitianusonn végezvénn, nem az első-

tendők sorja; hanem a' matériáknak neme, és Classisa szerint írja le, mindeniknek különkülön adván elő a' hadbann, Kőztársaság, igazgatásábann, Törvény kiszolgáltatásábann, 's a' t. viselt, és, házi dolgait. Stílusábann könnyűség, rövidség, és olyan együgyűség van, mely sok attól az időtől. Mindent szabadon kimond; *prorsus ea libertate scripsit Caesarum vitas, qua vixerunt ipsi*; a' mint szól Erasmus *Libr. XXVIII. Ep. 16.* Hitelt azért érdemel; mert az Archivum kezénn volt. A' Tsászárok Históriájánn kívül; a' Római *Antiquitásta* nézve is, egy a' legfővebb munkák között.

2. *Liber de illustribus Grammaticis*

3. *Liber de claris Rhetoribus*  
Mind a' két munka igen betses; de híjjános.

4. *Liber de claris Poëtis* Ebből tsak a' Terentius; Horatius; Persius, Lucanus, és Juvenalis élete van meg: melyek között találtatik a' *C. Plinius Majoré* is.

Legjobb kiadás: *Cum notis variorum suisque ed. Franc. Oudendorpius Lugd. Bat. 1757. 8. — Ed. et notis illustravit J. A. Ernesti Lips. 1775. 8.*

9. *Q. CURTIUS RUFUS*, Nem tudni bizonyosan, mikor élt: *Tacitus Annal. L. XI. cap. 20. 21.* említ egy *Curtius Rufust*; Kivel ha egy a' *Históricus Curtius*, úgy az ideje Tiberius, és Claudius Tsászárok alá esik, kik között amaz alatt Prae-

Praetorságot, ez alatt pedig Africai Proconsulságot viselt, és igen öreg korábann, Kr. Űr. születése után 69-benn, Vespasianus idejében holt meg. De ez nem látszik hihetőnek. Mindazáltal azt sem mondhatni, hogy a' mely munka ezen név alatt van, csak valami 300, és egynehány esztendővel készült ez előtt. Mert, ha régibb Írók nem is, legalább a' XII-dik századból *Jo. Salisburiensis*, és a' XIII-dikből *Vincentius Bellovacensis* (in *Speculo Historiali* L. IV.) említik. X-dik Alphonsusról is, a' Castiliai Királyról azt írják, hogy 1252-benn, valamely hideglelésből; Curtiusnak olvasása által gyógyult meg.

Írt *de rebus gestis Alexandri Magni* X. könyvet. Az egész munka olyan, mintha Rhetoricum exercitium volna, és azt inkább is lehet szép Romannak, mint Históriának mondani.

A' hol *Arrianussal*, és *Diodorussal* megegygez, hitelt csak ott érdemel. A' *Chronologia*, és *Geographia* ellen gyakran hibázik. — Lásd *Clerici Art. Crit. J. II. Sect. 3.* Stiluša tzipra, és majd csaknem Poëtai. Atáljábann nem olyan Író, kit az Oskolákban kellene magyarázni. De olvasni gyönyörűséggel lehet. A' két első könyv nem lévén meg belőle: Freinshemius ezt is szépen, és jól pótolta ki. De vagynak hézakok másutt is benne, nevezetesen a' X-dik könyvbenn. Legjobb kiadási: *Cum notis variorum ed. Henricus Snakenburg Delphis; et Lugd. Bat. 1724. 4.*

10. **L. ANNÆUS FLORUS.** Spanyol Országból való volt é, vagy pedig Galliából? meghatározni nem lehet. Az első értelem mindazáltal azért hihetőbb; mert az *Annæa* Familia Spanyol Országi volt, melyből származtak a' *Senecák* is. Élt a' második század elején, Trajanus alatt. Némellyek Hadriánus alá teszik, és egynek gondolják azzal a' Florussal, kiről *Spartianus in vita Adriani cap. XV.* úgy emlékezik, hogy Hadrianusnak ezeket a' verseket mondotta:

Ego nolo Cæsar esse, Ambulare per Britannos,  
Scythicas pati pruinas; mellyekre Hadrianus így felelt:

Ego nolo Florus esse, Ambulare per Tabernas,  
Latitare per popinas, Culices pati rotundos.  
E' szerint, mint Poétának, a' *Pervigilium Veneris* nevű szép Poëma is sokaktól ennek tulajdoníttatik.

• Bizonyos munkája e' következő: •

• *Epitome de gestis Romanorum ab U. C. ad Jani Templum clausum sub Augusto.* IV. könyvekbenn. Velősen, és ékesen akarván írni, Poétai, és puffadt vagy, pöffeszkedő (tumidus) stilussal írt; és ugyan abból esett, hogy inkább *Panegyristának*, mint *Historicusnak* látszik. Hogy Liviusnak *Epitomejät* tsinált, feljebb mondtuk. De azt is rölszűl: mert sokszor a' haszontalan dolgokat írta ki, a' szükségesekeket pedig elhagyta. A' Középszázadokban közönségesen Oskolai könyv lévén  
Flo-

Florus: más Epitomatorokkal egygyütt azt a' kárt tette, hogy mind a' gustus megromlott, mind azok a' munkák, melyekből az Epitomák szedődtek, többé nem olvasódván, elvesztek.

Legjobb kiadása: *Ex recensione, et cum notis Car. And. Dukeri. Lugd. Bat.* 1722. 8.

11. **JUSTINUS.** Élt a' második században, az Antoninus Császárok idejében, 150. táján, Augustus alatt élt Trogus Pompejusnak Közöséges Históriajából. (mellyet ez, a' benne legbővebben előadott materiáról, *Philippica*, vagy, *Macedonica* Histórianak nevezett, Theopompus szerint, kinek a' maga idejebeli dolgokról írt 58. könyvekből álló Históriaja, hasonlóképpenn *Philippica* nevet viselt. Lásd Diod. Sic. XVI. 3. 71.) Epitomét készített, ilyen titulus alatt: *Historiarum Philippicarum, et totius mundi originum, et terrae situs ex Trogo Pompejo excerptarum, Libri XLIV. a Nino ad Caesarem Augustum.* Ez a' munka, valahol Justinus a' Trogus Pompejus szavait megtartotta, igen szép: de a' hol maga valamit változtatott, nem olyan. Noha tehát sokkal jobb volna, ha maga a' Trogus Pompejus munkája maradt volna meg, melynek elveszését főképpenn ez az Epitome okozta: még is ezen könyvel hasznosann lehet élni az Alsó Oskolákban. A' Chronológiában és Geográfiában ejtett hibái nagyok: de azok, hihető, Trogus Pompejusban is megváltak; melyekenn igazíthatnak a' T.  
Li ni.

nítók. Az a' hely (L. XXXVI. c. 2.) melybenn a' 'Sidókról beszél, igen nevezetes. Szép kiadás a' Bipontumi; mely 1784-benn, in 8. jött ki. De a' Debretzenivel is bé lehet érni. Kijött 1769-benn. A' Trogus Pompejus Históriájának Prologusi (vagy inkább, Periochai, *Summarium*;) megvagynak, mellyek Justinusnak a' véginn szoktak lenni.

12. *HISTORIAE AUGUSTAE SCRIPTORES VI.* Így nevezetnek azok a' hat Historicusok, a' kik Diocletianus és Constantinus alatt, a' II-dik, és III-dik századbéli Császárok életét írták le, kezdvénn Hadrianusonn, és Valerianusonn végzévénn. E' szerint, ezeknek munkája mintegy folytatása Svetoniusnak, tsakhogy közbenn, két Császár, úgymint *Nerva*, és *Trajanus*, kimaradt. Idejek szerint azon Historicusok így következnek: 1. *Aelius Spartianus*. 2. *Vulcatius Gallicanus*. 3. *Trebellius Pollio*. 4. *Flavius Vopiscus*. 5. *Aelius Lampridius*. 6. *Julius Capitolinus*: mindazáltal ahozképest, hogy, kinek mellyik Császárról írt munkája maradt meg; eképpenn rendelődnek el:

*AELIUS SPARTIANUS*, Élt 290. táján. *Julius Caesáronn* kezdvénn *Diocletianusig*, minden Császároknak életét leírta: de tsak a' *Hadrianusé*, *Lucius Verusé*, *Didius Julianusé*, *Severusé*, *Pescenninus Nigeré*, *Antoninus Caracalldé*, és *Getdé* maradt meg; mellyek közzül az utolsó Constantinusnak: a' többi pedig mind Diocletianusnak van ajánlva.

JU.

**JULIUS CAPITOLINUS.** A' Császárok, kikről írt, ezek: *Antoninus Pius*, *Marcus Aurelius*, *L. Verus*, *Pertinax*, *Clodius Albinus*, *Macrinus*, a' két *Maximinus*, a' három *Gordianus*, *Maximus*, és *Balbinus*.

**VULCATIUS GALLICANUS.** Neve alatt nints egyéb az egy *Avidius Cassius* életénél. Ezt is némellyek *Spartianus*nak tulajdonítják.

**AELIUS LAMPRIDIUS.** Négy Császároknak, úgy mint: *Commodus*nak, *Dia-dumenus*nak, *Heliogabalus*nak, és *Alexander Severus*nak élete vagyon neve alatt; de ezt is sokann *Spartianus*ének gondolják.

**TREBELLIVS POLLIO.** Elt *Constantius Chlorus*, és *Nagy Constantinus* alatt. *Philippus Arab*stól fogva; *II-dik Claudius*ig, minden Császároknak életét leírta: de, csak a' két *Valerianus*é, az úgy nevezett *harmintz Tyrannusoké*, és a' *II-dik Claudiusé* maradt meg; ezek közt is pedig az idős *Valerianusé* darabbann.

**FLAVIVS VOPISCUS,** *Syracusából*, írt *Aurelianus*ról, *Tacitus*ról, *Floriánus*ról, és *Probus*ról; *Firmus*ról; és *Saturninus*ról, *Proculus*ról; és *Bónosus*ról, ezennkívül *Carus*ról, *Numerianus*ról, és *Carinus*ról.

Ezek a' munkák mind igen rozsfz stílussal, és olyan bódogtalanul vagynak írva, hogy igazánn sem a' *História*, sem a'

Ll 2

Bio.



## 332 RÓMAI VAGY DEÁK

Biographia nevét nem érdemlik. Gyakran igen bizonytalan híreknek, és hallomásoknak, mendemondáknak, néha pedig nyilvánvaló meséknek is helyt adnak. Rendet benne, keresni sem kell. Mindazáltal, minthogy azokbann az időkbenn történt dolgoknak alig maradt másutt valami emlékezete; és izemétfeszédjeik között elvélté *Közönséges actákat* elegyítenek: kéntelenek azokat kints gyanánt tartani a' Historicusok. Kiadódta egygyütt Lips. 1774. 8.

13. *SEXTUS AURELIUS VICTOR*, Africából. Elt Constantius, Julianus, és Theodosius Császárok alatt. Alatsóny nemből való származása ellent nem állvann, tudománnya, és a' Római História körül való forgolódása által oly betsültre kapott, hogy Julianus 361-benn, Panhoniai, Theodosius pedig, 379. táján Római Helytartóvá tette. Nevét négyrendbéli apró munkák viselik:

1. *Origo Gentis Romanae*. Kezdi ezt Jánusonn és Saturnusonn, és vilzi Róma építtetéséig. Minthogy a' legrégebb Római Historicusokból, mint: *Fabius Pictor*ból, *Valerius Antias*ból, *Licinius Macer*ból 's. a' t. van ölszveszedve: betsbenn tartatik. A' titulusba ezeket a' szókat: *usque ad Consulatum decimum Constantii*, bizonyosan valamely *librarius* ízúrta; ölszvevéenn, tudatlanságból, ezt a' munkát, a' többi munkáival Aurelius Victorinak; és mindnyájából tsinálvann egygyet. A' leírt, vagy, Libráriust eláruljak a' titulusnak

nak ezen esetlen szavai is, mellyekkel az bérekefztődik: *proinde ut quisque neoterico- rum asseveravit: hoc est, et Livius, et Plator Afer.*

2. *De Viris Illustribus Urbis Romae.* All 86. apró részekből. Kezdődik az Alba Longai Királyokonn, és megyen Augustus idejéig. Nem egyéb Epitomenál, mely más írónak, úgymint: Cornelius Neposnak, Svetoniusnak, és Pliniusnak neve alatt is fordul elő.

3. *De Caesaribus.* Írta 359. tájann. Kezdődik Augustusonn, és Constantiusonn végződik. Ez is tsak Epitome.

4. *De vita et moribus Imperatorum Romanorum Epitome.* Augustusonn kezdvénn, Theodosiusig megyen. De ennek más ember munkájának kell lenni. Ataljábann vévénn, a' stilusa ezen könyveknek, az időhöz képest, melybenn íródtak, elmehet. Legnevezetesebb kiadása: *Cum notis var. ed. Jo. Arnzenius Amstel. 1733.* 4. — *Ex recensione et cum animadversionibus Criticis atque Historicis J. F. Gruneri Coburg. 1757.* 8.

14. **JULIUS OBSEQUENS.** Hazája és állapota tellyességgel nem tudók, sőt az ideje sem. Mert a' IV-dik századba tsak arányozásképpenn tevődik. Vagynak, a' kik stilusa tisztségéből ítélvénn, a' II-diknak az eleire is merik tenni, mint *Sax,* és *Harles.* Munkájábann, melynek titulusa: *de prodigiis,* azokat a' szokatlan jelenségeket, és történeteket írta le, mellyek

Ll 2

mind

mint rendkívül való dolgok, tsudáknak tartattak Rómában, és a Római Provinciákban. Ezeket tudnillik, a Pontifexek szorgalmasan feljegyezték, mely jegyzésekkel élt Julius Obsequens, valamint Livius is: és ez az oka, hogy a kettő egymással oly igen megegyez. A munka csak darabbann van meg. Kezdődik Róma építése után 563-dikonn, és megyen Augustusig. Legjobb kiadása: *Cum annotationibus Schefferi, et Oudendorpii cur. Jo. Cappius. Curiae Regnitianae 1772. 8.*

15. **FLAVIUS EUTROPIUS.** Élt a IV. dik században, Nagy Constantinusnak Secretariussa, Juliánusnak a Persiai hadban utitársa, azután Asiai Proconsul, végre Praefectus Praetorio volt. Öregségében, Valens Császár parancsolatjából, írt *Breviarium Historiae Romanae* nevű munkát tíz könyvben, mely Róma építésétől fogva, a Jovianus Császár haláláig megyen. Stílusa száraz ugyan, de világos, és könnyen folyó: ítélete egyenes, és részre hajlás nélkül való. Görög nyelvre kétszer fordítódott: elsőbenn Lyciai Capito (*Capito Lycius*) által; de ez a fordítás elveszett: azután; *Pasanius*, vagy, *Pasanius* által, kinek fordítása (*Πασιανης μεταφρασις*), megvan, de néhol híjja. Ezzel a fordítással kiadta Eutropiust, *Cellarius*, *Cizae* 1678. Jenae, 1598; ugyan ott újra kinyomtatódott 1715-ben. E szerint jött ki Debretzenben is, 1777-ben in 8.

16. **SEXTUS RUFUS.** Allapotjáról bizonyost nem tudhatni. Maga magát *Vir Con-*

*Consularis*nak mondja. Irt 370. táján, Vá lens Császár parantsolatjából, ilyen titulusú munkát: *Breviarium de victoriis et Provinciis Populi Romani*; melybenn hasznavehető dolgok vagynak, ha a' stilus roszsz is. Kiadta Eutropiussal egygyütt *Verheyk* (Henrich) Lugd. Bat. 1762. 8.

A' másik munka, *De Regionibus Urbis Romae*, mely hasonlóképpenn az 6 neve alatt van, valósággal övé é? nem bizonyos. Ez nem egyéb Nomenclaturánál, vagy, Névlaistromnál; melybenn azt jegyezte fel, mellyik részibenn Rómának mitsoda épületek voltak. Ebből a' Régi Rómát egészszenn le lehetett rajzolni: és ez okból tartatik betsbenn ez a' könyv. Lásd Graeviusnál in *Thesaur. Antiqu. Rom.* Tom. III. és Muratoriusnál in *Nov. Thesaur. Inscript.* Tom. IV. pag. 2125.

17. *L. AMPELIUS*. Élt *Sax* szerint (Onomast. I. pag. 410), 370. táján. *Abellus memorialis* nevű munkájában, mindent öszveszedett, valamit nevezetes dolognak tartott. És itt fordulnak elsőbenn elő a' *Világ* úgy nevezett *hét tsuddi* (septem miracula mundi). A' *Duker* *Florusa* véginn megtalálhatni.

18. *AMMIANUS MARCELLINUS*. Antiochiából. Élt Constantius, és a' következő Császárok alatt Theodosiusig. Mint Tiszt a' Császári Testőrző seregnél (inter protectores domesticos), Julianussal, a' Parthások ellen szerentsétlenül kezdett hadbann jelen volt. Valens alatt Antiochiában;  
Ll 4 bann;

bann; vége felé pedig életének Rómában lakott: és itt készítette ama 31. könyvre tölt munkáját, melybe, Nerva idejétől fogva, a' Valens haláláig történt nevezetes dologokat foglalta (*rerum gestarum a Nervae principatu, ad excessum usque Imperatoris Valentis Libr. XXXI*). Ezen könyvekből a' 13. első elveszett; a' XIV-dik (mely 353-ann, vagy, Gallusona kezdődik), és azt követők, mind a' 31-dikig (mely 378-onn végződik) megvagnak, mellyeknek száma 18-ra megyen. Stilusának durvaságát, és darabosságát okozta egyfelől az, hogy nem Római volt hanem Görög: más felől pedig az, hogy életét többire katonaságban töltötte. De, a' dologokra nézve, mellyeket megírt, igazság szerető, részre nem hajló, tökéletes hitelt érdemlő, és megbetsúlhetetlen Historicus, annyival inkább, mivel azokat beszéli, a' mellyeket maga is ért, sőt, a' mellyeknek nagy részében jelenvölt. Munkájában, nevezetes helyek: L. XIV. c. 6. hol a' Római Luxusról; L. XVII. 4. hol az Obeliscusokról; L. XXII. 15. hol a' Pyramisokról; L. XXXI. 2. hol a' Hunmusokról, és másutt ugyan azon könyvbenn, a' Jureconsultusokról beszéli. Edidit, *Indicem dignitatum, nec non Glossarium Latinitatis adiecit, et praefatus est Gvil. Aug. Ernesti. Lips. 1773. 8. — Praemittitur Historia literaria. Accedunt Indices. Biponti 1786. 8.*

19. **SEPTIMIUS.** Klt, arányozásképpenn a' IV-dik században. Fordította Görög nyelvből a' *Dionys Cretensis*, és *Dares Phrygius* neveik alatt lévő Trójai Histori-

riát, melynek szerzője, hihető, maga *Eupraxides* volt, a' ki azt, Néró Császárnak úgy nyújtotta be, mint igen régi, és még a' Trójai had idejekor készült munkát, melyre ő történetből talált. Ennél a' Közép századokban egyegy kedvesebb könyv nem volt. A' Béla Király nevezetlen író Deákja is (*Anonymus Belae Regis Notarius*), ebbenn gyönyörködött főképpenn. Lásd a' prologusát. *Dictys Cretensis et Dares Phrygius de bello et excidio Trojae, cum interpretatione Annae Dacieriae. Accedunt in hac nova editione notae variorum integrae.* Dissert. de Dictye. Cret. praefix. J. Perizonius Amst. 1702. 4.

20. **JORNANDES**, vagy, **JORDANUS**. Élt a' VI-dik században, Justinianus alatt, 550. táján. Születésére nézve Gothus volt, de Római módon neveltetett. Notáriusi hívatalt viselt. Utóljára Szerzetessé lett. Hogy Ravennai Püspök volt volna, tellyességgel nem bizonyos. Munkái, mellyek kútfők gyanánt tartatnak, ezek:

1. *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis.* Itt a' Gothusokat Gétáknak rólszól nevezi. Készítette ezt a' munkát *Cassiodorus*ból, kinek, de rebus gestis Gothorum XII. könyvei voltak, de elvesztek.

2. *De regnorum et temporum successione.* Vilzi Justinianusnak 24-dik elzendejéig. Lásd Murat. scriptorum rerum Italicarum Tom. I. és külön, a' Grotius kiadásában Amstel. 1653. 8.

L15

S. 145.

A' következő időkben, semmi nemére a' tudományoknak annyi könyveket nem írtak, mint a' Históriára: de azért egy tudomány sem ment kevésbé elő, mint ez, egynek sem voltak több fogyatkozási, mint ennek. Mert a' VI-dik század közepétől fogva, szinte a' XV-diknek közepéig, elvélté talál az ember csak olyan Historicusra is, a' kit nagy únalom és néha boszszúsággal való eltelezés nélkül tudna olvasni; nyomorúltak, idétlenek, érthetetlenek lévén többire az akkori Históriás munkák vagy Kronikák; és tellyesek tudatlansággal, babonasággal, és mindenféle hibákkal. A' tűrhetőbbek, és hasznavehetőbbek ezek:

#### A' VI-DIK SZÁZADBÓL:

1. **GEORGIUS FLORENTIUS GREGORIUS**, kinek *Tours* Városáról, melyben 572-től fogva Püspök volt, *Gregorius Turonensis* név is adódik. Írt *Historia Francorum* titulusú munkát tiz könyvekben; melyről *Frantzia* *História* *Attyának* nevezetik. Meghólt 594-benn. Lásd *Gallias Christianae* Tom. I.

#### A' VII-DIK SZÁZADBÓL:

2. **ISIDORUS HISPALENSIS**. Így nevezetik *Sevilla* (deákul *Hispalis*) Városáról, melyben 595-től fogva Püspök volt. Meghólt 646-bann.

Históriás munkái ezek:

1. *Chro-*

1. *Chronicon ab origine rerum, usque ad annum quintum Heraclii.*

2. *Historia, five Chronicon Gothorum ab anno 176. ad annum 628.*

3. *Chronicon breve Regum Wisi-gothorum.*

3. **FREDEGARIUS SCHOLASTICUS.** Gregorius Turonensis utánn legrégibb Historicussok a' Frantziáknak. Még 658-bann élt. Munkája: *Chronicon ab O. C. usque ad annum secundum Clodovaci II-di a. Ch. 641.* öt könyvekbenn. A' három első könyv megyen 561-ig; a' 4-dik, Gregorius Turonensisből van véve; az 5-dik folytatás; mellyet más későbbi írók, de a' kiknek nevei nem tudódnak, tovább is, úgymint 768-ig vittek. Lásd Canisii Lect. Antiqu. T. II.

## A' VIII-DIK SZÁZADBÓL:

4. **BEDA,** kinek, az akkori idők-benn nagynak teltzett tudománya *Venerabilis* nevet szerzett. Született Angliábann 672-benn; megholt 735-benn. Írt

1. *Historiae Ecclesiasticae gentis Anglorum* Libr. V. mellyekbenn Politica História is van.

2. *De sex aetatibus mundi.*

5. **PAULLUS WARNEFRIDI** (alatta értődvénn *filius*). Született Forojuliumbann.



bann. Rendszerint *Diaconus*nak neveztetik: mivel a' vőlt, *Aquilobann*; a' Langobardusok Királynál pedig *Desiderius*nál, Notáriusi, vagy, *Cancellarius*i hívatalt viselt. Meggyőzöttetvénn *Desiderius*, Nagy Károlytól, a' Francusok Királyától: annak fog-ságába esett; de tőle tisztességesen tartott. Azután *Cassinobann Szerzetessé* lett, hol 799-benn meghőlt. Neve alatt lévő munkák ezek:

1. *Historia Miscella*, XXIV. könyvekben. A' tizenegy első könyv *Eutropius*ból van véve; a' következő öt könyvekben, és így a' 16-ig, a' *Julianustól* fogva *Justinianus*ig esett dolgokat adja elő. A' többi könyvek, melyek a' 806-dik elztendőnn végződnek, későbbenn íródta, *Landolphus Sagar* által.

2. *De gestis Langobardorum Libri VI*. Lásd mind kettőt *Muratorius*nál *Scriptor. rer. Ital.* Tom. I.

### A' IX-DIK SZÁZADBÓL:

6. *EGINHARDUS*, vagy, *EINHARD*, Nagy Károly Secretáriussa, azután Szerzetes, és utóljára Apátúr 839-benn. Írta e' következő munkákat:

1. *Vita Caroli Magni*.

2. *Annales Regum Francorum Pipini, Caroli Magni, Ludovici Pii*, ah a. 741. v. 829.

3. *Br-*

3. *Breviarium Chronologicum*, mellyet Bédának De Sex aetatibus mundi nevű munkájából vett. Lásd Du Chesne Icript. Hist. Franc. Tom. I. et II.

7. *ANASTASIUS BIBLIOTHECARIUS*; Rómában valamely Klastrombann Apátúr, élt 886-ig. Nevezetes munkája: *Liber Pontificalis*, vagy, *Vitae Pontificum Romanorum*, de a' melyhez mások munkái is ragasztódtak. Lásd Murat: Icript. rer. Ital. Tom. III.

8. *RHEGINO*, vagy, *REGINO*, Prümii Apátúr Trierhez közel, élt a' IX-dik század véginn, meghölt pedig a' X-diknek eleinn, 915-benn. Munkájának titulusa: *Chronicon*, vagy, *Annales Germaniae*; megyen Kr. Ur. születésétől fogva 907-ig: mellyet osztán, más valaki, tovább is, úgy-mint 967-ig folytatott. Lásd *Pistorii Script. rer. Germ. Tom. I. ex edit. Struvii.*

#### A' X-DIK SZÁZADBÓL:

9. *LUITPRANDUS*, vagy, *EUTRAN-DUS*; elsőbenn Paviai Diaconus, azután Cremonai Püspök; ezen hlvatalából pedig Berengariustól kivettetvénn, I. és Ot-tonak Tolmáttsa, és, 968-bann, *Nitapho-tus Photashoz* Constantzinápolyba küldött követe. Irta e' következő munkákat:

1. *Historia rerum in Europa gesta-rum*, VI. könyvekben, 891-től fogva 946-ig.

2. *Id.*

2. *Legationis ad Nicephorum Phocasam susceptae descriptio*; melyet mindazáltal úgy is lehet nézni, mint az előbbeni munka 7-dik könyvét. Lásd Murat. Script. rer. Ital. Tom. II.

10. *FRODOARDUS*, vagy, *FLODOARDUS*, Campaniábann, *Reimsi* (Remensis), Presbyter és Canonicus, megholt 966-bann. Munkái ezek:

1. *Annales seu Chronicon* ab a. 919. ad a. 966.

2. *Historia Ecclesiae Remensis*, seu gesta Pontificum Remensium Libris IV. Lásd Bouquet script. rer. Gall. et Franc. Tom. V. et VI.

11. *WTTIKINDUS*, született Alsó Saxoniabann, tanult és tanított *Corweybann*; megholt 1004. tájbann. Munkája: *Annales de rebus Saxonum gestis, seu de rebus gestis Henrici Aucupis, et Ottonis M.* Libri II. Opera et studio Meibomii Francof. ad Moen. 1621. fol.

#### A' XI-DIK SZÁZADBÓL:

12. *AIMONIUS*, Frantzia Országban Benedictinus Szerzetes, írt. 1005. táján öt könyvet. *De rebus gestis Francorum*. Kijött Parisbann 1514. fol.

13. *DITHMARUS*, Merseburgi Püspök, született 976-bann, megholt 1018-bann. Munkája: *Chronicon seu De rebus*

86-

*gestis quinque Imperatorum Saxoniorum, Henrici I. mi, Ottonum trium, ac Henrici II. Libr. VIII.* Az akkori idők Históriajára mulhatatlanul szükséges. Lásd *Leibnitii Scriptt. rer. Brunsv. Tom. I.*

14. **GLABER RADULPHUS**, Francia Országban, XI. századbéli Benedictinus Szerzetes. Vagyon Históriaja öt könyvekben, mely betségben tartatik. Lásd *Pithoei Scriptt. Hist. Francor. Francof. 1796. fol.*

15. **HERMANNUS CONTRACTUS**. Így nevezetett teste hibájáról. Született 1012-ben, megholt 1054-ben. Írt Kronikát *De Sex mundi aetatibus* ab ó. c. ad a. 1054. Lásd *Canisii Lect. ant. Tom. III. pag. 1.*

16. **LAMBERTUS SCHAFNABURGENSIS** (az az, Aschaffenburgból való) Hassiában, Hirschfeldi Klostombéli Szerzetes, megholt 1077-ben. Munkája: *Chronicon, seu, Historia Germanorum ad annum 1077*; melynek leginkább, az 1050-től fogva 1077-ig menő részét tartatik betségben. Lásd *Pistorii Script. rer. Ger. Tom. I.*

17. **MARIANUS SCOTUS**. Született Scotiában 1028-ban, de életének nagyobb részét Német Országban töltötte, a' hová mint Szerzetes 28. esztendő korában szakadt. Megholt Moguntiában, 1086-ban. Munkája: *Chronicon, de Sex aetatibus mundi* Libr. III. Az első könyvnek hét részéje van. Főképpen a' harmadik könyv

betses, a' *Carolingica* Házból való és azután következett Császárok Históriajáért, melyet *IV-dik Henrichig* viszen. Lásd *Pistorii Script. rer. Germ. Tom. I.*

18. **SIGEBERTUS GEMBLACEN.**  
*SIS*, Brabantiabann, *Gembloursi* Klostombéli Szerzetes, született 1020-bann, megholt 1112-benn. *VII-dik Gergely* Pápa ellen, a' Császárral *IV-dik Henrich*kel tartott. Munkái:

1. *Chronicon ab. a. 381. — 1112.*  
Lásd *Pistorius*nál *Tom. I.*

2. *De Scriptoribus Ecclesiasticis.*  
Lásd *Biblioth. Eccles. Fabricii.*

#### A' XII-DIK SZÁZADBÓL:

19. **COSMAS PRAGENSIS,** Házasságban élő Prágai *Canonicus*, született 1045-benn, megholt 1125-benn. Írt *Tsehek* Krónikáját (*Chronica Bohemorum*) három könyvekbenn. *I-ső Primi*slautól fogva *I-ső Sobieslausig*, vagy, 1125-ig. Lásd *Menkenii Script. rer. Germ. Tom. I.*

20. **OTTO FRISINGENSIS.** Fejedelmi Faméliából való ember (úgy mint a' ki *III-dik Conrad*, és *I-ső Fridrich* Császárokhoz közéről való Atyaiság volt), és *Freysingeni* Püspök, megholt 1158-bann. Vagyon Krónikája, mely Világ kezdetétől fogva, 1146-ig terjed, VIII. könyvekbenn. A' nyolczadik, mint a' melybenn maga idejébéli dolgokat, és a' maga tapasztalásá-

sából beszéll, legbetsesebb. Ezenkívül írt *de gestis Friderici I. Libri II.* ad 1157. melyet őstán *Radevicus* a' Secretariusza két könyvekbehn tovább is folytatott. Lásd Murat. Script. rer. Ital. Tom. VI.

21. **GVILIELMUS MALMESBURIENSIS**, Angliából. Külömböztető nevét vette a' Malmesburi Klastromtól, melybehn Szerzetes vólt. Élt a' XII-dik század első felibehn. Munkái ezek:

1. *De rebus gestis Regum Anglorum Libri V.* Kezdődik a' Saxoknak Angliába lett érkezéseken; vagy, a' 449-dik éltendőnn, és végződik 1127-tenn.

2. *Historiæ Novellæ Libri II.* Megyen 1127-től fogva 1143-ig.

3. *De rebus gestis Pontificum Anglorum Libri V.* Lásd *Henr. Savile. rer. Anglicar. scriptores post Bedam. præcip. Lond. 1596. fol. Francof. 1601. fol.*

22. **HELMOLDUS**, vagy, **HELM-BOLDUS**, Lubecka tájékánn lakó Parochus, és a' Lubeckai Püspöknek *Geroldus*-nak, a' *Balticum* tengermellyéki Tóth Nemzeteknek megtérítésébenn útítarsá, leírta az említett Püspök indításából ezen térítés Históriáját, melybe sok egyéb tudásra méltó dolgokat és történeteket is elegyített. Kezdte pedig ezt a' munkát Nagy Károlyonn, vagy, a' Saxoknak Nagy Károly alatt lett megtérítettésenn, és vitte 1170-ig; melyet azután *Arnoldus*, Lubeckai Benediktin

dictinus Szerzetes, hat könyvekben, 1209-ig folytatott. — Kiadódott ilyen titulus alatt: *Chronica Schlavorum Helmodi et Arnoldi, in quibus res Schlavicae et Saxonicae fere a tempore Caroli Magni usque ad Ottonem IV. seu ad annum 1209. exponuntur.* Lubecae 1702. 4. Megvan Leibnitiusnál is Script. ter. Brunsvic. Tom. II.

23. *SAXO GRAMMATICUS*, Zealandiából. A' Grammaticus név tudományáról, és az akkori időhözképpent tiszta és ékes stílusról ragadt reá. Meghót 1204-benn. Munkájának titulusa ez: *Historiae Danorum Regum Heroumque Libri XVI.* A' mit a' XI-dik Századig beszél, mondván, költemény. A' többekben hitelesebb. Cum prolegomenis et Lectionis varietate edidit *Christ. Adolph. Klotz.* Lips. 1771. 4.

24. *GUILIELMUS TYRIUS*, a' mint hozzávethetni, Syriában született: de Frantzia, vagy, Olasz Országban tanult. Tyrusban 1167-benn Archidiaconussá, azután Amalricus Királynak Cancellariussává, utóljára pedig 1174-benn, ugyan tsak Tyrusban, Püspökké is lett; és 1177-ben Rómában a' Lateranumi Synodusban jelen volt. Még 1188-ban élt. Írt Napkeleti Históriát, többire Arabs írókból, kezdvén az *Muhameden*, és vivén 1184-ig; de a' melyre még rá nem akadtak. Másik munkája ilyen titulus alatt: *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, seu Historia belli Sacri, ab a. 1100. — 1184. Libri. XXIII,* megvan: de az utól-

só könyv felette igen híjjános. Igazság szerető, és értelmes Historicus. Lásd *Bongarfti Gesta Dei per Francos.* pag. 625. seqq.

### A' XIII-DIK SZÁZADBÓL:

25. *MATTHAEUS PARIS,* vagy, *PARISIUS.* Angliában Benedicinus Szerzetes; és a' Királynak III-dik Henriknek kedves embere: írt ilyen titulusú munkát: *Historia maior, a Gvilielmo Conquestore, ad ultimum annum Henrici III.* (i. e. 1259.) melyet osztán Gvilielmus Rishanger 1273-ig folytatott; egész szabadsággal és minden félre való hajlás nélkül írt História. Kijött Londonban 1644. és 1684. fol.

26. *ALBERTUS STADENSIS.* A' Stadeni Klostrobann (Brema mellett) lévén, midőn annak jobb rendbe való rendezésén híjjában igyekezett volna: 1240-ben a' Franciscanusok Szerzetébe állott. Még 1260-ban élt. Munkája: *Chronicon ab O. C. usque ad annum 1256.* Lásd *Jo. Schilteri Script. rer. Germ. Argentor. 1762. P. II. fol.*

27. *CONRADUS URSBERGENSIS.* Született Német Országban, Lichtenau nevű családból; a' honnan *Conradus a Lichten-* *aunak* is híjjattatik. III-dik Innocentius Pápa alatt Rómában; azután pedig a' Császári udvarban lakott; és Világi híjjattalt viselt; míg nem Egyházi állapotra lép- *vén*; és 1202-ben Constantiában Pappá szenteltetvén; 1207-ben Praemonstratensis Szerzetessé; 1215-ben pedig, Svevianban

Mm 2

Ursper-



*Urspergi*, vagy, *Aurspergi* Apátúrrá lett; mely hivatalábann, az Urspergi Klastromot új épületekkel és Bibliothecával megékesítvén, megholt 1240-benn. Munkája: melynek ez a titulussa: *Chronicon, a Nino, Rege Assyriorum, usque ad Fridericum II.* (1. é. a. 1229.): közönségesenn *Chronicon Urspergensis* név alatt megyen. Tulajdonképpen az egész munka nem övé; mivel csak az úgy nevezett *Schwartzthatus* Chronicon folytatta, melynek írója nem tudatik. Végződött az 1126-dik esztendőn. Egygyütt a' két munka kijött Basileábann 1569. fol. és Argentoratumbann 1609. fol.

28. *EMO*, vagy, *EMMO*; ki közönségesenn *Flolidus*nak nevezetik. Vólt Praemonstratensis Szerzetes *Frisidbann*. Írt Chronicát a' maga idejében történt dolgokról ab a. 1204, ad a. 1237.

29. *ALBERICUS*. Vólt a' Lüttichi Püspökségben *Neu Munster*benn Augustinianus Szerzetes; ki is nagy részent olvaszt Históricusokból szedett, és Világ kezdetétől 1241-ig vitt Chronicájáról esmeretes, mely különös betsbenn tartatik. Mint-hogy némely kézírásokbann *Monachus triumfontium Dioecesis Leodiensis*; másokbann pedig *Monachus triumfontium Dioecesis Catalaunensis* név alatt említődik: hihető, hogy más emberrel zavaródott össze; nevezetesen valamely Campaniábann a' *Trois Fontaines* Klastrombann lakott Albericus nevű Cistertiensis Szerzetessel, kinek munkáját mintegy fundamentomúl tette Kronikájábann. Legelsőbenn Leibnitzius adta ki.

ki. Lásd *Leibnitzii accessiones Historicae*,  
Hannoverae 1698. 4.

30. **MARTINUS STREPUŠ**, vagy,  
**POLONUS**, Troppauból, Felső Silesiá-  
bann. Polonus neve azért lett, mivel a'  
Troppai Klostorn, melyben ő Domini-  
canus Szerzetes volt, akkori időben Len-  
gyel Országhoz tartozott. Rómában IV-  
dik Kelemen és III-dik Miklós Pápának  
1279-ig Poenitentiarius, lévén; midőn  
már útbann volt, hogy a' Gnezeni Érseksé-  
get és a' Lengyel Országi Primásságot ál-  
talvegye: 1278-ban Bononiában meg-  
hált. Munkájának titulusa ez: *Chronicon  
summarum. Pontificum atque Imperatorum  
Romae per annos quinquagenos*; és megye-  
n III-dik Miklós Pápaig, vagy, 1277-ig. Ki-  
jött Basil. 1559. fol. Antwerp. 1554. 8.  
Colon. Agrippa. 1616. fol.

31. **GUILLIELMUS de Nangis**, vagy,  
*de Nangiaco*; Frantzia Országban St. De-  
nysi Benedictinus Szerzetes. Meghált 1301-  
ben. Munkái ezek:

1. *Chronicon ab anno 1113. ad  
1300.* Főképpenn az utolsó 16. esztendő-  
ről szóló része betses, melyet maga ta-  
pasztalása után írt. Megtalálhatni D.  
*Achery Spicil. Tom. XI.*

2. *Gesta Sancti Ludovici IX. és*

3. *Gesta Philippi III-i Audacis.*  
Lásd mind a' kettőt *Duchesne Hist. Frano.*  
*Script. Tom. V.*

Mm 3

A

## A' XIV-DIK SZÁZADBÓL.

32. *ALBERTINUS MUSSATUS*, Paduából, Florentziában. Nem egy rendbéli hivatalt viselt. Valamely öfzveesküvéért, melybe mind fia, mind öttse belékeveredtek, 1328-ban számkivetteténn: másikat elzindóben meghólt. Verseinn, nevezetesenn, a' Tragœdiainn kívül, mellyekben Senecánál nem alábbvaló, híresek e következő Históriai munkái is:

1. *De Gestis Henrici VII. Caesaris Libr. XVI.*

2. *De Gestis Italicorum post Henric. VII. Libr. XII. ab a. 1313. — 1329.*

3. *Ludovicus Bavarus ad filium;* mellyben a' Gvelfusok és Gibellinusok között való veszekedésnek eredetét írja le. *Lásd. Murat Script. rer. Ital. Tom. X.*

## A' XV-DIK SZÁZADBÓL:

33. *LEONARDUS BRUNUS*. Született 1370-ben, Arezzóban, a' honnan, rendszerint *Aretinus*nak hívatatik: Ifjúságában nem csak a' Deák nyelvet tanulta jól meg (Kitől? nem tudhatni): hanem *Emmanuel Chrysoloras*tól a' Görögöt is; úgy, hogy azon, Könyveket is írt. Rómában 145-től fogva VII-dik *Innocentius*nál, és az utána következő három Pápnál *Secretarius Brevium* lévén, *XXIII. János*sal a' Constantiai Gyűlésen megjelent: de onnan, látván, hogy a' Pápa dólga roszul

szúl foly, Florentziába ment, hol azután 1427-ben Cancelláriussá lett, mely hivatalban 1444-ben meghalt. Legnevezetesebb munkái ezek:

1. *Historiae Florentinae Libr. XII.* Argent. 1610. fol.

2. *Rerum suo tempore in Italia gestarum ab a. 1378. usque ad a. 1440. Commentarius.* Lásd. Murat. Script. rer. Ital. Tom. XIX.

3. *Historia Rerum gestarum in Graecia.* Lásd. Gronov. Thes. Ant. Graec. T. VI. — *De Bello Punico* írt 3. Könyvei Polybiusból vagynak ugyan véve, de nem fordítva: mint szintén, *Historia Gothorum* nevű munkáját is, tsupán Procopiusból való fordításnak nem mondhatni.

34. **THEODORICUS A NIEM.** Így nevezetett a' hazájáról Niemről vagy Neheimről, mely Paderborn vidékén volt. Tanult Olasz Országban. Mint *abbreviator Apostolicus*, öt Pápa alatt 37. évtendeig szolgált. Utóljára *Cambrayi* (vagy, *Cammeracumi*) Püspökké nevezetvé, minek-előtte azon hivatalba béálhatott volna, a' Constantziai Gyűlésen meghalt 1417-ben. Munkái ezek:

1. *Libri IV. de schismate, vagy Historia, qua, res suo tempore, cum in Imperio aliisque Regnis sub Carolo IV. et subsequentibus duobus Imperatoribus: tum in Ecclesia gestae liberrime exponuntur.* Leírja  
Mm. 4 az

## 552 RÓMAI VAGY DEÁK

az Ecclesiábann uralkodott szakadást, annak okaival egygyütt, 1378-tól fogva 1410-ig.

2. *Vitae Pontificum Romanorum a Nicolao IV. usque ad Urbanum V.* melyet valaki 1418-ig folytatott. Lásd *Eccardi, corp. Hist. Med. Aevi Tom. I.*

3. *Historia de Vita Johannis XXIII.* R. R. Lásd *Meibomii script. Rer. Germ. T. I.*

35. **GOBELINUS PERSONA.** Született Padeborn vidékén 1358-bann: meghalt 1420-bann. Írt Közöséges Históriát *Cosmodromium* név alatt, mellyenn 40. éftendeig dolgozott. Lásd *Meibomii script. rer. Germ. Tom. I.*

36. **AENEAS SYLVIUS** Piccolomini, mint Pápa *II-dik Pius*, született 1405-benn, meghalt 1464-benn. Históriára tartozó nevezetesebb munkái ezek:

1. *Commentariorum de gestis Concilii Basiliensis Libri II.*

2. *Cosmographiae Libr. II. S. Historia de mundo universo.*

3. *Comment. de rebus quae suis temporibus gestae sunt.*

4. *De ortu, Regione, ac gestis Bohemorum. seu Historia Bohemica usque ad a. 1458.*

5. *Hi-*

5. Historia rerum Friderici III.  
Imperatoris.

---

## VIII.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK GEOGRAPHUSOKRÓL.

---

§. 146.

**H**A VALAMELY Nemzetnek, a' Rómaiaknak jó módja lett volna benne, hogy a' Föld esmerést, vagy Geographiát lehető ökölletességre vigyék. De ilyen tzelből keveset tselekedtek, nagy részént megelégedvőnn azzal, hogy a' birodalmok alatt élvő tartományokat valamennyire esmerék, mellyeknek Nemzeti kevélységből *Orbis Terrarum*, vagy, *Orbis Romanus* nevet adtak. Mindazáltal más útonn, nevezetesen, esmeretlen tartományokban való hadakozásaik, utak tsinálása (*chaussées, vae stratae*) és elveszett Görög írókból való fordításaik által, sokat használtak a' Geographiának, és mind terjesztették, mind szélesítették annak esmeretét. Mert, egy z, hogy sok addig az ideig esmeretlen helyekkel és Népekkel esmerkedtek meg: más z, hogy sok mesés híreket megtzáfoltak: ok vélekedéseket pedig, mellyek bizonyalannak voltak, meghagytak, és megerősi-

Mm 5

si.

sítettek. Így Napnyúgoti és Napkeleti Európának nagy részét a' Rómaiak kezdték esmérni; úgy szintén A'siát a' Fekete Tengeriől China határáig, és belső Arabiáig. Belső Afrikáról pedig még tökéletesebb esméretek vólt, mint ma nekünk van. Vóltak Íróik között olyanok is, a' kik egyesenn ezen tudománynak rendbeszedésére és megvilágosítására adták magokat; kiknek abbann a' *Marcus Kipsanius Agrippa*-tól kezdett, és, ez belőle kihalván, Augustustól végzett munka nem kevés segítségére szolgált: mely is abból állott, hogy a' Római Provinciák felmérődvén, azoknak, nagy formábann, Mappái készítdtek, és valamely tágas Porticusbann felfüggesztődtek, hogy akarki is hafznokat vehetné. Hasonlóképpenn, kútfő gyanánt éltek a' Római Geographusok az Ifjabb *Jubónak* Mauretanai Királynak Libyáról írt munkájával, mellyet az, Augustus idejében írt. A' Római Geographusok így következnek:

1. **POMPONIUS MELA.** Született Római eredetű szüléktől, Spanyol Ország-nak Baetica nevű részében (ad sinum Gauditanum). Maga a' Hazáját megnevezte, a' midőnn L. II. cap. 6. így szól: „Si nus ultra est, in eoque *Carteia* (ut qui dam putant) aliquando Tartessus, et quam tranſvecti ex Africa Phoenices habitant: atque unde nos sumus Tingetara“. De a' kézírásokbann ennek a' helynek nevét tisztánn nem olvashatni: a' honnan a' felett még veszekedések is lettek a' Tudósok, nevezetesen, Gronovius és Vos-

Vossius között: kik között az utolsó azt állította, hogy azt *Tingis Cetrariá*nak kell olvasni. Hihető, hogy *Mellaria* és *Transducta* (vagy, a' mai *Tarifa*) között esett. Élt *Mela*, Claudius Császár alatt; kinek Britanniai Triumphusáról (esett ez Kr. Ur. születése után 44-benn) L. III, így emlékezik: „*Britannia qualis fuit, qualesque*  
 „*progeneret, mox certiora, et magis ex-*  
 „*plorata dicentur. Quippe tam diu aperit.*  
 „*ecce Principum Maximus, nec indomita-*  
 „*rum modo ante se; verum ignotarum quo-*  
 „*que gentium victor, qui propriarum re-*  
 „*rum fidem, ut bello affectavit, ita trium-*  
 „*pho declaraturus portat.*“ — Munkáját így nevezte: *De situ Orbis Libri III*.  
 Nagy részént csak Névlaistromból (Nomenclaturából) áll. Elsőbenn a' Világ három részeit közönségesen írja le: azután különösen és részenként is, kezdvén Afrikán, nevezetesen Mauretanián, és rendre menvén Numidián, tulajdonképpén úgy mondatott Afrikán és Cyrenaicán, Egyiptomot A'siához veszi, és róla Arabiára, Syriára, Phoeniciára, onnan Ciliciára, és Kis A'siának több szélről fekvő tartományira megyen által; 's körüljárva így az egész Földközi tenger partjait, úgymint, Pamphiliát, Lyciát, Cariát, Joniát, Aeolist, Bithyniát, Paphlagoniát, és A'siának Pontus és Moecotis mellyéki tartományit, és Nemzetit, a' Rhiphaeus Hegyig; A' II-dik Könyvbenn Europai Scythiát, Thraciát, Macedoniát, Görög Országot, Peloponnesust, Epirust, Illyricumot, Itáliát, Narbonnensis Galliát, innetső vagy Itálián felől eső és a' Földközi Tengerre fekvő.



fekvő Spanyol Országot (Hispaniae ora interior), azon Tengernek szigeteivel együtt; A' III-dik könyvbenn, külső, vagy, az Atlanticus Oceanusra fekvő Spanyol Országot (Hispaniae ora exterior), és Galliát (Galliae ora exterior), azután Germaniát, Sarmatiát, Scythiát; Külső Spanyol Ország felett az Atlanticumonn 's ezen túl az Északi Oceanusonn fekvő szigeteket (Hispaniae Exterioris et Septentrionalis Oceani Insulae), a' Napkeleti Oceanust (Oceanus Eous), és Indiát; az Erythraeum tengert (Rubrum Mare), és annak két öbleit (Sinus Persicus et Arabicus); Végre Déli Aethiopiát, az Atlanticum tengert, és Aethiopiának 's Mauretanianak arra fekvő részeit (Atlanticum Mare ac huic adfita Aethiopiae ac Mauretaniae pars) írja le. Stílusa a' nagy rövidség mellett is világos, gyönyörködtető, és tiszta, melyet annyival többre lehet betsúltni, mivel Deák nyelvenn legelőször írt Geographiát. Az Episodiumi igen szépek, és a' Historiára nézve fontosok, millenek az első könyvbenn: c. 8. *De Afris*; c. 9. *De operibus Aegypti*; cap. 18. *de Specu Corycio*; cap. 19. *de Populis Maeoticis*. A' II-dik könyvbenn: cap. 1. *de Scythis*; cap. 2. *de Thracibus*. A' III-dikbann: cap. 4. *de Sarmatis*; c. 5. *de Scythia Asiae*; cap. 7. *de Indis*; cap. 8. *de Aethiopibus*. Legjobb kiadása: *Cum observationibus Oudendorpii, Jac. Perizonii ed. Abrahamus Gronovius* Lugd. Batav. 1748. 8.

2. **C. PLINIUS SECUNDUS MAIOR.**  
Született Veronábann, vagy, más értelem  
íze-

Ézerint Novocomumbann, Tiberius alatt Kr. Ur. születése után 23. esztendővel. Életét röviden leírva Svetoniusnál, bővebbenn pedig ifjabb Pliniusnál (L. III. Epist. 5.) láthatni; kikből felőle ezek tudódnak: hogy ifjúkorábann katonáskodott, és a' Némétekkel folytatott hadbann Claudius alatt, *Præfectus alae* volt: Néró és Vespasianus Császárok alatt pedig külömbkülömbféle polgári hivatalokat viselt, és utóljára Misenumnál, Róma; és az alsó tenger (Mare Inferum) őltalmazására fekvő hajós seregnek Vezérévé (Præfectus Classis Misenenis) rendeltetvénn, midőnn a' Vesuviust, mely először akkor kezdett tüzet okádni, közlről vi'sgálta volna: a' hegyből kihányt matéria között megfűlt, Kr. Ur. születése után 79-benn, Titus uralkodása első esztendejében. *Historia Naturalis* nevű híres munkáját, melyet 37. könyvekbe foglalt, kevésse halála előtt végezte el. Ebből a' II-dik, és kivált a' III-dik, IV-dik, V-dik, és VI-dik könyvek, Geographiáról tanítanak, mely tudomány meglehetősen szélesítődött azokkal; a' melyeket *Napkeleti*, és *Északi Európáról*; ezenkívül *Indiáról* (hihető, az Alexandriai Kereskedők tudósításából) beszél. — Stílusábann, a' rövidség mellett erő, vagy, *Energia* van: noha azt sem tagadhatni, hogy néha Rhetori Declamatiohoz közelít, néha pedig szokatlan és egészen új szókkal él. Nevezetesebb kiadási ezek: *Ed. Jo. Fr. Gronov. cum notis variorum Lugd. Bat. 1635. 9. Voll. 12.* — *Emendavit et illustravit J. Harduinus Paris. 1685. 5. Voll. 4.* És bővebbenn ugyan ott 1723. 3. Voll. Fol.

3. **JULIUS HONORIUS** Orátor; említet *Cassiodorus de Divinis Legationibus* c. 25. Irt *Cosmographiát*; mellyet jobbára a' Római Birodalomnak Augustus idejében készült leírásából vett.

4. **AETHICUS ISTER.** Élt a' IV. dik században, némellyek szerint még Nagy Constantius alatt, a' mint pedig mások gondolják 360. táján. *Cosmographia* nevű munkája, hihető, nem egyéb, hanem a' Julius Honorius Orátoreának rövidítése. A' stilus benne egyenetlen, és sietve való dologozást mutat. Lásd a' Gronoviustól kiadott Pomponius Mela véginn.

5. **COSMOGRAPHUS RAVENNAS.** Így neveztetik az a' VII. dik században élt Ravennai író, a' kinek 5. Könyvekből álló *Cosmographiája* maradt. Lásd ezt is a' Gronoviustól kiadott Mela után.

6. **GEOGRAPHUS ANONYMUS,** a' mely név a' közelebbitől különböző írók jelent; t. i. annak a' munkának szerzőjét; melynek titulusa ez: *Veteris Mundi descriptio.* Kiadta Gronovius (Jac.) Leid. 1697.

7. **VIBIUS SEQUESTER.** Ideje nem bizonyos. Sax. (Onom. I. p. 450.) 389 tájára teszi. Oberlin pedig az V. dik vagy VI. dik századra; vagy még későbbre. Irt *de fluminibus, fontibus, lacubus, nemoribus, paludibus, montibus, gentibus, quorum apud Poetas mentio fit.* A' munka, minthogy tsupa névlaistromból áll: igen száraz, sok he-

helyekenn hibás is: mindazáltal megvetni nem lehet. *Lectiois, varietatem, integras doctorum commentationes adiecit, et suas* Jer. Jac. Oberlinus Argent. 1778. in 8.

A' Geographusi munkák közzé tartoznak az úgy nevezett *Itinerariumok* is. Ilyenek:

1. *Itinerarium Antonini Augusti.*

E' névenn melyik Császárt kelljen érteni: bizonyosan nem tudatik. A' mennyire a' benne lévő nevekből gyaníthatni; *Nagy Constantinus* idejénél régibb, de a' *Severus*-nál későbbi munka. Készítődött pedig a' végre, hogy az egész Római Birodalomban az Ország utakat mindenfelé, sőt az útbann eső helyeknek egymástól való meszsését is megmutatná. Valamint a' Méla munkája, úgy ez is, *Africának Naphyúgoti* részinn kezdődik: *Ortelius, Cluverius, Cellarius*, és más Régi Geographia írók, mind ezenn az *Itinerariumon* építenek.

2. *Itinerarium Hierosolymitanum.*

Készítődött magának az Írónak tanúbizonysága szerint, *Zenophilusnak* és *Dalmatiának* Consulságában, és így; 333-ban Kr. Ur. sz. után.

Mind ezt, mind amazt a' *Hierocles* útikönyvével (*Ἱεροκλῆος οὐτικὸν βιβλίον*) együtt, mely Görögül van írva; igen tudós jegyzésekkel kiadta *Wesseling Péter* Amstel. 1735. 4.

Vég.

Végre ide járálunk:

1. Az úgy nevezett *Tabula Peutingeriana*, mely tulajdonképpenn *Uti Geographica Mappa*; és ekképpenn *Peutinger* nevű Augspurgi híres törvénytudótlól hívatatik; a' kinek Bibliothecájában találtott. Ezt *Peutinger* a' XVI-dik században, I. Maximilianus és V-dik Károly Császárok alatt; megholt 1587-ben. Az említett *Mappa* pedig hozzá Bétsi Bibliothecarius és Professor *Celtes Conradt*ól került; a' ki a' XV-dik század véginn és a' XVI-diknak eleinn élt. Készítődött a' II-dik Theodosius Császár idejében, a' mint az elől lévő versekből hozzávethetni, mellyekben a' Theodosius név említődik. Igen betses maradvány a' régi *Geographiára* nézve, mivel a' Római sereg útját írja le; minden Provinciákonn által; a' Pyrenaeus hegyektől fogva Indiának széléig. Hosszúsága a' máppának 24. lábnyi, és most a' Bétsi Császári Bibliothecában tartatik, melynek azt testamentom szerint Eugenius hagyta. Kiadta legelsőbenn Welser ( Marc. ) újbann pedig Scheib. Bétsbenn 1753. föl.

2. *Notitia Provinciarum Romani Imperii, Orientis, et Occidentis.* Lásd e' Cellarius és Havercampius kiadása szerint való Eutropius véginn.

3. *Notitia dignitatum utriusque Imperii.* Ebbenn a' munkában a' Római Birodalomban lévő minden tisztségekkel, és hivatalokkal egygyütt, magok a' Római Provinciák is előszámálódnak, íródott 426. tá.

táján, vagy, II. dik Theodosius Császár alatt. Lásd Onom. pag. 492.



## IX.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK

#### CHRONOLOGIAROL.



§. 147.

AZ IDŐNEK bizonyosabbann való számlálása igen nehezenn kaphatott lábra a' Rómaiak között. Melynek oka a' volt, mert sok ideig csak a' Napot sem tudták egyenlő órákra felosztani, semmi ahoz való eszközök nem lévén. A' legelső árnyékóra, Róma építtetése után 461-el, és így, Kr. Ur. születése előtt csak 293-al ment bé Rómába; az is pedig igen hibás volt. Valamivel jobbat, Consul Valerius, Catanából (Sicilia Városából) vitt oda, Róma építtetése után 491-benn, Kr. Ur. születése előtt 263-bann: de még ez sem volt minden fogyatkozás nélkül; hanem osztán Censor Marcus Philippus, Róma építtetése után 590-benn, Kr. Ur. születése előtt 164-benn állított fel olyat, a' mely tökéletesenn volt találva. Folyóórát pedig (Clepsydra), melybenn még akkor nem fővény, hanem víz folyt, Censor Scipio Nasica, azután öt esztendővel készített.

Na

Az

Az esztendővel, melynek elintézése ( *Cura anni dirigendi et intercalandi* ) a' Pontifizeknél volt, még többet bajlódtak a' Rómaiak. Mert néha gondatlanság, néha pedig haszonra nézés miatt, olyan zavarodás lett az esztendőbenn, hogy annak négy részei, egész másképpenn estek a' Kalendáriumbann, mint. voltak a' természetbenn. ( *ut neque messium feriae, aestati, neque vindemiarum, autumnu competerent, a' mint szól Sveton. Odisar. 40.* ). Nevelte a' Chronologia bizonytalanságát az is, hogy az esztendők sok ideig egyedül tsak a' Consulokról neveződtek. ( Kezdődtek ezek 509. esztendővel Kr. Űr. születése előtt ); és valamely bizonyos, és meghatározott időtől mind addig nem számlálódtak, míg *Marcus Porcius Cató*, a' róla úgy mondatott *Catóniana Aera* ki nem dólgozta. Ezen Aera szerint Róma építtetésének ideje, ha mind hibásann is, megállítódvann (tette t. i. azt Cató a' VII-dik Olympiásnak I-ső esztendejére; vagy, a' mi számlálásunk szerint 752-re Kr. Űr. születése előtt), és az esztendők *ab Urbe Condita* számlálódvann: kezdett lenni Chronologia a' Római Historiábann. Cató után, a' kik a' Rómaiak között az Idő számlálásón, vagy könnyítették, vagy igazítottak, vagy azt változtatták, ezek voltak:

**MARCUS TERENTIUS VARRO.**  
Lásd életét a' Grammaticusok között. Róma építtetésének idejét a' Cató Aerájánál két esztendővel elébb, és így, Kr. Űrünk születése előtt 754-re tette; mely is róla *Varroniana Aera*nak neveztetik.

CA.

● **CAIUS JULIUS CAESAR.** Dictator korábann, mint Pontifex Maximus, a' Római Kalendáriumot, *Sosigenes* nevű Alexandriai Mathematicusnak segítségével megjobbitotta. Látván t. i. a' nagy zavarodást a' Rómaiak esztendejében; hogy annak egyszerre végét szakaszolja, az 708-dik esztendőt (Róma építtetésétől számlálván) annyira meghosszabbította, hogy az 444. napból, vagy, 15. hónapból állott. E' pedig úgy esett, hogy Februariusba (annak t. i. 23. napja után), egy intercalaris hónap: November és December közzé pedig két rendkívül való intercalaris hónap tsúsztatódott. És ennek az esztendőnek *annus confusionis* lett a' neve. Minthogy pedig közönségesenn az esztendőt 365 napból, és hat órából állóvá tette: azt is rendelte, hogy az említett hat óra, négy esztendő alatt egy egész napra telvénn, minden negyedik esztendő egy nappal hosszabb legyen a' többinél, melynek osztán *Annus Bissextilis* név adódott: minthogy, Februarius 23-dik napjának, mely után az az egy nap tevődött, a' Római Kalendárium, bann, *Dies Sextus ante Calendas Martias* lévén a' neve; az azt követő oda szűrt nap *Bis sextus Calendas Martias*nak hívatott.

**MARCUS VERRIUS FLACCUS.** Lásd életét a' Grammaticusok között. Irt *Fasti* nevű munkát, mely kő táblákra metzve, *Praenestebenn*, ez előtt mintegy 23. esztendővel, megtaláltatott, és a' mennyire az ásás közben esett kártól lehetett, kiadatott, ilyen titulus alatt: *Fastorum anni*  
Nn 2 Ro.



*Romani a Verrio Flacco ordinatorum reliquiae, ex marmorearum tabularum fragmentis Praeneste nuper effossis collectae, et illustratae, cura et studio Petri Frano. Foggini Romae 1779. fol.* Hogy pedig az elnevezésében ezen betses régiségnek hiba nints, megtetstzik Svetoniusból, a' ki *de Illustr. Grammat. cap. 17.* ezt mondja: „Statu-  
 „ am habet (t. i. Marcus Verrius Flaccus,  
 „ a' kiről ott beszéll) *Praeneste, in infe-*  
 „ *riori parte contra hemicyclium: in quo*  
 „ *fastos a se ordinatos, et marmoreo parieti*  
 „ (vagy talán inkább így kell olvasni: *Marmoris perite*) *incisos publicarat*“. Az itt említett Hemicyclium (*ἡμικύκλιον*) teszen olyan kőből tsinált fél kerek széket, mely a' közönséges helyekenn arra a' végre szól-  
 gált, hogy a' sétálás után legyen a' meg-  
 fáradt embernek mire ülni, és magát ki-  
 nyúgodni. Illyen fél kerek szék volt az, a'  
 mely Praenestében találtatott, és annak  
 Marcus Verrius Flaccus *Fasti* nevű munká-  
 ja a' hátára volt metzve. A' mint Foggi-  
 nius ítélt, ez a' Hemicyclium Augustus ide-  
 jétől fogva, Macrobiusnak és Nagy Theo-  
 dosiusnak idejéig, vagy, a' IV-dik század  
 végéig, épségben megmaradt, de azután  
 velztibe hagyódott. Sok ideig *M. Verrius*  
*Flaccus*nak, az a' munka tulajdonított,  
 mely *Fasti Capitolini* név alatt esmeretes.  
 Értetődnek ezenn, azok a' kőtablák, mel-  
 lyekre, Róma építtetésétől számlálván,  
 120-tól fogva, 765-ig, a' Tisztviselőknak,  
 hadakozásoknak, triumphusoknak, és más  
 nevezetes dologoknak ideje jegyződött fel,  
 és a' mellyek Rómában darabokra törve,

1547-benn ásódtak ki, 1549-benn pedig, *Cardinalis Marlianus Bertalan* által ki is adattak. *Capitolini* nevet azért viselnek, mivel, rendbeszedődvénn, a' *Capitoliumi* épületbe (*in Palatio Capitolino*) helyheztesdtek. Megláthatni ezen munkát *Gruterus*nál, *Inscript.* pag. CCLXXXIX. seqq. és *Graevius*nál. *Theaur. Antiq. Rom. Vol. XI.* Másképpenn, *Fasti Romani* a' neve. A' *Fasti Consulares* titulus pedig, ettől külömböz; és, nem régi, hanem új munkát jelent, mely a' megmaradt régiségekből szedődött egybe. Kezdte az efféle egybeszededetést *Sigonius Károly*, a' következő munkájábann: *Caroli Sigonii Mutinensis Fasti Consulares ac triumphales, acti a Romulo Rege usque ad T. Caesarem. Eiusdem in Fastos, et triumphos, id est, in Universam Romanam Historiam Commentarius Venet. 1556. fol. — Basil. 1559.*

Többre nevelték pedig: *Marlianus*, *Panvinus* (*Onufrius*), *Baronius*, *Basnage*, *Tillemont*, *Petavius*, *Pagius*, (*Ant.*) *Blanchinus*, *Muratorius*, és mások.

● **DIONYSIUS EXIGUUS.** Élt a' VI. dik századbann, meghólt 536. előtt. Az *Exiguus* név kitsíny termeteről ragadt reá. Eredetére nézve *Schythanak* íródik. Rómába menvénn, ott *Apátúrságot* ért, a' honnan rendszert, *Dionysius Abbásnak* mondódik. Nevezetessé a' *Cyclus Paschalis* kidólgozása tette, mely által a' Húsvét *Innepe napja*, minden elztendőbenn meghatározódik. Ennek a' *Cyclusnak* II. dik elztendejére határozván Kr. Úr. születését:  
 Nn. 3 egy-

## 566 RÓMAI V. DEÁK CHRONOLOG.

egyszersmind, annak az Aerának is, melyel mi Keresztyének élünk (*Aera Christiana*), első szerzőjévé lett.

**BEDA VENERABILIS.** Élt a' VIII-dik század eleinn. Vagyon, *De Temporibus*, vagy, *de temporum ratione* titulus alatt szép *Chronologiai* munkája. Lásd feljebb a' *Históricusok* között.

**JEGYZÉS. I.** A' Consulokról való számlálás, Kr. Urunk születése után sem szűnt meg szokásbann lenni, szinte 581 ig, a' mikor, *Fl. Basilius* nevű Consul volt. Azután pedig, egy darabig így írtak: *Anno post Consulatum Basilii primo, secundo, tertio* és, utóljára *vigesimo quarto*.

Itt végződik a' Consuloktól való számlálás, és azután a' Keresztyén Aerával való élés lett közönségessé.

II. A' régi *Históricusok* megértésére, valamikor azok, a' Húsvétról, és más változó *Innepekről* szólnak: szükséges a' *Dionysianus Cyclus*. Erre vigyáznak, ma is mind azok, kik, a' *Julianum* és nem a' *Gregorianum* Kalendariummal élnek. Az utolsó így neveztetik, XIII-dik *Gergely Pápától*, a' ki azt, 1582-benn, *Lilius Aloysius* nevű *Mathematicus* által készíttette. E' szerint a' Húsvét, sokszor, egy hónappal is előbb esik, mint az első szerint esnék.

## X.

A' ROMAI VAGY DEÁK  
MYTHOLOGUSOKRÓL.

## §. 148.

**V**ALAMINT a' Görögöknél, úgy a' Rómaiaknál is, a' *Mythologia* nem egyéb volt, hanem természeti, és erköltsi dolgoknak, és igazságoknak, Nemzetek és Familiák eredetinek, Vallásra tartozó szent szokásoknak, és czeremoniáknak, felettébb egygyűgyű, és sokszor, mintegy kézzel fogható előadása, és magyarázása. Mivel pedig, egy részét a' *Mythusoknak*, a' *Philosophusok*, másikat a' *Históricusok*, harmadikat az *Astronomusok*, mindeniket pedig egyformánn, a' *Poéták* vették fel; kik másképpenn beszéltek azokról a' *Dramabann*, másképpenn az *Epasbann*, ismét másképpenn a' *Didacticum Poémabann*: a' *Mythologia* bizonyos formábann és ábrázatbann nem maradhatott; hanem annak, minden egyéb tudományok között, legtöbb változásokon kellett általmenni. Ez egyik fő oka, hogy ámbár a' Római *Mythologia* egészszenn a' Görögből vevődött; még is, az, ettől nem kevésbenn különböz. Oly systemábann a' Római *Mythologia*t, mint *Apollodorus* a' Görögöt, senki

Nn 4

nem

nem vette: sőt, csak néminémű egybekötetésbenn is, senki azt, *Ovidius*on kívül elő nem adta, a' honnan, nem is annyira a' *Mythologusokból*, mint a' *Históricusokból*, és a' Római Antiquitásokra tartozó munkákból, lehet arról helyes esméretet szerezni. Az úgy mondatott Római *Mythologusok*, vagy, *Mythographusok* ezek:

1. **CAJUS JULIUS HYGINUS** Vólt *Augustus* Császárnak *Libertussa*, és *Bibliothecarius*sa. Némellyek *Spanyol Ország*-ból, mások *Alexandriából* valónak mondják. Lásd *Svet. de Illustr. Gram. cap. 20.*  
 • Neve alatt vagyon: 1. *Liber Fabularum* 277, és 2. *Poëticon Astrohomicon*. Egyik sem olyan munka, mellyenn *Augustus* idejebeli szín volna. Innen hihetőbb, hogy mind a' kettő sokkal utóbb íródott. Az első, a' mint hozzávethetni, rész szerint a' *Hyginus* most említett munkájából, rész szerint a' régi Görög, és Római *Tragicusokból*, rész szerint pedig a' *Cyclicus Poëta*kból készitődött *Epitome*: de a' mely közzé, *Scholiastákból* vett pótlások is egyeledhettek. Az utolsó munka áll négy könyvekből. Ezek közzül az első tanít az Égről, annak mind két *Hemisphaeriumáról*; a' második, *De Signorum Coelestium historis*; Ez vevődött *Eratosthenesből*; a' harmadik, *de descriptionibus formarum Coelestium*, vagy, a' *Constellationokról*; a' negyedik, *De quinque Circulorum notatione, et de planetis*. Itt, az öt *Circulusok*on értődik, a' két *polaris*, a' két *tropicus*, és az *Aequator*.

2. **FABIUS PLAMCIADES FULGENTIUS**, Africából. Vallására nézve Keresztyén vólt, ideje arányozásképpenn a' VI-dik századra tevődik. Munkáját (*Mythologicon Libri III.*) *Catius* nevű *Presbyter*nek ajánlotta. Abbann, a' *Mythusoknak* allegorikai értelmet ad.

3. **LACTANTIUS**, vagy, **LUTATIUS** (némely kézírások szerint pedig, *Lucatius*) **PLACIDUS**. Élt a' VI-dik század után. Munkája: *Argumenta Metamorphoseon Ovidii*, melyhez mindazáltal másuttal vett hozzáadások is járúltak.

4. **ALBRICUS**, kit *Albericus*nak és *Africus*nak is írják. Élt a' XIII-dik században 1217. táján, Angliában. Munkájának titulusa: *De Deorum imaginibus* Libr. 3. Ugyan az némely kézírásokban, *Poëtria*, és, *Poëtarium* nevet is visel. Jobbára *Fulgentiusból* van szedve.

Lásd ezen négy író kiadva ilyen titulus alatt; *Mythographi Latini: Thomas Muncker omnes, ex Libris manuscriptis partim, partim coniecturis verisimilibus emendavit, et Commentariis perpetuis instruxit Amstel. 1687.*

Még jobb kiadás: *Cum integris Commentariis variorum et suis animadversionibus edidit Augustinus van Staveren Lugd. Batav. et Amstel. 1742. 4.*



# XI.

## A' RÓMAI VAGY DEÁK

MATHEMATICUSOKRÓL,  
ASTROLOGUSOKRÓL,

's átaljábann azokról, kik az  
ÉPÍTÉSRL, MECHANICARÓL,  
HYDROTECHNICÁRÓL, FÖLDMÉ-  
RÉSRL, ÉS HADIMESTER-  
SÉGRŐL ÍRTAK A' RÓ-  
MAIAK KÖZÖTT.

§. 149.

A' *MATHESES*henn, mint minden azzal járó Tudományokban, semmi különös érdeme nints a' Rómaiaknak, noha azzal, kivált annak practita részével, éppenn nem voltak esmeretlenek, minthogy ennek tudása, mind arra a' pompára, mely vólt Rómában, mind pedig a' hadakozásokra, mellyeket folytatott ez a' Nemzet, megkívántatott. Azok a' kevés Deák írók, kiknek munkái, valamelyik ágát illetik ezen Tudománynak, így következnek:

### I. ASTRO-

## I. ASTROLOGUSOK.

I. **P. NIGIDIUS FIGULUS.** Élt Ciceróval egy időbenn, kinek nagy barátja volt. Úgy íródik le, mint nagy tudományú ember, nevezétesenn, Gellius Noct. Att. XIX. 14. Varró mellé teszi. Különösen az Astronómiát bírta.

2. **MARCUS MANILIUS.** Lásd a Didacticus Poéták között.

3. **JULIUS FIRMICUS MATERNUS,** Siciliából. Élt a' IV-dik századbann, Constantinus, és annak fiai alatt, 336. táján. Vallására nézve Pogány volt. Munkája, ilyen titulus alatt: *Matheseos Libri VIII.* tulajdonképpenn Astrologia. Az első könyvben azon ellenvetésekre igyekezik megfelelni, mellyekkel terhelődik az Astrologia. A' másodikbann, harmadikbann, és negyedikbenn, magát az Astrologiát tanítja; a' négy utolsókbann pedig, az *Apotelesmákat*, vagy, azt, mitsoda ereje van a' tsillagoknak (mikor azoknak egymáshoz, a' planétákhoz, és az égi jegyekhez bizonyos, és meghatározott fekvése, vagy, állása van), arra, hogy valaki szerentsés, vagy, szerentsétlen legyen? Ezen erőből vevődött az *αποτελεσμα* név is, minthogy az említett esetekben az ember szerentséjét, a' tsillagok okozzák (*αποτελεσμα*, id est, efficiunt fortunam hominis). Ezek szerint minden attól az Órától függ, a' melybenn születik

va



valaki: p. o. hogy *Páris* elragadta *Heléndt*, azt az ő születése órája okozta. Vége felé életének, Keresztyénná lévén *Firminus*: írt *De errore Profanarum Religionum*. Ed. M. Flaccius Argent. 1502. 8.

4. **CENSORINUS**. Élt a' III-dik században, 238. táján. Híres *De die Natali* nevű munkájáról, melynek ilyen titulust azért adott, mivel azt, a' barátjának, Q. *Cerellus*nak neve napjára küldötte ajándékba. A' munka nagy részélt Astrologiai vizsgálódásokra megyen ki. Az idő számolásnak külömbkülömbféle nemeiről, és módjairól is tanít. Abbann a' fragmentumban pedig, mely hasonlóképpenn a' *Censorinus* neve alatt van, ilyen titulussal: *De Naturali Institutione*, Physicai, Geometricai, és más afféle dolgok foglaltatnak be. — *Cum perpetuo Commentario H. Liridenbrogii etcet. ex recensione Sigeb. Havercampi Lugd. Batav. 1743. 8.* — Ed. ab Andr. Goetzio Altdorf. 1774. 8.

5. **RUFUS FESTUS AVIENUS**. Lásd a' Didacticus Poéták között.

---

## II. ARCHITECTURA, MECHANICA, és HYDROTECHNICA

### T a n í t ó k.

---

I. **MARCUS VITRUVIUS POLLIO**, Veronából, Élt Augustus Császár idejében,

benn, ki alatt rendes fizetése járván, a' közönséges épületekre, hadi eszközökre, és Ikerfázamokra, vigyázott, vagy, a' mint maga mondja, L. VIII. c. 4. és Libr. X. cap. 16. *Magister tormentorum*, és *Machinarum Bellicarum praefectus* volt. Írt *de Architectura* tíz könyvet, mely minden mai *Architectusok* könyvei mellett is, be-  
tsit el nem vesztette.

Az 1-ső könyv van: *De officio et doctrina Architecti*.

A' 2-dik, *De Copiis Materiae*.

A' 3-dik, *De Aedium Sacrarum dispositione et varietate*.

A' 4-dik, *De Ordinibus, imprimis Dorico et Corinthio*.

Az 5-dik, *De Aedificiis publicis, id est, Basilicis, Curtiis*.

A' 6-dik, *De Aedificiis Privatis*.

A' 7-dik, *De expolitionibus*, az az, mint kelljen a' házat kívülről díszessé tenni?

A' 8-dik, *De aquae ductibus*.

A' 9-dik, *De Gnomonice*.

A' 10-dik, *De Mechanica*, vagy, a' *Machinákról*. Valóságos tudós munka, és hasznos, a' Deák nyelvre is, mivel abbann olyan szók fordulnak elő, melyek másutt, sohol nincsenek. Az előljáró beszédi különösen szépek. Vóltak munkájához alkalmaztatott rajzolásai is (Lásd L. VIII. cap. 6.), melyeket *Schemáknak* és *formáknak* nevez, de ezek, nagy kárára az *Archi-*

chitecturának, elveztek. Nevezetes kiadása: *Per Jocundum Veronensem* Venet. 1511. — *Ex recensione Philandri cum huius Commentariis, aliorumque excerptis notis, et cum Lexico Vitruviano Curavit Jo. de Laet. Amstel. 1649. fol.*

## 2. **SEXTUS JULIUS FRONTINUS.**

Élt *Vespasianustól fogva, Trajanusig* Britanniában Proconsulságot viselt; mely hivatal róla *J. Agricólára* ment által. Meghált 106-bann. Hogy emlékezetére semmit ne építsenek, ezen szavaival tiltotta meg: *Impensa monumenti supervacua est, memoria nostri durabit, si vita meruimus.* Írt *de aquae ductibus Urbis Romae* két könyvet; Nerva alatt, midőnn rá, a' Rómába befolyó vizekre való vigyázás bízódott. De úgylátszik, nem a' volt a' könyv titulusa: mert csak az *aquae ductus* név is, sohol magában a' munkában elő nem fordul. A' legrégibb kiadásbann, *Vitruvius* véginn (mert azzal egygyütt jött ki) így neveződik: *De aquis, quae in Urbem influunt, libellus mirabilis.*



## III. HADIMESTERSÉG

### TANÍTÓK.



**A'** RÓMAIAK sok ideig semmi mesterségét nem tudták a' hadakozásnak, hanem azt úgy folytatták, a' mint tapasztalá-

lások után jobbnak ítélték (Köz. Hist. I. Rész 329. old.) mind addig, míg a' Görögök ebbenn is Mestereiké lettek. Legelsőbenn, tsak a' táborkészítést is, vagy azt, miképpenn kellessék a' tábort megszállítani, Pyrrhustól az Epirusi Királytól, akkor tanúlták, mikor az, a' Tarentumiaknak ment segítségére.

Közönségessé pedig közöttök a' Hadimesterséggel való esmeretség, nem elébb, hanem *Marcus Porcius Cató* idejében lett, a' ki arról először írt könyvet Római nyelvenn, *De re Militari* titulus alatt. E' munkának, még ma is, sok maradvány darabjai vagynak a' Deák Grammaticusoknál, és *Kegetius*nál. Utánna, ugyan azon matériáról, e' következők írtak:

### 1. *AULUS CORNELIUS CELSUS.*

Láss róla bővebben alább, a' Római Orvosok között. Írt igen nagy, és bőv munkát ilyen titulussal: *Artes*, vagy, *De artibus*, de a' melyből, tsak az Orvosi tudományról szóló könyvek maradtak meg. Azokbann, mellyek elvesztek, a' többek között, a' hadimesterségről is tanított. Lásd *Quintil.* XII. 1.

### 2. *SEXTUS JULIUS FRONTINUS,*

a' ki közelebb említődött. Ide tartozó munkája: *Strategematicon Libri IV.* Ebből, három könyv ízól *de Sollertibus ducum Graecorum, Romanorum, et aliorum in bello factis, et dictis.* Íródott Domitianusnak, a' Németekkel folytatott hadból való vizsgáltaérkezésekor, Kr. Ur. születése után

34. táján. A' negyedik könyvet azután adta hozzá, melybenn már nem annyira a' hadi okos fortélyokról, mint a' jó hadi fenyítékről beszél. Igen betses munka, csak azért is, mivel, a' mely regulákat ad, azokat a' Historiából próbálja, még pedig, sokszor, olyan munkákból, melyek már ma nintsenek meg. Nevezetes kiadása: *Cum notis omnium interpretum*, ed. Corn. Oudendorpius (ez Ferentznek a' fija) Lugd. Batav. 1779. 8.

3. *FLAVIUS VEGETIUS RENATUS*, Rómából. Élt a' IV-dik századbann, 384. táján, és, a' mint látszik, Kereszttyén volt. Írt *Epitome Institutorum rei militaris* nevű munkát öt könyvekbenn; melyet II-dik *Valentinianus*nak ajánlott. Eb-benn, a' Rómaiak Hadimestersége jól elő-adódik, csak hogy keveset halgatott az időre; hogy mikor kezdett ez a' Tudomány öregbedni, vagy változni. Cur. Nicol. Schwebelt Norimb. 1767. 4.

---

#### IV. FÖLDMÉRÉS TANÍTÓK.

---

A' FÖLDMÉRÉS Praxisa, sokkal előbb volt szokásbann a' Rómaiaknál, mint annak *Theoriája*: Eltek t. i. azzal mind annyiszor, valahányszor valamely helyet Római Lakosokkal kellett béültetnie. Azoknak az embereknek, kik ilyenkor a' Colonisták között a' Szántóföldeket, azoknak

nak minéműségéhez képest, proportio szerint, felosztották: *Agrimensores* nevek vólt, a' honnan osztán, maga is ez a mesterség, *Agrimensoridnak* neveztetett. Más névvel, a' Földmérők, *Gromaticusok* nak híyattattak, ettől a' szótól: *Groma* vagy, *Gruma*, mely, mérő asztalt (Menüla Praetoriana) tészén. Ezeknek mestersége, megkívántatott a' hadakozásokban is, vagy, a' tábor helyének kimérésére, én kijegyzésére. Illyen *Gromaticus* írók ezek:

1. *HYGINUS*. Külömböző írónak tartatík a' *Mythographus* Hyginustól. Ideje tevődik Trajánus, és Hadrianus alá. Munkái: *Gromaticus*, five, *de Cāstris metiendis Liber*; *De Limitibus*; *De Conditionibus agrorum*.

2. *SEXTUS JULIUS FRONTINUS*. Ugyan az, a' ki közelebb említődött, Neve alatt van illyen titulusú munka: *De Cōloniis, et de Limitibus agrorum*.

3. *SICULUS FLACCUS*. Ideje bizonyosan nem tudódik. Mivel *Domitianust* említi; úgy lehet gondolkodni, hogy nála későbbi; abból pedig, hogy Boëthiusnál (in *Catálogo Agrimensorum*) előfordúl; azt kell kihozni: hogy Boëthiusnál elébb élt. Vagynak Fragmentumi: *De Conditionibus Agrorum*, és, *Nomina Agrorum et Limitum*; titulus alatt.

4. *AGGENUS URBICUS*. Némelyek Nagy *Theodosius* alá, mások pedig teljebb, egymint *Antoninus Pius*; sőt *Tiberius*.

*berius* idejére is tefzik. Munkájának titulusa: *De Controversiis Agrorum*. Ezen négy írókat, egygyütt lehet találni abbann a Collectióbann, mellyet *Turnebus* (*Adrianus*) Parisbann 1554. 4. adott ki.

## XII.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK

#### OECONOMICUS ÍRÓKRÓL.

##### §. 150.

**A'** FÖLDMIVÉLÉS, vagy, mezei munka, gazdaság, és majorkodás, (közönséges Deák névvel *Res Rustica*) fő és kedves foglalatossága volt a' Rómaiaknak. Mert, a' kereskedéshez nem nagy kedvek lévén, a' Kézimesterségeket tisztességteleneknek ítélvén, és többire csak a' szolgákkal gyakoroltatván, az egy Katonáskodás mellett, e' volt az, a' mire mind fő, mind alacsony rendű Polgárok, egyformán adták magokat, és abbann valamint hasznót, úgy gyönyörűséget is találtak. innen esett, hogy a' *Respublica* régibb idejében, némely nagy embert az eke mellett kellett keresni, mikor reá Dictátorságot, és Fővezérséget akartak bízni. Az ilyen gazdasághoz látó embereknek, *Paterfamilias* volt a' neve, és a' körül forog-  
lód.

lódni oly tisztességes dolognak tartatom, hogy *bonus agricola*, éppenn annyit tett, mint *bonus vir* („Virum bonum tum laudabant, ita laudabant: Bonum Agricolam, bonumque Colonum. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur” Cato). De minekutánna a’ Rómaiak sok és gazdag tartományoknak birtokába jutottak: a’ földmivelés nagyonn megtsökönt közöttök; és ez az együgyű foglalatoskodás; tsak a’ szegényebb sorsú embereknek, utóljára pedig, éppenn a’ szolgáknak hagyódott; a’ mikor oltán a’ Római Fő emberek, nem földmivelő és majorkodó gazdák, (*Agricolae*), hanem árendátorok (*publicani*) voltak.

\* Schol. „*Saepe mecum retractans, ac re-*  
 „*cogitans, quam turpi consensu deserta exoleverit*  
 „*disciplina ruris: vereor, ne flagitiosa, et quo-*  
 „*dam medo pudenda aut inhonesta videatur inge-*  
 „*nuis. Verum cum pluribus monumentis scripto-*  
 „*rum admonere, apud antiquos, fuisse gloriae cu-*  
 „*ram rusticationis, ex qua Quinctius Cincinnatus*  
 „*obfessi Consulis et exercitus liberator, ab aratro*  
 „*vocatus, ad Dictaturam venerit, ac rursus fasci-*  
 „*bus depositis, quos festinantius victor reddide-*  
 „*rat, quam sumserat imperator, ad eosdem iu-*  
 „*vencos, et quatuor iugerum avitum haerediolum*  
 „*redierit: itemque C. Fabricius, et Curius Den-*  
 „*tatus, alter Pyrrho finibus Italiae pulso, domi-*  
 „*tis alter Sabinis, accepta, quae viritum divide-*  
 „*bantur, captivi agri septem iugera, non minus*  
 „*industrie coluerit: quam fortiter armis quaesierat; et*  
 „*ne singulos intempestive nunc persequar, cum tot*  
 „*alios Romani generis intuear memorabiles Duces,*  
 „*hoc semper duplici studio floruisse, vel defenden-*  
 „*di, vel colendi patrios, quaesitosve fines: intel-*  
 „*lige, luxuriae et deliciis nostris pristinum mo-*  
 „*rem, virilemque vitam displicuisse”. Colum. De*  
 „*re Rust. L. I. Praef.*”



A' Gazdaságról szóló Római írók ezek:→

1. **M. PORCIUS CATO**. Lásd a' Históricusok között. Deák nyelvonn legelsőbenn írt a' Gazdaságról. („*Agricoltura nem latine loqui primus instituit*“. Colum. I. 1. ). Ez a' könyvé ma is megvan, noha egyéb munkái Catónak elvesztek. Célja, alájábann az egész *Res rustica*, de a' melyről, nem öszveálló formábann, vagy, systemábann, hanem darabonként, egygyes propositiók, és tanáts adások által tanít. Stilusa igaz régi Római szabású, melybenn rövidség, együgyűség, de egyfersmind durvaság uralkodik. A' babonától tellyes-séggel nem ment, úgymint a' ki néha, búvös bájos elzkozhöz is nyúl, és azt javallja. Lásd cap. 160. Hogy bizonyos munkákhoz, bizonyos könyörgés formáit ad, mellyekkel éljen a' munkálkodó: Vallásbeli buzgóságát mutatja. Illyen az, mikor cap. CXXXIX. így szól: „Lucum conlucare (meg-, ritkítani) sic oportet: Porco piaculo facito. Sic verba concipito: Si Deus, si Dea es, quojum illud sacrum est, uti tibi ius fiet porco piaculo facere (itt a' *facere* magábann is annyit téfzen, mint *áldozni*, mint a' Görög nyelvonn *πέσειν*. Piaculo pedig adiectivum, melynek első ejtése, *Piaculus*, annyi mint *Piacularis*), illiusce sacri coörtendi ergo. Harumce rerum ergo, sive ego, sive quis iussu meo fecerit, uti id recte factum fiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando, bonas precés precor, uti sis volens, propitius mihi, domo, familiaeque meae, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esis“. A' mező járásra, vagy, mező szentelésre pedig cap. CXLI. ezt a' formulát adja:  
→ Agrum

„ Agrum lustrare sic oportet. Impera suovitautilia  
 ( öfzvetett szó ezekből: sus, ovis, és taurus, mi-  
 vel ilyen állatok kívántattak meg, először ugyan  
 a' körül való hordozásra, azután pedig az áldo-  
 zatra ) circumagi. Cum Divis volentibus, quod-  
 „ que bene eveniat, mando tibi, Mani, ut illace  
 „ suovitautilia fundum, agrum, terramque meam  
 „ quota ex parte five circumagi, five circumferen-  
 „ da censeas, uti cures lustrare. Janum, Jovem-  
 „ que vino praefamino ( annyi mint: *praefare*,  
 ettől a' Görög themától Προφνμι, vagy, Προφα-  
 μι, mely rendszerint is megvan a' Parantsoló  
 Mód ( Imperativus ) többesébenn, vagy, Pluralis-  
 sábann ekképpenn, praefamini ) sic dicito: Mars  
 „ pater, te precor, quaesoque uti sis volens pro-  
 „ pitius mihi, domo familiaeque nostrae, quous  
 „ rei ergo agrum, terram, fundumque meum suovi-  
 „ taurilia circumagi iussi, uti tu morbos visos,  
 „ invisosque, viduertatem ( annyi mint, *viduitatem*,  
 mellyenn gyümöls vagy termés nem léte éssdik )  
 „ vastitudinem calamitates, intemperiasque prohi-  
 „ besis, defendas, averruncesque; utique tu fru-  
 „ ges, frumenta, vineta, virgultasque grandire  
 ( megnöni, nagyot nőni, némely kiadásokbann  
*grandiri* van ), beneque evenire sinas. Pasto-  
 „ res, pecuaque salva servassis, duique bonam sa-  
 „ lutem, valetudinemque mihi, domo, familiaeque  
 „ nostrae. Harumce rerum ergo, fundi, terrae,  
 „ agrique mei lustrandi, lustrique faciendi ergo,  
 „ sicuti dixi, macte hisce suovitautilibus lactentibus  
 „ immolandis esto. Mars Pater eiusdem rei ergo  
 „ macte hisce suovitautilibus esto. Item cultro fa-  
 „ cito fruem et fertum ( mind *frues*, mind *fer-*  
*tum* pogátsa nemét tézen ) uti assiet. Inde ob-  
 „ moreto. Ubi porcum immolabis, agrum vitulum-  
 „ que, sic oportet. Eiusque rei ergo macte hisce  
 „ suovitautilibus immolandis esto. Nominare vetat  
 „ Martem, neque agrum vitulumque. Si minus in  
 „ omnes litabit, sic verba concipito: Mars pater,  
 „ si quid tibi in illisce suovitautilibus lactentibus,  
 „ neque satisfactum est, te hisce suovitautilibus  
 „ pia-

„placulo (engesztellek). Si uno duobusque dubi-  
 „taverit, sic verba concipito: Mars pater, quod  
 „tibi illo porco neque satisfactum est, te hoc por-  
 „co placulo“. Ezen példák csak azért is  
 figyelmetességet érdemlenek, mivel azok-  
 ból lehet látni, milyen volt a' régi Deák  
 stilus. Cató tudnillik, Plautus után leg-  
 régibb Római író. Lásd scriptores rei ru-  
 sticae e recensione Jo. Matth. Gesneri, etc.  
 Bponti 1787, 1788. Voll. 4.

### 2. MARCUS TERENCEIUS VARRO:

Lásd a' Grammaticusok között. Ide tarto-  
 zó munkája áll három könyvből. Az el-  
 sőt intézte a' feleségéhez *Fundaniához*, a'  
 másodikat *Turranius Niger* nevű barátjá-  
 hoz, a' harmadikat pedig *Quintus Pinnius*-  
 hoz. Már ez sokkal különb munka a' Ca-  
 toénál. Készítette 80. esztendő korábann,  
 és rá 50. Görög Irónál többet nézett meg,  
 's azokonn felyül, a' Carthágói *Magót*, ki-  
 ről L. I. cap. 1. ilyen tudósítást hagyott:  
 „Hos (id est Scriptores Graeco), nobilitate Ma-  
 „go Carthaginienfis praeteriit Poenica lingua,  
 „quod res dispersas comprehendit Libris XXVIII,  
 „quos *Cassius Dionysius Uticensis* vertit Libris  
 „XX. ac Graeca Lingva Sextilio Praeteri misit,  
 „in quae volumina de Graecis Libris eorum,  
 „quos dixi, adiecit non pauca, et de Magonis  
 „demisit instar Librorum VIII. Hosce ipsos utiliter  
 „ad VI. Libros redegit *Diophanes* in Bithynia et  
 „misit Dejotaro“. Hogy a' Mago könyveit  
 a' Római Tanács Deák nyelvre fordíttatta  
 Lásd Köz. Hist. I. Rész. 279. oldal. Ilyen  
 segítségekkel élvénn Varro munkáját,  
 Dialogusokbann ugyan, de azért valóság-  
 gal Methodice írta. A' Dialogust *C. Fun-*  
*danius* az Ipa: *C. Agrius*, Equesi rendből  
 VA.

való Római ember, és *P. Agrasius* nevű Publicanus vizzik, kikhez osztán két más befélgető társak is vetődtek, úgymint *C. Licinius Stolo*, és *Cn. Tremellius Scrofa*.

Az I-ső könyv szól közönségesen a Földmivelésről (*De Agricultura*), nevezetesen arról, Tudomány é az, vagy sem? és mitsoda részekből áll? Ezen részeket cap. 5. így határozza meg: „*Agriculturae quatuor sunt partes summae, e quibus, prima Co-quitio fundi; solum, partesque eius quales sint: secunda; quae in eo fundo opus sunt ac debeant esse culturae causa: tertia; quae in eo praedit colendi causa sint faciunda: quarta, quo quid, que tempore in eo fundo fieri conveniat*“. Az itt előszámlált négy fő részeket ismét apróbbakra osztja ekképpenn: *De his quatuor generibus singulae minimum in binas dividuntur species, quod habet Prima ea, quae ad solum pertinent terrae, et quae ad villas et stabula. Secunda Pars quae moveantur, atque in fundo debeant esse culturae causa, est item bipartita; de hominibus per quos colendum, et de reliquo instrumento; Tertia Pars, quae de rebus, dividitur, quae ad quamque rem sint praeparanda, et ubi quaeque faciunda; Quarta Pars, de temporibus, quae ad Solis circumitum annum sint referenda, et, quae ad Lunae menstruum cursum. Így osztván fel a' földmivelésről való tudományt, elsőbenn annak a' négy főbb részeiről, azután pedig, a' nyoltz apróbbakról beszél.*

A' második könyv van a' Baromtarásról (*De re pecuaria*). Ezt cap. 1. így osztja fel: „*Ea partes habet novem discretas, ter ternas, ut sit una de minoribus pecudibus; cuius genera tria: ovis, capra, sus; altera de pecore maiore, in quo sunt, item ad tres species*

„ natura discreti: boves, asini, equi: tertia pars  
 „ est in re pecuaria, quae non paratur, ut ex illi  
 „ capiatur fructus, sed propter eam, aut ex ea  
 „ sint, muli, canes, pastores“. Azután sorra  
 szól mindenikről.

A' harmadik könyv tanít az apró-  
 marha, és majorság tenyésztetéséről ( quae  
 in Villa, circumve eam, ali, pascique possunt,  
 ita ut Domino sint fructui ac delectationi );  
 vagy, a' mint rövidebbenn nevezi: *De pas-  
 tionibus villaticis*. Ennek elosztását. cap. 3.  
 így adja elő: „ Eius disciplinae genera sunt  
 „ tria, ornithones ( tyúk ólak, aprómarha tartó  
 „ helyek ); leporaria ( nyúlás kertek, vad ker-  
 „ tek ), piscinae. Nunc *Ornithonas* dico omnium  
 „ alitum, quae intra parietes villae solent pasci:  
 „ *Leporaria* te accipere volo, non ea, quae tritari  
 „ nostri dicebant, ubi soliti lepores sint; sed omnia  
 „ septa, afficta villae quae sunt, et habent inclusa  
 „ animalia, quae pascantur. Similiter *piscinas* dico  
 „ eas, quae in aqua dulci aut salta inclusos ha-  
 „ bent pisces ad Villam. Harum singula genera  
 „ minimum in binas species dividi possunt, in pri-  
 „ ma parte ut sint, quae terra modo sunt contenta,  
 „ ut sunt pavones, turtures, turdi. Altera spe-  
 „ cies sunt, quae non sunt contenta terra solum,  
 „ sed etiam aquam requirunt, ut sunt anseres,  
 „ querquedulae ( csergőrutzák, vagy, sneppek )  
 „ anates. Sic alterum genus illud venaticum, du-  
 „ as habet diversas species, unam, in qua est  
 „ aper, caprea, lepus; altera item extra villam  
 „ quae sunt, ut apes, cochleae, glires. Terti ge-  
 „ neris aquatilis item species duae, partim quod  
 „ habent pisces, in aqua dulci, partim quod in  
 „ marina“. Lásd e munkát is a' közelebb  
 említett *Collectióbann*. Vol. I.

3. *L. JUNIUS MODERATUS CO-  
 LUMELLA*, Gadesből ( ma Cadix ), Spa-  
 nyol

nyol Országbann. Élt Claudius Császár idejében. Írt *De re rustica* XII. könyvet Publius Silvinushoz, szép stílussal és nagy tudománnyal.

Az I. ső Könyvbenn szép Literaria Históriaja van a Gazdaság tudományának. Egyébaránt, az egész Könyv ennek a kérdésnek megfejtésére megyen ki, *Qualis ager, et quomodo instructus esse debeat?*

A' II. dik Könyvbenn tanítódik a' földmivelés (Agricultura), nevezetesen: a' szántás, trágyázás, külömbkülömpféle magoknak, borsó, bab, és más afféle hüvelykes gyümölcstű veteményeknek vetése; aratás, széná takarás 's a' t.

A' III. dik és IV. dik Könyv, sőt az V. diknek az eleje is, a' 6. dik részig, a' szőlő munkáról, vagy, mívelésről tanít (De vitium cultu). A' 6. dik részétől fogva pedig az V. dik Könyvnek, ugyan annak a' végéig a' fákról (De arboribus), különösen az olaj, fige, gesztenye, dió, alma, körtvély, 's a' t. fákról, és az oltásról van szó.

A' VI. dik Könyv, az ökör, ló, szamár, és őszvér tartásról (De iumentorum cura).

A' VII. dik pedig, a' juh, ketske, és sertés tartásról (De gregum cura), ezenkívül, a' kutyákról, mint a' nyájak őrzőiről.

A' VIII-dik Könyvbenn, az aprómarha, és egyéb szárnyas állat, és halastó tartásról:

A' IX-dikbenn pedig, a' Vadas ketről, és méhészségről, (egy szóval, *de passionibus, villaticis*) értekezik.

A' X-dik Könyv. Didacticum Poëma Hexameterekbenn, a' Kertészségről (*de Hortorum cultu*) melybenn Publius Silvinusnak kívánságára a' Virgilius Georgicája híjját akarta kipótolni: a' mint ezt annak előljáró beszédében maga így adja elő:

„Cultus hortorum, quoniam et fructus magis  
 „in usu est, diligentius nobis, quam tradiderunt  
 „maiores, praecipendus est: isque, sicut inditue-  
 „ram, Prosa Oratione prioribus subnecteretur  
 „exordiis, nisi propositum meum expugnasset, fre-  
 „quens postulatio tua, quae pervicit; ut Poëticis  
 „numeris explerem Georgici Carminis omillas par-  
 „tes, quas tamen et ipse Virgilius significaverat,  
 „posteris post se memorandas relinquere“.

Ez a' Poëma, melybenn, Columella Virgiliust meglehetősen követi, így kezdődik:

Hortorum quoque te cultus, Silvine, docebo,  
 Atque ea, quae quondam spatiis exclusus iniquis  
 Cum caneret: laetas segetes, et munera Bacchi,  
 Et te, magna Pales, nec non coelestia mella,  
 Virgilius, nobis post se memoranda reliquit.

Azutánn a' kert helye kiválasztásának leírásához fog, ekképpenn:

Pria-

Principio sedem numeroſo praebeat horto  
 Pinguis ager, putres glebas, reſolutaque terga  
 Qui gerit, et ſoſſus graciles imitatur arenas.  
 Atque habilis natura ſoli, quae gramine laeto  
 Parturit, et rutilas ebulli creat uvida baccas.  
 Nam neque ſicca placet, nec quae ſtagnata palude  
 Perpetitur querulae ſemper convicia ranæ. 's a' t.

Az egész Poéma áll, 436. Hexameterből, és végződik ezekkel a' versekkel:

Hactenus arborum cultus; Silvinae, docebam,  
 Siderei vatia referens praecepta Maronis,  
 Qui primus veteres ausus recludere fontes,  
 Alcraeum cecinit Romana per oppida carmen.

A' XI-dik Könyvbenn a' Majoros kötelességeiről, (*de Villici officiis*), egyſzersmind *Claudius Augustalis* nevű tudós Ifjúnak kívánságára ismét a' Kertészlegről (*de Hortorum cultu*) beszél: de már itt nem versbenn, hanem prózábann,

A' XII-dik Könyv, a' Majorosné kötelességeit, és a' Gazdaszfényei foglalatosságokat (*officia Villicae, et curam rei Domesticae*) adja elő.

Vagyon ezenkívül Columellának még egy könyve *De Arboribus*: mely a' régibb kiadásokbann, az eddig leírt munkához ragasztódott, úgyhogy azzal az egész munka XIII. Könyvre tölt. De ez roszfűl esett: mert ez más munkának a' darabja. Columel.



mella tudnillik, *De re rustica* írt munkáját kétszer tette közönségesse, utólszor jobban és tökéletesebbenn, mint először. Az utóbbi kiadás, egélszen a' kezünk közt van: az elsőből csak a' *fákról való értekezés* maradt meg, mely annak II. dik Könyvét tette.

Egy egy nagyobb hája, alig van Deák Oskoláinknak: mint az, hogy azokbann Columellát nem magyarázzák. Ebből, Tudománybéli esméreteket is nevelhetnék, életre tartozó okosságot is vehetnének, stilusokat is formálhatnák a' Tanulók. De elébb Hazánkban kellene kiadni. Lásd *Scriptor. de re Rustica Vol. II.* a' már említett Collectióbann.

4. **PALLADIUS RUTILIUS TAURUS AEMILIANUS.** Elt a' IV. dik század véginn; 395. táján. Hazájára nézve, Rómainak, csak arányozásképpenn tevődik. Hogy nem Rómában, hanem alább, Olasz Országban valamelyik Déli résziben lakott: onnan hozhatni ki; mert majorságáról úgy emlékezik, hogy az Sardiniában, és a' Nápolyi földön volt.

A' czitromfáról belzélyénn tudnillik, *Libr. IV. to cap. 10.* ezt mondja: „*Asserit, Martialis, apud Assyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia et in territorio Neapolitana, in fundis meis comperi (quibus solum et coelum tepidum est, et humor exundans), per gradus quosdam sibi semper pomum succedere, dere, cum maturis se acerba substituant, acerborum vero aetatem florentia consequantur, orbem quendam continuac. foecunditatis sibi ministrante* „  
„*na-*

„natura“. Ebből az is világos, hogy a' Palladius munkája, nem ahhoz a' Climához van alkalmaztatva, melyhez a' többi Római Oeconomicus íróké. All az XIV. Könyvekből:

Az I-ső közönségesen tanít a' Gazdaságról.

A' II-dik és azt követők a' XIII-dikig, hónaponként, kezdvénn Januariusonn, és végezvénn Decemberenn, azt adják elő, mikor mitsoda munkát kell tenni?

A' XIV-dik Könyv, *Pasiphilus* nevű tündös emberhez intéztetett *Didacticum Poëma*, mely Hexameterekben, és Pentameterekben az óltásokról (*De institutionibus*) tanít. All mindöszve 170. versből.

Atáljábann véve, nem ér fel Columellával Palladius: mindazáltal, stilusa együgyű, nints is ékesség nélkül. és, sok jó dólgoát tanít. Lásd *Scriptor. de re Rustica. Edit. Bipont. Vol. III.*

5. *PETRUS CRESCENTIUS*, five; *De Crescentiis*, Bononiából. Élt a' XIII-dik század véginn, és írt 70. esztendő korábann, *Commoda Ruralia* nevű munkát 12. könyvekben. Ajánlotta azt II-dik Károlynak, Jéru'sálem és Sicilia Királyának, a' ki 1287-től fogva 1308-ig uralkodott. Sokat vett Cátóból, Kárróból, és Palladiusból: a' honnan, azoknak textusának helyrehozásábann, jó segítség vólt.

XIII.

## XIII.

A' RÓMAI VAGY DEAI  
ORVOSI ES DIAETETICUS  
ÍRÓKRÓL.

§. 151.

**A'** TUDOMÁNYOK között; semmi a' Rómaiaknál oly nehezen lábra nem kapott, mint az Orvosi tudomány. Melynek oka a' volt: mivel az eránt tele voltak bal vélekedéssel. A' bal vélekedést pedig benne szülte; rész szerint a' Görög Orvosok kevély; és nagyralátó magaviselése; rész szerint Eleiknek régi példája, kikről azt tartották; hogy együgyű házi szerekkel, Orvosok nélkül is, tudtak magokenn segíteni: rész szerint pedig annak az első Orvosnak (*Archagathusnak*) kegyetlen orvoslása módja; a' ki Pelóponnesusból, a' Város építtetésének 535-dik esztendejében, szakadt Rómába. Mind ezek által, az Orvosi tudománytól; úgy elidegenedtek a' Rómaiak; hogy annak Róma építtetése után 600. esztendővel is semmi nyoma nem volt közöttök. Nyilván bizonyítja ezeket *Plinius Hist. Nat. Lib. XXIX. c. 1.* a' midőnn így szól:

„ Pa-

„ Palam est, ut quisque inter istos ( *i. e.*  
 „ *Grascos* ) loquendo polleat, *imperatorem illico*  
 „ *vitae nostrae necisque fieri*: seu vero non millia  
 „ gentium *sine medicis degant*; *nec tamen sine*  
 „ *medicina*: *sicut populus Romanus ultra sexcen-*  
 „ *tesimum annum*; neque ipse in accipiendis arti-  
 „ bus lentus, *medicinae vero etiam avidus*, donec  
 „ expertam damnavit. — Cassius Hemina ex anti-  
 „ quis auctor est, primum a Medicis venisse Ro-  
 „ mam Peloponneso, *Archagathum*, *Lyfaniae fili-*  
 „ um *L. Aemilio*, *M. Livio Coss.* A. U. DXXXV.  
 „ eique ius Quiritium datum, et tabernam in com-  
 „ pito Acilio emtam ob id publice. *Vulnerarium*  
 „ eum tradunt fuisse vocatum, mireque gratum ad-  
 „ ventum eius initio: mox a *savvitia secandi uren-*  
 „ *dique*, *transisse nomen in Carnificem*, et in *tac-*  
 „ *dium artem*, *omnesque Medicos* “.

Azutánn Görög Ország meghódoltatá-  
 sával, a' Rómába fogva vitt, és szolgál-  
 ságra vetett Görögök között, sokann ta-  
 nult, nevezetesen, orvoslástudó emberek  
 lévén; ezek az Orvosi tudományt ismét  
 kezdték gyakorolni Rómában. Mindazál-  
 tal, magok elvettett állapotban lévén;  
 Tudományoknak tekintet nem szerezhet-  
 tek; a' honnan a' született Rómaiak, egész  
 a' Császárok idejéig soha arra nem adták  
 magokat, akkor is először tsak a' Theo-  
 riájára, a' Praxisra pedig sokára azután.  
 Melynek egyik oka az is vólt; hogy a'  
*Medicus* név a' Chirurgusokra is ruházó-  
 dott. •Legelső Orvos nálak; a' kit betsül-  
 tek valamire, vólt: *ANTONIUS MUSA*,  
 az Augustus Császár Udvari Orvosa. Ez,  
 mind az előtte vólt; mind a' velé egy idő-  
 ben élt Orvosok módjától, nem tsak eltá-  
 vozott, hanem azzal éppen ellenkezőt  
 tselekedett. Mert azok rendszerint meleg  
 fer-

ferdővel gyógyítván a' beteget: ez, mindenkor hideg ferdőt parantsol, és Augustust is azzal gyógyította ki igen terhes nyávalyájából, a' mint megjegyzi Svetonius *in vita Aug. cap. 81.* („ad desperationem, nem redactus, contrariam, et ancipitem rationem, medendi necessario subiit, quia calida fomenta, non proderant; frigidis curari coactus auctore, Antonio Musa“). Erre a' Curára fogta Antonius Musa, Horáciust is, mint megtet-  
szik a' következő verseiből, Libr. I. Ep. 15.

— — — — — nam mihi Bajas  
Musa supervacuas Antonius, † et tamen illis  
Me facit invisum, gelida cum perluor unda;  
Per medium frigus.

† Itt ez a' szó: *censet*, elhagyódik.

Hogy ugyan ezen Curával, (Dio fzerint Libr. III. *Ψυχρολασσίας και Ψυχροποσίας*) az Octavia fiát ama nagy reménységű Ifjat *Marcellust*; megölte Antonius Musa: Dio után; tsaknem közönséges értelem. De minthogy arról senki más, nevezetesen; sem Vellejus Paterculus; sem Svetonius; sem Plinius; sem Tacitus nem emlékeznek; ellenbenn Propertius *L. III. El. 18*; és Servius *ad Virg. Aeneid. L. VI. vers. 362.* éppenn más okát írják azon halálnak: magának az egy Diónak bizony-  
sága, nem olyan, mely a' dolog valósága fe-  
lől minden kételkedést kirekeszthetne, A'  
mely két könyvek, ilyen titulussal: *Libellus de tuenda valetudine ad Maecenatem*, és, *De Herba Betonica*, a' Musa neve alatt  
vagyunk: állmunkák.

Azok

●Azok a' kevés Római Írók, kiknek Orvosi és Diaeticus munkái vagynak, így következnek:

1. **MULUS** (*Aureliusnak* roszfűl írják) **CORNELIUS CELSUS**. Élt az első század eleinn, Augustus és Tibérius Császárok alatt. Noha Orvos nem volt: *De medicina* igen szép munkát írt VIII könyvben; mely, az ő *Artes* nevű nagy munkájának darabja. Fő érdeme abban áll, hogy a' mellyeket a' Görög Orvosokbann olvasott, azokat nem tsak tisztánn, világosan, és igen jó deáksággal; hanem egy szersmind *Methodice*, és *systematice* adta elő, mellyért Orvosok Cicerójának, és Deák Hippocratesnek nevezetik. Tudnillik, az Előljáró beszédbe az Orvosi tudomány Históriáját foglalván:

Az I-ső Könyvben, tanít: *De homine sano*; és így, *Diaeticát*;

A' II-dikbann, az első résztől fogva a' nyóltzadikig, *De signis morborum*, és így, *Semioticát*; a' kilentzedik résztől fogva pedig, végig, *De curationibus morborum communibus*, és így *Generalis Therapeuticát*;

A' III-dikbann, *De curationibus singulorum morborum, qui in totis corporibus consistere videntur*.

A' IV-dikbenn, *De curationibus singulorum morborum qui oriuntur in partibus*, és így, a' kettőbenn, *specialis Therapeuticát*;

Pp

Az

Az V-dikbenn, az első résztől fogva a' hufzonötödikig, *De medicamentis simplicibus et mixtis*, és így, *Materia Medica*t, és *Pharmaceutica*t; a' hufzonhatodik résztől fogva pedig végig, *De generibus nozarum corporis*; úgy ízintén,

A' VI-dik Könyvbenn, *De vitiis singularum corporis partium*, és így, özfvevévén a' kettőt, *Nosologia*t;

A' VII-dikbenn, *De iis, quae manucurantur*, és így, *Chirurgia*t;

A' VIII-dikbann pedig, *De offibus totius humani corporis*, és így, *Osteologia*t.

Nevezetes kiadása: *Ex fide vetustiss. Codd. recensuit, lectiones variantes, et animadversiones, tum aliorum probatissimorum auctorum, tum suas; nec non indices copiosos adiecit C. Chr. Krause, Lips. 1766. 8.*

2. **SCRIBONIUS LARGUS** (Designatianus). Élt az I-ső századbann, 50. táján Claudius alatt, kinek Libertusához, C. Julius Calistushoz, írt: *De Compositione medicamentorum*; és így, a' mai ízóllás szerint *Pharmaceutica*t. *Ex recens. Rhodii ed. L. M. Bernhold. Argent. 1786. 8.*

3. **PLINIUS MAJOR**, ki a' *Naturalis Historiájának* XX-dik, és XXXII-dik Könyvebenn az Orvosi szerekről tanít, a' XXX-dikbann pedig a' *Magiáról*, mint a' mely régen az Orvosi tudomány egygyik részének tartatott.

4. **COE**

4. **COELIUS AURELIANUS**, Afri-  
cából. Élt a' II-dik, vagy, III-dik szá-  
zadbann. Írt: *De morbis chronicis*, vagy,  
a' hofzfzas sinlődésekről öt könyvet. Ezen-  
kívül: *De celeribus sive acutis passionibus*  
három könyvet; mind a' két rendbelit töb-  
bire Görög Írókból. Ed. Haller Lausa-  
miae 1774. 2. Voll. 8.

5. **PLINIUS VALERIANUS**, Co-  
mumból. Élt Nagy Constantinus ideje tá-  
ján: de Keresztyén nem volt. Írt, *de re*  
*medica* titulus alatt V. Könyvből álló mun-  
kát, mely *επιτομή*, vagy, *facile para-*  
*bilium medicamentorum Libri* nevet is vi-  
sel. Egészenn, Pliniusból van véve.

6. **THEODORUS PRISCIANUS**. Mint-  
hogy magát *Vindicianus* Tanítvánnyának  
mondja, a' hi Africábann Proconsul, és  
I-ső Valentinianus alatt *Archiatrorum Co-*  
*mes* volt: ebből azt hozzák ki, hogy  
a' IV-dik század vége felé, Gratianus  
és II-dik Valentinianus Császárok alatt élt.  
Vagyon Orvosi munkája IV. Könyvekben,  
mellyet elsőbenn Görög nyelvenn írt, azu-  
tánn pedig Timotheus nevű atyafia kedvé-  
ért, már öreg korábann, Deák nyelvre  
fordított.

Az I-ső Könyvnek neve: *Liber Eupo-*  
*rifton*, vagy, *de medicina praesentanea*, *fa-*  
*cilique parabili*;

A' II-diknak: *Liber Logicus*, vagy,  
*de discutienda ratione in passionibus acutis*  
*et chronicis, quae oculis cerni non possunt*;

Pp 2

A'



A' III-diknak: *Liber Gynaecion*, vagy, *de morbis mulierum, et eorum curatione*;

A' IV-diknek: *Liber experimentorum, de Physica scientia*. Kijött Argentor. 1533. fol.

Ugyan ennek tulajdonítódik más munka is, ilyen titulus alatt: *Diaeta, sive, De rebus salubribus*. Kijött Argentor. 1554. fol.

7. MARCELLUS EMPIRICUS, Burdegálából. Élt a' IV-dik század véginn, 383. táján, Nagy Theodosius idejében, kinek Udvari Fő Orvosa, (Archiatr) volt. Közönségesen Keresztýennek tartatik. Írt *Liber medicamentorum* nevű munkát mások után, melyből az ő babonához való ragaszkodása nagyon kitetszik. *Empiricus*nak azért neveztetik, mivel azok között az Orvosok között való volt, kik az egész Orvosi tudományt egyedül a' tapasztalásonn építették (ettől a' Görög szótól: *Πείρα*, experimentum, melytől van *εμπειρος*, peritus, és onnan *εμπειριος*, qui solam experientiam sequitur). Kiadta Jan. Cornarius Basil. 1536. fol.

J E G Y Z É S. Az Orvosok a' régiekben háromfélék voltak, úgymint: 1. *Dogmaticusok*, vagy, *Rationalisok*; 2. *Empiricusok*; 3. *Methodicusok*. Ezek között mi volt légyen a' különbség? szépen előadja *Celsus*, munkája Előljáró bevezetésben; a' hol is különböző helyeken így szól: „Prima (in medicina) quae morbis medetur ea „dissenso est, quod alii sibi experimentorum tantummodo notitiam necessariam esse contendunt: „alii

„ alii nisi corpus, rerumque naturalium ratione  
 „ comperta, non satis potentem usum esse propo-  
 „ nunt. — Igitur hi qui *Rationalem medicinam*  
 „ profitentur, haec necessaria esse proponunt: abdi-  
 „ tarum et morbos continentium causarum notiti-  
 „ am, deinde evidentium, post haec etiam natura-  
 „ lium actionum, novissime partium interiorum.  
 Ezen négy megkívántató dolgok között, a' harma-  
 dikat, mely a' többinél homályosabb így magya-  
 rázza: „ Naturales corporis actiones appellant, per  
 „ quas spiritum trahimus et emittimus; cibum po-  
 „ tionemque assumimus et concoquimus: itemque,  
 „ per quas eadem haec in omnes membrorum par-  
 „ tes digeruntur. — Contra hi, qui se *empiricos*  
 „ ab experientia nominant, evidentes quidem ca-  
 „ usas, ut necessarias amplectuntur: obscurarum  
 „ vero causarum et naturalium actionum quaestio-  
 „ nem ideo supervacuum esse contendunt, quoniam  
 „ incomprehensibilis natura sit. Non posse vero  
 „ comprehendere, patere ex eorum, qui de his di-  
 „ sputarunt, discordia: cum de ista re, neque inter  
 „ sapientiae professores, neque inter ipsos medicos  
 „ conveniat. — Ne inter initia quidem, ab istis  
 „ quaestionibus deductam esse medicinam, sed ab  
 „ experimentis. — Diligentes homines notasse,  
 „ quae plerumque melius responderent: deinde  
 „ aegrotantibus, ea praecipere coepisse. Sic medi-  
 „ cinam ortam, subinde aliorum salute, aliorum  
 „ interitu, perniciose discernentem a salutaribus.  
 „ Repertis deinde medicinae remediis, homines de  
 „ rationibus eorum differere coepisse: nec post ra-  
 „ tionem, medicinam esse inventam, sed post in-  
 „ ventam medicinam, rationem esse quaestitam —  
 „ *Methodici* seculi nostri contendunt, nullius ca-  
 „ usae notitiam quidquam ad curationes pertinere:  
 „ satisque esse, quaedam communia morborum in-  
 „ tueri: et quidem horum tria genera esse, unum  
 „ adstrictum, alterum fluens, tertium mixtum. Nam  
 „ modo parum excernere aegros, modo nimium:  
 „ modo alia parte parum, alia nimium. Haec au-  
 „ tem genera morborum, modo acuta esse, modo

„ longa ; et modo increfcere , modo confidere , me-  
 „ do minui confueville. Cognito igitur eo , quod  
 „ ex his eft , fi corpus adftrictum eft , digerendum  
 „ eſſe : fi profluvio laborat , continendum : fi mixtum  
 „ vitium habet ; occurrendum ſubinde vehementiori  
 „ malo. Et aliter acutis morbis medendum : aliter  
 „ vetuſtis : aliter increſcentibus , aliter ſubſiſtenti-  
 „ bus , aliter iam ad ſanitatem inclinantibus. Ho-  
 „ rum obſervationem medicinam eſſe ; quam ita fi-  
 „ niunt , ut quaſi viam quandam , quam *μεθοδόν*  
 „ Græci nominant , eorumque , quæ in morbis  
 „ communia ſunt , contemplatricem eſſe contendant.  
 „ Ac neque rationalibus , ſe , neque experimenta tan-  
 „ tum ſpectantibus , annumerari volunt : cum , ab illis ,  
 „ eo nomine diſſentiant , quod in coniectura rerum  
 „ latentium nolunt eſſe medicinam : ab his , eo ,  
 „ quod parum artis eſſe in obſervatione experimen-  
 „ torum credunt “.

#### 8. FLAVIUS VEGETIUS RENATUS.

Lásd a' Hadimeſterség tanítók között. Ide tartozó munkája , mellyet a' *Rei Rusticæ* Írók közzé helytelenül teſznek : *Artis Veterinariæ* , ſive , *Mulomedicinæ* Libri IV. Ebbenn tanít a' Baromorvoslás meſterségéről. *Veterina* , mintha mondanád *Veheterina* , a *Vehendo* : annyi , mint *Vectorina* ; és így ( alatta értődvénn : *animalia* ) téſzen tereh hordozó , vagy , tereh alá ſzokott bar-mokat , állatokat ; *Veterinaria ars* pedig , azoknak orvoslásának meſterségét. Mivel pedig Olasz Országban a' tereh hordozó állatok : többire öſzvérek : innen ez a' tudomány *Mulomedicinának* is neveztetett. Lásd ezt a' munkát *Scriptor. Rei Rust. edit. Bipont. Tom. III.*

Az itt előſzámlált írók után az úgy mondatott *COELIUS APICIUS* , úgy lát-  
 szik

szik legalkalmasabbann tehetni. Írt ez, *De opsoniis, et condimentis, sive, de re coquinaria*, tíz Könyvet, de, sem azt, mikor élt? sem azt, hol lakott? nem tudhatni. Munkája nem arra megyen ki, mint kelljen, minél jobb ízű, és minél jobban kiválasztott ételek nemeit készíteni? és így, nints az: *de deliciis ciborum*, mint azok gondolták, kik abban a' vélekedésben voltak, hogy annak szerzője az a' dobzó-dó *Apicius*, kit *Plinius* Hist. Nat. Libr. X. cap. 48, *nequissimum omnium altissimum gurgulionem* nevez: hanem tanít a' közönléges, de egészséges ételek készítéséről, azokhoz való főfűszerzámokról, de a' mellyek éppen nem Indiaiak, hanem többire közönségesek: és így, bizonyos tekintetben, *Diaeteticus* író. Az *Apicius* név, rá, rozszúl ruházódik. A' munka titulusa volt: *Coelius Apicius*: *Apicius*nak neveződvén maga a' munka, a' már említett *Apicius*ról, mellyet olztán tudatlanságból, *Coelius Apicius*sá változtattak: mint, hihető, hogy a' *Dionysius Cató* név is, *Dionysii Cató*ból, az az, *Dionysius* nevű embernek *de moribus* írt, de a' szoros fenyíték tartó *Cató*tól, *Cátónak* nevezett munkájából formálódott. Nevezetes kiadási: *Cum annotationibus Martini Loster* etc. Amstel. 1709. 8. — Ed. *Bernhold Marcobreit*. 1787. 8.

Az I-ső Könyvnek titulusa: *Ἐπιμελής*, az az, *accuratus, diligens*: quod diligenter, et accurate descripta comprehendit varia conditorum, et condimentorum ad opsonia condienda genera.

A' II-diknak: *σαρκόπτης*, az az, *Carnifex*: quid in eo, de carniū incisarum eduliis, et condimentis earum praeparandis, agitur.

A' III-diknak: *κηπεύς*, az az, *olitor hortulanus*, quod de oleribus, quae in cibum assumuntur, et eorum pulmentariis, et condimentis agit, et ipsa conficere docet.

A' IV-diknek: *Πανδέκτης*, az az, *omniceps, omnitenens, copiosus*: quasi omnium, aut saltem plurimorum, et varii generis condimentorum, et pulmentariorum, opsoniorumque receptaculum.

Az V-diknek: *ὀσπεύς*, az az, *leguminarius, pultarius*: quod variorum leguminum pulmentaria, et eorum condituras comprehendit, et conficere docet.

A' VI-diknak: *ἀερόπιτης*, az az, *aerivolus, volatilis*, quod in eo de volucrum in coelo, et aëre volantium opsoniis et condituris agitur.

A' VII-diknek: *Πολυτελής*, az az, *sumtuosus, impendiosus*: ab impensarum, et opsoniorum, quae in eo traduntur, copia et multitudine.

A' VIII-diknak: *Τετράπες*, az az, *quadrupes*: quod in eo quadrupedum animalium, quae ciborum usum praebent, opsonia, lautioresquae conditurae traduntur.

A'

A' IX diknek: *θαλασσα*, az az *Ma-*  
*re*: quod in eo doctrina de piscibus ma-  
 rinis, et falsis condimentis, praeparandis  
 continetur.

A' X-diknek: *ἄλις*, az az, *pisca-*  
*ter*: quod diversorum, tum marinorum,  
 tum fluviatilium, et omnis generis piscium  
 condituras continet. —



## XIV.

### A' RÓMAI VAGY DEÁK PHYSICUSOKRÓL, ÉS, TER- MÉSZETI HISTÓRIA

ÍRÓKRÓL.



§. 152.

A' PHYSICÁT különös tudománynak nem  
 nézték, magánosann soha sem is ta-  
 nulták, és tanították a' Rómaiak; hanem  
 azt, valamint a' Görögök is, a' *Philoso-*  
*phia* név alatt foglalták be, úgyhogy, a'  
 kik *Philosophusok*nak hívattattak, azok egy-  
 szersmind *Physicusok*nak is (*speculatores*,  
*venatoresque naturae*, a' mint ízól Cic. *de*  
*nat. Deer. L. 1. cap. 30.*) tartattak. Nem  
 tagadhatni mindazáltal, hogy még az ő

Pp 5

Phi-

Philosophusaiknak is, a' természettudományában, és históriájában, kivált ha azt a' mai időkhez mérjük, igen tsekély, hiányos, sőt nagy részént hibás esmérte volt; holott a' Rómaiak, legalább a' Természethistóriáját tulajdon tapasztalásaikkal is nagyot öregbíthették volna, részlízerint az által, hogy esztendőnként távollévő tartományokba sok tanult embereket küldöttek ki, azoknak igazgatására: részlízerint pedig azoknak a' sok ritka állatoknak látása, és szemlélése által, mellyek az Amphitheatrumba, az akkor esmeretes fél világból behordattak, és közönségesen mutogatódtak a' nép előtt. De mind ezen jó módok által is, a' természeti dologoknak gondos szemekkel való vi'ssgálására, fel nem serkentek, úgyhogy azon Római Prosaicus Írók száma, kik Physicára, és Természet históriájára tartozó munkákat folyó beszédbenn hagytak, tsak kettőre megyen.

1. *L. ANNAEUS SENECA.* Lásd a' Philosophusok között. Ide tartozó munkája: *Naturalium Quaestionum Libri VII.* Az első könyv tanít *De Meteoris*; A' második *De fulguribus, fulminibus, et tonitruis.* A' harmadik, *De aquis*; A' negyedik, *De nive, grandine, et pluvia*; Az ötödik, *De ventis, et aëris motu*; A' hatodik, *De terrae motibus*; A' hetedik pedig, *De Cometis.* Kiadódott egygyütt a' több munkáival Senecának.

2. *C. PLINIUS SECUNDUS*, vagy, *PLINIUS MAIOR.* Lásd életét a' Geogra-

graphusok között. Senki a' Rómaiak között, a' Természettudománnyának magát annyira, mint ez, utánna nem vetette. Megtetszik az, abból a' XXXVII. Könyvekből álló nagy munkából, melyet *Historia Naturalis* (*Mundi Históriának* rozíízúl nevezik) titulus alatt, mintegy kétezer Görög és Deák könyvekből dolgozott; és a' melyről az Ifjabb Plinius *L. III. Ep. 5.* ilyen ítéletet télsen: *Opus diffusum, eruditum, nec minus varium, quam ipsa natura.* Ennek summája oda alább, a' Polyhistorok, vagy, *Encyclopaedia* írók között fog előadódni. Minémű igyekezettel kívánt, ez a' fáradhatatlan Tudós, a' természeti-jelenségek (*phaenomenonok*) okainak végigjárni: Szerentsétlen halála eléggé mutatja, melyet Ifjabb Plinius *Libr. VI. Ep. 16.* a' Tacitus kívánságára, így ír le:

„Erat Miseni, classemque imperio praefens  
 „regebat. Nonum Kalend. Septembres, hora fere  
 „septima, mater mea indicat ei, apparere nubem  
 „innotata et magnitudine et specie. Usus ille  
 „sole, mox frigida ( az az előbb hinn' a' mele-  
 „genn, vagy, verőfényenn lévén: azután pe-  
 „dig hideg vltbenn megferevén ) gustaverat ia-  
 „cens ( fekve falatozott egy keveset ), studebat.  
 „que: poscit soleas, adscendit locum, ex quo ma-  
 „xime miraculum illud conspici poterat. Nubes  
 „( incertum procul intuentibus, ex quo monte:  
 „Vesuvium fuisse postea cognitum est ) oriebatur,  
 „cuius similitudinem et formam, non alia magis  
 „arbor, quam pinus exprefferit. Nam longissime  
 „velut trunco elata in altum, quibusdam ramis  
 „diffundebatur. Credo, quia recenti spiritu eve-  
 „cta, deinde senescente eo, destituta, aut etiam  
 „pondere suo victa, in latitudinem vanescebat:  
 „candida interdum, interdum sordida, et maculo-  
 „sa,



„ sa, prout terram cineremque suffulerat. Magnum  
 „ propiusque noscendum, ut eruditissimo viro vi-  
 „ sum. Iubet Liburnicam (könnýű hajót) aptari:  
 „ mihi, si venire vellem, facit copiam. Respondi:  
 „ studere me malle: et forte ipse, quod scriberem  
 „ dederat. Egrediebatur domo, accipit codicillos.  
 „ Retinae classarii, imminenti periculo exterriti  
 „ (nam villa ea subiacebat, nec ulla nisi navibus  
 „ fuga), ut se tanto discrimini eriperet, orabant.  
 „ Vertit ille consilium, et quod studioso animo in-  
 „ choaverat, obit maximo. Deducit quadriremes,  
 „ adscendit ipse non Retinae modo, sed multis  
 „ (erat enim frequens amoenitas orae) laturus  
 „ auxilium. Properat ituo unde alii fugiunt, re-  
 „ otumque cursum, recta gubernacula in periculum  
 „ tenet, adeo solutus metu, ut omnes illius mali  
 „ motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis,  
 „ dictaret, enotaretque. Iam navibus cinis incide-  
 „ rat, quo propius accederet, calidior, et densi-  
 „ or; iam pumices etiam, nigrique et ambusti et  
 „ fracti igne lapides: iam vadum subitum, ruina-  
 „ que montis, litora obstantia. Cunctatus paulum,  
 „ an retro flecteret? mox gubernatori, ut ita face-  
 „ ret momenti, *fortes inquit fortuna iuvat; Pom-*  
 „ *ponianum pete*, Stabiiis erat, diremtus sinu me-  
 „ dio. Nam sensim circumactis curvatisque litori-  
 „ bus mare infunditur. Ille, quamquam nondum  
 „ periculo appropinquante, conspicio tamen, et  
 „ quum cresceret, proximo, sarcinas contulerat in  
 „ naves (t. i. Pomponianus), certus fugae, si  
 „ contrarius ventus resedisset: quo tunc avunculus  
 „ meus, secundissimo invecus, complectitur trepi-  
 „ dantem, consolatur, hortatur: utque timorem  
 „ eius, sua securitate leniret, deferri se in balneum  
 „ iubet; lotus accubat, coenat, atque hilaris, aut  
 „ quod est aeque magnum, similis hilari. Interim  
 „ e Vesuvio monte, pluribus locis latissimae flam-  
 „ mae, altaque incendia relucebant, quorum sul-  
 „ gor, et claritas, tenebris noctis excitabatur. Ille  
 „ agrestium trepidatione igni relictas, desertasque  
 „ villas, per solitudinem ardere, in remedium  
 „ for-

formidinis dictabat. Tum se quiesi dedit, et  
 quievit verissimo quidem somno. Nam meatus  
 animæ, qui illi propter amplitudinem corporis  
 gravior, et sonantior erat, ab iis, qui limini ob-  
 versabantur, audiebatur. Sed arca, ex qua *diae-*  
*sa* (ezenn a' névenn a' lakó szoba értődik, a' ha-  
 ló szobától külömböztetödvénna meg) adibatur,  
 ita iam cinere mixtisque punicibus oppleta sur-  
 rexerat, ut si longior in cubiculo mora esset,  
 exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pom-  
 poniano, ceterisque, qui pervigilant reddit.  
 In commune consultant, an intra tecta subsi-  
 stant, an in aperto vagentur: nam crebris, va-  
 riasque tremoribus, tecta nutabant, et quasi emota  
 sedibus suis, nunc huc, nunc illuc abire aut re-  
 ferri videbantur. Sub dio rursus, quanquam le-  
 vium exesorumque punicum casus metuebatur,  
 quod tamen periculorum collatio elegit. Et apud  
 illum quidem ratio, rationem, apud alios,  
 timorem timor visit. Cervicalia capitis im-  
 posita, linteis confringunt. Id munimentum adver-  
 sas decidentia fuit. Iam dies alibi, illic nox, omni-  
 bus noctibus nigrior densiorque: quam tamen sa-  
 ces multae, variaque lumina solvebant. Placuit  
 egredi in litus, et e proximo adspicere, ecquid  
 iam mare admitteret, quod adhuc vastum et ad-  
 versum permanebat. Ibi super abiectum linteum  
 recubans, semel atque iterum frigidam poposcit,  
 hausitque. Deinde flammæ, flammarumque prae-  
 nuntius: odor sulphuris, alios in fugam vertunt,  
 excitant illum. Innixus servis duobus adsurre-  
 xit, et statim consedit: ut ego coniecto, crassiore  
 caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho,  
 qui illi natura invalidus, et angustus, et fre-  
 quenter interaestuans erat. Ubi dies redditus  
 (is ab eo, quem novissime viderat tertius): cor-  
 pus inventum est integrum, illaesum, opertum-  
 que, ut fuerat indutus: habitus corporis quie-  
 scenti, quam defuncto similior.



# XV.

## A' RÓMAI VAGY DEÁK TÖRVÉNYTUDÓKRÓL.



§. 153.

**A'** RÓMAIÁK, a' Törvényhozásra eleitől fogva különös gondot, és szorgalmatosságot fordítottak. Első közönséges, avagy, mindeneket egyaránt kötelező Törvényeik a' XII. táblák voltak, melyek Róma építtetése után 303-dik esztendőben menvénn tökéletességre, mindenkor fundamentor kövei maradtak a' Respublicának. Innen *Livius Libr. III. cap. 34* még a' maga idejében is, így mert azokról szólni: *nunc quoque in hoc inmensa aliarum super alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici, privati que est iuris.* Vessd egybe: *Köz. Hist. I. Részt, 321,* és következő old. Ezek a' Törvények, nagyonn rövidek lévén: szükség volt azokat magyarázni. Mellyet eleinte, csak a' Patriciusok, és a' Pontifexek Collegiuma tselekedett. Amazok annyiban vették azt magoknak, a' mennyibenn, a' közrendű Polgároknak (plebeji) Pátronusi voltak, és azoknak pereit magok folytatták a' Törvénytudóknak: Ezek pedig. a' mennyibenn nálok állván a' Törvény (*civile ius repositum in penetralibus Pontificum,* Liv.

*Liv. IX. cap. 46. fin.*) annak mintegy ör-  
 zői voltak; és egyúztársmind a' Kalendári-  
 umra való gond is, rájuk lévén bízva,  
 senki nálok nélkül nem tudhatta; mellyek  
 a' Törvénynapjai (*dies fasti*) mellyek nem?  
 Ezen hatalmoknak, és jussoknak megtar-  
 tására a' Pontifexek, és Patriciusok, mind-  
 járt a' XII. Táblák tsinálása után, bizo-  
 nyos formulákat készítettek, a' végre,  
 hogy minden Törvénykezések azok szerint  
 folynának, minden szerződés (contractus)  
 azoknak szavai által lennének, mellyek-  
 nek, *Actiones legis* nevet adtak. Szorgal-  
 matosann rávigyáztak pedig, hogy ezen  
 formuláknak, mint szintén a' Törvény  
 rendes napjainak is, tudása, valahogyvala-  
 mint a' nép közzé ki ne menjen: melyre nézve  
 azokat titokban tartották. De *Cn. Flavius*  
 nevű, közrendből való, *libertinus* atyától  
 született ember, *Appius Claudius*nak, (a  
*Decemvir Appius* maradékának) íródeák-  
 ja, szerttévénn valamimódonn azokra:  
 Róma építtetése 449-dik esztendejében,  
 kinyilatkoztatta, és közönségesse tette (*Ci-  
 vile ius, actiones legis evulgavit, fastosque  
 circa forum in albo proposuit, ut quando  
 lege agi posset, sciretur. (Liv. IX. 46.)*).  
 Mely formuláknak, az egybeszedőtől, és  
 kiadótól, *Ius Flavianum* lett a' neve. Azu-  
 tán 51. esztendővel, *Tiberius Coruncanius*;  
 ki a' nép közzül legelsőbenn volt Pontifex,  
 közönségesen is kezdte tanítani a' Tör-  
 vényt. És ez időtől fogva szaporodtak el,  
 az úgymondatott Törvénytudók (*Iurecon-  
 sulti*) Rómában. Igyekezténn azomban  
 elveszett jussokat visszaszerezni a' Patrici-  
 usok: ismét új formulákat készítettek. De

soká, ezeknek birtokábann sem maradhat-  
tak. Mert már 532-benn Róma építtetése  
után, *Aelius Catus* nevű Törvénytűdó,  
azokat könyvbe foglalta, és kiadta: mely  
könyv a' szerzőjéről *Aelius Jussának* (*Ius  
Aelianum*) hívatatott. Így minden titka  
közöltetvén a' Patriciusoknak, a' Plebe-  
iusokkal; a' Törvénytűdás sokkal neme-  
sebb dolog kezdett lenni, mivel az többé,  
nem tsupa formuláknak könyvnélküli való  
megtanulásábann állot, melyre a' kik rá  
mentek Ciceró szerint, *De Orat. L. I. c.*  
*55.* tsak *praecones actionum, cantores for-*  
*mularum*, és *aucupes Syllabarum* nevet ér-  
demlettek: hanem igaz Törvénytűdóknak,  
*Iureconsultusoknak*, azok tartattak, kik a'  
közönséges Törvényeket, a' Praetorok edi-  
ctumit, a' Köztársaság rendtartását, mind  
tudták, mind értették; a' kétséges dólgo-  
bann hozzájuk folyamodóknak, akár a'  
megírt Törvényből, akár, ha abbann nem  
vóltak meghatározva, a' természeti igaz-  
ság, és egyenesség szerint, jó tanátsot ad-  
hattak, és a' perek folytatásábann, járta-  
sok vóltak (*ufus Fori*). Leghíresebb Ró-  
mai Iureconsultusok, az Augustus idejéig,  
ezek vóltak:

**APPIUS CLAUDIUS COECUS**, vagy,  
a' mint megvakulása előtt hívatatott,  
**CRASSUS**. Róma építtetése után 457-  
benn, másod ízben vólt Consul. Írt, *de*  
*usurpationibus*.

**P. SEMPRONIUS**, kinek, a' Tör-  
vényben való böltsességéért, *Sophus* név  
adott. Consul vólt 450-benn.

P. LI.

**P. LICINIUS CRASSUS DIVES,**  
Consul vólt 549-benn.

**P. CINCIUS ALIMENTUS.** Sicilián.  
bann Praetor vólt 542-benn. Írt, *de officio*  
*Iurisconsulti.*

**P. CORNELIUS SCIPIO NASICA,**  
2. ki 563-bann vólt, Consul, és a' Fija *Publius*, a' ki böltsességéért *Corculumnak* neveztetett.

**PUBLIUS, és SEXT. AELIUS PAETUS CATUS** nevű két testvérek, kik közöttül *Publius* 558-bann, *Sextus* pedig 556-bann vólt Consul. Az utólsó híres ember vólt, és erről ízöl, Enniusnak ama nevezetes verse; *Egregia cordatus homo; Catus Aeli' Sextus.* Írt munkákat ilyen titulusok alatt: *Triparsita Iuris Civilis*, és *Commentarii de Iure Civili.*

Ugyan azon idő tájbann éltek: **L. ACILIUS SAPIENS,** a' ki a' XII. Táb. lákra legelsőbenn írt *Commentariust*; **SER. FABIVS PICTOR,** a' ki *Libri Iuris Pontificii* nevű munkájáról esmeretes, és **Q. FABIVS LABEO.**

Mind ezeket felyűlmúlta **M. PORCIUS CATO,** a' ki 559-benn Consul, azután pedig három eíztendővel Censor vólt, mely hivataláról *Censoriusnak* nevezetik. Ez, sok egyéb munkáinn kívül, írt olyanokat is, mellyek a' Törvény világosítására szolgáltak e' következő nevek alatt:

*Commentarii Iuris Civilis,* és, *Respon-  
sa Iuris.* Az utólsóbann, nem kóltött, ha-  
Qq nem

nem valósággal előfordúlt eseteket vett fel, a' honnan az igyesbajos személyeknek neveit is, mind feltette. Meghólt, nagy vénségbenn, 605-benn. Lásd *Cic. de Orat. L. II. cap. 33.* Cátó után, mint híres Törvénytudók, ezek említetnek: *C. LIVIUS MAMILIANUS DRUSUS*, a' ki 607-benn Consul vólt, és vénségében megvakulván, azután sem szűnt meg tanátsot adni, a' hozzá folyamodóknak: *C. MARTIUS FIGULUS* a' ki 598-bann hasonlóképpenn Consulságot viselt: legesmeretesebbek pedig ezek hármann: *P. MUCIUS SCAEVOLA*, a' ki 621-benn Consul, azután pedig Pontifex Maximus vólt, és írt tíz könyvet, *De Iure Civili*: *M. IUNIUS BRUTUS*, Praetorságot viselt ember, kinek *De Iure Civili* hét könyvei említetnek, mellyekben a' mint Ciceró mondja (*De Orat. L. II. cap. 55.*) a' hozzá folyamodó embereknek neveit, a' nékiek adott felelettel, vagy tanátsal együtt, Iztintügy feltette, mint Cátó: *M.* (az az *Manius*) *MANILIUS*, a' ki 605-benn vólt Consul, és, *de Iure Civili* három könyvet írt. A' *Római Jurnak*, mint tudománynak, megfúndálása, e' három Törvénytudóknak tulajdonítódik. Utánnok következtek:

*Q. MUCIUS SCAEVOLA*, ki hogy a' Pontifex Quintus Mucius Scaevolától megkülömböztetődjék, *Augurnak* nevezeték; 637-benn Consul, és így igen öreg korában, Cicerónak tanítója vólt. *P. RUTILIUS RUFUS*, P. Mucius Scaevolának (a' Pontifex Maximusnak) hallgatója, és

Stó.

Stóicus Philosophus; Lásd *Cic. De Orat. L. I. cap. 53.* Consulságot viselt 649-benn; és írt, *De Iure Civili: COELIUS ANTI-PATER*, az Orátor L. Crassusnak tanítója, ki ámbár főképpenn Historicus volt; (Lásd *Cic. De Orat. L. II. cap. 12.*) a Törvénybenn is nagy tudománnyal bírt; nem külömbenn, *A. VIRGINIUS SEXTUS POMPEIUS* (ki a' Stoica Philosophiát követte,) ugyan azon időbenn éltek. De mindnyájokat meghaladta hírrel, névvel, betsúlettel, az Orátor L. *CRASSUS*, a' ki Scaevolával egygyütt, Coelius Antipáternek tanítvánnya, 659-benn pedig Consul volt, és valamint az ékesennizőlásbann: úgy a' Törvénytudásbann, a' leg-híresebb Római Jurisconsultusoknál is, alábbvalónak nem tartatott. Lásd dítséretét Cicerónál *Brut. c. 38. seqq.* Ezzel egy időbenn élt *Q. MUCIUS SCAEVOLA*, Pontifex Maximus, P. Scaevolának, a' Pontifexnek fija, ki 659-benn, L. Crassusnak Consul társa, és a' Törvénybenn sok nagy embereknek, nevezetesenn, a' Scaevola Augur halála után; Cicerónak is Tanítója volt: kiről Ciceró *De Orat. L. I. c. 29.* ezt az ítéletet teszi: *Iurisperitorum eloquentissimus, et eloquentium Iurisperitissimus.* A' Máriusi támadáskor megöletett 671-benn.

Irt munkát *Liber Originum* (i. e. definitionum Iuris) titulus alatt; ezenkívül a' Polgári Jusról 18. könyvet (*Libros Iuris Civilis; duo de viginti*). Ennek a' Muciusnak tanítványa közül híres Törvénytudók voltak: *C. Aquilius Gallus; Balbus Lu.*  
Qq 2



*Lucilius, Sext. Papirius, C. Juventius*, leghíresebb pedig *M. TULLIUS CICERO*, a' ki minthogy *De Iure Civili in artem redigendo*, ezekivül *De legibus*, könyveket írt: a' Jurisconsultusok száma közzé is béillik. De minden előtte, és vele egy időbenn élt Jurisconsultusokat meghaladt, és a' Törvénytudásnak, mintegy új oskoláját állított fel: *SERVIVS SULPICIUS RUFUS*, Cicerónak lelki barátja, a' ki, felőle, Brut. c. 41. így ítélt: *Iuris Civilis magnum usum — apud multos fuisse: artem, in hoc uno*. Tanítói *Lucilius Balbus*, és *Aquilius Gallus* voltak; Consulságot 704-benn viselt; megholt 711-benn; munkákat ilyen titulusok alatt írt: *Notae ad Q. Mucium*, five, *Reprehenſa Mucii Scaevolae capita*; *Liber de Dote*; *Liber de Detestandis sacris*; az az, arról, miképpenn kellett légyen, azoktól a' szent kötelességektől, p. ó. bizonyos Isteneknek való áldozástól, 's a' t. mellyek valakire valamely örökséggel egygyütt szállottak (*heredes bonorum, etiam erant Sacrorum*) törvényes útonn megszabadulni: mely Gellius szerint, *Libro XV. c. 27. in Comitibus Calaris* ment végbe. A' *Servius Sulpicius* keze alól, sok derek Törvénytudók kerültek ki, nevezetesenn: *ALFENUS VARUS*, ki Augustus alatt *Consul Suffectus* volt; és *Digesta* nevű munkát írt, XL. könyvekbenn: és *A. OFILIUS*, a' ki már Ciceró idejében híres ember volt, de semmi közönséges hívatalt, nem viselvén, magánosságban holt meg, következő munkákat hagyván: *De legibus vicestimae*; *De Iurisdictione*, *L. Actionum*, *Libri Iurispartiti*, és *Edictum Praetoris*.

ris. Ezekkel igen egy időbenn éltek: *C. TREBATIUS FESTA*, Caesárnak, és Cicerónak nagy barátja, a' ki írt: *De Religionibus*, és, *De Iure Civili*: *A. CASCELLIUS*, nyersnyakas ember, kivel a' Triumvirek, nem bődögülhettek: *Q. AELIUS TUBERO*, a' ki ellen óltalmazta Ciceró Ligariust, és a' ki ekkor, meggyőztetvénn, az ékesennszóllásról letett, és magát a' Törvényre adta, melyre osztán *De officio Iudicis* nevű munkát írt.

A' Törvénytudók száma között voltak, kevésel Ciceró előtt, e' következők is: *M. Brutus*, annak Attya, a' ki Caesárt megölte: *Q. Lucretius Vespillo*: *C. Longinus*: *C. Aculeo*, Cicerónak attyafia: *Hostilius*, az úgy nevezett *Hostiliána actiók* szerzője: és *Volcatius*; Ciceró idejében pedig: *C. Visellius Varró*, a' *C. Aculeo* fia: *P. Orbius*; *C. Camillus*; *M. Tugio*; *Vacerza*; *L. Valerius*; *M. Marcellus*; *P. Quintilius Varus*; *L. Lucullus*; *L. Octavius Balbus*; *Precianus*; és *Aterius*; kikről Ciceró egygyütt másutt emlékezik a' munkáibann.

A' *Polgári Justól* (*Ius Civile*) megkülömböztetődött, a' *Jus Pontificium*, és *Sacrum*. Mindazáltal, a' kettőnek oly szoros egybeköttetése volt egymással: hogy azt, e' nélkül, vagy, megfordítva, tökéletesen érteni nem lehetett. Felállítása *Numának* tulajdonítozott: noha igazánn, olyan törvényekből, és végzésekből gyült, és építődött fel, mellyeket magok a' Pontifexek tettek: mely annál könnyebbenn

Qq 3

meg-

megeshetett, mivel az efféle dölgekban magok a' Pontifexek voltak Bírák. E' végre minden végzéseiket, és sententziáikat bizonyos Protocollumba, melynek neve *Commentarii Pontificum* volt, feljegyezték: és azokat, mint megannyi törvényeket, változás nélkül megtartották. Így a' *Pontificium Jus* nagyra nőtt. Főbb részei annak, Ciceró ízerint ( de Legibus L. II. cap. 19. ) voltak: *De Sacris privatis, de votis, de feriis, de sepulcris*, mellyek közül az első legizélesebbenn kiterjedt.

A' *Jus Augurium*, vagy, *Jus Augurale*, hasonlóképpenn különös tudomány volt a' Rómaiaknál, mellyet nem tsak az *Auguroknak*, hanem a' Tanátsbeli személyeknek, vagy, *Senátoroknak* is kellett tudni. Ez is jobbára magoknak az *Auguroknak* egykor máskor hozott rendelkezéseiből formálódott. Könyvet róla, *Appius Claudius* írt Ciceróhoz: és maga Ciceró, *de Auguriis* titulus alatt: de a' mely elvesztett, és emlékezete is, tsak *Serviusnál*, és *Charisiusnál* maradt meg.

## §. 154.

Megváltozvánn Augustus alatt a' Római Közönséges Társaság: a' Törvénytudomány is ( *Iurisprudentia* ) megváltozott. Valamint az ékesenszóllásnak betsi mind alább alább ment, úgy ellenbenn, a' Törvénytudás tekintete szemlátomást nevededett; mellyet maga a' Monarchia termézfete hozott magával. Lásd *Hayne Opusc. Acad. Voll. IV. pag. 211.* Ezen vál.

változás főképpenn abbann állott, hogy Augustus a' Bíráknak kötelességévé tette, hogy bizonyos Törvénytudóknak (a' kiknek tudnillik ő maga adott just és hatalmat arra, hogy a' Törvényfzékthől megkérdeztevénn a' kétséges dölgekban, azokról értelmekeet adják, *Ius respondendi publice*) végezésit, tanátsadásit, javallásit, (responfa) szorossann megtartaná, és azoktól eltávozni ne mérészelnének. Legnevezetesebb Törvénytudók, ezen Császáralatt, **Q. ANTISTIVS LABEO**, és **C. ATEIVS CAPITO** voltak: kik egymással nem egyezhetvénn, két különbözö felekezeteknek (sektáknak) lettek szerzőivé a' Törvénytudók között. A' Capito követői, egygyik tanítványától *Masurius Sabinus*-tól, ki Tiberius alatt élt, *Sabinianusok*-nak; azok pedig, a' kik *Labeoval* tartottak, *Sempronius Proculustól*, annak legnevezetesebb követőjétől, *Proculianusok*-nak hívatattak: mint színténn a' *Sabinianusok* is, a' *Sabinus* tanítványától, *C. Cassius Longinustól*, *Cassianusi*; a' *Proculianusok* pedig, a' *Vespasiánus* alatt élt, és Consulságot viselt *Pegasustól*, *Pegasianusi* névvel nevezettek. A' két Secta között való különbség abbann állott, hogy amazok, (*Sabinianusok*, és *Cassianusok*) a' törvényt szorossann, és betű szerint vették (*Scriptum, summumque adeo Ius defendebant*): ezek pedig (a' *Proculianusok*, és *Pegasianusok*) úgy magyarázták azt, a' mint az igazsággal, és egyenességgel legjobbann megegyeztethették (*aequitatem sequebantur*). Ezen szakadás mind addig megvölt a' Törvénytudók között: míg Ha-

Adrianus Császár, Kr. Urunk születése után  
 117-ben *Salvius Julianus* által, a' Praeto-  
 rök Edictumiból, mellyek, minden Praetor  
 alatt változhatván, a' törvényt bizonyta-  
 lássá tették, egy bizonyos, és állandó  
 Edictumot ( *Edictum perpetuum* ) nem ké-  
 lőtetett: mely által a' Törvény úgy meg-  
 határozódott, hogy többé annak magyara-  
 zása felett versengeni, és vetélkedni nem  
 lehetett; annyival inkább, mivel *Julianus*,  
 a' *Sabinianusok* Sectájából való Törvény-  
 tudó lévén, ezeknek értelmét állította  
 meg az Edictumban. Ez időtől fogva,  
 a' legszabadabban gondolkodó Törvény-  
 tudók is, csak közölték a' dolgot a' két  
 Secta között: a' honnan ofztán *Miscellio*-  
 k ( *Miscelliones* a *miscendo* ), és *Herci-*  
*scendosoknak* ( *Herciscundi* ab *herciscendo*  
 i, e, eligendo optima et maxime probabilia  
 utriusque Sectae decretis ) neveztettek.  
 Azok az esmeretesebb Törvénytudók, kik,  
 a' *Perpetuum Edictumra*, mely már mint-  
 egy kútfeje gyanánt tartatott a' törvény-  
 nek, világosításokat ( *Commentarii* ) írtak,  
 vagy pedig a' szerint, a' Törvénytudomá-  
 nyának Systemáját dolgozták ki, így kö-  
 vetkeznek:

*CAJUS.* Élt 160. táján. Legneveze-  
 tettebb munkája: *Institutionum Libri IV.*  
 melynek *Alarich*, a' *Visigothusok* Kirá-  
 lja, Epitomejét készíttetett ( *Breviarium Ala-*  
*ricianum* ): *Justinianus* pedig azt nagy ré-  
 szint meghagyta a' maga *Institutionaiban*.  
 Egyéb munkáiból, *Tribonianus* tartott meg  
 a' mely fragmentumokat, a' *Pandekták*-  
 ban.

SEX.

**SEXTUS POMPONIUS.** Élt ugyan azon idő táján. Írt két *Enchiridion*t; egygyiket két könyvbenn: másikat egybenn. Az utolsó elibe, előljáró beszéd helyett, a Jusnak rövid históriáját tette, mely ma is megvan *De origine iuris* titulus alatt. *Digest.* *Libr. I. Tit. 2.*

**AEMILIUS PAPINIANUS:** született 140-benn, megholt 212-benn. Tulajdon érdemei által fő tisztségeket ért. Severus Császár oly különös tekintetbenn tartotta, hogy halálakor a' fiját Caracallát, és Gétát, mint Tátorra reá hagyta. De ez csak veszedelmére szolgált. Mert a' nagyobbik testvér a' kisebbikét megölvén; midőnn ezen gyilkosságot, a' Római Tanács és Nép előtt menteni nem akarta; a' gyilkosnak (Caracallának) parantsolatjából ő is megölette. Tekintete halála után is annyira fennmaradt, hogy III-dik Valentinianus alatt (uralkodott 424. — 454.); valahányszor a' Jureconsultusok, ellenkező értelembenn lévén egymással; mind két részről ugyan annyi ízámú voksokat adtak: a' Császár parantsolatjából azon rész értelmének kellett megállani, a' mely Papinianussal inkább megegyezett. Munkái közzül a' nevezetesebbek ezek: *Libri 37. Quaestionum*; *Libri 19. Responsorum*; *Libri 2. Definitionum*; mellyeknek némely darabjai ma is megvagyának a' Pandectákban.

**DOMITIUS ULPIANUS.** Tyrusból. Élt a' III-dik század eleinn, Alexander Severus idejében, kitől a' Testőrző sereg Kapitányává tétetvén, a' Praetorianus

Qq 5

ka-

katonáktól, kikkel igen keményen bánt, magának a' Császárnak ölébenn megöletette; 228-bann. Számos munkái között a' nevezetesebbek ezek voltak: *Libri 83. ad Edictum* (értődik a' *Perpetuum Edictum*); *Libri 2. Institutionum*, és *Liber Regularem*. Az utólsóból 19. titulus, az Alaricianum Breviariumbann megmaradt. A' többekből némely fragmentumok tartattak meg a' Pandectákban.

**JULIUS PAULLUS.** Élt ugyan azon egy időbenn Ulpianussal; és Papinianussal, kikkel egygyütt Severus, és Caracalla Császárok alatt, Tanácsos volt. Heliogabalustól számkivetésbenn küldetvénn: Alexander Severustól vizsázhívattatott, és Praefectus Praetoriová tétetett. Azontúl mint volt dölga, és mikor történt halála? nem tudatik. Rendkívül sok munkákat írt: de a' mellyek elvesztek. Azok az öt könyvei mindazáltal, mellyekben a' Törvénytudóknak értelmét rostálja (*Libri V. sententiarum receptarum*), Epitomébann megmaradtak.

**HERENNIUS MODESTINUS, 245.** táján. Volt Ulpianusnak tanítványa. Főképpenn Heurematica nevű munkájáról esmeretes, és arról, hogy a' régi híres Törvénytudók rajta végződtek (*in Modestino obmutuerunt J. Ctorum oracula. Jac. Gothofr. Manual. Jur. p. 14.*). Mert ámbár már a' III-dik századbann, mind Rómábann, mind Berytusbann közönséges Oskolák voltak, mellyekben a' Törvénytudománya (*Iurisprudentia*) taníttatott: még is, Modestinus.

stinustól fogva, szinte Nagy Constantinus idejéig, csak egy Törvénytudó sem vált valamire való, a' Római birodalombann. Akkor; és azután a' kik támadtak, azok is igen csak addig terjeszkedtek, hogy a' Császárok rendelkezéseit szedték egybe. Illyenek voltak 336. táján:

**GREGORIUS**, vagy, **GREGORIANUS**, kinek gyűjteménnye *Codex Gregorianus* nevet viselt: és

**HERMOGENES**, vagy, *Hermogenianus*, az úgy nevezett *Codex Hermogenianus* szerzője. Ezeket követte az V-dik század eleinn 334-dik és azt követő esztendőkbenn:

**ANTIOCHUS**, a' ki nyóltzad magával, úgymint: *Maximinus*, *Martyrius*, *Sperantius*, *Apollodorus*, *Theodorus*, *Eugenius*, és *Procopius* nevű, fő méltóságokban helyheztetett Törvénytudókkal, Ik-dik Theodosius parantsolatjából az úgy nevezett *Theodosianus Codex*t készítette, melybenn a' Gregorianus, és Hermogenianus Codexnél újabb, vagy, a' Nagy Constantinus idejétől fogva II-dik Theodosiusig, és III-dik Valentinianusig tett, és ezek alatt ismét többekkel nevékedett Császári rendelkezések foglaltattak bé. Elkészült, és kihirdetődött ez a' Törvénykönyv 438-bann. Azok az új rendelkezések, mellyek azután, részszerint II-dik Theodosius, és III-dik Valentinianus: részszerint pedig a' követ. kezendő Császárok: úgymint: *Martianus*, *Maorianus*, *Severus*, és *Anthemius* alatt let.



lettek: ezen Törvénykönyvhöz, *Novellae Constitutiones Post-Theodosianae* titulus alatt járúlnak.

## §. 155.

Az említett három (*Gregorianus*, *Hermogenianus*, és *Theodosianus*) Codexeknek, vagy; Törvénykönyveknek tekintete; noha a' következő Császárok is számos törvényeket hoztak, egész Justinianusig állandóul megmaradt. De már ez az újítást szerető Császár azokkal meg nem elégedvén, új Törvénykönyvnek készíttetéséről gondolkodott. Mellyet végre is hajtott, bizván az tiz nagy tekintetű Törvenytudókra, kik között legnevezetesebbek, *Tribonianus*, és, *Theophilus* voltak. Ez a munka, melynek neve *Codex Justinianus* lett; ezrendő alatt megkészülvén: 529-ben ki is hirdetődött. Magabann foglalta minden Császároknak Törvényt, és Rendelést, Hadrianustól fogva Justinianusig, nem vévén ki azokat is, mellyeket maga hozott Justinianus. Így a' Justinianus Codex terjesztődvén el, a' három régebbi Codexek, mellyekből vevődött nagy részént az Új, eltöröltettek. Mindazáltal, a' *Codex Justinianus* is, úgy, a' mint ekkor kiadódott, nem maradt: hanem újra megnézetvén azt Justinianus, és némelyleket belőle kihagyatván, némelyleket megváltoztatván, 529. Decisiókkal pedig, mellyekben a' régi Törvenytudók között fennforgott kétséges kérdések igazítottak el, nevelvén, 529-ben, *Codex repetitae lectionis* titulus alatt, XII. könyvekben

benn ismét kiadta, és kihirdettette. Melytől, hogy az, előbbi kiadás megkülönböztetődnek: annak *Codex praelectionis primae* neve lett: de a' mely osztán a' másiknak elterjedésével, magabann kikopott, és elenyészett.

A' Codexnek (más névvel *Jus novum*) előszöri kiadása után, 530-bann, mindjárt új munkához fogatott Justinianus. Azt bízta tudnillik Tribonianusra, melléje segítő társul 16. Törvénytudókat adván, hogy minden nevezetes Római Jureconsultusoknak könyveiből, azoknak értelmeit, sententiáit, vélekedését, szednék ki, és Hét Részekre, bizonyos titulusok, és czikkek alá rendelnék el. E' munkának elvégzésére, a' Császár úz esztendő engedett: de az, három esztendő múlva már készenn volt, és 533-bann ki is hirdetődött. A' neve az elrendeléstől (a *dirigendis capitibus, quae erant ex libris veterum I. Ctorum decerpta*) lett *Digesta*: attól pedig, hogy minden régi Törvénytudók munkáinak velejét magabann foglalta, *Pandectae*, *Pandectae* (ezekből a' Görög szókából, *Παν*, *omne* és *δξα*, melynek újabb, és szokásbann lévő formája *διχομαί*, *Capio*). Tölt mindöszve az egész munka 50. könyvre: vevődött pedig mintegy két ezer darab- ból, és rendelődött az *Edictum Perpetuum* szerint. Ámbár pedig ilyen formabann, az egész *Digestákat*, vagy, *Pandectákat* Justinianus úgy nézette, mint az ő tulajdon munkáját: mindazáltal azokat tulajdonképpenn való Törvényekké nem tette: ha-

hanem csak azt akarta, hogy azok, a' Törvénszékeknek segítségére, a' kétséges dolgokban eligazodására, és az Oskoláknak hasznára, 's könnyebbségére szolgálnának, a' mennyibenn azokbann, mint valamely Systematicum Repertoriumbann, a' régibb Rómaiaknak minden Törvénytudománybeli böltsessége befoglaltatott.

De minekelőtte a' Pandekták kihirdetődtek, Justinianus Császár parantsolatjából, *Tribonianus*, *Theophilus*, és *Dorotheus* Törvénytudók által, más munka is készítettődött, mely magábann a' Törvénytudománnyának kezdetit ( *elementa* ) foglalta. Ennek neve *Institutionum Libri IV*. Fundamentomául a' Cajus Institutioi tevődtek. Kiadódott egygyütt a' Pandectákkal 533-bann.

Mindezekhez utóljára hozzájárúlnak a' Justinianustól, és utánna következett Császároktól; úgymint, II. *Justinustól*, és *Tiberiustól*, 535-től fogva 569-ig hozott újabb Rendelések, mellyek *Novellae Constitutiones* ( *Νεαὶ Διατάξεις* ) név alatt ismereteseek. Ezeknek száma megyen 168-ra, és részfszerint Deák, részfszerint Görög nyelvenn íratnak. A' Glossatorok IX. úgy nevezett *Collatiokra* ( : az az, egybezfzedesekre, *Collectiokra* ) osztották. Darab ideig az igaz és eredeti Novellák homálybann lévénn, és elvesztetteknek tartatvänn: helyettek közönségesenn *Julianus Antecessor*-nak ( megholt 570 táján ) azokból szedett Deák Epitoméjával éltek: mígnem osztán az eredetiek is megtaláltatvänn, hogy ezen Epi-

Epitomébann lévő Novellákkal öszve ne zavaródnának, azoknak *Authenticæ* név adódott. — És ezen részekből áll az úgy nevezett *Corpus Juris Civilis Justiniani*, melyből folytak jobbára minden Európai Országoknak Törvényei. *Ed. cum notis integris Dyonis, Gothofredi, etc. Opera et studio Simonis a Leeuwen* Amstel. 1663 fol. Antwerp. 1726. fol. Lips. 1720. 1726. 1740. 4. — *Recensuit C. G. Gebauer et post ejus obitum G. A. Spaugenberg.* Gotting. 1776. 4. Tsak az első Tomus jött ki, melybenn az *Institutiók*, és a' *Digesták* foglaltatnak.

## XVI.

### A' RÓMAI VAGY DE ÁK

#### POLYHISTOROKRÓL ÉS ENCYCLO.

#### PAEDIA ÍRÓKRÓL.

§. 156.

A' RÉGIEK között, míg még a' Tudományok annyira mint ma, meg nem sokasodtak, és el nem ágaztak: úgy nevezett Polyhistorok (*πολυῆστοις*), vagy; sok féle Tudományokban egyaránt jártas emberek, inkább találkoztak, mint a' mai időkben. Kivált a' Rómaiaknál ez annyi-  
val inkább megesett, mivel reá a' Nagy embereknek, úgy szólván, szüksége volt.  
Mert

Mert azok a' hivatalok, mellyeket az illyeknek, hol egy, hol más időbenn viseltek, majd megannyi Tudománybann való jártasságot kívántak. Megtörtént pedig nem egyszer, hogy valaki mind azokann általment. Az is igaz, hogy a' Római előkelő emberek nagy részét annak, a' mit mi olvasás által nagy munkával tanulunk, tsupán gyakorlás, tapasztalás, és emberek között való forgás által tanultak. A' nyelvek tanulásával is annyit, mint mi, nem bajlódunk; az egy Görög nyelvet kellett megtanulniok, hogy minden Tudományok külsővel bírjanak. Mind ezek, nagy segítségei voltak a' Rómaiaknak arra, hogy közöttök, az akkori időhöz képest valóságos Polyhistorok támadjanak. Illyenek voltak kíváltképpenn e' következők:

1. *M. PORCIUS CATO.* Lásd az Orátorok, Historicusok, Chronologusok, Oeconomusok, és Hadimesterség tanítók között. Lehetne az Orvosok közt is helye, a' mennyibenn, a' közönséges, és együgyű házi orvoslásról, Plinius L. XXIX. c. 1. ilyen titulusú munkáját említi: *Commentarius, quo, medeatur, filio, servis, familiaribus.* Mindazáltal, a' Görög, Medicina-nak Rómába való beemenetele ellen senki úgy mint ő nem buzgott. Mely rendkívül való ember lett légyen ez: Livius. Libr. XXXIX. c. 40. így írja le: „ Omnes Patri-  
„ cios Plebeiosque nobilissimarum familiarum M.  
„ Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis  
„ animi ingenique fuit, ut, quocumque loco natus  
„ esset, fortunam sibi ipso facturns fuisse videretur.  
„ Nulla ars neque privatae neque publicae rei ge-  
„ rer-

„rendae, ei defuit. Urbanas, rusticasque res pa-  
 „riter callebat. Ad summos honores, alios scien-  
 „tia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris  
 „provenit; huic versatile ingenium sic pariter ad  
 „omnia fuit, ut natum ad id unum diceret, quod-  
 „cumque ageret. In bello manu fortissimus, mul-  
 „tisque insignibus clarus pugnis; idem, postquam  
 „ad magnos honores pervenit, summus imperator;  
 „idem in pace, si ius consuleres, peritissimus; si  
 „caussa eranda esset, eloquentissimus. Nec is tan-  
 „tum, cuius lingua vivo ei viguerit, monumen-  
 „tum eloquentiae nullum esset: vivit imo viget-  
 „que eloquentia eius, sacrata scriptis omnis gene-  
 „ris. Orationes et pro se multae, et pro aliis,  
 „et in alios. Nam non solum accusando, sed  
 „etiam causam dicendo fatigavit inimicos“ Cor-  
 „nelius Nepos pedig, Vit. Cat. c. 2: róla  
 „ezt mondja: „In omnibus rebus singulari fuit  
 „prudentia et industria. Nam et agricola sollers,  
 „et reipublicae peritus, et iurisconsultus, et ma-  
 „gnus imperator, et probabilis Orator, et cupidis-  
 „simus literarum fuit“.

2 *M. TERRENTIUS VARRO*. Lásd  
 a' Satyricus Poéták, Grammaticusok, His-  
 tórikusok, Chronologusok, és Oeconomi-  
 cus írók között. A' régiek πολυμαθες αὐτὸς  
 és πολυγραφώτατος névvel nevezték, és  
 már akkor a' sokféle tudományú, és nagy  
 olvasású ember (*homo multarum literarum*,  
*et diffusae lectionis*), rendszerint maga ideje-  
 béli Varrónak (*Varro sui temporis*) szokott  
 hivatlatni. Quintilianus *Instit. L. X. c. 1*,  
 ilyen ítéletet télsen felőle „Terrentius Varro,  
 „vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic li-  
 „bros, et doctissimos composuit, peritissimus linguae  
 „Latinae, et omnis antiquitatis, et rerum Grae-  
 „carum, nostrarumque, plus tamen scientiae colla-  
 „turus, quam eloquentiae“ Cicero pedig, *Acad.*

Rr

Quaest.

*Quaest. L. I. c. 3.* magához Varróhoz így szól:  
 „ Nos in nostra urbe peregrinantes, errantesque,  
 „ tamquam hospites, tui libri quasi domum dedu-  
 „ xerunt, ut possemus aliquando, qui, et ubi esse-  
 „ mus, agnoscere: tu aetatem patriae, tu descripti-  
 „ ones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdo-  
 „ tum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu  
 „ sedem regionum, locorum; tu omnium divina-  
 „ rum, humanarumque rerum nomina, genera.  
 „ officia, causas aperuisti: plurimumque poetis no-  
 „ stris, omninoque Latinis, et literis, luminis attu-  
 „ listi, et verbis: atque ipse varium, et elegans  
 „ omni fere numero, poema fecisti: Philosophiam  
 „ que multis locis inchoasti, ad impellendum satis.”  
 Széles, és sokféle tudományához, eddig  
 említett munkáján kívül e’ következő-  
 dőkből is hozzávethetni, melyeknek  
 csak titulusai maradtak meg: *de cultu Deo-  
 rum libri*; *de vita Populi Romani ad Atti-  
 cum libri* (melyeknek száma legalább is  
 XI-re ment, mivel a’ XI-diket Nonius Mar-  
 cellus, említi); *de gente Populi Romani li-  
 bri IV*; *de initiis urbis Romae libri*; *de  
 Republica libri* (ennek is Nonius Marcel-  
 lus XX. könyvéről emlékezik); *Arit-  
 sive causae*; *de Philosophia libri*; *Disciplina-  
 rum libri IX. ad M. Coelium Rufum* (Lásd  
 Gell. XVIII. 25.). Ezen IX. könyvek köz-  
 zúl egy, Vitruvius tanúbizonysága szerint  
 (Praef. Libr. VII) az *Architecturáról* ta-  
 nít. *Hebdomadum sive de imaginibus libri*.  
 Ebbenn a’ munkában, a’ tudományokról,  
 nagy elméjeiről, és viselt dólgaikról híres  
 Görög, és Római embereket írta le Varró;  
 nevezetesen az I. ső könyvbenn a’ többek  
 között Homerust; a’ mint ezt bizonyítja  
*Gellius III. 11.* Annak könyveit, *Hebdo-  
 masoknak* hihető azért nevezte; mivel min-  
 de-

denikbenn, hét hét Nagy Ember vólt leír-  
va. *De proprietate scriptorum; Theatrales*,  
five, *de actionibus Scenicis Libri; de Poë-*  
*tis Libri; Libri de Poëmatibus; de Plautini-*  
*Comediis Liber; Libri de Plautinis quaestio-*  
*nibus; Epistolarum quaestionum Libri: Epi-*  
*stolae ad C. Caesarem, Fabium etc. De*  
*Bibliothecis Libri; Liber de vita sua; Com-*  
*plexionum Libri; ad Libonem Libri; Libri*  
*Navales.* Ebból a' munkából Vegetius de  
re militari az utólsó könyvbenn sokat vett.  
Említi is azt név. ízerint *L. V. cap. 11. —*  
*Annales Libri; Belli Punici Secundi Libri;*  
*Liber de Familiis Trojanis; Rhetoricorum*  
*Libri; Περί χαρακτήρων Libri; De utilitate*  
*sermonis Libri; Augurum Libri; Admiran-*  
*da; De Compositione Satyrarum.*

**C. JULIUS CAESAR.** Lásd a' Gram-  
maticusok, Historicusok, és Chronologu-  
sok között. Azon három helyenn felho-  
zott munkáinn kívül, e' következők is em-  
líttetnek: *Orationes; Epistolarum Libri ad*  
*Ciceronem, Oppium, Antonium, Senatum,*  
*aliosque; Dicta collectanea, five, Apoph-*  
*thegmatum volumina; Auticatones, five;*  
*Orationes duae contra Ciceronis Catonem.*  
Cicero tudnillik Cató nevű könyvet ír-  
vann, abbann az *Utikai Catót* az égig ma-  
gasztalta: melyre Caesar, ebbenn a' mun-  
kájábann, úgy felelt, hogy Catót tseleke-  
detéért, mintegy Bírák eleibe állította, és  
vádolta. — *Libri Auspiciorum; Auguralia;*  
*Poëmata, úgy mint: Ister; Tragoedia Oedi-*  
*pus; laudes Herculis; és; Júlii titulust vi-*  
*selő Tragoediák. Libri de siderum motu;*  
mely munkáról az a' közönségesebb érte-  
lem,  
Rr 2



lem, hogy nem Deákul, hanem Görögül volt írva. Emlékezik arról *Plin. L. XVIII.*

25. — Ezen Astronomiai foglalatosságára tzelozván, szépen adja Caesar szájába Lucanus *X. 185. seqq.* ezeket a' szókat:

— — media inter proelia semper  
Stellarum; coelique plagis, superisque vacavi.

**M. TULLIUS CICERO.** Lásd az Orátorok, Epistolographusok, Philosophusok, és Törvénytudók között. Lehet számlálni a' Historicusok közzé is, a' mennyiben *Brutus* nevű munkájában Literaria Historiát foglalt: noha nem História formában. Széles és sok féle tudománya minden írásból kitetszik.

**A. CORNELIUS CELSUS.** Lásd az Orvosi Írók, és Hadimesterség Tanítók között. Írt *Artes* nevű munkát *XX.* könyvekben; melyek közzül öt *de Agriculture*; nyolcz *de medicina*; hét *de Rhetorica* tanított. De írt *de Philosophia* is; Lásd *Quintilian. Inst. Orat. L. XII. cap. 11.*

**C. PLINIUS SECUNDUS MAIOR.** Lásd a' Geographusok, és Természeti História írók között. *História Naturalis* nevű munkája, melyet mintegy két ezer könyvből készített, teljes sok és külömbkülömbféle tudománya.

Az *I.-ső Könyvben*: a' munka sumájával egygyütt, azokat a' Római és külső írókat számlálja elő, a' kiknek munkáival külföld gyanánt élt.

A'

A' II-dikbann tanít a' Világról, az Égi testekről, levegőégbeli jelenségekről, és vízfontagságokról, a' földről, tenger-ről, szigetekről 's a' t.

A' III-dik, IV-dik, V-dik, és VI-dik Könyvekbenn: Geographiát.

A' VII-dikbenn: Anthropologiát; a' következő négy könyvekbenn pedig, Zoologiát, nevezetesen:

A' VIII-dikbann Földi; IX-dikbenn Vízi, X-dikbenn Szárnyas állatok, és a' XI-dikbenn férgek, vagy, insectumok históriáját.

A' XII-dikbenn, és azt követőkbenn a' XXX dikig, Botanicát, Orvosi tudományt, és Oeconomiát.

A' XXXII-diktől fogva a' munka végéig: Mineralogiát. Ugyan ezekbenn, helyel helyel betses jegyzések fordulnak elő a' régieknek öntésbenn, metztzésbenn, faragásbann, festésbenn, és egyéb mesterségekben tett előmeneteléről. — Lásd *Plinii Historia Naturali excerpta, quae ad artes spectant lection. Acad. accommod. a Chr. G. Heyne Götting. 1790. 8.*

C. JULIUS SOLINUS. Élt a' HI-dik századbann. Írt *Collectanea rerum memorabilium* nevű munkát: melyet másodszor jobbann kidőlgozva, *Polyhistor* titulus alatt adott ki. A' mostani textus a' két rendbeli kiadásból van öfzvezavarva. Helyet a'

Rr 3

Po.

Polyhistorok között tellyességgel nem érdemel: úgymint a' ki jobbára, tsak a' Plinius Naturalis Históriáját írta ki, azt is szokszor tudatlanságból féremagyarázta; a' honnan Scaliger Jo'sefnél, *De emend. temp.* L. IV. pag. 214. *valde inutilis auctor*, Salmasiusnál pedig, *merus miscellio*, és *mirus nugator*, *omnia turbans et confundens Simius* a' neve. Itten tehát, nem érdemért, hanem tsupánn munkája titulusaért említődik, melyet arra roszszúl ruházott. Mindazáltal vólt ennek a' munkának annyibann haszna, hogy belőle a' Plinius megvesztegetett Textusánn nem egy helyenn tevődött igazítás. Van most is annyibann: hogy benne sok régi írók elveszett munkáinak, mellyekkel élt Solinus, találhatni maradványát. *Salmasius* reá igen tudós *Commentariust* írt, ilyen titulus alatt: *Exercitationes Plinianas in C. Julii Solini Polyhistora*. Traj. ad Rhen. 1689. fol. Legújabb kiadása: *Solini Polyhistor a recens. Salmasii accurate M. Andr. Goetio* Lips. 1777. 8.

## §. 157.

Az V-dik századtól fogva szinte a' XV-dikig, vagy, az úgy nevezett *medium aevumbann*, mennél gyarlóbb állapotbann vóltak a' tudományok, annál szélesebbenn kiterjeszkedtek a' Tudósok; úgyhogy már a' tudományoknak nem egy két nemét, hanem egész kerületét (*orbis disciplinarum*) gyekeszték befoglalni munkáikba. Az ilyen munkáknak Görögül *Εγκυκλιος παιδεία*, vagy, *Εγκυκλοπαιδεία* (Encyclopaedia)

dia) a' neve, mely a' tudományoknak ke-  
rekdedenn egy más után való tanítását  
jelenti. Már ugyan Quintilianus *de Institu-  
tione Oratoria* írt egy könyvét ( melybenn  
azt adja elő, miket kell a' gyermekeknek  
tanítani, minekelőtte Rhetori kéz alá ke-  
rűlnének ), ezzel a' névvel nevezi, a' mi-  
dőnn így szól: „ Nunc de ceteris artibus,  
„ quibus instituendos prius, quam tradantur Rhetor-  
„ ri, pueros existimo, strictim subiungam: ut effi-  
„ ciatur Orbis ille doctrinae quem Graeci *Εν-  
„ κυκλοπαιδείαν* vocant “. De itt csak em-  
lítődnek a' tudományok, melyeket a' Rhe-  
tori kéz alá menendő gyermekeknek tudni  
szükséges: nem pedig taníttatnak. Az *En-  
cyclopaedia* név, az egy Celsusnak *Artes*  
nevű munkáján kívül, semmi régi Római  
munkára nem illik. Melyből világos, hogy  
affélénn nem is igyekeztek a' Rómaiak,  
mind addig, míg a' tudományok közöttök  
hanyatlan nem kezdtek. Akkor a' gusztus  
megromlása, a' bajjal 's terével járó tanú-  
lásnak kerülése, a' tudományoknak tsupánn  
külső színével való megelégedés, szűlték  
az *Encyclopaediákat*, melyek bőltesség  
kútfejeinek tartatvänn, a' legbetsesebb írók-  
nak is eleibetétettek. Így lett az, hogy  
már a' VIII. IX. X-dik századokban, a' tu-  
dományoknak száma csak hétre ment ( se-  
ptem artes liberales ), melyekenn a' *Gram-  
matica, Rhetorica, Dialectica, Musica,  
Arithmetica, Geometria, és Astronomia*  
értődtek; amaz akkori Világhoz illő vers  
szerint:

*Gramm.* loquitur; *Dia.* vera docet; *Rhet.* verba  
colorat;

Rr 4

*Mus.*

## 632 RÓMAI VAGY DEÁK

*Mus.* canit; *Ar.* numerat; *Geo.* ponderat; *Ar.* colit astra.

Azok az Oskolák, melyekben a' három első tudomány t. i. a' Grammatica, Rhetorica, és Dialectica tanítódott: *Triviumok*-nak hívatattak: a' melyekben pedig a' négy utólsó úgymint: az Arithmetica, Musica, Geometria, és Astronomia: *Quadriviumoknak*. És éppenn ezek azok a' tudományok, melyeket

**MARTIANUS MINNEUS FELIX CAPPELLA** az V-dik századbann (Leo Thrax alatt) készített Satyricon nevű Encyclopaediájában befoglalt. Lásd a' Grammaticusok között. Ezt követte a' VI-dik század eleinn.

**MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS**, *De septem disciplinis* nevű munkájában. Lásd életét az Epistolographusok között. Hasonlót tselekedet a' VII-dik századbann

**ISIDORUS HISPALENSIS**. Lásd a' Grammaticusok, és Historicusok között. Mert a' mely munkát XX. Könyvekben *Origines*, vagy, *Etymologiae* titulus alatt ír, igazán nem egyéb Encyclopaediánál, melynek I-ső Könyve Grammatica, a' II-dik Rhetorica, és Dialectica: a' III-dik Mathesis; nevezetesen: Arithmetica, Geometria, Musica, és Astronomia; a' IV-dik Medicina; az V-dik Jurisprudentia, és Chronologia; a' VI-dik, VII-dik, és VIII-dik Literaria Historia, és Theologia; a' IX-dik

IX-dik tanít a' külömbkülömbféle nyelvekről, Nemzetekről, Társaságokról, és rokonság gradusiról; a' X-dik, Alphabetumi rendel, némely szóknak eredetiről, a' XI-dik az emberről, és annak részeiről; a' XII-dik az oktan állatokról; a' XIII-dikbann Physica, a' XIV-dikbenn Geographia foglalodik; a' XV-dikbenn a' nevezetes Városoknak építőiről, a' közönséges és szent épületekről, városokról, mezők felosztásairól vagy on szó; a' XVI-dikbann Mineralogia, a' XVII-dikbenn Oeconomia, és Botanica; a' XVIII-dikbann a' had, hadi eszközök, hadi gyakorlások, a' XIX-dikbenn a' hajó, és ahhoz való szerszámok; kovás mesterség; Architectura, festés mestersége, áts mesterség; gyapjúval való bánás, külömbkülömbféle ruhák, és öltözetek, ékességek, egyfóval Technologia tanítódik: a' XX-dik pedig szól az ételről, italról, evő 's ivó, főző és más házi eszközökről, és egyéb szerszámokról. *Impress. Venet. 1483. fol.* Ez a' kiadás a' Debretzeni Ref. Coll. Bibliothecájában megvagy.

**JOANNES SARISBERIENSIS**, vagy, **SALISBURIENSIS**, *Salisbury*ből, Angliában. Tanult és lakott Frantzia Országban, hol, 1172-benn Carnutumi (Chartres) Püspökké lett. Az akkori időbenn legnagyobb tudományú 's legtisztább gondolkozású ember vőlt. Munkái ezek:

Első *Policraticus* (ebből a' két görög szóból: Πολις és κρατω, annyit tősen, mint; olyan könyv, mely szól *de regimine ci.*

Rr 5

*civitatis*) seu *de nugis curialium* (érte e' néven az udvari embereket) et *vestigiis Philosophorum* VIII. Könyvekbenn. Az 1-sőbenn tanít: *de Principis natura et officio*; a' 2-dikbenn: *de Tyranno*; a' 3-dikbenn: *de Republica*; a' 4-dikbenn: *de rebus sacris*; az 5-dikbenn: *de iudice et iudicio*; a' 6-dikbenn: *de milite et militia*; (és így az, eddig egész *curfus Politicus*) a' 7-dikbenn pedig és 8-dikbenn: *de praedictionibus*, *de Philosophis et Philosophia*, és *de Philosophandi methodo*.

Másik munkája: *Metalogicus* IV. Könyvekbenn: ebbenn a' tudományok mellett beszél. Az 1-ső Könyvbenn ugyan; pro *Grammatica*; a' 2-dikbenn, pro *Logica*; a' 3-dikbenn, pro *Peripatetica*; a' 4-dikbenn, pro *Philologia contra crinmatores*.

**VINCENTIUS BELLOVACENSIS**, Frantzia Országból. Élt a' XIII-dik században, és vólt Dominicanus Szerzetes. Meghólt 1264-benn. Encyclopaediáját IV. részre osztotta. 1. *Speculum naturale*, melybenn a' természet históriáját foglalta. 2. *Speculum doctrinale*; melybenn a' Grammatikát, Logikát, és Rhetoricát tanítja. 3. *Speculum morale*; melybenn *Ethica* van. 4. *Speculum Historiale*, mely szól a' Közön-séges Históriaról.

## XVII.

### A' DEÁK KERESZTYÉN ATYÁK- RÓL, EKKLÉ'SIAI ÍROKRÓL, SZENT ÍRÁS MAGYARÁZÓKRÓL, THEOLOGUSOKRÓL, 's a' t.

§. 158.

**Q.** *SEPTIMIUS FLORENS TERTUL-  
LIANUS*, Carthágóból. Élt a' II-dik  
század végénn, és a' III-diknak az elejénn.  
A' Keresztyén Vállásra térvénn (mely esett  
192. tájánn) Presbyterré lett. Tüzes kép-  
zelődése, és kemény természeté, utóljára  
arra vitte, hogy a' *Montanisták*hoz állott.  
Meghólt 220-bann. Munkái között a' ne-  
vezetesebbek ezek:

1. *De Spectaculis*; melybenn azt  
vitatja, hogy Keresztyénhez illetlen dolog  
közönséges játékokbann megjeleni. A' ré-  
giségek tudományának (*antiquitates*) arra  
a' részire, mely *de ludis spectaculis* tanít,  
egy a' legjobb segítségek között. 2. *De  
corona militis*. Summája ide megyen ki:  
Valamely Keresztyén katona, jutalmúl tá-  
bori kőszorút nyervénn: azt fejére tenni  
nem engedte, hanem mint olyan aján-  
dékot, melyet vallásával ellenkezőnek  
gon.



gondolt, viszfzavetette: mellyért halálra büntettetett. Ezen tselekedetet óltalmazza, és a' katonát valóságos Mátyrá téfzi Tertullianus. Ez is olyan munka mely a' régiségek tudományában *de coronis* világosítást adhat. 3. *De Pallio*. Írta 211. táján, a' Carthágóiak ellen; midőnn a' tóga helyett a' magokat megkülömböztetni szerető Keresztyének szokása szerint, palliumot vévén fel, azoktól megtsúfoltatott. 4. *Apologeticus pro Christianis*. Írta 198. táján az Africai Proconsulhoz. Újra kidólgozván kiadta: ilyen titulus alatt: *Ad nationes Libri II.* és ismét rövidebbre vévén ilyen névvel: *Liber ad Scapulum*. 5. *De praescriptionibus adversus Haereticos*. Itt a' *praescriptio* törvényszéki értelembenn vevődik. Tudnillik, az Eretnekek ellen azt az erősséget forgatja, hogy az ő értelmeik újjak, és az ellen a' Tudomány ellen vagynak, mellyet a' Krisztus maga állított fel. Vagynak olyan munkái is, mellyeket Montanista korábann az Orthodoxusok ellen írt. Illyenek: *De pudicitia; de fuga in persecutione; de ieiunio; de monogamia*. Erkölsöket és Ekklé'siai fenyítéket illető írási ezek: *De habitu muliebri, et de cultu foeminarum; de velandis virginibus; ad uxorem Libri II. exhortatio ad castitatem* 's a' t. Mind rövid, fontos, de egyszersmind homályos, és Africai pöf-feszfkedő stilussal vagynak írva. Legúj-jabb kiadása: Ed. cum indice latinitatis J. S. Sember, Halae 1770. — 76. 6. Voll. 8.

**MARCUS MINUTIUS FELIX**, Afri-cából. Míg Keresztyénné nem lett Prokátor

tor vólt. Élt 220, vagy, 230. táján. *Octavius* titulus alatt lévő *Dialogus*-bann, *Caecilius* nevű pogány embernek *Octavius* által lett megtérítettését írja le. *Stilusa* jobb, mint a' *Tertullianusé*. Kijött *Debrétzenbenn*, 1740, és 1757-benn.

**THASCIUS CAECILIUS CYPRIANUS**, Carthágóból. Megtérése előtt *Rhetor* vólt. Azután *Carthágói Püspökké* lett. A' *Decius* üldözése alatt hazáját elhagyván minden jószágától megfosztatott. Viláztatérvénn 251-benn: a' *Valerianus* alatt ismét kiűtött üldözésbenn 258-bann, *Martyromságot* szenvedett. Nevezetesebb munkái: 1. *De idolorum vanitate liber*. 2. *Testimonia adversus Judaeos*. 3. *Epistolae LXXXVI*. melyekből sok *Ekkle'siai* régiségeket lehet tanulni. *Ed. Baluzius et Maran*. *Paris* 1726. fol.

**ARNOBIUS**, Siccából, Numidiábann. Míg *Pogány* vólt: a' hazájábann *Rhetoricát* tanított. Arra, hogy *Keresztyénné* legyen valamely álom által indíttatott. Mint *Catechumenus*, annak megbizonyítására, hogy meggyőződött a' *Keresztyén Vallás* igazsága felől: 303. táján, írta ama nevezetes munkáját; *Disputationum adversus gentes Libri VII*; mely a' régiségekben, nevezetesen, a' *Mythológiábann* jártasságot, és nagy olvasást: de a' *Philosophiával*, és a' *Keresztyén Vallás Theoriájával* tsekély esmeretséget mutat. Ennek némely kézírások után a' *Minutius Octaviussa*, sok ideig *III-dik könyvének* tartatott. *Stilusa* nehezenn járó, és erőltetett. *Ex recens.*

## 638 DEÁK KERESZTYÉN ATYÁK,

*cons. Salmasii ed. Desid. Heraldus Lugd. Bat. 1651. 4.*

**LUCIUS COELIUS** (vagy Coecilius) **LACTANTIUS FIRMIANUS**, Arnobius tanítványa, de, a' kit ékesennfzöllással felyűlmúlt. Diocletianus uralkodása alatt Nicomediábann Rhetoricát tanított; onnan 317-benn Nagy Constantinustól, a' fijának Crispushnak tanítására, Galliába hívattatott. Meghólt 325-benn. Fő munkája *Divinarum Institutionum Libri VII.* Írta 324. táján Licinius alatt; a' Pogányok-ellen. Stilsára nézve a' Deák Keresztyén Atyáknak minden munkái között elsőnek tehetni, melyről Keresztyén Theologusok Cicerójának neveztetik.

Az 1-ső könyv tanít: *de falsa religione*; az az arról, hogy a' Keresztyén Vallásonn kívül minden más Vallások hamissak.

A' 2-dik: *De origine erroris*, vagy arról, honnan származtak a' hamis Vallások?

A' 3-dik: *De falsa sapientia*; vagy; a' Philosophiának és Philosophusoknak hiábavalóságáról.

A' 4-dik: *De vera sapientia*, az az, a' Keresztyén Vallásról.

Az 5-dik: *De iustitia*; vagy arról; hogy az igazság nints a' Pogányoknál.

A'

A' 6-dik: *De vero cultu*, vagy, a' külső Isteni tiszteletéről.

A' 7-dik: *De vita beata*, vagy azokról, melyeket a' jövőendő élet felől tanít a' Keresztyén Vallás.

A' több munkái ezek: *De ira Dei; De opificio Dei*, melybenn az Isteni gondviselést az emberi test alkotásából mutatja meg; *De mortibus persecutorum ad Donatum Confessorem; Epitome institutionum Divinarum*. Nevezetesebb kiadási: *Ed. emend. atque notis uberioribus illustr.*, Joan. Bapt. Le Brun. et Nic. Leñglet Du Frēsnoy. Paris. 1748. 2. Völl. 4. De bé lehet érni a' *Walcheval* is, mely Lips. 1735. 8. jött ki.

**HILARIUS**, Pictaviumból (Poitiers), hol megtérése után Püspökké lett. A' naponként terjedő Arianismuskak, hatalmasan ellentállott: mellyért, Constantius alatt 356-bann Phrygiábann küldődött számkivetésbe. Onnan 360-bann vizsfzátérvénn, a' tiszta tudományt mind halálíg óltalmazta. Meghólt pedig 368-bann. Ékesennszóllásáért Hieronymus, *Eloquentiae latinae Rhodusnak* nevezi. Munkái: *Comment. in Psalmos; in Mathaeum; Libri XII. de Trinitate; Liber de Synodis; Libri II. ad Constantium; Libri contra Constantium; Liber de Patris et Filii unitate; Liber de essentia Patris et Filii*. — Kiadódta: ex recens. Monachorum ordinis S. Benedicti, e congreg. S. Mauri. Paris. 1693. fol.

AM.

**AMBROSIUS.** Született Galliábann, 340-benn, vagy mások szerint Treviri Városábann, mely akkor hasonlóképpenn Galliához tartozott. Az Attya, ki Galliai Helytartó volt, szorgalmasan taníttatván, először Rómábann, Prokátorrá azután Liguriának, és Aemiliának igazgatójává lett: és erre való nézve Mediolánumbann lakott, hol midőnn az Orthodoxusok, és Ariánusok között a' Püspök választás aránt 374-benn nagy láрма támadt volna, annak tsendesítésére a' Templomba bémenvénn, köz akaratúl Püspöknek kiáltatott. A' választás Valentinianus Császártól megerősítödvénn: mint Catechumenus megkeresztelkedett; 's nyóltz nappal azután Püspöknek is felszenteltetett. Az Orthodoxiát mindenkor tüzessenn óltalmazta. Különösenn buzgott a' Római Helytartó *Symmachus* ellen, ki a' Pogány Vallásnak nagy pártfogója volt. Theodosius Császárt pedig a' Thessalonicaiakonn elkövetett kegyetlenségért közönséges poenitentia tartásra vonta. Meghólt 398-bann. Nevezetesebb munkái: *In Hexaëmeron Libri VI. Enarrationes in Psalmos XII. Expositio in Psalm. CXVIII, Commentariorum in Evang. Lucae libri X. De Sacramentis libri VI. De poenitentia libri II. Hymni XII.* Legesmeretesebb Hymnusa az, mely róla *Ambrosianus* nevet visel, és a' mely így kezdődik: *Te Deum laudamus etc. De officiis libri III,* mely munka Cicerónak hasonló titulusú könyvei szerint készült Keresztyén Erköltsi tudomány; *De officiis Ministrorum libri III.* Minden munkája egygyütt kiadódott, *Studio Monachorum e Congreg. S. Mauri* Paris. 1686. 90. 2. Voll. fol. SO.

**SOPHRONIUS EUSEBIUS HIERONYMUS**, Stridonból, Dalmatiában. Született 339-benn, és Rómában a' Grammaticára *Donatus*tól, az Ékesenflzöllásra *Victorinustól*, a' 'Sidó nyelvre pedig *Barhanina* nevű 'Sidótól taníttatott. Ugyan ott tért a' Keresztyén Vallásra is. Azután Napkeletre ment Bethlehembe: onnan Gregorius Nazianzenushoz Constantzinápolyba; kitől, valamint azután Alexandriában Didymustól is, a' Szent Írásnak, és a' Keresztyén Hit ágazatának méljebb esméretére: vezéreltetett. Vízszatérvénn 382-ben Rómába: Damasus Pápanak Secretáriussává lett, és némely Római fő Afzszonyokat a' Keresztyén Vallásra, és egyéb tudományokra tanított. De midőnn a' zabolátlannokat szabadonn feddette: magát gyűlölségre tette ki. Melyre nézve Rómát újra odahagyta, és ment ismét Bellehembe; hol 420-bann, 91. esztendő korában holt meg. Igen tudós ember vólt. Az O Testamentomot 'Sidó nyelvből Deákra fordította. Irt világosításokat is nagy részire a' Szent Írásnak. Különösen névezetes munkája: *Liber de viris illustribus*; mely első Keresztyén Literaria História. *Ruffinussal*, hajdani legjobb barátjával való veszekedési az Origenes Orthodoxája felett, kisebbségére szolgálnak. *Opera omnia ed. Dominic. Vallansius et Scipio Maffei. Veron. 1734. — 42. 11. Voll. fol.*

**TYRANNIUS RUFFINUS** Concordiából, Olasz Országban. Aquilejában lakván: Hieronymussal megbarátkozott. Azután Napkeletre ment, és minékutánna

Ss 50K

sok elztendőket Palaestinában töltött: 397-ben vizszátért Olasz Országba. A' Göthúsnok előtt Rómából Messinába futván: ott megholt 410-ben. Az Eusebius Ekklesiái Históriáját kilentz könyvekben Deákra fordította: két könyvben pedig Nagy Theodosius idejéig folytatta. Fordította Origenésnek is némely munkáit: és e' volt oka az ő közte és Hieronymus között való veszekedésnek: Maga munkái: *Dissert. de adulatione librorum Origenis; Apologiae duae contra Hieronymum; Apologia pro fide sua ad Anastasium Pontificem.* 's a' t. Ed. Dominicus Villarsi Veron. 1745. fol.

**AUGUSTINUS** Targaatából, Africában. Született 354-ben. Az Attya (Patricius) Pogány: az Anyja pedig (Monica) Keresztyén lévén: ez halála előtt mind férjét a' Keresztyén Vallásra térítette, mind fiját a' Catechumenusok közé bevétette. Tanulását a' hazájában kezdvén, és Madaurusban 's Carthágóban folytatván Augustinus: 16. elztendő korában feslett életre vtemedett. Azután Carthágóban, és Rómában, a' Grammaticát, és Rhetoricát oly hírrel tanította: hogy 384-ben Mediolanumba Községes Tanítóságra hívatott. Addig a' Manichaeusok értelmét követte: de már itt az Ambrosius tanítását hallván, valamint erkölcsi hibáit, úgy Vallásbeli tévelygését is elhagyta. Így 387-ben Ambrosiustól megkelesztetvén, a' hazájába vizszátért, és egy darabig Hippóban lakván, ugyan ott 396-ban Püspökké lett: mely hivatalában 430-ban holt meg. Munkái: 1. Con-

1. *Confessionum libri XIII.* melyekben ifjúi hibáit írja le.

2. *Retractationum libri 11;* melyekben az előtt írt munkáit ítéli és rázza meg.

3. *De civitate Dei libri XXII.* E' munkának készítésére alkalmatosságot Róma Városának megvétele szolgáltatott: a' midőnn azt, sokann, a' Keresztényen Vallásnak Rómában, és a' Római Birodalomban lett elhatalmazásának táblajdonították. E' szerint az 1-ső és azt követő négy könyvekben, azokat táfolja meg, a' kik azt állították, hogy a' Vallással a' Világi boldogság egygyütt jár. A' 6-dik könyvtől fogva, a' 10-diknek a' végéig azt állítja meg: hogy a' Vallás jutalmát a' másik életben kell várni. Azután, a' Rómaiak Vallásának esik, és azt mutatja meg, hogy abbann semmi fundamentoma nem volt a' Közönséges Társaság boldogságának, és hogy tellyességgel nem igaz, hogy a' Római Közönséges Társaság, addig virágozott volna, míg abbann a' régi Vallás uralkodott. Itt sok bizonyító helyek, olyan munkákból hozódnak fel, mellyek már ma nintsének meg. Végre, a' Világonn lévő gonoszoknak eredetét, és okait magyarázza; s egyfzersmind azt is, miképpen vezérelte az Isten, mind világosabb világosabb Vallásbeli esmétetre, Világ teremtetésétől fogva, az embereket: és az egész munkát a' jövőendő életéről való beszéddel rekeszti bé.

4. *De Doctrina Christiana libri IV;* mely Hermeneutica, és Homiletica együtt. Ss 2 Vagy.



## 644 DEÁK KERESZTYÉN ÁTYÁK,

Vagynak *Commentariusi* is, a' Szent Írásra, nevezetesen a' Galatákhoz írt levélre. Vagynak *Predikátiói* is, és *Levelei*. — *Opera omnia* ed. Studio Monachorum ord. S. Bened. Paris. 1679. — 1700. Tom. VIII. Vol. XL. fol.

**SULPICIUS SEVERUS** Aquitániából. Elt 400. táján. Munkái: 1. *Historia Sacra* vagy, *Chronica Sacra* két könyvekbenn. Magábann foglalja a' 'Sidó és Keresztyén Ekkle'sia Históriáját. *Stilusa* szép: a' honnan *Sallustius Christianus* nevet érdemlett. De a' *Chronologiábann* hibáz. 2. *Vita S. Martini Turonensis*. 3. *Epistolae ad Claudiam Sororem* 's a' t. Ed. Hieronymus de Prato Venet. 1741. — 54. 2. Voll. 4.

**PAULUS OROSIUS** Spanyol Országból. Hazáját a' Barbarusoknak oda tett béütése miatt elhagyvann: 415 benn Africába ment Augüstinushoz; a' ki őtet Betlehembe Hieronymushoz küldötte. Ugyan csak az Augüstinus indításából írt ilyen titulusú munkát: *Historiarum adversus paganos libri VII*, melynek az Augüstinus munkájával (*De Civitate Dei*) hasonló tüzéja van; tudmílik az, hogy a' Pogányokat megtzáfolja, kik a' Római Birodalmonn történt Izerentsétlenségek okának a' Keresztyén Vallást mondogatták. Ezek ellen tehát megmutatja Orosius, hogy a' Római Birodalmat az előtt is, minekelötte abban a' Keresztyén Vallás elterjedt volna, sok és külömbkülömbféle tsapások, és Izerentsétlenségek érték. Ezen munkának némely kézírásokbann, *Hermesta* titulusa van, mel-

mellyet úgy magyaráznak a' Túdósok, hogy az, a' könyvleírók ( Librariusok ) tudatlansága által, a' könyvnek ilyen felyűl való írásából származott: *Orosii Moeſta* ( i. e. miseriae, calamitates ) mundi, mely, rövidségnek okáért, így vólt írva: *Or. Moeſta*. Vagynak más munkái is, nevezetesen: *Apologeticus contra Pelagium da arbitrii libertate*; *Commonitorium ad Augustinum*: de ezek kevésbé esmeretesek. *Ed. Sigeb. Havercamp. Lugd. Bat. 1767. 4.*

**JOANNES CASSIANUS** Galliából, nevezetesen Provinciából. Igen ifjú korában a' Palaestínai, és Egyiptomi Barátok keze alá kerülvénn: azoknál tanúlt: és minékutánna egy darabig a' Bethlehemi Klastrombann lakott; *Germanus* nevű barátjával 390-től fogva 400-ig, Egyiptomot abból a' tzélből, hogy az ott lévő Remetéket megláthassa, bégárta; a' honnan néha Remetének nevezetik. Azután Constantziánápolyba menvénn; ott Chrysostomusnak tanítványává lett, kitől Diaconussá tétett. Ezen ő Mesterét annakutánna az Alexandriai Patriarcha Theophilus ellen hívenn óltalmazta. Végre vizfízátérvénn Napnyúgotra, 410-benn Massiliabann Presbyteré lett, hol két Klastromot ( egygyet Barátok, másikat Apátzák számára ) építvén, meghólt 440. táján. Munkái: 1. *De institutis Coenobiorum libri XII.* 2. *Collationes Patrum XXIV.* Mind kettőbenn a' Semi-pelagianusokhoz szít. 3. *De incarnatione Christi libri VII.* írta Nestorius ellen. Lásd *Biblioth. Max. Patr. Lugd. T. VII.*

## 646 DEÁN KERESZTYÉN ATYÁK,

**TIRO PROSPER AQUITANUS** Gal-  
hából. Vólt I-ső Leo Secretariussa. Az  
Augustinus tudományát *De praedestina-  
tione et gratia*, a' Semipelagianusok ellen,  
nagy tüzzel óltalmazta. Meghólt 463. tá-  
jann. Írt sok munkákat, mellyek közül  
nevezetesebbek: 1. *Chronicon*: mely Adá-  
mon kezdődik, és megyen, Rómának Gen-  
sericustól lett megvétettetéséig, vagy, 455-  
ig. 2. *De praedictionibus, et promissionibus  
Dei*. 3. *De perseverantia Sanctorum*. Ed.  
Paris. 1711. fol.

A' több nevezetes Keresztyén Írók  
így következnek:

**AZ V-DIK SZÁZADBANN: Vincentius Le-  
rinensis.** Meghólt 450. tájann. **Leo I.** vagy  
**Magnus.** Meghólt 461-benn: **Claudianus Ma-  
mertus.** Meghólt 474-benn: **Salvianus.** Meg-  
hólt 485. tájann. **Gennadius.** Meghólt 493-  
bann.

**A' VI-DIK SZÁZADBANN: Fulgentius.**  
Meghólt 533-bann. **Gregorius I.** vagy **Ma-  
gnus.** Meghólt 604-benn.

**A' VII-DIK SZÁZADBANN: Isidorus  
Hispalensis.** Lásd az *Encyclopaedia* Írók  
között. Itt e' következő munkáiért emlí-  
tődik; *Liber de scriptoribus Ecclesiasticis  
XXXIII. Collectio Canonum, Conciliorum et  
Epistolarum Decretalium*; és, *Libri II. contra  
Judaeos*.

**A' VIII-DIKBANN: Flacetus Abouinus,**  
vagy, **Albinus.** Meghólt 804-benn.

A'

A' IX-DIKBENN: *Rhabanus*, vagy, *Hrabanus Maurus*. Meghólt 856-bann. *Paschasius Radbertus*. Meghólt 865. táján. *Isidorus Mercator*. Élt 845. táján. *Haymo*. Meghólt 853-bann. *Walafridus Strabo*. Meghólt 849-benn. *Servatus Lupus*. Meghólt 844. táján. *Godschalcus*. Meghólt 868-bann. *Johannes Scotus Erigena*. Élt 877. táján.

A' X-DIKBENN: *Gerbert*, mint Római Pápa, *II. Silvester*. Meghólt 1003-bann.

A' XI-DIKBENN: *Burchardus*, vagy, *Brochard*. Meghólt 1025-benn. *Fulbertus*. Meghólt 1029-benn. *Petrus Damianus*. Meghólt 1072-benn. *Berengarius*. Meghólt 1088-bann. *Lanfrancus*. Meghólt 1089-benn. *Anselmus*. Meghólt 1109-benn.

A' XII-DIKBENN: *Ivó*. Meghólt 1115-benn. *Jo Roscelinus*. Meghólt 1120. után. *Hugo de S. Victore*. Meghólt 1140-benn. *Petrus Abeillard*, vagy, *Abaelard*. Meghólt 1142-benn. *Bornhardus Claraevallensis*. Meghólt 1153-bann. *Rupertus Tuitiensis*. Meghólt 1135-benn. *Gratianus*. Meghólt 1158-bann. *Petrus Lombardus* (Magister sententiarum). Meghólt 1164-benn. *Petrus Blesensis*. Meghólt 1200-bann. *Sylvester Gyraldus*. Élt a' XII-dik század végén. *Alanus M. ab Insulis*. Meghólt 1203-bann.

A' XIII-DIK SZÁZADBANN: *Rogerus Baco*. Meghólt 1294. táján. *Robertus Pulley*, vagy, *Pulleyn*. Meghólt 1221-benn. *Gvilismus de Sancto Amore*. Meghólt 1272.

táján. *Alexander Hales*, vagy, *Alesius* (Doctor irrefragabilis). Meghólt 1245 benn. *Bonaventura*, másképpenn *Jo. Fidanza* (Doctor Seraphicus). Meghólt 1274-benn. *Albertus Magnus*. Meghólt 1280-bann. *Thomas Aquinas* (Doctor communis). Meghólt 1274 benn. *Raymundus Martini*. Még 1286 bann élt. *Ioannes Parisiensis*. Meghólt 1304-benn. *Jacobus de Voragine* (vagy inkább *Viragine*). Meghólt 1298-bann. *Antonius de Padua*. Meghólt 1231-benn. *Innocentius IV.* Meghólt 1254-benn. *Raymundus de Penna forti*. Meghólt 1275-benn.

A' XIV-DIK SZÁZADBANN: *Joannes Duns Scotus* (így neveztetik *Duns*-ról a' hazsiáról, mely van *Scotiá*-bann, Doctor subtilissimus) Meghólt 1308-bann. *Raymundus Lullus* (Doctor illuminatus). Meghólt 1315-benn. *Gvilielmus Occam* (Doctor invincibilis, singularis: Venerabilis inceptor) Meghólt 1347 benn. *Joannes Taulerus*. Meghólt 1361-benn. *Nicolaus de Lyra*. Meghólt 1340-benn. *Joannes Wiclef*, vagy, *Wiclif*. Meghólt 1387-benn.



I V.

A' BABYLONIAIAK,  
ÉGYIPTOMIAK, PHOENICIAIAK†, PERSAK, INDUSOK,  
ES CHINAI AK - TU.  
DOM Á N N Y Á R Ó L.

† A' Phoeniciaiak neve alatt értsd a' Carthagoiakat is.

S. 159.

**H**OGY ezek az Európán kívül lakó Nemzetek a' Régi Világban más Népek föltt való tudománnyal bírtak: minden kétség nélkül való dolog. Ezekről, legalább ezeknek egy részétől, szivárgott majd mindenféle esméret Európába; elsőbenn ugyan a' Görögökhöz, azután pedig ezek által, a' Rómaiakhoz. Mindazáltal, minthogy Tudósaiknak semmi oly munkái, melyek minden kétségtől mentek vólnának, nem jöttek által a' mi időnkre; úgyhogy a' mit felőlők tudunk, azt is részszerint az O Testamentomi Szent Írókból, részszerint pedig a' Görögök és Rómaiak után tudjuk: ez az oka, hogy nem elébb, hanem ezenn a' helyenn, t. i. a' Görög és Deák Írók után említődnek; ebbenn a-

Ss 5

mun

munkábann, nem annyira a' Chronológiára, mint arra lévén tekintet, hogy azok, mellyek a' Régiek tudományának kútfejei, belőle ki ne maradjanak.

Mivel pedig valamit az említett Nemzeteknek Tudománybeli dolgairól tudni lehet: mind az részszerint ebbenn a' munkábann helyel helyel, részszerint pedig, a' Közönséges História Első Részében, a' Babyloniaiak, Egyiptomiak, Phoeniciaiak, Cárthágóiak, Persák, Indusok, és Chinaiak Históriajábann megmondódott: az Olvasó azért oda igazítódik.

---

V.

A' 'S I D Ó Í R Ó K R Ó L.

---

§. 160.

**J**ERU'SÁLEMNEK elpusztulásakor, és azután nevezetes írók a' 'Sidó Nemzet között ezek voltak:

1. **ONKELOS**; még 80. táján él. Írt Paraphrasist Chaldaei nyelven, a' Mó'ses V. könyveire, mely is *Targum*nak hívatatik. Lásd Dan. Bomberg Biblia Rabbinica Venet. 1518. 1526. fol.

2. **JO.**

2. **JONATHAN BEN UZIEL.** Élt 90. táján. *R. Hillelnek* (kinek böltsességét, valamint a' véle ellenkező *R. Schammaiét* is nem győzik a' 'Sidók magasztalni) tanítvánnának mondatik. Írt *Paraphrasist Chaldaei* nyelvén a' Profétákra. Lásd ugyan ott.

3. **R. AKIBHA**, vagy, **AKIBA.** Élt a' II-dik század elején. Azt tartják felőle, hogy a' *Cabbalistica Philosophiá*nak, első szerzője volt. Fő részét annak a' *Daemonokról*, és az *Aeonokról* való tudomány tette. Egyébaránt az Új Platonica Philosophiával igen megegyezett. A' teremtésről való *Jezirah* nevű munka (*Sepher Jezirah*), melynek eredetét némelyek Abrahamra viszik, hitelesebbenn néki tulajdonítatik. Lásd ilyen titulus alatt: *Liber Jezirah, qui Abrahamo inscribitur, — translatus et notis illustratus a J. Steph. Rittangelio Amstel. 1642.* 4. Ezenkívül, nevét viselik, a' 'Sidó betűkről való *Cabbalai* elmélkedések is. Lásd, *cum versione latina in A Kircheri Oedipo Aegypt. Tom. II. p. 225.* — *Barcocháb*ot Messiásnak esmérvénn, és a' 'Sidókat pártütésre indítván: *Hadriánustól* igen kínos halállal ölettegett meg, 120. táján.

4. **R. SIMEON BEN JOCHAI.** Élt a' második századbann 120. táján. *Akibának* tanítványa lévén, a' Rómaiaktól való féltében 12. esztendeig bujdoklott (a' mint mondják valamely barlangbann), mely idő alatt írta *Sohar* nevű munkáját, (*Sepher Sorah*) vagy, a' Mó'ses V. könyve



veinek Cabbalai magyarázatját, mely tel-  
lyes Hieroglyphicai képekkel, Metaphisicai  
titkos, homályos, és értetlen beszédekkel.  
Kiadódott ilyen titulus alatt: *Liber Sohar,*  
*Synopsis dogmatum vulgatiorem totius libri*  
*Sohar, introductione in dogmata profundio-*  
*ra eiusdem libri, commentariis aliisque tra-*  
*ctatibus illustratus a Chr. Knorr a Rosen-*  
*rath. Sultzbaui 1684. feł.*

5. R. NATHAN, Babylonjából. Elt.  
121. táján. Neve alatt, valamely rövid  
erköltsi tudomány, és arra való magyará-  
zat forog, mely, ha övé, nagyon meg-  
van vesztegetve. Lásd: *Tractatus Falmun-*  
*dicus, Pirke Abbot, sive capita Patrum.*  
*Auctore J. Leusdem. Ultrai. 1665. 4.*

6. R. JEHUDA HAKKADOSCH. Se-  
phorisból, Galilaeában. Elt 181. táján.  
Hakkadoschnak (az az szentnek) feddhetet-  
len életéért nevezetett. A' 'Sidóknak Ora-  
lis Traditioit, vagy, szájról szájra 's firől  
fira adott Rendelésit egybeszedte ilyen ti-  
tulus alatt: *Mischna*, az az, második tör-  
vény; melybenn

1. A' mezőnek magvairól, az  
élőfákról, és gyümölcsökről; 2. Az innep-  
lésekről; 3. Az Afzszonyokról és házassá-  
gi dólgookról; 4. Az olyan károkról,  
mellyeket ember, vagy, oktalan állat tett,  
's azok felett való törvénykezésekről; 5.  
Az áldozatokról, és más szent dólgookról;  
6. A' tisztulásnak sokféle módjáról beszél.  
*Cum Maimonidis et Bartenorae commenta-*  
*riis integris, quibus accedunt variorum no-*  
*tae,*

tae; latinitate donavit, ac notis illustravit Gvil. Surenhusius. Amstel. 1698. — 1703. 6. Vol. fol.

7. *R. JOCHANAN BEN ELIEZER.*

Született 184-benn, megholt 279-benn. *R. Jehuddának*, vagy, *Juddának* tanítványa volt, és a' Mischnára való magyarázatoknak a' javát a' 'Sidó Oskolák' izámára kiszedvénn, azt *Gemarának* nevezte, az az, olyan könyvnek, melynek világosítási elég, ségesek és tökéletesek. Ennek, mikor a' *Mischnával* egygyütt van, Jeru'sálemi Talmud a' neve. Lásd a' közelebb említett Surenhusius kiadásábann.

8. *R. JOSEPH.* Élt az V-dik század-bann. A' másik *Gemarát*, melyet *R. Asche* kezdett, e' végezte el. Készült az Babylonbann, hová a' III dik századbann Jeru'sálemből, a' leghíresebb 'Sidó Tanítók költöztek. Innen, a' Mischnával, mint Textussal, egygyütt vevődvénn, Babyloniai Talmudnak neveztetik. Nevezetes kiadása: *Talmud Babylonicum, additis commentariis R. Salomonis Jarchi et R. Mosis Maimonidis* Amst. et Franc. 1714. — 21. 10. Voll. fol.

9. *MASORETHAK.* Így neveztetnek azok a' 'Sidó Criticusok, kik az O. Testamentomi szent könyveknek 'Sidó Textusá körül, hogy azt minden változástól megőrizhessék, rendkívül való szorgalmatosságot vittek véghez; nevezetesen, azal meg nem elégedvénn, hogy azt versekre osztották: a' versekbenn lévő szókat,

sőt a' betűket is számbavették. Ezenkívül, azokat a' verseket, mellyek felől azt ítélték, hogy belőlök valami elmaradt; vagy, a' mellyek kétfzer is előfordúlnak; nem külömbenn azokat a' szókat, mellyekbenn változást gyanítottak; vagy, mellyek külömbözőképpenn olvasódtak; azoknak külömböző jelentéseivel, egymással való egygyezésével; és egybeköttetésével együtt; végre, a' betűket mellyeket ki kell mondani, és a' mellyek megfordítva vagynak, vagy, nem rendbenn állanak; mint szintén a' számokat is, megjegyezték. A' *Vocale punctum*oknak, és *accentus*oknak feltalálása is ezeknek tulajdonítható: noha azt mások kétségbe hozzák, és a' *punctum*okat mint olyan Régieknek tartják; mint magokat a' mással hangzó betűket. Származott a' *Masora Tiberiásbann* az V-dik század; bann: rendbe pedig a' XVI-dikbann, R. Chajim által szedődött.

10. *BEN ASHER*, Tiberiásbann, és

11. *BEN NAPHTALI* Babylonbann, 1034 táján; a' 'Sidó Textust nagy gondal leírták.

12. *NATHAN BEN JECHIEL*. Rómában 'Synagoga feje; élt a' XI-dik század véginn; és a' XII-diknek eleinn: meghalt 1106-bann. A' két Talmudra Lexicont írt, mely ilyen titulus alatt; *Sepher Aruch, liber instructus: sive dictionarium Hebraicum in quo praecipue difficiliora verba Talmudis ordine alphabetico explicantur*; Amsterdambann, 1665-benn jött ki.

13. *AB-*

13. *ABRAHAM BEN MEIR*, vagy, esmeretesebb neve szerint *ABEN ESRA*, Toletumból. Élt a' XII dik században; és, egy darabig, úgymint 1146. táján, Rómában: 1157-től fogva pedig, Rhodus szigetében lakott, hol 1165-ben holt meg. A' 'Sidók közt híresebb Szent Írás magyarázó egy egy nem vólt. A' Philosophiában, Orvosi tudományban, Grammaticában, és Astronomiában való jártasságáért Nemzetétől *Nagy Böltsnek* neveztetik. Vagynak számos munkái, úgymint: 1. Világosítási majd csak nem az egész Ó Testamentomra; mellyeknek érdeme abban áll: hogy a' Cabbalái magyarázattal felhagyván, a' helyett, a' Grammaticait, és betű szerint valót vette fel. Lásd *Biblia Sacra Hebraica et Chaldaica cum Masora, quas Critica Hebraeorum sacra est, magna et parva, ac selectissimis Hebraeorum interpretum commentariis, studio fido et labore indefesso Joannis Buxtorfi* Basil. 1630. fol. 2. *Jesud Mora*, vagy, *Fundamentum timoris*. All XII. Részekből, és tanít a' Dogmatica Theológiáról. Kijött Velentzében 1566. 4. 3. Vagyon 'Sidó Grammaticája.

14. *R. SALOMO BEN ISAACH*, rövidobb névvel a' 'Sidóknál *RASCHI*, a' Keresztyéneknél pedig *JARCHI*; született 1105-ben, Frantzia Országban; *Troyes* nevű Campaniai Városban. Béjárván 7. esztendőök elforgása alatt, Európának, Ásiának, és Africának nevezetesebb tartományit: megholt 1180-ban, a' házájában; honnan teste Prágába vitetett. A' 'Sidóktól, kiváltképpennyaló értelemben, Törvény

vény magyarázójának nevezteik. Itt vilá-  
posítást az egész Ó Testamentomra. Lásd;  
a' Buxtorf közelebb említett Bibliájábann.  
Hasonló világosítása van a' Talmudnak is  
23. Tractátusára.

15. *R. MOSCHE* (az az Mó'ses)  
*BEN MAJMON*, vagy e' név kezdő be-  
tűi szerint megrövidítve *RAMBAM*, leg-  
esmeretesebb neve szerint pedig *MAIMO-  
NIDES*. Született 1139-benn Cordubábann.  
Tanult az Arabs Averroes alatt. Hite sor-  
sosinak irigysége elől Egyiptomba men-  
vén, ott a' Sultánnak Selahaddinak, vagy,  
Saladinnak Udvari Orvosává lett. Alexan-  
driábann Oskolát állított fel, melybe nem  
csak Egyiptomból, hanem Júdaeából, sőt  
Syriából is jártak tanulni. Utóljára Cairó-  
bann lakott, ugyan ott holt meg 1204-  
benn. Minden 'Sidó Tudósok között első-  
nek lehet tenni, kihez fogható sem az  
előtt, sem azután nem volt. Született  
nyelvén kívül, tudta az Arabs, Chaldae-  
ai, Török, Medus, és Görög nyelveket.  
A' tudományok közzül jártas volt a' Ma-  
thesisbenn, Peripatetica Philosophiábann,  
Orvosi tudománybann. Jártas a' Talmud-  
bann is. Innen van, hogy a' 'Sidók, ma-  
gasztalni akarván, nyelveken Nagy Sas-  
nak, *Napkelet Ditsőségének*, és *Napnyá-  
got Világának* hívják. Ezénkívül azt mond-  
ják, hogy hozzá hasonló ember, Mó'sestől  
fogva nem volt a' Világonn, 's ugyan  
azért, néha *Cordubai*, néha pedig *Egyipto-  
mi Mó'sesnek* is nevezik. Munkái: I. Vi-  
lágosítások (*Commentarii* 5.) a' *Mischná-  
ra* és *Talmudra*; mellyekben mind annak

a'

a' javát, valamit erre a' két könyvre írtak a' 'Sidók, egybefszedte, és szabadon meg-  
 ítélté. Írta Arabs nyelvén, hanem azu-  
 tán 'Sidóra is megfordítódott. 2. *Jadcha-  
 saka*, vagy, *Erdő kéz*; másképpenn, *Mi-  
 schne Torah*, vagy, *második törvény*; mely-  
 benn a' *Talmud*nak summás velejét adta  
 elő. A' 'Sidók ezen munkájáért azzal vá-  
 dolták, hogy a' 'Sidó Vallásról, többet  
 nyilatkoztatott ki a' Keresztyéneknek; mint  
 kellett volna. 3. *Moreh nevochim*, Deákul;  
*Doctor perplexorum*. Arról való tanítás,  
 miképpenn kelljen a' Bibliában lévő szól-  
 lás formáit, Parabolákat 's a' t. mellyeket  
 betű szeriint nem vehetni; érteni és meg-  
 magyarázni. Mellesleg vagynak benne The-  
 ologiai és Philosophiai értekezések is. Ír-  
 ta Arabs nyelvén, de 'Sidóra is, még  
 életében megfordítódott. Eleinte nagy lá-  
 rmát csinált: de azután közönségesen bé-  
 vették a' 'Sidók. Deákra Buxtorf fordítot-  
 ta. 4. *Sepher Hamizvoth* ( liber Prae-  
 ceptorum ), ez a' Törvények parantsolatit  
 világosítja. 5. *Aphorismorum medicinalium*  
 libri XXV. Galenusból. 6. *De tuenda va-  
 letudine*; *Diaetetica*, mellyet Arabs nyel-  
 ven írt az Egyiptomi Sultánhoz. Vagy-  
 nak más munkái is, nevezetesen levelei,  
 mellyek majd mind Arabsul íródtak, ha-  
 nem azután 'Sidó nyelvre is megfordítód-  
 tak.

16. R. BENIAMIN BEN JONÁ, *Tud.*  
*deléből* Spanyol Országú Navarrában.  
 Meghólt 1173-ban. 1rt Geographiai mun-  
 kát, melyben Európának, Ásiának, és  
 Afrikának sok Tartományit, vagy tulajdon-  
 tá.

tapasztalási, vagy a' másoktól vett hír szerint leírta. Mint 'Sidó, főképpenn azokra a' helyekre fordított nagyobb figyelme-  
lességet, a' hol 'Sidók laknak. Sok hibái mellett is, vagynak benne hasznavehető dolgok a' Históriara és Geographiára. *Hebraice et lat. cum notis ed. Conf. 'L. Empereur. Lugd. Bat. 1633. 8.*

17. *MOSES PETACHIA*, Regens-  
burgból. Élt 1170. táján. Az útazását írta le, mely is a' 'Sidó szokásoknak, ceremóniáknak 's a' t. megértését nem kevésé segíti. Lásd, J Chr. Wagenseil Exercit.  
tat. VI. varii argumenti. Altdorfi. 1687.  
1719. 4-

18. *DAVID KIMCHI*, Spanyol Ország-  
ból. Élt a' XIII. dik század közepe előtt. Írt nagy részént betű szerint való magyarázatokat, a' Prófétákra, és a' Szent Dávid 'Sóltárira; mellyek a' Buxtorf Bibliájában megvagnak. Nemzete előtt oly nagy tekintete volt, hogy, a' Spanyol és Frantzia Orzági Synagógák, a' *Maimonides* írási felett veszekedvén: 1232-ben közbíróvá választották. Meddig élt még azután? nem tudhatni. Vagyon 'Sidó Grammaticája is *Michlol* titulus alatt, mely két részekből áll. Az elsőben regulák foglaltatnak; a' második pedig Lexicon (liber radicum). Valamennyi 'Sidó Grammatica íródott a' Tudományok felelevenésekor: mind ebből vevődött.

19. *LEVI BEN GERSON*, Frantzia Ország-  
ból, nevezetesen Provenceból. Élt  
a'

a' XIV-dik századbann. Meghólt 1370-benn. Orvosi tudománnyáról, és a' Peripatetica Philosophiában való jártasságáról híres. Írt magyarázatot némely könyveire az Ó Testamentomnak. Lásd a' *Buxtorf. Bibliá-* jábann. Vagyon *Milchamot Adonai* vagy *Bella Domini* nevű munkája is; melybenn a' Lélek halhatatlanságáról, a' Világ teremtetéséről, a' Jövendő dolgoknak tudásáról 's a' t. philosophál, és a' mit azokból kihoz, a' ízent könyvekre alkalmaztatja.

20. *R. LIPMAN*, vagy, *JOM TOR LIPMAN* Mühlhausenből. Elt a' XIV-dik század véginn. Írt a' 'Sidó Vallás igazságáról a' Keresztyének ellen; mely munkáját Győzedelem könyvének nevezi. Ebbenn; az Ó Testamentomnak minden helyeit, mellyek a' Keresztyén Vallásnak erősségére szólnak, sorra felveszi; és magyarázza. *Liber Nizachon; curante Theodorico Hackspan.* Norimb. 1644. Amstel. 1711. 4. — Ugyan azt versekbe is foglalta. Lásd *J. Ch. Wagenseilii Tela ignea, Satanac.* Altdorf. 1681. 4.

21. *ABARBANEL* ('I'sák) XV-dik századbeli híres Rabbi. Született Lisbonában; 1440-benn. A' több 'Sidókkal együtt kihajtatván; Nápólyt, Corfút, 's a' t. bėjárta; és utóljára Velentzében holt meg. Írt *Commentariust* az egész Ó Testamentomra; melybenn a' betű szerinti való értelmet követi. Igen nagyon betsúlik a' 'Sidók.



## V I.

## AZ ARABS ÍRÓKRÓL.

**A**Z ARABS Literatura (kivévenn az egy Poësiszt, mely igen jókor kezdett virágozni Arabiában) Mohameddel, vagy, Muhameddel kezdődik, a' ki a' *Koránt*, vagy, *Alkoránt*, az ötöt követőknek Szent könyvét Kr. Ur. születése után 622-től 625-ig készítette, részszerint Meccában a' Hazájában, részszerint pedig Medinában. All az 114. Surából, az az Szakafzból; és Dogmatica része, *Imánnak*; a' Practica pedig *Dinnak* neveztetik. Egybeszedte Abubeker a' Muhammed halála után, mely 633-ban történt; és a' munka, *Korán* névvel, ezen egybeszedésből vette. Kijött Arabból és Deákúl; cum refutationibus Lud. Maracci. Patav. 1698. 2. Vol. fol.

A' több nevezetes Arabs Írók ezek:

## I. P O E T A K.

§. 161.

**A'** MUHAMMED előtt élt Poëta közül Hétnek munkái *MOALLAKAT* névű gyűj-

gyűjteménybenn vagynak egybefszedve. Ezek a' Meccábann tartatott közönséges Játékokra íródvánn, a' *Kaababann* ( Meccai Templombann, melynek falait a' régi Arabsok, a' Muhammedanismus előtt, az ő Poétáiknak arany betűkkel selyem szőnyegekre írt verseivel szokták ékesíteni) függesztődtek fel, és ott maradtak meg. A' Hét Poétáknak nevei ezek: 1. *Amrilkais*, Arabiai Fejedelem. Élt 250. táján, a' midőnn Jobbágytól kiűzettévénn, a' Görög Császárhoz Heracliushoz folyamodott, kitől a' mint mondják, méreggel megétettetett. 2. *Tharaphah*. 3. *Zohair*. 4. *Labid*. 5. *Antarah*. 6. *Amruben Kalthum*. 7. *Hareth*. Az elsőbbeknek munkái külön is kiadódtak, e' következő titulusok alatt: *Carmen Caab Ben Zoheir et Amrilkaisii*. Ed. G. J. Lette Lugd. Bat. 1748. 4. — *Taraphae Moallakat* Ed. J. J. Reiske Lugd. Bat. 1742. 4. — *Zohairi carmen Templi Meccani foribus appensum, nunc primum ex Cod. Leidensi Arabice editum, Latine conversum, et notis illustratum, ab E. F. C. Rosenmüller Lips.* 1792. 8. Mindnyájáé pedig egygyütt Anglus nyelvenn ilyen titulus alatt: *The Moallakat, Orseven Arabian Poëms wick were suspended on the Temple at Mecca, with a translation and arguments. By W. Jones Lond.* 1783. 4.

*ABU TEMAN*, élt a' IX-dik század bann. Meghólt 845-benn *Mosulbann*. A' Nagy Amasáht (az az Arabs Anthológiát) ez szedte egybe; melybenn a' Muhammednél sokkal régibb Arabs Poétáknak munkái.

káim kívül, maga tulajdon versei is vannak. Lásd: Alb. Schultens monumenta vetustissima Arabiae Lugd. Bat. 1740. 4. és Erpenii Grammat. Arab. Lugd. Bat. 1748. 1767. Vagyon kis *Hamasáh* is, melyet 880. táján *Bochtari* nevű Arabs szedett egybe, de ez még nints kinyomtatva.

**MONTANABBI**, vagy, **ABUL THAJEB AHMED BEN HUSZAIM**. Élt a' X-dik századbann 916-tól fogva 965-ig. Legjobbnek tartatik minden Arabs Poéták közt, kik a' Muhammed életéhez közelebb éltek. Munkái még mind eddig sintsenek kinyomtatva.

**ABUL OLA**, vagy, *Ahmed Ben Soliman al Tenukhi al Maari*, Maarából, Syriabann. Élt a' XI-dik század első felibenn, megholt 1058-bann. Azt mondják felőle, hogy már három esztendő korábban a' himlőbenn szeme világát elvesztette: mely által olztán képzelő tehetsége felette igen megerősödött. Van *Szikra* nevű munkája, melyet valamely Arabs Fő embernek dítséretire írt. Egy részét megláthatni *Erpeniusnál*, in *Grammatica Arabica ed. Golii Lugd. Bat. 1656. 4. p. 226. sqq.*

**ABU ISMAEL THOGRAI**, *Ispahánból*. Élt a' XII-dik század eleinn. Megholt 1126-bann. Vagynak igen szép Elegiai és Eneki, mellyek közzül némellyiket a' Korán végire tették, és a' gyermekekkel az Oskolákban könyv nélkül tanultatták az Arabsok. *Edidit Ed. Pocock Oxon. 1661. 8. — Jac. Golius et Math. Ancheron Ultrai. 1707. 8. — Írt más nemű munkákat is,*

is, nevezetesen A'sia Chronicáját; Persa Királyok Históriáját; Plátó respublicájára Commentariust; és, az Alchimiáról értekezést: úgyhogy valóságos Polyhistornak lehet mondani.

**ITHIEL HARIRI**, vagy, *Abu Ma-hommed el Kasim* Basrából. Élt a' XII-dik század eleinn, megholt 1120-bann. Írt 50. szakaszokból álló verses munkát, a' Világ gyönyörűségeiről. *Sex priores ed. Alb. Schultens* Franequ. 1731. Lugd. Bat. 1746. 4.

**AL MEIDANI**. Élt a' XII-dik században. Megholt 1164-benn. Vagynak 6000 példabeszédei. Lásd egy részét azoknak *Schultens*-nél *Anthologia sententiarum Arabicarum* Lugd. Bat. 1772. 4.

---

## II. HISTÓRICUSOK.

---

§. 162.

**ABU GAFAR**. Élt a' X-dik század eleinn. Megholt 922-benn. Írt Arabok Históriáját, és azt vitte 914-ig. Egy részét kiadva láthatni a' következő munkában: *Alb. Schultens Historia imperii vastustissimi Joktanidarum in Arabia felice* Lugd. Bat. 1750. 4.

**BOA HODDIN IBN SCHEDDAD**. Élt a' XII-dik század véginn, és lakott.  
Tt 4 Sula

Sultán (Selah-addin) Saladin mellett, a' ki Egyiptombann a' Fatimidák uralkodásának végetvetett, Syriát meghódította, Jeru'sálemet (1187-benn) elfoglalta. Leírta ennek a' Sultánnak életét igen hitelesen: mely munkábann a' többek között a' Görög, vagy, Constantzinápolyi Udvarnak a' 'Kereiztyénség ellenségeivel való egygyetértéséről, nevezetes dolgok fordulnak elő. A' Görög Historicusok hibainn, kik az akkori időről írnak, sokakbann lehet belőle igazítást tenni. *Lásd vita et res gestae Sultani Saladini Edidit ac latine vertit Alb Schultens Lugd. Bat. 1732 fol.*

**GREGORIUS ALBULPHARAG** (Barhebraeus) Melitinából (mely Város *Malatia*, *Maraz*, és *Marasch* nevet is visel) Armeniábann. Született 'Sidó szüléktől, 1226-bann. Az Attya Orvos lévén: attól Orvosi tudományt tanult. Ezenkívül a' Syriai nyelv mellett, az Arabs és Görög nyelvekre, és a' Philosophiára 's Theologiára adván magát, annyira ment: hogy már 20. elztendős korábann *Gubai*, későbbenn *Lacobenai* és *Aleppoi* Püspökké, végre pedig, 1266-bann Napkeletenn (Chaldaeábann és Assyriábann) a' Jacobiták *Maphrianjává*, az az, Primássává lett. Meghólt 1286-bann. Írt Theologiára, Philosophiára, Grammaticara, és Orvosi tudományra tartozó számos könyveket: de a' mellyek még eddig csak kézírásokbann vagynak. Híres és nevezetes íróvá leginkább a' Kronikája tette, mellyet Syrus nyelvenn írt, három részekbenn. Az I-ső Részt, mely *Közönséges História*, és Világ

lág kezdetétől fogva 1286-ig meggyen, maga a' Muhammedanusok kedvéért, Arabs nyelvre fordította. Lásd kiadva ilyen titulus alatt: *Historia compendiosa Dynastiarum, historiam complectens universalem, a mundo condito, usque ad tempora Auctoris, res Orientalium accuratissime describens. Arabice edita, et latine versa ab Ed. Pocockio. Oxon. 1663. 4.* Lehet látni *Historia Orientalis* titulus alatt is. A' II-dik és III-dik Részre ezen munkának, magabann a' Napkeleti Ekklé'sia Históriaját foglalja. Lásd: *Barhebraei Chronicon Syriacum e Codd. Bodlejanis descriptum. Coniunctim ediderunt P. J. Bruns et G. Kirsch. Lips. 1789. 2 Voll. 4.* Nem csak a' Keresztyének től, hanem a' Sídóktól és Muhammedanusoktól is, hiteles és részrehajlás nélkül való Históricusnak tartatik.

**GEORGIUS ELMACINUS** Egyiptomból. Született 1223-bann, megholt 1302-benn. Noha Keresztyén volt: valamely Arabs Emírnél viselt Secretariusságot. Leírta a' Saracenusok Históriaját Muhammedtől fogva, Atabazes-ig a' 45-dik Chalifá-ig, vagy, 1118-ig: melybenn az Abu-Gafár munkájának sok hasznát vette. Lásd kiadva ilyen titulus alatt: *Ge. Elmacini Historia Saracenica Arabice et latine cum notis. Ed. Thomas Erpenius. Lugd. Bat. 1625. fol.*

**ABULFEDA**, Damascusból. Született 1273-bann a' Saladin familiájából. Syriábann (nevezetesen Hamadábann) az Egyiptomi Sultánnak Helytartója, végre pedig ugyan ott, független Fejedelem volt.

## 666. ARABS GEOGRAPHUSOK.

Meghólt 1332-benn. Az Arabs Historicusok között fő helyet érdemel. Írt Közönséges Históriát, mellyet Világ kezdetétől fogva a' maga idejéig, vagy, 1339-ig vitt. Kijött az ilyen titulus alatt: *Annales Moslemici, Arabice et Latine Hafniae 1790. 2. Voll. 4.*

**ARABSHAH**, Damascusból. Élt a' XV-dik századbann, meghólt 1450-benn. A' *Timur*, vagy, *Tamerlan*, életét írta le, mely munka nagyra betsültetik. *Arabice et latine ed. S. H. Manger. Leovard. 1764. 4.*

---

## III. GEOGRAPHUSOK.

---

S. 163.

**SCHERIF AL-EDRISI**, Ceutából. Született 1091-benn: meghólt 1175. és 1180. között. Tanúlt Cordubábann, és lakott a' *Rogeriush*nál a' Siciliai Királynál. Geographiája, sok részben figyelmetességet érdemel, kivált ahol Észak és Napkelet között fekvő A'siát és Afrikát írja le. A' munka egészen nints kiadva: hanem valamely esmeretlen ember, a' kit Nubiehsis Geographusnak szoktak nevezni, meglehetősen kifizdedte belőle mind azt, valami a' Geographiára szükséges; kihagyván abból a' többek között azon plántáknak hofzszábrírását, mellyek a' föld különböző részeiben teremnek, és ez az *Epitome* kijött, Arabs nyelven ugyan, Rómábann, 1592. 4. Dea

4. Deákúl pedig, ( per Gabrielem Sionitam et Johannem Hesronitam ) Parisbann, 1619. 4. Vessd egybe G. Melch. Hartmann Commentat. de Geographia Africae Edrisiana. Götting. 1791. 4.

**IBN AL UARDI**, Aleppéből. Élt 1214. táján. Írt igen bőv. Geographiát, melybenn azt is feltette, mellyik tartománybann mi terem? még pedig mind a' három országot a' természetnek, Africát, Arabiát, és Syriát jól leírta, de Európa, és Napkelet, és Észak közt fekvő A'sia leírásábann sok hiánosság van. Deákúl apró darabokbann kijött ilyen titulus alatt: *Specimen operis Cosmographici Ibn al Uardi, ex lingua Arabica in latinam versum.* Lugd. 1790. 4. Partic. 1. — 9.

**ABULFEDA**. Lásd fellyebb. Geographiai munkája két részből áll. Az I-ső a' Mathematica Geographiának fundamentumit tanítja, és a' földön lévő tengereket, tókat: folyóvizeket, és hegyeket írja le: A' II-dik pedig 28. Geographiai táblákat foglal magábann, mellyek öt öt oszlopra osztatnak. Az 1-ső oszlopbann a' város neve van feltéve, a' 2-dikbann, annak longitudoja, és latitudoja, a' 3-dikbann, ugyan annak climája, és a' tartomány, melyhez tartozik, a' 4-dikbenn, a' város nevének helyesenn való írása és kimondása; az 5-dikbenn pedig, magának a' városnak rövid leírása. Ezenkívül minden táblának szélinn, jegyzések vagynak, a' tartományoknak fekvéséről, határiról, elosztásáról, és productumiról; úgy színtén a' kevésbé esmeretes he.



helyekről, a' régi és immár öszveomlott városokról; s a' t. Abulfeda ezt a' munkát a' maga vallástétele szerint húsz írnál többől szedte egybe, azombann utánok, nem vakonn ment, hanem a' mit mondtak, megrázta, hibáikat megigazította; némely tartományit pedig Africanak és A'siának tulajdon tapasztalása után írta le. A' mellyeket Syriáról mint hazájáról, és avval határos tartományokról, úgymint: Arabiáról, Per'siáról, és Egyiptomról írt: különösenn betsesek. De Napkeleti és Északi A'siáról, és Európáról keveset mond, a' mi megálhatna. Deákra fordította *Reiske*. Lásd *Buschings Magazin Th. 4. s. 121. — 298. és Th. 5. s. 301. — 366.* Egy részét, úgymint, Egyiptomot Arabsúl és Deákúl *Michaëlis* adta ki, Götting, 1776, 4. *Africát* pedig, tsupánn Arabsúl, *Eichorn Gött. 1790, 8.*

---

#### IV. MATHEMATICUSOK.

---

§. 164.

**A' MATHESES,** a' Közép századokban, egész Napnyugotonn csak az Arabsoknál virágzott. Ők terjesztették azt el Spanyol Országból, hol magokat a' VIII dik század elején (711-benn) fészkeltek meg, mind Frantzia, mind Német, mind Olasz Országban. Tsalhatatlan nyomai ennek: mind a' máig úgy nevezett *Arabiai számok*, mellyekkel közönségesenn élünk

Élünk: mind az *Algebra*, mely tudomány ha eredetét nem is (noha sokann ezt is nekik tulajdonítják) legalább nevét bizonyosan ő tőlök vette. Vesd egybe a' mi erről oda fellyebb a' 178-dik oldalon (a' Diophantus neve alatt) mondódott. Hogy mindazáltal az Arabsok sokkal előbbvittek volna a' Mathesist, mint a' régiek; nem állíthatni. Mert igen tsak a' mellett maradtak, a' mit a' Görög írókbann talál-  
tak, kivévén azt az egygyet, hogy a' Geometriábann, a' *Chorda*, vagy, *Subtensa* helyett *Sinussal* éltek. Főképpenn az Astronomiára adták magokat, melynek Chalifaik között *Mansur Harun Raschid* és *Mamun* kiválképpenn való előmozdítói voltak. Ennek virágoztatására Bagdadbann Astronomica Oskolát tartottak. Váltak ahöz való instrumentumaiak, tábláik, és égrajzolatjaik is. Hasznosann fordították ezt a' tudományt; a' Geographiára, Chronológiára, és hajókázásra: de igen hibásann az Astrologiára. Nevezetesebb Mathematicus és Astronomus íróik ezek:

**ALPHERGANUS** (Ahmed, Ibn Kothair) Ferganából, Sogdianábann. Élt a' IX-dik századbann, 880. táján, Mamun Chalifa alatt. Munkái között nyomtatásbann ezek vannak: *Elementa Astronomice Arabice et latine per Jac. Golium*; Amstel. 1669. 4. 2. *Muhamedis Alfragani Arabis Chronologica et Astronomica elementa*, auctore M. Jac. Christmanno Francof. 1590. 8.

**AL BATANI** (Mahommed Ben Gieber). Élt a' IX-dik század véginn. Lakott

## 670 ARABS MATHEMATICUSOK.

kott Mesopotámiában. Meghált 901-benn. Maradtak Astronómiai jegyzései, mellyek deákul ilyen titulus alatt jöttek ki: *Mahometis Albatonii de scientia stellarum liber, cum aliquot additionibus Johannis Regiomontani. Bononiae 1645. 4.*

**GEBER**, Sevillából. Életéről's állapotjáról semmi bizonyos nem tudódik. Idejét arányozás képpenn a' IX-dik századra teszik. A' Ptolemaeus *Almagestumában*, sok hibakonn igazítást tett. Munkájának neve, a' Deak fordítás fzerint, ez: *Syntaxis Astronomica, s. demonstrativum opus Astrologiae*. Kijött Norihbergában 1533. fol.

**AL RAGEL**, és **ALKABIZ**, Toleumból. Eltek a' XIII-dik században, 1233. táján. Emlekezetek az által maradt fel, hogy X-dik Alphonsus, Castiliai Király amaz esmeretes Astronómiai táblákat (*Tabulae Alphonsinae*) velek készíttette. Kijöttek azok Velentzeben, 1483, és Párisban 1545-benn 4.

**AL BO HAZEN**, vagy, **ALBUA-SZIN**. Élt ugyan azon időben, ama kettővel, kikkel sokat is vitélkedett. Az Astrologián kívül, mellyet Alphonsus Spanyol nyelvre fordíttatott, írt a' fixa, vagy mozdulhi nem látszó csillagoknak mozgásáról.

**NASIREDDIN**, Thusból, Chórasanban. Élt a' XIII-dik század közepén. Egy volt a' leghíresebb Arabs Astronómusok között; kit ama névezetes Mongol Feje-

jedelem *Holakus* (vagy *Holagu*) *Ilekhán* annak az Astronomiai Oskolának, melyet *Maraghábann* fundált, Főigazgatójává tett. Vagynak igen betses Astronomiai táblái, melyek *Ilechanrúl* is neveztetnek. *Nasireddini Ulughbeyi Tabulae. Arabicae et latine* ed. J. Gravius. Lond. 1652. 4.

## V. PHILOSOPHUSOK.

§. 165.

**A**' *PHILOSOPHIA*, már a' VII-dik században, mintegy kikopvann Napnyugotról: a' Római Birodalomból kitiltott, 's bújdosásra szórúlt Nestoriánusokkal, az Arabsoknál talált helyet és pártfogást Napkeletenn. Ezeknek tudomány szerető *Chalifája Al Mammu* a' IX-dik század eleinn (813. — 833.), a' legjobb Görög Philosophusok munkáit Arabs nyelvre fordíttatváhn: azokat Nemzete között terjesztette. Noha így a' *Philosophia* hamar lábra kapott az Arabsoknál, és ők a' körül a' legnagyobb tűzzel forgolódtak: még is azt nem mondhatni, hogy tsak *Váramivel* is nagyobb tökéletességre vitték volna. Melynek okát részszérint abbánn kell keresni: mert a' *Philosophiát*, a' *Kórdn*hoz kellett alkalmaztatniok: részszérint pedig abbann, mert Görögül jól nem tudtak; következésképpenn: *Aristótelest* a' kihez leginkább ragaszkodtak, igazánn nem ért

VÉNÜ

vénn, sikerétlen vitatásokba (disputatio-  
ba) merültek. Plato pedig mint a' kinek  
gondolkodása, mind Vallásokkal, mind  
uralkodások systemájával inkább ellen-  
kezett, soha közéjek bé nem férkezhe-  
tett. Mindazáltal használtak a' Philoso-  
phiának annyibann; hogy legalább Aristó-  
telest, felében harmadábann megesmér-  
tették az akkori Világgal. Magok az Eu-  
rópai Tudósok, a' XII-dik, és XIII-dik  
századokban, majd csak nem mind az  
Araboknál tanultak, és a' többek közt a'  
Philosophiát azoktól ízelítették meg. Ne-  
vezetes dolog, hogy az Arabs Philosophu-  
sok többire, egyfészermind Orvosok voltak.  
Az esmeretesebbek közülök ezek:

*AVICENNA*, vagy, *IBN* (máské-  
penn *Eben*, vagy, *Aben*) *SINA*. Szüle-  
tett 980-bann *Affhán*bann, vagy, *Bokha-*  
*r*bann. Meghált 1036-bann. A' Philoso-  
phiára írt munkái, részszerint fordítások  
Aristótelesből: részszerint pedig arra való  
világosítások.

*AL GAZEL*, Thusból, Chorasán-  
bann. Született 1061-benn. A' Bagdadi  
Arabs Oskolábann, rendkívül való hírrel  
tanított, mignem egyszer, Remeteséghez  
jövén kedve, hivataláról letett, és Mec-  
cába ment. Azután Syriát és Egyipto-  
mot járta bé, és akkor visszafért Bagdád-  
ba, hol 1127-benn 55. esztendőskorábann  
hált meg. Mint Philosophust nevezetessé  
főképpenn az a' munkája teszi, melybenn,  
minden Philosophicum systemáknak meg-  
táfozásann és lerontásann igyekezett: oly  
tél.

tzélból, hogy így maga egészenn új systemát állíthatna fel, mely a' Muhammedana Vallással mindenekbenn megegyezne.

*ABU JA AFAR (Ibn Thophail)*, Sevillából. Élt a' XII-dik Században: meghalt 1176-ban. Aristotelest nagy hírrel magyarázván: igen sok tanítványi lettek; kik között volt, *Averroes*, és *Moses Maimonides*. Eles elméjét eléggé mutatja ama *Philosophi Roman*, melyben azt tanítja: miképpenn kelljen, a' természeti dolgok szemléléséből, a' tapasztalás felett valóknak esméletére emelkedni az észnek. Felveszen tudnillik valamely kisedet, a' ki minden emberi társaságon kívül, minden mesterségnek hozzá való járulása nélkül, tsupán természeti módon, szarvas téjenn nő fel; és azt minekutánna már a' vele született okosság benne felébredt, tulajdon maga ereje által, apródonként a' természeti dolgoknak figyelmességgel való szemlélésére, és ezekről az Isten léte, a' léleknek halhatatlansága, és az Istennel való egygyességből, 's annak tökéletességének szemléléséből folyó boldogságra juttatja. Igaz ugyan, hogy nem egyszer mond olyat, a' mi felől nehéz hinni, hogy így történhetnék: mindazáltal, oly szépen és kehemetesenn, sőt helyel helyel oly felségesenn ír, hogy még ott is, a' hol hibázní láttatik, gyönyörködve lehet olvasni. Innen sok nyelvekre is van fordítva: nevezetesen ilyen titulus alatt: *Philosophus autodidaxtos, sive Epistola in qua ostenditur, quomodo inferiorum contemplatione, ad superiorum notitiám mens ascen-*

Uu

de.

*dere possit. Arabice et latine edidit: Pocockius Lond. 1700. 4. Némétül pedig ilyen alatt: Der Natur mensch ein morgenländischer Roman. Aus dem Arabischen von J. G. Eichorn Berlin 1783. 8.*

**AVERROES**, vagy, **EBEN** ( más- képpenn *Aben*) **ROSHD**, Cordubából. Él a' XII-dik században. Meghált 1206-ban. Jó familiából: lévén származása, minek- utánna tanulását az Aristotelica Philoso- phiában, Mathesishenn, és Orvosi tudo- mányban végezte Cordubában, 's egy- szersmind Matocci és Mauritaniai Bíróvá lett: Aristotelesre sok világosításokat írt, mellyekért közönségesen *Commentátornak* nevezték, és magánál Aristotelesnél is többre betsúlték. Lásd *Aristotelis omnia, quae exstant opera selectis translationibus.* — *Averrois Cordubensis in ea opera, omnes qui ad haec tempora pervenere Commentarii.* Venet. 1562. 11. Voll. 8. Vágyon *Happalath Hahapala*, az az, *Destructorium De- structorii* nevű munkája is, mellyet *Al Ga- zelnek* közelebb említett könyve ellen írt. *Liber subtilissimus, qui dicitur destructio de- structionum Philosophiae Algazelis.* Trans- tulit *Calo Calonymus* Venet. 1527. fol.

---

## VI. ORVOSOK.

---

§. 166.

**AZ ORVOSI Tudomány Galenushnak for- dítása által ment be az Arabok köz- zé:**

zé: ki mellett ofztán mindenkor is megmaradtak. De hogy ez a' mesterség nagy tökéletességre menjen az Arabsoknál: el-  
lentállott maga a' Korán, melybenn az *emberbontzolás* (Anatomia) tiltódik. Mind-  
azáltal nevelte azt ez a' Nemzet, részfe-  
rint új nyavalyáknak (p. o. a' himlőnek,  
mely az Arabsok bėjöветеle előtt esmeret-  
len vólt Európábann) leírása; részfe-  
rint Napkeleti fűvekből, plántákból, 's fűsz-  
számokból álló egyűgyű új orvosságoknak  
béhozása által, sőt úgy látszik, hogy  
őregbítették azt az Arabsok, Chemiai ta-  
lálmányaikkal is, ők készítvénn elsőbenn  
értz nemből orvosló szereket, a' mint ez  
különösenn, a' már említett *Geberről* mon-  
dódik. De ezek nélkül is halhatatlan di-  
tsőségekre szólgál nékiek, hogy midőnn az  
orvosi tudomány, szinte úgy a' Görögök-  
nél, mint a' Rómaiaknál, már mintegy ki-  
hólt: azt az elveszéstől ők mentették meg.  
Ő nálok tanúlvánn, élészttette fel *Constantinus Africoanus* is, a' Salernoi Orvosi Os-  
kolát, és, ez által, Európábann, a' XI-  
századbann, az Orvosi tudomány tanulá-  
sát. Noha, 300-nál többenn írtak, az  
Arabsok között Orvosi munkákat: mindaz-  
által az esmeretesebbeknek száma nem sok-  
ra megyen. Illyenek:

*JOHANNES MESVE*, Damascusból.  
Élt a' IX-dik századbann 845. táján. Noha  
Keresztyén vólt: a' Bagdádi Arabs Oskolá-  
bann tanított Orvosi tudományt, és *Ra-  
schid* Chalifának parantsolatjából, a' Gö-  
rög munkákat fordította Arabsra. Vagyon  
*Therapeuticájá*, hét könyvekbenn. Ezenki-  
vül



vül 120. *Aphorismusa* a' fiához; és egy könyve a' hideglelés gyógyításáról; mely utolsó legtöbbre betsülődik: noha annak is a' java Hippocratesből, Galenusból, és Alexander Trallianusból van véve. Mindnyáját kiadva láthatni ilyen titulus alatt: *Mesuae Graecorum, ac Arabum clarissimi Medici opera, quae exstant, omnia. Ex duplici translatione: altera quidem antiqua, altera vero nova. Jac. Sylvii Venet. 1562. fol.*

**RHAZES**, vagy, **AL RASI**, Raiból Persiábann. Elt a' X-dik századbann. Ifjúságábann inkább a' mu'sikához; mint a' tudományhoz volt kedve, és Philosophiát, 's Orvosi tudományt nem elébb, hanem húszt elztendő korábann kezdett tanulni. Azokat végezvén, a' Bagdádi Ispotály gondviselője lett, hol a' külömbkülömbféle orvosi tapasztalásokbann jó módja volt. De azzal meg nem elégedett; hanem utazáshoz fogott, és először Egyiptómot látogatván meg; egy darabig *Kahiró*bann, vagy, *Cairó*bann lakott: onnan pedig a' Mauritániai Fejedelemhez *Almánsor*hoz ment; és Spanyol Országbann, nevezetesen Cordubábann telepedett meg, hol 80. elztendő korábann megvakult, kevéssel azután pedig megholt. Igen sok munkákat írt, mellyek közzül ezek nevezetesebbek: 1. *Almánsor* X. könyvébenn, systema az egész Orvosi tudományra. Sok ideig é' szerint tartattak lezzék az Europai universitásokbann, nevezetesen még 1617-benn is *Lovanium*bann. A' két első könyvbenn *Physiologia* van, a' harmadik az eledlekről tanít, és azoknak ártalmas, vagy,

vagy, hasznos voltáról. A' hetedik a' Chirurgiáról: a' többi pedig az Orvosi praxisról. 2. *Elchavi, seu, Continens.* Jobbára Hippocratesből, Galenusból van kifizelve. 3. *Aphorismusok*, hat, könyvekben. Ezekben legnevezetesebb a' himlőről való tanítás, melyben a' jó nemű himlő a' rosztól már megkülönböztetődik; mind kétőnek megismerhető jelei előadódnak; nemcsak: hanem az is, miképpenn kelljen azt curálni. Atyjában véve a' Rhazes curája sokat hasonlít a' mai Orvosokéhoz. Lásd: *De ratione curandi pestilentiam. Arabice et latina edidit Joh. Channing Lond. 1766. 8.*

**AVICENNA.** Lásd. fellyebb a' Philosophusok között. Legnevezetesebb Orvosi munkája: *Canon Medicinæ* öt könyvekben, melyet Galenusból, Rhazesből, s a' t. szedett egybe. A' Keresztes hadak alkalmatosságával, Európába hozódván, ez a' munka: a' XVI-dik századig rendkívül való becsületben tartatott, a' fővebb Oskolákban magyarázódott, és rá majd csak nem számtalan Commentariusok íródtak. Kijött ilyen titulus alatt: *Canon Medicinæ, ex Gerardi Cremonensis versione et Andreae Aliagi Belunensis castigatione, nunc vero a Castao recognitus Venet. 1608. fol.*

**ALBUKASIS, vagy, ALBU, — KASEM,** Taróbból Turcomanniában. Él a' XI-dig század véginn, és a' XII-diknek az eleinn. Lakott Bagdádban, *Hatranban*, és *Damascusbann.* Megholt 1122-benn. A' régi írók között csak e' maga az, a' ki a' Chirurgiára tartozó szerzőmokat leírta,

egyszermind azt is előadván, mi végekre, és miképpenn kelljen azokkal élni. *Arabice et latine edidit Jo. Channing Oxon.* 1778. 4. Nevezetes munkája van arról is, mint kelljen a' kövekből, gyökerekből, a' t. orvosi szereket készíteni. *De preparationibus Medicinarum Venet.* 1589. fol.

**ABEN ZOHAR.** Sevillából. Élt a' XII-dik századbann. Noha Orvosi tudományához jókor hozzákezdett; mert azt az Attyától tanulta; az orvosláshoz nem elébb, hanem akkor fogott, mikor már túl volt a' 40. éltendőnn. Közönségesen az Arabs Orvosok között legarányosabbnak tartatik. Változhatatlan törvényül azt vette fel az Orvosi tudománybann, hogy egyedül a' tapasztalás az, a' mi után bátrann lehet menni; hogy a' szerentsés orvoslásra, nem speculatio, hanem természetre való vigyázás és józan s gyakorlott ítélő tehetség kívántatik. Másoknál tisztább gondolkodásának, tsak az is elegendő jele, hogy az úgy nevezett *Közönséges*, vagy minden nyavalya ellen való orvosságokat kinevelte, és vén asziszonyi, s az Astrologusok hazudozásához menő meséknek tartotta. Meghólt 1168-bann. Fő munkája: *Al Theisir*, vagy, az orvoslás módjann való igazítás. *Aben Zohar de rectificatione, et facilitatione medicationis, et cum castigatione Hiersurian.* Venet. 1496. fol. *ibid.* 1514. 1519. fol. Írt hideglelésről is. *De febrisibus.* Latine per Casparum Bindonum. Venet. 1576. Nem külömbenn a' ferdők-ről. Lásd: *De balneis omnia, quae exstant apud Graecos, Latinos, et Arabes.* Venet. 1553. **AVER.**

**AVERROES.** Lásd fellyebb a' Philosophusok között. Orvosi munkái között legnevezetesebbnek a' tartatik, melybenn Galenust, és Aristotelest igyekezett meg-eggyeztetni. Az egész munka inkább Dialecticára, mint orvosi tapasztalásonn fundált okoskodásra megyen ki; mely nem is tsuda, minthogy Averroësnek az Orvosi praxis tsak mellesleg való dölga volt. Kijött ilyen titulus alatt: *Colliget, sive, Liber de Medicina. Accessere M. A. Zimarae dubia et solutiones in supra dictum Averrois colliget.* Venet 1549. fol.

## VII

## P E R S A Í R Ó K.

§. 167.

**I**TT a' későbbi Persákról vagyon szó. kik a' VII-dik század közepénn egészszenn az Arabs Birodalom alá esvénn, tulajdon Monarchiájoktól megfosztattak; a' IX-diktől fogva ismét különös, és részszerint Arabs, részszerint Török eredetű, részszerint pedig régi Királyaik között való Uralkodóktól igazgattattak; a' XIII-diknak közepétől, a' XV-diknek kezdetéig Mongol hatalom alatt voltak; akkor pedig a' szomszéd tartományokkal egygyütt *Turcomannusi* kézre kerültek. Mely időnek lefolyása alatt, nevezetes írók ezek voltak:

Uu 4

I. A

---

A' POÉTAK KÖZZÜL.

---

**FERDUSI**, Thusból, Chorasannann. Élt a' X-dik század véginn, és a' XI-diknek az elején. Meghált 1020-bann. Persiai Homerusnak tartatik. Leírta t. i. Epicus versekben a' régi Persiai Királyoknak, és *Erőseknek* (Heroes) viselt dolgait, kezdvén a' Mythusi (vagy Mésés) időkönn, és menvén a' *Sassanidák* hatalmának öszveomlásáig. All ez a' munka 120. ezer sorból: de kinyomtatva csak némely részai vagynak. Lásd: *Jones Poëseos Asiaticae comment. L. IV. ezenkívül: The Poëms of Ferdosi translated from the Persian by Jos. Champion. Elqu. Lond. 1788. 4. Kézírásbann megvan, mind a' Párisi, mind a' Göttingai Bibliothecábann.*

**SAADI**, Schirazból. Született 1175-benn, meghált 1292-benn. Híres munkája: *Gulistán*, az az *Rózsákert*; mely az emberi életnek erköltsi (moralis) lefestése, részszerezint versekben, részszerezint pedig folyó beszédbenn. *Persice et latine edidit Georgius Gentius. Amstel. 1651. fol. — Latine Amstel. 1655. 12.*

**HAFÉZ**, vagy, **HAPHYS**, Schirázból. Élt a' XIV-dik századbann. Meghált 1386-bann. Itt a' borról, szerelemről, és verseit szinte oly szépeknek tartják a' Persai nyelvén, mint a' milyen szépek az Anacreonéi, a' Görögönn. Lásd: *Specimen Poëseos*

*seos Persicae cum praef. Revitzky. Vindobonae 1771. 8.*

## II. A' HISTÓRICUSOK KÖZZŰL.

**MIRKHOND.** Élt a' XV-dik században 1471. táján. A' Persa Historicusok között elsőnek tartatik. Leírta a' Persa Királyok Historiáját. Kiadódott ilyen titulus alatt: *Historia priorum Regum Persarum post firmatum in regno Islamismum, ex Moh. Mirkhond. Persice et latine cum notis Geographico literariis.* Viennae 1782. 4.

### III. AZ ASTRONOMUSOK KÖZZÜL.

**MALECH - SCHAH**, vagy, **D' SELA-LEDDIN**, Scheldschuk nemzetből való Sultán. Ez 1079-benn, a' legderekkabb A'siai Égvi'sgálókat öszvehívatván: a' *Naphoz mért*, vagy, *Solaris* elztendőt jobban meghatározattatta, és úgy intéztette, hogy azzal ne csak a' Tudósok és Astronomusok: hanem közönségesenn élhetnének az emberek; vagy, hogy az, úgy mondott polgári (civilis) elztendő lenne. Mely is így esett: Az igaz Solaris elztendőt határozták: 365. napra, öt Órára, 49', 5'', és 28''' ra. Ehez képest minden elztendőnek rendesenn 12. Hónap adódott; minden

Ua 5

H6

## 632 PERSA ASTRONOMUSOK,

Hónapnak pedig, egy formánn, 30. nap: ezenkívül a' 12. Hónap után, öt nap, ráadáskeppenn tevődött. Így a' rendes esztendő ment 365. napra. Hogy pedig a' 365. naponn felyül eső öt óra, 49', 5'', és 28'... minuta miatt, akadály ne esne a' számlálásbann; minthogy ezen felesleg lévő órák, és minutumok, 33. esztendő alatt, éppenn nyóltz napra telnek: ezt a' nyóltz napot, a' 33. esztendőre úgy osztották fel; hogy a' 33. esztendőknek elforgása alatt, hétszer minden negyedik esztendő, *szökő* legyen, vagy, 366. nappól álljon; de már nyóltzadikszor, nem a' negyedik, hanem az ötödik esztendőnek adódjék 366. nap. E' szerint *szökő* esztendőknek minden 33. esztendőbenn, e' következők tevődtek: a' 4-dik, 8-dik, 12-dik, 16-dik, 20-dik, 24-dik, 28-dik, és végre (ötödik esztendőre) a' 33-dik. Ennél tökéletesebb elintézése az esztendőknek még eddig nincsen: és a' mi most egynehány esztendőtől fogva e' részben újságnak tartatik Európában, már a' XI-dik századbann megvolt A'siában.

**ULUGH BEIGH,** (vagy, *Ulug Bég*) a' híres *Timur*, vagy, *Tamerlanes* maradékából való, Persiánn, és más A'siai szomszéd Tartományokon uralkodó, Tudós Mogol Fejedelem. Élt a' XV-dik század első felibenn; Samarcandbann, 1430-bann Tsillagvisgáló tornyot (*observatoriumot*) állítván fel, sok, és hasznos observatiokat tett; mígnem tulajdon fiától, 1449-benn, megöletett. Írt először azokról az EPOCHÁKRÓL, mellyekkel a' Görög, Arabs, Per-

Persa, és Chorasmius Astronomusok, Historicusok, és Chronologusok éltek. *Persice et latine cum commentario* ed. Jo. Gravius Lond. 1601, és 1650. 4. 2. Astronomiai, és Geographiai Táblákat. Lásd együtt Nasireddinnél. 3. A *fixa* csillagok longitudójáról, és latitudójáról. *Persice et Latine cum commentario* ed. Th. Hyde Oxon. 1665. 4.

## VIII.

# A' KÖNYVNYOMTATÁS FELTALÁLÁSÁRÓL.

§. 168.

**E**gy egy dőlgonn alig tsudálkozhatni inkább, mint azon, hogy a' *Könyvnyomtatás*, vagy, *Typographia*, nem elébb, hanem a' XV-dik Század közepe táján találódott fel. Mert, egy az, hogy ebbenn az időbenn, a' Közép Századok setétségéből, és homályából, még tsak kezdtek kiverelkedni az emberek; a' régibb időknek világosságától, a' tudományoknak, és mesterségeknek hajdani virágzásától távol vóltak; és így, a' mire a' Tudosabb Világ rá nem mehetett, azt, a' sokkal tudatlanabbtól alig lehetett várni: más az, hogy a' régiek oly közel jártak ehhez a' mesterséghez, hogy, mond-



mondván csak egy lépést kellett volna elébbmenniek, hogy arra ráakadjanak. Bizonyos dolog tudniillik, hogy a' régiek' arany és ezüst pénzeinn a' legszebb betűk vagynak: mellyeknek azokra való verése, néminémű nyomtatás volt. A' mi több, már Cicero, ahoz a' gondolathoz is közel járt, melybenn állott a' Typographia' legnagyobb titka, hogy az Alphabetumbaun lévő betűket ellehet egymástól szedni, és ismét úgy öszve lehet rakni, hogy azokból egész munka kerüljön ki, mellyet akadály nélkül lehesse olvasni. Mert, midőnn De Nat. Deor. L. II. C. 25. az Epicureusok ellen a' felett disputál, hogy a' Világ nem az Atomusoknak történetből való öszveütközéséből lett: a' többek között így szól: „Hoc qui exi-  
 „stimet fieri potuisse, non intelligo, cur non  
 „idem putet; si innumerabiles vānus et vi-  
 „ginti formae literarum, vel aureae, vel  
 „qualeslibet, aliquo coniiciantur, posse ex  
 „his in terram excussis, Annales Ennii, et  
 „deinceps logi possint, effici“. Ehez igen kevés kellett volna, hogy belőle a' Typographiának egész Theoriája kijöjjön. De a' mi szokott esni a' legbetsesebb mesterségekenn, hogy azok nem Tudósoknak gondolkodása, és bizonyos nyomonn, 's principiumon való menés; hanem többire vak szerentse által, 's történetből találódnak fel: itt is az esett meg. Igen hihető, hogy a' kinek először az a' gondolat ötlött elméjébe, hogy a' betűformákat egymástól elválasztva készíttse, hogy így tettzése szerint rakja azokat öszve: ingyen sem tudta mire mengyen ki az ő találmánya; hogy még az által tartatnának meg a' Régiek' munkái,

kái, mellyeknek nagy része, már akkor, párjainak szűk, vagy, éppenn egyetlenegy volta miatt, az elveszéshez közelített; hogy általjában minden tudományok közönsége-  
sebbé, és tartósabbá az által lennének; új formába, és ábrázatba az által öltöznének: egy szóval, hogy ez a' találmány a' *Régi és Új Tudós Világ* között, mintegy határt húzna, és ezt amattól örökre megkülömböztetné. Innen van, hogy ennek a' megbetsülhetetlen mesterségnek, valamint első szerzője, úgy a' reá való alkalmatosság is éppenn nem tudódik olyan bizonyosan, mint érdemlené. Mert mind e' mái napig, nagy vetélkedés van e' felett, a' *Belgák*, és *Németek*, és három Városok, úgymint: *Harlem*, *Argentoratum*; (Straßburg) és *Moguntzia* (Maynz) között, mellyek közül mindenik azt vitatja, hogy a' Könyvnyomtatás feltalálásának ditsósága őtet illeti. A' Belgák Harlem részére azt mondják, hogy már 1430-ban, *Janßon Lörintz* nevű Harlemi polgár, kit közönségesen *Koster*, vagy *Küster Lörintz*nek neveznek, kezdett hólmi tsekélyégeket nyomtatni; először ugyan, az *Alphabetumot* a' *Miatyánkot*, az *AveMáriá-t* a' *Híszkegyisten-t* 3 *Deák Könyörgésekkel* egygyütt: azután pedig apró Könyvetskéket is, nevezetesen *Donatust*. Mind ezeket most is mutatják Harlemben. A' többi nyomtatási Kosternek; mellyekben a' Leveleknek mind csak az egygyik oldala fogódik be, a' másik pedig tilztán marad (millyenek *Biblia pauperum*, az az, Ó, és Új Testamentom Szent Históriák, képekben: Német és Deák alóírással, 40 levelel *infol*; *Historia*

*S. Johannis Evangelistae, eiusque visiones Apocalypticæ*, 48. levelenn *in fol.* *Historia, five providentiâ virginis Mariae ex Cantico Canticorum*, 16 levelenn *in 2. to*; *Speculum humanae salvationis*, 58 levelenn *in fol.* 1440. tájára tevődnek: és ezek is, részszert a' Harlem Városa, részszert pedig a' Leidai Universitas Bibliothecájában tartatnak. Lásd: *Ger. Meermann* (vólt ez Rotterdami Syndicus) *Origines Typographicae. Hag. Comit.* 1761. 4. de, ez a' kifogás ellenek, hogy egygyik sem öfzverakható, és ismét széllyel-szedhető betűkkel, hanem, minden oldal belőlle, egy egy különös kimetzett fa táblával nyomtatódot: mely neme a' nyomtatásnak nem *Typographia*, hanem tsak *Xylographia* (ettől a' Görög szótól, *ξύλον*, lignum) nevet érdemel; nem is akkor találódott; mert már az előtt szokásbann vólt a' Chinaiaknál; sőt Európában is; a' menyibenn; már a' XIV-dik Század véginn a' kártyák így nyomtatódtak.

A' kik Straßburg mellett állanak, azt beszélik, hogy *Gutenberg János* nevű Moguntiai nemés ember; kit más néven *Gansfleisch*-nak hívtak; 1430. után Straßburgba menvén, és ott megtelepedvén: 1436. és 1439. között találta a' fából metzett betűket; és azokkal titkonn nyomtatott; segítő társaknak vévén maga mellé *Drizehn András*; *Rist*, vagy; *Riffe János*, és *Heilmann András* Straßburgi polgárokat. Ennek erősítésére a' Straßburgi Protocollummal élnek melybenn az az Inquisitio, mely a' Gutenberg, és Drizehn örökösi között folyt parvann tevődött; nyilván mutatja: hogy Gut-

Guttenberg 1439-benn, a' már említett 3. Straszburgi polgárokkal, bizonyos contractus szerint társaságba állott, a' végre hogy *titkos, és tsudálatos mestersegeket* gyakoroljanak. Itt a' titkos és tsudálatos mestersegek neve alatt főképpenn a' *Betűkkel való nyomtatást* értik, mely akkor valósággal tsuda dolognak tétzhetett. Hogy pedig nyilván ki nem neveződött ez a' mesterseg, részszerint onnan magyarázzák, mert azokat titkolni akarták: részszerint pedig onnan, mert még akkor nem is volt bizonyos neve. Így próbálgatván Guttenberg egynehány elzendeig, Straszburgban, a' Könyvnyomtatást: a' mint mondják, 1445-benn a' hazájába, Moguntziába viszlátért. Melyre őt, a' mint hozzávetnek, a' vitte, mivel Straszburgban elegendő segítséget, mestersege folytatására, nem talált. Tapasztalván t. i. Hogy a' fa betűk hamar elkopnak: őnből kezdte azokat önteni; és mikor ezeket igen lágyaknak, és hajlóknak találta, rézből: de ezek meg olztán, igen is kemények voltak, úgyhogy a' papírost által meg által lyuggattak; következésképpenn, a' próbálgatás mind több több költségbe került, mellyet utóljára nem győzött. Mitsoda könyvek azok, mellyeket Guttenberg Straszburgban nyomtatott? bizonyosan még nem határozhatni: mivel az ilyen nyomtatásokban eleinte, sem az elzendő szám, sem a' nyomtatásnak helye, sem a' nyomtatónak neve fel nem tévődött. Hozzávetésképpenn ezeket gondolják: *Gesta Christi*, 11. levél in 4-to; *Soliloquium Hugonis*, 10. levél in 4-to; *Henrici de Hassia expositio super dominicam orationem*, 15. levél in 4-to.

*Dō Missa*, 28. levél en 4-to; *De Judaeorum, et Christianorum, communione*, in fol; *Psalterium latinum* 's a' t. Lásd Dan. Schöpfliu Vindiciae Typographicae. Argentorati 1764. 4.

Utóljára, a' kik Moguntia mellett fog-  
nak, ezeket mondják: Hogy Güttenberg,  
Moguntiaba 1450-benn vilzfzátérvén, egy  
oda való tehetős polgárral *Faust* vagy *Füst*  
*Jánossal* fogott ölzve; kitől apródonként,  
2020 forintot vévén fel költsön: zálogba a'  
nyomtatáshoz való szerzsámait vetette. Nem  
sokára azután valamely *Schoeffer Péter*  
nevű Germsheimből való elmés ember is  
akadt hozzájuk, a' ki már nem tsak azt ta-  
lálta fel; miképpen kelljen a' fekete ónat  
fejérrel, vagy tzínnel 's a' t. úgy elegyíte-  
ni, hogy a' betűk se nagyon kemények, se  
nagyonn lágyak né légyehék; hanem azona  
felyűl nyomtatáshoz alkalmas ténát is  
készített; mellyen *Faust* annyira megörült,  
hogy egygyetlenegy leányát neki adta fele-  
ségül. Látván ekkor *Faust*, hogy már elle-  
het Güttenberg nélkül: 1455-benn, tőle  
*Schoefferrel* egygyütt, különvált, és rajta  
a' pénzt Törvényfzék előtt keresvénn,  
minthogy meg nem fizethette: minden szer-  
zsámit letartóztatta. Szerzett ugyan Gut-  
tenberg, *Humery Conrad* nevű Jóakarójának  
segítségével, ismét nyomtatáshoz való saj-  
tót, és egyéb szerzsámokat: de nem tud-  
hatni, mellyek azok a' könyvek, a' mel-  
lyeket azután nyomtatott. Utóljára, 1465-  
benn, a' Moguntiai Választó Fejedelem,  
*Adolph* vette fel udvari szolgái közé; mély  
állapotjábann 1468-bann holt meg. A' *Faust*,  
és *Schoeffer* társaságábann nyomtatódott  
köny-

könyvek között első: *Psalmorum Codex*, 1457; mellynek mindössze csak 5. exempluma maradt meg; az utolsó pedig: *Ciceronis Officiorum Libri III. Paradoxa*; etc. 1466. in fol. Schöeffer magabann, legelsőbenn e' következő munkát bocsátotta ki: *Clementis V. opus constitutionum clarissimum*. 1467. fol. Legutóljára pedig ezt: *Die Chronik der Sassen* (az az Saxen.) 1492. fol.

Mind ezeket egybevetvén: a' Typographia eredetinek helyesenn való megítélésére, és, a' mennyire ugyan lehet, tisztán való értésére, szükség e' négyet megkülönböztetni.

1. Az olyan Képeknek, és Figuráknak fa táblával való nyomtatását, mellyek alatt egynehány szó, vagy, egynehány sor írás is volt. Ezt úgy lehet nézni, mint legegyszerűbb nemét, és legelső kezdetét a' nyomtatásnak, mely őltán föbbre vezette az embereket. Ezt Harlemtől megtagadni nem lehet: de, hogy másutt is már az előtt affélét ne próbáltak volna; nevezetesen, hogy Szentek képei, neveikkel egygyütt, éppen úgy ne nyomtatódtak volna: nem állíthatni.

2. A' Fa táblákkal való nyomtatásnak azt a' nemét, mellybenn a' cél egyenesenn a' volt, hogy némely apró könyvek több párban légyenek, mint voltak, 's lehetek, kézzel való írás által. Ebenn az első próbát a' Harlemi Koster Lörintznek lehet, sőt kell tulajdonítani.

3. A' széllyelfzedhető, és ismét öszverakható fa betűkkel való nyomtatást, mely az igaz Typographiának kezdete. En-

nek feltalálását rendszerint a' Németek *Guttenberg János*nak tulajdonítják: a' Hollandusok pedig *Koster Lőrincz*nek. Hogy az első így nyomtatott, minden kétség kívül van: az utólsóról nem annyira bizonyos. Mindazáltal, minthogy a' *Speculum Salvationis humanae* 40-dik oldalán, mely a' Leidai Universitas Bibliothecájában tartatik, egynehány szók nem rendibenn, nem is egyenes sorbann vagynak: méltó a' gyanú, hogy az nem fa táblával, hanem fa betűkkel nyomtatódott: vagy azt kell mondani, hogy az a' munka nem a' *Koster* műhelyéből került.

4. A' bizonyos formákban, (*matrix*-okban), s egyvelges értzből (ónból, czínből s a' t.) öntött betűkkel, és ahöz alkalmaztatott különös nemű téntával való nyomtatást; mely már tökéletességre ment *Typographia*. Ennek feltalálója *Schoeffer Péter. Faust*, vagy, *Fust János*nak egyéb érdeme nints annál, hogy pénzével segítette a' *Typographia*' elindulását: de annak is nagy részét elvesztette azzal, hogy *Guttenberget* megtsalta.

A' Könyvnyomtatás elterjedésével, új tanulás módja, új gondolkodás, új tudományok jövénn bé, és a' régiek is új ábrázatot öltözvénn fel; egyszóval, általánfogva megváltozván a' Tudományok állapota: itten

## A' RÉGI TUDÓS VILÁG HISTÓRIÁJA

Végződik.



# MUTATÓ TÁBLA.

## A.

<b>A</b> barbanel (I'sák) 659.	<b>Aelius</b> Herodianus 144.
Abeilard vagy	<b>Aelius</b> Moeris 145.
Abaelard (Petrus) 647.	<b>Aemilius</b> Macer 341.
<b>Aben</b> Zohar 678.	<b>Aeneas</b> Sylvius Pic-
<b>Abraham</b> Ben Meir	colomini 552.
vagy <b>Aben</b> Esra 655.	<b>Aeneas</b> Tacticus 185.
<b>Abu</b> Gafar 663.	<b>Aeschines</b> 69, 85, 214.
<b>Abu</b> Ismael Thograi 666.	<b>Aeschylus</b> 40.
<b>Abulpharag</b> Barhebrae-	<b>Aesopus</b> 52, 190.
us (Gregorius) 664.	<b>Aethicus</b> Ister 558.
<b>Abulfeda</b> 665, 667.	<b>Aetius</b> 227.
<b>Abul</b> Ola 662.	<b>Agathemer</b> 136.
<b>Abu</b> Joafar Ibn Tho-	<b>Agathias</b> 39, 112.
phail 673.	<b>Agathion</b> 44.
<b>Albukasis</b> vagy <b>Albu</b>	<b>Aggenus</b> Urbicus 577.
<b>Kasem</b> 677.	<b>Agis</b> 96.
<b>Abu</b> Teman 661.	<b>Aimonius</b> 542.
<b>Academia</b> vetus 216, 478.	<b>Akibha</b> vagy <b>Akiba</b> 651.
<b>Academia</b> media 216, 478.	<b>Alanus</b> M. ab Insulis 647.
<b>Academia</b> nova 216, 478.	<b>Al</b> Batani 669.
<b>Achaesius</b> Szövettség 97.	<b>Albericus</b> 548.
<b>Achilles</b> Tatiús 167, 184.	<b>Albricus</b> v. <b>Albericus</b>
<b>Acilius</b> Sapiens (L.) 609.	vagy <b>Alfricus</b> 569.
<b>Actuarius</b> (Joannes) 227.	<b>Albertinus</b> Mussatus 550.
<b>Aculeo</b> (C.) 613.	<b>Al</b> Bo Hazen vagy
<b>Acusilaus</b> 87.	<b>Albua</b> szin 670.
<b>Aelianus</b> 107.	<b>Albinus</b> (Aulus Post-
<b>Aelianus</b> Tacticus 185.	humus) 502.
<b>Aelius</b> Aristides 77.	<b>Albertus</b> Magnus 648.
<b>Aelius</b> Dionysius 143.	<b>Alcaeus</b> 33.



Alcidamas	62, 66.	Androstheneſ	96.
Alcman	33.	Anſelmus	647.
Alcmaeon	224.	Antias (Caius Vale-	
Alcuinus vāgy Albi-		rius)	507.
nus ( Flaccus )	646.	Antiochus	619.
Alexander Aphrodisi-		Antipater ( Coelius )	611.
ensis	220.	Antiphon	63.
Alexander Trallianus	226.	Antisthenes	213, 229.
Al Gazel	672.	Antonius de Padua	648.
Alimentus ( L. Gincius )	506.	Antonius ( M. )	414.
Al Meidani	663.	Antonius Liberalis	165.
Alphabetummal-valé		Apicius ( Coelius )	598.
Irás.	5.	Anton	143.
Alpherganus ( Ahmed		Appius Claudius Coe-	
Ibn Kothair )	669.	cus	608.
Al Ragd és Al Kabiz	669.	Apocryphus könyvek	22.
Alypius	188.	Apologus Irók	51.
Ambrasius	640.	Apollodorus	164.
Ammianus Marcell-		Apollodorus	619.
nus	535.	Apollonius Dámásce-	
Ammonius	146.	nus	178.
Ammonius Saccas	217.	Apollonius Dyscolus	229.
Appelius ( L. )	535.	Apollonius Pergaeus	175.
Amrilkais	661.	Apollonius Rhodius	30.
Amrubeñ Katthum	661.	Apollonius Sophista	142.
Amyclaea Inſcriptio	6.	Apollonius Tyamensis	201.
Anacharsis	85.	Aphthonius (Sophista)	54.
Anacreon	33.	Aphthonius (Epistolo-	
Anna Comnena	118.	graphus )	84.
Anastasius Bibliothē-		Appianus	106.
carius	541.	Appius Claudius	613.
Anatomia	227.	Apulejus ( L. )	493.
Anaxagoras	171, 191,	Aquila Romanus	458.
193, 211.		Aquilius ( Cneius )	162.
Anaximander	129, 171,	Aquilius Gallus	611.
191, 228.		Arabs Irók	660.
Anaximéas	194, 192.	Arabshah	660.
Andocius	64.	Arator	411.
Annales Pontificum	506.	Aratus	56.
Annales Maximi	501.	Arceſilaus	216.
Andronicus Rhodius	220.	Archelaus	191, 194.



Brutus ( M. Junius, Juriscon. )	610.	Carystius	229.
Brutus ( Philosoph. )	493.	Cascellius ( A. )	613.
Bucelicus Pošták ( Gör. )	54.	Cassianus ( Joh. )	645.
Bucolicus Pošták ( Róm. )	398.	Cassiodorus	451, 632.
Burchardus vagy Burchard	647.	Cassius ( C. Parmensis )	308.
Βυζαντινός Írás	6.	Cassius Longinus ( C. )	615.
Byzantiumi Írók	110.	Castor ( Rhod. )	127.
		Catalecta	395.
		Cathedra	462.
		Catius	493.
		Cato ( Dionysius )	354.
		Cato ( M. Porcius )	414.
		503, 580, 609, 624.	
		Catullus ( C. Valerius )	367.
		391, 397.	
Cadmus	87.	Catullus ( Quintus )	391.
Caecilius Statius	262.	Catus ( Aelius Sextus )	608.
Caelum	9.	609.	
Caesar ( C. J. Orator )	279, 414.	Catus ( Aelius Paetus )	609, 615.
Caesar ( C. J. )	504, 563, 627.	Cebes	214.
Caesar Germanicus	350.	Celsus ( Aulus Corneli-	
Calamus	9.	us )	493, 575, 593, 628.
Callimachus	35.	Censorinus	572.
Callinus	59.	Cethegus ( Caius	
Callisthenes	96.	Corn. )	414.
Calpurnius Flaccus	445.	Chariton Alphrodisi-	
Calpurnius ( Titus Julius )	399.	ensis	169.
Calpurnius vagy Calphurnius ( Joh. )	473.	Charondas	189.
Camillus ( C. )	613.	Charta ( bombycina )	7.
Candidus Isaurus	111.	Charta ( lintea )	7.
Canon	11.	Chemia	227.
Cantacuzenus ( Joh. )	123.	Chinaiak	649.
Capella ( Martianus		Chion	85.
Mineus Felix )	632.	Chiron	170.
Capito ( C. Atejus )	615.	Chorilus	96.
Capitolinus ( Julius )	531.	Chronicon Paschale	128.
Carneades	216.	Chronologusok ( Gör. )	126.
		Chronologusok ( R. )	561.
		Chrysippus	217.

Chry-

<b>Chryseographia</b>	10.	<b>Cornelius Gallus</b>	379.
<b>Chrysostomus (Jo.)</b>	248.	<b>Corona</b>	39.
<b>Cicero ( M. T. M. F.</b>		<b>Cosmas Indisopleu-</b>	
<b>M. N. Cor.)</b>	414. 448,	<b>sies</b>	137.
476, 628, 612.		<b>Cosmas Pragensis</b>	544.
<b>Cinnamus ( Joh. )</b>	110.	<b>Cosmographus Ra-</b>	
<b>Circusi Jatekok</b>	257.	<b>vennas</b>	558.
<b>Claudius Claudianus</b>	321.	<b>Crantor</b>	216.
<b>Claudius Galenus</b>	226.	<b>Crassus ( Lucius )</b>	414.
<b>Claudianus Mamertus</b>	646.	<b>Crassus ( Licinius Di-</b>	
<b>Claudius Mamertinus</b>	446.	<b>ves</b>	609.
<b>Claudius Ptolemaeus</b>	127,	<b>Crates</b>	216, 142.
134, 183, 187.		<b>Crates Mallotes</b>	460.
<b>Cleantes</b>	36, 217.	<b>Cratirfus</b>	46.
<b>Clemens</b>	225.	<b>Crescentius v. De Cre-</b>	
<b>Clitarchus</b>	96.	<b>scentiis ( Petrus )</b>	589.
<b>Cod x Gregorianus</b>	619.	<b>Criticusok</b>	139.
<b>Codex Hermogenia-</b>		<b>Ctesias</b>	94.
<b>nus</b>	619.	<b>Ctesibius</b>	175.
<b>Codex Theodosianus</b>	619.	<b>Culex és Ciris</b>	363.
<b>Codex Justinianeus</b>	620.	<b>Curtius Rufus ( Q. )</b>	526.
<b>Columella ( L. Junius</b>		<b>Cyclicus Poëtak</b>	31.
<b>Moderatus )</b>	584.	<b>Cyprianus ( Thascius</b>	
<b>Comicus Poëtak (Gör.)</b>	46.	<b>Coelius )</b>	637.
<b>Comicus Poëtak (Rom.)</b>		<b>Cyrillus</b>	246.
261.		<b>Cyrillus Alexandrinus</b>	249.
<b>Comoedia vetus</b>	46.		
<b>Comoedia media</b>	49.		
<b>Comoedia nova</b>	50.		
<b>Conon</b>	164.		
<b>Conradus Urspergen-</b>			
<b>sis</b>	547.		
<b>Constantinus Cepha-</b>			
<b>las</b>	39.		
<b>Constantinus Lasca-</b>			
<b>ris</b>	135.		
<b>Constantinus Manas-</b>			
<b>ses</b>	120.		
<b>Constantinus Porphy-</b>			
<b>rogeneta</b>	114, 187.		
<b>Corinna</b>	33.		

## D.

<b>D</b>	<b>Damianus (Petrus)</b>	647.
	<b>David Kimchi</b>	658.
	<b>Demades</b>	71.
	<b>Demetrius Chalcondy-</b>	
	<b>las</b>	155.
	<b>Demetrius Cretensis</b>	155.
	<b>Demetrius Phalereus</b>	72.
	<b>Demetrius Triclinius</b>	151.
	<b>Democritus</b>	208, 228.
	<b>Demosthenes</b>	67, 85.
	<b>Dexippus</b>	110.



Epigramma Isók	390.
(Róm.)	248.
Epiphanius	248.
Epistolographusok	84.
(Gör.)	84.
Epistolographusok	447.
(Róm.)	94.
Ephorus	94.
Ephraim vagy Ephra-	250.
em	250.
Erasistratus	227.
Eratosthenes	131.
Erinna	33.
Esotianus	143.
Eroticus Isók	166.
Etymologicum Ma-	148.
gnum	148.
Euclides	174, 187.
Eudocia Macremboli-	214.
tissa	116.
Endoxus (Cnidusi)	172.
Eugenius	679.
Eugraphus	473.
Eumathius vagy Eu-	170.
stathius	170.
Eumenes	96.
Eumenius	446.
Eunapius Sardianus	111.
Eunomius	250.
Eupolis	46.
Euripides	42.
Eusebius Pamphili	242.
Eustathius	149.
Eustathius	245.
Euthymus Zigabenus	251.
Eutocius	180.
Eutropius (Flavius)	534.

F.

Fabius Labeo	609.
(Quintus)	609.
Fabius Pictor (Q.)	501.
Fabius Pictor (Serv)	609.
Fabulae Atellanae	261.
Fabulae Aesopianae	52.
Fabulae Milesiae	167.
Fabula Palliata	261.
Fabula Praetextata	261.
Fabulae Romanenses	167.
Fabula Tabernaria	261.
Fabula Togata	261.
Fannius (C.)	502.
Fasti	501.
Faust vagy Fust	
János	688.
Ferdusi	680.
Fescenninus, verack	258.
Festus (Sextus, Pom-	
ponius)	468.
Figulus (C. Martius)	610.
Figulus (P. Nigidius)	571.
Firmicus (Julius Ma-	
ternus)	571.
Flaccus (Siculus)	577.
Flavius Arrianus	106.
135, 185.	
Flavius (Cn.)	607.
Flavius Cresconius	
Corippus	411.
Flavius Philostratus	77.
Flavius Josephus	102.
127.	
Florus (L. Annaeus)	528.
Fredegarius Schola-	
sticus	539.
Frodoardus vagy Flo-	
doardus	541.

★ Frontinus (Sextus Julius)	574.
Fulbertus	647.
Fulgentius (Fabius Plamciades)	569.
Fulgentius	646.

## G.

<u>Geber</u>	670.
<u>Gelkius Aulus</u>	467.
Geminus	182.
Gennadius	646.
<u>Geographus. Anonymus</u>	558.
Geographusok (Arabs)	666.
Geographusok (Gör.)	128.
Geographusok (Róm.)	553.
Georgius Acropolita	120.
Georgius Cedrenus	115.
Georgius Codinus	125.
Georgius Florentius	
Gregorius	538.
Georgius Gemistus	124.
Georgius Gemistus Pletho	152.
Georgius Lecapenus	150.
Georgius Pachymeres	122.
Georgius Syncellus	112.
Georgius Trapezuntius	154.
Gerber	647.
Glaber Radulphus	543.
Glossographus	141.
Glycas (Michaël)	119.
Gnomicus Poëta (Görög)	37.
Gnomicus Poëta (Rom.)	354.
Gobelinus Persona	552.

Godeschalcus	647.
Gorgias	62, 213.
Gracchus (C.)	414.
Gracchus (T.)	414.
Gralter Filep	412.
Grammaticusok (Gör.)	52.
Grammaticusok (Rom.)	138.
Gratianus	647.
Gratius Faliscus	342.
Gregorius vagy Gregorianus	619.
Gregorius Corinthius	149.
Gregorius I. vagy Magnus	646.
Gregorius Nazianseus	246.
Gregorius Nyssenus	247.
Gregorius Scholarius	252.
Guttenberg János	686.
Gvilielmus De Nangis vagy De Nangiac	549.
Gvilielmus de Sancto amore	647.
Gvilielmus Malmesburienis	545.
Gvilielmus Occam	648.
Gvilielmus Tyrius	546.

## H.

Hadi mesterség Tanítók (Gör.)	185.
Hadi mesterség Tanítók (R.)	574.
Hafez	680.
Hales vagy Alesius (Alexander)	648.
Hanno	129.
Hareth	661.

Hay-





Iapetus Aegynus	184.
Iseus	66.
Isidorus Charagenus	134.
Isidorus Hispalensis	538.
632, 646.	
Isidorus Mercator	647.
Isidorus Pelusiota	250.
Isserates	65, 85.
Ithiel Hariri	663.
Itinerarium Ant. Aug.	559.
Itinerarium Hieros.	559.
Ixo	647.

Intinus Chocoma

K.

Keresfátyén Deák	
Keresfátyén Poéták	399.
Keresfátyén Atyák	635.
Királyok könyve	20.
Könyvnyomtatás fel- találása	683.
Korax	62.
Köszter vagy Küsz- ter Lörintz	690.

L.

Labeo (Q. Anti- stius)	615.
Laberius (Decimus)	284.
Labid	661.
Lactantius vagy Lu- tatiuss Placidus	569.
Lactantius (Lucius Coelius vagy Coeci- lius Firmianus)	638.
Laelius (C.)	414.
Lambertus Schafna- brugensts	543.

Lampridius (Aelius)	531.
Lantrancia	647.
Laonicus	110, 125.
Latinus Pacatus Dre- panus	447.
Latro (M. Percina)	455.
Laurea Tullius	391.
Leo I. vagy Magnus	646.
Leo VI. vagy Leo	
Philos.	186.
Leonardus Bonus	550.
Leoninus versek	412.
Lesbonax	74.
Leucippus	207.
Lexicographusok	141.
Levi Ben Gerson	658.
Libanius	79.
Libsariusok	12.
Libri Censuales	98.
Libri Listei	500.
Libri Magistratum	501.
Licinius Tegula	261.
Linus	170.
Lipman vagy Jom.	
Tör Lipman	659.
Livius Andronicus	259.
263, 278, 301.	
Livius (T.)	516.
Lombardus (Petrus)	647.
Longus	169.
Longinus (C.)	613.
Lucanus (M. Annaeus)	313.
397.	
Lucianus	75, 221.
Lucilius	291.
Lucius Afranius	262.
Lucretius Carus (T.)	325.
Lucretius Vespillo (Q.)	613.
Lucullus (L.)	613.
Luitprandus vagy Eu- trandus	541.

La.

Lukás  
Lascius vagy Lucius  
Lavinius  
Lycophron  
Lycortas  
Lycurgus (Orator)  
Lycurgus (Legisl.)  
Lysias

M.

Macafids  
Macrobius  
Magnus Felix Enno-  
tius  
Malech Schah vagy  
D'selectedin  
Malchus Philadelphii-  
ensis  
Mammertinus  
Manlius Flavius  
Manlius Manius  
Marcellus Empiricus  
Marcellus (M.)  
Marcus (Aur. Antoni-  
nus)  
Marcus Masurus  
Marcus (Manlius)  
571.  
Marianus Scotus  
Martianus Heracleota  
Martialis (Marcus Va-  
terius)  
Mauricius  
Mark  
Martyrius  
Masorethák  
Matthaeus Paris  
Mathematicusok  
(Arabs)

232. Mathematicusok  
(Görög) 170.  
262. Mathemat. (Róm.) 570.  
45. Maté 231.  
97. Mattius (Cn.) 234.  
70. Maurus v. Marius  
189. Servius Honoratus 471.  
64. Maximinus 619.  
Maximius Planudes 399.  
34.  
Maximus Tyrius 77.  
Mechanica Tanitók  
(Róm.) 572.  
469. Megasthenes 96.  
Mela (Pomponius) 554.  
411. Meleager 39, 55.  
Melissus 204.  
681. Menander 56.  
Menander Protector 113.  
Menedemus Eretrien-  
sis 214.  
649. Mensa Isiaca 3.  
610. Méropius 408.  
596. Mesve (Joh.) 675.  
613. Methodus Socratica 213.  
Meton 73.  
Michaël Apostolus 153.  
156. Mimus írók 281.  
343. Mimnermus 60.  
Minerval 462.  
Mnemos 189.  
136. Minutius (Marcus Fe-  
lix) 637.  
393. Mirkhord 681.  
186. Miscelliones 616.  
231. Mnesarchus 199.  
619. Montanabbi 662.  
653. Mosche (az az Mó-  
ses) 656.  
547. Moschus 35.  
668. Mó'ses 19.

Mó

**Mo'ses Petachia** 658.  
**Musa (Antonius)** 591.  
**Musaeus** 170.  
**Mythologusok (Gör.)** 157.  
**Mythologusok (Róm.)** 567.

## N.

**Naevius (Cn.)** 264, 302.  
**Nasiredin** 670.  
**Nathan (R.)** 652.  
**Nathan Ben Jechiel** 654.  
**Nazarius** 446.  
**Nearchus** 131.  
**Nemesianus (M. Aur. Olympius)** 352, 399.  
**Nepos (Corn.)** 509.  
**Nicander** 57.  
**Nicephorus Bryennius** 117.  
**Nicephorus Constantinopolitanus** 113.  
**Nicephorus Gregoras** 110, 122.  
**Nicetas Acominatus Choniates** 110, 120.  
**Nicolaus Demascenus** 102.  
**Nicolaus de Lyra** 648.  
**Nicomachus** 187.  
**Nonus** 227.  
**Nonius Marcellus** 466.  
**Notariusok** 12.  
**Numatianus (Claudius Rutilius)** 365.

## O.

**Obsequens (Julius)** 533.  
**Ocellus Lucanus** 199.

**Oeconomicus Írók (Gör.)** 230.  
**Oeconomicus Írók (Róm.)** 578.  
**Octavius Balbus (L.)** 613.  
**Oflius (A.)** 612.  
**Olympiodorus** 109.  
**Onesicritus** 95.  
**Onkelos** 650.  
**Onosander** 185.  
**Oppianus** 56.  
**Oratorok (Gör.)** 61.  
**Orátorok (Róm.)** 413.  
**Orbius (P.)** 613.  
**Organum Hydraulicum** 175.  
**Oribasius** 227.  
**Origenes** 238.  
**Orosius (Paulus)** 644.  
**Orphaeus** 35.  
**Orvosok (Arabsok)** 674.  
**Orvosok (Gör.)** 222.  
**Orvosi és Dieteticus Írók (Rómaiak)** 590.  
**Ossian** 25.  
**Ó Testamentom Görög fordítása** 23.  
**Otto Frisingensis** 544.  
**Ovidius** 280, 342, 361, 385, 388.

## P.

**Pacuvius (M.)** 278.  
**Pál** 232.  
**Palaephatus** 163.  
**Palladius** 227.  
**Palladius Rutilius Taurus Aemilianus** 588.  
**Panaetius** 217.

Pa.

Panegyricus - írő		Philippus Thessalo-	
Poëtak	397.	nicensis	391
Panegyrici veteres	446.	Philistus	94.
Pantaenus	235.	Philocles	44.
Pandectae	621.	Philolaus	172, 649.
Papias	235.	Philologusok	140.
Papinianus (Aemilius)	613.	Philoptemenes	97.
Papirius (Sextus)	612.	Philosophia Cynica	217.
Pappus	179.	Philosophia Peripate-	
Papyrus	7.	tica	218:
Paragraphus	11.	Philosophusok (Arab-	
Parmenides	56, 203.	sok)	671:
Parthenius	167, 228.	Philosophusok (Gör.)	188:
Parusi Chronica	126.	Philosophusok (Róm.)	473.
Pascasius Radbertus	647.	Philestorgius	250.
Paterculus (C. Velle-		Phlegon Trallianus	230.
jus)	519.	Phoeniciaiak	649.
Paulus Aegineta	226.	Phocylides	44.
Pausanias	135.	Photius	147.
Pedanius Dioscori-		Phrynichus	145.
des	225.	Phurnutus	164:
Pedo Albinovanus	309.	Physicusok (Gör.)	228.
387.		Physicusok (Róm.)	601:
Pegasus	615.	Pindarus	34.
Pergulak	462.	Piso (L. Calpurnius)	502:
Pericles	61.	Plaucus	493:
Persa Írók	679.	Plato	215, 229, 85:
Persius Flaccus	293.	Plautus (M. Acc.)	265.
Péter	333.	Plautius	274.
Petrarcha (Francis-		Plinius Junior	445, 449:
cus)	412.	Plinius Major	594, 556:
Petronius Arbiter		602, 628.	
(T.)	300.	Plinius Valerianus	595:
Petrus Patricius és		Plotinus	217:
Magister	111.	Plotinus (L.)	460:
Petrus Blessensis	647.	Plutarchus	105, 217:
Phaedo	214.	Poëtak (Gör.)	24:
Phaedrus	355, 381.	Poëtak (Róm.)	256:
Phalaris	85.	Poëtak (Persák)	649:
Pherecydes	192.	Polemon	216:
Philemon	50.	Polybius	97:

Poly:



S.

Saadi	680.	Secta Eclectica	217.
Sabinus (Aulus)	389.	Secta Eleatica	202.
Sabinus (Masurius)	615.	Secta Eliaca	214.
Sabinianusok vagy		Secta Epicurea	220.
Cassianusok	615.	Secta Megarica	214.
Salamon	21.	Sedulius (Coelius)	404.
Sallustius (Mytholo-		Sempronius (P.)	608.
gus.)	166.	Seneca (L. Annaeus)	280, 287, 301, 450, 488, 602.
Sallustius Crispus	445, 507.	Seneca (M. Annaeus)	456.
Salomo Ben Isaach	655.	Septimius Serenus	
Salvius Julianus	616.	(Aulus)	351.
Salvianus	646.	Septimius	536.
Sammonius (Q. Sere-		Servatus Lupus	647.
nus)	352.	Sextus Empiricus	221.
Sappho	33.	Sextus Turpilius	262.
Satyricon Drama		Sextus Julius Africa-	
(Görög)	45.	nus	241, 127.
Satiricus Poëta		Severus (P. Corn.)	308, 361.
(Róm.)	289.	Severus (Sulpicius)	644.
Saxo Grammaticus	546.	'Sidó Írók	650.
Scaevola (P. Mucius		Sigea Inscriptio	6.
Pontifex)	610.	Sigebertus Gemblacen-	
Scaevola (Q. Mucius		sis	544.
Augur)	610.	Sidonius Apollinaris	419.
Scaevola (Q. Mutius			451.
Pont. Max.)	611.	Silius Italicus (C.)	317.
Scherif Al-Edrisi	666.	Simeon Ben Jochai	651.
Schoeffer Peter	688.	Simeon Metaphrastes	118.
Scholiastak	139.	Simonides	33, 60.
Scribonius Largus	594.	Sisenna (Lucius Cor-	
Scipio Africanus (P		nelius)	503.
Corn.)	414.	Socrates	213, 228, 53, 85, 86, 173.
Scylax	129.	Solinus (C. Julius)	629.
Scytala	13.	Solon	37, 60, 189.
Scylitzes (Joh.)	115.	'Sóltárok	20.
Secta Cynica	215.	Sophistak	73.
Secta Cyrenaica	214.	Sophocles	39.

<b>Sophronius Eusebius</b>	
<b>Hieronimus</b>	641.
<b>Soranus</b>	226.
<b>Sosigenes</b>	183.
<b>Sosipater Charisius</b>	
(Flavius)	471.
<b>Spartianus (Aelius)</b>	530.
<b>Sperantius</b>	619.
<b>Speusippus</b>	216.
<b>Statius (P. Papinius)</b>	319.
	397.
<b>Σταυροπαφια</b>	43.
<b>Stephanus</b>	228.
<b>Stephanus Byzantinus</b>	137.
<b>Stesichorus</b>	33.
<b>Stilus</b>	8.
<b>Stobaeus (Joh.)</b>	147.
<b>Strabo</b>	133.
<b>Strato (Epigramma</b>	
iró)	39.
<b>Strato (Philosophus)</b>	220.
<b>Strepus vagy Polonus</b>	
Martinus	549.
<b>Sulpicius (Servius)</b>	
Rufus	612.
<b>Sulpitia</b>	229.
<b>Susarion</b>	46.
<b>Syllabica Írás</b>	4.
<b>Sylvester Gyraldus</b>	647.
<b>Symbolica Írás</b>	2
<b>Symmachus (Q. Aure-</b>	
lius)	450.
<b>Synesius</b>	251.
<b>Syrus (P.)</b>	286.
<b>Szent Írás magyará-</b>	
zók	231.
<b>Szín alatt való Játé-</b>	
kok	257.
<b>Svetonius Tranquil-</b>	
lus	525.
<b>Svidas</b>	111, 148.

## T.

<b>Tabellariusok</b>	12.
<b>Tabulae Alphon-</b>	
sinac	670.
<b>Tabula Peutingeriana</b>	560.
<b>Tacitus (C. Corne-</b>	
lius)	522.
<b>Tatianus</b>	236.
<b>Taulerus (Joh.)</b>	648.
<b>Taut vagy Theut</b>	1.
<b>Telauges</b>	199.
<b>Terentius Afer (P.)</b>	274.
<b>Terpander</b>	59.
<b>Tertulianus (Q. Septi-</b>	
mius Florens)	635.
<b>Természeti História</b>	
Írók (Görögök)	228.
<b>Természeti História</b>	
Írók (Rómaiak)	601.
<b>Thales</b>	170, 171, 228.
<b>Tharaphah</b>	661.
<b>Thearo</b>	199.
<b>Themistius</b>	81, 200.
<b>Themistocles</b>	85.
<b>Theocles</b>	59.
<b>Theocritus</b>	54.
<b>Theodorus Gaza</b>	153.
<b>Theodorus vagy Tha-</b>	
umaturgus (Grego-	
rius)	242.
<b>Theodorus Metochita</b>	122.
<b>Theodorus</b>	201.
<b>Theodoretus</b>	249.
<b>Theodoricus a Niem</b>	551.
<b>Theodorus</b>	619.
<b>Theognis</b>	37, 60.
<b>Theon</b>	84, 179.
<b>Theophanes Byzan-</b>	
tius	111.

Theo-

Theophanes Isaacius	113.
Theophilus	237, 620.
Theopompus	95.
Theophilus Protospa- tharius	227.
Theophilactus Simo- catta	111.
Theophrastus	220.
Thespis	46.
Thomas Magister	150.
Thomas Aquinas	648.
Thucydides	90.
Tibiae dextrae et sini- strae pares et impa- res	260.
Tiberius Coruncanius	607.
☆ Tibullus (Albius)	380, 397.
Timaeus Locrus	200, 229.
Timaeus Sophista	146.
Typographia	14.
Tiro Prosper Aquita- nus	646.
Tironianae notae	12.
Tisias	62.
Titius Septimius	367.
Titus Flavius Cle- mens	238.
Tollal való Írás	9.
Törvénytűdők	606.
Trabea (Q.)	262.
Tragicus Poéták	278.
Trebatius Festa (C.)	613.
Trebellius Pollio	531.
Tribonianus	620.
Tubero (Q. Aelius)	613.
Tugio (M.)	613.
Tyrannius Rufinus	641.
Tyrtaeus	59.
Tzetzes (Joh.)	149.

## U.

Uluh Beig (vagy Ulug Beg)	682.
Umbilici	11.
Uj Testamentomi Sz. Írók	231.

## X.

Xanthus	88.
Xenocrates	225.
Xenophanes	202.
Xenophon	92, 213.
Xenophon Ephesius	169.
Xiphilinus (Joh.)	116.

## Z.

Zaleucus	189.
Zeno Citticus	217.
Zeno Eleates	203.
Zenodotus	141.
Zohair	661.
Zonaras	110, 117.
Zosimus	109.

## J.

Jacobus de Voragine v. Viragine	648.
Jakab	233.
Jamblichus	201, 217.
Janus v. Joh. Lasca- ris	156.
János	237.

Je.



Jehuda Hascadosch (R.)	652.	Valerius (L.)	613.
Jób	19.	Valerius Maximus	520.
Jochanan Ben Eliezer (R.)	653.	Valerius Probus (M.)	466.
Johannes Damascenus	251.	Valgus (Titus)	308.
Johannes Duns Scotus	648.	Varnefridi (filius) Paulus Vitikendus	542.
Joh. Mesve	675.	Varro (P. T.) Atacinus	308.
Joh. Parisiensis	648.	Varro (M. T.)	292, 463, 504, 562, 582, 625.
Joh. Scotus Erigena	647.	Varus (Alfenus)	612.
Joh. Salisburiensis	633.	Varus (L.)	279.
Jon.	44.	Varus (P. Quintilius)	613.
Jonathan Ben Uziel	651.	Vegetius (Flavius Renatus)	576, 598.
Jornandes v. Jordannus	537.	Venantius Honorius Clementianus Fortunatus	411.
Jó'seph. (R.)	653.	Verrinus Flaccus (Marcus)	464, 563.
Jo'sue	20.	Vibius Sequester	552.
Judás	234.	Victorinus (Fabius Marius)	468.
Julius Paullus	618.	Wiclef v. Wiclif (Joh.)	648.
Julius Pollux	145.	Vincencius Bellocensis	634.
Julianus Antecessor	622.	Vincencius Lerinensis	646.
Julianus Apostata	79, 217.	Virgilius Maro (P.)	310, 339, 398.
Justinus	259.	Virginus Sextus Pompejus (A.)	611.
Justinus Martyr	236.	Visellus Varro (C.)	613.
Juvenalis (Dec. Jun.)	296.	Vitruvius (Marcus Pollio)	572.
Juvenius (C. Vettius v. Vestius Aquilinus)	400.	Volcatius	613.
Juventius (C.)	612.	Volumen	11.
		Vopiscus (Flavius)	532.
		Vulcatius Gallicanus	531.
V.			
Vacerra	613.		
Valafridus Strabo	647.		
Valla (Laurentius)	473.		
Valerius Aedituus	391.		
Valerius Flaccus	318.		
Valerius Harpocraton	146.		

A'ró é, fővény nyuvaja zsefele, oros  
lása is zsefele

A, A'hojagla termen z'efővény orosla

Kirerőgi ar ember a' legvafagall termas  
jó z'e hüvejznyi Jaraborbati vabe nem deu  
kenni kennei. Ha a hejja z'epet levar annif  
megtall vefelni, és mefkeje z'üvegbe z'e vne  
göfjei komorus vagy kőz helyen temen  
bor. zell rá töteni, nyarba napfényen  
zelle kenneken zell 24 óráig tartani.  
Ebből negyven a' fűv edő z'egyeleten  
elfinap négy mafodnap és, Harmadnap  
has negyedik z'e, ötödik nyolc hatod  
nap kilenc Kanallal mindenkor éhomsz  
a' véreket után feenni feinni nem  
zelle z'edőráig. Hetedik nap után 9 Kanallal  
a' tövered z'edőben viffafele minit zell  
pöföle pamlatos B. F. C. Szeg Kanallal  
Ezen napok után ki z'isont. A' ha éreke  
mariba nagy vafakörrel egy kenne  
v' er után z'epesitlen. Ha' borlefogyni  
a' termas z'füv után a' zell f'acozni  
z'felenyi meirebe, rá bor z'iltreni.  
A' z'edőz minit z'el be digon z'iltroman

A, A'ó vagy fővény melly a' veseu  
fothoz termeni.

Ors a' vizeleorv' lehe megmudi  
ha a. r. z'isra üveg edénybe ar z'ell  
de vesei fűv után z'e ar aggali  
A' z'isra z'isra z'isra

Prosláfa madya

Kedves Berni csigám a mennyin olasz  
elevenen judd ki tejjából, a' tejjai is  
sőt meg hogy mórakre maradjon rajta  
kardad oly sifra cserepben, mely  
még egy keményebb nem volt, és  
egyet olyan nyers földfedélvel fed  
te körül is maradt bejött hogy  
semmi elne paratnakaford: ez  
usán egyfajta, kis kávékő  
pedig a' megmaradtan. Éka lehet  
még. mórakre bört porra.  
Ettől vagy csabány, míg pedig ha  
lehet frissen, fő a' farsáson  
és a' pankabéli is, de firs biltwa  
thea: debb vagyélbe a' csiga  
porból. Szóval egy jó kishagyni  
egyed is a' csabány thea fluid-  
laurein. ~~De~~ Penni kell vagy esve  
lefelvett, vagy reggel. Szóval  
de is anna tes három óráig emi  
inn. Amirel. Ennél egy nek aigab.  
Ezt mind semmi erővel fűzőt hisz sajton  
benne egyet felte de a' dörög vagy fo  
zaltan emi nem ill. De az adt lehet  
is esetk szorult. a' borsak + e









Aug 28 1934



